279266

Inv. 938. - 1

DACO-SLAVA

G. Reichenkron, în articolul întitulat *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik (Zeitschrift für slavische Philologie*, 1940, vol. XVII, fasc. 1), pune din nou pe tapet problema graiului slav vorbit în Dacia de populaţia slavă care a dispărut românizându-se. Elementele slave cărora le-a găsit un caracter specific „daco-slav" pot fi însă explicate sau prin bulgară sau prin română.[1])

Citind studiul lui Max Vasmer întitulat *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941 *(Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Jahrgang 1941, philosophisch-historische Klasse, Nr. 12), mi-am zis că, aplicând aceeaşi metodă cercetării toponimicelor slave din Transilvania, s'ar putea deduce care au fost principalele trăsături ale graiului slav vorbit la noi.

Să expunem întâi pe scurt rezultatele la care a ajuns Vasmer:

Slavistul german a studiat pe baza numelor geografice urmele populaţiei slave pătrunse în Grecia în cursul Evului Mediu. Se ştie că o sumedenie de ştiri istorice vorbesc despre năvălirile slave în Grecia medievală în cursul secolelor VI şi VII (p. 11 sq.) Aşezările slave pe pământ grecesc au fost atât de importante, încât în sec. VIII Peloponesul a putut fi numit „Slavinia terra" (p. 15). E cunoscută teoria exagerată a lui Fallmerayer despre dispariţia completă a neamului Elinilor în Europa şi înlocuirea lor prin Slavi şi Albanezi grecizaţi (p. 1

[1]) V. şi Ă. Rosetti, *Bulletin linguistique*, IX, 95 sq.

365

©BCU CLUJ

sq.). E adevărat că în regiunile mai îndepărtate de ţărmul mării, mai cu seamă de cel răsăritean (p. 317), Slavii s'au putut aşeza în mase compacte, după cum arată marele număr de numiri geografice slave, dar oraşele mai mari şi cetăţile — chiar mai neînsemnate — nu le-au putut cuceri niciodată. Din aceste localităţi, de pe ţărmul răsăritean înspre interior (p. 324, 325), începe regrecizarea Eladei, în urma expediţiilor armatelor bizantine împotriva Slavilor din Pelopones şi Elada dela sfârşitul veacului VIII şi în cursul veacului al IX (p. 15 sq.) şi mai cu seamă în urma creştinării Slavilor care s'a întâmplat în sec. IX (p. 17). Din pricina superiorităţii covârşitoare a culturii greco-bizantine faţă de aceea destul de primitivă a Slavilor, influenţa slavă asupra limbii neogreceşti e foarte slabă (p. 325).

Studiul celor aproape 3000 de numiri geografice slave din Grecia confirmă cele ce ştim din datele istorice. Foarte importantă e constatarea ce se degajează din aspectul arhaic al tononimicelor slave din părţile sudice ale Greciei, că regrecizarea trebue să se fi făcut în acele regiuni foarte de timpuriu (p. 325). Nume ca Γαρδίκιν (287 sq.), Σαλμενίκον (p. 279 sq., 287 sq.), Ἀβαρῖνον (p. 267, 279), Μαγούλα (p. 277), etc. (< slav. **Gordĭkŭ, *Solmĭnikŭ, *Avorĭnŭ, *Mogyla)* au un aspect fonetic mai arhaic decât cel paleoslav. adică acela al limbii fraţilor Chiril şi Metodie din a doua jumătate a sec. IX: *or, ol* nu prezintă metateza *ra, la (gradĭcĭ, slama);* *a* iniţial nu era preiotat *(javorŭ* dar Ἀβαρῖνον); *o* era atât de deschis încât a fost auzit ca *a* (Μαγούλα < **Mogyla*, Ἀβαρῖνον < * *Avorĭnŭ)*; a treia palatalizare a guturalelor încă nu s'a terminat (Γαρδίκιν < **Gordĭkŭ,* paleoslav. *gradĭcĭ)*, etc. (p. 318). În aceste regiuni Slavii trebue să fi fost grecizaţi în cursul secolului al IX-lea, ba chiar al VIII-lea. Cu cât înaintăm mai spre Nord, cu atât fonetismul slav e mai nou, deoarece aci Slavii s'au menţinut mai mult timp (de ex. în Epir) (p. 318, 319).

Limba Slavilor din Grecia era foarte aproape înrudită cu cea bulgară. Lipsa tratamentului lui *ǫ* ca *u*, tratamentul *šť, žd* al lui *tį, dį*, locul accentului în unele cuvinte, deosebirea celor două ieruri (în sârbo-croată vocalele reduse, ierurile, *ĭ* şi

©BCU CLUJ

ŭ, se confundă), lipsa preiotării lui *e* inițial, tratamentul lui *ě* ca *ea* (Μπριάζα <slav. **Brěza)*, lipsa lui *l* epentetic, lipsa toponimicelor cu sufixul *-ići* sunt dovezi sigure că Slavii din Grecia nu vorbeau un graiu sârbo-croat, ci unul bulgar (p. 322 sq.).

Toponimicele slave din Grecia ne amintesc la tot pasul toponimia de origine slavă dela noi. E păcat că Vasmer nu s'a servit de cercetările lui Iorgu Iordan [1]) asupra toponimiei noastre; ar fi găsit atâtea analogii care i-ar fi ușurat s'au i-ar fi confirmat multe din explicațiile date.

Lucrurile s'au petrecut la fel la noi ca și în Grecia. După o slavizare intensă a țării (sec. VI—VII) — la noi în mai mare măsură ca în Grecia —, a urmat reromanizarea ei, întâmplată mai târziu decât regrecizarea Greciei.

Deoarece comparația toponomicelor slave din Grecia cu acelea de pe toată întinderea teritoriului dacoromân ar cere prea mult timp, mă mărginesc numai la acelea din Transilvania.

Cu toate că așezările slave datează și în Transilvania din sec. VI și VII, numirile geografice slave de aci nu prezintă trăsături fonetice așa de arhaice ca cele din Grecia. Motivul este că la noi Slavii au fost desnaționalizați mult mai târziu, prin sec. X, XI. Totuși românizarea Slavilor s'a întâmplat în Transilvania, de altfel ca în alte regiuni dacoromâne, înaintea denazalizării vocalelor nazale slave. Și la noi, ca în Grecia, avem toponimice ca *Glâmboaca* (jud. Sibiu) [2]), *Glâmboca* (jud. Severin) <slav. **Glǫboka* (slav. *glǫbokŭ* „adânc"), cf. Γκλαμπατσίνοῦ χωράφια <slav. *Glǫbočĭno* (Vasmer, p. 27), *Glîmbośeni* (părău în jud. Hunedoara [3]) < slav. **Glǫbočane*, cf. Γλουμ-

[1]) Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn-Leipzig, 1924-26.

[2]) V. Walther Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens, Balkan-Archiv*, II, 58. Forma adevărată românească e *Glâmboaca*, nu *Glimboaca* cum scrie Scheiner, v. Moldovan-Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, 104. Pentru toponimice ca *Glămbocul, Glimboaca, Glimbocata, Glimbocelul* din alte regiuni dacoromâne v. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 228.

[3]) V. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, 64, 68. Densusianu compară forma românească cu forma sârbească *Glăbočani* (p. 68).

©BCU CLUJ

πουτσάριον (Vasmer, p. 29), *Luncăviţa* (jud. Severin) < slav. **Lǫkavica* (slav. **lǫkavŭ* „cu cotituri"), cf. *Luncaviţa* (Tulcea), Λαγγαβίτσα (Vasmer, p. 92). *Lindina* [1] (jud. Hunedoara) < slav. **Lędina* (slav. *lędina* „pământ nelucrat, ţelină"), cf. Λεντίνη, Λιαντίνα (Vasmer, p. 83, 169, 275).

Nu se găsesc corespondente în Grecia pentru toponimicele *Indol* (jud. Turda) < slav. *Jǫdolŭ* (plslav. *ǫdolŭ*, *ǫdolĭ*, *jǫdolŭ*, *jǫdolĭ)* [2] „vallis", s.-cr. *ùdolina* „Tiefebene, Grund", *ùdōlje* „Talkessel, Grund", rus. *judól'*, *judólie* „vale"), cf. toponimicul bulgar *Jindol*,[3] *Gâmbuţ* (Alba) (ung. *Gambucz*, rivus

---

[1]) Oficial *Lingina*. Grupul *gi* din forma oficială *Lingina* redă africata *dź* la care a ajuns un *d* urmat de *e*, *i* în regiunile sud-vestice ale teritoriului dacoromân, v. I. Popovici, *Rumänische Dialecte*, I, Halle a. d. S., 1905, 13, 26. Forma veche, dinaintea palatalizării lui *d*, era deci *Lindina*. V. şi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 33, notă.

[2]) Despre proteza unui *j* înaintea unui *o* iniţial v. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929, 124; cf. şi Načov în *Jagić-Festschrift*, 493.

[3]) V. St. Mladenov, *Etymologisches aus einer Kurzgefassten Geschichte der bulg. Sprache* (extras din *Spisanie na bălg. Akademija na naukitĕ*, XLIII), p. 109; Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manulneudruck), Heidelberg, 1927, 223 [141].

Weigand în *Balkan-Archiv*, I, 21, derivă toponimicul *Indol* (forma oficială ungurească era, la 1310, *Indol*, mai târziu *Indal*) dela numele de persoană unguresc *Indali* care apare la 1451 şi de atunci e des amintit. Weigand şi-a luat informaţiile din Csánki *(Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V., 781) care, la fiecare comitat, după localităţi, înşiră familiile proprietarilor acestor localităţi. De obiceiu numele acestor proprietari nobili e derivat din numele localităţii la care se adaugă sufixul *-i : Peterd-i, Iklód-i, Hunyad-i, Bogáti, Szebeni*, etc. La fel şi *Indal-i*. Româneşte s'ar traduce *Indali* cu *Indoleanu*. Weigand, care avea foarte slabe cunoştinţe de limba maghiară, nu şi-a dat seamă că numele de persoană e derivat din cel toponimic şi nu invers.

Jǫdolŭ, *Jǫdolĭ* ar fi dat ungureşte **Jondal* sau **Jandal* (cf. *dǫbovo*>*Dombó*, *lǫka*>*Lanka*), pe când în elementele slave ale limbii române iusul mare *(ǫ)* e reprezentat prin *un (lǫka*>*luncă)* şi prin *în (krǫgŭ*>*crâng)*. Un *î* precedat de un sunet palatal nu e posibil în limba română, ci în locul lui apare *i (Christianus*>*creştin, filianus*> **fil'in*>*fiin, fin*, slav. *pajǫkŭ*>*paing*, v. A. Procopovici, DR., IV, 48). În felul acesta forma *Indol* poate fi numai românească (dintr'un bulg. **jăndol*, iar acesta dela *jǫdolŭ*, scris şi *ędolŭ*, formă rezultată din schimbul iusurilor în medio-bulgară şi

©BCU CLUJ

villa, mons *Gumbuch*, a. 1303) < slav. **Gǫbovĭcĭ* (plsl. *gǫba* „burete")[1]), cf. sloven. *Gobnik*[2]), bulg. *Găbene*, *Găbencitĕ*[3]). La toponimicele de mai sus care au fost date cu siguranţă de Slavi pe timpul simbiozei slavo-române în Transilvania dinainte de sec. XII, nu pot fi numărate nume geografice ca *Dumbrava* (Arad şi Mureş), *Dumbrăvani* (Bihor), *Dumbrăviţa* (Arad, Hunedoara, Satu-Mare, Bihor: două sate), cf. slav. *dǫbrava*, *dǫbravica*[4]), *Lunca* (Bihor: două sate, Hunedoara: patru sate, Târnava-Mică, Turda: două sate, Năsăud: două sate, Maramureş: două sate, Ciuc: trei sate), *Luncani* (Hunedoara), *Luncşoara* (Bihor şi Hunedoara), *Luncoiu* (Hunedoara: două sate), cf. slav. *lǫka*,[5]) *Grind* (Hunedoara, Turda: două sate), cf. slav. *Grędŭ*,[6]) *Hâlânga* (câmp lângă satul Poieni, Hunedoara)[7]), *Halunga*[8]) (parte de hotar, comuna Petreşti, Alba), cf. toponimicele sârbeşti *Aluga*, *Haluge*[9]) (sârb. *hàluga* „buruiene; râpă; pădure deasă", plsl. *chalǫga* „saepes"), *Mândra* (Alba şi Făgăraş), cf. slav. *mędrŭ* (Vasmer, 148, 175: Μουνδρά,

---

pronunţată *ţăndol*, v. Mladenov, *op. cit.*, 124 şi Načov, *loc. cit.*, 493; cf. forma *jedolĭ* în Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v. *ędolĭ*).

Gustav Kisch (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1929, 130) explică pe *Indol* ca fiind un compus dintr'un element unguresc, *in* = *ünő* „Kuh" şi unul slav *dolŭ* „Tal". Deci *In-dol* „Kuhtal", ca *In-aszó*=*Ünő-aszó* „Kuhbach". Un alt exemplu analog de formaţie hibridă slavo-maghiară nu cunosc şi nici nu cred că există.

[1]) Pentru terminaţiunea *-uţ* cf. *Căpitanuţ* (sat românesc din regiunea Vidinului) <bulg. *Kapitanovci* (v. *Dictionnaire des localités dans le royaume de Bulgarie*, Sofia, 1924, 113). Kniezsa (István Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Budapest 1938, p. 10, 153), pleacă dela prototipul slav **Gǫbĭci*.

[2]) Miklosich, *op. cit.*, 242 [160].

[3]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 109.

[4]) Cf. Vasmer, *op. cit*, p. 231: Δομπράβα, p. 171: Νομπρεβίτσα.

[5]) Cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 63, 76, 112, 175, 193, 219: Λογκά, Λάγγα, Λαγκά.

[6]) Cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 30, 275: Γρεντά.

[7]) V. Densusianu, *op. cit.*, 68.

[8]) Comunicat de G. Giuglea.

[9]) V. *Rečnik Mesta*, Beograd, 1925, partea II, 4, 433

©BCU CLUJ

Μοῦντρος). Aceste nume au putut fi date şi de Români, deoarece *dumbravă*, *dumbrăviţă*, *luncă*, *grind*, *halângă* [1]), *mândră* sunt cuvinte româneşti de origine slavă.[2])

Să încercăm şi noi să stabilim, pe baza toponimicelor româneşti de origine slavă din Transilvania, cărui grup de graiuri aparţinea graiul Slavilor din această provincie. Încercarea aceasta au făcut-o şi alţii înaintea noastră. Astfel Weigand în *Balkan-Archiv*, I, 27, găseşte că numele de sate din Munţii Apuseni *Vârtop*, *Bârleşti*, *Valea Bârnei*, *Lunca*, *Grind* arată fonetism bulgăresc şi nu sârbesc. El crede că împrejurarea aceasta ar dovedi că a trebuit să existe un contact intens între Moţi şi Mocani de o parte şi Bulgari de alta.

Dar *vârtop*, *luncă*, *grind* sunt apelative generale româneşti.[3]) *Bârleşti* e un derivat românesc dela numele de persoană *Bârlea*, iar *Valea Bârnei* trebue citit *Valea Barnei* [4]), adică valea unei persoane numite *Barna* (<ung. nume de persoană *Barna*, adj. *barna* „brunet“)[5]). Din toate toponimicele pe care Weigand le numeşte „bulgarische Ortsnamen“ *(Balkan-Archiv*, I, 26-27), niciunul n'are un fonetism care să fie numai bulgăresc.

Weigand *(Jahresbericht*, XXVI—XXIX, 71) găseşte că şi în Banat toponimia e de origine bulgară.

Scheiner *(Balkan-Archiv*, II, 10) e mai circumspect. Cu toate că în cursul lucrării numeşte bulgară limba Slavilor care au dat numele geografice slave din partea centrală a Transilvaniei de Sud, în introducere întrebuinţează termenul general de „slav“. Singur toponimicul *Guşteriţa* îl consideră „ausgesprochen bulgarisch“. De ce? Şi în sârbo-croată „guş-

---

[1]) V. DA., s. v.

[2]) Şi în Grecia numele geografice Λαγκάδα, Λαγκάδι, etc. au fost date, după Vasmer (p. 311), de Greci, nu de Slavi.

[3]) Însuşi Weigand, pe aceeaşi pagină, spune că nume ca *Lunca*, *Grind*, *Poiana*, *Pripor* nu pot fi socotite ca date de Slavi, „da sie auch im Rum. als Lehnwörter üblich sind“.

[4]) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 146.

[5]) Traducerea germană nu e deci „Balkental“, ci „Barnas Tal“.

©BCU CLUJ

terul" e numit *gușterica*[1]), iar pe teritoriul sârbo-croat sunt mai multe sate cu numele *Gușterica*.

János Melich *(A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest, 1925, p. 272) consideră graiul Slavilor din Ardeal din sec. IX—X drept străbunul din sec. IX al graiului bulgar apusean și al graiului sârbesc răsăritean de astăzi.[2])

István Kniezsa *(op. cit.*, 87) nu găsește niciun toponimic slav din Transilvania cu caractere bulgărești indubitabile. În altă parte a lucrării sale (p. 55), explică în felul următor de ce n'ar putea fi trase concluzii din toponimicele slave din Ungaria asupra aparținerii Slavilor care au trăit odinioară aici: „Der Grund liegt einerseits darin, dasz der Unterschied in der Lautlehre der slawischen Sprachen im X.—XI. Jh., abgesehen von einigen Eigenheiten, sehr gering war, anderseits aber, dasz die ungarische Lautentwicklung selbst diese Unterschiede vollständig verwischte". Desvoltarea fonetică a limbii române, din sec. X până azi, a fost însă neînsemnată. De accea forma românească a toponimicelor slave din Ardeal a păstrat mult mai bine forma veche a acestora decât forma ungurească. Toponimicele românești au fost însă totdeauna neglijate de cercetătorii unguri, iar dacă s'au servit de ele, au făcut-o fără a cunoaște îndeajuns fonetica istorică a limbii române și fără a căuta să cunoască forma autentică populară a toponimicelor.[3])

---

[1]) Scheiner a învățat că bulgara e caracterizată prin grupul *št*, pe când sârbo-croata are *ć*. Dar aceasta e valabil numai dacă *št* derivă din *t+i* sau *kti*. În s.-cr. și bulg. *gušter*, *-št-* are la bază un *-sk-*, v. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.*, s. v. *aščerŭ, guščerŭ*.

[2]) Melich *(ibid.)* presupune, fără absolut niciun motiv, că Slavii pe care i-au găsit Ungurii în Ardeal în sec. IX—X au venit din Peninsula Balcanică. Se știe că așezarea definitivă a Slavilor în Peninsula Balcanică s'a întâmplat în a doua jumătate a sec. VII. De ce, după scurgerea unui secol numai, să fi făcut drumul întors, spre Nord ?

[3]) Kniezsa transcrie adeseori greșit toponimicele românești: *Gaveșdia* în loc de *Găvojdia (op. cit.*, p. 34, nota 73); *Cărășău* în loc de *Carașova* (p. 35); *Glogovaț* în loc de *Glogovăț* (p. 81, nota 83), etc. Natural că explicația acestor forme stâlcite nu poate fi cea adevărată: Pe *Găvojdia* îl explică din *Kövesd* nu din slav. *gvozdŭ* „pădure"; pe *Cărășău* îl consideră

©BCU CLUJ

Toponimicele [1]) pe care le vom studia în paginele următoare le consider ca fiind vechi, dinainte de desnaționalizarea Slavilor din Transilvania. Deoarece documentele emanate în sec. XII—XIII din cancelaria regilor Ungariei nu vorbesc despre Slavi în aceste părți, trebue să presupunem că procesul de desnaționalizare a Slavilor a fost încheiat în aceste secole. Câte un toponimic din cele tratate aici a apărut foarte târziu în documente, de ex. numele satului *Glâmboaca* (Sibiu). Aceasta însă nu însemnează că toponimicul n'a existat și mai înainte. Nu exista ca nume de sat și astfel nu-l amintesc documentele, ci exista numai ca numele unei părți din moșia satului, al unei văi, al unui deal. Forma feminină de adjectiv, slav. *glǫboka* „adâncă", a însemnat cu siguranță o vale, un părău (cf. toponimicele *Adânca*, *Adâncul)* și numai pe urmă numele a trecut asupra satului întemeiat pe vale sau lângă părău. Românii n'au putut boteza o vale *Glâmboaca*, deoarece acest adjectiv nu-l au în limba lor. Numele acesta, chiar dacă ar fi atestat abia din sec. XIX în Transilvania, a trebuit să existe de pe timpul Slavilor, dinainte de sec. XII.[2])

Numai în cazul când la baza toponimicelor slave stau apelative românești de origine slavă, numai atunci putem presupune că numele a fost dat de Români și că deci poate fi foarte nou (dar poate fi și foarte vechiu). Astfel toponimicele formate dela cuvinte comune de origine slavă ca *grădiște*, *ponor*, *săliște (seliște)*, *grind*, *prisacă (presacă)*, *luncă*, *dumbravă*, *zăvoiu*, *poiană*, *prelucă*, *izvor*, *obârșie*, *ostrov*, *deal*, *movilă*, *stâncă*, *izlaz*, *livadă*, *bogat*, *breb*, *boz*, *laz*, *leasă*, *mălin*, *halângă*, *topliță*, *peșteră*, *pleașă*, *răstoacă*, *rudă*, *rogoz*, *slatină*, *strajă*, *trestie*, *țelină*, *var*, *vidră*, *zimbru*, *bahnă*, *baie*, *ocnă*, *bivol*,

---

împrumutat din ungurește (dar *Caraşova* < slav. *Karaševo)*; forma *Glogovaț* o crede sărbească recentă (dar *Glogovăț* < vechiu *Glogoveț* < bulg. *Glogovec).*

[1]) Vom lua în considerare nu numai toponimicele din Transilvania propriu zisă, ci și cele din regiunile românești situate la apus de această provincie : Banat, Crișana, Sălaj, Maramureș.

[2]) Kniezsa *(op. cit.* 128, nota 25) crede că poate considera toponimicele *Glâmboaca* (Severin, Sibiu) mai recente bazându-se pe faptul că apar relativ târziu în documente.

©BCU CLUJ

râmnic, rovină, varniță, vârtop (hârtop)[1]), etc. au putut fi date de Români [2]), deci nu le vom întrebuința în expunerea noastră.

Vom examina în cele ce urmează reflexul următoarelor

---

[1]) Printre toponimicele românești de origine slavă înșirate de Rosetti (*Ist. l. rom.* III, 103 sq.), o bună parte există ca substantive și adjective în limba română, deci au fost date de sigur de Români, de ex.: *Baba, Bahna, Baia, Belciug, Bivol, Grindul, Grinzi, Ocna, Ocnița, Ocneanca, Pleașa, Râmnic, Stolnici, Stolniceni, Varnița, Vârtop, Vârtoapele, Vârtopul, Vidra.* Acestea nu sunt toponimice slave, ci românești. De asemenea, cu toate că însuși Rosetti explică un toponimic ca de ex. *Crăiești* ca derivând dela numele de persoană *Craiu (op. cit.*, III, 103), totuși strecoară în lista toponimicelor slave toponimice în *-ești* ca: *Cernătești* (dela numele de persoană *Cernat), Dobrești* (dela *Dobre), Ludești* (dela *Ludu), Smârdești* (dela *Smârdea), Vălcănești* (dela *Vălcan).* Toponimicul *Dobrești* e tot așa de românesc ca de ex. toponimicul *București* (dela *Bucur), Albești* (dela *Albu)* sau *Fărcășești* (dela *Fărcaș* < ung. *Farkas*: *farkas* „lup"). În sfârșit *Brat, Breaz, Cărn, Dobra, Jaleș, Ludu, Mislea, Mladin, Novac, Novaci, Vâlcana* sunt și ele toponimice românești care la origine au fost nume de persoane (aproape toate le găsim la Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936). Al. Rosetti a luat exemplele din articolul lui At. T. Iliev, *Românska toponimija ot slavjano-bălgarski proizhod* (în *Sbornik na Bălgarskata Akademija na naukitě*, kniga XVII—1925) care e o simplă înșirare neștiințifică de toponimice românești având o oarecare asemănare cu toponimice slave sau bulgărești. Iată câteva exemple: rom. *Dunarea* (sic), *Dunăriță, Dunaroaie* (sic) — plsl. *Dunavŭ*, bulg. *Dunav; Crunti* (sic) — plsl. *krŭtŭ; Costea, Costeni, Costeasca, Costești, Costinești*, etc. — plsl. *kostĭ* „os"; *Cot, Cotul, Cotoiu, Cotenești, Cotești, Coteasca, Cotoroaie*, etc. — plsl. *kotŭka* „pisică"; *Copaciu, Copaci, Copacel* (sic), *Copacești* (sic), *Copacioasa* (sic), etc. — plsl. *kopači* „lucrător la vie"; *Bucur, Bucura, Bucureasa, București, Bucuroaie, Bucuroasa* — bulg. *Bukurovo*, etc., *Malaia* (sic), *Mălăiești, Malai* (sic), etc. — plsl. *malŭ* „mic"; etc. etc. Din toate toponimicele înșirate de Iliev, poate numai 10% au fost date de „Slavo-bulgari". Restul sunt toponimice românești.

[2]) Kniezsa *(loc. cit.)* crede că, în cazul lui *Glâmboaca,* „vielleicht haben wir auch hier mit einem aus der alten Heimat mitgebrachten ON zu tun (wie z. B. auch bei *Sohodol, Săliște* usw.). Care sunt motivele care îl fac pe Kniezsa să presupună că toponimicele *Sohodol, Săliște* au fost aduse de Români din vechea lor patrie, adică din Peninsula Balcanică? Despre *Sălișstea* din jud. Sibiu, Scheiner *(Balkan-Archiv*, II, 8) spune că Românii au luat-o dela Slavi înainte de românizare. Mai de grabă se poate spune lucrul acesta despre *Sohodol*, căci *Săliște* există ca apelativ în limba română

©BCU CLUJ

foneme sau grupuri de foneme protoslave: 1) *or, ol, er*, 2) *rŭ, rĭ*, 3) *lŭ, lĭ*, 4) *y*, 5) *šč*, 6) *ǫ, ę*, 7) *d, t+i, kti*, 8) *-s(ŭ)č-* 9) *ě*, 10) *ŭ, ĭ*, 11) *črŭ(ĭ)*, 12) sufixul *-ov-*, 13) sufixul *-in-*, 14) sufixul *-ići* în toponimicele slave din Transilvania.

1. Grupurilor tautosilabice *or, ol, er* [1]) protoslave le corespund în toponimicele slave ardelenești, *ra, la, rea*: *Bălgrad* [2]) „Alba-Iulia" <slav. **Bělŭgradŭ*, cf. Μπελιγκράδια (Vasmer, 170) *Moigrad* (Sălaj) <slav. **Mojĭgradŭ* [3]), *Bran* (Brașov), *Branu* (munte lângă Clopotiva, deal lângă Crivadia, câmp lângă Grădiște, jud. Hunedoara, v. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 63, 68) <slav **Braně* (plsl. *braně* „luptă", s.-cr. *brân* „luptă, apărare"), *Gladna* (Severin: două sate) <slav. **Gladĭna* (plsl. *gladĭnŭ* „flămând", cf. toponimicul sârbesc *Gladna*) [4]), *Breaza* (Făgăraș) <slav. **Brěza* (plsl. *brěza* „mesteacăn") [5]), *Breazova* (Hunedoara, Severin, Caraș) <slav. **Brězova*, *Obreja* (Severin, Alba) <slav. **Obrěžije* (plsl. *obrěžije* „littus") (în BA[6]), II, 102 greșit *Obragea* [Alba]; localnicii pronunță *Obréja*, comunicat de Ion Breazu; v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 156). Tratamentul *ra, la, rě* al diftongilor protoslavi *or, ol, er* se știe că e slav meridional.[7]) E adevărat că *ra, la* sunt și slovace (și cehe), dar *-rea-* din toponimicele românești poate fi numai slav de Sud, și anume bulgăresc. Am putea considera slovace toponimicele de mai sus numai dacă, în loc de *-grad, Gladna*, am avea **-hrad*, **Hladna*, căci velara protoslavă *g* a devenit în cehă și slovacă *h*: ceh. și slovac. *hrad* „cetate", *hlad* „foame". Trecerea *g>h* în graiurile cehe și slovace apare în scris pe la mijlocul sec. XIII, ceea ce înseamnă că în realitate ea s'a întâmplat mai de

---

[1]) N'am găsit niciun caz prezentând un *el* tautosilabic.

[2]) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 5, 15; Drăganu, *Românii în veac.* IX–XIV, 505 sq. E foarte obișnuită pronunțarea *Bălgărad*, v. *Anuarul Arhivei de Folklor*, V, 113.

[3]) Despre *Moigrad*, v. Drăganu, *op. cit.*, 419.

[4]) V. *Rečnik Mesta*, II, 84. Acest toponimic n'are nimic comun cu numele ducelui Glad, v. Drăganu, *op. cit.*, 227.

[5]) Cf. Vasmer, *ibid.*, 26, 203: Βριάζα, Μπριάζα, Βρυάζα.

[6]) BA. = *Balkan-Archiv*.

[7]) V. Vasmer, *op. cit.*, 287 sq.

©BCU CLUJ

timpuriu, prin sec. XII.[1]) Prin urmare, chiar dacă vor fi fost legături între Slavii din regiunile transilvănene şi strămoşii Slovacilor, ceea ce e foarte cu putinţă [2]), şi inovaţia *g*>*h* ar fi început să se propage spre Sud-Est, ea ar fi sosit în aceste părţi prea târziu, după desnaţionalizarea Slavilor.

2. Tratamentul lui *r* silabic în toponimicele slave din Transilvania e slav meridional. Într'adevăr *ăr* românesc, care îi corespunde, s'a desvoltat dintr'un *r* silabic [3]). Iată câteva exemple: *Bârza* (Severin) < slav. **Brŭza* [4]) *(brŭzŭ* „repede"), *Bârzava* (sat în jud. Arad, râu în jud. Caraş) < slav. **Brŭzava*, *Gârbova* (2 sate în jud. Alba, Sibiu; ung. *Orbó)* < slav. **Vrŭbovo* (contaminat cu **Grŭbovo)* [5]), *Gârboviţa* (Alba) (ung. *Orbó*) <slav. **Vrŭbovo* (contaminat cu **Grŭbovo*)+*iţa*, *Gârlişte* (Caraş) <slav. *Grŭlište* [6]), *Târnava* (două sate în jud. Hunedoara, râurile Târnava), *Târnăviţa* (Arad, Hunedoara) < slav. **Trĭnava*, cf. bulg. *Tărnava* [7]), sârb. *Trnava* [8]). *Târnova* (Arad, Caraş) < slav. **Trĭnovo*, cf. bulg. *Tărnovo* [9]), sârb. *Trnova* [10]), Τέρνοβα (Vasmer, 76,84), Τουρναβόν (Vasmer, 98), Τόρναβος (Vasmer, 102), Τρίνοβον (Vasmer, 108), Τύρνοβον (Vasmer, 196, 233), etc.

3. Şi tratamentul lui *l* silabic e slav meridional. Întocmai cum unui *ŗ* slav îi corespunde un *ăr* românesc, deasemenea unui *l* silabic slav îi corespunde un *ăl*. Iată câteva exemple: *Vulcan* (sate în jud. Hunedoara şi Braşov, munte în jud. Hunedoara între Abrud şi Brad) [11]), pronunţat *Vâlcan* < slav. **Vlĭkanŭ*, cf.

---

[1]) V. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 360—361.

[2]) V. E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania. (Transilvania,* anul 73, Nr. 2—3).

[3]) V. Procopovici, DR., IX, 85 sq.; Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 277; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 63.

[4]) V. Miklosich, *op. cit.*, 231 [149].

[5]) *Ibid.*, 250 [168]; Scheiner, BA., III, 150.

[6]) V. Miklosich, *loc. cit.*

[7]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 9, 17, 58.

[8]) *Rečnik Mesta*, II, 422.

[9]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 69, 85.

[10]) *Rečnik Mesta*, II, 423.

[11]) V. Kisch, *op. cit.*, 139. Grafia *Vulcan* imită pe cea ungurească şi austriacă *Vulkán*, în care *â* românesc e redat prin *u*, cf. *Mundra* < *Mân-*

©BCU CLUJ

sârb. *Vukanovići* [1]), *Vîlśea* (părău lângă satul Răchitova, jud. Hunedoara) < slav. **Vlĭče*, cf. bulg. *Vălčovci* [2]), *Vâlcea* (judeţ în Oltenia) [3]), *Dalboşeţ* (Caraş), pronunţat *Dilbośĕţ* < slav. **Dlŭbočĭci*. Deoarece într'o epocă mai veche toate graiurile sârbo-croate aveau *l* silabic în loc de *u* de mai târziu, nu putem stabili dacă *âl* românesc din toponimicele de mai sus, cu excepţia lui *Dilbośĕţ* [4]), e o trăsătură bulgară sau sârbo-croată. Singur toponimicul *Vucova* (Timiş-Torontal) e incontestabil sârbesc < sârb. **Vukovo* [5]) < **Vlĭkovo*.

4. Ca în împrumuturile slave obişnuite din limba română, şi în toponimicele de origine slavă din Ardeal *y* e redat prin *i* ca în limbile slave de Sud: *Bistra* (sat în jud. Turda, râuri în jud. Severin, Alba, Bihor, etc.) < slav. **Bystra* (plsl. *bystrŭ* „repede, limpede"), cf. Μπούστρι (Vasmer, 73), *Bistriţa* (oraş, râu în jud. Năsăud), *Bistricioara* (râu în jud. Năsăud) < slav. **Bystrica* [6]), cf. Βιστρίτσα (Vasmer, 103, 111), *Ribiţa* (Hunedoara), *Ribiţioara* (Hunedoara) < slav. **Rybica* (plsl. *ryba* „peşte") [7]).

5. Reflexul protoslavului *šč* < *sk*+*i* sau vocală anterioară (*e, i, ĭ, ě*) în toponimicele slave ardeleneşti este *şt*. Multe din toponimicele prezentând pe *şt* pot avea la bază apelative româneşti de origine slavă (*grădişte, săliştе*). Nu sunt apelative româneşti *Pocioveliştе* (Bihor) < slav. **Počivalište*, cf. *Počiová-*

---

dra, Mutnik < *Mâtnic, Vultor* < *Vâltori*. Forma *Vulcan* a fost foarte uşor adoptată de intelectualii români, deoarece s'a crezut că e numele antic al zeului *Vulcanus* păstrat până astăzi.

[1]) *Rečnik Mesta*, II, 77.

[2]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 81.

[3]) *Vâlcan* şi *Vâlcea* sunt nume de persoane obişnuite la Români. Prin urmare toponimicele de mai sus au fost probabil date de Români.

[4]) V. DR., VIII, 177. Ca cele mai multe toponimice slave din Valea Almăjului (jud. Caraş), şi forma *Dilbośĕţ* e de origine sârbească prezentând trei trăsături arhaice: *l* silabic în loc de *u*, *ă* în loc de *a* < *ĭ* şi accentul pe silaba finală.

[5]) V. *Rečnik Mesta*, II, 78.

[6]) V. Drăganu, *Rom. in v. IX—XIV*, 469 sq.

[7]) V. Miklosich, *op. cit.*, 310 [248].

©BCU CLUJ

liștea (Gorj, Ilfov, Vâlcea)[1] (plsl. *počivalište* „locus quietis"), *Șeghiște*[2] (Bihor), toponimic construit cu ajutorul sufixului *-ište* dintr'un radical pe care nu l-am putut identifica.[3]

După cum vedem în toate aceste toponimice e vorba de sufixul *-ište* (< *-iskjo-*)[4] care e productiv și în limba română. Prin urmare chiar dacă forma slavă ar fi fost pronunțată *Počivališče*, Românii ar fi făcut din ea *Počivalište*. De altfel, orice *šč*, chiar nefăcând parte dintr'un cuvânt sau sufix cunoscut, ar fi devenit în limba română *șt* (cf. *pesce* > *pește*). Cu toate acestea, e probabil că Slavii ardeleni au pronunțat pe *šč* ca *št*.[5]

După Kniezsa, care nu găsește nici un toponimic ardelean având un caracter indubitabil bulgăresc (*op. cit*, 86), toponimicul *Szelicse* (*Sălicea*, jud. Cluj) nu poate fi de origine bulgară, căci, în cazul că derivă dela *Selišče*, ar trebui să aibă forma *Selište*, deoarece în bulgară *šč* a trecut încă în sec. IX la *št*, iar *št* nu dă în maghiară *cs* (*č*). Aici ar fi de observat că *šč* nu numai că n'a trecut încă în sec. IX la *št* în toate graiurile bulgărești, ci există și azi graiuri bulgărești cu *šč* arhaic[6] și această pronunțare ar fi putut prin urmare să existe și la unii dintre Slavii din Transilvania. E mai probabil însă că daco-slava avea *št* (< *tj*, *kti*, *sk*+vocale palatale și *j*), v. mai jos. Toponimicului *Sălicea* = ung. *Szelicse* trebue deci să i se caute altă etimologie. Poate e un diminutiv româ-

---

[1] V. Iordan, *Rum. Top.*, 131, 166, 274.

[2] Moldovan-Togan, *op. cit.*, 215.

[3] *Șeghiște* ar putea reda pe un **Șed'iște*, căci în Bihor *d* urmat de *e* și *i* se înmoaie. În cazul acesta ne-am putea gândi la s.-cr. *sedište* „Sitz, Gesäss, Residenz". *Ș* inițial din *Șeghiște* s'ar datora atunci asimilării. De altfel forma oficială actuală a acestui toponimic e *Seghiște*, v. *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, 59. Poate *Seghiște* redă adevărata pronunțare locală. La Șeghiște era până în sec. XVI sediul protopopiatului ortodox mutat mai târziu la Beiuș (v. *Transilvania*, anul XLII, p. 214 sq.).

[4] V. Vondrák, *Vergl. sl. Gram.*, I, 622.

[5] Toponimicul *Guștería* a putut fi dat de Români, deoarece există ca apelativ subt forma *guștériță*, v. DA., s. v. *guștер*.

[6] V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 334, 335.

©BCU CLUJ

nesc format cu ajutorul sufixului *-ice* din forma **Selo* [1]) care ar fi dat românește **Selă*, **Seală* (cf. *slovo* > *slovă, greblo* > *grebl*ă) [2]). La câțiva km. de *Sălicea* se află de altfel, în jud. Turda, satul *Săliște*.

6. În ce privește tratamentul iusurilor *(ǫ, ę)*, am văzut mai sus că în toponimicele slave din Transilvania au același tratament ca în împrumuturile slave din limba română, anume *un, în, in*. Dintre acestea, tratamentul *ǫ* > *în, in* (*Glâmboaca, Glâmboca, Glâmboceni*, **Iândol* > *Indol*) e considerat, cu drept cuvânt, ca fiind cu siguranță bulgăresc, anume medio-bulgar.[3]) În ce privește pe *un*, părerile se împart: unii cred că reflexul *un* arată că împrumuturile care prezintă acest reflex au fost făcute din graiuri slave meridionale apusene în care *ǫ* a avut valoarea de *u* nazal; alții sunt de părerea că împrumuturile cu *un* sunt mai vechi decât cele cu *în*, de pe timpul când *ǫ* încă n'a trecut în graiurile bulgărești la *ă* nazal.[4]) Dintre toate toponimicele noastre care prezintă *un* pentru *ǫ*, numai acela de *Luncaviț*a ar putea fi considerat ca dat de Slavi; *Dumbrava, Dumbrăviț*a, *Lunca* au la bază apelative românești de origine slavă.[5]) Dacă împrumuturile cu *un* sunt mai vechi ca

[1]) În Iugoslavia sunt 25 de sate cu numele *Selo*, v. *Rečnik Mesta*, II, 380.

[2]) Cf. toponimicul *Măgulicea* (Arad) < nume de persoană *Măgulea*+ suf. dim. *-icea*, v. Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 312. Pentru sufixul *-ice*, v. Pascu, *Suf. rom.*, 324 sq.

[3]) V. Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 270; Rosetti, *Ist. l. rom.*, III, 57; Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 113 sq. I. Iordan (*op. cit.*, 227), crede că *îm, ăm* din toponimice ca *Glimboaca, Glămbocul* e secundar dintr'un mai vechiu *um*. Dar în *Dîmbova, Dîmboviț*a e tot secundar?

Poate tot aci trebue socotite și toponimicele **Împoiu (Ampoiu), Împoița, Trâmpoiele* < slav. **ǫpejь (< Ampeiu-), *ǫpejica*, dar formele românești sunt mai degrabă reflexele normale, din punctul de vedere al fonologiei românești, ale lui **Ampeiu-*.

[4]) V. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925, p. 35 sq.; Densusianu, *ibid.*; Rosetti, *ibid.*; Petrovici, *DR.*, X, 139 sq. Vasmer presupune pentru greacă deasemenea două straturi de împrumuturi slave, Cele mai vechi au *ǫ* > *o* (sau *ou*) + nazală; cele mai recente, *α* + nazală, v. p. 272 sq.

[5]) Toponimicul *Halunga* l-a citit G. Giuglea pe harta cadastrală a comunei Petrești (Alba); e deci posibil ca *Halunga* să redea pe *Halânga* în transcrierea unui funcționar neromân, sas sau ungur.

©BCU CLUJ

acelea cu *în*, atunci ar trebui să admitem că, în regiunea unde se găseşte *Luncaviţa*, Slavii au fost românizaţi mai de timpuriu, pe vremea când aceşti Slavi pronunţau iusul mare ca *o* nazal. Ar fi de preferat, poate, să presupunem că izoglosa care despărţea aria balcanică orientală a lui *ă* nazal de aria balcanică occidentală a lui *u* nazal şi care pleca dela graniţa teritoriului linguistic albanez şi, despărţind în două Peninsula Balcanică, atingea Dunărea pe la Porţile de Fier, continua la Nord de fluviu trecând pe undeva prin Banat. Dintre toate toponimicele înşirate mai sus, *Luncaviţa* are poziţia cea mai occidentală. Izoglosa — *ă* nazal/*u* nazal — ar fi putut deci să treacă printre *Luncaviţa* şi *Glâmboca*, prin apropierea Caransebeşului.[1])

Forma *Luncaviţa* poate fi explicată şi altfel. Pe timpul când s'au românizat, Slavii din Banat au putut foarte bine să fi pronunţat şi în acest nume pe *ǫ* ca un *ă* nazal. O formă **Lăncaviţa*, **Lîncaviţa* a fost însă apropiată de Români de apelativul *luncă* devenind *Luncaviţa*. Aceeaşi explicare trebue dată şi *Luncaviţei* din jud. Tulcea şi *Luncavăţului* (afluent al Oltului în jud. Vâlcea). Drăganu (*op. cit.*, 557) zice despre *Luncavăţul* că e un derivat românesc din apelativul *luncă*; în limba română însă nu există un sufix *-avăţ*, aşa că derivatul e cu siguranţă slav. La fel e foarte posibil ca unele din numeroasele toponimice cu *un* ca *Dumbrava, Lunca* să fi fost date de Slavi care, înainte de a se româniza, au pronunţat ca un *ă* nazal pe *ǫ*; formele **Dămbrava*, **Lănca* au fost apoi adaptate de Români apelativelor *dumbravă*, *luncă*.

Într'o regiune, anume în Nordul judeţului Severin, trebue să presupunem că Slavii au fost românizaţi mai târziu, după denazalizarea iusurilor, v. mai jos. Astfel trebue explicate formele *Mâtnic*[2]) (râu în jud. Severin, comunele *Mâtnicul-Mare*, *Mâtnicul-Mic* şi *Ohaba-Mâtnic* din jud. Severin şi *Mîmńišél*[3]) (părău lângă comuna Căvăran, jud. Se-

[1]) Elementele slave ale limbii maghiare originare din graiuri slave situate mai la apus au *ǫ* > *on*, iar acesta derivă dintr'un mai vechiu *un*, v. Melich, *op. cit.*, 123, 279.

[2]) Se pronunţă şi *Mimńic* (formă comunicată de C. Daicoviciu), cf. slav. *vratĭnica* > *vrămniţă*.

[3]) Comunicat de C. Daicoviciu.

©BCU CLUJ

verin = *Mâtnicel*) < slav. **Motĭnikŭ* (plsl. *mǫtĭnŭ* „tulbure"), cf. toponimicele bulg. *Mătnica* [1]), s.-cr. *Mutnik* [2]), Μουντινίτσα (Vasmer, 100, 106). Din acelaşi radical slav *mǫt-* este şi apelativul românesc *mătcă, mâtcă* „bătătoarea putineiului de făcut unt" < bulg. *mătka* „putineiu". Prin urmare şi tratamentul *ǫ* > *î* arată că tot o populaţie slavă având un graiu bulgăresc a dat şi toponimicele *Mâtnic*, *Mîmńišel*. Formele *Muthnuk* [3]) din documentele ungureşti (întâia atestare e dela anul 1376) şi *Mutnik* a administraţiei austriace şi ungureşti nu arată un tratament *u*, sârbesc, al iusului mare (*ǫ*), ci se explică prin redarea cu *u* a vocalei *î* româneşti inexistente în maghiară şi germană.[4])

Forma oficială românească mai veche *Mutnic* [5]) are deci la bază forma unguréască. Cei care au întocmit întâiele şematisme ale clerului diecezelor româneşti din Ungaria s'au lăsat adeseori conduşi de listele oficiale austriace şi ungureşti ale localităţilor.[6])

Din expunerea de mai sus rezultă necesitatea cunoaşterii formei populare exacte, transcrise fonetic, a numelor noastre de localităţi. O formă populară ca *Mîmńic*, *Mîtńic* ne este

---

[1]) V. *Dictionnaire des localités d. l. roy. de Bulgarie*, 117.

[2]) V. *Rječnik*-ul Academiei din Zagreb, s. v.

[3]) V. Csánki, *op. cit*, II, 57.

[4]) Vocala românească *î* e redată prin *u* mai cu seamă atunci când e precedată de o labială *Mândra* > *Mundra*.

[5]) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 150, 158.

[6]) V. cele spuse de noi despre toponimice ca *Reşiţa, Dalboşeţ* în *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, 27, 28 şi DR., VII, 175, 176.

Dacă formele toponimicului *Luncaviţa* din documentele medievale ungureşti *(Nagh)lukavicza, (Kys)lukawicza* (a. 1440, v. Csánki, *op. cit.*, II, 49), nu sunt simple cacografii, ci reprezintă aproximativ pronunţarea obişnuită pe atunci în administraţia unguréască, am putea socoti şi aceste forme drept dovadă că, şi în Sudul judeţului Severin, Slavii au fost românizaţi după denazalizarea iusurilor. Ca în cazul lui *Muthnuk*, *u* în loc de *ǫ* din *-lukavicza* poate reprezenta tot un *i* slavo-român (**Lîcaviţa*, cf. bulg. *Lăkavica*: *Dict. loc. Bulg.* p. 116). Forma **Lîcaviţa* a fost apropiată de Români de apelativul *luncă*, ajungându-se astfel la forma *Luncaviţa*. E însă foarte probabil că formele ungureşti *-lukavicza* nu sunt altceva decât grafii greşite în loc de **-lunkavicza*.

©BCU CLUJ

mult mai de folos, după cum am văzut, decât o formă oficială din sec. XIV.[1]) Dacă i-am fi dat crezare asesteia din urmă *(Muthnuk)*, am fi găsit că prezintă un fonetism sârbo-croat *(ǫ > u)* şi nu bulgar *(ǫ > ă, î)* cum mărturiseşte în realitate forma populară. La faptul acesta nu s'au gândit îndeajuns cercetătorii toponimiei Ardealului ca Weigand,[2]) Scheiner, Liebhart, Melich, Kniezsa şi chiar Drăganu. Dacă e adevărat că cele mai vechi atestări ale unui toponimic sunt de o foarte mare însemnătate — cum zice Vasmer *(op. cit.*, p. 10): „mit ihnen steht und fällt oft die Deutung eines Namens" — apoi şi forma populară exactă, nefalsificată de scribii documentelor vechi, e tot atât de importantă. Iar în ce priveşte toponimicele româneşti din Transilvania, forma populară trebue preferată celei atestate în documente, căci acestea din urmă n'au fost scrise niciodată de Români, prin urmare toponimicele întâlnite în ele au fost totdeauna stâlcite.[3])

[1]) V. şi DR., VII, 176, şi cele spuse mai sus p. 239.

[2]) Astfel Weigand *(Balkan-Archiv*, I, 6, 19) şi Drăganu *(Rom. în v. IX—XIV*, 560) explică toponimicele *Vultor, Vulturi* ca având la bază apelativul *vultur* „Adler". Forma populară este însă *Viltóri* (v. harta anexată la studiul lui T. Papahagi, *Cercetări în Munţii Apuseni*, în *Grai şi Suflet*, II, fasc 1), care e pluralul lui *vâltoare* şi pe care Tiktin îl traduce — de altfel greşit — „Walkmühle", adică „piuă". De fapt la locul numit *La Viltóri* se găsesc vâltori pentru vâltorit păturile de lână. Pe hărţile militare austriace şi în grafia oficială ungurească *(Zalatna-Vultur)* î românesc a fost redat prin *u* ca în cazul lui *Mâtnic, Mândra : Mutnik, Mundra.* Trecerea lui *i* precedat de *v* la *u* s'a întâmplat de altfel şi pe teren românesc. După cum îmi comunică Romulus Tudoran, la Arieşeni se zice *vultóri, vulturári*, în loc de „vâltori" „vâltorar".

[3]) V. Drăganu, *op. cit*, 234; Kisch, *op. cit.*, 11: „Das *gesprochene*, mundartliche Wort muss zum Prüfstein des geschriebenen gemacht werden, nicht umgekehrt".

Vorbind despre toponimicele slave din Germania de Est, A Brückner zice (*Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, III, 150):

„ . . . . im deutschen Munde, auch in alten Aufzeichnungen, sind durch Verhören der Sprechenden und Schreibenden die slavischen richtigen Formen oft sinnlos entstellt . . ."

Kniezsa (*op. cit.*, 55) recunoaşte că toponimicele slave din Ungaria nu prezintă deosebiri dialectale slave, deoarece aceste deosebiri au dispărut în urma desvoltării fonologice a limbii maghiare. Forma românească a acestor toponimice, acolo unde ea există, a suferit mult mai puţine schimbări ca cea ungurească, de ex. bulg. **Mătnik* > *Mâtnic* (sec. XX) = ung. *Muthnuk* (a.

©BCU CLUJ

Adeseori forma românească nici nu apare deloc în documente. Toponimicele românești din Maramureș *Berbești*, *Crăciunești*, *Giulești*, *Năneşti*, etc., sunt inexistente în documente, unde apar în sec. XIV—XV subt forma *Barbfalwa* (1387), *Karachonfalva* (1383), *Gyulahaza* (1355), *Nanfalva*[1]) (1412), cu toate că, dela întemeierea satelor, ele au avut forma românească actuală. Dacă Românii Maramureșeni ar fi fost desnaționalizați în sec. XVIII, noi n'am fi știut niciodată că aceste sate au avut și nume românesc și cineva ar fi putut să tragă cine știe ce concluzii istorice și etnografice din numele lor unguresc.

Dacă toponimicele *Mutnic*, *Muthnuk* nu prezintă un fonetism sârbo-croat, deoarece ele redau cu o grafie ungurească pronunțarea românească *Mâtnic*, aceasta nu însemnează că alte toponimice nu au caractere sârbo-croate. Astfel *Dubova* (jud. Severin) < slav. **Dǫbova* are cu siguranță *u* pentru *ǫ*; pe teritoriul sârbo-croat sunt 6 localități cu numele *Dubovo* și una cu numele *Dubova*.[2]) Comuna *Dubova* e situată la Sud-Vest de Orșova, pe malul Dunării; fonetismul sârbo-croat e deci explicabil aici, la granița teritoriului linguistic sârbo-croat[3])

Tot de origine sârbă e și toponimicul *Cutina* (Severin) < sârb. *Kutina*[4]) (*kùtina*, augmentativ dela *kut* „unghiu, colț" < *kǫtŭ*).

Satul *Cutina* e în Nordul județului Severin, nu departe de localitățile *Mâtnic* și *Glâmboca*. Prin urmare în această regiune trebue să presupunem două straturi de populație

---

1376). Deci forma românească din sec. XX e mult mai aproape de prototipul bulgar decât forma ungurească din sec. XIV. Și încă din forma ungurească nu rezultă că e vorba de un prototip bulgar.

[1]) V. Drăganu, *op. cit.*, 393, 394.

[2]) V. *Rečnik Mesta*, II, 147. Forma bulgărească e *Dăbova*, *Dăbovo*, v. *Dictionnaire des localités d. l. roy. de Bulgarie*, 111.

[3]) Astăzi amândouă malurile Dunării sunt locuite de Români, dar toponimia regiunii, atât în Sudul Banatului, cât și în Estul Sârbiei, arată că pe aici au fost așezate în trecut mase compacte de Slavi care au vorbit un graiu sârbo-croat (v. DR., VIII, 176—180). Se pare însă că stratul sârbo-croat s'a așezat peste unul bulgar, v. mai jos.

[4]) *Rečnik Mesta*, II, 228. Cf. Kisch, *op. cit.*, 91.

©BCU CLUJ

slavă: unul mai vechiu, bulgăresc, şi unul mai nou, sârbesc, format de Sârbii care s'au refugiat în Banat din Peninsula Balcanică începând cu sec. XV şi au pătruns şi în judeţul Severin.[1])

Dar tratamentul *ǫ* > *u* nu e numai sârbo-croat. Dintre limbile slave îl mai întâlnim şi la Ruşi, Ruteni, Cehi şi Slovaci. Toponimicul *Luşca* (Năsăud), atestat la 1392 subt forma *Luchka* (cit. *Lučka*), e derivat de Drăganu [2]) din rut. *Lučka* (*lučka* e un diminativ dela *tukâ* „luncă" < *lǫka*). În ţinutul Năsăudului, ca în Maramureş, Sătmar şi jud. Someş, au existat vechi colonii ruteneşti.[3])

7. Se ştie că grupurile protoslave *d, t*+*i* şi *kti, gti* au

---

[1]) V. Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc şi colonizările străine în Banat* (extras din *Anuarul Inst. de Ist. Nat.*, Cluj, 1924), p. 8. *Cutina* e amintit întâia dată în anul 1488, v. Csánki, *op. cit.*, II, 12.

[2]) *Toponimie şi istorie*, 14, 94.

[3]) V. Drăganu, *Topon. şi ist.* 74 sq. Dintre cele 12 radicale pe care Margareta Ştefănescu (*Arhiva*, 31—1924, 202) le crede de proveniență ruteană şi din care au fost formate toponimice în judeţele Mureş, Târnava-Mare, Someş, Cluj, Bihor, Satu-Mare, Trei-Scaune, Maramureş şi Arad, cele mai multe nu pot fi luate în considerare. *Preluca* (şi *Preluci* jud. Someş) au la bază apelativul românesc *prelucă* de origine ruteană *(prylúka); sereda* şi *solona* sunt maghiare, după cum admite însăşi Margareta Ştefănescu; de asemenea sufixul *-ău* poate reda pe ung. *ó* (dar poate fi şi de origine ruteană < *-iv*, cf. *Sadău*, jud. Rădăuţi < rut. *Sadiv*); sufixul *-ăuţi* se întâlneşte o singură dată în toponimia Transilvaniei *(Boţcăuţi*, jud. Maramureş, v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 33 şi *Arhiva*, 29-1922, 508, căci *Bârsăuţa* (Someş) e un diminutiv dela *Bârsău* (ung. *Kisborszó)*, iar *Păpăuţi* (Trei-Scaune) a intrat în limba română prin filieră maghiară *(*Popovici* > ung. **Papoucz, Papolcz, Papócz* > rom. *Păpăuţ) (Arhiva*, 29—1922, 508; Liebhart, BA., III, 61); *luca-* în toponimice ca *Luca* (Mureş), *Lucăceşti* (Sătmar) nu reprezintă pe *lukâ* „luncă" rutenesc, ci toponimicele de mai sus sunt formate din numele de persoană *Luca* şi *Lucaciu*, ceea ce se vede şi din formele ungureşti *Lukafalva* (= satul lui Luca), *Lukácsfalu* (=satul lui Lucaciu) (BA., III. 49); *bahnă* e un apelativ românesc de origine ruteană *(bahno)*, deci a putut servi Românilor la formarea toponimicelor. Singur *dolh* (*Dolheni*, jud Someş) mi se pare sigur rutenesc din tot ce a considerat ca atare Margareta Ştefănescu (şi sufixul *-ăuţi* în *Boţcăuţi).*

Dintre cele date de Drăganu socotesc sigur rutenesc numai toponimicul *Hovrila* (Satu-Mare) care are la bază numele de persoană *Gavrilă* cu *g* > *h*, rut. *Havrilo* (Drăganu, *Topon. şi ist.*, 77).

©BCU CLUJ

fost tratate în mod deosebit în graiurile bulgăreşti, pe de o parte, şi în cele sârbo-croate, pe de alta. Grupurile *d+į, t+į, kti, gti* au dat în bulg. *žd, št,* iar în s.-cr. *dž, ć* (nu mai amintim aici graiurile de trecere între bulgară şi sârbo-croată din centrul Peninsulei Balcanice). Dintre toate toponimicele slave din Transilvania pe care le cunosc, numai *Zlaşti* (jud. Hunedoara) are cu siguranţă la bază grupul *t+į*. Anume acest toponimic e derivat dela *zlato* „aur".[1] Forma slavă, trebue să fi fost **Zlaštĭ* < **zolt-jĭ* (cf. rom. dial. *grajdĭ* < *gražd̆ĭ* < **gord-jĭ*[2]), cf. şi *Zlaće* < **Zolt-jo-* (*Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine*, III, 47, 54). Tot *Zlaşti* se numeşte şi părăul care curge prin satul Zlaşti, afluent al Cernei. Mai la deal, pe acelaşi părău, se află satul *Arănieş* < ung. *Aranyos* (*aranyos* „de aur"). Ungurii au tradus deci toponimicul slav, ca în cazul lui *Bălgrad* > *Fehérvár, Târnava* > *Kükülló, Cozla* (jud. Someş) > *Kecskés, Cernavoda* > *Feketeügy, Belareca* > *Feyerwiz* (a. 1436), etc. etc. [3])

În Zlaşti avem deci un toponimic de origine slavă cu fonetism sigur bulgăresc.

Grupul protoslav *-kti-* îl avem în toponimicele *Peşteş* (Bihor, Someş), *Peştişul-Mare* (Hunedoara), *Peştişul-Mic* (Hunedoara) < slav. **Peštešĭ* < **pekt'* + *ešĭ*.[4]) Şi în cazul acesta fonetismul e bulgăresc.

---

[1]) V. Popovici, *op. cit.*, 17.

[2]) Vondrák, *op. cit.*, I, 505.

[3]) Forma ungurească a toponimicului Zlaşti e *Zalasd* (cf. *Zlatna* > ung. *Zalatna, Pogăneşti* > ung. *Poganesd*). Forma mai veche ungurească era *Zlasd* (a. 1362), v. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 161. E deci greşită derivarea acestui toponimic dela numele unguresc *Zala* + *sd, ibid.* p. 159. De asemenea nici forma românească **Zalaşti* nu există, v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, p. 253.

[4]) V. I. Popovici, *op. cit.*, 13. După I. Popovici, forma *Peştiş* derivă din plsl. *peštĭ* „specus" + sufixul *-iş* din *tufiş, cărpiniş, petriş*.

Despre sufixul slav *-ešĭ* v. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, p. 213; Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 18 [232]; Vasmer, *op. cit.*, 304. Cf. toponimicele slave: s.-cr. *Vraneš (vrana* „cioară"), bulg. *Mokreš (mokrŭ* „umed"), *Topleš (toplŭ* „cald"), Γαβρέσι < slav. maced. *Gabreš (gabrŭ* „carpen"), Γκέρμπεσι < slav. **Grŭbeši (grŭbŭ* „cocoaşă, ridicătură"), Σμαρδέσι < bulg. maced. *Smărdeš* (*smrŭdŭ* „puturos"), etc., v Vasmer, *op. cit.*, 196, 304.

©BCU CLUJ

În *Peştera* (Făgăraş, Hunedoara), *Peştere* (Bihor, Severin) avem deasemenea tratamentul bulgăresc al lui *-kti-* (> *št*), cf. bulg. *peštera*. Toponimicele de mai sus au putut fi date însă de Români, căci *peşteră* e un apelativ foarte obişnuit în limba română.[1])

Kniezsa (*op. cit.*, 86) crede că toponimicul *Lingina* ar fi trebuit să aibă forma *Lenzsdena* (*zs* = *ž*), dacă ar fi fost de origine bulgărească, deoarece ar deriva din **lędjane*, o formă protoslavă reconstituită. Dar *Lingina* (literar ar trebui să se scrie *Lindina* v. Popovici, *op. cit.*, 13) are la bază apelativul *lędina* „câmp, ţelină, pământ nelucrat", obişnuit în bulgară, sârbo-croată, slovenă şi rusă.[2])

8. În toponimicul *Guşteriţa* (Sibiu) < slav. *Gušterica*, *-št-* a rezultat din *-sk-*, după cum am văzut mai sus, şi deci nu are nimic special bulgăresc în fonetism. Toponimicele *Peşteana* (Hunedoara) şi *Peşteniţa* (Hunedoara) ne amintesc pe Πιστιανά, Πεστιανά (Vasmer, 60) < slav. *Pěsŭčana* (plsl. *pěsŭčanŭ* „nisipos", dela *pěsŭkŭ* „nisip" (cf. satul *Peščanica* din Sârbia.[3]) În bulgara literară, asimilarea lui *s* la *č*, *s-č* > *š-č* (după dispariţia ierului neintens) nu s'a făcut, cel puţin în scris, *pěsčánnik* „grès". În unele derivate, chiar ierul neintens a fos restabilit după analogia formelor unde acelaşi ier era intens: *Pěsăčevo* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 69), *pěsăčen* „de sable", etc. Grupul *-şt-* din formele româneşti *Peşteana*, *Peşteniţa* ar putea deci să aparţină graiului slav din Dacia în care *-sŭč-* a ajuns până la *-št-* (*-sč-* > *-šč-* > *-št-*), întocmai ca *-sč-* <

Derivarea lui *Peşteş*, *Peştis* dela ung. *pest* „four" (< bulg. *pešti*) e puţin probabilă (v. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 159). Apelativul *pest* e obişnuit numai la Săcui (v. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, Budapest 1897—1901, s. v.), deci departe de judeţele Hunedoara, Bihor şi Someş.

[1]) V. mai jos formele *Peşteana*, *Peşteniţa*, unde *-şt-* ar putea să reprezinte tot tratamentul bulgăresc al lui *-kti-*.

[2]) V. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.*, 705. Cf. mai sus p. 236.

[3]) V. *Rečnik Mesta*, II, 313. Cf. numele unui afluent al Oltului în jud. Vâlcea, *Peşteana*, pe care Weigand (*Jahresbericht*, XXVI—XXIX, 76) îl explică din bulg. *peštiana* sc. *rěka* „Sandbach". Forma *peštiana* însă nu există în bulgară.

©BCU CLUJ

-sk- + vocală palatală (de ex. în bulgărescul şi sârbo-croatul *dŭska* + *ica* > *dŭsčica* > *dŭščica* > bulg. *štica*, s.-cr. *daštica*[1]), în *Gušterica* sau în sufixul **-iskjo-* > *-ište*, v. mai sus p. 224 sq.). Vasmer (p. 60) nu explică pe *-στι-* din formele greceşti. *Selišče*v[2]) vede în toponimicele din Albania *Peštjani*, *Peštan* şi din Grecia, Πεστιανά, derivate dela radicalul *pekt'-* care a dat în bulgară *pešt-*. Şi toponimicele ardelene *Peşteana*, *Peşteniţa* ar putea să aibă la bază tot bulg. *pešt-*, în apropierea acestor localităţi e posibil să fie vreo peşteră dela care să fi primit numele.[3])

Dacă Iordan, Selišče*v*, I. Popovici, Franck şi Iliev au dreptate în explicarea formelor *Peşteana*, *Peštjan*, *Peštan*[4]) derivându-le dela *peštĭ*, atunci numărul toponimicelor transilvănene prezentând grupul bulgăresc *-št-* (< *-t+i̯-*, *-kti-*), se ridică la şapte: *Zlaşti*, *Peşteş*, (două localităţi), *Peştiş* (două localităţi), *Peşteana*, *Peşteniţa*.

În cazul că cele două din urmă au la bază pe *pěsŭkŭ* „nisip", trebue să alegem între două posibilităţi: sau să admitem în daco-slavă desvoltarea unui *-št-* din *-s(ŭ)č-*, fenomen asemănător aceluia din limba română (lat. *piscem* > **pesče* > **peščе* > *peşte*) şi din limbile slave (dar numai dacă între *s* şi *č* n'a existat un *ier*, v. mai sus cazul lui *dŭska* + *ica*), sau să presupunem că trecerea lui *-sč-* la *-şt-* s'a întâmplat pe teren românesc. Din **Pěsčana* sau **Pěščana*, Românii au făcut *Peşteana*.[5])

[1]) V. Vondrák, *op. cit.*, I, 351, 352.

[2]) *Slavjanskoe naselenie v Albanii*, Sofia, 1931, 211, 217, 277.

[3]) Iorgu Iordan s'a gândit la început tot la v. bulg. *peštĭ* în legătură cu toponimicele *Peşteana* (Gorj, Mehedinţi, Vâlcea), *Peşteniţa* (Mehedinţi), *Peşteanul* (Brăila), *Pişteanul* (Tulcea), v. I. Iordan *Rumänische Toponomastik*, 16. Mai târziu însă (p. 261) admite explicaţia lui Weigand din *pěsŭkŭ* „nisip". De asemenea şi At. T. Iliev (*Românska toponimia ot slavjano-bălgarski proizhod* în *Sbornik na Bălgarskata Akademia na naukitě*, kniga XVII—1925) derivă formele româneşti *Peşteana*, *Peşteniţa* dela bulg. *peštĭ*.

[4]) Franck, *op. cit.*, 197, spune despre *Peštan* din regiunea Bitoliei (Macedonia) că poate fi derivat atât dela *pěsŭkŭ*, cât şi dela *peštĭ*.

[5]) Cum se explică atunci *-št-* din Πεστιανά, Πεστιανά, *Peštjan*, *Peštan*? Şi în graiul Slavilor din Grecia, Albania şi Macedonia *-s(ŭ)č-* > *-št-* ca în daco-slavă? Sau poate de fapt toate aceste toponimice nu derivă dela *pěsŭkŭ*, ci dela *peštĭ*?

©BCU CLUJ

9. Şi reflexele lui *ě* slav sunt identice în toponimicele din Transilvania şi în împrumuturile slave obişnuite ale limbii române. Anume: un *ě* accentuat, neurmat de un sunet palatal, e reprezentat prin *ea*: *Breaza*, *Breazova*, amintite mai sus, *Predeal* (jud. Braşov, Făgăraş) < slav. *Prědělŭ*, cf. Πράδαλλα, Πραδάλη, Πραδαλή (Vasmer, 47). [1])

Tratamentul *ea* al lui *ě* accentuat ne trimite iarăşi la graiurile bulgăreşti.[2])

În sudul Banatului, în apropierea teritoriului linguistic sârbo-croat, acolo unde se găsesc şi alte toponimice cu fonetism sârbo-croat (v. mai sus *Dubova*, p. 250), întâlnim şi reflexul *e* al lui *ě* accentuat: *Belareca* (afluent al râului Cerna, jud. Severin), pronunţat *Beļeŗieca* [3]) < slav. **Bělarěka* [4]), *Predieél* (nume topic pe hotarul satului Pecenişca [5]), jud. Severin) < slav. **Prědělŭ*.

10. În ceea ce priveşte tratamentul ierurilor, sunt următoarele de observat:

a) Ierurile neintense au dispărut aproape fără excepţie în toponimicele slave dela noi, pe când în cele din Grecia adeseori s'au păstrat (Vasmer, 278 ş. u.), ceea ce este o dovadă despre desnaţionalizarea timpurie a Slavilor de acolo. La noi Slavii au fost desnaţionalizaţi după dispariţia ierurilor neintense, adică, aproximativ, după secolul X.[6])

---

[1]) *Leasa* (jud. Arad), *Presaca* (jud. Alba, două sate şi jud. Bihor) şi *Prisaca* (jud. Severin) au putut fi botezate de Români, deoarece *leasa* şi *prisaca* sunt apelative româneşti < plsl. *lěsa*, *prěsěka*, v. Drăganu, *op. cit*, 233.

[2]) V. Vasmer, 269, 323.

Toponimicul *Deva*, dacă de fapt e de origine slavă (< slav. **Děva*, v. Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 272 sq.), e în contrazicere cu cele stabilite mai sus, căci ar trebui să aibă forma românească **Deava*.

[3]) Din materialul inedit al ALR II, cules în comuna *Pecenişca* (Severin). Diftongarea *e* > *ie* este românească şi se întâlneşte în multe graiuri româneşti, mai cu seamă în Banat.

[4]) V. Drăganu, *op. cit.*, 239.

[5]) Forma oficială, *Pecenişca*, e greşită. Localnicii îi zic *Peśińéşca* < slav. **Pečeněžĭska (pečeněžĭskŭ* „peceneg" adj., v. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v.).

[6]) V. Vondrák, *Vergl. sl. Gramm.*, 172. Cf. şi cele spuse mai jos relative la slaba audibilitate a ierurilor neintense şi înainte de sec. X.

©BCU CLUJ

Iată câteva cazuri de dispariţie a ierurilor neintense în toponimicele slave din Transilvania: *Gladna* > slav. **Gladĭna*, *Mâtnic* < slav. **Mǫtĭnikŭ*, *Ramna* (Arad, Caraş) > slav. *Ravĭna* (plsl. *ravĭnŭ* „planus“) [1], *Lovnic* (Târnava-Mare) < slav. **Lovĭnikŭ* [2], etc.

În DR., VIII, 177, 180, am explicat toponimicul *Bozovici* ca având la bază apelativul slav *bŭzŭ* care a dat rom. *boz*. În cazul acesta, *o* din silaba dintâi reprezintă un *ŭ* neintens. Având însă în vedere că sufixul *-ić* e sârbo-croat şi formează, subt forma de singular (*-ić*), patronimice, de cele mai multe ori având la bază nu numele dela care e derivat, ci adjectivul posesiv în *-ov* (*-ev*): *Jovan-ov-ić* [3] „Ionescu“, iar, subt forma de plural (dar şi de singular), toponimice arătând urmaşii aceluia care a întemeiat satul: *Jovanovići* [4] „Ioneşti“, toponimicul *Bozovici* trebue să aibă la bază un nume, nu un apelativ, cf. numele de familie *Bozanić* (*Boz* + suf. *-an* + suf. *-ić*-) şi toponimicul *Bozovci* (*Boz* + suf. *-ov* + suf. *ĭci*) [5]. De altfel orice ier nedispărut a dat în sârbo-croată *a* (dialectal *ȁ*) [6].

Un derivat sigur al lui *bŭzŭ* e toponimicul *Bozeş* (Hunedoara) < slav. **Bŭzešĭ* < *bŭzŭ* + *ešĭ*, formaţiune analoagă aceleia a lui Γαβρέσι (Vasmer, 26, 190) < slav. *Gabreš* < *gabrŭ* „carpen“ + *ešĭ*.[7] Cu toate că ierul era neintens, s'a păstrat, ca în derivatele dela *bŭzŭ* din limbile slave, d. ex. bulg. *bъzéj* „boz“, *bozéj* „ciguë d'eau“, *bъzak* „loc acoperit de boz“, *bъze* „boz“, *bъzov* „de boz“. Prin urmare, în acest toponimic, ierul mare e redat prin *o*.

Un alt ier mare (*ŭ*) neintens păstrat avem în toponimicul

---

[1] V. Drăganu, *op. cit.*, 505.

[2] V. *Balkan-Archiv*, II, 83.

[3] V. Leskien, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, I, 269; Otto Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, p. 24 sq.

[4] V. *Rečnik Mesta*, II, 188

[5] Dicţionarul Academiei din Zagreb, I, 564, 565.

[6] Cf. *baz* (< *bŭzŭ*) „soc“, *bazovina* „lemn de soc“, *Bazovik* (toponimic în Sârbia), sau cu ierul neintens dispărut: *bzova* „soc“, *bzovina* „lemn de soc“, *Bzovik* „toponimic în Sârbia=*Socet*“, v. Dicţionarul Academiei din Zagreb, s. v.

[7] Despre sufixul slav *-ešĭ* v. mai sus p. 252.

©BCU CLUJ

Măhaciu (Turda) < slav. **Mŭxačĭ*[1]) (< *mŭxŭ* „mușchiu"). De altfel nici în limbile slave ierul neintens n'a dispărut în derivatele lui *mŭxŭ*, pentru ca să se evite grupul de consonante *mx-* greu de pronunțat, de ex. bulg. *măhav*, *măhovat*, *măhavost*, etc., rus. *moxovátyj*, *moxovik*, *moxovój*, etc.[2]) Ierul mare (*ŭ*) păstrat e deci redat aci printr'un *ă*.

În unele cazuri se pare că și ierul intens a dispărut în forma românească a toponimicelor, astfel *Zdrapț*, scris și *Zdrapți* (Hunedoara) < slav. **Zdravĭčĭ*, cf. două localități *Zdravec* în Bulgaria[3]) *Dobroț* (Hunedoara) < slav. **Dobrotĭčĭ*[4]), etc.[5]) Formele acestea românești au la bază nu nominativul formelor slave, ci cazurile oblice, în care ierul din silaba penultimă era neintens: gen. *Zdravĭca*, dat **Zdravĭcu*, etc.[6])

În multe cazuri, forma românească redă pluralul slav. de ex. *Stremți* (Alba, Sălaj) < **Srĕmĭci* (sârb. *Sremci* „oameni originari din Srem, vechiul Sirmium) și toponimicele terminate în *-inți*: *Băcăinți*, *Binținți*, *Jeledinți*, *Pișchinți* (toate patru în jud. Hunedoara) > slav. *-inĭci*. Deoarece în Banat *-i* al pluralului n'a lăsat nicio urmă în pronunțare după *ț*, e probabil, că toponimicele terminate în *-inț* (*Balinț*, *Belinț*, *Belotinț*, *Budinț*, *Bogodinț*, *Chesinț*, *Covăsinț*, *Lăbășinț*, *Lălășinț*, *Nicolinț*)[7]) reprezintă tot o formă de plural (cf. mai jos p. 262 sq.).

Subiecții vorbitori simt formele *Balinț*, *Belinț* (pronunțat *Biélinț*[8]) ca forme de singular. Forma articulată e în *-u*: *Búdzințu* (= *Budinț*). Aceasta nu e însă o dovadă că într'o

---

[1]) V. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 23. Despre sufixul *-ačĭ*, v. Vondrák, *Vergl. sl. Gramm*, I, 612, **Mŭxačĭ* ar însemna „loc acoperit cu mușchiu".

[2]) Nu e nevoie să presupunem că *Măhaciu* a fost împrumutat de Români dela Unguri (*Mohács*), cum face Weigand (care îl scrie greșit *Mohaciu*, BA., I, 14) și Kisch (*op. cit.*, 86).

[3]) V. *Dictionnaire des localités d. l. roy. d. Bulgarie*, 112.

[4]) V. mai jos.

[5]) V. DR., VIII, 178—179.

[6]) V. mai jos.

[7]) În *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, acest toponimic e scris *Nicolinți*.

[8]) Din materialul inedit ALR II, satul *Chisătău*.

©BCU CLUJ

epocă mai veche nu erau forme de plural. Se zice doară obişnuit *Bucureştiu*(l).

b) În ce priveşte ierurile intense, avem la dispoziţie mai cu seamă exemple cu ierul mic (*ĭ*). Ierul mare îl avem în *Boz* (Alba, Hunedoara), dar forma *boz* (< slav. *bŭzŭ*) există ca apelativ în limba română. Toponimicul *Bozna* (Sălaj) < slav. **Bŭzĭna* (cf. bulg. *Băzăn* < **Bŭzĭnŭ*, Μπεζενῐχος, Βεζνῐχον (Vasmer, 156, 214), ceh. *Beznik*, sloven. *Beznica*) [1] prezintă un *o* în locul lui *ŭ* intens.

Ierul moale (*ĭ*) în schimb e reprezentat în toponimicele româneşti de origine slavă din Transilvania prin *e*, *ă* şi *a*: *Goleţ* (Severin) < **Golĭcĭ*, cf. bulg. *Golec* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 44), s.-cr. *Golac* (Miklosich, *Die Bildung d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 245 [163]), *Topleţ* (Severin) < slav. **Toplĭcĭ*, cf. s.-cr. *Toplac* (*Rečnik Mesta*, II, 418), *Praveţ* [2] (două dealuri lângă satele Răchitova şi Federi, jud. Hunedoara) < slav. **Pravĭcĭ*, cf. bulg. *Pravec* [3], *Cameneţ* [4] (munte în jud. Făgăraş) < slav. **Kamenĭcĭ* [5], *Glogoveţ* [6] (Târnava-Mică), pronunţat *Glogovăţ* [7]) < slav. **Glogovĭcĭ* (cf. sârb. *Glogovac*) [8], *Şiştaroveţ* [9]), (Timiş), pronunţat *Şîştărovăţ* [10]) < slav. **Šestarevĭcĭ*, *Prilipeţ* [11]) (Caraş), pronunţat *Pîrlipăţ* [12]) < slav. **Prilipĭcĭ*, cf. sârb. *Prilipac* [13]), *Brestovaţ* [14]) (Timiş-Torontal), pronunţat *Brestovăţ* [15]) < slav. **Brěstovĭcĭ*, cf. bulg. *Brěstovec* [16]), sârb. *Bres-*

---

[1]) V. Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 233 [151].
[2]) Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, 65.
[3]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 54.
[4]) V. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte d. Spr.*, 61.
[5]) Cf. Miklosich, *op. cit.*, 260 [178].
[6]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104.
[7]) Comunicat de păr. Ion Agârbiceanu
[8]) *Rečnik Mesta*, II, 85.
[9]) Moldovan-Togan, *op. cit*, 219.
[10]) Comunicat de Ion Pătruţ.
[11]) Moldovan-Togan, *op cit.*, 176.
[12]) DR., VIII, 177.
[13]) *Rečnik Mesta*, II, 340
[14]) Moldovan-Togan, *op. cit*, 4, 36.
[15]) Comunicat de Ion Pătruţ.
[16]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 46

©BCU CLUJ

tovac[1]), *Bucovăţ*[2]) (Severin, Timiş-Torontal; cel din jud. Severin e pronunţat de localnici *Bucovéţ*[3])) < slav. **Bukovičь*, cf. bulg. *Bukovec*[4]), sârb. *Bukovac*[5]), *Cruşovăţ*[6]) (Severin) < slav. **Kruševičь*, cf. bulg. *Krušovci*[7]), sârb. *Kruševac*[8]), *Glogovaţ*[9]) (Arad), *Greovaţ*[10]) (Caraş) < slav. **Graxovičь* (plsl. *graxŭ* „faba", cf. sârb. *Grahovac*[11])), *Dolaţ*[12]) < sârb. *Dolac*[13]).

Acest triplu tratament al lui *ĭ* intens trebue explicat în felul următor: *e* pentru *ĭ* arată un tratament bulgăresc.[14]) Deoarece un *e* românesc devine *ă* după labială, formele *Cruşovăţ*, *Glogovăţ*, *Şişţarovăţ* au avut într'o epocă mai veche un *e* în locul lui *ă*. Deci şi acestea reprezintă tot un tratament bulgăresc.[15]) E de remarcat că peste, munţi în Muntenia şi în Moldova, toponimicele cu acest sufix au toate forma *-ovăţ*, cu *e* devenit *ă* din cauza labialei precedente[16]) Numai în apropierea teritoriului linguistic sârbo-croat, *ă* din sufixele *-ovăţ* sau *-ăţ*

---

[1]) *Rečnik Mesta*, II, 40.

[2]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 38.

[3]) Comunicat de Ion Pătruţ.

[4]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 14, 15, 16, 56, 83.

[5]) *Rečnik Mesta*, II, 47.

[6]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 74.

[7]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 55.

[8]) *Rečnik Mesta*, II, 222, 223.

[9]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104.

[10]) *Ibid.*, 105.

[11]) *Rečnik Mesta*, II, 109.

[12]) *Indicatorul statistic al satelor şi unităţilor administrative din România*, Bucureşti, 1932, 373, 551.

[13]) *Rečnik Mesta*, II, 125.

[14]) V. Densusianu, *Hist. d. l. roum.*, I, 274; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 36, 53.

[15]) Deoarece în limba maghiară nu există fonemul *ă*, Ungurii redau de obiceiu pe *ă* românesc prin cea mai apropiată vocală a lor, *e* (= *e* deschis). De aceea formele ungureşti ale toponimicelor de mai sus sunt: *Bukovecz, Krussovecz, Glogovecz, Topolovecz (Topolovăţ*, jud Timiş-Torontal), *Sistárovecz, Prilipecz*. Autorităţile bisericeşti româneşti au apropiat adeseori forma oficială românească de cea ungurească, de ex. *Glogoveţ, Prilipeţ, Şişţaroveţ*.

[16]) V. Iordan, *Rum. Toponomastik*, 183 sq.

©BCU CLUJ

ar putea reda ierul unic sârbo-croat care, într'o epocă mai veche, ca şi azi dialectal, suna ca un *ă* românesc [1]).

În sfârşit tratamentul *a* al lui *ĭ* e sârbo-croat şi îl găsim în trei localităţi din judeţele Arad, Timiş-Torontal şi Caraş: *Glogovaţ, Dolaţ* şi *Greovaţ*. De asemenea şi forma *Brestovaţ* (Timiş-Torontal) îşi datoreşte grafia formei oficiale ungureşti *Bresztovácz* [2]) care, la rândul ei, redă pronunţarea modernă sârbo- croată aşa cum au auzit-o autorităţile austriace şi ungureşti, după plecarea Turcilor din Banat, dela autorităţile bisericeşti sârbeşti subt a căror jurisdicţie era întreaga populaţie ortodoxă, română şi sârbă, din acea provincie. Dincolo de graniţa României, în Banatul iugoslav, sunt — după cum era de aşteptat — multe toponimice cu *a* sârbesc în loc de *ĭ*: *Grebenaţ*[3]) (lângă Biserica-Albă) *Mircovaţ* [4]) (lângă Vârşeţ) [5]), etc.

În concluzie, cele două ieruri (*ŭ* şi *ĭ*) nu se confundă în toponimicele slave din Transilvania. Ierul dur (*ŭ*) e redat prin *o* şi *ă*, iar ierul moale (*ĭ*), prin *e*. (Acest *e* poate să treacă la *ă* pe teren românesc în urma influenţei unei labiale precedente: **-oveţ* > *-ovăţ*. Acelaşi e tratamentul ierurilor şi în împrumuturile slave obişnuite din limba română: *dobytŭkŭ* > *dobitoc, vŭzduxŭ* > *văzduh, kotĭcĭ* > *coteţ, ovĭsŭ* > **oves* > *ovăs* [6]). Prin urmare şi tratamentul ierurilor e bulgăresc [7]).

---

[1]) V. DR., VIII, sq.; Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 79 sq.

[2]) V. Moldovan-Togan, *op. cit*, 4.

[3]) *Ibid.*, 145.

[4]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 145.

[5]) Kniezsa *(Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, p. 81, nota, 83) îl scrie pe *Glogovețul* din jud. Târnava-Mică greşit: *Glogovaţ*. I se pare remarcabil (auffallend), „dass der rumänische Name eine neuzeitliche serbische Lautform aufweist". Forma *Glogovaţ* nu există însă în jud. Târnava-Mică. Deoarece nu se găseşte în Csáki, lui Kniezsa i se pare probabil că satul a fost întemeiat târziu. E posibil ca satul să fie nou, dar numele locului pe care s'a întemeiat satul, *Glogoveţ* („mărăciniş"), a trebuit să existe de pe timpul simbiozei slavo-române din Transilvania, de atunci când Românii au învăţat dela Slavi numele râurilor apropiate *Târnava* şi numele *Bălgradului.*

[6]) V. Densusianu, *Hist. d. l. langue roum., I*, 274-275; A. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, 52--53.

[7]) V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 101 sq.

©BCU CLUJ

Se știe că în graiurile sârbo-croate cele două ieruri s'au contopit în unul singur, notat în textele vechi chirilice printr'un ier moale, și care a avut (și mai are dialectal și astăzi) pronunțarea unui *ă*, devenit mai târziu *a*: *dobytŭkŭ* > *dobitak*, *vŭzduxŭ* > *vazduh*, *kotĭcĭ* > *kotac*, *ovĭsŭ* > *ovas* [1]).

11. Grupul **čr̥* (plsl. *črŭ*, *črĭ*) a fost tratat în mod deosebit în bulgară și în sârbo-croată. În partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice, **čr̥* > *čer* (**čr̥na* > bulg. *černa* „neagră"), iar în partea apuseană **čr̥* > *čr̥* = *ṛ* (**čr̥na* > s.-cr. *crna* = *ṛna*) [2]) Toponimicele slave din Transilvania arată tratamentul bulgăresc al grupului **čr̥*: *Cerna* (Sate în jud. Hunedoara, Timiș-Torontal, râuri în jud. Severin, Hunedoara, Satu-Mare), *Cernavoda* (râu în jud. Sibiu), *Cernatu* (trei sate în jud. Brașov, Trei-Scaune) < slav. *Črĭnatŭ*, cf. sârb. *Crnatovo* [3]), Ζαρνάτα (Vasmer, 168), *Cernișoara* (sat și râu în jud. Hunedoara), *Certeje* (sat în jud. Turda), *Certej* (două sate în jud. Hunedoara), *Certeze* (sat în jud. Satu-Mare) < slav. **Črŭteži* [4]).

12. Sufixul slav *-ovŭ*, *-ova*, *-ovo* (*-ovĭcĭ*, *-ovĭci*, *-ovĭka*, *-ovikŭ*, *-ovica)* care formează adjective posesive *(petrovŭ* „al lui Petru"), adjective care arată stofa, materia din care e fabricat ceva *(trĭnovŭ věnĭcĭ* „cunună de spini") precum și esența de copaci din care e formată o pădure (*bukovŭ* scil. *lěsŭ* „pădure de fagi"), se prezintă subt forma *-evŭ*, *-eva*, *-evo* (*-evĭcĭ*, *-evĭci*, etc.) de câte ori vocala *o* e precedată de o consonantă moale: *j*, *č*, *š*, *c*, *dz*, *ź*, *ś*, *l'* *ŕ*, *ń*, bulg. *št*, *žd*, sârb. *ć*, *đj* (cf. toponimicele sârbo-croate *Kijevo*, *Kovačevac*, *Kneževo*, *Kiševo*, *Kraljevo* [=*Kral'evo*], *Kozarevac* (=*kozarĭ* „căprar"), *Kostanjevac* [=*Kostańevac*], *Koraćevac*, *Karadjordjevo*, etc.) [5]).

---

[1]) V. Lesk'en, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, I, 8 sq.; Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 79 sq.

[2]) V. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 135; Leskien, *Gramm. d. serbo-kroat. Spr.*, 39-40; Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, 2.

În graiul sârbo-croat din Caraşova (jud. Caraș), **čr̥* s'a păstrat până azi în stadiul *čr̥*: *čr̥na* „neagră", v. Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 115.

[3]) *Rečnik Mesta*, II, 445.

[4]) V. Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers. u. Ortsn.*, 237 [155].

[5]) V. Vondrák, *Vergl. sl. Gramm.*, I, 111 sq. și 523 sq.

©BCU CLUJ

În bulgară, unde şi în alte cazuri se constată înlocuirea, prin analogie, a formelor moi cu cele dure, sufixul *-ovo* (nu *-evo)* se găseşte şi după consonante moi: *Krúšovo, Krušovica, Éžovo, Kolárovo*, etc.[1])

Toponimicele de origine slavă din Transilvania au totdeuna *-ov-*, şi după consonantele înşirate mai sus: *Blajova, Braşov, Cliciova, Craiova, Craşova (Caraşova), Criciova, Cruşovăţ, Draşov, Globucraiova, Jurjova (Giurgiova), Maciova, Orşova, Paniova, Văsiova*[2]). Excepţiile (*Corneareva, Lucareţ* < sârb. *Lukarevac, Plavişeviţa, Sicheviţa*)[3]) se găsesc toate în apropierea graniţei dintre teritoriul linguistic român şi cel sârbesc. Satul *Lucareţ* (Timiş-Torontal) e şi astăzi locuit de o majoritate sârbească [4]).

13. Celalalt sufix slav *-inĭci*, cu care se formează o mulţime de toponimice [5]) ne permite de asemenea să conjecturăm dacă graiul Slavilor din Transilvania avea mai multe trăsături comune cu graiurile bulgăreşti sau cu cele sârbo-croate. În regiunile sârbeşti sufixul acesta formează toponimice la singular. Astfel în *Rečnik Mesta*, II, am numărat, dela p. 236 la p. 347, unsprezece toponimice terminate în *-inac: Rakinac, Sladinac, Negotinac, Bratinac*, etc., şi niciunul în *-inci* (formă de plural). În schimb, în *Dictionnaire des localités dans le royaume de Bulgarie*, am numărat 33 de toponimice având forma de plural *-inci* (*Balinci, Bělotinci, Bilinci, Dragotinci, Lipinci*, etc.) şi numai unul singur având forma de singular în *-inec* (*Kaltinec*, p. 76).[6])

Formele româneşti *Băcăinţi, Binţinţi, Jeledinţi, Pişchinţi*

---

[1]) V. Mladenov, *Spisanie na bălg. Akademija na naukitě*, XLIII, 108 sq.

[2]) V. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 27, 35, 64, 71, 74, 85, 104, 126, 135, 160, 163, 245. Şi toponimicele de origine slavă din Grecia au *-ov-*, nu *-ev-*: Κούρσοβον, Κρούσοβον < slav. **Krušev*o, Ἔζιοβα < slav. **Ežev*o, etc., v. Vasmer, 268.

[3]) Moldovan-Togan, *op. cit.*, 68, 132, 170, 217.

[4]) V. Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 5 sq.

[5]) V. Bogrea, DR., I, 218; Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 252.

[6]) Cf. Franck, *op. cit.*, p. 173, 175 sq.

©BCU CLUJ

(toate în jud. Hunedoara) [1]), precum şi cele terminate în *-inţ*, cu *i* al pluralului dispărut după *ţ*, *Balinţ*, cf. *Balinţi* (Dorohoiu, Soroca), bulg. *Balinci* [2]), *Belinţ* (Timiş-Torontal), cf. bulg. *Bilinci* [3]), *Belotinţ* (Timiş-Torontal), cf. bulg. *Bĕlotinci* [4]), *Budinţ* (Timiş-Torontal), *Bogodinţ* (Caraş), *Chesinţ* (Timiş-Torontal), *Covăsinţ* (Arad), *Lăbăşinţ* (Timiş-Torontal), *Lălăşinţ* (Severin) şi *Nicolinţ* (Caraş) au la bază forma de plural a sufixului toponomastic slav *in(ĭ)ci*. Şi în privinţa aceasta toponimia slavă din Transilvania are un caracter bulgăresc şi nu sârbesc.

În cazul că formele terminate în *-inţ* redau, ceea ce nu e probabil, cazurile oblice ale singularului (gen. *-inĭca*, dat. *-inĭcu*, etc.) [5]), atunci am putea stabili două arii: una mai apuseană (Banat şi jud. Arad), în care e obişnuit sufixul *-inţ* la singular, ca în regiunile sârbeşti apropiate, şi una mai răsăriteană (jud. Hunedoara), unde se întâlneşte sufixul *-inţi* la plural, ca pe teritoriul linguistic bulgar [6]). Toponimicele în *-inţ* (sg.) ar putea proveni, în caxul acesta, dela populaţia slavă de graiu sârbo-croat care a început să se refugieze din Sârbia în Banat şi în jud. Arad începând din sec. XV.

14. Un alt indiciu că toponimia de origine slavă din Transilvania nu are caractere sârbo-croate este lipsa toponimicelor cu sufixul *-ić(i)* [7]). Cele câteva nume de localităţi care ar putea fi considerate ca având acest sufix se găsesc toate în judeţele Caraş, Severin şi Arad, unde am întâlnit şi alte toponimice prezentând fonetism sârbo-croat. Ar putea fi formate cu sufixul *-ići* următoarele toponimice: *Agadici* (Caraş), *Bozovici* (Caraş), *Curtici* (Arad), *Divici* (Caraş), cf. s.-cr. *Divići* [8]), şi *Honorici* (Severin).

---

[1]) Cf. DR, I, 218: *Răspopinţi* (Hotin).

[2]) *Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 48.

[3]) *Ibid*, 60.

[4]) *Ibid.*, 13, 19.

[5]) Satul *Batinac* din Sârbia (Valea Moravei) e pronunţat de Românii localnici *Batînţ*, v. ALR I, vol. I, harta 1 şi 2, punctul 3.

[6]) V. mai jos.

[7]) V. Vasmer, 321, 324; Franck, *op. cit.*, 167; Mladenov, *Gesch. d. blg. Spr.*, 179.

[8]) *Rečnik Mesta*, II, 120.

©BCU CLUJ

În concluzie, toponimicele românești de origine slavă din Transilvania prezintă cinci trăsături fonetice caracteristice limbilor slave de Sud:

1) *ra, la, rĕ* < **or, *ol, *er* tautosilabici *(Gladna* < **Goldĭna, Breaza* < **Brĕza* < **Berza)*;

2) *r* silabic < **r* silabic *(ŭr, ĭr) (Târnava* < **Trnava)*;

3) *l* silabic < **l* silabic *(ŭl, ĭl) (Vâlcan* < **Vlkanŭ)*;

4) *i* < *y (Bistra* < **Bystra)* [1];

5) *šč* > *şt (Pocioveliște* < **Počivališče)*;

şase trăsături fonetice caracteristice graiurilor bulgărești:

1) *št* < **tj, *kti (Zlaşti* < **Zolt-jĭ, Peşteş* < **pekt'+eší)*;

2) *ă* nazal, *ă* (rom. *în, in, î*) < **ǫ (Glâmboaca* < **Glǫboka, Indol* < **Jǫdolŭ, Mâtnic* < **Mǫtĭnikŭ)*;

3) *ea* < **ě (Breazova* < **Brězova* < **Berzova)*;

4) *čer* < *čr̥ (čŭr̥, *čĭr̥) (Cerna* < *Čr̥na)*;

5) *o, ă* < *ŭ* intens *(Bozna* < **Bŭzĭna, Măhaciu* < **Mŭxačĭ)*;

6) *e* < **ĭ* intens *(Topleț* < **Toplĭcĭ)*;

7) *-ov-* < **-ev- Crușovăț* < **Kruševĭcĭ)*;

o particularitate caracteristică toponimiei bulgărești, anume întrebuințarea la plural a sufixului *-in(ĭ)ci* (rom. *-inți: Jeledinți*).

Lipsa sufixului *-ić(i)* din toponimia transilvăneană poate fi considerată de asemenea ca un indiciu că graiul Slavilor din Dacia nu avea caractere sârbo-croate.

Tratamentul *-št-* al lui *-s(ŭ)č-* ar putea fi socotit ca o particularitate fonetică a graiului slav din Transilvania în cazul că toponimice ca *Peșteana, Peștenița, Peșteș,* derivă dela *pĕsŭkŭ* și nu dela *peștĭ*.

Din înșirarea de mai sus rezultă că fonetismul toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania e identic cu acela al elementelor slave obișnuite din limba română. Iată câteva exemple: 1) *grajd, grădină, prag, plaz, treabă, dreavă;* 2) *vârf, dârz;* 3) *stâlp, pâlc;* 4) *bivol* < sl. *byvolŭ,*

[1] *Ra, la, r, l* silabice și *i* < *y* pot fi și slovăcești, dar, luând în considerare totalitatea particularităților fonetice prezentate de toponimicele slave din Transilvania, trebue să conchidem că fonetismul acestor toponimice e slav meridional și anume bulgăresc.

©BCU CLUJ

vidră < sl. *vydra;* 5) *cleşte* < sl. *klěščę* (bulg. *klešti*), (cânep)-*işte* < sl. *-išče;* 6) *grajd* < sl. **gordjĭ* (bulg. *gražd*), *praştie* < sl. **porktja* (bulg. *prašta*), *peşteră* < sl. **pekt'-era* (bulg. *peštera*); 7) *osândi* < *osǫditi*, *pândar* < sl. *pǫdarĭ*, *paing* < *pajǫkŭ*, *gâscă* < sl. *gǫsĭka* (bulg. *găska*); 8) *hrean* < *xrěnŭ*, *deal* < sl. *dělŭ;* 9) *cerni* < *črĭniti* (bulg. *černja*), *cerneală* (cf. bulg. *cĕrnilo*); 10) *boz* < sl. *bŭzŭ*, *dobitoc* < sl. *dobytŭkŭ*, *văzduh* < sl. *văzduxŭ;* 11) *coleţ* < sl. **kotĭcĭ*, *voreţ* „curte" (în Banat) < sl. *dvorĭcĭ*, *stareţ* < sl. *staĭĭcĭ*, *ovăs* < sl. *ovĭsŭ*.[1])

Deci elementele slave le-au împrumutat Românii dela aceiaşi Slavi dela care provin şi toponimicele din Transilvania. Caracterul „bulgăresc" al influenţei slave asupra limbii române nu poate servi drept argument pentru imigrarea Românilor din Peninsula Balcanică.[2])

În linii mari, trăsăturile fonetice ale toponimicelor slave din Transilvania (Banat, Crişana), ca şi ale acelora din Muntenia, sunt identice cu acelea ale toponimicelor slave din Grecia (cf. Vasmer, 316—325). Aceasta se explică prin faptul că seminţiile de Slavi care au colonizat în sec. VII Grecia, Albania, Macedonia şi Bulgaria au trecut, în sec. VI şi VII, peste teritoriul fostei Dacii, lăsând şi aci importante colonii dela care provine, în cea mai mare parte, toponimia slavă a ţărilor româneşti.

Slavizarea Daciei traiane, ca şi a teritoriilor limitrofe dela Sud de Dunăre — Moesia Inferior, Dacia (aureliană), Dardania Moesia Superior — a fost aproape completă. Aici au căzut în mânile năvălitorilor toate oraşele (la Nord de Dunăre oraşele dispăruseră mai înainte, după anul 271), toate şesurile şi văile mai largi, ba chiar şi văile mai ferite, din munţi. S'au menţinut neslavizaţi numai romanicii împinşi de valurile slave în văile cele mai înalte şi pe plaiurile munţilor, unde au trăit mai cu seamă din păstorit.[3])

[1]) V. Densusianu, *Hist. d. l. langue roum.*, I, p. 269 sq.; Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, p. 44 sq.

[2]) V. mai jos articolul întitulat *Voreţ*.

[3]) Cf. Hans Koch în *Die Neue Propyläen-Weltgeschichte*, Berlin, 1940, 505: Slavii aşezaţi în Dacia au întâlnit aci rezistenţa autohtonilor Traco-

©BCU CLUJ

Slavii aceştia — strămoşii Bulgarilor de astăzi — au fost, se vede, mai slabi, mai puţin numeroşi, în cele două extremităţi ale teritoriului pe care l-au ocupat, extremitatea sudică (Grecia) şi nordică (Dacia). Începând din sec. VIII, Slavii pierd cu încetul teren în Grecia, iar în Dacia, în amalgamul etnic slavo-romanic, au numericeşte o importanţă din ce în ce mai mică. În Grecia, regrecizarea s'a făcut din oraşele mai mari de pe coasta de răsărit spre interior şi apus; în Dacia, reromanizarea s'a prezentat ca o coborîre centripetă din cununa de munţi spre interiorul Transilvaniei şi centrifugă, spre şesurile şi podişurile care înconjură cetatea muntoasă a Daciei. La venirea Ungurilor, Românii erau coboriţi în văile Transilvaniei şi erau de pe atunci în majoritate, căci anonimul notar al regelui Bela îi aminteşte întâi pe Români: *Blasii et Sclavi.*[1])

Se crede că dela Slavii care trăiau în văile mai largi au reprimit Românii şi numele antice ale râurilor, firește, după ce au suferit schimbările fonetice caracteristice limbilor slave: **Marisiu-* > *Moriš* > *Mureş, Murăş* [2]), *Alutu-* > **Olŭtŭ* (dat. **Ol(ŭ)tu*) > *Olt*. Dar formele româneşti *Mureş, Olt, Timiş, Criş, Ampoiu, Împoiţa, Someş* pot fi reprezentantele directe ale unor forme antice **Morĭsiu-*, **Olŭtu-*, **Timīsiu-*, **Crīsiu-*, **Ampeiu-*, **Somĭsiu-*.[3])

---

daci, la care s'au adăugat resturi de Goţi, şi a coloniştilor romani „die teils seit dem zweiten Jahrhundert im Lande gewesen waren, teils unter bulgarisch-slavischem Druck jenseits der Donau nach Norden gepresst wurden und dort auf Almen und Hängen ein unstetes, aber eben dadurch unangreifbares Hirtenleben führten".

[1]) V. DR, X, partea I, 121 sq.

[2]) V. E. Moór, *Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, VI, 131. *U* din forma românească *Mureş* în loc de *o* slav prezintă o dificultate fonologică ce nu poate fi înlăturată nici dacă presupunem un intermediar unguresc: vechiu ung. *Moriš*, ung. mod. *Moroš*, v. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, II, 53, 54. Despre posibilitatea existenţei unei forme antice **Morisiu-*, v. DR., VII, 344, 345. Pentru trecerea **Morisiu-* > *Mureş*, Al. Procopovici mă face atent asupra cazului lui *mŏra* > *mură* şi asupra adjectivului (oi) *murăşe* (Pascu, *Suf. rom.*, 282). Şi etimologia populară a putut juca un rol în geneza formei *Murăş, Mureş*.

[3]) V. Drăganu, *Rom. în v. IX—XIV*, 250, 491; E. Petrovici, *Continuitatea daco-romană şi Slavii*, în „Transilvania", anul 73, Nr. 11. V. mai jos articolele intitulate *Olt* şi *Împoiţa*.

©BCU CLUJ

Ungurii au luat multe din toponimicele de origine slavă (*Zalatna* < *Zlatna*, *Zalasd* < *Zlaşti*, *Glimboka* < *Glâmboaca*, etc.) nu dela populaţia slavă, ci dela cea slavo-română — sau mai corect dela cea româno-slavă — fugită din nou, din şesuri şi din văile largi, la munte.

Kniezsa (*op. cit*, 81) presupune că în regiunea Târnavelor erau, la începutul sec. XI, foarte puţini Slavi. Pe harta dela sfârşitul lucrării arată Slavi foarte puţini — şi aceia amestecaţi cu Unguri — în două regiuni minuscule pe ţărmul Târnavei mici şi una între cele două Târnave. Pe Români îi aduce în aceste părţi abia în sec. XIII (*op. cit.*, 127). E de presupus că în cursul unui secol Slavii vor mai fi pierdut numericeşte, dacă n'au dispărut cumva complet. Cum se face că Românii, care ar fi venit pe malul Târnavelor abia în sec. XIII, care au găsit aici o populaţie compactă ungurească şi o putere de stat ungurească, nu au luat numele Târnavelor dela aceştia mult mai numeroşi şi cu prestigiul pe care îl dă deţinerea puterii de stat, ci dela Slavii sporadici, fără importanţă numerică şi fără prestigiu social? Aceasta e adevărat şi pentru *Bălgrad* (Alba-Iulia) şi alte multe toponimice slave.[1])

Documentele ungureşti privitoare la Transilvania secolului al XIII nu vorbesc deloc despre Slavi în această provincie. La începutul sec. XIII îi amintesc pe Români împreună cu Pecenegi, dar nu în tovărăşia Slavilor. Toponimia de origine pecenegă în Transilvania e inexistentă, pe când cea de origine slavă e foarte bogată, ceea ce dovedeşte că întâii au fost foarte puţini, iar cei de al doilea foarte mulţi. Dacă aceştia din urmă nu sunt amintiţi în documente nici atunci când apar Românii împreună cu Pecenegii, trebue să conchidem că nu mai existau pe vremea aceea şi că Românii au împrumutat toponimia slavă într'o epocă mai veche, adică înainte de sec. XIII. Deoarece ierurile neintense au dispărut prin sec. X, urmează că forma fonetică slavă care stă la baza formelor actuale ale toponimicelor româneşti de origine slavă din Ardeal datează din sec. X–XII, când s'a făcut românizarea completă a Dacoslavilor.

[1]) V. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, 506.

©BCU CLUJ

Dacă Românii ar fi venit în Ardeal ca păstori nomazi abia în sec. XIII şi XIV, atunci simbioza slavo-română (care trebue s'o presupunem în această provincie din pricina toponimiei româneşti de origine slavă, a terminologiei agricole româneşti împrumutate dela Slavi[1]), a influenţei superstratului slav asupra foneticei graiurilor crişene, ardelene şi bănăţene: palatalizarea dentalelor[2]) ar fi trebuit să fi avut loc în sec. XIII şi XIV şi prin urmare documentele din aceste secole referitoare la Românii din Estul Ungariei ar fi trebuit să se refere de fapt la Slavo-români. În realitate însă documentele cuprinse în *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia,* Budapest, 1941, nu lasă deloc să se întrevadă o viaţă slavo-română în Ardeal, ci numai una românească. Din cele 481 de documente numai două vorbesc de Slavi la apus de Timişoara (Nr. 302 şi 304), unul de preoţi slavi sau schismatici în jud. Caraş (Nr. 153) şi două despre câte un Slav *(Raduzlow sclavum* şi *Blasius Sclavus)* în jud. Caraş şi Arad (Nr. 132 şi 297). E evident că simbioza slavo-română a avut loc în Transilvania înainte de sec. XIII.

Deoarece, după românizarea Daco-slavilor, nu se ştie despre vreo colonizare masivă de Bulgaro-slavi veniţi din Peninsula Balcanică în Transilvania care să fi fost atât de numeroşi, ca să poată da nume slave de proveniență mai recentă unor localităţi, râuri, păraie sau părţi de hotar din Transilvania, e natural să atribuim toponimicelor slave — ce nu pot fi explicate cu ajutorul elementelor slave din limba română sau limba maghiară — o vechime mai mare decât sec. XIII, ori cât de târziu ar fi fost ele atestate.[3])

---

[1]) V. Hubert Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen* în *Jahresbericht,* 19—20, p. 122: „ . . . müssen die Dakorumänen die Kenntnis der Bodenkultur . . . . erst in Siebenbürgen sich angeeignet haben . . ."

[2]) V. E Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania* („Transilvania", anul 73, Nr. 2—3).

[3]) Coloniile de Slavi (Bulgari) din Cergăul-Mare, Cergăul-Mic (Alba), Şcheii Braşovului, Bungard (Sibiu) şi Rusciori (Sibiu), despre care se crede că s'au aşezat aci prin sec. XIII—XIV, erau atât de neînsemnate, încât nu putem socoti niciun toponimic ca fiind dat de aceşti Bulgari.

©BCU CLUJ

Toponimice având un caracter sigur slav meridional — și în special bulgăresc[1]) — am întâlnit în următoarele județe: Trei-Scaune (de ex. Cernatu), Brașov (de ex. *Vâlcan, Bran,* Cernatu), Făgăraș (de ex. Breaza, Cameneț), Târnava-Mare și Mică (de ex. *Târnavele,* Glogovăț), Sibiu (de ex. Cernavoda, Glâmboaca), Alba (de ex. *Bălgrad, Zlatna, Obreja*), Someș (de ex. *Peșteș*), Turda (de ex. Indol, Măhaciu), Sălaj (de ex. Bozna, *Moigrad*), Hunedoara (de ex. Bozeș, Zlaști, *Peștiș,* Glîmbošeni), Bihor (de ex. *Pocioveliște, Peșteș*) și Severin (Glâmboaca, Goleț, Mâtnic, Cerna, Bucoveț).

Caracterul fonetic bulgăresc al toponimiei slave din Transilvania e mai evident în județele Făgăraș, Sibiu, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Alba, Turda, Hunedoara și Severin, adică Sudul, centrul și Sud-Vestul Transilvaniei și Estul Banatului[2]). În Nordul și Nord-Estul Transilvaniei, e probabil că toponimice ca *Bistrița, Zagra* < slav. **Zagora*[3]) au fost date de o populație slavă având aceleași caractere ca cea din Sudul Transilvaniei; peste stratul acesta slav mai vechiu, s'a așezat — prin sec. XIII — un strat rutenesc (*g* > *h*, *-ovĭci* > *-ăuți*, *o* > *u*: *Hovrila*, jud. Satu-Mare, *Boțcăuți,* jud. Maramureș, *Lușca*, jud. Năsăud).

Și în Banat s'a așezat un strat slav mai recent, începând cu sec. XV[4]), dela care provin toponimice ca *Dubova, Vucova,*

---

[1]) Toponimicele pe care le credem sigur bulgărești le-am scris spațiat.

[2]) Și vestul Banatului era populat, după E. Moór, de Slavi cu caracter bulgăresc *(Zeitschr. f. Ortsnamenf.*, VI, 138).

[3]) V. Drăganu, *Top. și ist.*, 84 sq. Drăganu credea că numele de *Zagra* a putut fi dat de Ruteni, dar înainte de sec. XIII, când *g* a devenit în ruteană *h*. Rutenii însă au putut veni în Nordul Ardealului abia în sec. XIII, deci toponimicul **Zagora* provine dela un strat mai vechiu de populație slavă.

[4]) V. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Banat* (extras din *Anuarul Inst. de Ist. Nat.*, Cluj, 1924), p. 8. Ceea ce spune Melich *(op. cit.*, 169—170) despre probabile colonizări mai vechi de Slavi în regiunea Lipovei (Severin) nu e absolut deloc convingător. „Sclaui districtus de Lippua" pot fi urmași de ai Daco-slavilor, încă neromânizați în sec. XIV, dar pe cale de a se româniza. Dela acești Slavi dela Sud de Mureș, au rămas formele cu *o* > *ă* ale toponimicelor *Mătnic, Mătnicel.*

©BCU CLUJ

Divici, Coñereva = *Cornearева, Lucareț, Belareca, Dolaț*, etc. Graiul acestor Slavi era deci sârbesc.[1])

În județele Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Arad, un toponimic slav, care nu e atestat înainte de sec. XV și nu are caractere fonetice vechi (*ǫ* > *un, în, â: Luncaviţa, Glâmboca, Mâtnic; ĭ* > *e: Goleț*) nu poate fi considerat ca fiind dat de Daco-slavi, căci poate, tot așa de bine, să provină dela coloniștii sârbi mai noi. La fel e situația în județele Maramureș, Satu-Mare, Năsăud și Someș, unde populația ruteană mai recentă a putut da nume unor localități [2]).

În ce privește Nord-Vestul, numele de râuri, *Crasna* (Sălaj), *Cerna* (Satu-Mare), *Bistra* (Bihor) și de sat, *Bozna* (Sălaj), prezintă același caracter ca și toponimicele slave din restul Transilvaniei. E de remarcat că E. Moór (în *Zeitschr. f. Ortsnamenf.*, VI, 135 sq.) găsește că populația slavă a părții din șesul Tisei care e udată de Someș, Crasna și cursul superior al Tisei a avut, înainte de așezarea Ungurilor acolo, un graiu care se înrudea cel mai mult cu slovaca orientală. Moór înșiră (*ibid.*, p. 135, nota 4) o seamă de toponimice care ar arăta că această populație slavă nu era bulgară. Aproape toate toponimicele care după E. Moór nu pot fi bulgărești se găsesc însă la Vest de regiunea care ne interesează pe noi, în comitatele Szabolcs, Zemplén, Borsod, Heves, Bereg și în Vestul comitatului Szatmár (Satu-Mare). Numai două sunt din părțile românești: *Prislop* (Satu-Mare, Sălaj) și *Siciu*, ung. *Szécs* (Sălaj). Acestea, după Moór, nu pot fi bulgărești, fiindcă au, în forma lor românească, în locul lui *ě* un *i* (< slav.

---

[1]) V. Petrovici, *Graiul Caraşovenilor*, 6 sq. și DR., VIII, 175 sq.

[2]) Iată localitățile de care ne-am servit în acest articol, provenind din județele cu influență sârbă și ruteană și care nu prezintă caractere arhaice și nici n'au fost semnalate înainte de sec. XV în Vest și sec. XIII în Est: *Gladna, Bârza, Gârliște, Târnăviţa* (Arad), *Târnova* (Csánki, I, 746, 752: *Thornowa*, 1439), *Bistriţa* (a. 1228: *Bistiche*, v. Melich, *op. cit.*, 257), *Bistricioara, Ramna, Balinț* (Csánki, II, 25: *Alsobalyncz*, 1488), *Belotinț, Bogodinț, Budinț, Chesinț, Covăsinț, Lăbăşinț, Lălăşinț, Nicolinț, Şiştarovăț, Brestovaț, Topolovăț*. Unele din ele pot fi sârbești. Dar chiar dacă toate acestea ar fi recente, faptul acesta n'ar schimba întru nimic concluziile ce se degajează din cele rămase.

©BCU CLUJ

**Prěslopŭ*, **Sěčĭ*). Dar forma *Prislop* se întâlneşte şi în Argeş, Muşcel, Prahova şi Vâlcea[1]), iar *i* în loc de *ě* se explică întocmai ca în *prisacă* < *prěsěka*, *primejdie* < *prěmeždije*[2]). Forma românească *Siciu* poate fi împrumutată din ungureşte (*Siciu* < *Szécs*, ca şi *chip* < *kép*). Să nu uităm că *ě* e tratat în bulgara modernă în mod deosebit dacă e urmat de o consonantă dură sau de una moale: *sěkŭ* „tăietură în pădure" (pronunţat *seak*) şi *sěčĭ* „idem", pronunţat *seč*). Cu siguranţă deosebirea între cei doi *ě* a existat — chiar dacă nu în măsura de astăzi — şi în epocele mai vechi. De altfel e posibil ca toponimicul *Siciu-Szécs* să provină dela altfel de Slavi decât Daco-slavii. Izoglosa *ě* = *e*/*ě* = *ä, ea* a putut să treacă pe la Sud-Est de *Siciu*.

Populaţia cu caracter slovac, după E. Moór, care popula tot şesul Tisei pe cursul inferior al râurilor Someş, Crasna şi Criş (graniţa între Slavii cu caracter slovac şi cei cu caracter bulgăresc o aşează E. Moór în regiunea Csongrád-ului, *op. cit*,, 138) ocupa poate şi văile munţilor dinspre Ardeal. Graniţa care despărţea pe Daco-slavi de Slavii cu caracter slovac trecea pe undeva prin judeţele Bihor, Sălaj, Satu-Mare, la Vest de Munţii Apuseni şi Munţii Sălajului. E sigur, în orice caz, că Slavii cu caracter slovac erau în contact nemijlocit cu populaţia slavo-română din aceşti munţi.[3])

În revista *Transilvania* (anul 73—1941, Nr. 2—3, p. 149 sq.) am explicat palatalizarea dentalelor în graiurile daco-române de Vest ca datorindu-se influenţei superstratului slav asupra bazei de articulaţie a Românilor din Vestul teritoriului daco-român. Slavii de aci au păstrat din epoca protoslavă

---

[1]) V. Iordan, *Rum. Top.*, 216.

[2]) V. Rosetti, *Ist. l. rom.*, III, 45; Petrovici, DR., X, partea I, 139.

[3]) Însuşi E. Moór semnalează, în părţile orientale şi sudice ale teritoriului pe care îl studiază, toponimice provenind dela alt strat de populaţie slavă decât cel din şesul Tisei (*Dombó, Garadistya, Szelistye*, v. *Zeitschr. f. Ortsnamenf.*, VI, 123); populaţia aceasta putea fi, după dânsul, bulgărească. Dacă lua în considerare formele populare românești (*Mătnic*, în loc de *Mutnik, Mutnok, Muthnuk, op. cit*, 32, *Glâmboca, Luncavița, Pocioveliște, Bozna*) e sigur că ar fi susţinut cu mai puţină îndoială caracterul bulgăresc al aceştei populaţii slave

©BCU CLUJ

particularitatea de a palataliza dentalele şi prin aceasta se apropiau şi linguistic, nu numai geografic, de Slovaci. Nu e nevoie să presupunem că superstratul slav din acele părţi era slovac, ci e destul să admitem că izoglosa — dentale moi/ dentale dure — trecea puţin mai la Sud şi mai la Est decât izoglosele *šč/št* (*Pociovelişte*, jud. Bihor), *ǫ* > *un, u/ăn*, *ă* (**Jǫndolŭ* > *Indol*, jud. Turda), *ŭ* > *e/o* (**Bŭzĭna* > *Bozna*, jud. Sălaj, cf. ceh. *Beznik*).[1])

Linia actuală de izoglosă — dentale moi/dentale dure — poate fi urmărită pe teritoriul linguistic dacoromân pe hărţile ALR [3]). E probabil că această izoglosă s'a deplasat în cursul timpului dela apus spre răsărit. În prezentul volum (partea I, 121 sq.) am explicat formarea structurii actuale a teritoriului linguistic dacoromân prin revărsarea populaţiei româneşti din vetrele ei vechi dela munte spre podişurile, văile largi şi şesurile din interiorul Transilvaniei şi din jurul ei. Subdialectul bănăţean şi cel crişan s'au format în vetrele lor din munţii ce despart Banatul de Ardeal, pe de o parte, şi din munţii ce despart Crişana şi câmpia Someşului inferior de Transilvania, pe de alta. În aceste vetre muntoase, populaţia slavă — care trăia, dela aşezarea ei pe aceste meleaguri, în simbioză cu romanicii împinşi cât mai sus la munte — avea particularitatea, păstrată din protoslavă, de a înmuia dentalele urmate de vocale anterioare, întocmai cum va fi avut-o şi populaţia „slovacă" vecină dinspre Nord-Vest şi cum o are şi populaţia slovacă de astăzi [3]). Din cele două vetre muntoase apusene,

---

[1]) Şi în slovacă uneori *ŭ* > *o*, v. *A.f.sl.Ph.*, 20, p. 40.

[2]) V. ALRM I, vol. I, hărţile 7, 13, 18, 42, 43, 63, 75, 76, 78, 99, 101, 170, 172 şi ALRM II, vol. I, hărţile 63, 101, 119, 147, 154, 213, 285, 319, 321, 324.

[3]) Întocmai ca în slovaca modernă, *d* şi *t* (urmaţi de *e, i*) sunt produşi, şi în dialectul crişan, cu dosul limbii. Acestea sunt deci adevărate occlusive palatale, nu palatalizate ca în rusă (v. Olaf Broch, *Slavische Phonetik*, Heidelberg, 1911, p. 36, capitolul 20). În ALR II le-am notat suprapunând *k'* lui *t'* şi *g'* lui *d'*. Într'adevăr, ele fac impresia de a fi la limita dintre categoria „*t*" şi categoria „*k*", v. Broch, *ibid.*, p. 37, capitolul 21.

Şi din punct de vedere fonologic — în sensul şcoalei dela Praga — există un paralelism vădit între *t, d, n* (şi *l*) palatali din Nord-Vestul teritoriului dacoromân şi aceleaşi consonante din slovacă. Nici în slovacă şi

©BCU CLUJ

această parcularitate fonetică dialectală românească s'a răspândit apoi spre Nord-Vest, Vest, Sud-Vest, şi spre Nord-Est şi Est. Izoglosa actuală românească — dentale înmuiate/dentale neînmuiate — nu corespunde prin urmare vechii izoglose slave analoage De altfel, după observaţiile pe care le-am făcut în cursul anchetelor pentru ALR, pretutindeni dealungul acestei izoglose înmuierea dentalelor este în regres [1]).

S'a încercat să se găsească în graiurile româneşti din Transilvania şi elemente lexicale care ar putea fi considerate ca specifice graiului Slavilor românizaţi din Dacia. Reichenkron a semnalat câteva particularităţi lexicale ardeleneşti pe care le crede daco-slave. Am văzut (v. mai sus p. 233) că aceste elemente se găsesc şi în alte regiuni slave sau sunt româneşti. Un element slav care se întâlneşte numai pe teritoriu românesc e cuvântul *zăpadă* „neige". Acesta poate fi considerat ca daco-slav [2]). Dela Slavii care populau Dacia, l-au împrumutat Românii din vatra dialectală sudică, adică de pe cele două versante ale munţilor care despart Muntenia de Ardeal[3]). Din această vatră dialectală s'a răspândit, centripet şi centrifug, în spre centrul Transilvaniei şi înafara cununii de munţi a Car-

---

nici în graiurile dacoromâne de Nord-Vest, opoziţia *t/t'*, *d/d'*, *n/ń*, *l/l'* nu constitue o corelaţie de timbru a consonantelor, deoarece se mărgineşte la o singură serie articulatorie, la dentale, v. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 4—1931, 236. (În graiurile româneşti de Nord-Vest, ca în toate graiurile româneşti, caracterul înmuiat sau neînmuiat al consonantelor, în poziţie finală, poate fi considerat ca o marcă de corelaţie, căci se constată la mai multe serii articulatorii, v. *Bulletin Linguistique*, VI, 13 sq. Dar opoziţia *t/t'*, *d/d'* n'are valoarea fonologică nici în poziţie finală în niciun graiu românesc.)

[1]) Numai în Ţara Oaşului, unde dentalele s'au păstrat de obiceiu neînmuiate, subt influenţa graiului învecinat sătmărean am putut observa un uşor progres al palatalizării dentalelor. Bărbaţii, mai cu seamă cei tineri care sunt în contact cu intelectualii originari din regiunea Sătmarului (şi care palatalizează dentalele), au obiceiul de a înmuia pe *n*, *t*, *d*. Pronunţarea aceasta li se pare mai distinsă, mai „domnească".

[2]) V Puşcariu, *Limba română*, I, 290 sq., unde se dau şi alte elemente nord-danubiene *(a se guri* „a se sui", *cioclej, a se cocli*, etc).

[3]) V. prezentul volum, partea I, p. 121 sq.

©BCU CLUJ

paţilor, forma *zăpadă* împreună cu alte particularităţi dialectale caracteristice graiului muntean şi ardelean de Sud.[1])

Tot ca o particularitate dialectală daco-slavă trebue socotit şi termenul *omăt* „zăpadă". Înţelesul primitiv a fost acela de „troian" (cf. *omęt'e d'e ńeaụă* [2]). Reichenkron [3]) găseşte că forma *omăt* are aceeaşi arie de răspândire ca şi alte elemente de origine sigură ucraineană. Prin urmare *omăt* trebue să fie împrumutat din limba ucraineană în care a existat forma **ometŭ* (<*o+met-*, *mesti* „werfen, fegen", cf. rus. *omëtŭ* „Haufen", sloven. *omesti* „stark beschneien").

Dar elementele de origine ucraineană nu se întind de obiceiu aşa de adânc în Transilvania [4]). Aria lui *omăt* se aseamănă cu ariile subdialectului de Est (moldovean) [5]) care s'a constituit prin coborîrea, din munţii care despart Moldova de Transilvania, a populaţiei româneşti spre apus, în spre podişul Transilvaniei, şi spre răsărit, în spre podişul Moldovei. În vatra aceasta muntoasă de Est, simţindu-se nevoia — ca în cea de Sud — de a înlocui termenul de *nea* care era „bolnav" din cauze pe care noi nu le ştim [6]), s'a recurs la ter-

---

[1]) Ariile lui *zăpadă, omăt, nea* se pot vedea în harta Nr. 3 a prospectului ALR şi în Puşcariu, *Limba română*, I, harta Nr. 18.

[2]) V. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, 61.

[3]) *Z.f.sl.Ph*, XVIII, 149–150.

[4]) Cf. Puşcariu, *Limba română*, I, harta Nr. 14: *hulub* „porumbel" (< ucr. *holub* „ib."). Înşuşi Reichenkron e surprins că aria lui *omăt* se întinde atât de departe spre apus în teritoriul Transilvaniei. D-sa crede însă că ucraineana se întindea odinioară până lângă Cluj. Formele *k'ehel'eu* (ALR I, vol. I, harta 146, punctul 255) şi *a căfui* (BA., I, 27) din centrul Transilvaniei şi din Munţii Apuseni pot fi explicate şi altfel decât din ucraineană. Întâia, *k'ehel'eu*, aminteşte pe ung. *köhicsél*. A doua poate fi de origine onomatopeică, posibilitate întrevăzută şi de Reichenkon (cf. dicţionarul lui Tiktin, s. v. *chihăi*).

[5]) Cf. ALRM I, vol. I, hărţile 8, 25, 32, 33, 36, 46, 51, 60, 79, 85, 87, 103, 122, 125, etc. şi ALRM II, vol. I, hărţile 3, 18, 34, 48, 53, 64, 80, 103, 195, 230, 330, etc.

[6]) La „îmbolnăvirea" lui *nea* a contribuit şi faptul că era prea scurt; poate şi omonimia cu *nea (nenea)* sau cu interjecţia *nea*, după cum îmi sugerează Al. Procopovici. În cele patru vetre ale subdialectelor dacoromâne starea patologică a fost remediată în diferite feluri. În vetrele de Sud şi de Est, doi termeni de origine slavă — să zicem daco-slavă — şi care însem-

©BCU CLUJ

menul pe care îl întrebuinţau Slavii conlocuitori pentru a desemna troianul de zapadă.[1])

În concluzie:

1) Pentru studierea toponimiei slave din Transilvania, toponimicele româneşti sunt mult mai importante decât cele ungureşti, chiar dacă cele din urmă sunt atestate din Evul-Mediu, iar cele dintâi abia de un secol-două, deoarece formele documentare sunt diformate, pe de o parte, de scribi, iar, pe de alta, de desvoltarea fonetică a limbii maghiare (de ex. toponimicul *Lindina* — pronunţat dialectal *Lindźina* şi scris de oficialitate *Lingina* — < slav. *Lędina*, în documente e scris *Lensews* **1475**, *Lyzgyany* **1500**; *Mâtnic* < slav **Mǫtinikŭ*, cf. bulg. *Mătnik*, e scris *Muthnuk* **1376**, etc.).

Pentru aceasta e neapărata nevoie de a cunoaşte forma exactă a toponimicelor aşa cum le pronunţă poporul (de ex. *Mâtnic* nu *Mutnic*). Echipe de cercetători cu educaţie fonetică va trebui să cutreere toată ţara şi să noteze f o n e t i c toate numele de oraşe, sate, cătune, munţi, dealuri, văi, câmpii, păduri, poiene, etc. Numai materialul notat fonetic poate servi ca bază sigură studiilor de toponomastică.

2) Daco-slava, după cum arată fonetismul toponimicelor româneşti de origine slavă din Transilvania (Banat, Crişana), avea caractere fonetice bulgăreşti.

3) Din aspectul fonetic destul de arhaic (*ǫ* > *un, în, in, ę* > *in*) al unora din aceste toponimice se poate deduce o epocă veche de simbioză slavo-română pe teritoriul Transilvaniei.[2])

---

nau, întâiul *(zăpadă)* „strat gros de zăpadă", iar al doilea *(omăt)* „troian de zăpadă", au luat locul lui *nea*. În vetrele de Sud-Vest şi de Nord-Vest, forma mai lungă *neauă* — ca de altfel şi la Aromâni şi Meglenoromâni — a scăpat pe *nea* dela pieire.

[1]) Element daco-slav poate fi considerat şi **oględa* (> rom. *oglindă*), cf. bulg. *ogledálo*, s.-cr. *oglèdalo* (> rom. *ogrindźáuă*, v. ALR II, vol. I, pag. 140, întrebarea [3905], punctul 4 din Sârbia) şi meglrom *ogl'indálă* < v. bulg. *oględalo*. V. mai jos articolul *Voreţ*.

[2]) Kniezsa *(op. cit.*, 9 sq.), admiţând că denazalizarea vocalelor nazale slave s'a întâmplat la sfârşitul sec. X sau cel mai târziu la mijlocul sec. XI, consideră toponimicele ungureşti cu nazala slavă păstrată (ca de ex.

©BCU CLUJ

4) Simbioza slavo-română din Transilvania a existat înaintea venirii Ungurilor, căci altfel Românii veniţi abia în sec. XII sau XIII, ar fi împrumutat toponimicele dela Unguri care aveau un prestigiu deosebit ca popor stăpânitor şi nu dela Slavii sporadici, pe cale de a dispărea, lipsiţi de orice prestigiu (de ex. *Kükülló — Târnava, Fehérvár — Bălgrad*, etc.). E probabil că aşa de târziu (sec. XII, XIII) n'ar mai fi auzit vocalele nazale. De altfel documentele ung. din sec. XII, XIII, XIV nu amintesc de Slavi în Transilvania, v. mai sus p. 268.

5) Din cele precedente rezultă că pe teritoriul Transilvaniei trebue presupusă o continuitate slavo-română din sec. VI până azi. Chiar dacă admitem dispariţia elementelor daco-romane şi dacice neromanizate rămase în Dacia după părăsirea ei de către autorităţile romane — dispariţia nu s'a putut întâmpla decât prin asimilarea elementelor daco-romane la populaţia slavă care singură s'a aşezat aici în mod definitiv — şi atunci, în urma românizării amalgamului de populaţie reprezentat prin Daco-slavi, suntem în prezenţa unei adevărate continuităţi etnice şi, în oarecare măsură, linguistice slavo-române. Imigrarea Românilor din Peninsula Balcanică a trebuit să se întâmple înaintea aşezării Ungurilor în Transilvania.

Nu e însă nevoie să presupunem că Daco-romanii s'ar fi slavizat complet [1]).

6) Daco-slava, ca dialect bulgăresc, prezenta unele parti-

Dombó < slav. *dǫbovo*) ca indicii sigure că în regiunile cu astfel de toponimice a trăit în sec. XI o populaţie amestecată slavo-maghiară. Negăsind niciun toponimic avâud un *ǫ* sau un *ę* (v. cele spuse de Kniezsa despre *Glâmboaca* şi *Lingina* la p. 128, 129), Kniezsa conchide că nicăiri în Transilvania, în sec. XI sau mai înainte, nu poate fi presupusă, pe baza toponimicelor slave, o simbioză slavo-română *(op. cit.,* 129). Dar toponimicele *Lindina (Lingina), Glâmboaca, Glâmboca, Glimboşeni, Indol, Luncaviţa, Gâmbuţ,* arată că a existat o simbioză slavo-română înainte de denazalizarea vocalelor nazale slave, întocmai cum toponimicele ungureşti ca *Dombó, Dombóc, Kompa, Korompa,* etc. indică o veche simbioză slavo-maghiară.

[1]) V. E. Petrovici, *Continuitatea daco-română şi Slavii* (în „Transilvania", anul 73, Nr. 11).

©BCU CLUJ

cularităţi care o deosebeau de celelalte graiuri bulgăreşti: a) Înspre Banat şi câmpia Crişurilor şi a Someşului, a păstrat, în mai mare măsură ca celelalte graiuri bulgăreşti, înmuierea protoslavă a dentalelor, particularitate trecută dela superstratul slav la substratul românesc [1]). b) Unele elemente lexicale care au trecut în graiurile dacoromâne (**zapada* „strat de zăpadă" > *zăpadă*, **ometŭ* „troian de zăpadă" > *omăt*, *dvorĭcĭ* > *voreţ*, etc.

7) Având în vedere înrudirea apropiată a slavei din Dacia cu slava din Moesia, caracterul bulgăresc al influenţei slave mai vechi asupra limbii române nu poate servi drept dovadă împotriva continuităţii.

8) De asemenea, caracterul oriental şi slav al bisericii Dacoromânilor nu poate servi ca dovadă a venirii acestora dela Sud de Dunăre, căci misionari slavi au cutreerat, începând din sec. X, regiunile dela Nord de Dunăre (până în stepele sarmate), aducând cu ei liturghia slavă şi terminologia creştină slavonă la populaţiile de aci, deci şi la populaţia slavo-română din Dacia [2]).

E. PETROVICI

[1]) Multe graiuri bulgăreşti de răsărit şi de apus pronunţă, în poziţie iniţială, un *e* sau un *ę* redus şi un *i* fără *i̯* protetic (v. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 123 sq.). Această particularitate caracteriza şi graiurile slave din Grecia (v. Vasmer, 291), Judecând după graiurile dacoromâne unde orice *e* iniţial e pronunţat *ie*, superstratul daco-slav se deosebea în această privinţă de majoritatea graiurilor bulgăreşti.

[2]) V. Al. Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuţi, 1922, p. 45, 47. Şi la Unguri aceiaşi misionari au răspândit o seamă de termeni slavoni bisericeşti (v. Melich, *Arch. f. sl. Ph.*, XXXII, 102).

©BCU CLUJ

MOAȘĂ „sage-femme".

Cuvântul *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână, bunică, lele" are astăzi — după Atlasul Linguistic Român — o arie restrânsă. Aceasta cuprinde Maramureșul, Bucovina aproape întreagă și o parte din județul Năsăud cu o prelungire în răsăritul Transilvaniei până în Secuime. I se mai adaugă vreo câteva puncte răsfirate: 750 (jud. Dâmbovița), 780 (jud. Argeș), 782 (jud. Argeș), 800 (jud. Vâlcea) sau altele în regiuni izolate ca Munții Apuseni (v. harta nr. 1 [1]). În schimb masculinul *moș* cu înțelesurile corespunzătoare — „om bătrân, bunic, bade, unchiu" — este cunoscut pe întreg teritoriul dialectului dacoromân, cu unul sau cu mai multe din sensurile indicate (cf. hărțile 237 (BUNIC), 273 (MOȘNEAG), 232 (UNCHIU, ('fratele tatălui'), 233 (UNCHIU ('soțul mătușii') și 285 (BADE) din ALRM. I, vol. II). Că *moașă*, cu înțelesul arătat, a avut o întindere geografică tot așa de mare ca și *moș*, este un fapt de care nu trebue să ne îndoim. El ne este dovedit chiar de existența insulară a lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele", în deosebite părți neînvecinate, și de textele vechi din diferite timpuri și regiuni, care ne oferă numeroase exemple ca: *Tatăl și mama, moșul și moașa.* PRAVILA DE GOVORA, 143, ap. TDRG; *Cela ce-și va ucide... pre moșu-său sau pre moașe-sa.* PRAVILA LUI VASILE LUPU, 350 (ed. S. G. Longinescu); *Și ieși* [din raiu] *Adam și cu moașa Eva.* ALEXANDRIA, 108, ap. TDRG; *Scoală fătul meu, scoală, că au venit și oa-*

[1]) Punctele de pe hartă rămase fără indicațiune reprezintă localitățile anchetate în care nu s'a înregistrat cuvântul *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână, bunică, lele".

©BCU CLUJ

sele moașă-ta la tine, ca să se odihnească și ele lângă tine. NEAGOE, ÎNVĂȚĂTURI, ap. Iorga, *Ist. lit. rel.* 61; *Au nevoit moașe-sa de o au măritat.* DOSOFTEI, VIEȚILE SFINȚILOR, 92; *Au căutat să ducă și pre fie-sa cu moașe-sa Dabijoaie.* MAG. IST. I, 25; *Muncea moașă-sa ca să o mărite după un om de cinste.* MINEIUL (1776), 180.

Moașă „femeie bătrână" e cunoscut și în celelalte dialecte. În aromână e un cuvânt uzual (v. harta nr. 1) cu nenumărate derivate: *mușică* „bătrână (cu înțeles alintător), bătrână de statură scundă", *mușescu* „îmbătrânesc", *mușescu, -ească* „bătrânesc", *mușește* „bătrânește" (cf. *Th. Capidan, Raporturi albano-române*, în *Dacoromania*, II, 538 și P. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, Buc., 1905). Pentru dialectul meglenoromân hărțile Atlasului linguistic nu atestă cuvântul *moașă* decât în funcțiune adjectivală: *babă moașă, muiere moașă* (v. harta 282 (BABĂ din ALRM. I, vol. II), cf. însă: *Aș rau unã ʒarã un moș și unã moașă* : $^{1}/_{28}$ și *Iapa fești doi monz și cătsaua fești doi cătsol' și moșa fești doi fițor* $^{6}/_{28}$, Th. *Capidan, Meglenoromânii, II: Literatura populară la Meglenoromâni*, Buc., 1928.

După cercetările de până acum, *moașă* este probabil de origine albaneză, dacă nu cumva continuatorul unui cuvânt corespunzător traco-geto-dac. Forma originară, care s'a putut desvolta din alb. *moše (< motše)* „vieillard, aïeul" — precum a arătat Th. Capidan în *Raporturi albano-române*, în *Dacoromania*, II, 538—540 — trebue să fi fost *moașă* cu înțelesul de „femeie bătrână". Din această formă s'a născut apoi masculinul *moș*, după ce dialectul aromân se despărțise din grupul străromân, întrucât Aromânii nu au acest cuvânt decât subt forma feminină. Constatând că odinioară *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele" a fost răspândit în întreg dialectul dacoromân, e firesc să ne întrebăm, mai ales dacă împărtășim opinia lui Th. Capidan, cum se explică restrângerea ariei de răspândire a cuvântului cu aceste înțelesuri vechi, când știm că *moș*, cu sensurile corespunzătoare, continuă să-și trăiască viața nestingherit? Dispariția aproape totală a accepțiunilor vechi ale lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele" a fost cau-

©BCU CLUJ

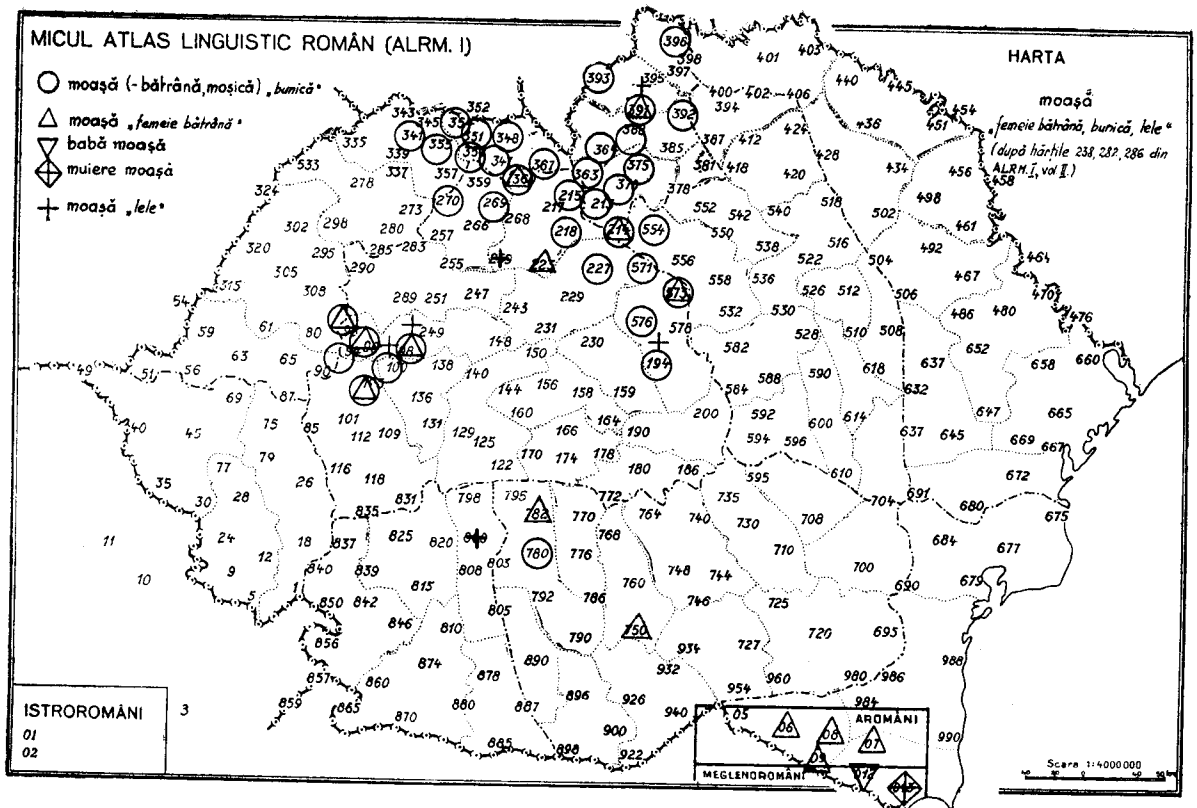

Harta Nr. 1

©BCU CLUJ

zată de un înțeles nou pe care acest cuvânt l-a primit dela o vreme încoace, anume cel de „sage-femme“.

Comparând aria de răspândire a lui *moașă* „femeie bătrână, bunică, lele“ cu cea a lui *moașă* „sage-femme“ (v. harta nr. 2), constatăm că cea dintâi e foarte restrânsă față de a doua: în afară de cea mai mare parte din Banat, câteva puncte din Sudul Basarabiei și Nordul Dobrogei, cea din urmă accepțiune a cuvântului e general răspândită pe întreg teritoriul dialectului dacoromân. *Moașă* „sage-femme“ pare a fi destul de vechiu. Se găsește atestat mai întâi în *Palia dela Orăștie: Și când ară naște o mână vine afară și o prinse moașa și mătase roșie legă pre ia* $^{158}/_{18}$, apoi și în alte texte vechi: *Moașa si vraciul pot să mărturisească de vreme ce vor fi văzut copilul.* PRAVILA LUI V. LUPU, 832; *Când va mărturisi moașia cum iaste fata întreagă, o vom creade, și aceasta când va fi muiare ca aceia de cinste moașa,* ibid., 804. *Și să tremură moașele de Dumnezeu.... și da viață celor de parte bărbătească.* BIBLIA (1688), ap. TDRG.

Înțelesul de „sage-femme“ al lui *moașă* s'a putut desvolta din cel de „femeie bătrână“ sau mai cu seamă de „bunică“, care altădată, ca și astăzi, pare a fi fost cel mai răspândit. Această alunecare de sens a fost înlesnită de faptul că mai demult, și în multe părți și astăzi, cele ce ajutau la naștere erau bătrânele, babele cu bogată experiență, pricepute la tot felul de „meșteșuguri“ (cf. franc. *sage-femme*). Asistența la naștere reclamă însă oarecare intimitate, de aceea de cele mai multe ori femeia care dă ajutor nu e o străină, ci o persoană mai de a casei, mai intimă, față de care lehuza nu are jenă (cf. span. *comadre* „Gevatterin, Taufpate, Geburtshelferin, Hebamme“, ital. *comare* „Gevatterin, Pate, Freunelin, Geburtshelferin, Hebamme“, *baila* „Kinderfrau, Hebamme“, *mammana* „Kinderfrau, Hebamme“, v. K. Jaberg und J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz,* Band. IV, I Teil, Karte 705 și Gino Bottiglioni, *Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica,* vol. III, carta 436) sau chiar o rudă (cf. gr. μαῖα- ας „mère, grand' mère, nourrice, accoucheuse“, v. É. Boisacq, *Dict. étym. de la langue grecque,*

©BCU CLUJ

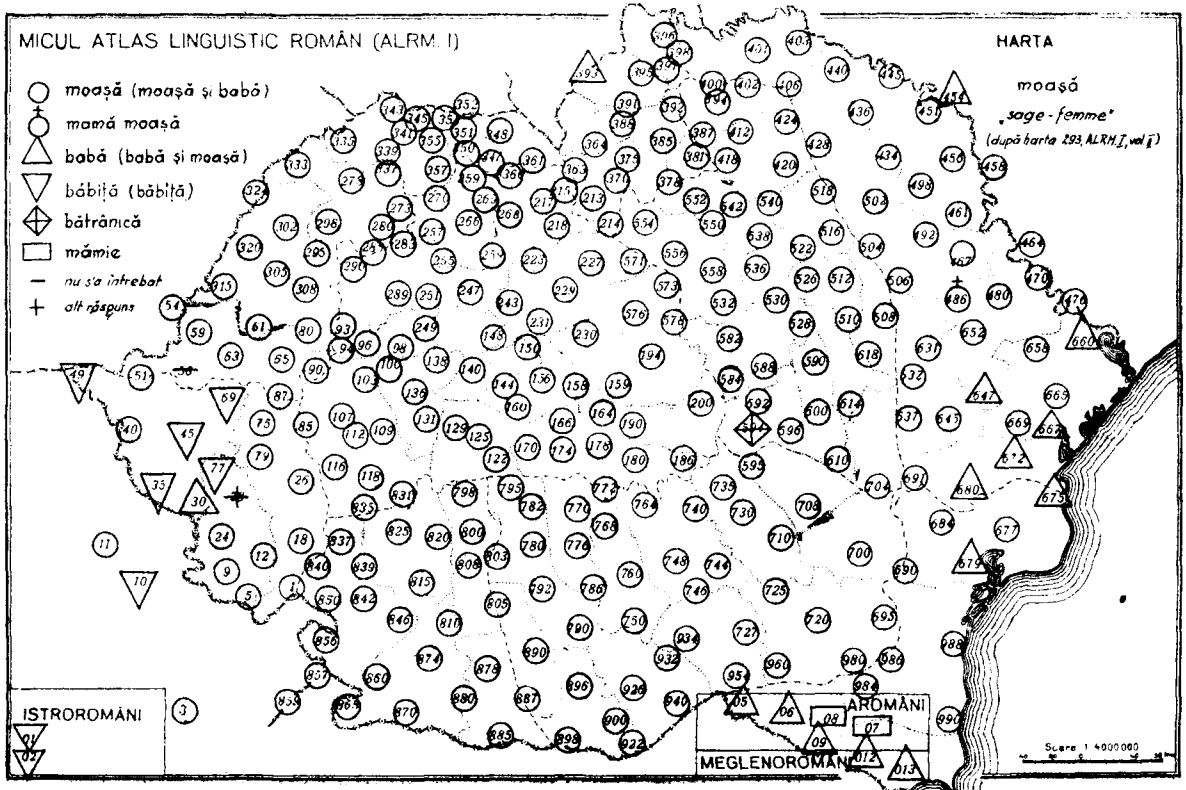

Harta Nr. 2

©BCU CLUJ

Heidelberg — Paris, 1907, franc. *bonne mère, mère sage, grand'mère*, *J. Gilliéron* et *E. Edmont*, *Atlas linguistique de la France*, 26-e fasc., carte nr. 1179).

În evoluția sensului românesc a acestui cuvânt, credem că nu se poate tăgădui amestecul slav. *baba*, care pe lângă vechile înțelesuri ale lui *moașă* are și pe cel de „sage-femme". *Babă* e cunoscut în întreg domeniul limbii române. În dialectul dacoromân cu accepțiunile de „femeie bătrână, bunică, cotoroanță" (cf. hărțile 238 (BUNICĂ), și 282 (BABĂ) din ALRM. I, vol. II și harta 197 (COTOROANȚĂ) din ALR. I, vol. II) și „moașă". Acest din urmă înțeles se întâlnește astăzi în Banat (punctul 30: jud. Timiș-Torontal), Sudul Basarabiei, Nordul Dobrogei, Transnistria (punctul 454) și Bucovina (punctul 393: jud. Storojinet subiectul anchetat fiind de origine Rutean), unde, după cât se pare, a intervenit, după regiuni și o influență sârbă, rusă, sau ruteană, de dată mai recentă.

Babă „moașă" se găsește atestat și în textele vechi. Anonimul din Caransebeș are *babă* = *obstetrix* și *băbesc* = *obstetricor*, iar în PRAVILA DE GOVORA dăm de exemplul: *Babele ce slujesc la naștere*, ap. DA. Se impune să fie remarcat faptul că în acest din urmă text întâlnim *moașă* „bunică, sage-femme" alături de *babă* „sage-femme", ceeace ne-ar îndreptăți să credem că aceste două cuvinte au fost în secolul XVII-lea în concurență ca denumiri pentru aceleași noțiuni. În celelalte dialecte *babă* se întâlnește de asemenea cu toate sensurile lui (cfr. hărțile nr. 1 și 2 și *Dict. Acad.*).

Din limbile slave, în care se găsește *babă* „femeie bătrână, bunică, moașă", acest cuvânt nu a fost împrumutat numai de Români, ci și de alte popoare vecine (cf. ngr. βαβά, βάβω „bătrână", ung. *bába*, *báb(a)-asszony* „moașă", *bábaorvos* „mamoș", *bábáskodni* „a moși", etc.).

Cuvântul *moașă* a devenit prin plurisemia sa echivoc și deci „bolnav". Pentru evitarea confuziilor s'a desbarat de sensurile lui vechi — „femeie bătrână, bunică, lele" — rămânând în multe regiuni numai cu cel de „sage-femme". Consacrat în accepțiunea aceasta ca termen tehnic medical și ca termen juridic în legislația noastră, deci ca termen oficial, și-a

©BCU CLUJ

putut întinde şi mai uşor aria acestei funcţiuni semantice în desavantajul celorlalte înţelesuri ale lui. Informaţia din punctul 359 (Lăpuş, jud. Someş), unde subiectul anchetat a răspuns cu *mamă bătrână* pentru „bunică", adăugând că „mai înainte se zicea moaşă", precum şi organizarea sistematică din ultima vreme a asistenţei medicale la naştere ne dau dreptul să credem că în scurt timp sensurile vechi de „femeie bătrână, bunică, lele" ale lui *moaşă* vor dispărea cu totul.

ROMULUS TODORAN

©BCU CLUJ

ETIMOLOGII ŞI NOTIŢE ETIMOLOGICE

ALERGA

În *Tilu Buhoglindă* a lui Barac (ed. 1840, p. 41) citim: „Cizmariul i-au tras cu cureaua; însă Tilu păstrat din vreame avea în mână o lingură mare de cleiu de cisme şi i-o au aruncat în gură, cât lipindu-i-se în dinţi, au început a bolborosi, până *şi-au găsit loc Tilu a-largul,* de s'au cărat de acolo". Deşi e probabil că expresia întrebuinţată de Barac e influenţată de germanul „das Weite suchen" — care poate să fi fost chiar în originalul după care se făcea traducerea — totuşi putem presupune că această construcţie există — sau exista — în limbă, cu sensul de „a-şi găsi scăparea fugind".

„Largul" din această construcţie este câmpia deschisă, în opoziţe cu „pădurea deasă", aşa cum reiese din următoarele exemple din Poveştile lui Pop Reteganul: *Au apucat calea prin cea pădure, să scape undeva la largul* (vol. I $^{71}/_{15}$). *Mergând mai departe, când era mai să iasă la largul, dau peste o urmă de cerb plină cu apă* (I $^{46}/_{10}$; cf. şi I $^{46}/_{30}$).

În limba literară e curentă expresia *cineva se simte la largul său,* întrebuinţată despre un om care a scăpat dintr'o „strâmtoare" şi „răsuflă" iar.

Verbul *alerga* e derivat din a c e s t *a-largul* şi n'are decât o înrudire mai depărtată cu ital. *allargare in mare* „in die See stechen", cu care-l asemăna Tiktin. Realităţile dela noi nu ne conduc spre mare, ci spre pădurile seculare în care s'a desfăşurat în trecut o parte mare din vieaţa poporului românesc.

Expresia ardelenească *tot el de către pădure,* care se în-

©BCU CLUJ

trebuințează atunci când cineva, deși vinovat, sare cu gura, reflectează tot un colț din trecutul nostru, când „colibașii" de prin codrii dela poalele munților, „pădureți" în purtările lor, molestau pe „țăranii" dela șes.

LA, LÂNGĂ, PRINGĂ, DÂNGĂ.

Cât privește înlocuirea propoziției *a* din *a-largul*, cum se găsește încă la Barac, prin *la (la largul*, la Pop Reteganul și în limba curentă), este de dată străveche, căci o găsim și la Românii transdanubieni. Explicarea acestei substituiri e următoarea: La început exista o deosebire de sens între *mă urc a munte* și *mă urc la a munte*, propoziția din urmă însemnând „mă urc a c o l o (lat. *illac*), la munte". Mai târziu, pauza după *la* a dispărut în vorbirea repede, și *la a* s'a contras în *la* (ca în *clasa a patra*, rostit de obiceiu *clasa patra*). Astfel adverbul *la*, care era o precizare a expresiei *a*+substantiv, a putut lua locul prepoziției însăși, care nu s'a mai păstrat decât în locuțiuni stereotipe ca *acasă, afund, alături, alocuri, aminte, amoiu; aorea, aseasă, amiaz, amurg*, etc., sau în cazurile în care nu mai era local-temporal, ci modal (final) sau servea la comparații: *pășește a lene, anevoie; seamănă a urs; calcă a popă; cobește a sărăcie*, etc., unde întărirea prin adverbul l o c a l *la* nu avea rost.

Tot așa trebue explicată prepoziția *lângă*. Și aici avem o precizare a lui *ad* prin adverbialul *longum*. Când zic: *a intrat pe acasă*, mă gândesc numai la mișcarea de apropiere *(a)* aproximativă (*pe*) de casă; când zic dimpotrivă *s'a plimbat pe lângă casă*, la ideea de mișcare în apropierea aproximativă a casei se adaugă precizarea: „pe toată întinderea, de-alungul". Acest „de-alungul" se exprimă în *longum* adăogat pe lângă *ad*, care arată apropierea. Că mai târziu ideia aceasta de „pe toată întinderea" a putut să dispară și *lângă* a putut ajunge să exprime numai „apropierea nemijlocită", nu importă pentru stabilirea originei.

Ceea ce voiam să accentuez e că *lângă* nu continuă o formă latină vulgară *longo* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț.*

©BCU CLUJ

etim. nr. 1023), cu pretinsa desvoltare a lui *o* final în *ă*, pe care unii o admit şi în cuvinte de origine slavă ca *daltă*, *greblă* etc. din *dlato*, *greblo*, etc. (care au fost asimilate femininelor în *-ă*), ci vine din *longu(m) ad*, cu dispariţia normală a lui *u* înainte de *a* (cf. *battualia* > *bătaie*) şi cu prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă*.

Într'o vreme, când se putea zice deopotrivă *la sat* sau *a sat*, *la biserică* sau *a biserică* — precum şi azi se mai aud pe alocuri, alături de *la mute*, *la vânat* expresiile vechi *a munte*, *a vânat* — iniţialul *l* s'a putut simţi ca un element caduc, dispensabil. Atunci s'a putut extrage în mod greşit din *lângă* un *îngă* (la Megleniţi *angă*, ca *ampirat=împărat)* şi această deglutinare a putut duce la *d'îngă* (din *dă îngă* în loc de *dă lângă = de lângă)* şi *p'îngă* (din *pă îngă* în loc de *pă lângă = pe lângă)*.

CACAMIŢI

Pe la Braşov se întrebuinţează, când vorbeşti cu un copil, *cacamiţi* în loc de „muci", de ex. *Şterge-te la nas, nu vezi că-ţi dau cacamiţi în gură!*

Am crezut totdeauna că acest cuvânt e un termen din graiul copilăresc, spus mai mult în glumă, la noi în familie. Aflu acum că el se întrebuinţează mai des şi nu numai în Braşov, ci şi în alte părţi, cu forme diferite, de ex. prin părţile Aiudului: *un cacamâţ* (comunicat de Ion Breazu), prin Banat *cacamâţi* (comunicat de E. Petrovici). Aceste variante arată că avem a face cu o compoziţie din *caca*, care în graiul copiilor însemnează „murdar" sau „murdărie" — căci în acest graiu asemenea cuvinte onomatopeice nu sunt încă diferenţiate şi se pot întrebuinţa ca interjecţii, adjective, substantive, etc. — şi *mâţii*, adică „pisicii".

Cuvântul e interesant din mai multe puncte de vedere.

Prin faptul că la Braşov *-ii* final se rosteşte *-i (oameni* e pluralul articulat dela *om*, *casi* dativul articulat dela *casă*, etc.) şi *â* după labială a devenit *i* din cauza lui *i* următor, dar mai ales fiindcă pe la Braşov se zice „pisică" în loc de

©BCU CLUJ

„mâță", elementele compoziției nu mai sunt analizabile pentru simțul limbii. Dar cuvinte terminate in *i* plenison neaccentuat nu se prea pot incadra în grupele de declinare existente, încât nici eu, nici alți Brașoveni pe care i-am întrebat, nu știu dacă *cacamiți* e singular sau plural (ca *muci* = mucii), dacă e articulat sau nearticulat. Mai degrabă se zice *îți curg cacamiți* (ca *îți curg mucii)* decât *un cacamiți* (care ar fi „mucul uscat") și cuvântul e invariabil și are aceeași formă când e nearticulat *(niște cacamiți la nas)* sau când e articulat *(șterge-ți cacamiții!*). El e masculin: *un cacamiți uscat.*

Din punct de vedere al geografiei linguistice, apariția lui *mâță* la Brașov se poate explica în două feluri: sau *cacamiți* e importat, în forma aceasta, din regiunile nordice, vestice sau estice învecinate, unde se zice *mâță* în loc de *pisică*, sau el dovedește că Brașovul se găsea mai de mult în aria lui *mâță* și că numai mai târziu cuvântul acesta a fost înlocuit prin *pisică*, care a venit dela Sud, dar n'a mai putut atinge și pe *cacamiți*, căci acesta nu mai era simțit ca un compus cu *mâță*.

În ceea ce privește compoziția, E. Petrovici îmi comunică, din Banat, și alte forme curioase precum *lădămeasă* „saltarul mesii", *căsărașu* (sau *căsorașu*) „primărie" (= casa orașului) — cu juxtapunerea a două substantive în forma cazului general (nominativ-acuzativ) — sau acel *cerigori* „cerul gurii", pe care ALR II 6928 îl atestă în punctul 4, la Românii din Jugoslavia.

CUTĂ, SCUTESC, SCUTEC

Etimologia adevărată a acestui cuvânt am dat-o în Dicționarul Academiei. E bulgărescul *kuta,* cu același sens (germ. „Falte"), care stă în legătură cu verbul *kutam* „ascund", o variantă a lui *kătam* tradus în nemțește prin „bewahren, hüten, verstecken; zusammenfalten, zusammenrollen". Despre cele două reflexe bulgărești, *ă* și *u*, din vechiul *ǫ* e a se consulta studiul lui Načov în *Jagić-Festschrift,* 486 și urm. (citat de Berneker, SEW. 602).

©BCU CLUJ

Pentru înțelegerea desvoltării semantice trebue să plecăm dela sensul de „a împătura" sau „a înfășura" a verbului, din care avem pe de o parte pe cel de „încreștitură (a unei sfofe, a pielii, etc.)" a lui *cută*, pe de altă parte pe cel de „a păstra, a păzi" și „a ascunde" a verbului slav și pe cel cuprins în reflexul lui românesc, *a scuti*.

Acesta nu poate fi un derivat dela *scut*, cum se admite de obiceiu (cf. Tiktin), căci în acest caz ar avea forma **scuți* (cf. *cumințí*, *îmbogățí*, *înavuți*, *încărunți*, *înmulți*, *iuți*, *lățí*, etc. dela *cuminte*, *bogat*, *avut*, *cărunt*, *mult*, *iute*, *lat*, etc. după *împărți*, *amuți* < *impartire*, **ammutire* raportat la *parte*, *mut*, etc.), oricât de ademenitoare ar fi, din punct de vedere semantic, apropierea de acest cuvânt, căci ideea de „protejare în dosul unui scut" ar fi putut să ducă la cea de „apărare" și „adăpostire" (mai ales în Transilvania) sau de „eliberare" (de impozite, griji, etc., mai ales în Țara veche).

De fapt, *scuti* e de origine slavă: (bulg. *skătam*, *skutam*, *skut(u)vam* = germ. „berge", sârb. *skùtati* = germ. „verbergen", rus. *skutatĭ* = germ. „einhüllen, bedecken" = paleoslavul *sŭ-kutati* (Berneker, SEW. 602). Afară de *scut* = lat. *scutum* mai avem un *scut*, care e un derivat postverbal dela *a scuti*, și are sensul de „adăpost la câmp, colibă". E atestat de E. Petrovici în ALR. $^{II}/_{I}$ pag. 133, nr. 3820, din Banat (în Chisătău și în Ghilad în jud Timiș-Torontal), alături de *scutealĕ*, cu același sens pe teren jugoslav (în Sâmihai = Sveti Mihajlo) și în Oltenia (în Peștișani, jud. Gorj).

Nu știu întru cât intră în aceeași familie de cuvinte și *scutec*, care ar putea fi adus fără greutate în legătură semantică cu „a înfășura" (bulg. *kătam*) și „a acoperi" (rus. *skutatĭ*). Din punct de vedere derivativ însă, sufixul neaccentuat *-ec* legat de verbul *a scuti* ar fi o formație cu totul neobișnuită, iar pe teren slav de asemenea nu găsesc nimic analog. Tiktin (*Dicț. rom.-germ.* subt *scutec*) se gândea la paleosl. *skutŭ* „poale", ceea ce nu rezolvă problema derivativă.

După înfățișarea lui, cuvântul *scutec* face impresia unui cuvânt de origine latină terminat în *-ĭcus* sau *-ĭcum*. Din harta dată de E. Petrovici la pag. 73 a Atlasului său (ALR. $^{II}/_{I}$ nr.

©BCU CLUJ

2655) se vede că acest cuvânt e răspândit pe aproape tot teritoriul românesc, ceea ce de asemenea poate fi un indiciu că avem a face cu un cuvânt vechiu.[1]) La aceeași supoziție ajungem constatând că el se găsește, deși cu un sens deosebit, la Aromâni: *scutec* = șăiac mai ordinar, cu țesătura mai puțin bătută, alb sau negru, din care „păcurarii mulgători" își fac un fel de pantaloni largi. Originea acestui cuvânt, care pare a fi mai vechiu decât *cută* și *scuti*, rămâne încă de aflat.

DALIOR

Într'o colindă populară din colecția Viciu (p. 58) citim: *Jos în prundul mării dalbe Este-un măr dalior*. Sensul acestui *dalior* e greu de precizat, dar se pare că însemnează „auriu". După toată probabilitatea avem un vechiu cuvânt latin, păstrat numai în poezia populară cu caracter mistic, și adică *aureus* „auriu" în forma diminutivă **aureolus*. Acesta ar fi dat românește *arior* și, cu disimilarea *r-r* în *l-r*, *alior*. Avem dar a face cu același cuvânt ca la numele plantei *alior*, a cărei etimologie din **aureolus* a dat-o I. A. Candrea. Inițialul *d-* e același ca în *dalb* și în alte asemenea cuvinte, despre care se poate consulta acum Dicționarul Academiei.

DE-AFETEA

Acest adverb auzit adesea în gura Bănățenilor însemnează „degeaba". Originea lui nu s'a dat până acum. Ea n'a fost aflată, probabil, fiindcă forma scrisă în care e înregistrat prin dicționare — începând cu Lexiconul Marsilian — a dus pe etimologi pe căi greșite. Bănățenii îl rostesc de fapt cu *tś*, iar literarizarea acestei rostiri prin scrierea cu *-te* este un simplul hiperurbanism înșelător.

---

[1]) Forma *scîrtec* în Voiniceni, jud. Mureș, se reduce probabil, la o apropiere ulterioară de cuvântul *scurt* sau *scurteică*. Cuvintele mai nouă cu care a intrat în concurență, *cârpă* și — în regiunile cu influență ruteană — *pelincă*, n'au putut să-l înlocuiască decât parțial, coexistența termenului nou pe lângă cel vechiu producând interesante diferențieri de sensuri.

©BCU CLUJ

Din Dicționarul Academiei (vol. II, p. 116 b), aflăm că pronumele nehotărât *fiece* are uneori sensul de „nimica toată“ (de ex. la Neculce: *Dimitrașco era iute la beție și se scărbea de fiece*) și că *fiece* are o variantă *fitece*, întrebuințată în Muntenia și Oltenia, deci tocmai în regiunea care se continuă cu Banatul. Acest *fit(e)ce* trebue să se rostească prin Banat *fit'(e)śe*, iar forma mai veche *fietece* să se rostească *fet'(e)śe* în regiunile bănățene care pronunță *fer* în loc de *fier*. Astfel ajungem la forma de azi, compusă cu *de-a* și terminată cu adverbialul *-a* (ca *de-abaşca*, etc.), și însemnând „pentru o nimica toată“, „pentru nimic“, „degeaba“, „gratis“.

LAȚE

Lațele sunt șuvițele de lână sau de păr care atârnă neregulat pe corpul oilor, al cânilor sau pe capul omului. Și cojocul, și mai ales saricile, au „lațe“. În unele regiuni, în acest cuvânt se cuprinde și ideea de „nespălat, soios, nepieptănat“, deosebindu-se *lațele* de *mițe* tocmai prin faptul că acestea din urmă sunt curate și pieptănate. În jud. Făgăraș, după Viciu, *lațe* se numește „lâna scoasă din sarică prin mărăcini“.

Mai răspândit decât *lațe* e adjectivul *lățos*, care se întrebuințează despre păr, barbă, cojoace și mai ales despre câni. Prin Bihor *lățos* a ajuns să însemneze „murdar“ (despre cămăși), iar în Munții Apuseni „rupt, sdrențuros“ (despre haine). Un alt derivat e *lațca*, nume dat unui câne lățos.

Cuvântul acesta, fiind un termen păstoresc, în legătură cu lâna, pare a fi străvechiu în limbă. Dacă sensul originar e cel de „ceva care atârnă ca niște sdrențe“, ne-am putea gândi la un latin vulgar **lacia*, derivat din aceeași tulpină *lac-* pe care o găsim în *lacero* „rup“, format, acesta, din *lac-* și sufixul *-ero*, ca *lambero*, *tolero*, *recupero* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 489). Tulpina *lac-* e adusă în legătură, de dicționarele etimologice latine, cu grec. λακίς „ruptură“, λακίζω „sfârtec“, și se găsește la Slavi în pol. *łach* „sdreanță“ și rus. *lochma* „sdreanță“. Apropiat de sensul cuvântului românesc e mai ales lat. *lacinia*, care, înainte de a fi însemnat „ciucure“, pare a fi avut sensul de-

©BCU CLUJ

„smoc de lână care n'a fost împletit" (cf. Ernout-Meillet, DELL. 490).

Cred că și *lacerta* „șopârlă" trebue înțeles ca „animalul de pe care curg sdrențele, atunci când își leapădă pielea". Sensul de „mușchiu al brațului", pe care-l are *lacertus*, e ulterior și se explică prin aceeași metaforă ca în *musculus*, în grec. μῦς și în fr. *souris* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 613), bicepsul contras când se mișcă fiind asemănat cu un șoarece sau cu o șopârlă, iar nu invers, nu șopârla fiind numită după mușchiu.

Și românescul *șopârlă* — care e adus de obiceiu în legătură etimologică cu alb. *shapĭ*, *shapërdonë* „șopârlă" — pare a fi apropiat de verbul „a năpârli", tot din cauza pielii pe care o leapădă și care îi curge ca niște sdrențe de pe corp. În regiunile nordice ale teritoriului dacoromân șopârlei i se zice *șopârcă*, în care se cunoaște lesne influența lui *năpârcă*, care, ca și alb. *nëpërkë* și arom. *năpărtică*, pare a-și datori numele tot faptului că „năpârlește", adică își leapădă pielea. Angina, caracterizată prin niște pelițe (membrane false) care se fac pe cerul gurii și în laringe, se numește *șopârlaiță*. Și *guștер*, celălalt nume popular al anginei (și al crupului) însemnează la origine un fel de șopârlă. (Și bulg. *gušter* are amândouă sensurile; cf. DA).

După cum a arătat K. Jaberg (cf. DR. IX 434), tocmai numele unor asemenea animale mici, ca șopârla, sunt expuse unor necontenite modificări prin etimologii populare. Lucrul acesta se vede cu prisosință din formele citate de Meyer-Lübke în REW subt *lacerta* (nr. 4821). Așa fiind nu putem ști dacă asemănarea între *lacero* și *lacerta* sau între *șopârlă*, *năpârcă* și *năpârli* se întemeiază pe o înrudire reală sau numai pe etimologii populare.

Cu privire la cuvântul *laț* nu trebue trecută cu vederea forma *loață*, care se întrebuințează în unele părți cu același sens sau cu un sens apropiat. G. Giuglea îmi comunică că el zice *loață*, dar *lățos*. Tot așa întrebuințează cuvintele acestea nevastă-mea (care-i Brașoveancă); pentru ea simplul *laț* e un cuvânt „auzit". Un schimb între *a* și *o* în silaba accentuată

©BCU CLUJ

nefiind obișnuit, se pare că pentru *loațe* trebue să presupunem — după cum sugera G. Giuglea [1]) — că e refăcut din **loțos*, născut, acesta, prin asimilare vocalică, din *lățos*.

În sfârșit mai există și varianta *loloațe*, care se întrebuințează mai ales despre șuvițele de păr ce atârnă la femei nepieptănate sau cu pieptenătura deranjată. Cred că forma aceasta se explică după modelul onomotopeelor de felul lui *bâjbâi* (din *bâj-bâj*), *zumzet* (din *zum-zum*), etc., din expresii ca „îi atârnă părul *loațe-loațe*".

LESPEDE

Nici una din etimologiile date până acum acestui cuvânt nu este convingătoare. A limine trebue respinsă apropierea făcută de Cihac (II 170) de rus. *leštadĭ* „carreau de pierre" sau cea făcută de V. Bogrea (DR. III 1088) de rus. *lespetŭ*, care e o variantă regională născută prin metateză din *lépestŭ* „petec, sdreanță". Împrumuturile din ruseşte — dacă nu sunt termeni administrativi sau militari de pe timpul „ocupației" — au la noi o întindere restrânsă, în provinciile estice, pe când *lespede* e un cuvânt popular, cunoscut pretutindeni și în strânsă legătură cu vechea noastră cultură rustică, fie că e vorba de lespezile de piatră pe care ciobanii fărâmițează sarea pentru oi, sau de cele cu care se acopere ori se astupă o gaură, sau de lespezile înfierbântate pe care se coace turta.

Tiktin *(Dicț. român-german* s. v.) s'a gândit — și desigur că și altora le-a venit în minte această apropiere — la lat. *lapis*, *-ĭdem*, fără să poată da însă o explicație pentru plusul unui *s* în cuvântul românesc, a cărui apariție s'ar datora, după C. Diculescu (DR. IV 490), amestecului cu grec. λίσπος = λισσος „neted".

[1]) Într'o ședință a Muzeului Limbii Române. În DR. II 394 G. Giuglea se gândea la un cuvânt de origine germană, care a lăsat urme și în alte limbi romanice și al cărui reprezentant actual în limba germană este *Locke*. Acesta a pătruns în Brașov subt forma *loacăne*. În asemenea împrumuturi recente, terminațiunea germană *-en* (din plural și dela infinitiv) intră în forma împrumutată, de ex. *a ștricăni* „a împleti (un ciorap)" din germ. *stricken*.

©BCU CLUJ

Dacă e vorba de o contaminare cu alt cuvânt, acesta ar putea fi mai de grabă acel enigmatic **lastra*, răspândit în unele din limbile și dialectele romanice de Vest și având sensuri nu prea deosebite de *lespede* românesc: ital. *lastra* „Pflasterstein", Compobasso *lastra* „steinige, kahle, abschüssige Fläche", Tarento *lastra* „Glasscheibe", portg. *lastru* „Boden des Backofens", transmont. *lastra* „grosser Stein" (Meyer-Lübke, REW. 2863 subt *emplastrum*).

Oricât de sceptici am fi în general în admiterea contaminației la explicarea etimologică a cuvintelor, în unele cazuri ea se impune. Cercetătorul atent al atlaselor linguistice are adesea prilej să se convingă de rolul destul de important pe care-l ocupă în desvoltarea limbilor. O întâlnim tocmai la cucuvinte asemănătoare ca formă și ca sens, și în alte limbi și — ceea ce e mai remarcabil — rezultatul ei e tot plusul unui *s*, ca în *lespede*. Astfel rusescul *lespetŭ*, citat mai sus, nu poate fi despărțit de *lépeni* „cioplitură, sdreanță", apropiat, poate, de verbul *leskaja* din care derivă rus. *leščadĭ (leštadĭ)* „placă, lespede". La Bulgari întâlnim, alături de *lupjă* „cojesc" (*lupeška* „coajă") forma *luspa* „piele cojită, solzi", al cărei *s* se datorește, probabil, unui amestec cu *ljuskam* „turtesc lovind" (cf. sârb. *ljuska* „solzi, păstaie", bulg. *ljuštă* „scot din păstăi, golesc, jefuesc", *luštenka* „căzături, strujele"). Aromânii au un cuvânt *lusk'idă* care — după o comunicare a dșoarei Caranica — însemnează „pelița care se sdrențuește pe lângă unghii" și care la Dalametra e tradus prin „așchie, țandără care-ți intră subt unghie". Bulgărescul *luspa* „piele cojită" se recunoaște ușor în acest cuvânt.

Dar **laspide*, ca rezultat al unei contaminări *lapide*+*lastra*, nu ajunge pentru explicarea lui *lespede*. Spre a înțelege prefacerea lui *a* (din *lapis, -idem*) în *e* (din *lespede*), Tiktin citează cazul lui *rapidem* devenit *repede*, gândindu-se, probabil, la influență asimilatoare a lui *e* următor asupra lui *a* din silaba accentuată precedentă. Dar, după cum am arătat în DR. V. 763—764, prefacerea lui *a* în *e* în poziție moale este la noi regulată numai după *r* inițial (rostit *rr*, ca în **race* > *rece*, **rale* > *rele*, *să rabde* > *să rebde*), nu și după *l (late, latre, lacrime* etc.).

©BCU CLUJ

Dar nu numai din punct de vedere formal, ci și al sensului, identificarea lui *lespede* cu lat. *lapis* „piatră“ prezintă unele dificultăți. După cum am arătat în Dicționarul Academiei, ideea de „piatră“ este, la *lespede*, ceva accesoriu și ulterior. *Lespedea* nu este „piatră“, ci ea poate fi „de piatră“, după cum *bolovanul* nu e „piatră“, *bulgărul* nu e „zăpadă“, *blana* nu e „lemn“ sau *foaia* nu e „plăcintă“, ci s'a zis *bolovan de piatră* unei pietre mari de formă sferică, *bulgăr de zăpadă* unui gogoloș de zăpadă, etc. Dacă de obiceiu zicem *lespede de piatră*, nu avem a face cu un pleonasm, căci în această legătură, care corespunde exact germanului „Steinfliesse“, materia o exprimă cuvântul *piatră* (germ. *Stein*), iar forma subt care se prezintă această materie, cuvântul *lespede* (germ. *Fliesse*). În Dicționarul Academiei se poate vedea că se zice și *lespede de săpun*, chiar și *lespede de sânge* pentru un strat sau o pătură de sânge închegat.

Dacă azi cuvântul *lespede* singur poate deștepta în noi ideea de „Steinfliesse“, este pentrucă *de piatră* fiind complinirea cea mai obișnuită, a contagiat din punct de vedere semantic pe *lespede* și a putut fi absorbită de acest cuvânt. Tot astfel zicem *a scos bolovani din vale* sau *copiii s'au jucat cu bulgăre*, în care expresii *bolovan* și *bulgăr* nu mai exprimă ideea originară de „ceva sferic“, ci „piatră mare“ sau „golomoz de zăpadă“.

Înțelesul primitiv al lui *lespede* reiese mai bine la iveală din derivatul lui *lăspădaie* (întrebuințat mai ales la plural). La Brașov am auzit că *pielea se ia lăspădăi-lăspădăi* de pe o rană vindecată, sau că *un colac* (= cozonac) *bine copt, când îl frângi, se desface în lăspădăi*. Tot astfel când cade o ninsoare cu fulgi mari, se zice că *ninge cu lăspădăi*. Tot așa se aude, după cum îmi comunică Ilie Constantinescu, prin Romanați: *lăspădăi de zăpadă*.

Cred că acest sens de „strat subțire“, „pătură“, „foaie“ care se desface, se cojește, se ia jos de pe ceva (ca lăspădăile de piele de pe o rană vindecată) sau în care se desagregă ceva (ca lespezile de piatră dintr'un minereu șistos) este cel originar. Sensul acesta ne amintește verbul a *lepăda*, care,

©BCU CLUJ

după ingenioasa și convingătoarea etimologie dată de N. Drăganu (DR. VI 295 ș. u.), vine dintr'un latin popular **lepidare* (derivat din *lepis, -idem* sau *lapida, -am*, din grec. λεπίς, -ίδος), care în latinitatea estică trebue să fi însemnat cam același lucru ca grec. λέπω sau λεπίζω „a (se) curăți de solzi, a (se) jupui de coajă". În Dicționarul Academiei, unde se poate urmări evoluția de sens a lui *lepădа* dela „a se discuama, a se coji, a năpârli (de piele)" la „a arunca de pe corp sau dela sine", se găsește și o întrebuințare specială a acestui verb, care face legătura semantică între *lepădа* și *lespede*. Pe la Bran am auzit pe un pietrar spunând despre o piatră de mormânt care începuse să se aşchieze și de pe suprafața căreia se desfăceau foi subțiri (monumentul fiind din piatră de nisip), că *se lapădă*. Într'adevăr, lespezile de piatră nu sunt altceva decât păturile, foile care s'au desfăcut dintr'o stâncă, când aceasta începe să „se lepede" subt influența unor factori atmosferici.

Dacă plecăm dela *lepădа*, se explică și *e* accentuat din *lespede*.

Îmi dau perfect seama că din cele precedente nu răsare o etimologie clară a cuvântului *lespede*. Scopul meu a fost numai să netezesc drumul cercetătorilor viitori, arătând că înțelesul originar și chiar și forma cuvântului ne indică mai degrabă alte căi de urmat decât spre lat. *lapis, -idem*.

Răspândirea geografică a cuvântului și rolul pe care lespedea de piatră îl are în cultura rustică cu forme străvechi, ne face să bănuim că acest cuvânt e la noi de origine autohtonă, înrudit numai cu grecescul λεπίς, -ίδος „écaille" (cu o numeroasă familie: λέπω „cojesc", λέπος „coajă, scoarță", λέπρα „lepră", etc.) și având rude și în alte limbi indoeuropene: la Slavi (rus. *lepёnь* „cioplitură, sdreanță", *lepёcha* „plăcintă turtită", ceh. *lepeň* „un fel de plăcintă", cf. rom. *lipie*), la Lituani *(lãpas* „foie") și la Albanezi *(ljapë* „peritoneu de animale"). Intercalarea unui *s* înainte de *p* s'a putut produce chiar în limba dacă, prin contaminare cu un cuvânt cu formă și sens asemănător, care ar putea fi acel **lastra* de care vorbeam mai sus, după toate aparențele și el un cuvânt preroman (și fără legătură cu *plastra* și cu *emplastron)*, sau cuvântul de

©BCU CLUJ

origine necunoscută pe care-l continuă albanezul *lesker* „rilievo della vernice bianca delle pareti di una stanza, quando pel caldo si stacca dal muro, crosta" (Cordignano), deci „scorojeală".

TOPONIMICE ROMÂNEȘTI PE VÂRFUL MUNTELUI OLIMP

La articolul *Olympos* pe care îl publică geograful Eugen Oberhummer, un bun cunoscător al Peninsulei Balcanice, în ediția nouă din *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft* de Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus, e anexată o hartă a regiunei celor mai înalte piscuri ale muntelui Olimp. În regiunea aceasta, care cuprinde numai câțiva kilometri pătrați, găsim următoarele numiri aromânești *Porta* (2686 m.), adică *Poarta*, *Toumba* (2785 m.), care este de sigur *tumbă* „ridicătură" și *Plaia*, care este *plaiu*. Interesantă e cu deosebire numirea *Petrostrounga*, fiindcă ne arată că *strunga* exista și la Aromâni.

SEXTIL PUȘCARIU

©BCU CLUJ

VELARELE, LABIALELE ŞI DENTALELE PALATALIZATE

Într'o mare parte a terítoriului linguistic dacoromân, postpalatalele *k'*, *g'* (< *cl*, *gl*), îşi deplasează locul de articulaţie spre partea anterioară a palatului, devenind *t'*, *d'* (*ot'* „ochiu", *ind'it* „înghit") sau chiar africate (*oĉ*, *inĝit*)[1]).

Aria în care se întâmplă acest fenomen, stabilită pe baza hărţilor ALR-ului[2]), cuprinde: Ardealul, cu excepţia părţii de Sud-Est[3]), Nord-Estul Banatului, Crişana[4]) şi majoritatea loca-

---

[1]) Să se vadă următoarele hărţi ale *Atlasului Linguistic Român I* (ALR I) şi ale *Micului Atlas Linguistic Român I* (ALRM I):

k': OCHIU, ALRM I, h 22
RINICHIU, ALR I, h. 48
URECHE, ALR I, h. 53, ALRM I, h. 82
GENUNCHIU, ALR I, h. 57, ALRM I, h. 88

g': UNGHIE, ALR I, h. 92, ALRM I, h 80
ÎNGHIT, SĂ ÎNGHIŢĂ, ALR I, h. 83
SUGHIŢ, ALR I, h. 84, ALRM I, h. 127

[2]) Am utilizat mai mult ALR-ul I, întru cât are o reţea mai deasă de localităţi anchetate.

[3]) În partea sud-estică a Ardealului, fenomenul nu apare în mod consecvent. De altfel, regiunea aceasta, din punct de vedere dialectal, merge de obiceiu, în partea sudică, cu Muntenia, iar în partea estică cu Moldova.

[4]) Aria deplasării locului de articulaţie a sunetelor *k'*, *g'* variază, mai ales la extremităţile ei, dela un cuvânt la altul: la unele cuvinte aceste sunete se păstrează neschimbate în Sudul Crişanei, pe când la altele ele devin *t'*, *d'* sau *ć*, *dź* (în ALR e notat, în graiul bănăţean, prind *d* tăiat) chiar şi în Nord-Estul Banatului. Nu vom ţinea seama, în cele ce urmează, de faptul că ariile lui *t'*, *d'*, *ć*, *dź*, < *k'*, *g'* nu se acoper totdeauna, ci ne vom baza mai mult pe hărţile care prezintă ariile cele mai întinse ale fenomenului care ne interesează aici.

©BCU CLUJ

lităţilor anchetate din Bucovina. În afara acestei arii, fenomenul mai apare în unele localităţi de o parte şi de alta a Nistrului.

Partea cea mai mare a acestei arii o ocupă rostirea *oţ', înd'it.* Formele cu africată *(oĉ, înĝit)* se găsesc, în cadrul acestei arii, în două arii mai mici: una la întâlnirea graniţelor dintre Banat, Crişana şi judeţul Hunedoara şi cealaltă în Nordul Ardealului[1]), formată de judeţul Năsăud şi câteva localităţi învecinate. Afară de acestea, mai întâlnim formele cu africate, în mod consecvent, în şase localităţi din Bucovina şi Nordul Moldovei: 381, 388, 391, 392, 542, 556.

Meyer-Lübke, în studiul său intitulat *Palatalizarea labialelor* (DR., II, p. 1—19), a constatat, mai mult în treacăt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor *p, b* şi evoluţia postpalatalelor *k', g' (< cl, gl):* unui *pt' (pt'atră), bd' (albd'ină)* îi corespunde *t' (< k' < cl), d' (< g' < gl)* şi, într'un stadiu de desvoltare mai înaintat, unui *č < k' (< cl)* îi corespunde *pč (pčatră).*

Hărţile ALR-ului ne dau acum posibilitatea să examinăm mai amănunţit evoluţia sunetelor *k', g'* în *t', d'* sau în *ĉ, ĝ,* pentru a stabili corelaţiunea acestui fenomen cu palatalizarea labialelor *p, b* şi, după cum vom vedea, şi cu a dentalelor *t, d.*

Examinând stadiul de palatalizare al celor două labiale[2])

[1]) Între africatele din Nordul ţării şi cele din Nordul Banatului este o mică deosebire: primele, transcrise în ALR de regulă prin *ĉ, ĝ,* sunt asemănătoare sunetelor din limba literară ca în *cer, ger,* iar cele din Nordul Banatului, notate de ALR de obiceiu prin *ć, đ* tăiat, sunt mai înmuiate, având ca element fricativ un *ś, ź.*

În ambele cazuri, în ALR sunt înregistrate şi diferite nuanţe ale acestor africate, nuanţe pe care, pentru simplificarea exemplelor, nu le vom lua în considerare aici.

[2]) V. următoarele hărţi:

p: PIELE, ALR I, h. 3, ALRM I, h. 2
PIEPT, ALR I, h. 39, ALRM I, h. 54
PIPĂIU, ALR I, h. 91
MĂ SCARPIN, ALR I, h. 92, ALRM I, h. 132
MĂ PIŞ, ALR I, h. 97, ALRM I, h. 137

b: BĂRBIE, ALR I, h. 34
ŞTIRBI, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 102.

Pentru palatalizarea lui *b,* să se vadă şi harta cuvintelor ALBI şi OBIALĂ, întocmită, tot pe baza materialului ALR-ului I, de D. Macrea, în *Palatalizarea labialelor în limba română,* DR., IX, p. 142—143, h. 2.

©BCU CLUJ

și dentale[1]) corespunzătoare sunetelor *k'*, *g'* — adică *p*, *b* și *t*, *d* — în aria *k'*, *g'* > *t' d'*, *ĉ*, *ĝ*, deliminată mai înainte, se constată că în partea răsăriteană a acestei arii (deci în Estul Ardealului, în Bucovina și de-a-lungul Nistrului) cele două labiale *(p, b)* și cele două postpalatale *(k' g')* sunt redate prin același sunet, iar în partea de Vest a acestei arii (Vestul Ardealului, Nord-Estul Banatului, Crișana și Maramureș), din cele trei categorii de sunete a rezultat una singură. Deci în Estul acestei arii: *p-k'* > *t' (t'ept-ot')* sau *ĉ (ĉept-oĉ)* și *b-g* > *d' (obd'ală-înd'it)* sau *ĝ (obĝală-înĝit)*, iar în Vest, prin aceleași sunete sunt redate și dentalele corespunzătoare, adică: *p-t-k'* > *t' (t'ept-mint'e-ot')* [2]) sau *ć (ćept-minće-oć)* și *b-d-g'* > *d' (obd'ală-d'es-înd'it)* [2]) sau *dź (obdźală-dźes-indźit)*.

Întâlnirea aceasta a câtorva trei sunete într'unul singur e explicabilă. Iodul următor mută articulația consoanei precedente în spre centrul palatului. În felul acesta diferența dintre un *t'*, bunăoară, și un *k'* devine atât de mică încât nu mai poate fi simțită. S'a creat astfel o singură ocluzivă palatală: *t'* (sau mai bine *t'(k')*, cum notează ALR II), afonic < *t*, *p*, *k'* și *d'* (sau *d'(g')*), fonic < *d*, *b*, *g'* [3]). Contopite astfel, cele trei sunete, diferite la origine, au evoluat împreună în africată.

E de remarcat că în Nordul și în Vestul țării elementul labial se mai păstrează, de obiceiu, pe lângă cel palatal [4]):

---

[1]) V. hărțile:
t: MINTE, ALRM I, h. 13
FRUNTE, ALRM I, h. 18
DINTE, ALR I, h. 29, ALRM I, h. 43
d: DINTE, ALR I, h. 29, ALRM I, h. 42
DEGET, ALR I, h. 50, ALRM I, h. 75
DES. ALRM I, h. 99.

[2]) S. Pop notează, în ALR I, aceste ocluzive palatale de obiceiu prin *t', d'*, iar E. Petrovici, în ALR II, prin *t'(k')*, *d'(g')*, semnul cuprins de noi între paranteze fiind suprapus în original peste cel precedent.

[3]) Prin *d'* e redat și un *v* palatalizat: *d'isez* „visez" (v. ALRM I, h. 107), *d'ițel* „viței" (v. DR., IX, p. 142—143, h. 5), *d'ier* „vier" *(ibid.*, h. 5a).

[4]) Dispare prin simplificarea (delabializarea) sunetului „cu dublă bază de articulație" (v. Al. Procopovici, DR., VI, p. 417, cf. și D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146), evoluția găsind probabil un razim și în tendința de disimilare, în cuvinte ca *piept, pieptene, piper* (v. D. Macrea, *op. cit.*, p. 145—146,

©BCU CLUJ

pt'ele (pĉele), *obd'ală (obĝală)*. Dar într'un astfel de *pt'* elementul reprezentat de dentala înmuiată *t'* este rezultatul identic al aceleeaşi evoluţii a lui *k'* ca în *ot'* < *ok'*. *Pt'* sau *bd'* reprezintă un singur fonem „cu dublă bază de articulaţie", cum bine l-a definit Al. Procopovici (DR., VI, p. 416)[1]), articulaţia labială şi cea palatală trecând „dintr'o ordine de succesiune într'o ordine de simultaneitate" (*ibid.*, p. 415). Prin urmare diferenţa dintre *pt'-bd'* şi *t'-d'* este aceasta: la *pt'*, *bd'* imploziunea e bilabială, iar exploziunea e palatală, pe când la *t'*, *d'* şi imploziunea şi exploxiunea sunt palatale.

În aria din Nordul Transilvaniei în care labialele *p*, *b* se schimbă în africate (*ĉept-bărĝ*)[2]) şi cele două postpalatale au

151—152, cf. G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în *Buletinul* dela Iaşi, IV, p. 69).

În partea de Est a ţării, elementul labial s'a pierdut în toate cazurile, astfel că există o coincidenţă perfectă între cele două labiale (*k'* < *p* şi *g'* < *b*) şi cele două postpalatale (*k'* < *cl* şi *g'* < *gl*): *k'ele-ok'*, *og'ală-sug'iţ*. Coincidenţa aceasta este însă numai întâmplătoare, dispariţia elementului labial fiind un fenomen caracteristic palatalizării labialelor în întreagă partea de Est a ţării. Ne-o dovedeşte şi palatalizarea lui *m* care se află aici în acelaşi stadiu de desvoltare, *ń*: *ńiros* „miros" (ALR I, h. 77, ALRM I, h. 115), *lacrăń* „lacrimi" (ALRM I, h. 30). Deci în privinţa pierderii sau a conservării elementului labial, există paralelismul *k'-g'-ń* (< *p*, *b*, *m*), în partea de Est a ariei de palatalizare (Moldova, Basarabia, Dobrogea, Estul Munteniei, prin Bucovina şi Sud-Estul Ardealului), şi *pt'* (sau *pĉ*) - *bd'* (sau *bĝ*) - *mń* (*pt'ele (pĉele)* - *obd'ală (obĝală)* - *mńiros*), în partea de Vest a acestei arii (în restul Ardealului, Maramureş, Crişana şi prin Bucovina).

[1]) Cf. Id., *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuţi, 1930, p. 60.

[2]) Africatele din regiunea aceasta au o vechime de peste două sute de ani, după cum arată D. Macrea, (*op. cit.*, p. 152), bazându-se pe date istorice care dovedesc că, în localităţile cu africată din Bucovina, s'au aşezat, pe la începutul secolului al XVIII-lea, o mulţime de emigranţi ardeleni, veniţi din părţile Năsăudului.

De aceeaşi provenienţă ardelenească sunt, probabil, şi africatele din Nordul Moldovei precum şi palatalizarea lui *t*, *d* din aceeaşi regiune şi din Bucovina.

Desvoltarea celor două labiale şi postpalatale în africate e, evident, mai nouă în aceste părţi decât transformarea lui *ĉ*, *ĝ* în *ŝ*, *ź* (de fapt în ALR e notat prin *z* cu căciulă, spre deosebire de *ź*-ul bănăţean), în regiunile respective, căci n'am găsit, în materialul studiat, decât două cuvinte cu *g'* ajuns la *ź*: *unźie* (v. ALR I, h. 52, punctul 268) şi *suźiţ* (*ibid.*, h. 84, punctele 214, 215, 217, 218, 223, 227, 268, 269, 360, 388, 391, 392, 542). G. Istrate (*loc. cit.*, p. 69) a auzit rostindu-se *ź* şi în cuvintele *albğină*, *albğesc*.

©BCU CLUJ

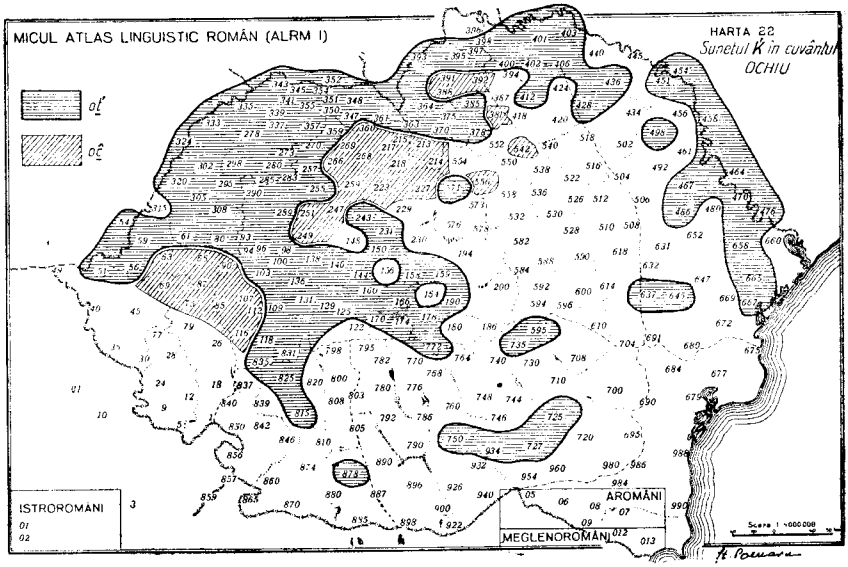
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM I)
HARTA 22
Sunetul k în cuvântul
OCHIU
o[ʲ]
o[ê]
ISTROROMÂNI
01
02
3
AROMÂNI
05
06
07
08
09
MEGLENOROMÂNI
012
013

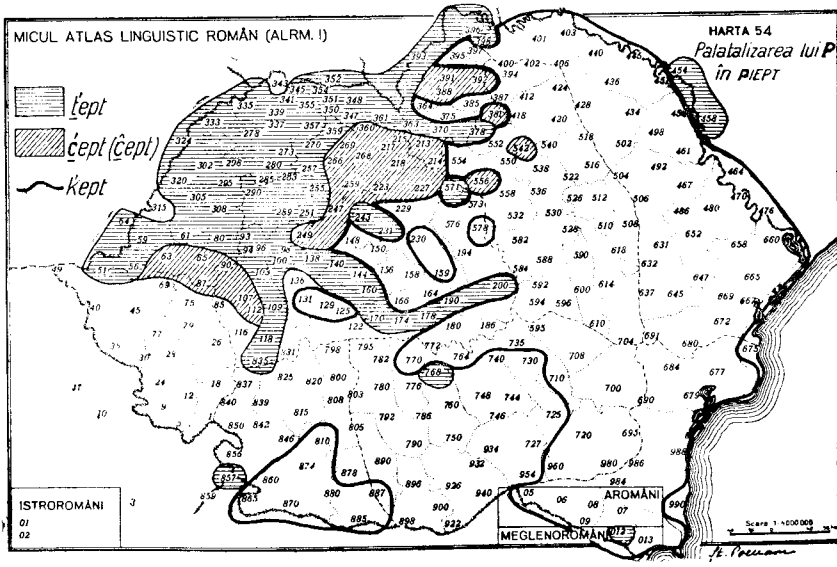
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 54
Palatalizarea lui P
în PIEPT
l'ept
ć'ept (ĉept)
k'ept
ISTROROMÂNI
01
02
3
AROMÂNI
05
06
07
08
09
MEGLENOROMÂNI
012
013

©BCU CLUJ

dat acelaşi rezultat (*oć-sugiť*). Dentalele *t, d* însă au rămas ocluzive înmuiate (*mint'e, d'es*), ceea ce înseamnă că palatalizarea dentalelor, în această regiune, e mai nouă, căci, dacă *t, d*, ar fi ajuns la stadiul de ocluzivă palatală odată cu *p-k'* şi *b-g'*, de sigur că şi ele s'ar fi transformat în africate. Trebue deci să presupunem că palatalizarea lui *t, d* a pornit dela Vest spre Est, pe când a labialelor şi a postpalatalelor a înaintat din direcţie opusă. Când s'au întâlnit cele două palatali-

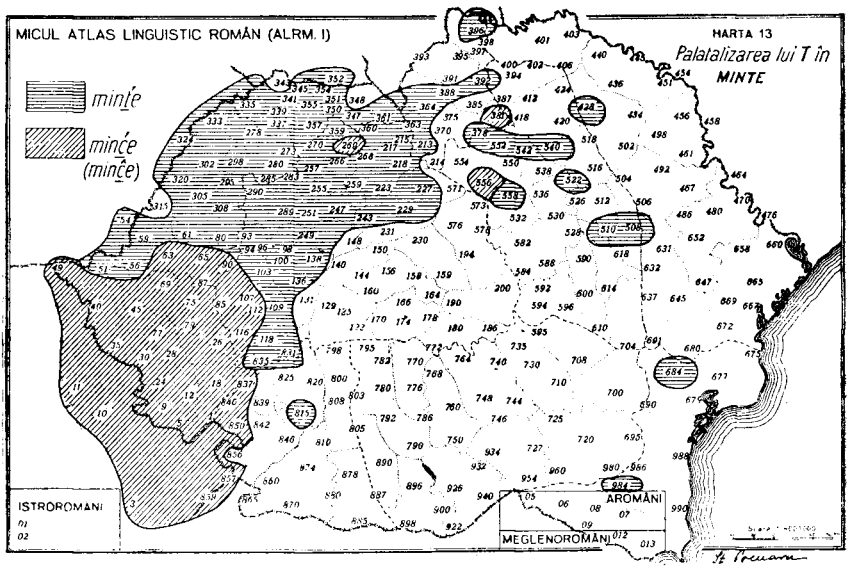

zări, a urmat coinciderea a câteşi trele sunete într'unul singur. Aria în care se găseşte această desvoltare cuprinde Crişana, Maramureşul şi Vestul Transilvaniei. Aici *t-k'-p* se schimbă în *ť* sau *ć* iar *d-g'-b* în *ď* sau *dź*.

Deci toate formele cu africată, ca *oć, rărunće, ureće, genunće, undźie* (*undźe*), *îndźit, sudźiţ, pćele, ćept, ćipăi*(*esc*), *pćiş, bărdź, obdźală*[1]), etc., din partea de Nord a ariei graiului bănăţean, sunt rezultatul evoluţiei comune a postpalatalelor *k', g'*

[1]) La *p, b* elementul labial de obiceiu se păstrează, după cum am spus mai înainte.

©BCU CLUJ

și a labialelor *p, b,* paralel cu dentalele corespunzătoare, căci toate exemplele de mai sus intră în aria *t, d* > *ć, dź.*

Întâlnirea lui *t* cu *k'* și a lui *d* cu *g'* a avut și o urmare de natură morfologică: într'o mulțime de localități din partea de Vest a țării, unele substantive cu tulpina terminată în *k'* sau *g'* fac pluralul după modelul substantivelor terminate în dentala corespunzătoare, aplicându-li-se morfonemul *t',ć/ț* (*munt'e, munće/munți*) sau *d',dź/ḑ* (*verd'e,verdźe/verḑ*). Așa sunt: *rărunți, ĝenunți*[1]), *unḑ*[2]).

Am văzut că în aria africatelor dela limita de Nord a graiului bănățean palatalizarea labialelor nu mai e un fenomen general. În schimb, din amestecul postpalatalelor *k' g'* și al dentalelor *t, d,* întâmplat aici, au rezultat două fenomene interesante:

Forme cu *k', g'* transformate în africate au pătruns din aria *k', g'* > *ć, dź* în întreagă jumătatea de Nord a Banatului, unde schimbarea celor două postpalatale în africate nu e o lege fonologică. Astfel în aceeași localitate coexistă formele *k'iaie* și *tśiag* sau *sugiț* (cit. *sughiț*) și *îndźeț* (v. I. A. Candrea, în *Grai și suflet,* I, p. 183—184).

Ca un rezultat al acestei duble rostiri, s'au creat și s'au răspândit false regresii, adică rostiri cu *k' g'*: în loc de *t, d*: *ges* (cit. *ghes*) „des", *lingină* (cit. *linghină*) „lindină", *k'eį* „teiu", *k'inăr* „tânăr" (v. id., *ibid.*) și în ALR I, *g'* < *d* în *deget* (h. 50) și, aproape în întreg Banatul, în *dinte* (h. 29) — aceste două din urmă putând fi explicate și prin disimilare[3]).

[1]) Cf. și O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului,* București, 1915, p. 39. O formă de plural *ĝenunț* e atestată și în punctul 556 (ALR I, h. 57) din Moldova, dar și în localitatea aceasta *t, d* se prefac în africate (v., în ALR, hărțile citate mai sus la p. 300).

[2]) ALR I, h. 52, punctele 85, 90, 94, 107. *Unḑ* e pluralul dela forma de singular *undźe, und'e* (*ibid.*, punctele 85, 90, 94, etc.).

[3]) G. Weigand (*Der Banater Dialekt,* în *Jahresbericht*-ul III, p. 227—228 și în extras, p. 30—31) credea că cele două rostiri, *k'* > *ć* (*tśeie* „cheie") și *t* > *k'* (*ķ'eį* „teiu"), cauzate de elementele străine pătrunse în graiul bănățean, sunt două fenomene deosebite, fără nicio legătură între ele: transformarea lui *k'* în *ć* este o influență sârbească, susține dânsul, fiindcă în sârbă *k'* (din elementele străine) devine *ć* (turc. *kibrit, kilim* > *ćibrit, ćilim),* pe când rostirea *k'* < *t* (*k'eį* „teiu") o compara ca același fenomen din graiul bulgaro-macedonean: *kuk'a* „casă" (< protosl. **kǫtja,* plsl. *kǫšta),* sârb. *kuća.*

©BCU CLUJ

De ce nu s'au prefăcut *k'*, *g'* în *ć*, *dź*, ca regulă generală, în întreg graiul bănăţean, aşa ca dentalele *t*, *d*? Probabil fiindcă, pe timpul când dentalele *t*, *d*, se rosteau, în graiul bănăţean, *t'*, *d'* — şi când deci cele două categorii de sunete s'ar fi putut contopi — grupurile *cl'*, *gl'* să nu fi evoluat încă în *k'*, *g'*. E. Petrovici (*Graiul Caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 99) a arătat că la venirea Caraşovenilor în Banat, prin secolul al XV-lea, Românii de acolo mai rosteau încă *cl'*, *gl'*, căci altfel nu s'ar putea explica forma caraşovenească *strigl'ata:* băn. *străg'iată* „străghiaţă, lapte de oaie închegat"[1]).

Schimbarea lui *k'*, *g'* în *t'*, *d'* sau în africată este o regulă fonologică generală în aria amintită. Într'un singur caz, în materialul studiat, *k'* se abate dela această modificare: în grupul *şk'*. Dar această excepţie se întâlneşte numai în aria africatelor (*oć*, *înğit*) din Nordul Transilvaniei, unde *k'* în cuvintele ŞCHIOP (ALR I, h. 71, ALRM I, h. 105) şi ŞCHIOPEZ (ALR I, h. 95) a devenit numai *t'* (*şt'op*, *şt'opez*) în loc de africată, adică evoluţia lui *k'* coincide, în cazurile acestea, cu a dentalei *t*[2]) în aceeaşi regiune. D. Şandru (*Enquête dans le district de Năsăud*, în *Bulletin linguistique*, VI, p. 188) reproduce din această regiune şi o formă cu *šć*, *înščimbat* (alături de *înšk'imbat*), pe lângă altele cu *k'* trecut la *t'*: *ašt'iye*, *dešt'id'e*, *št'yop* (cf. şi G. Istrate, *loc. cit.*, p. 76). Probabil că postpalatala în grupul *şk'* nu s'a prefăcut în africată, deoarece grupul *şk'* s'a identificat, în această parte, cu *şt* (cf. G. Istrate, *ibid.*) — atât de frecvent în limba română — datorită primului sunet (cf. ŞTIRB, ALR I, h. 69, ALRM I, h. 101, în regiunea respectivă).

Avansarea locului de articulaţie a lui *k'*, *g'* nu se aplică numai la cuvinte de origine latină. Aici se încadrează şi exemple de altă origine ca:

---

[1]) Pentru *cl'*, *gl'*, cf. şi p. 307, nota 5.

E. Petrovici (*ibid.*, p. 104) crede că n'ar fi imposibil ca, la venirea Caraşovenilor, Bănăţenii să fi rostit *t'*, *d'* în loc de *ć*, *dź*.

[2]) Există şi două forme cu *şć*: *şćop* (ALR I, h. 71, punctele 381, 556) şi *şćopăćez* (*ibid.*, h. 95, punctul 556), dar în ambele localităţi şi dentalele *t*, *d* devin africate.

©BCU CLUJ

ĉică (< vsl. *kyka*, bulg., sârb. *kika*) ALR I, h. 10, punctele 26, 63, 65, 75, 85, 87, 90, 107, 112, 116, ALR II, p. 4, întrebarea [6812], punctul 219, *t'ică*, ALR I, *ibid.*, punctele 51, 54, 56, 59, 61, etc., ALR II, (*ibid.*) punctele 64, 279, 316; *ĉilav* (< bulg., sârb. *kilav*), ALR II, p. 58, întrebarea [4177], punctele 228, 250, *t'ilav*, punctele 235, 279, 284, 310 [1]);

ĉor (*ĉorc, ĉorcoș*) (< turc. *kjor* (*kör*) [2]), ALR I, h. 67, punctele 65, 214, 227, 381, 388, 391, 392, 393, 542, 556, *t'or*, punctele 125, 164, 166, 170, 178, etc.

Există în limba română un număr de elemente ungurești cu *gy* redat prin *ĝ*: *gealău*[3] < *gyaló*, *ageag* < *agyag*, *gingaș* < *gyengye*, *giulgiu* < *gyolcs*, *helge* < *hölgy* (S. Pușcariu, DR., IV, p. 1379), *gioi* (*joi*) < *gyönni*, *gyünni* < *jönni*, *gitrui* (*iitrui*) < *gyötör-*, *gilălui* < *gyülöl-* (N. Drăganu, DR., IV, p. 758), *giurui* (*jurui*) < *gyúrú* (id., *ibid.*, p. 761).

S. Pușcariu (DR., IV, p. 1379) compară transformarea lui *gy* unguresc în *ĝ* cu a lui *g'* (< lat. *gl*) în *ĝ*, de care ne-am ocupat mai înainte. Însă forme cu *gy* devenit *ĝ* se găsesc în textele noastre cele mai vechi: Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki, etc. Așa sunt: *ĝurui* (v. DR., IV, p. 760), *ĝilălui* „haïr", *ĝiloșag* „haine", *hotnoĝiu* „chef d'armée" < ung. *hadnagy* (O. Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. II, p. 540), *ĝolče* (*ĝolĝiu*) (v. Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 145—146). Din aceste exemple ar rezulta că și prefacerea lui *k'*, *g'* și deci și a labialelor *p*, *b*, în africată — după cele constatate până acum — să fie anterioară textelor noastre celor mai vechi.

---

[1]) Costinescu (în *Vocabularu româno-francesu* . . .) dă și o formă *cimă*=*chimă* „germene, sămânță" pe care *Dicționarul Academiei* o derivă din sârb. *kima*, iar C. Lacea (DR., IV, p. 778—779) din săs. *Kim*= germ. *Keim*.

C. Lacea (*ibid.*, p. 779) mai aduce un exemplu cu *k* germ. devenit *ĉ*: *ciublă (ciubre*, etc.) „fedeleș, vas" < germ. *Kübel*, dar *Dicționarul Academiei* înclină mai mult spre ung. *csobolyó*.

[2]) Nu e nevoie deci de o mijlocire sârbească pe care *Dicționarul Academiei* (s. v. *chior*) o presupune, pentru explicarea lui *ĉ* (< *k'*).

[3]) În împrumuturile ungurești citate de aci înainte, *g* urmat de *e*, *i* se va citi *ĝ*.

©BCU CLUJ

În al doilea rând, formele *joi*, *jitrui*, *jurui* — citate mai sus — *jalău* (*jilău*), *jolj*, „giulgiu", *jingaș*, „gingaș", *jinău* < ung. *gyanú* (v. DR., IV, p. 758) provin fără îndoială din partea de apus a țării [1]), unde *ĝ* se rostește *j*: *janá* „geană" [2]) *jinjină* „gingie" [3]), etc. N'am găsit însă niciun exemplu cu *g'* (< *gl*) devenit *ĝ* în această regiune, căci aici *g'* e tratat ca *d* urmat de *e* sau *i*: *înd'it*, etc.

Prin urmare, cuvintele ungurești al căror *gy* e redat prin *ĝ* în textele noastre vechi sau care, în graiurile românești, au variante cu un sunet corespunzător lui *ĝ* din elemente latine [4]) sunt împrumuturi mai vechi și *gy*-ul lor a fost tratat ca *ĝ* și nu ca *g'* (< *gl*). Ceea ce însemnează că Românii din Transilvania, pe timpul când au împrumutat dela Unguri asemenea cuvinte, n'aveau în graiul lor alt sunet mai apropiat de *gy* decât *ĝ* [5]).

---

[1]) Pentru *joi*, v. DR., IV, p. 756.

[2]) V. ALR I, h. 20.

[3]) *Ibid.*, h. 32.

[4]) În graiul bănățean, acestui *gy* îi corespunde *ź* în împrumuturile vechi: *źolź* „giulgiu" (în Valea Almăjului, v. E. Petrovici în *Anuarul Arhivei de Folklor*, III, p. 131), *źingăș* „gingaș", *a źui*=*a gioi*, iar în cele mai nouă *gy* e redat prin *g'*: *vărmég'e* „închisoare" < ung. *vármegye* „județ; prefectură". (Formele din urmă le cunosc din graiul comunei Ohaba, jud. Timiș).

Cuvântul unguresc *megye* „limes" — care se găsește în compusul *vár-megye* — a fost împrumutat în graiul bănățean și mai de timpuriu, ajungând la forma de astăzi (tot în graiul comunei Ohaba, jud. Timiș) *meźe* „răzor, hotar între două moșii sau între doi vecini".

S'ar putea crede că forma *meźe* e împrumutată direct din s.-cr. *medja* „terminus, limes", din care provine și ung. *megye* (v. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, ed. II, Viena-Teschen, 1884, p. 94). Însă sunetul s.-cr. *dž* (scris *d* tăiat, *dj* sau *gj*) e reprezentat, în elementele sârbo-croate din graiul bănățean, tot prin *dź*: *gradźe* „lemn de construcție" (ALR II, întrebarea [6409], punctele 4, 8, 29, 76 — material nepublicat —) < s.-cr. *gradja* „idem" (v. *Dicționarul Academiei*, s. v. *grade*), *ladźe* „șlep" (ALR II, întrebarea [2526], punctul 4 — nepublicat) < s.-cr. *ladja* „idem".

Din aceste exemple putem trage concluzia că elementele sârbești de felul celor de mai sus au intrat în graiul bănățean după ce transformarea africatelor bănățenești în *ś*, *ź* (*faće* > *faše*, *fuĝe* > *fuźe*) era încheiată.

[5]) Astăzi cel mai apropiat sunet românesc de *gy* este *d'* — așa cum e rostit prin Ardeal — sau *g'*. Însă cuvinte ungurești de felul celor amintite mai sus au putut intra în limba română începând cu secolul al X-lea — de când, probabil, datează influența maghiară asupra limbii române (v. O.

©BCU CLUJ

Numai în împrumuturile mai nouă ungurescul *gy* a fost redat prin *g'*: *ghiuluș* (și *giuluș*) < ung. *gyulés* (v. DR., IV, p. 758), *g'iridic* (și *giridic*) < ung. *gyürödék* < *gyüröd(ik)* (*ibid.*, p. 759). În asemenea cazuri, forme ca *giuluș*, *giridic* (cu *ĝ*) pot proveni într'adevăr din regiunile unde se rostește *ĝ* în loc de *g'* (*unĝie* „unghie").

Separarea celor două categorii de cuvinte se poate face, cu aproximație, și după aria lor de răspândire: pe când cele dintâiu (cu *gy* > *ĝ*) sunt cunoscute, uneori, pe întreg teritoriul dacoromân (de ex. *gingaș*), celelalte sunt mai mult împrumuturi regionale, intrate mai ales în graiul Românilor care locuiesc în vecinătatea ținuturilor ungurești.

În unele cazuri avem două variante ale aceluiași cuvânt, intrat în limba română în epoci diferite: *agiag* (*ajag*)— *aghiag* (v. *Dicționarul Academiei*, s. v.) *gealău* (*jalău*) —*ghelău* (*ghilău*, etc.) (v. *ibid.*, s. v.) *hotnogiu* -*hotnoghiu* (v. *ibia.*, s. v. *hotnog*) [1]).

ION PĂTRUȚ

Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, tom. I, p. 370) — și la acea dată dentalele românești *d*, *t* au fost de sigur mai puțin palatalizate decât astăzi, iar grupul *gl* nu devenise încă *g'* probabil până prin secolul al X-lea (v. O. Densusianu, *ibid.*, p. 303—306, 341, 347) sau chiar până mai târziu (v. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV*, București, 1933, p. 414).

[1]) După cum *gy* e reprezentat, în împrumuturile românești, prin *ĝ* (> *j*, *ź*, etc.) sau *d'*, tot așa ung. *ty* e redat prin *ĉ* sau *t'*: ung. *gatya* „izmene" (cuvânt de origine sârbo-croată, — v. Miklosich, *op. cit.*, p. 73 și St. Wędkiewicz, *Rocznik Slawistyczny*, VII, p. 114, — împrumutat de Unguri înainte ca s.-cr. *t+j* să fi devenit *ć*: **gatje* > *gaće* „idem") > rom. *gaĉe* (ALR II, material nepublicat, întrebarea [3307], cf. [3308], [3309], în punctele 284, 310, 316, 325, 334, 346; *gat'e* (*ibid.*) în punctele 353, 362.

©BCU CLUJ

ÎNCIOCĂLA — DE(S)CIOCĂLA

E vorba aci de două cuvinte buclucaşe, care i-au încurcat pe lexicografii noştri în explicări ce nu pot convinge şi în contraziceri câteodată. C. Lacea necunoscându-l pe *de(s)ciocăla* şi găsindu-l pe *înciocăla* „mühsam z u s a m m e n s e t z e n, —b r i n g e n" la TDRG[1]) citat numai în două exemple, dintre care unul dintr'o traducere în limba română a lui I. U. IARNIK (*Luca începu . . . a pune pe hârtie slovă de slovă, până ce înciocălă vorba: „Iubite"* . . . CONV. LIT. XV 145), iar celalalt dintr'o notă explicativă, redactată desigur deasemenea de I. U. IARNIK în IARNIK-BÂRSEANU. D. 482. (*Văzând că nu e glumă, Sasul făcu ce făcu şi înciocălă strigătura aceasta*), a crezut desigur că are de a face cu un ardelenism, gând care în asemenea împrejurări i-ar fi venit mai întâi oricui dintre noi. Originea cuvântului putea fi căutată deci într'unul din celelalte graiuri ardelene şi dsa crede că a descoperit-o în săs. *tschachəl* „zală de lanţ" (DR. III 744). H. Tiktin însuşi a lăsat cuvântul fără de explicare etimologică. Etimologia lui C. Lacea a fost admisă şi în DA, în care i se adaug însă exemplului citat din CONV. LIT. XV 145 şi următoarele: *Lemnarul înciocolează lemnele* (Textul exact la locul citat din chestionarul lui Hasdeu este însă: *Lemnarul taie lemnele. Bărdaşul . . . le cioplește . . . . sfredelește, înciocolează părețîi*) H. XVII 237; *A-i înciocola* [pe tineri] s. *a-i face „cioc la loc"* = a-i face să se ieie în cununie VICIU, GL.; *Carul e încio-*

[1]) Prescurtările sunt cele obişnuite în Dicţionarul Academiei (DA); CADE = Candrea-Adamescu „Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească".

©BCU CLUJ

colat (Braşov). Com. I. PANŢU. *Înciocălă şi omul nostru plugul şi porni cu argatul la'ntors miriști.* (Făureşti, în Vâlcea). PAMFILE, D. 92.

Ne îndreptăm atenţiunea mai ales asupra exemplului celui din urmă. Comuna rurală Făureşti e situată în Sudul judeţului Vâlcea, în marginea judeţului Dolj, iar săsismele ardeleneşti nu prea pătrund dincolo de munţi. Începe să ni se zdruncine aşadar credinţa în etimologia după care *înciocăla* ar deriva din săs. *tschachəl.* Şi în DA se arată îndeosebi că verbul se găseşte şi în Vâlcea.

CADE dă pentru *înciocăla,* cu funcţiune transitivă următoarele înţelesuri: (în Oltenia). 1. „A aduna, a strânge la un loc" (fără exemplificare). 2. „A drege, a regula" (întemeindu-se pe acel exemplu din Făureşti); (în Transilvania) 3. „A înjgheba, a făuri" (cu exemplul citat din IARNIK-BÂRSEANU, D. 482), iar cu funcţiune reflexivă (în Oltenia) „a se întrema, a se înfiripa" (trimiţându-ne la CIAUŞANU, V. şi la PAŞCA, GL. — numele autorului din urmă fiind dat consecvent cu forma greşită de *Paşcu,* şi la bibliografie, şi la abreviaţiuni). În glosarul din CIAUŞANU, V. explicarea lui *a se înciocăla* este „a se restabili (după o bolire); a-şi veni'n fire; a căpăta ruşeaţă'n faţă, a se întrema, a fi în convalescenţă; a-i da'nspre bine, a-i porni'nspre bine", iar la PAŞCA, GL. „a se întrema, a se însănătoşi". Informaţia lui Şt. Paşca este din Gorj, încât aria răspândirii cuvântului se mai lărgeşte astfel în afară de Ardeal. CADE îl derivă pe *înciocăla* dela *ciocălău.*

A. Scriban îl traduce în „Dicţionaru" său pe *înciocălez* prin „montez, compun; articulez (vorbe)" şi îl derivă din *cioacă,* adăugând trimiterea, „V. *desciocălez*").

De(s)ciocăla este în opoziţie semantică cu *înciocăla.* În CIAUŞANU, GL. ni se dă explicarea aceasta: „*Desciocălă,* (*a,-ez*) = a desface, a descompune o maşină (unealtă), aşa fel ca să nu mai fie în stare de-a funcţiona. *A înciocăla* = a pune în stare de funcţie o maşină". În ION CR. IV 59 găsim definiţia următoare: *a diciocăla* = „a desface ceva în părţi", iar în POGOR, HENR. 227: *desciocălat* = „scos din toate încheieturile, desbrăcat de toate înveliturile". *Moş Nichifor deciocălase căruţa*

©BCU CLUJ

şi-o ungea citim în CREANGĂ, P. 112. Materialul Dicţionarului Academiei cuprinde şi următoarea comunicare a lui Ar. Tomiac: *a se diciocala* = a-şi lua alte haine, a-şi schimba îmbrăcămintea (Straja în Bucovina). Şi Moldova apare prin urmare în orbita consideraţiilor noastre asupra cuvintelor *înciocăla* şi *de(s)ciocăla*, dar cel de al doilea nu ne este atestat numai pentru Moldova, ci de CIAUŞIANU, GL. şi pentru Vâlcea.

CADE îl derivă pe *deciocăla* ca şi pe *înciocăla* dela *ciocălău*, îl consideră un cuvânt moldovenesc, verb. trans. şi refl., şi-i găseşte următoarele funcţiuni sematice: 1) „A (se) desghioca, a (se) curăţa foile, pănuşile de pe coceanul de porumb" (fără exemplificare). 2). „A se desface, a se curăţa carnea de pe oase": *fierbe bine, bine, până se deciocălează carnea de pe ciolane.* ŞEZ. 3). *a deciocăla o căruţă* = „a o desface în părţile din care e alcătuită" (cu exemplul pe care l-am citat din CREANGĂ, P.)

SCRIBAN, D. se inspiră din CADE dând lui *desciocălez* explicarea aceasta: „Desghioc, curăţ ciocălii de pănuşi. Desfac, demontez (un car, o maşină). V. refl. Mă desfac, mă desprind (ca carnea de pe oase pin ferbere)", derivându-l din *ciocălău*, nu din *cioaclă* ca pe *înciocălez* şi declarându-l un cuvânt care se găseşte numai în „Est" (=„Moldova şi vecinătatea", cf. p. 10).

Evident că nu-l putem despărţi pe *de(s)ciocăla* de *înciocăla*, întocmai precum nu l-am putea despărţi pe *desbina* de *îmbina*, pe *descheia* de *încheia* ş. a. m. d.

Şi în funcţiunile semantice care au fost atribuite celor două vorbe trebue pusă mai multă rânduială şi precizie.

Înţelesul figurat în care I. Urban Iarnik l-a întrebuinţat pe *înciocăla* (*a înciocăla o vorbă* s. *o strigătură*), apare foarte motivat în aspectul semantic pe care verbul îl are altfel, dar nu e verificat de nici o frază rostită sau scrisă de vreun Român. Cele două exemple citate din I. Urban-Iarnik trebue eliminate prin urmare din materialul nostru documentar. Se elimină dela sine astfel şi înţelesul de „articulez (vorbe)" din explicarea lui A. Scriban.

Şi explicările lui *înciocăla* în funcţiune transitivă din

©BCU CLUJ

CADE sunt prin urmare numai o perifrazare aproximativă a singurului înțeles fundamental și lămurit al cuvântului: *„a încheia“* (I), pe *înciocăla* putându-l înlocui în funcțiunea aceasta și verbe ca *închelba* (2⁰), *înciripa* (1⁰), *înjgheba, lega, alcătui* (I2⁰), *monta,* iar în funcțiunea reflexivă sunt o perifrazare a încercării din CIAUȘANU, V. de a determina un sens pe care îl găsim definit precis în PAȘCA, GL. prin „a se întrema, a se însănătoși“, înțeles cu care se întrebuințează și *a se înciripa* (4⁰).

Funcțiunile semantice atestate ale lui *înciocăla* sunt așadar: 1. Trans. „a încheia“ (I), întrebuințat și figurat cu înțelesul de „a lega, a împreuna prin căsătorie“ (așa a fost prezentat cuvântul și în DA) și 2⁰. (Fig.) Refl. „a se întrema (3⁰), a se însănătoșa“.

Înțelesul de bază al lui *de(s)ciocăla* este *„a descheia, a desface din încheieturi, a desface în părțile sale, a descompune, a demonta“*.

Înțelesul de „a (se) desghioca, a (se) curăța foile, pănușile de pe coceanul de porumb“ dat în CADE e fără îndoială sugerat de etimologia susținută în acest dicționar, care îl derivă dela *ciocălău,* și probabil și de faptul că *de(s)ciocăla* poate fi sinonim câteodată cu *desghioca,* d. ex. *se deciocălează carnea de pe ciolane,* din citația de mai sus, alături de *se desghiocă toată carnea de pe oase* RETEGANUL, P. III $^{57}/_{8}$. Dar lui *desghioca* „a curăți (nuci, mazăre, fasole, etc.) de coajă, de teci s. de păstăi“, deci „a scoate din găoace“, i-ar corespunde cel mult un *de(s)ciocăla* „a curăți de ciocălăi, a scoate din ciocălăi“, iar nu „a curăți ciocălăii“, „a curăța coceanul“.

Împotriva etimologiei din CADE n'ar putea fi adusă și imprejurarea că *ciocălău* „știulete de porumb cu boabe“ ar fi doar o expresie a graiului moldovenesc. După cum putem vedea din DA, în Frata, pe Câmpie, *ciucălău* are întocmai acest înțeles al lui *ciocălău* din Moldova, spre deosebire de *cocean* care e fără grăunțe, iar în Transilvania de Nord înseamnă „canac“, adică „canaf, ciucure“ și mai găsim cuvântul și pe aiurea, astfel în forma de plural *ciocălăi* cu înțelesul de „ciupercă veninoasă“ la CHIRIȚESCU, GR. 248.

©BCU CLUJ

Spre „desghioca, a curăți cocenii de foile s. pănușile lor" se pare că ne-ar putea duce totuși înțelesul dat în POGOR, HENR. „desbrăcat de toate înveliturile" pentru *desciocălat* sau explicarea bucovineanului Ar. Tomiac: *a se diciocala* = „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea". A lui V. Pogor „desbrăcat de toate înveliturile", care glosează participiul adjectival al verbului în același timp și prin „scos din toate încheiturile", trebue înțeles în sensul de „d e s f ă c u t din încheieturi, din învelituri", „scos din învelituri". Un car, un plug, etc. se pune iar în bună stare de funcționare, dacă îl desfaci, deci dacă îl „de(s)ciocălez", spre a-l curăți, a-l drege, a-l unge și a-l „înciocăla" din nou, spre a-l p r i m e n i, cum am zice. De aici a primit verbul *a se diciocăla*, prin extensiune, și înțelesul de „a-și lua alte haine, a-și schimba îmbrăcămintea", adică „a se primeni".

Atestate ne sunt prin urmare pentru *de(s)ciocăla* funcțiunile semantice următoare: 1). T r a n s. „a descheia, a desface, a descompune, a demonta, a scoate din învelituri"; r e f l. (p. *e x t.*) „a se primeni". 2⁰. R e f l. (p. g e n.) a se desface, a se desprinde (de ceva); a se d e s g h i o c a.

În configurația semantică a lui *înciocăla* și *de(s)ciocăla* stărue ca imagine esențială și fundamentală î n c h e i e t u r a. Cu sufixele *în-* și *de(s)-* verbele acestea au fost derivate din ung. *c s u k l ó* „încheietură, articulație" sau, între altele, „balama" (la ușă).

O pentru *u* în *-ciocăla* e foarte explicabil pe urma tendinței de deschidere a vocalelor ungare și apare și altfel în împrumuturile noastre de aceeași origine (cf. *cionaie* < ung. *csunya*), iar între *c* și *l* și-a găsit locul *ă*, sunetul nostru vocalizator obișnuit (cf. DR. IX 85 u.) În varianta ardelenească *înciocola* cel de al doilea *o* se explică prin armonie vocalică, ajutată poate și de asonanța cu *cioc la loc*, *a înciocola* fiind sinonim câteodată, precum am văzut, cu *a face cioc la loc*, în care *cioc* nu este substantiv, ci interjecțiune (cf. *Ala bala*, *Portocala*, *Cioc*, *boc*, *Trei la loc* în jocurile de copii). *Diciocăla* cu *di-* în loc de *de-* îl are pe obișnuitul *i* în loc de *e* în poziție atonă. Cât despre uzul șovăitor între *des-* și *de-*, varianta

©BCU CLUJ

de-, fără de *s*, firește că nu poate fi identificată cu celălalt prefix *de-* < lat. *de-*, rămas neproductiv în limba română și întrebuințat iar în timpuri mai recente ca element neologic de derivațiune. Din *des-* dispare *s* înaintea lui *j* prin asimilare (*sž* > *šž* > *ž* sau *sž* > *zž* > *ž*), iar înainte de *č* prin asimilare și disimilare (*stš* > *štš* > *tš*). Astfel s'a ajuns la *deciocăla* < *desciocăla*, întocmai precum alăturea de a *desjuga* se găsește și forma *dejuga*: *Ei c'or desjuga, Boii c'or lăsa.* TEODORESCU, P. P. 454; *La rea moară a desjugat.* ZANNE, P. III 140, însă *El își dejugă boii în iarmaroc* N. GANE, ap. CADE; *Dar eu ce mă fac, cine mai dejugă la moara mea?* DELAVRANCEA, ap. CADE. Locul unde se desjugă boii pentru popas se numește *desjugătoare*, dar și *dejugătoare*: *Aci la hanul acesta era cea mai însemnată dejugătoare pe drumul Bărăganului.* SANDU-ALDEA, ap. CADE. Câteodată dispare prin asemenea proces de asimilare și consonanta inițiala a tulpinei dela care s'a format cuvântul nou. Dela *jgheab* s'a ajuns la *deșgheabat* (*sž* > *šž s*): *deșgheabata mânie a iobăgimei turbate.* ODOBESCU, III 534/10.

Ung. *csukló* are câteodată și înțelesul de „Blattwinkel" (cf. Dr. Moritz Ballagi „Neues vollst. Wörterb. d. ung. u. deutsch. Spr." Pest 1864), deci de „unghiul frunzei", ceea ce s'ar putea numi și „încheietura frunzei". Nicăiri n'am găsit înțelesul de „vârf de frunză", cum probabil din greșală l-a tradus A. Scriban pe acel „Blattwinkel", derivându-l pe *ciocălău* din *csukló*.

AL. PROCOPOVICI

©BCU CLUJ

ÎN LEGĂTURĂ CU ROM. „MEREU".

În „Dacoromania" vol. I. 270—271 regretatul V. Bogrea a arătat originea cuvântului *mereu*, adj. şi adv., din ung. *merő* „steif, fest, solid; lauter", „solidus, rigidus; merus". Întrucât însă Bogrea n'a avut la îndemână, sau n'a crezut că e necesar să-l prezinte, un material documentar suficient de bogat spre a ilustra prin exemple întregul aspect semantic al cuvântului în româneşte şi nici, cu atât mai puţin, în ungureşte, etimologia a fost şi este încă privită cu oarecare neîncredere.

Într'adevăr, pe lângă faptul că cuvântul este general la noi, mai are în româneşte şi întrebuinţări semantice deosebite de ale cuvântului unguresc. Pe lângă aceasta mai are în limba română şi o funcţiune gramaticală caracteristică: e mai ales adverb. În ungureşte, în funcţiune de adverb (prin derivare cu sufixele adverbiale *-en*, *-úl*: *merően*, *merén*, *mereven*, *merőúl*, *merejúl*) e întrebuinţat mai rar şi — cum vom vedea — cu totul cu alte înţelesuri decât în româneşte. Aceste motive nu pot constitui însă argumente hotărîtoare împotriva explicării din ungureşte a cuvântului românesc. Împrumuturile nu aduc cu ele întreagă zestrea lor semantică din limba de origine, ci se împământenesc de obiceiu numai în anumite întrebuinţări, răspândindu-se apoi numai cu anumite sensuri, din care, cu timpul, limba adoptivă desvoltă sensuri şi funcţiuni nouă.

Ca adjectiv cuvântul a fost împrumutat, cu toate accepţiunile lui, din ungureşte, numai în sec. XVII; funcţiunea şi sensurile lui ca adverb s'au desvoltat pe teren românesc.

În funcţiune de adjectiv, în româneşte are următoarele sensuri proprii: (în Sălaj, Moldova şi în Dobrogea; despre un trunchiu de brad s. despre orice bucată de lemn) „nedespicat,

©BCU CLUJ

rotund" (ŞEZ. II 42, XIX 12, VAIDA[1]); „fără noduri" (ŞAINEANU, D. U.), „obleţ" (SCRIBAN, D.), „drept, oblu" („Dacoromania" I 270, cf. ANON. CAR.); „neretezat" (ION CR. XIII 50), deci 'în posesiunea tuturor calităţilor care-i asigură rezistenţa, soliditatea', „întreg". Un sens identic, sau aproape identic, are cuvântul (vechiu) unguresc: *Az nád hézagos, a fa merő, erős, vastag* (= trestia e găunoasă, lemnul s. copacul e negăunos, tare, gros), într'un text din a. 1643 (cf. SZARVAS G. — SIMONYI ZS., *Magyar nyelvtörténeti szotár*, vol. II, Budapest, 1891, col. 781) traduce în ungureşte lat. „lignum solidum", tot aşa cum ung. *ha a csont merő volna* traduce pe lat. „si os continuum esset" (16.).

În scrisul cronicarilor moldoveni din sec. XVII—XVIII şi azi popular (dar numai regional, în Transilvania şi la Românii din Serbia), găsim (*pod*) *mereu*, în înţeles de „(pod) lung, continuu, care se întinde neîntrerupt în spaţiu, dela un mal până la celalalt; fix, stabil, permanent; solid, rezistent", în opoziţie cu „(pod) umblător, sau plutitor": *Turcii fac poduri mereae pre coşuri peste Nistru.* LET. I $^{324}|_{21}$, cf. ib. II $^{14}|_{28}$, $^{290}|_{21}$, $^{333}|_{30}$, III $^{12}|_{19}$, etc. *De s'ar face-un pod mereu, Pod mereu peste Braşeu.* RETEGANUL, CH. 72, id., TR. $^{96}|_{22}$, JARNIK-BÂRSEANU, D. 140. *Făcea şi pod mereu Să treacă şi Murgu meu.* GIUGLEA-VÂLSAN, R. S. 114. Avem de a face cu un sens special românesc, desvoltat din acela de „solid, rezistent" pe care-l are cuvântul unguresc în întrebuinţări ca: *merő hajazat* (= coperiş), *merő padlás* (= podul casei) dintr'un text din a. 1635 (cf. SZARVAS—SIMONYI, l. c.).

Din sensul de mai sus a rezultat apoi şi acela de „întins, vast, care se extinde până departe; care formează un singur tot s. o singură bucată" (despre o suprafaţă de teren): *Pădurile meree, adică codrii.* URICARIUL, I 346, cf. ib. XI 264. *Codri* (ALECSANDRI, P. I 29, II 90, id. P. P. 194, DRĂGHICI, R. 154), *câmpi* (ALECSANDRI, P. P. 198) *merei; loc* MÂNDRESCU, P. P. 198), *sat* (JARNIK-BÂRSEANU, D. 29), *deal* (ib. 30) *mereu*, etc., în strânsă legătură cu sensul cuvântului unguresc din exemple ca: *Az sirnek ajtoira nagy merő-*

[1]) Utilizez abrevierile *Dictionarului Academiei Române.*

©BCU CLUJ

kővet hengereitette (= la uşa mormântului a prăvălit o piatră mare), într'un codice din 1508 (cf. SZARVAS—SIMONYI, l. v.).

Prin apropierea de formă cu lat. *mĕrus,-a, -um,* ung. *merő* a împrumutat, întâi în traduceri desigur, sensul cuvântului latin, de „limpede, curat, adevărat, autentic", despre noţiuni abstracte mai ales, şi numai rar despre noţiuni concrete, ca în *merő arany, merő vér* (= aur, sânge curat, nobil). In scrisul moldovenesc din sec. XVIII, adjectivul românesc apare cu sensul de „curat (şi masiv), veritabil, autentic, pur" (despre o piatră, mai ales despre o piatră preţioasă sau despre un bloc de metal): *Câmpul cu otava înverzea, cât ochilor peste tot, tot o tablă de zmaragd mereie a fi să părea.* CANTEMIR, IST. 125. *Iaste întru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o piatră. Şi în lung şi în lat iaste di 40 coţi, însă di o piatră meriaia. Şi tot acoperemântul iarăşi o piatră singură, preste tot meriae.* HERODOT, 139.

Din sensul propriu de *(lemn) mereu* s'a născut, poate pe teren românesc, cel figurat, de „ţeapăn", „(om) paralizat" (Com. RĂDULESCU-CODIN), „damblagiu" (id. Î. 351, cf. „Dacoromania" I 270), deşi (aproape) acelaşi sens îl are şi cuvântul unguresc: *merő nyaku* „obstipus, tetanicus", *merő lábú* „solidipes", *merő test* „trup ţeapăn, amorţit."

Nici unul din sensurile româneşti ale cuvântului în funcţie de adverb nu prezintă analogii cu ale adverbului unguresc.[1] In ungureşte adverbul are o legătură de sens cu adjectivul mai intimă decât la noi, căci însemnează: (în legătură cu verbe care exprimă o stare s. ţinută) „ţeapăn, rigid: tare, solid; violent, straşnic, (a privi) fix, înholbat." In româneşte, adverbul se întrebuinţează în legătură cu verbe care exprimă o acţiune, o mişcare, şi apare în texte abia dela începutul sec. trecut.

Din sensul general al adjectivului, de: „care se extinde (în orice direcţie) în spaţiu", a luat naştere acela de: „care se extinde, care d u r e a z ă în timp" pe care-l are adverbul.

[1] Singurul exemplu care ar desminţi această constatare îl găsim într'un cântec popular din Transilvania: *Sângele pica 'nchegat, cu măsele-amestecat. Aşa de mereu* (= zdravăn, vârtos) *i-a dat.* BIBICESCU, P. P., 303. E desigur o influenţă nouă a cuvântului unguresc.

©BCU CLUJ

La noi (în toate regiunile românești, afară de Banat, S.-V. Transilvaniei și S. Crișanei) adverbul indică d u r a t a sau r e p e ț i r e a unei acțiuni și însemnează: „neîncetat, neîntrerupt, necontenit, într'una, continuu, neobosit, asiduu, succesiv; tot mai mult; pururea, veșnic“: *Ochii facă-se izvoare și curgă de-acum mereu.* KONAKI, P. 98. *O pajură mare se 'nnalță mereu.* ALECSANDRI, P. I 197. *Mereu gândesc cum ne iubirăm.* EMINESCU, P. 219. *Mereu* (= repetat) *îmi spunea mama...* CREANGĂ, A. 116. *Sasu mă căta mereu.* MARIAN, SAT. 190. *Mereu se depărta de sat bătrânul.* COȘBUC, F. 88.

Printr'o evoluție de sens, petrecută pe teren românesc, din acela figurat al cuvântului unguresc, de „greoiu, stângaciu“, s'a ajuns la noi (în Banat, S. Crișanei și în S.-V. Transilvaniei, în opoziție cu „iute“, „tare“, „repede“) la sensul de „încet, câtinel, câtingan (cf. ALRM. I 141), fără grabă, domol, lin“, în legătură cu verbe ca „a lucra“, „a umbla“, etc. Printr'o evoluție și mai înaintată apoi (în Banat și Oltenia), a ajuns să însemneze „liniștit, calm“: *Stați, băieți, mereu!* (PAMFILE, D. 61); *stai mereu!* = „stai la un loc, lasă-mă'n pace“ CIAUȘANU, V. In Munții Apuseni cuvântul are și sensul de „încet, cu glasul coborît, șoptit“: *Vorbește mai mereu, nu striga așa tare.*

Dintre variantele formale ale cuvântului românesc atrag atenția asupra formei — creiată prin schimbul terminației cu sufixul diminutiv *-eiu — mereiu, -eie* (ȘEZ. II 52, ION CR. V 375) și asupra aceleia cu accentul schimbat — subt influența lui *miériu — mériu, -ie* = „țeapăn“ (BARCIANU). Derivate nu are decât adverbul, și numai diminutive, în sens de „încet, fără grabă“: *mereór, mereuáș* (LB); *meréuț* „încetișor; comod; pe nesimțite, cu băgare de seamă, tiptil, binișor; blând“ (cf. ȚICHINDEAL, F. 104, CĂTANĂ. P. B. II 129, DOINE, $^{129}/_{5}$).

ȘT. PAȘCA

©BCU CLUJ

„PÂNEA PRUNCILOR" (BĂLGRAD, 1702)

Ion Mușlea a lămurit cu pricepere și cu mare bogăție de amănunte istoricul până acum atât de încurcat al acestui catehism catolic cu care se inaugurează seria tipăriturilor românești din Transilvania în sec. XVIII.[1]) Scopul rândurilor de mai jos nu este deci de a relua în discuție acest istoric, ci doar de a întregi, prin câteva observații filologice, contribuția lui I. Mușlea. Ioan Papiu, fostul proprietar al unui exemplar al tipăriturii,[2]) într'o mențiune publicată în „Gazeta Transilvaniei" (a. 1898, nr. 233, cf. Mușlea, l. cit. 619–620) era de părere că „pentru limbă [tipăritura] mai nu merită atențiune, decât pentru curiositatea unor cuvinte." Textul românesc prezintă totuși o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț — și acelea nestudiate încă –, fiindcă ne desvălue priceperea pe care unii din preoții noștri dela sate o aveau de a traduce din limbi streine, apoi măsura în care vechile forme de limbă caracteristice textelor bisericești din sec. XVI se mai păstrau și la începutul sec. XVIII, și în sfârșit ne arată amploarea influenței ungurești în graiul cărturarilor noștri din Transilvania.

---

[1]) *„Pânea Pruncilor" (Bălgrad — 1702). Din istoria unei cărți românești*, în „Omagiu Profesorului Ioan Lupaș." București, Imprimeria Națională, 1941, p. 617–631.

[2]) Titlul întreg al tipăriturii, astăzi în posesiunea Bibliotecii Universității din Cluj—Sibiu, este: *Pânea Pruncilor sau Învățătura credinții Creștinești, strânsă în mică șumă, Care o au scrisŭ în mici întrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo, Parohușul Besearecii Catolicești dela „Belgrad. Și s'au întorsŭ în limba românească de Duma Ianăsŭ dela Borbanți, În anii Dom[nului] 1702.*

©BCU CLUJ

Popa Duma Ianăş din Borbanţi se pare că a studiat în şcoala catolică ungurească din Alba Iulia, căci numai aşa se explică numeroasele asperităţi de limbă şi numărul mare de calcuri şi de elemente ungureşti în textul românesc. Era în acelaşi timp cunoscător şi al textelor noastre vechi, căci traducerea sa cuprinde forme şi termeni de circulaţie cunoscuţi şi altor tipărituri ale epocei din toate regiunile româneşti.

Din punct de vedere fonologic[1]) textul popii Duma prezintă unele particularităţi arhaice şi altele regionale. Dintre cele dintâi amintesc: *duroare* (f. 17) < lat. dolorem, întrebuinţat alături de *dureare* (f. 19), *arepile* (p. V) cu *e* neaccentuat netrecut la *i*, *detorie* (f. 49) cu *de-* păstrat şi azi în partea locului şi în alte regiuni transilvănene, *cuprinzind* (f. 44) cu *i* în loc de *â* precedat de *z* (cf. şi † *vădzind*, *şezind*, la Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 46), *rimna* (f. 4) cu *i* pătrat după *r* (cf. şi † *rindul strimt*, etc., Rosetti, l. cit.) şi cu *vn* > *mn* (ca, azi, în *ibomnică* < *ibovnică*, cf. „Dacoromania" VI 468). Subt influenţa lui *părintească*, *părinţească*, s'a format *păminteasca* (f. 56), cu *i* în loc de *â* (cf. la Dosofteiu, V. S., ap. TDRG: *peminte*, în Biblia dela 1688, ap. TDRG: *păminte*, vocativ, în analogie cu *părinte*, în loc de *pământe*, resp. *pământule*); forma *perinţească*, cu *e*, prezintă o rostire (sau numai o grafie) streină, tot aşa ca şi *a adeuga* (f. 38). Tot un arhaism (regional şi astăzi) este *a rumpe* (f. 4) cu grupul *mp* conservat, apoi *înfrâmtă* (f. 53) cu *mt* netransformat prin acomodare la *nt*; *putredeaşte* (f. 32), *ferbinteală* (f. 127 cu *d*, *t* nealteraţi, deşi întâlnim şi *fierbinţeală* (f. 53); *greşaşte* (f. 85, 132) după analogia lui *greşască*; în sfârşit: *jirtvă* (f. 103), *jirtveasca* (f. 18), *jirtvirea* (f. 93) cu *i* < *e* < *ă* şi cu grupul *tv* netrecut la *(t)f*. — Forme dialectale: *aşea* (f. 41) pentru *aşa*, *giumătate* (f. 126), *giurământ* (f. 121, etc.); *obagii* (f. 113) pentru *iobagii* (cf. şi *ubagii*, ap. DA); *vare* (f 26, 56, 83) pentru *oare*, cu *oa* > *va* se pare că prezintă o rostire streină, poate ungurească, fiindcă Ungurii pronunţă un *u̯* românesc ca *v* (bi-

[1]) Am cercetat pentru aceste note exemplarul Bibliotecii Astra din Sibiu şi urmez criteriul de paginaţie adoptat de Muşlea, l. cit. 622. Din exemplarul Astrei lipsesc filele: 9, 12—16, 95—99, 129, 133—135.

©BCU CLUJ

labial): *vove* pentru *u̯au̯ă* (= ouă), *vachişa* pentru *u̯acheşa* (cf. ung. *vakisa* > *bakisa* > *baksa*, cf. „Dacoromania" VII 199, 200), *un vom* pentru *un u̯om* (invers, noi redăm pe *v* unguresc prin *u̯* în *u̯ăgaş* (< *vágás*) > *ogaş*, cf. P u ş c a r i u, „Dacoromania" VII 24); *din luntru* (f. 2) cu *ă - u* > *o - u* > *(u)u*; *luundu-o* (p. V) cu *u - â* > *u - u* prin asimilare. O interesantă asimilare consonantică (sau numai o asimilare grafică?) avem în *mădurările* (f. 64); acomodare prin fonetică sintactică: *can de mijloc* (f. 32). Deglutinare prin fonetică sintactică: *doiale* pentru *îndoiale: cădiarea în doiale* (f. 37). Aglutinare: *afacere de bine* (f. 126) = binefacere.

Dintre formele m o r f o l o g i c e amintesc înainte de toate o formă rară: *blăsteamă* (f. 55 etc.) cu plur. *blăsteame* (f. 25) care reprezintă pe lat. b l a s t e m a (pentru care cf. S. Puşcariu, *Et. Wb.* nr. 205) păstrat şi în alte limbi romanice (cf. REW.[3] nr. 1155); *dojanie* (f. 77) pentru *dojană*. — Unele verbe se prezintă subt alt aspect gramatical decât cel obicinuit astăzi: *a sili* (f. 106) e intransitiv (în Munţii Apuseni şi azi), *a ivi* (f. 63) = „a descoperi, a arăta, a scoate la iveală", e transitiv; *a împotrivi* e intransitiv: *dragostea iaste sfântă, nu împotriveşte* (= nu stă împotrivă), *nu să înalţă* (= nu se trufeşte), *nu gândeşte rău* (f. 120); — sunt reflexive: *a se făgădui* (f. 72) = „a făgădui, a promite, a se obliga" (cf. DA. s. v.), *a se izvorî: dela tatălŭ şi dela fiul izvoreaşte-să duhulŭ sfânt* (f. 26, cf. şi 34, etc.), traducând pe ung. s z á r m a z n i = „a izvorî, a (se) naşte", e un calc după *a se naşte*, care în Transilvania, subt influenţa ung. s z ü l l e t n i = „a (se) naşte", e, în sens propriu, şi trans. şi intrans. (= reflexiv); *a se zăuita* (f. 73) e o formă reflexivă comună şi altor texte, din sec. XVII (cf. TDRG, s. v.) şi e comună şi azi (mai ales în Banat); *a se socoti* (f. 84) = „a crede". — În locul formei *a pizmui*, avem *a pizmi* (f. 119), cunoscută şi din alte texte (cf. TDRG, s. v.); în loc de *a povesti*, avem *a povestui* (f. 27). — Se conjugă cu *-ez*: *a (se) găta* (pentru *a (se) găti*): *să găteze* (f. 104) în loc de (transilv.) *să gate*, resp. *să ghete* (pentru *să gătească*; cf. atestări mai vechi la D e n s u ş i a n u, *Hist.* II 208-9); fără *-ez* se conjugă şi azi în Transil-

©BCU CLUJ

vania *să departe* (f. 38). — Se conjugă cu *-esc: să vâraşte* în loc de *se vâră*. In legătură cu pluralul unor substantive, amintesc forma arhaică *mumânile* (f 25), apoi *birae* (f. 8) dela singularul *birău* = „judecător", apoi *ciure* (f. 69) dela sing. *ciur*. — Genit. -dat. dela *minte* e *mintei* (f. 38, 40), pentru care cf. în alte texte mai vechi, din sec- XVI—XVII: *judecate(e)i, izbânde(e)i, nuntei*, etc. — Vocativul dela *om*: *tu, oame* (f. 30). — Demonstrativul feminin *aceasta* formează genit. -dat.: *aceştiia* (f. 64, 102), iar nehotărîtul *altul, -a*: *altuia* — *alţiia* (f. 104). — Pers. III plur. a indic. prez. dela *coborî* este (ei) *coboru* (f. 71). — E întrebuinţată adesea forma perifrastică a mai-mult-ca-perf: *au fost murit* (f. 19, etc.). — Condiţionalul prezent apare subt forma perifrastică, construit la pers. III sing. cu auxiliarul *are* (cf. Densusianu, *Hist.* II 228): *are muri* (f. 32). Se găsesc apoi urme de condiţional trecut arhaic: *cum au vrutŭ fi dară lucrul omului?* (f. 11, etc.).

Ca în cele mai multe din cărţile noastre vechi traduse din limbi streine, constatăm şi în „Pânea Pruncilor" o samă de asperităţi sintactice care dau textului un aspect particular şi îi îngreuiază uneori înţelegerea. Astfel, lipsă de acord avem în: *a treia faţă a sfintei troiţă* (f. 26), *al şaselea mlădiţă* (f. 22), iar în alt loc găsim *a noolea mlădiţă* (f. 27). O întrebuinţare a lui *pre* în contrast cu uzul practic al limbii avem în: *au învăţat* [Hs.] *pre acea rugăciune pre ei* [pe apostoli] (f. 41), *dragostea închide afară* (= exclude) *pre pizma?* (f. 120), *pre toţi pre aceia va giudeca carii trăesc* (f. 25). In alte exemple *pre* lipseşte acolo unde ar trebui întrebuinţat: *acela* [pre] *care Dumnezău au ivit afară* (f. 2). Intâlnim un caz de întrebuinţare a genit. format cu prep. „de" (sau avem a face cu o construcţie adjectivală?): *avuţiia de părinţi* (f. 76), apoi exemple de postpunere a pron. refl. în construcţia perf. compus: *au pocăitu-să* (f. 60), etc. — Regulat, *pentruca (să)* apare subt forma inversată: *ca pentru (să): ca pentru să crează toţi* (f. 5), *ca pentru să ştie* (f. 14), *ca pentru prin cruce...* (f. 18), etc. — Forme pleonastice: *s'au fost zăuitatu-să* (f. 75), etc. = „a fost uitat", *nu să încelui-să* (f. 3) = „nu se înşală", alături de mult

©BCU CLUJ

mai numeroase cazuri când avem de a face cu calcuri după limba ungurească: *arată-mi mie aceasta* (f. 64), etc.

Influențat în mare măsură de originalul unguresc, traducătorul nostru a lăsat să se furișeze în textul românesc o mulțime de expresii și întorsături de frază care nu sunt în spiritul limbii noastre. După ung. a második rész magyarázat avem *tâlcuiala a doua parte* (f. 21) în loc de *tâlcuiala părții a doua*, traducătorul transpunând stângaciu (cu deplasarea subiectului la începutul propoziției) expresia ungurească: *a második rész* = *a doua parte*, fără să-și dea sama că acest *a második rész* reprezintă un genitiv: a második részнek. Tot astfel, — după ung. az ötödik parancsolat ellen — în loc de *împotriva poruncii a cincea* avem *împotriva a cincii porunci*, unde se menține ordinea cuvintelor din ungurește: az ötödik parancsolat, dar de data aceasta traducătorul neuitând să facă acordul: *poruncii* și nu *porunca*. Asemenea asperități de limbă sunt numeroase și ele se datoresc toate influenței textului original tradus: *sânt adevărate* (= valabile) *toate ștergerea păcatelor?* (f. 61), etc. In exemplul *Pre ce ne dojenesc pre noi „ceriurile"* [în] *„care ești în ceriuri?"* (f. 43), *pre ce?* redă ung. mire? (mi = „ce" + -re „pre") care are înțelesul de „pe ce?" și „la ce?", „spre ce?". Se traduce adverbul ung. nagyon în construcția cu totul neobicinuită în românește: *foarte are* (f. 40), în înțeles de *are foarte mult, prea are*. Forma *cum ca când* (f. 92) = „ca și când", redă de asemenea o construcție streină, cf. ung. ugy mintha.

Topică nerom ânească ilustrează exemple ca: *s'au numit mai nainte creștini a fi* (f. 1); (de n'ar fi greșit omul) *fire-ar murit?* (f. 11). De obiceiu dislocarea elementelor care alcătuesc fraza se produce atunci când avem de a face cu anumite forme verbale: cu reflexive sau cu timpuri compuse (ca de ex. viitorul, perf. compus, etc.) În acest caz între cele două elemente care alcătuesc forma compusă se interpune subiectul, complementul sau circumstanțialul: *păgânii să vor toți pagubi din besearecа domnului* (f. 7), *pre mulți vor face* (= vor determina) *pre* (= spre) *pocăință înturna* (f. 23), *de nu va lui*

©BCU CLUJ

arăta (f. 88), în ultimul caz, după ung. h a n e m f o g n e k i m u t a t n i; *mai tare să i să mintea înfierbânte* (f. 42), *de nu va în toate uni-să cu voia lui Dumnezău* (f. 46), *de vom şi noi cu tot sufletul şi cu toată inima pre el ferici* (f. 57), *pocăinţa în taină nu să totdeuna şterge* (f. 59), etc. Din nenorocire nu cunoaştem originalul care a servit lui Duma la facerea traducerii spre a confrunta textul românesc cu cel unguresc, dar examinarea exemplelor de mai sus în luminea topicei ungureşti ne dă convingerea că ele reproduc în mare măsură ordinea cuvintelor din fraza ungurească a limbii scrise bisericeşti mult influenţată şi ea de limba latină a bisericii catolice.

Se găsesc în textul popii Duma o serie de cuvinte întrebuinţate în sensuri calchiate după sensurile cuvintelor corespunzătoare din ungureşte şi multe expresii ungureşti. Din seria celor dintâi amintesc întrebuinţarea pronumelui interogativ, confundat — după ung. m i, care în unele expresii are funcţiunea lui „care" românesc — cu relativul: — *Ce* (= care) *iaste scaunul lui Hs.?* — *Crucea sfântă* (f. 2); — *Care* (= ce) *sămnează a triia faţă a sfintei troiţă?* (f. 25). — *Carii* (= cine) *au învăţat mai nainte această rugăciune?* — *Apostolii, din* (= dela) *Hs.* (f. 41). Exemple identice se găsesc şi în DA. s. v Calc după ung. b i r o d a l o m este rom. *biruinţă*, în sens de „dominaţie, stăpânire" (cf. DA. s. v.): *biruinţa ungurească* (p. IV), *craiu preoţesc* (p. IV) după ung. s z e n t e g y h á z-k i r á l y; *căsătoresc, -ească*, în *dragoste căsătorească* (f.105), după ung. h á z a s s á g i s z e r e t e t; *despărţenie* (f. 8), în înţeles de „deosebire, diferenţă", după ung. k ü l ö n b s é g; *a face* în *ce face?* (f. 63) = „ce însemnează ?", după ung. t e n n i = „a pune" şi „a însemna; a face": m i t t e s z e z a s z ó? = „ce însemnează cuvântul acesta?"; *roditoriul* = creatorul: *roditoriul ceriului şi al pământului* (f. 8) după ung. t e r e m n i „a rodi" + t e r e m t e t n i „a creia", t e r e m t ő „creator"; *a sămna* (f. 18) = „a simboliza", după ung. j e l v e z n i (< j e l v „simbol, semn"); *stătătură de băsău* (f. 86) = „răzbunare", ung. b o s s z ú á l l á s.

Dintre expresiile creiate de traducător, neobişnuite în româneşte decât doar undeva local, amintesc: *afară din rând*

©BCU CLUJ

(f. 106) = „din cale afară, deosebit, excepţional", după ung. r e n d k i v ü l i; *a se da afară* (f. 72) = „a se enunţa", după ung. k i a d n i; *afară închis* = „exclus, scos, înlăturat": *afară închis din numărul ţiilor* (f. 52), după ung. k i (= afară) + z á r n i (= a încuia, a închide), cf. şi *a încuia afară* (f. 3, 105) = „a exclude"; *a ivi afară* (f. 2) = „a descoperi, a revela, a arăta", după ung. k i n y i l a t k o z n i; *a spune afară* (o sendinţă) = „a pronunţa", după ung. (itéletet) k i m o n d a n i; *a pune făgăduit* (f. 104) = „a făgădui", după ung. f o g a d á s t t e n n i; *a spune înainte* (f. 26) = „a expune", după ung. e l ő a d n i; *a lua sus* (f. 7) = „a lua în samă, a lua în considerare" după ung. f e l v e n n i (mai ales la negativ: f e l n e m v e n n i); *a suì sus* (f. 22) = „a se sui, a se ridiva", după ung. f e l m e n n i; *a duce în vig* (f.72) = „a duce la capăt, la îndeplinire, a realiza, a îndeplini" după ung. v é g b e v i n n i, etc. etc.

Cred că şi expresia *nouă peste nouă* din exemplul cu *nouă peste nouă roade sufleteşti se îmbogăţeşte biserica* (p. V) oglindeşte tot o expresie ungurească, pe care însă n'o pot identifica, dar înrudită ca formaţiune cu locuţiunea adjectivală u j d o n u j = „nou nouţ". Noi avem totuşi în româneşte tiparul acestei expresii, formată însă prin repetarea unui substantiv: *dobânzi peste dobânzi* (URICARIUL, I 300) = „dobânzi multe", *veşti peste veşti* (MAG. IST. IV 164), *prăpăstii peste prăpăstii* (KONAKI, P. 85), *moşii peste moşii* (SBIERA, P. 245), *soli peste soli* (ISPIRESCU, L. 113), etc,

Ceeace bate la ochi şi în privinţa l e x i c u l u i din „Pânea pruncilor" este înainte de toate „mania" derivatelor cu sufixe, derivate nu totdeauna justificate, caracteristice epocei. Astfel, în mare măsură se întrebuinţează în funcţie de substantive abstracte formele lungi de infinitiv: *adurmitare* (f. 126) = „picoteală", *auzire* (f. 102), *blestemare* (f. 125) = „blestem", *cuprindere* (f. 57) = „conţinut", *lăudare* (f. 125) = „laudă", *mirosire* (f. 102) = „miros", *neodihnire* (f. 79) = „neodihnă", *omorîre* (f. 112, 121) = „omor", *vedere* (f. 102), etc. Foarte numeroase sunt derivatele cu sufixul *-tor, -toare:* (păcate) *iertătoare* şi *muritoare* (f. 40) = „care se iartă" şi „de moarte", (cântece) *iubo-*

©BCU CLUJ

vătoare (f. 51) = „de dragoste; pornografice"; (odihnă, rugăciune) *stătătoare* (f. 41) = „statornică", (suflet) *viezătoriu* (f. 26), etc.; unele din aceste derivate sunt substantivate: *blăstămător, suduitor* (f. 51). Derivat cu suf. adj. *-nic*: (biciu = pedeapsă) *nemilostivnic* (f. 17); substantivat: *priiatnic* (f. 63) = „prieten". Derivat cu suf. adv. *-eşte*: *vredniceşte* (p. V) = „în mod vrednic". Abstracte, derivate cu suf. *-ciune*: *fericăciune* (f. 50), *împliniciune* (f. 1, 16) = „perfecţiune", *întrebăciune* (p. I), *smericiune* (f. 41), *uniciune* (f. 27), *urăciune* (f. 36) = „ură, duşmănie"; cu suf. *-ie*: *făliie* (f. 87 etc.) = „falş", *fericăciuniie* (f. 37), *fermecătoriie* (f. 136), *înfrumseţiie* (f. 32), *mulţiie* (f. 30) = „mulţime", *necuvinţiie* (f. 80) = „necuviinţă", *răiie* (f. 37) = „răutate", *slăbiie* (f. 50) = „slăbiciune", *şoziie* (f. 87) < *şod* = „glumeţ"; cu suf. *-eală*: *fierbinteală* (f. 127), *nădăjduială* (f. 37), *tâlcuială* (f. 5), etc.; cu suf. *-tură*: *alesătură* (f. 6), *amăgitură* (f. 5), *arătătură* (f. 17), *asemănătură* (f. 8, 32), *defăimătură* (f. 89), *ereticitură* (f. 3) = „erezie", *luptătură* (f. 80), *osebitură* (f. 1), *păgubitură* (f. 68) = „pagubă", *răpitură* (f. 84), *rătăcitură* (p. V), *roditură* (f. 42), *temătură* (f. 31), *zdrobitură* (f. 84), etc.; cu suf. *-şag*: (după ung. t o l v a j s á g) *furtuşag* (f. 78). — Prefixul *ră* înlocuit cu *des-*: *descumpărătoriu* (f. 61), sau substituind pe *în-*: *răsfrânare* (f. 117).

Multe cuvinte din textul de care ne ocupăm au formă sau sens neobicinuit, sau puţin obicinuit în graiul curent: *asemănătură* (f. 29) = „pildă, exemplu" redă ung. h a s o n l a t, *chiar* = (adv.) „lămurit, clar": *arată-mi aceasta chiar* (f. 25), *contini* (f. 69) = (trans.) „a interzice, a opri", *a căuta* = „a câştiga, a obţinea, a agonisi": *bogăţiia n'au căutat-o cu cale bună* (f. 83), după ung. k e r e s n i; *cunoştinţă* (f. 37) = „conştiinţă", *dihaniie* = (f. 39) „diavol, drac"; (f. 84) „suflare, oameni", *dojeni* (f. 43) = „a avertiza, a atrage atenţia" după ung. i n t e n i care are pe lângă acest sens şi pe acela de „a mustra"; *frăţiie* = „fraţi": *ni-s frăţiie de pre Adam* (f. 65); *imat, -ă* (f. 66) = „murdar", *împăsoiat, -ă* = „apăsat, chinuit": *Bărbaţii... pre muerile lor ceale împăsoiate fără milă le poartă grozav* (f. 80), cuvânt atestat în textele sec. XVI, cf. DA, s. v.; *a în-*

©BCU CLUJ

gădui cuiva = (intrans.) „a i se supune" (f. 46); *a se izbăi* = „a se încrede, a avea credință în": *Slobodu-i a ne izbăi în faptele noastre?* (f. 36); *a se mântui* (f. 22, 42) = „a se scuza" (sensul vechiu al cuvântului ung. m e n t e n i); *mărturisi* (f. 7) = a dovedi", *de năravu* = ?: *Elu* [Hs.]-*i iaste* [lui Dzeu] *fecior de năravu* (f. 14); *a oști* = (intrans.) „a lupta, a sta împotriva": — *Ce feliu de păcat oștească împotriva credinții?* (f. 3). Hs. iaste poama vieții care oștească împotriva poamei morții (f. 57), *oștire* (f. 36) = „diferență"; *păcure* = „iad": *coborî pre* (= la) *păcure* și a treia zâ învie din moarte (f. 20), *pedepsit*, în: *pedepsit de creaștere* (f. 32) = „pitic"; *petrece: puțini petrec pre Hs.* (f. 2) = „puțini urmează învățăturile lui Hs."; *poamă* (f. 35) = (fig.) „rod, avantaj, folos", *pomeană* (f. 21) = „folos", *a se potrivi cu* (f. 112) = „a fi împotrivă, în opoziție cu"; *a presăra* = (trans., fig.) „a răspândi": *Eriticii... multe... învățături presară* (f. 28); *a se prinde* (f. 14) = „a se întrupa", *prost* (f. 85) = „țăran" < ung. p a r a s z t; *rugare* = „adorare": *să cuprindă .. rugarea bozilor și a idolilor* (f. 69), *a sili* (f. 116) = (intrans.) „a tinde", *a se socoti* (f. 84) = „a crede", *a se ținea* (*cuiva*) = „a datora" (f. 75), „a aparținea" (f. 77), reprezintă traducerea ung. t a r t o z n i și t a r t o z k o d n i; *a se trufăși* (f. 77) = „a se împodobi, a se dichisi", *a tuna* (f. 45) = (intrans.) „a intra", *uzbăială* = „credință": *Să pune împotriva nădejdii uzbăiala oarbă de mila lui Dumnezău* (f. 37). *Să fim în Dumnezău cu uzbâială ficiorască* (f. 40).

Textul mai păstrează unele cuvinte arhaice caracteristice textelor din sec. XVI—XVII, ieșite din circulație apoi: *alnic* (f. 74) = „viclean", *hrabor* (f. 3) = „vitejie, curaj", *hraniște* (f. 46) = „hrană", *a viia* = „a trăi", etc.

Cum este și natural pentru o traducere făcută după un text unguresc, „Pânea Pruncilor" se distinge deci printr'un mare număr de ungurisme de circulație regională. Unele din acestea sunt înregistrate de dicționare după izvoare mai vechi, iar altele după izvoare mai nouă decât textul nostru. Înșir mai la vale numai ungurismele neînregistrate de dicționare, sau înregistrate după izvoare mai nouă decât „Pânea Pruncilor", și pe acele care au formă sau înțeles deosebit decât cele cu-

©BCU CLUJ

noscute. Astfel: *adău* = „impozit, dare“ (f. 84) < ung adó idem, *aldaş* = „binecuvântare“ (f. 56, 76) < ung. áldas idem, *alduì* = „a binecuvânta“ (f. 72) < ung. áldani, id., *bănuì* = „a regreta“ (f. 48) < ung. bánni, id., *băsău* = „ură, duşmănie“ (f. 51) < ung. bosszú, id., *bât* = „prăjină“: *bât de trestie* (f. 17) < ung. nádbot; *birău* = „judecător“ (f. 78) < ung. bíró, id., *boboană* = „farmec, vrajă“ f. 68) < ung. babona, id. *cămucă* = „stofă de mătase, camhă“ (f. 17) < ung. kamuka, id., *chischineu* = „năframă“ (f. 21) < ung. keszkenő, id., *culduş* = „cerşitor“ (f. 85) < ung. koldus, *deschilini* = „a despărţi, a deosebi“ (f. 24) < ung. különbözni, *făgădaş* = „făgăduială“ (f. 35) < ung. fogadás, *ioság* = „avuţie, avere“ (f. 84) < ung. jószág, *mirui* = „a câştiga“ (f. 93) construit cu dativul ca şi ung. nyerni, *miruşag* = „câştig“ < ung. nyereség, *niomorgătuì* = „a împila, a chinuì, a necăji“ (f. 58) < ung. nyomorgatni, *procator* = „advocat“ (f. 84) < ung. prokátor, *rând* (f. 84) = „fel, categorie, clasă (de oameni)“ sens caracteristic ung. rend, *siriu* = regiune, parte“: *Nu-i loc acela şi siriu în lume unde aceasta* [ispita] *să nu agiungă* (f. 49) < ung. szer, idem (cf. I. Popovici în „Magyar nyelvör“ a. 1909 p. 209); *sucă* = „datină, obiceiu“ (f. 71), cf. ung. szokás, id., *sucluì* = (intrans.) „a obicinui, a avea obiceiul“ (f. 89) < ung. szokálni, *surzuì* (f. 5, etc.) = (trans.) „a compune, a alcătui, a redacta, a populariza, a răspândi“ < ung. szerezni, id., *tăgădaş* (f. 4) = „negare“ < ung. tagadás, id., *trâmbiţa* (f. 37) = (intrans.) „a suna din trâmbiţă“ < ung. trombitálni, *tuldui* (f. 57) = (trans.) „a adăuga, a întregi, a amplifica“ < ung. toldani, *uluit, -ă: uluita credinţii* (f. 2) = „mărturisirea credinţii“ cf. ung. vallani „a mărturisi“, *vig* = „scop“: *Pre ce* [= spre ce] *vigŭ s'o vedea* [crucea]? — *Derepţilor pre* (= spre) *veselie, iară răilor spre ruşine* (f. 24) < ung. vég, id.

O samă de neologisme de origine latină, dar intrate în limba textului prin filieră ungurească, cele mai multe cunoscute şi din alte tipărituri transilvănene ale epocei, încheie aceste note filologice asupra „Pânii Pruncilor“. Iată câteva din aceste neologisme: *cănţălareş* (p. III) = „cancelar“, *caplan* (p.

©BCU CLUJ

VI) = „capelan", *haracter* (f. 92), *cardinaliș* (p. III), cu derivatul *cardinălie* (p. V), *coleghiom* (p. V), *comendatoriu* (p. III), *franțiscan* (f. 1), *ecforțișta* (f. 103), *eiunium* (f. 131), *indulghinție* (f. 59), *ișstrument* (f. 101), *lector* (f. 102), *limbus* (f. 20), *mișă* (f. 130), *notariuș* (f. 86), *obștinenția (adecă rumănește răbdare)* (f. 131), *ostiariuș* (f. 132) = „ușier, portar" (lat. hostiarius), *parocuș* (f. 132), *plebanuș* (f. 132), *prejbiter* (f. 103), *purgatorium* (f. 20, 52), *șacrament, șacramentom* (f. 28, 103), *șetenție* (f. 24), *șolenitaș* (f. 91), *șumă* (p. I), *superștiție* (f. 139), *țentrom* (f. 108), *testament, teștamentom, testamentum* (f. 76, 103, etc.) *tonjură* (f. 103), etc. — Și numele proprii biblice, de loc sau de persoană, sau cele hagiografice sunt redate în formă latino-ungurească sau ungurească: *Sf. Antal, Sf. Niclosu* (f. 58), *Sf. Ieronimus* (f.131), *Nestorius humiș* [sic!] (f. 57), *Sf. Șebeștan* (f. 2), *Șimon* (f. 18), *Sf. Domocus* (f. 1); *Efejum* (f. 57), *Valea lui Iojafat ă*(f. 23). etc.

Cu toată mulțimea elementelor streine pe care le prezintă traducerea popii Duma, ar fi o eroare dacă s'ar atribui influenței ungare asupra limbii noastre la începutul sec. XVIII o importanță linguistică deosebită. Cele mai multe din elementele ungurești menționate mai sus nu au avut niciodată o valoare circulatorie generală, nici măcar în Transilvania, decum în alte regiuni românești. De aceea numărul lor mare nu poate fi socotit decât ca un exemplu tipic despre nepriceperea cu care putea să traducă din ungurește un preot român dintr'un sat oarecare din Transilvania în pragul veacului al XVIII-lea. Și dacă mai ținem sama și de faptul că acest preot, pentru ca să cunoască bine limba ungurească a cărților, a trebuit să-și facă educația profesională în școli ungurești, nu e de mirare dacă a lăsat să se furișeze în textul traducerii lui atâtea străinisme. Cu siguranță, dacă s'ar face o comparație statistică între elementele streine (cuvinte, calcuri semantice, expresii, etc.) dintr'o traducere română din limba franceză sau germană din veacul trecut și între acele din textul popii Duma, rezultatul n'ar fi în defavorul acestuia din urmă.

ȘT. PAȘCA

©BCU CLUJ

„GLOSARUL LUI CREANGĂ"

Dl Gh. Teodorescu-Kirileanu a publicat în *Şezătoarea*, vol. VIII (1904), pag. 156—161, o listă de aproape 100 de cuvinte din *Amintirile* lui Creangă „tălmăcite de însuşi Creangă." În ediţia „Minerva" din 1906, alcătuită de d-sa cu Il. Chendi şi cuprinzând operele complete ale lui Creangă, se dă şi „Tălmăcirea cuvintelor mai neobişnuite, făcută de Al. Vasiliu şi G. T. Kirileanu", o listă mult mai lungă, de peste 1000 de cuvinte, folosind şi lista de mai sus şi indicând în notă că „tălmăcirile puse în semnul citaţiei sânt ale lui Creangă." În sfârşit, în ediţia critică cu note, variante şi glosar de G. T. Kirileanu, publicată de Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă (1939), se dă din nou lista de cuvinte din *Amintiri* „explicate de însuşi Creangă" (p. 301—306), de data aceasta şi reproducerea fotografică a celor două foi (patru pagini) pe care a fost scrisă, cu lămurirea că ele au fost încredinţate d-lui Kirileanu de Titu Maiorescu şi că cuvintele şi expresiile au fost înşirate de fiica lui Maiorescu, căreia-i închinase Creangă *Amintirile* sale şi care ceruse explicarea lor. Păcat că nu mai dă în această ediţie lista mult mai folositoare alcătuită de d-sa împreună cu Al. Vasiliu pentru ediţia „Minerva", căci lista cea scurtă cuprinde cuvinte şi expresii numai din Amintirea III.

Chiar şi aşa, dacă explicaţiile ar fi în adevăr de Creangă, ele ar avea, de bună seamă, o deosebit de mare valoare. Dar, cum vom vedea, lucrurile nu stau deloc astfel.

Singura dovadă că ele ar fi de Creangă este că Titu Maiorescu va fi spus aşa d-lui Kirileanu. Dar Maiorescu a putut să se înşele.

Însuşi d-l Kirileanu găseşte că este ciudat că unele cuvinte întrebuinţate de Creangă în scrierile lui sânt explicate greşit, ori îi sânt necunoscute.

©BCU CLUJ

Sunt cinci cuvinte explicate greşit, trei pentru care se spune „nu-l cunosc", unul „nu-l cunosc bine", pe lângă acestea despre un nume de sat, pomenit şi în altă parte, se spune *„presupun*, nume propriu de cotună sau de sat", în total deci zece cuvinte, din aproape o sută, necunoscute sau rău cunoscute, 10%.

Cuvintele explicate greşit, după cum arată chiar d-l Kirileanu, sunt următoarele:

Chirfosală — arătat ca însemnând „somnolenţă, piroteală". În textul lui Creangă din *Amintiri*, *III*, p. 221, r. 25[1]) se spune: „se face o chirfosală şun râs în şcoală din pricina ursului celuia, de-i poznă." Dl Kirileanu notează: „Explicaţie greşită, căci *chirfosală* însemnează: amestecătură, harmalaie, încurcală: — înţeles care se potriveşte cu textul. Pentru somnolenţă, piroteală este cuvântul *cliposală, clipoceală*, cu care se vede că a confundat Creangă cuvântul chirfosală, când a scris explicarea acestui cuvânt." Să fie oare cu putinţă ca Creangă să fi făcut o astfel de confuzie, să înţeleagă aproape pe dos, după ce a întrebuinţat atât de bine cuvântul?

Gălămoz — „mi se pare că înseamnă un fel de *mocirlă*, sau poate că este o metateză din vorba *gomoloz* sau *gogóloz*, nişte bobiţe de pâne sau de lut cu care se asvârle în joc, de glumă". La această explicare din lista de cuvinte d-l Kirileanu arată că „nu se potriveşte cu locul din *Amintiri*, *III*, p. 241, r. 8: „să fi văzut ce blăstămăţie şi gălămoz era în casă: fereştile sparte, soba dărâmată, smocuri de păr smuls din cap, sânge pe jos"... Explicarea este deci: amestecătură, harababură. Cum ar fi putut Creangă să spuie „mi se pare" şi să explice atât de greşit un cuvânt întrebuinţat atât de potrivit?

Călepe de tort — „un băţ lung având două cracane la fiecare din capetele lui pe care se deapănă lâna toarsă; dacă însă se deapănă cânepa, atunci se chiamă *răşchitoriu*". Deşi explicaţia aceasta este etimologiceşte exactă (vezi Dicţ. Acad.), Creangă întrebuinţează cuvântul în înţelesul derivat de „fire de tort răşchiate, scul", ca şi în bucata „Inul şi cămeşa", unde spune: „din fuior te-au făcut caer (pe tine fir de in), te-au pus în furcă şi au început a toarce, prefăcându-te în *tort* sau aţă.

[1]) Toate citaţiile sunt după ultima ediţie a d-lui Kirileanu.

©BCU CLUJ

Tortul l-au depănat pe *răşchitoriu* spre a-l face *căleap;* călepele s'au fiert cu leşie să se înălbească, apoi le-au pus pe vârtelniţă." Cum ar fi putut Creangă să confunde cânepa toarsă, un scul de tort, cu unealta pe care se deapănă, când a lămurit tot în altă parte atât de bine şi când acesta este şi înţelesul cuvântului în pasajul din Amintiri?

Tot aşa „explicare greşită, care nu se potriveşte cu textul lui Creangă" pentru *donăneau* şi *Săptămâna Hârţei sau Cârneleaga* (v. pag. 303 şi 305 cu explicaţiile d-lui Kirileanu).

Cuvinte despre care se spune: „*nu-l cunosc*" sunt următoarele:

Târnosiri. Pentru acesta se dă totuşi aici explicaţia din Cihac: „consécration d'une église" Dl Kirileanu însuşi găseşte că e „ciudat că Creangă, fost *diacon*, zice că nu-l cunoaşte." Cred că trebuie să spunem hotărît: e cu neputinţă, cu atât mai mult că Creangă-l şi explică oarecum în text: „Şi câte târnosiri şi sfinţiri de biserici din nou", întrebuinţând un sinonim pentru variaţie.

Scrombăit: „după ce-ai purtat *ciubotele* atâta amar de vreme, umblând toată ziua în podgheazuri şi le-ai *scrombăit* pe la jocuri şi prin toate corhanele şi coclaurile." În alt pasaj întrebuinţează cuvântul *scroambe* pentru ciubote rele: „Şi scroambele ieste a voastre îs pocite, zise el... Şi iute mi-a scos *ciubotele* din picioare." Cum putea spune Creangă: nu-l cunosc?

Sfârloagele: „Nu ţi-i destul că m'ai ameţit puindu-ţi sfârloagele pe calup." Nici aici nu putem admite că Creangă nu mai ştia că a vorbit despre nişte ciubote rele şi stricate şi să spuie că nu cunoaşte cuvântul.

Despre cuvântul *paşlise* se spune: nu-l cunosc bine, dar *parcă-i* „fugise." Cuvântul însemnează „a fugi" în alt loc, tot în Creangă, dar textul din Amintirea III este: „Mai fiecare tovarăş al meu *furluase* câte ceva: unul mere domneşti, altul pere de Rădăşeni; moş Bodrângă *paşlise* o grămadă de buci pentru aţâţat focul..." Înţelesul e limpede şi Creangă nu se putea îndoi. Se vede că cel ce a primit lista de cuvinte de explicat a căutat în dicţionar sau le-a explicat după cum le ştia el, dacă le ştia, şi nu s'a mai uitat şi în textul din „Amintiri" să vadă în ce înţeles e întrebuinţat cuvântul, altfel n'ar fi putut să gre-

©BCU CLUJ

şească de atâtea ori sau să spună că nu cunoaşte cuvinte al căror înţeles reese limpede din context.

La numele *Cogeasca-Veche*, despre care se arată în altă parte că este un sat din judeţul Iaşi, în care s'a născut părintele Isaiia Duhu, se explică aici prin *„presupun* nume de comună...“

În alt pasaj, vorbind de „popa Buligă... tămâet şi aghezmuit gata des-dimineaţă“, Creangă exclamă în glumă: „Dumnezeu să-l iepure!“ La explicări se adaugă: joc grosolan de cuvinte: iepure în loc de apere. E totuşi ciudat ca Creangă să-şi fi caracterizat gluma lui proprie cu cuvântul *grosolan*.

Ciudat mai este şi de necrezut ca Creangă să încerce să explice prin cuvinte franţuzeşti: *tihărăi — râpi, fr. ravin; zărghitul* — zmintit, fr. *toqué; şotia — niche, tour; mă mogorogeşti — tu boudes; taclale* — cozerii, etc.

Concluzia logică a tuturor celor de mai sus este că aceste explicaţii nu sunt date de Creangă.

Pentru aceasta mai avem şi *alte dovezi*, dacă examinăm şi comparăm reproducerile fotografice ale acestor patru pagini cu acelea ale altor manuscrise ale lui Creangă, date în aceeaşi ediţie.

Comparând ortografia lor constatăm că Creangă scrie: lână, cânta, când, cânepă, pământ, cuvânt, nouă, punând, împărat, deci are o ortografie etimologică, pe când cel care scrie explicaţiile are o ortografie strict fonetică, cu: lînă, cuvînt, cîntece, cînd, cînepă, etc.

În sfârşit, oricine are cele mai elementare cunoştinţe de grafologie vede dintr'odată că toate aceste foi n'au fost scrise de aceeaşi mână. Literele lui Creangă sunt mai ascuţite şi cuvintele sunt de obicei scrise fără despărţiri între litere, iar punctele pe *i* sunt de cele mai multe ori puse după ce a fost scris tot cuvântul, pe când în cele două foi de explicări punctele pe *i* sunt puse totdeauna îndată după ce a fost scrisă litera şi cuvintele sunt de cele mai multe ori scrise din mai multe bucăţi. De asemenea şi unele litere au o formă grafică deosebită: *t* este scris de obicei la Creangă ca în nemţeşte, cu bara jos, pe când în cele două foi bara este totdeauna sus. Şi la alte litere cine observă cu atenţie poate vedea deosebiri de scriere.

©BCU CLUJ

Cred că nu mai este nicî o îndoială, pentru cine ține seama de toate cele expuse mai sus, că expresiile și cuvintele din micul glosar pentru *Amintirea III* NU *sunt „tălmăcite de însuși Creangă"*, ci de vrun filolog din cercul Junimii și nici chiar de unul dintre cei mai pricepuți (după cum se vede din explicațiile greșite) și care, în mod natural, când nu cunoștea cuvântul, recurgea la dicționarul lui Cihac și explica alteori cu cuvinte franțuzești, ceea ce nu era natural să facă Creangă.

Acest glosar nu trebuie să mai figureze de acum înainte în nici o ediție a lui Creangă, cel mult pot fi folosite unele explicații din el care sunt juste, dar în nici un caz să nu se mai compromită numele lui Creangă cu o astfel de lucrare superficială.

P. GRIMM.

©BCU CLUJ

NOTE SLAVO-ROMÂNE II

ÎMPOIȚA

Toponimicul *Ampoița* l-am notat, în satul Feneș de pe valea Ampoiului, în cursul anchetei pentru ALR II, subt forma *'Mpoițța*, cu un *m* silabic (ca în cuvântul *'mpărat*). Un cătun al Ampoiții se chiamă *Lunca 'Mpoițîi*. Râul se numește însă *Ampóț*. Cele două forme de mai sus, fără *a* inițial, precum și forma *Trâmpoiele* ne îndreptățesc să presupunem că forma veche românească a râului a fost **Împoiu*. De aici diminutivul *Împoița* (pronunțat și *'Mpoițța*), *Lunca 'Mpoiții* (cf. *a 'mpins*) și forma *Trâmpoiele* < *între* **Împoiele*, v. DR., I, 132 și DR., III, 391, **Împoiele* (pl.) fiind un alt diminutiv al lui **Împoiu*, format cu sufixul *-el*, pl. f. *-ele*. Forma *Ampoiu* se explică prin trecerea lui *în-* la *an-* (*înaltu* > *anantu*, v. Pușcariu, DR., III, 391) sau mai de grabă, cred eu, prin aglutinarea prepoziției *a* la toponimicul **Împoiu* : (mă duc după apă) *a 'Mpoiu* (cf. *a* + *împroor*, Pușcariu, DR., III, 391).

Un caz asemănător de aglutinare avem în *Andolina* (vale în Ialomița) < prepoziția *a* + **Îndolina* < slav. **ǫdolina* (cf. s.-cr. *ùdolina* „Tiefebene, Grund") [1].

E probabil că a existat, după cum a presupus N. Drăganu, o formă românească veche **Împeiu*, **Împeița* (cf. formele documentare *Ompey*, dela 1271 și 1299, *Ompeicha*, dela 1320), care reprezintă, după legile fonologice ale limbii române pe anticul *Ampeiu-* [2]. **Împeiu* a devenit mai târziu **Împoiu*

[1] V. Iordan, *Rum. Topon.*, 18. Iordan compară forma românească cu plsl. *ǫdolъ* și cu toponimicul sloven *Andol*, fără a explica sufixul *-ina* (care există în forma s.-cr. *udolina*) și inițiala *a-*.

[2] V. Drăganu în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj 1931, p. 136 și *Rom. în v. IX—XIV*, 490—491.

©BCU CLUJ

(Împoița, Trâmpoiele) subt influența cuvintelor cu sufixul *-oiu*[1]).

Presupusele forme românești cu *om-* inițial date de Lenk *(Válye—Ompoj, Válye—Ompoicza)*[2]) reprezintă forme românești cu *îm-*. Se știe că un *î* românesc e redat de Unguri prin *i, u, o (bârsan > burszán, spânzura > punzurál, brânză > bronza, Strâmba > Stromba*[3])). După Lenk se va fi luat și Diaconovich *(Enciclopedia Română,* I. 153) când dă, ca variante ale lui *Ampoiu, Ampoița*, pe *Ompoi, Ompoița*. După informațiile mele, formele din urmă nu există în gura poporului.

Prin urmare *Împoița, Trâmpoiele* dovedesc că Drăganu a avut dreptate când a presupus existența unui românesc **Împeiu*. În vecinătatea unor toponimice ca *Zlatna* (< slav. **Zlatĭna*), *Bălgrad* (< slav. **Bĕlŭgradŭ*) și cele două *Târnave*) < **Trŭnava*), forma **Împeiu* (> **Împoiu* > *Împoița*) e o dovadă de nesdruncinat despre o străveche simbioză slavo-dacoromană și apoi slavo-română.

OLT

Melich[4]) susține, împotriva lui Roesler, Tomaschek, Sandfeld-Jensen, Weigand, Kisch, Pușcariu și împotriva unei păreri mai vechi a lui proprii, că numele românesc al Oltului nu poate fi împrumutat dela Slavi; din formele atestate în antichitate Ἀλούτας, Ἀλούτα, *Alutus, Alutum, Alittus*, nu s'ar fi putut desvolta, după legile fonologice slave, un *Oltŭ* slav. Prin urmare numele slav de astăzi al râului, forma *Olt*, e împrumutată sau dela Români, sau dela Unguri.

Afirmația aceasta din urmă a lui Melich e foarte admisibilă. Astăzi nu mai trăiesc pe malurile Oltului nicăiri Slavi[5]). Bulgarii și Sârbii aud despre el dela Români (și dela Unguri).

---

[1]) Despre substituirea finalelor la toponimice v. Dauzat, *La toponymie française*, Paris 1939, p. 24, 25.

[2]) V. Drăganu în *Închinare lui Nicolae Iorga*, p. 134, 135.

[3]) V. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 385.

[4]) V. János Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest 1925, 262 și u.

[5]) Bulgarii aproape complet românizați din jud. Romanați, Teleorman și Olt sunt coloniști veniți în sec. XIX dela Sud de Dunăre.

©BCU CLUJ

În trecut însă Oltul curgea, se poate spune, prin ţară slavă. În sec. VI Muntenia era numită Σκλαβινία[1]). Slavii aşezaţi prin sec. VI în preajma Oltului au putut să păstreze numele antic al râului şi să-l schimbe în cursul timpului după legile lor fonologice.

Melich crede că, dintr'o formă antică *Alutus*, *Alutum*, *Alittus* cu accentul pe întâia silabă, am fi avut în slavă **Olŭtŭ*, *Olĭtŭ*[2]); din aceste forme am avea în limbile slave moderne, după dispariţia ierului final, neintens, şi vocalizarea celui din silaba penultimă, intens, formele s.-cr. **Olat*, bulg. **Olăt*, **Olot*, **Olet*, rus. **Olot*, **Olet*.

Am spus mai sus că azi nu trăiesc Slavi pe malurile Oltului, ceea ce explică dispariţia formei slave a numelui acestui râu. Dar începând cu sec. VI şi până la completa lor românizare, Slavii de pe Olt au putut avea forma **Olŭtŭ* sau **Olĭtŭ*, cu două ieruri consecutive, dintre care cel final era neintens, iar cel din silaba penultimă, intens. Genitivul, dativul instrumentalul, locativul a trebuit să fie **Olŭta*, **Olĭta*, **Olŭ(ĭ)tu*, **Olŭ(ĭ)tě*, toate formele având un ier neintens. După amuţirea ierurilor neintense, prin sec. X, pe când Slavii de pe Olt încă nu erau românizaţi, nominativul acestui nume a trebuit să fie **Olăt*, (formă bulgărească), iar celelalte cazuri **Olta*, **Oltu*, **Oltom*, **Oltě*. E sigur că formele din urmă, cu ierul neintens dispărut, au fost auzite de Români mult mai des decât nominativul, căci aceste cazuri se întrebuinţează cu diferitele prepoziţii (*do Olta* „până la Olt“, *otŭ Olta* „dela Olt“, *kŭ Oltu* „spre Olt, la Olt“, *po Oltu* „pe Olt“, etc.). Din aceste forme a putut fi extrasă forma românească *Olt*[3]) care apoi a fost împrumutată de Unguri şi de Slavi.

[1]) V. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923, vol. I, 62.

[2]) *Op. cit.* 263.

[3]) La substantivele slave trecute în limba română trebue adeseori să presupunem că nu nominativul, ci celelalte cazuri stau la baza formei româneşti, v. DR., X, 38 Mai cu seamă formele pe care le-am dat în DR., VIII, 178—179, *Bi'cóţ*, *Gâbroţu*, *Girbóţu*, *Ilóţ*, *Socolóţ* sunt forme instructive în această privinţă. Toate aceste toponimice au sufixul slav *-ovĭcĭ* (s. -cr. *ovac*, bulg. *-ovec*) care în cazurile oblice are forma *-ovc-*; din cazurile oblice şi mai cu seamă din locativ (forma s.-cr. a locativului este *-ovcu*) a fost extrasă forma românească *-oţ*, *-oţu*. La fel trebue explicate şi formele *Dobroţ* (sat în jud. Hunedoara) < slav. **Dobrotĭcĭ*, v. mai sus p. 257, *Lucareţ*

©BCU CLUJ

Prin urmare lipsa ierului în forma *Olt* nu poate servi de argument împotriva posibilității de a fi fost transmis de Slavi. Mai de grabă *o* în loc de *a* e un astfel de argument. Se știe că Slavii au ajuns în regiunea Dunării de jos prin sec VI. Atunci au auzit dela localnici — care trebue să fi fost în marea lor majoritate Dacoromani — numele vechi ale râurilor. Pe vremea aceea nu se mai poate vorbi de cantitatea vocalelor în graiurile romanice născânde. Într'o formă ca *Alutu(s)*, Slavii au auzit un *a* accentuat și doi *u* neaccentuați. În împrumuturile făcute graiurilor romanice, Slavii au tratat pe orice *a* accentuat ca *a*, iar orice *a* neaccentuat ca *o*, indiferent de cantitatea pe care a avut-o în latina clasică: *pāgānus* > *poganŭ*. *altare* > *olŭtarĭ*, etc.[1]) *Alutus* ar fi trebuit deci să dea în slavă **Alŭtŭ*.

Dacă am presupune o formă accentuată *Alútus*, atunci e

(Timiș-Torontal) pronunțat *Lucăréț* (comunicat de on Pătruț) < sârb *Lukarevac*, locativ *Lukarevcu* (v. Slobodan Kostić, *Srpska crkva i škola u Rumuniji*, Timișoara 1931, p. 15, 19, 44, 77, etc.), *Podgoț* (numele românesc al satului *Podgorac* din Sârbia, regiunea Timocului, cercul Boljevac) < sârb. *Podgorac* < **Podgorĭcĭ* (v. *Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine*, III, Beograd 1931, p 49), etc. și poate și numirile de localități cu sufixul *-inț* (slav *-inĭcĭ*, bulg. *-inec*, sârb. *-inac*): *Balinț* (Severin), cf. sârb. *Balinac* (*Rečnik Mesta*, II, 9), bulg. *Balinci* (*Dictionnaire des loc. de Bulgarie*, 48), *Belinț* (Timiș-Torontal), cf. sârb. *Belince* (*Rečnik Mesta*, II, 17), *Belotinț* (Timiș-Torontal), cf. sârb. *Belotince* (*Rečnik Mesta*, II, 18), bulg *Bĕlotinci* (*Dictionnaire des loc Bulgarie*, 13, 19), *Bogodinț* (Caraș), *Budinț* (Timiș-Torontal), *Chesinț* (Timiș-Torontal), *Covăsinț* (Arad), etc. Satul *Batinac* din Estul Sârbiei (valea Moravei) îl numesc Românii localnici *Batinț*, v. ALR I, vol. I, hărțile 1 și 2, punctul 3.

Tot din formele în care ierul din silaba penultimă a fost în poziție slabă trebue derivate și formele *colț* < plsl. ***kolĭcĭ**, *neamț* < plsl. *němĭcĭ*, *zimț* < plsl. *zębĭcĭ*, *Zdrapț* sat în (jud. Hunedoara) < **Zdravț* < slav. **Zdravĭcĭ*, cf. bulg. *Zdravec* (*Dictionnaire des loc. Bulgarie*, 112), etc.

Din exemplele de mai sus se poate extrage „legea" următoare: ierurile consecutive din silaba finală și penultimă — e vorba mai ales de sufixul *-ĭcĭ* — dispar de obiceiu în elementele slave mai vechi ale limbii române, dacă accentul cade pe una dintre silabele care preced penultima. Termenul *stăreț* „egumen" e mult mai nou, de origine savantă, bisericească, de aceea are o pronunțare mai apropiată de cea a slavonei bisericești: *stárecŭ* (*Slovarʹ cerkovno-slavjanskago i russkago jazyka*, Sanktpeterburg 1867, s. v). La fel *ágneț* „hostie" < slavon. bis. *ágnecŭ* (*ibid.*).

[1]) V. M. Bartoli în *Jagić-Festschrift*, Berlin 1908, p. 33; Romansky în *Sbornik v čest na prof. L. Miletič*, Sofia 1933, p. 655.

©BCU CLUJ

adevărat că *a* neaccentuat ar fi dat în slavă *o*; în schimb însă *u* accentuat ar fi fost redat prin **y (*Olytŭ)* care în limbile slave meridionale moderne ar fi dat *i (*Olit;* cf. *Tragŭrium > Trogir)* [1]).

Forma *Olt* trebue deci explicată altfel. Ţinând seamă de faptul că diferitele grafii antice ale numelui Oltului nu redau probabil niciuna fidel pronunţarea localnicilor [2]) să urmăm principiul metodologic după care, dacă e vorba de nume neromane (dacice, tracice), e preferabil să plecăm dela forma populară actuală în explicarea toponimicelor, întrebuinţând diferitele grafii antice numai ca puncte de sprijin [3]). În felul acesta au fost reconstituite formele **Dunaris, *Donaris* pentru *Dunăre* [4]), **Crīsius* pentru *Criş* [5]) **Timīsius* pentru *Timiş* [6]). Pentru *Olt* putem reconstitui forma **Olutus*.

În ce priveşte pe *o* în loc de *a*, să amintim că graiurile tracice se împărţeau în două „dialecte" după cum aveau *o* sau *a* în locul lui *o* indo-european [7]).

În grafia unor toponimice din Dacia alternează *o* cu *a*: *Potaissa — Patavissa, Porolissum — Civitas Paralisensium* La fel şi pentru numele de râuri au putut exista, într'un graiu tracic (dacic) forme cu *a*, în altul forme cu *o*: *Marisius — *Morisius, *Samisius* (cf. *Samuş*) [8]) — **Somisius, Alutus — *Olutus* [9]), **Argesius* (> *Argeş*) — Ὀρδησσός [10]).

[1]) V. Bartoli, *ibid.*, p. 42 sq.; Romansky, *ibid.*

[2]) V. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 456, notă.

[3]) V. G. Pascu, *Etimologii româneşti*, Iaşi 1910, p. 15; I. Iordan, *Die rumänische Ortsnamenforschung*, în *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, I, p. 66.

[4]) V. G. Pascu, *Etimologiea fluviului Dunăre*, în *Viaţa Românească*, Iaşi, Sept., 1913, p. 303—305; Pârvan, *În chestiunea etimologiei „Dunării"* în *Revista Istorică*, VII, 248; Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 459—460; Ernst Gamillscheg, *Zum Donaunamen*, în *Zeitschrift für slavische Philologie*, III (1926), p. 149—154: Puşcariu, în DR., p. 799—800.

[5]) V. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 457; N. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, p. 313 sq.

[6]) V. N. Drăganu, *Românii în veac IX—XIV*, p. 244—250.

[7]) V. Norbert Jokl, *Thraker. B. Sprache.* Extras din *„Reallexikon der Vorgeschichte"*, Berlin, Bd. 13, Juni 1929, p. 284.

[8]) V. Drăganu, *Românii în veac. IX—XIV*, p. 474 sq.

[9]) V. Petrovici, în DR. VII, p. 344 şi *„Transilvania"* anul 73, p. 866 sq.

[10]) V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice.* Mem. Acad. Rom. Secţ. ist. seria III, tom I, mem. 1, Bucureşti 1923, p. 23 sq.

©BCU CLUJ

Sincoparea lui *u* din silaba a doua e o dovadă că accentul a fost pe silaba inițială. De altfel, pentru a ajunge la *Olt*, putem pleca și dela **Ólitus* (cf. *calidus* > *cald*)[1].

Varianta dialectală cu *a* inițial *(Alutus* sau **Alitus)* s'a păstrat și ea în gura populației dacoromane subt forma, de asemenea normală din punctul de vedere al fonologiei românești, *Alt*[2].

GURASADA

Acestui nume de sat de pe Valea Mureșului (jud. Hunedoara, pl. Ilia) i s'au dat până acuma două explicații: de Csánki, în *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, p. 134 și de Drăganu, în *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticei*, București 1933, p. 283. Csánki, plecând dela forma oficială ungurească *Guraszáda*, crede că acest toponimic e o formație hibridă, compusă dintr'un element românesc *gură* și unul unguresc având același înțeles: *szád*[3]). Drăganu are dreptate când vede în elementul al doilea forma slavă *sadŭ* „planta, plantatio", dar greșește când crede că partea întâia a acestui nume *Gura-* e slavul *gora* „munte", cu prefacerea lui *o* aton în *u*[4]).

Localnicii zic acestui sat *Gura-Sadului*. Acesta e deci un nume de sat asemănător cu *Gura-Honțului*, *Gura-Barzii*, *Gura-Dobrii*, *Gura-Râului*, *Gura-Roșiei*, *Gura-Humorului*, *Gura-Văii*, etc. etc.[5]) Toate satele care poartă acest nume se găsesc sau lângă confluența a două râuri (la *Gura-Dobrii* se varsă râul *Dobra* în Mureș), sau la deschiderea unei văi înguste dela munte spre câmpie *(Gura-Râului,* jud. Sibiu).

După cum mă informează d-l Silviu Dragomir, originar din Gura-Sadului, și care totdeauna a înțeles acest nume

---

[1]) Cf. forma *Aittus* dată de *Tabula Peutingeriana* și care probabil trebue cetită *Alittus,* v. Melich, *op. cit.*, p. 263; Drăganu, *op. cit.*, p. 536.

[2]) V. Drăganu, *op. cit.*, p. 537, 540.

[3]) V. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia,* Budapest 1941, p. 36: Românii ar fi tradus toponimicul vechiu unguresc (*szád* „orifice") formând un toponimic mixt româno-ungar.

[4]) De altfel *o* aton în elementele slave nu se preface în *u*: *a împodobi, a potopi, a clocoti,* etc., v. A. Rosetti, *Istoria limbii române,* III, p. 46 și u.

[5]) În toată țara sunt vreo 70 de nume de sate asemănătoare.

©BCU CLUJ

aşa cum îl explic eu, valea care iese dintre dealuri lângă sat n'are nume, ci se numeşte simplu *Vale*. E probabil însă că s'a chemat odată *Valea-Sadului* (cf. *Râul-Sadului* din jud. Sibiu). Încă în anul 1292 e amintit aici un sat scris în documente *Zad*, *Zaad*, ceea ce trebue cetit *Sad* (cf. satul *Sadu*[1]) din jud. Sibiu). E probabil că dela sat şi-au primit numele de *Valea Sadului* şi cursul apei şi valea (ca în jud. Sibiu: *Râul Sadului*).

Un caz asemănător avem pe ţărmul drept al Mureşului, la o depărtare de vreo 15 km. de Gura-Sadului. Aci satul *Gura-Dobrii*, aparţinând comunei *Dobra* (numită aşa probabil după numele întemeietorului ei, *Dobra*)[2], şi-a primit numele dela râul şi valea Dobrii, iar acestea din urmă dela satul *Dobra*[3]).

Autorităţile administrative ungureşti au dat un aspect mai unguresc numirilor de acest fel omiţând terminaţiunea românească a genitivului: *Gurahoncz*, *Guraró*, *Guraszáda*, *Gurabárza*, *Guradobra*, *Guravoj*. În unele părţi, intelectualii români au adoptat, în cursul sec. XIX, aceste nume, mai scurte, ca nume oficiale româneşti: *Gurahonţ* (jud. Arad), *Gurasada*, *Guravale* sau *Guravăi* (jud. Arad). Poporul zice însă *Gura-Honţului*, *Gura-Sadului*, *Gura-Văii*. E de mirare că până astăzi formele acestea greşite, datorite administraţiei ungureşti, sunt întrebuinţate ca forme oficiale. Ca în cazul lui *Gurasada*, necunoaşterea formei populare duce la stabilirea unei etimologii greşite.

VOREŢ

În Nordul Banatului, între Timiş şi Mureş, curtea casei ţărăneşti se numeşte *voréţ*, sau, mai rar, *dvoréţ*. I. A. Candrea, în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, s. v. *voreţ*, dă acest termen ca provenind din sârb. *dvorac*. Acesta e un diminutiv dela *dvor* „curte" foarte rar întrebuinţat[4]) şi

[1]) Cf. Walter Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, în *Balkan-Archiv*, III, p. 124.

[2]) V. Şt. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale in Ţara Oltului*, Bucureşti 1936, p. 224.

[3]) De altfel nici râul Dobrii nu e numit de localnici aşa, ci simplu *Riu* sau *Riu mare*, v. Popovici, *Rumänische Dialekte*, I, 16.

[4]) Dicţionarul Academiei iugoslave s.v. În dicţionarul lui Vuk Karadžić nici nu se găseşte.

©BCU CLUJ

e accentuat *dvórac* [1]). Prin urmare accentul, vocala din silaba finală și înțelesul formei sârbești se deosebesc de cele ale formei românești.

În ce privește accentul, e adevărat că înainte de deplasarea štokaviană a accentului acesta cădea pe silaba ultimă. De asemenea vocala mobilă *a* era mai demult un fel de *ă*. Dintr'o formă sârbo-croată **dvorăc* (accentuată pe *ă*) am explicat toponimicul *Vorăț* (accentul pe *ă*) din Valea Almăjului [2]).

Voréț nu poate fi deci de origine sârbească. Aspectul fonetic ne trimite la un graiu cu caracter bulgăresc. Într'adevăr, în graiurile bulgărești ierul mic *(ĭ)* intens se vocalizează în *e*, deci protosl. **dvorĭcĭ* > bulg. *dvorec* [3]).

Graiul slav cu caracter bulgăresc în care a existat un **dvoréc* (nu *dvórec*) cu sensul de „curte țărănească" a fost acela vorbit de Dacoslavii așezați în Nordul județului Severin, acolo unde și toponimia arată caractere fonologice bulgărești: *Bucoveț*, *Mâtnic* [4]). După cum am spus mai sus (p. 247 sq.), toponimicele *Mâtnic* și *Mâtnicel* arată că românizarea acestor Slavi s'a făcut într'o epocă mai recentă decât aceea în care s'au românizat ceilalți Dacoslavi așezați mai la răsărit, anume după denazalizarea vocalelor nazale. Românii și Slavii trăiau încă amestecați în această regiune atunci când a fost întemeiat de ex. satul *Rădmănești* care în anii 1440 și 1477 e amintit în documentele ungurești subt forma *Radmanocz*, *Radmanowcz* [5]) (< slav. **Radmanovĭci* sau **Radmanovići*). Satul va fi fost înte-

[1]) *Dvórac* cu sensul de „Schloss, Palast, Hofburg" e un neologism rusesc în limba literară sârbă (rus. *dvoréc*).

[2]) V. DR, VIII, 176.

[3]) V. Dicționarul lui Gerov s. v. *dvórec* (accentul pe *o*), diminutiv dela *dvor* „curte." Și acest diminutiv e rar întrebuințat. *Dvoréț*, accentuat pe *e*, având înțelesul de „Hof (eines Fürsten), Schloss, Palast" e, ca *dvórac* în sârbă, un neologism rusesc. În dicționarul lui Gerov nu se găsește.

[4]) V. mai sus p. 247 sq., și 259.

[5]) V. Csánki, *Magyarország történelmi fölrajza a Hunyadiak korában*, Budapest 1890—1913, vol. II, 59. Administrația medievală ungurească, conform obiceiului ei urmat și în alte regiuni, a tradus și acest toponimic dându-i un aspect unguresc: într'un document din anul 1454 satul e numit *Radfalwa* (*ibid.*). Despre maghiarizarea toponimicelor în Evul Mediu v. „*Transilvania*", anul 74 (1943), Nr. 2. În sec. XIX, numele oficial a fost *Radmanyest*.

©BCU CLUJ

meiat în cursul secolului XIV. Deci până prin sec. XIV a durat simbioza slavo-română în această regiune [1]).

Ir. SĂMĂN', dr. BÂLCIU, PANAIR, PANAGIUR, NEDEIE, ZBOR

Sever Pop, în articolul intitulat *Sinonimele cuvântului târg în lumina geografiei linguistice* (extras din *Revista Geografică Română*, anul I, fasc. I, Cluj 1938), p. 12, derivă termenul istroromân *sămăń* [2]) „târg săptămânal" din sârb. *smena* „schimb" [3]). Etimologia lui ir. *sămăń* a fost dată demult de A. Byhan în *Jahresbericht*-ul lui Weigand, VI, p. 347. Byhan îl derivă din slovenul *seménj* „târg" pe care îl compară cu croatul *sajam* „târg".

În publicațiile științifice cuvântul sloven e notat *səmənj* [4]) ceea ce arată că pronunțarea lui e identică cu cea a cuvântului istroromân, căci *ə* = *ă*. Pe lângă înțelesul de „târg", germ. „Markt", *seménj* îl are și pe acela de „sărbătoarea hramului bisericii", germ. „Kirchweihfest, Patrociniumfest" [5]). Acesta este de altfel sensul cel mai vechiu din care s'a desvoltat acela de „târg".

S. Pop, la p. 6 a lucrării citate, voind să arate că evoluția semantică a latinescului *feriae*, dela sensul de „sărbătoare" la acela de „târg" (cf. ital. *fiera*, franc. *foire* „târg") nu e ceva neobișnuit, aduce exemplul ungurescului *vasárnap* „duminecă". Dar evoluția semantică a cuvântului unguresc s'a făcut în direcție inversă, căci *vasárnap* a însemnat la început „zi de târg" (*vásár* „târg", *nap* „zi") și pe urmă „sărbătoare". În limbile romanice evoluția a fost „sărbătoare" > „târg", iar în maghiară „târg" > „sărbătoare".

Pentru ca să exemplifice evoluția semantică „sărbătoare" > „târg", S. Pop ar fi putut găsi în studiul său mai mulți termeni românești cu înțelesul de „târg". Mai întâi ir. *sămăń* care în slovenă a avut la început sensul de „sărbătoarea hramului bisericii". Apoi termenul de origine ungurească *bâlciu*.

[1]) La sfârșitul sec. XV și în cursul sec. XVI încep să apară în aceste părți Slavi vorbind un graiu cu caracter sârbesc, v. mai sus p. 250, 255, 260.

[2]) Accentul e pe silaba ultimă.

[3]) Etimologie admisă de Giorge Pascu, v. *Revista Critică*, anul 13, Nr. 1, p. 63.

[4]) Cu un accent grav pe *ə* din silaba ultimă.

[5]) V. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1894, s. v.

©BCU CLUJ

Se ştie că acesta derivă din ung. *bolcsú*, *bulcsú*, *búcsú* „pelerinaj, praznic, hram“ [1]). Evoluţia semantică, dela înţelesul de „pelerinaj, praznic, hram“ la acela de „târg“, s'a întâmplat de altfel pe teren unguresc (v. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, Budapest 1893, s. v. *búcsú)*. Nu e deci nevoie să ne gândim la altă etimologie a lui *bâlciu*, cum fac S. Pop şi G. Pascu (v. *Revista Critică*, XIII, p. 72) luându-se după Hasdeu (v. *Etymologicum magnum*, III, p. 3021). Formele *bulci(u)* şi *bulgi(u)* din Ardeal redau forma ungurească *bulcsú* [2]).

Aceeaşi evoluţie semantică o arată şi gr. ἡ πανήγυρις „solennité, fête publique (populaire), festival, fête patronale, foire“ [3]). Cu înţelesul de „târg“ a fost împrumutat, dela Greci, de Turci subt forma *panayır* [4]); aceştia l-au dat apoi celorlalte popoare balcanice: bulg. *panair*, sârb. *panagjūr* [5]). Forma românească *panair* din Dobrogea a intrat în română din bulgară şi nu din turcă precum pretinde S. Pop. La fel forma *panagiur* dela Românii din Sârbia, comuna Batinţi nu e de origine turcească, cum spune S. Pop. La Românii din Sârbia, *panagiur* a intrat prin filieră sârbească — ceea ce se vede din fonetismul sârbesc al acestui cuvânt — ca de altfel toate turcismele (sau aproape toate) din graiul acestor Români şi al acelora din Banat [6]).

Şi termenul *nedeie*, citat de S. Pop (p. 55. nota 1), a făcut acelaşi drum ca şi termenii amintiţi mai sus. În slavă, *nedělja* are înţelesul de „duminecă“ [7]). Pe teren românesc s'a desvoltat înţelesul de „petrecere făcută de obiceiu în ziua hramului bi-

---

[1]) V. *Dicţionarul Academiei*, s. v. *bâlciu*.

[2]) Cf. ung. *gyolcs* > rom. *giolgi(u)*, *giulgi(u)*.

[3]) V. Vlachos, *Lexikon ellinogallikon*, Atena 1897, s. v.

[4]) Cit. *panaîr (i* fără punct are valoare de *i)*. S. Pop scrie greşit *panayer*.

[5]) Cit. *panagiūr*. Deoarece în tipografie lipseşte caracterul tipografic *đ* tăiat, l-am redat prin *gj*, ca în multe publicaţii croate (cf. Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901, vol. I, p. 360—366).

[6]) Meglenorom. *păzăriște* e împrumutat de asemenea din bulgară (v. Gerov-Pančev, *Rěčnikŭ na blŭgarskyj jazykŭ*: *pazárište*) şi nu e un derivat meglenoromân din *păzari*, cum lasă să se înţeleagă Capidan (v. *Dicţionar meglenoromân*, s. v. *păzari)*.

[7]) Înţelesul primitiv al lui *nedělja* este „Tag, an dem nicht gearbeitet wird; lat. *feria*“, v. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908—1913, vol. I, s. v. *dělo*, p. 194.

©BCU CLUJ

sericii; horă ce se face într'o localitate la o anumită zi de sărbătoare; iarmaroc, bâlciu"[1]).

În sfârşit şi cuvântul *zbor* ţine, din punct de vedere semantic, de categoria termenilor înşiraţi mai sus: fr. *foire,* ir. *sămăń,* dr. *bâlciu, panair, panagiur* şi *nedeie*[2]). De fapt în bulgară, sârbo-croată şi slovenă formele slave mai vechi *sŭborŭ* şi *sŭnĭmŭ*[3]) au trecut dela înţelesul de „adunare"[4]) la acela de „hram", „hramul unei mănăstiri", „sărbătoarea patronului" şi apoi la acela de „bâlciu"[5]).

ELEMENTE ROMÂNEŞTI ÎN UCRAINEANĂ

La lista elementelor româneşti în ucraineană dată de Scheludko (v. D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen, Balkan-Archiv,* II, p. 113—146) trebue adăugate următoarele, spicuite din H. Nakonetschna - J. Rudnyćkyj, *Ukrainische Mundarten, Südkarpatoukrainisch (lemkisch, bojkisch und huzulisch), auf Grund von Schallplatten,* Berlin-Leipzig 1940 *(Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin,* Nr. 9):

balája „weisse Kuh; hellblonde Frau" (huţ.)[6]) < *bălaie* Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 126, *balan* „weisser Ochse" < *bălan.*

batelęu „Schlägel, womit man Hanf schlägt" (huţ.). Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 126, *batalev, botelev* „Klöppel zum Butterschlagen" (Galiţia) < *bătălău.*

cark „Gehege" (huţ.). Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 146, *carok, ocarok* „Abzäumung für Kälber" < *ţarc* şi DR. VIII, p. 143.

[1]) V. Candrea-Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic,* s. v. *nedeie.*

[2]) Despre *zbor,* S Pop spune că „e înrudit cu *zbor*" (p. 58). Evident e o greşală de tipar. Deoarece cu două rânduri mai sus a vorbit despre *obor,* e probabil că S. Pop a vrut să spună aici că *zbor* e înrudit cu *obor,* ceeace e greşit. Slavul *oborŭ* (< *ob* + *vor-*) derivă din radicalul *ver-, vor-* care exprimă ideea de „a închide"; la început însemna „loc îngrădit".

[3]) V. Miklosich, *Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum,* s. v. *sŭborŭ, sŭnĭmŭ.*

[4]) Cf. *sobor, săbor* „adunare" < slavon bisericesc *sŭborŭ* „idem".

[5]) V. Gerov-Pančev, *Rĕčnikŭ na blŭgarskyj jazykŭ,* s. v. *sborŭ;* Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika* s. v. *sajam* (< * *sŭjĭmŭ).* Slovenul *semenj* derivă, prin metateză, dela *senjem* care la rândul lui corespunde paleoslavului *sŭnĭmŭ.*

[6]) Prescurtarea (huţ.) însemnează că cuvântul se găseşte în graiul Huţanilor (Huţulilor).

©BCU CLUJ

Cárna, Na Cárńi „Flurname in Vovčyneć [1]) (huţ.) < *ţarnă, ţarină.*

fin „Patenkind" (huţ.). Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 144, *fiin* „Patenkind" < *fin.*

ǵelétka „Fass; (Mass)" (huţ.) < *găleată.* Cf. DR. VIII, 143.

hotár „Grenze zwischen zwei Dörfern" (huţ.) < *hotar.* În celelale graiuri ucrainene acest termen are înţelesul de „Grenzraum, Grenze" şi e de origine ungurească. La Huţanii din Volcineţ cuvântul a trecut prin filieră română.

hrunók „steiler Hügel" (boic.) [2]) < *gruiu,* vechiu *gruń.* Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 121, *hruń, gruń.*

kráčun „Weihnatsfest" (boic.) < *Crăciun.* Cf. *Balkan-Archiv,* II, 136, *kračun, kerečun, krečun* „Brot das am 24. Dezember gebacken wird".

maibíl'šyi „der grösste", *maively'kyi* „sehr gross" (huţ.) < *mai.* Cf. *Balkan-Archiv,* II, p. 138, *maj.*

straży'ŕ „Wächter" (huţ.) <mold. *străjăr* = *străjer.*

tarkátyj „weiss mit schwarzen Flecken (Hund), Scheckig" (huţ.) < *tărcat.*

tárkuš „weisser Hund mit schwarzen Flecken" (huţ). < *tărcuş* „tărcat, nume de câne".

BLEAH

G. Geib înşiră printre elementele româneşti de origine germană şi cuvântul *bleah* (v. *Germanische Sprachelemente im Rumänischen* în *Europäischer Wissenschafts-Dienst,* Nr. 12, Berlin 1941, p. 5). E adevărat că *bleah, bleau, bleav* provin din germ. *Blech,* dar nu direct, ci prin filieră ucraineană (v. Brüske, *Jahresbericht des Inst. f. rum. Spr. zu Leipzig* XXVI—XXIX, p. 14). Trebuia deci să dea şi pentru *bleah* indicaţia pe care a dat-o pentru *ratuş:* „aus dem Russischen" (înţelegând, firesc, rusa mică, adică ucraineana).

---

[1]) Comuna Volcineţ (jud. Rădăuţi, pl. Siret) avea, în anul 1930, 1201 locuitori de limbă maternă română şi 1001 de cea ucraineană, v. *Recensământul general al populaţiei României,* Bucureşti 1938, vol. II, p. 356—357. Nakonetschna şi Rudnyćkyj greşesc când numesc populaţia ruteană din Volcineţ Huţuli. Aceştia din urmă sunt aşezaţi mult mai la apus, în munţi.

[2]) Prescurtarea (boic.) însemnează că cuvântul se întâlneşte în graiul Boicilor, populaţie ruteană din Carpaţii orientali.

©BCU CLUJ

URMĂTORI „moştenitori"

Judecând după aria de răspândire a termenului *următori* „moştenitori", anume Vestul Banatului şi Sudul Crişanei (v. ALR II. vol. I, pag. 87, harta 173, punctele 29, 36, 47, 53, 64, 76), regiuni expuse influenţei sârbeşti, e natural să ne gândim la un decalc după vreun termen sârbo-croat. De fapt „moştenitor" se zice sârbeşte *naslednik*, iar acesta are la bază verbul *naslediti* „sequi, consequi, hereditare." În punctele 37 (sârbesc) şi 48 (bulgăresc), s'a răspuns cu acest termen. De asemenea şi în punctul românesc 4, din Sârbia orientală: *naslénic*.

E interesant că Slavii din jud. Caraş numiţi Caraşoveni au împrumutat termenul bănăţean decalcat după cel sârbesc: *urma(ă)tóri*.

MUR < ucr. MUR

În ALR II, vol. I, pag. 116, harta 223, în punctul 353 (Bârsana, jud. Maramureş), s'au dat două răspunsuri la întrebarea [3763] TEMELIE: *fodomęęnt* şi *mur d'(ģ)ĕ pt'(k')átră*. Subiectul a adăugat că „fodomentul" se face, la casele moderne, din pietre şi mortar, pe când „murul" se face, la casele din bârne, bătrâneşti, din pietre suprapuse fără mortar. După cum se vede din răspunsul dela punctul huţănesc 366 (Brodina, jud. Rădăuţi) de pe aceeaşi hartă *(mur, mur pid χátoų* „zid subt casă") şi din răspunsul la întrebarea [3761] ZID de pe pag. 114 *(mur)*, cuvântul trebue să fie de origine ucraineană. De fapt cuvântul *mur* nu e numai ucrainean, ci şi polonez, belorus, slovac şi sorab (v. Miklosich, *Etym. Wörterb. d. sl-Spr.*, s. v. *murŭ)* şi e de origine latină *(murus)* trecut în limbile slave prin filieră germană [1]).

E probabil că, la scriitorii moldoveni şi mai cu seamă la Eminescu, *mur* nu e un neologism, ci un moldovenism de origine ucraineană. Totuşi intrarea lui în vocabularul literar — Eminescu îl întrebuinţează de mai multe ori — se datoreşte aspectului lui latinesc [2]).

Mur — cel puţin forma cu siguranţă populară atestată în Maramureş — trebue prin urmare adăugat la lista elemen-

[1]) Cf. Brückner, *Słownik etym. jęz. polsk.*, s. v. *mur*.
[2]) Lat. *murus* s'a păstrat în aromână: *mur*; v. Puşcariu, *Etym. Wörterb. d. rum. Spr.* p. 97, 1131.

©BCU CLUJ

telor ucrainene în limba română dată de Hermann Brüske în *Jahresbericht*-ul lui Weigand, XXVI—XXIX, p. 12—45 şi de D. Scheludko în *Balkan-Archiv*, I, p. 159—172 [1]).

TRATAMENTUL GRUPURILOR CONSONANTICE INIŢIALE ÎN ELEMENTELE SLAVE ALE LIMBII ROMÂNE

În unele lucrări istorice apărute la Budapesta [2]) se afirmă că forma *chinez* „primar, jude" a intrat din limba maghiară în graiurile româneşti din Ungaria. E adevărat că explicaţia aceasta a sugerat-o mai demult I. Bogdan în *Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist.*, Seria II, tom. XXVI (1903—1904), p. 13. Şi I. A. Candrea îl dă pe *chinez* ca venind din maghiară [3]).

Explicaţia formei *chinez*, e următoarea: Grupul iniţial format dintr'o velară şi o nazală n'a existat în limba română înainte de influenţa slavă şi nici azi nu există în graiurile populare. Aspectul fonetic al elementelor slave prezentând un astfel de grup iniţial a fost făcut mai potrivit rostirii româneşti, a fost românizat, introducându-se o vocală între velară şi nazală: sl. *gnojĭ* > rom. *gunoiu*, sl. *gnojište* > rom. *gunoişte*, sârb. *kmet* > rom. băn. *cumăt*, *cumét*, „consilier comunal" [4]) sau *chimét*, sl. *gnusiti sę* > *gunosi*, *gunosli*, arom. *mi agunusescu*, sl. *ch(ŭ)mel'ĭ* > *hămeiu*, *hemeiu* [5]).

[1]) Verbul *a murui* „a unge pereţii cu pământ" nu e din ucr. *muruvaty* „a zidi", cum crede Scheludko *(Balkan-Archiv,* I, p. 166), ci trebue pus în legătură cu sârb. *múra* „humă, lut", v. dicţionarele lui Tiktin, Candrea-Adamescu şi Scriban.

Mur întrebuinţat în graiul Ungurilor din jud. Braşov arată că acest element ucrainean este (sau a fost) răspândit şi în regiuni mai sudice. G. Blédy *(Influenţa limbii române asupra limbii maghiare,* Sibiu 1942, p. 69) zice, cu tot dreptul, despre ung. *mur.*: „Este cam greu de închipuit ca limba lui Eminescu să fi influenţat graiul Ciangăilor dimprejurul Braşovului." Am văzut mai sus că *mur* e popular, deci din graiul popular românesc a intrat în graiul Ciangăilor de lângă Braşov.

[2]) V. Gáldi-Makkai, *A románok története,* Budapest s. a., p. 41; Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia,* Budapest 1941, p. XXI.

[3]) *Dicţionarul enciclopedic ilustrat,* s. v. Atât I. Bogdan, cât şi I. A. Candrea explică pe *chinez* din ung. *kinéz*. De fapt forma ungurească e *kenéz*. Numai aşa se găseşte în Szarvas-Simonyi, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, s. v. şi în Szinnyei, *Magyar tájszótár,* s. v.

[4]) V. DA, s. v.

[5]) În cazul că rom. *cumătru* ar fi de origine slavă, nu e nevoie să presupunem păstrarea ierului neintens din silaba iniţială cum au făcut-o unii

©BCU CLUJ

Un cuvânt ca *cnez* ar fi fost deci absolut izolat în limba română populară. Termenii *cneaz, cnez, cnejie, cnezie, cneajnă, cnezat, cnezi, cnezial, cnigă* „registru", *cnut* nu sunt şi n'au fost niciodată populare. În textele noastre vechi atât de influenţate de slavona bisericească, formele cu *cn-* iniţial sunt explicabile.

Vocala care se intercalează între velară şi nazală e de aceeaşi natură ca vocala din silaba următoare: vocală posterioară în *gunoiu (gunoişte, a ġunoi), a gunosi (mi agunusescu);* vocală anterioară în *hemeiu, chimet* (varianta *cumăt* se explică prin acţiunea bilabialei *m).* Forma *chinez* e deci perfect analoagă formelor *chimet, hemeiu.*

De altfel nu numai grupurile iniţiale slave *gn-, cm-, cn-, chm-* n'au fost tolerate de graiurile româneşti, ci şi *chr-, gv-, nr-, zr-: chrĕnŭ* > *hirean, herean; chrana, chraniti* > *hărană, a hărăni; chrabrŭ, chrabŭrŭ* > *hărăbor; gvozdĭ* > *găvozd; gvozditi* > *a găvozdi,* **Gvozdĭje* > *Găvojdia* „numele mai multor sate în judeţele Hunedoara, Severin, Arad" [1]; *cvasiti* > *a covăsi* (lapte *covăsit, covăseală);* rus. *kvaša* > *covaşă* [2]); **Kvasĭna* > *Covasna* „localitate în jud. Trei-Scaune"; *nravŭ* > *năravŭ; zrĕti* > *zări* [3]).

Fenomenul acesta în aparenţă este identic cu cel constatat în limba maghiară. De fapt însă în graiurile ungureşti sunt evitate toate grupurile consonantice iniţiale[4]), pe când în

(v. Rosetti, *Bulletin Linguistique,* VIII, 160 sq.), Vocala *u* s'ar explica şi în *cumătru* ca în *gunoiu, cumăt.* De altfel *cumătru* nu e de origine slavă, v. Skok, *Revue des Études Slaves,* X (1930), p. 186 sq., DA, s. v. *cumătru* şi *Bulletin Linguistique,* VIII, 161.

[1]) V. Moldovan-Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria,* Sibiu 1909, p. 99; N. Drăganu, *Românii în v. IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti 1933, p. 234, nota 2.

[2]) V. DA, s. v. Cf. *ibid.* şi *covăşiţă.*

[3]) V. Densusianu, *Hist. de la langue roum.,* I, 275 şi u.

[4]) Un cuvânt unguresc poate începe numai printr'o vocală sau printr'o singură consonantă. Grupurile consonantice iniţiale în elementele streine, deci şi cele slave, sunt înlăturate 1) prin intercalarea unei vocale între cele două consonante iniţiale ale grupului: *gnoji* > *ganaj, bratŭ* > *barát;* 2) prin proteza unei vocale: *stolŭ* > *asztal;* 3) prin metateza consonantei a doua din grup care schimbă locul cu vocala următoare: *sliva* > *szilva;* 4) prin dispariţia uneia dintre consonante: *svobodi* > *szabad.* V. F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen,* 2-te Auflage besorgt von Dr. L Wagner, Wien und Teschen 1884, p. 42—43.

©BCU CLUJ

cele româneşti numai unele, şi anume acelea care nu sunt obişnuite în elementele străvechi ale limbii.

Un astfel de grup consonantic iniţial în elementele slave ale limbii române poate fi înlăturat 1) prin intercalarea unei vocale cum e cazul lui *gunoiu, cumăt, chinez, hemeiu, hirean, găvozd, năravˌ;* 2) prin metateza consonantei a doua din grup care trece după vocala următoare: *dlato* > *daltă;* 3) prin dispariţia uneia dintre consonante: *b(ŭ)denie* > *denie, dvorĭnikŭ* > *vornic, svirĕpŭ* > *sirep, chvala* > *fală.* Grupul *sl-* în multe graiuri devine *scl-*: *slabŭ* > *sclab*[1]) sau *zl-*: *zlab; zl-* a devenit *zgl-*: *zlobivŭ* > *zglobiu; žl-* prin *jgl-* a devenit apoi *jģ-*: *žlĕbŭ* > **jgleab* > *jghiab. Tl-* e redat prin *cl-*: *tlaka* > *clacă,* iar *sv-* prin *sf-*: *svętŭ* > *sfânt.* Pronunţarea grupului *sr-* e uşurat prin epenteza unui *t*: *s(ŭ)ręšta* > *strânşte, S(ŭ)rětenije* > *Stretenie*[2]). Grupurile *bṛvn-, skvṛn-* au fost simplificate: *brŭvĭno* > *bârnă, skvrŭnavŭ* > *scârnav.*

În felul acesta graiurile româneşti au căutat să adapteze grupurile consonantice iniţiale slave sistemului fonetic al limbii române. Grupurile iniţiale *bd-* (*bdenui*), *cn-* (*cnez*), *hr-* (*hrană*), *dv-* (*dveară*), *gv-* (*gvardie*), *sl-* (*slavă*), *hl-* (*hluj*) ale limbii române trebue deci privite ca datorite influenţei slave asupra sistemului fonetic românesc întocmai ca intrarea în sistemul românesc a lui *h* sau a iodizării lui *e* iniţial: *ţel, ţeste.*

MANĂ „mildiou, rouille des végétaux" < bulg. MANÁ „idem"

Dicţionarele noastre consideră ca având aceeaşi origine atât cuvântul *mană* cu înţelesul de „manne; abondance en lait et en céréales; manne céleste, glycérie flottante, ronce framboise, etc." cât şi *mană* cu înţelesul de „mildiou, rouille des végétaux"[3]).

Candrea (în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat,* s. v.) îl derivă pe *mană* cu cele două categorii de înţelesuri din gr. μάννα

---

[1]) S'a repetat deci fenomenul asemănător latin vulgar: *ass(u)la* > *assla* > *ascla* > *aşchie,* slav. *slověninŭ* > *Slavenus, Slavus* > *Sclavus* > rom. *şchiau,* pl. *şchei.* Cf. Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen,* Berlin 1940, p. 13 sq. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch der Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1940).

[2]) Cf. **essere* > v. fr. *estre* > fr. mod. *être.*

[3]) V. dicţionarele lui Tiktin, Şăineanu, Candrea, Scriban.

©BCU CLUJ

şi din bulg. *mana*. Despre *mana* bulgăresc spune că „are toate înţelesurile din româneşte". De fapt rom. *mană* e împrumutat din bulgară. În bulgară însă, ca în sârbo-croată, există două cuvinte asemănătoare cu *mană* românesc: pe de o parte bulg. *mána*[1]) „manne, suc du frêne" şi sârbo-croat. *mana* (cu accent scurt coborîtor pe silaba iniţială), amândouă din gr. μάννα; pe de altă parte bulg. *maná* (accentuat pe finală) „(bot.) rouille, péronosporée" şi s.-cr. *mána* (cu variantele *maàna*, *mahàna*) „défaut, reproche, faute, vice", amândouă de origine turcă[2]). Dicţionarul Academiei Iugoslave din Zagreb derivă pe s.-cr. *mána* din arab. turc. *mehānet*, *mahana* „mépris, dédain dans lequel on est tombé, abbaissement, avilissement".

Ca în limbile slave de Sud, şi în limba română avem de a face cu două cuvinte deosebite: *mană* < gr. μάννα şi *mană* < bulg. *maná* (turc. *mahana*). *Mană* cu înţelesul de boală criptogamică a plantelor e deci în ultima analiză de origine turcă, dar la noi a intrat prin filieră bulgară. Pe teren bulgar se va fi desvoltat, din sensul de „avilissement", acela de „stricăciunea viei sau a holdelor în urma unei boli criptogamice".

Pe teren românesc a fost creat şi un verb derivat dela *mană* „boală criptogamică a plantelor": *a se măna*, *a se măni* (se zice despre vie, despre holde, când se îmbolnăvesc de peronosporă şi de rugină).

Ca toate elementele bulgăreşti recente, şi *mană* „peronosporă, rugină la grâu" precum şi verbul *a se măna*, *a se măni* nu sunt cunoscute în Transilvania, unde *mană* are numai înţelesul biblic şi folkloric. Deci şi răspândirea geografică a lui *mană* „boală criptogamică a plantelor" ne face să-i căutăm originea la Sud de Dunăre. Aria lui *mană* „mildiou, rouille"[3]) e aproape identică cu aceea a unui element sigur de origine bulgară ca de ex. *sorcova*[4]).

---

[1]) Kasărov, *Enciklopedičeski rĕčnik*,, I—III, Plovdiv 1907, s. v.; Ghennadiew, *Grand dictionnaire français-bulgare*, Plovdiv 1909, s. v. *manne*.

[2]) V. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia 1941, s. v.

[3]) V. harta alăturată

[4]) V. ALRM II, vol. I, harta 257.

©BCU CLUJ

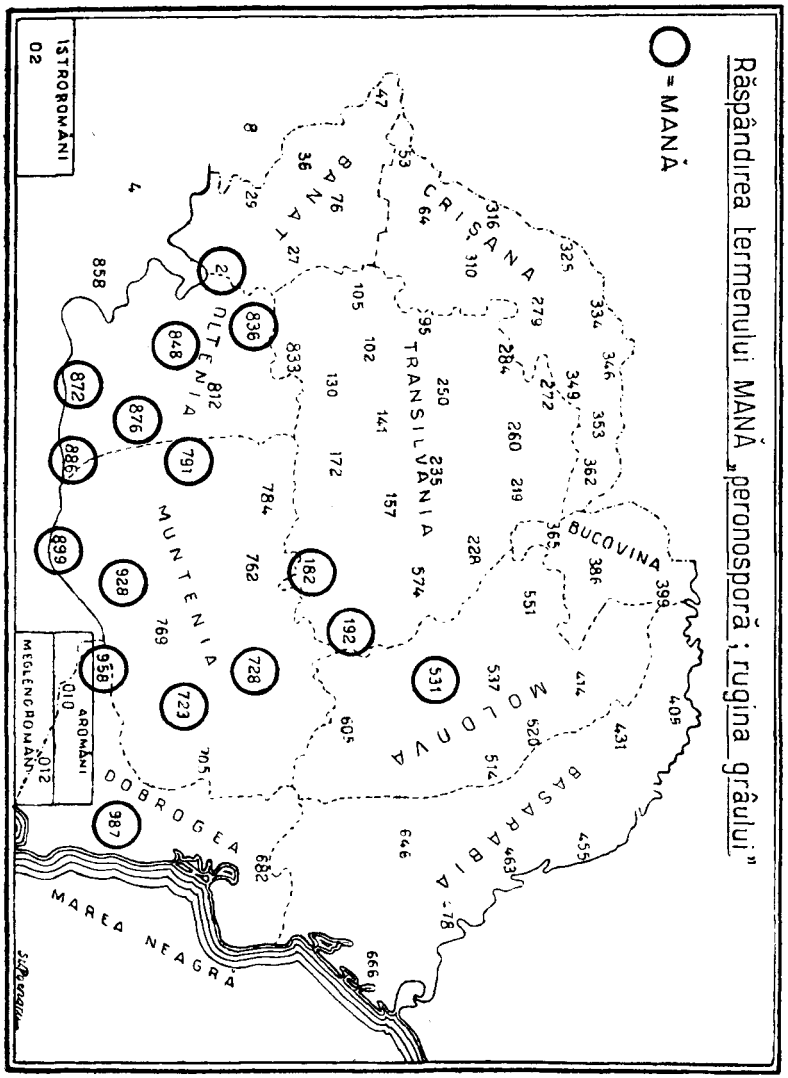

Mană cu înțelesul de „boală criptogamică a plantelor" e deci un element turcesc trecut în limba română prin filieră bulgară ca multe alte turcisme dela noi [1]), sau ca turcismele din Banat trecute prin filieră sârbă [2]).

E. PETROVICI

[1]) V. Săineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. I—II, București 1900, vol. I, p. LXVI și CCLXXIX sq.

[2]) *Ibid.*, p. LXXX sq.

©BCU CLUJ

ARTICOLE MĂRUNTE

CURĂTURĂ, CURSURĂ

Dicţionarul Academiei dă cuvântului *curătură*, derivat din *curá*, şi înţelesul de „coltuc de pâne, cursură, cursonoiu, fr. croûton". De fapt *curătură*, cu înţelesul acesta, este un derivat al lui *cure*, după cum arată şi sinonimele lui *cursură* şi *cursunoiu*. Trebuia deci trecut la derivatele verbului *a cure* (tom. I, partea II, fasc. I, p. 1019).

Nici înţelesul de „coltuc de pâne, fr. croûton" al lui *cursură*, *cursunoiu* nu e exact. Coltucul de pâne este „colţul de pâne sau de colac, cu coaja groasă şi coaptă bine" (v. DA, s. v. *coltuc)*, pe când *cursura (cursunoiul, curătura)* dimpotrivă are coaja mult mai subţire, mai puţin coaptă decât restul pânii. Cursura se formează la pânile mari — cum le fac ţărancele din Ardeal şi Banat — în felul următor: pânea fiind mare, căldura cuptorului n'o poate pătrunde dintr'odată, ci se coace întâi numai la suprafaţă. Coca din interiorul pânii continuă să dospească şi să crească mai departe şi, neavând loc, crapă într'o margine coaja (unde gospodina, înainte de a băga pânea în cuptor, face de obiceiu în cocă o crestătură cu cuţitul) şi se scurge, formând o umflătură. Umflătura aceasta e *cursura, cursunoiul, curătura* care a curs din pâne. Pe când coaja pânii e neagră, arsă, şi se bate cu cuţitul ca să se desprindă de pâne, după ce s'a scos din cuptor, coaja cursurii e rumenă şi gustoasă. Copiii se ceartă, de obiceiu, care să capete o bucată mai mare de cursură.

De aceea nici traducerea franceză „croûton" nu e exactă. Aceasta traduce pe *„coltuc"*. E adevărat că pentru *cursură* e greu de găsit un termen francez potrivit. Cred că nici nu există noţiunea de „cursură" în Franţa, deoarece nu se fac pâni mari

©BCU CLUJ

ca în Ardeal şi Banat şi prin urmare nu se produce nici ecrescenţa numită *cursură*. Termenul francez cel mai apropiat ar fi *grigne* [1]).

SESERMAN

G. Geib, în articolul întitulat *Germanische Sprachelemente im Rumänischen*, publicat în *Europäischer Wissenschafts-Dienst*, Nr. 12, Berlin 1941, p. 5, înşiră câteva nume de familie germane purtate de Români care trebue consideraţi ca Germani românizaţi. Printre altele dă şi numele de familie *Seserman*. Terminaţiunea *-man* ne face într'adevăr să ne gândim la mulţimea mare de nume de familie germane terminate în *-mann*. De fapt însă *Seserman* e numele românesc *Săsărman*, destul de obişnuit în Nordul Ardealului [2]), scris cu ortografie străină (cu *e* în loc de *ă*) şi care nu e altceva decât adjectivul care arată originea: *săsărman*, adică originar din satul *Săsarm*, jud. Someş, plasa Beclean.

ZO TE CUSTE

În DR., I, p. 308 şi u., N. Drăganu, întemeindu-se pe comunicarea făcută de Traian Gherman, directorul liceului de fete din Blaj, zice despre expresia *zo te custe* (pe care o scrie *zo te cuşte*, cu ş) că o întrebuinţează Bihorenii din ţinutul Beiuşului fără „să-şi dea seama de înţelesul ei" şi de aceea o rostesc într'un singur cuvânt: *„zotecuşte"*. Deoarece dintr'un *constet* latinesc s'ar fi aşteptat la o formă *custe* nu *cuşte*, N. Drăganu trimite la forma *guşte* din Răşinari (v. Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, Sibiu 1915, p. 128).

Dar forma *guşte* din Răşinari nu poate fi separată de celelalte forme cu *şt* (datorite palatalizării lui *s* urmat de *te, ti*), în loc de *st*, din Sudul Transilvaniei: *ştea, ştele, ieşte, peşte casă* „peste casă", *să ştea*, „să stea", *mănăştire*, etc. Fenomenul acesta nu se găseşte în Bihor.

De fapt forma bihoreană corectă e *custe*, cu *s* (nu cu ş).

---

[1]) După Littré se zice „pain à grigne" pânii care are crăpătură. Coaja dela „grigne", formată mai târziu, e mult mai gustoasă decât coaja obişnuită (comunicat de d-l Yves Auger).

[2]) Numele acesta de familie se întâlneşte şi în Bucovina (comunicat de Al. Procopovici).

©BCU CLUJ

N. Drăganu a fost rău informat de Traian Gherman care, trăind ani îndelungaţi la Blaj, i-a dat formei *custe* un aspect blăjean: *cuşte* [1]). Şi *Dicţionarul Academiei* (s. v. *custa*) dă forma greşită *cuşte* (cu *ş*) comunicată de A. P. Bănuţiu, fost elev al liceului din Blaj.

În cei patru ani şcolari petrecuţi la Orade, ca elev de liceu, şi în anchetele făcute pentru ALR am auzit de nenumărate ori acest salut bihorean, dar totdeauna subt forma *custe* (cu *s*).

Nu este apoi adevărat că localnicii nu-şi dau seama de înţelesul expresiei. În comuna Roşia de lângă Beiuş, cu ocazia anchetei făcute pentru ALR, subiectul m'a întrebat dacă am copii. I-am spus că am o fetiţă. „*Şi o custi Dumńizó pă fătúţă*", mi-a urat omul drept răspuns [2]). Şi salutul *zo te custe* îl înţeleg Bihorenii; îl înţeleg şi-l analizează tot aşa de bine ca pe celălalt salut al lor, tot aşa de des întrebuinţat şi tot aşa de deformat prin scurtare: *Dĕ- Zo bińe* „deie Dumnezeu bine". În acest din urmă salut, din cuvântul *Dumńizó*, cum îl pronunţă obişnuit Bihorenii, a rămas numai silaba *zo* şi restul de nazalizare asupra vocalei *e* a conjunctivului *déie*, prescurtat *de*. În salutul *Zo te custe*, nefiind nicio vocală înaintea lui *z*, nu s'a putut menţine nici restul de nazalitate, ci numai silaba *zo*. Scurtarea aceasta a salutului se face întotdeauna când ritmul vorbirii e *allegro* sau mai de grabă *presto*. Când însă ritmul vorbirii e lent, salutul are aspectul următor: *Dumńizó t'i custi!* [3]) Cu cât ritmul vorbirii e mai repede, cu atât se deformează mai mult cuvântul *dumńizó* > *(d)mńizó* > *mzo* > *zo*. În felul acesta se ajunge la *zo t'i custi*, cum am auzit de obiceiu salutul prin Bihor. Prin urmare *zo* nu e lat. *Deus*, cum credea N. Drăganu, ci e *Dumńizó*, scurtat în urma pronunţării repede a salutului.

---

[1]) Cei din jurul Teiuşului îşi bat joc de Blăjeni repetându-le cuvintele: *Şepte ştele peşte ştreşina mănăştirii.* (Comunicat de Ion Breazu).

[2]) În părţile de Nord-Vest ale teritoriului dacoromân, conjuncţia conjunctivului e *şi*, nu *să*: *şi fac* „să fac" (v. *Transilvania*, anul 72, Nr. 8, p. 554).

[3]) În graiul din jurul Beiuşului, *e* neaccentuat se închide de obiceiu până la *i*.

©BCU CLUJ

TÂRG DE ŢARĂ

În *Revista geografică română*, Cluj, vol. I (1938), p. 57, Sever Pop dă următoarea explicaţie expresiei *târg de ţară* „bâlciu, iarmaroc": La bâlciul „de ţară", care se face numai de câteva ori pe an, „spre deosebire de târgul local, participă cumpărători şi vânzători din regiunile de şes („dela ţară") sau depresiuni". Într'o notă adaugă că, „pentru un ţăran dela munte *ţara* începe în regiunea de transiţie dintre coline şi şes sau chiar în regiunea de coline, dar cu şes mai mult".

În expresiunea *târg de ţară* avem de fapt traducerea expresiei ungureşti *országos vásár* (*ország* „ţară"), adecă târg având o importanţă generală, pentru toată ţara. Expresia *országos vásár* se opune aceleia de *heti vásár* (*hét* „săptămână"), adică „târg săptămânal", de interes local.

Termenul românesc ardelean, oarecum oficial, dinainte de 1914, pentru „bâlciu, iarmaroc", era *târg de ţară*. Îl găsim în *Lexiconul dela Buda* şi în dicţionarele lui Barcianu şi Alexi.

Nu este deci vorba aici de *ţara* muntenilor, adică de „câmpie". De altfel localităţile în care S. Pop a notat expresia *târg de ţară* nici nu sunt la munte (punctele cartografice 255, 270, 283, 354), ci în regiuni de dealuri, prin judeţele Someş, Cluj şi Maramureş, unde influenţa maghiară e puternică.

OMONIMIA: BRÂNCĂ „main; érysipèle"

În articolul întitulat *Mână cu pluralul*, pe care l-am publicat împreună cu colegul S. Pop în *Dacoromania* VII, p. 95—102, ne-am exprimat părerea că forma BRÂNCĂ „main, bras" trebue să fi fost mai răspândită în trecut decât astăzi (v. DR., VII, p. 97). Pe lângă argumentele aduse acolo, ne putem servi şi de cel prezentat de harta alăturată Nr. 1. Pe aceasta am desenat aria cuvântului BRÂNCĂ „main, bras" [1], din Vestul Ţării, şi aria cuvântului BRÂNCĂ „érysipèle" [2], din părţile de Nord, Est şi Sud ale Ţării. Dela întâia vedere se poate constata că, în niciun punct, cele două noţiuni („bras, main" şi „érysipèle") nu sunt reprezentate prin acelaşi termen. Acolo

[1] V. ALR II vol. I, pag. 24, harta 48 şi ALRM II, vol. I, harta 95.
[2] V. ALR II, vol I, pag. 60, MN întrebarea [4199] şi ALRM II, vol. I, harta 172.

©BCU CLUJ

unde mâna se numeşte BRÂNCĂ, acolo boala, numită în alte părţi BRÂNCĂ, are alt nume : UIMĂ, RUŞAŢĂ, etc., sau e numită prin circumscriere : *mi s'a umflat obrazul.*

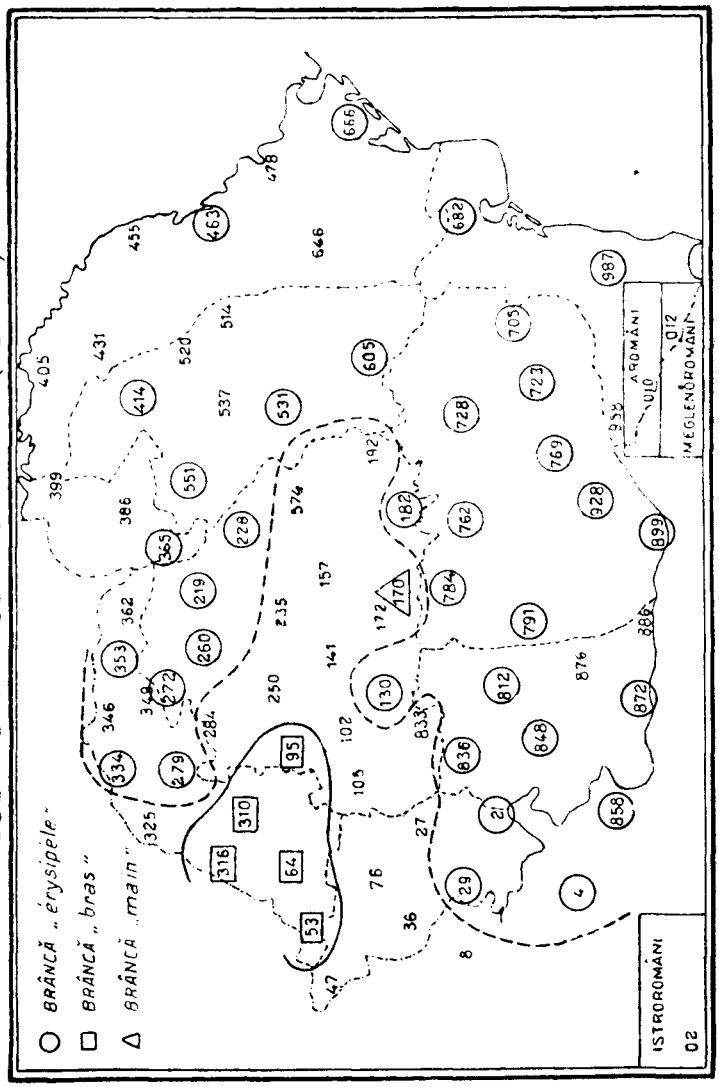

Împrejurul ariei BRÂNCĂ „main, bras" există însă o zonă (albă pe harta Nr. 1) în care nici mâna şi nici boala nu sunt numite BRÂNCĂ. E deci probabil că în toată această

©BCU CLUJ

zonă care îmbrățișează spre miazănoapte, răsărit și miazăzi aria BRÂNCĂ „main, bras", cuvântul BRÂNCĂ a dispărut complet din cauza omonimiei[1]).

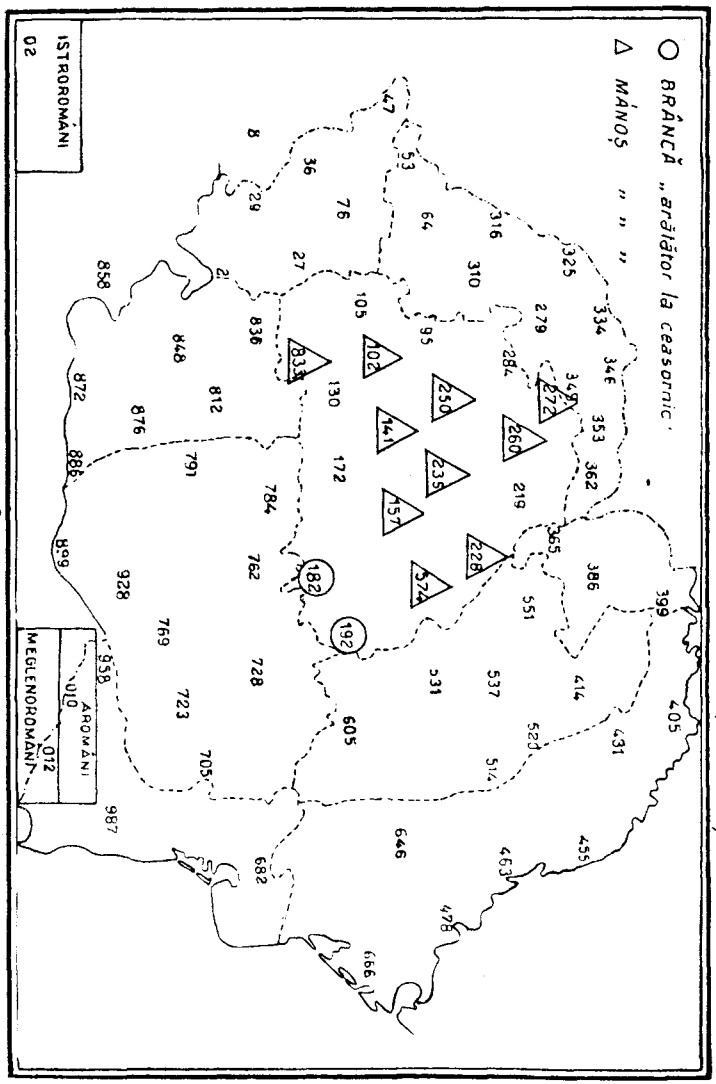

Că de fapt BRÂNCĂ „main, bras" a existat cândva pe tot întinsul acestei zone, se poate deduce din faptele relevate

[1]) Gilliéron numește astfel de omonimii „cazuri patologice".

©BCU CLUJ

în DR., VII, p. 96—97. Astfel în punctul 170 se mai zice şi astăzi BRÂNCĂ cu înţelesul de „main". La aceasta se mai poate adăuga dovada prezentată de harta alăturată Nr. 2 care, în punctele 182 şi 192, ne dă forma BRÂNCĂ pentru arătătorul ceasornicului[1]). Înţelesul de arătător la ceasornic l-a primit aici cuvântul BRÂNCĂ fiindcă la început a însemnat mână. La orologiile mari din turnurile bisericilor era, şi este şi azi, obiceiul să se facă arătătoarele în forma unor mâni care, cu degetul arătător întins, arată cifra de pe cadran. De altfel în punctele 102, 141, 157, 228, 235, 250, 260, 272, 574 şi 833 arătătorul ceasornicului se numeşte MANOŞ care nu e altceva decât latinescul *manus* venit la noi prin filieră ungurească. În punctele ungureşti s'a răspuns la întrebarea *Arătătorul ceasornicului: mānuş* în punctul 192, *māgne(ĕ)ş* în punctul 287[2]) şi *mānuş* în punctul 575.

Lipsa lui BRÂNCĂ în zona care cuprinde punctele 8, 27, 36, 47, 76, 102, 105, 141, 157, 172, 192, 235, 250, 284, 325 şi 574 se explică deci printr'un „tratament terapeutic complet", cum ar zice Gilliéron, adică prin înlocuirea celor două omonime supărătoare.

Pentru noţiunea „main, bras" s'a recurs la termenul MÂNĂ, păstrat la Nord şi Sud de aria în care s'a produs coliziunea omonimică, iar pentru a reda noţiunea „érysipèle" au fost întrebuinţate diferite procedee arătate mai sus: UIMĂ, RUŞAŢĂ, MI S'A UMFLAT OBRAZUL, etc.

Prin urmare în aria lăsată în alb pe harta alăturată Nr. 1, cuvântul MÂNĂ cedase — poate complet — terenul lui BRÂNCĂ, iar dacă astăzi îl găsim din nou aici pe MÂNĂ, însemnează că suntem în prezenţa unei regresii, atât de obişnuite în istoria dialectelor.

Trebue remarcat că aria lui BRÂNCĂ „main, bras" din Crişana este cea mai îndepărtată de vreun teritoriu slav oarecare. De fapt aici influenţa slavă e mult mai redusă decât în oricare altă parte a teritoriului dacoromân. Aici termenul de

[1]) V. ALR II, vol. I, pag. 140, MN întrebarea [3906] şi ALRM II, vol. I, harta 375.

[2]) Răspunsul l-a dat subiectul ezitând, E evident că aici avem de a face cu o contaminare a lui *manuş* cu cuvântul unguresc *mágnes* (pronunţat *māgneş*) „magnet".

©BCU CLUJ

origine slavă BRÂNCĂ „érysipèle“ [1]), ori n'a fost cunoscut niciodată, ori a fost foarte slab întrebuințat. Astfel „starea patologică“ provenită prin „bisemantismul“ lui BRÂNCĂ a fost înlăturată prin victoria lui BRÂNCĂ „main, bras“, termenul acesta fiind mai puternic decât BRÂNCĂ „érysipèle“.

În schimb în aria cea mare dela Nord, Est și Sud, cuvântul de origine slavă BRÂNCĂ „érysipèle“ s'a întins peste teritorii unde BRÂNCĂ de origine latină era pe cale de dispariție. Aici victoria termenului slav a fost ușoară.

La mijloc, între cele două arii, omonimele au avut forțe egale. Aci „coliziunea semantică intolerabilă în unul și același cuvânt“ a fost remediată prin dispariția omonimelor: nici „mâna“ sau „brațul“ și nici „erizipelul“ nu se numesc BRÂNCĂ (exceptând punctul 170, amintit mai sus, v. ALR I, vol. I, harta 49).

Cu excepția ariei din Crișana, unde BRÂNCĂ latin e foarte viu și e singurul termen pentru „mână și braț“, în tot restul teritoriului dacoromân acest termen e rar, păstrat mai mult ca element de compoziție în nume de plante *(Brânca-porcului, Brânca-mâței*, etc.) sau, la plural, în expresii cristalizate *(se târâe pe brânci, a căzut pe brânci, umblă în patru brânci,* etc.)[2]). În cazuri de acestea omonimia n'a fost simțită.

E. PETROVICI

[1]) V. DA, s. v.

[2]) Cf. DA, s. v. *brâncă* < lat. *branca.*

©BCU CLUJ

A CUSTA în graiul bănăţean

În articolul citat mai sus (p. 354 sq.) de E. Petrovici, N. Drăganu afirma că acest cuvânt era întrebuinţat în secolul XVII şi în Banat (v. DR., I, p. 309). Deşi în *Dicţionarul Academiei* se susţine că *a custa* se mai păstrează azi numai prin Bihor şi Munţii Apuseni, totuşi el continuă să existe — pe cale de dispariţie, e drept — într'o regiune a graiului bănăţean[1]). În cursul anchetei făcută în vara aceasta pentru Arhiva de Folklor a Academiei Române, l-am descoperit întâmplător în patru sate din plasa Făget, judeţul Severin: Bichigi, Drăgsineşti, Mâtnicul-Mic şi Bucovăţ[2]).

E întrebuinţat numai în jurăminte, ca verb transitiv, şi l-am înregistrat subt două forme: infinitiv, de fapt forma negativă a imperativului, şi conjunctiv prezent: *Duomńe nu mă custá dac-am făcut...* (Bichigi); *Să nu mă cúşće Dumńeḑău dacă n-o fi aşa*, etc. (Bichigi, Drăgsineşti, Mâtnicul-Mic, Bucovăţ).

Sensul cuvântului e deci cel cunoscut: *să nu mă cuşce Dumńeḑău* = să nu mă ţină, să nu mă trăiască Dumnezeu.

Forma *cuşće* (< custe) s'a desvoltat ca şi *guşće* (<guste), *aşća* (< astea), etc., prin schimbarea lui *te* în *će*, caracteristică graiului bănăţean, şi transformarea lui *s* în *ş*, acomodându-se africatei următoare. Ea este forma bănăţeană corespunzătoare întocmai formai bihorene *custe*, în care firește că *s* nu s'a putut preface în *ş*.

Cuvântul, după cum am spus, e întrebuinţat rar, numai în jurăminte, şi şi atunci numai de generaţia mai în vârstă, în special de femei. Putem presupune deci, că nu va mai putea dăinui mult timp nici în această parte a Banatului.

ION PĂTRUŢ

---

[1]) Mai există, rar întrebuinţat, şi în dialectul aromân, v. Th. Capidan *Langue et littérature,* vol. I, No. 2, p. 200.

[2]) E foarte probabil că *a custa* să fie cunoscut şi la Nord şi Nord-Est de Făget, mai ales în localităţile în care se vorbeşte acelaşi graiu ca şi în cele patru sate de mai sus. De altfel dacă acest cuvânt era „pretutindeni" întrebuinţat în Banat în secolul XVII, aşa cum afirmă N. Drăganu (DR., I, p. 309), nu e exclus ca să se mai găsească şi alte ascunzişuri, nedescoperite încă, unde continuă să trăiască.

©BCU CLUJ

FIZIONOMIA LEXICALĂ A LIMBII ROMÂNE

Expunerea de faţă cuprinde, cu unele completări, constatările făcute într'un recent studiu întitulat *Circulaţia cuvintelor în limba română*, pe care l-am publicat în revista „Transilvania", anul 73 (1942), nr-ul 4, pp. 268—288 [1]). Am făcut acolo istoricul chestiunii, reamintind toate discuţiile destul de bogate în rezultate pentru dovedirea caracterului latin al lexicului limbii române, care au urmat după apariţia Dicţionarului lui Cihac şi după ce B. P. Hasdeu şi-a formulat celebra teorie pe urma căreia nu mai poate fi judecată nicio limbă după raportul numeric al cuvintelor ei de diferite origini, ci după frecvenţa lor în uz şi valoarea lor funcţională.

Dela Cihac încoace lexicologia română a făcut progrese mari. Am crezut deci util să reluăm chestiunea alcătuirii lexicului limbii noastre şi a fizionomiei ei lexicale, pe baza actualelor cunoştinţe de etimologie şi vocabular românesc.

Statistica prin care înlocuim pe cea, foarte sumară, a lui Cihac, am făcut-o după cel mai bogat şi mai bun dicţionar etimologic pe care-l avem până în prezent terminat: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* lucrat de I. A. Candrea şi constituind partea I-a din *Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească"* (Bucureşti, 1931).

Fiindcă până acuma, singurul text mai lung în care se examinase circulaţia sau frecvenţa elementelor care alcătuesc lexicul românesc era „Luceafărul" lui Eminescu, celelalte, toate, fiind foarte scurte şi fragmentare (cu texte scurte, când se şi aleg, se poate dovedi aproape orice despre o limbă), am crezut

[1]) Cf. şi extrasul, apărut cu câteva îndreptări şi un rezumat în franceză, în „Publicaţiile Laboratorului de Fonetică Experimentală" de pe lângă Facultatea de Filosofie şi Litere a Univesităţii „Regele Ferdinand I" din Cluj, nr-ul 7 (Sibiu, Tipografia „Dacia Traiană", 1942).

©BCU CLUJ

necesar, (pentru obiecitvitatea concluziilor noastre, să examinăm statistic o operă literară mult mai vastă. Cercetarea noastră se bazează anume pe toate poeziile lui Eminescu publicate în timpul vieţii poetului, toate cuprinse în volumul I al ediţiei critice îngrijite de Perpessicius (M. Eminescu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1939). Spre a avea un termen de comparaţie cu o altă limbă romanică, am procedat la fel cu tezaurul lexical al poeziilor lui Verlaine (*Choix de poésies*, ed. François Coppée, Paris, 1908).

Iată rezultatele pe care le-am obţinut:

În Dicţionarul lui Candrea se află înregistrate, după numărătoarea mea, 43.269 de cuvinte [24.311 cuvinte moştenite şi împrumutate şi 18.958 derivate pe teren românesc şi variante]. (Numărătoarea autorului, marcată din 500 în 500 pe marginea filelor, se referă la articolele din Dicţionar, nu la cuvinte. Dacă această numărătoare nu conţine şi greşeli de calcul cum conţine unele de tipar, spre ex.: la pag. 371, în loc de 10.500 avem 13.500, după care urmează 11.000 [p. 387], apoi iar 11.000 [p. 404], Dicţionarul cuprinde 38.614 articole).

Aceste 43.269 de cuvinte se repartizează, după origine, precum urmează:

	Număr de cuvinte:	Procentaj:
1. *Latine*	8905 (2099 + 6806)[1]	20,58%
2. *Vechi sl. şi sl. bis.*	4524 (1466 + 3058)	10,45%
3. *Sârbeşti*	799 (484 + 315)	1,84%
4. *Bulgăreşti*	545 (247 + 298)	1,25%
5. *Ruseşti*	412 (246 + 166)	0,95%
6. *Ruteneşti*	397 (250 + 147)	0,91%
7. *Poloneze*	141 (86 + 55)	0,32%
8. *Sârbo-bulgare*	257 (113 + 144)	0,59%
9. *Sârbo-rutene*	20 (10 + 10)	0,04%
10. *Ruso-rutene*	16 (5 + 11)	0,03%
11. *Ruso-bulgare*	16 (6 + 10)	0,03%
12. *Comune cu albaneza*	249 (54 + 195)	0,57%
13. *Medio-greceşti*	351 (212 + 139)	0,80%
14. *Neogreceşti*	1020 (586 + 434)	2,35%
15. *Ungureşti*	1360 (605 + 755)	3,14%
16. *Ungaro-sârbeşti*	28 (17 + 11)	0,06%
17. *Turceşti*	1889 (1116 + 773)	4,36%
18. *Latine savante*	1135 (875 + 260)	2,62%

[1]) Între paranteze, cifrele din stânga reprezintă cuvintele de bază iar cele din dreapta derivatele pe teren românesc şi variantele.

©BCU CLUJ

	Număr de cuvinte:	Procentaj
19. *Franceze* . .	12854 (11387 + 1467) .	29,69%
20. *Italiene* . .	413 (336 + 77) .	0,95%
21. *Spaniole* . .	13 (12 + 1) .	0,03%
22. *Engleze* . .	92 (85 + 7) .	0,21%
23. *Germane* . .	713 (510 + 203) .	1,67%
24. *Săsești* . .	10 (7 + 3) .	0,02%
25. *Țigănești* . .	12 (10 + 2) .	0,02%
26. *Onomatopeice* . .	848 (284 + 564) .	1,96%
27. *De origine nesigură* .	1620 (837 + 783) .	3.73%
28. *De origine necunoscută*	4240 (2230 + 2010) .	9,79%
29. *Din nume proprii* .	255 . . .	0,58%
30. *Diverse* [1]) . .	117 . . .	0,27%

Examinarea statistică a lexicului poeziilor lui Eminescu mi-a dat rezultatele următoare:

Cuvinte distincte, în toate aceste poezii, sunt 3607 [2321 cuvinte moștenite și împrumutate și 1286 derivate pe teren românesc și variante], având o întrebuințare sau circulație de 33.846 [29.094 cele moștenite și împrumutate și 4752 derivatele pe teren românesc și variantele].

În ce privește etimologia acestor cuvinte, m'am ținut, firește, exclusiv de Dicționarul al cărui cuprins l-am prezentat mai sus.

După origine și circulație, ele se repartizează astfel:

	Număr de cuvinte:	Circulație:	Procent de cuv.:	Procent de circ.:
1. *Lat.* . .	1756 (914 + 842)[2])	28095 (24494 + 3601)	48,68%	83%
2. *V. sl. și bis.*	547 (323 + 224)	2095 (1528 + 566)	15%	6,18%
3. *Sârb.* . .	22 (15 + 7)	82 (64 + 18)	0,60%	0,24%
4. *Bulg.* . .	24 (20 + 4)	81 (67 + 14)	0,66%	0,23%
5. *Srb.-bulg.* .	16 (11 + 5)	60 (54 + 6)	0,44%	0,17%
6. *Com. cu alb.*	32 (16 + 16)	188 (139 + 49)	0,88%	0,55%
7. *M.-grec.* .	30 (23 + 7)	102 (90 + 12)	0,83%	0,30%
8. *N.-grec.* .	48 (40 + 8)	94 (77 + 17)	1,33%	0,27%
9. *Ung.* . .	59 (42 + 17)	285 (181 + 104)	1,63%	0,84%

[1]) Și anume: *bulgaro-rutene* [9], *ruteno-polonezo* [8], *ruso-sârbe* [8], *ruso-poloneze* [7], *ruteno-ruso-poloneze* [5], *sârbo-bulgaro-rutene* [2], *sârbo-bulgaro-poloneze* [2], *sârbo-polonez* [1], *ruteno-ungurești* [8], *ruteno-sârbo-ungurești* [5], *germano-ungurești* [2], *germano-italiene* [6], *sârbo-slovaco-ungurești* [3], *ruso-polono-unguresc* [1], *neogreco-bulgare* [7], *neogreco-sârbesc* [1], *turco-sârbești* [5], *turco-bulgare* [4], *turco-bulgaro-sârbești* [4], *turco-neogrecești* [5], *turco-tatar* [1], *tatare* [9], *arabe* [5], *cumane* [5], *idiș* [1], *esperanto* [1].

[2]) Pentru cifrele dintre paranteze cf. nota dela p. 363.

©BCU CLUJ

	Număr de cuvinte:	Circulaţie:	Procent de cuv:	Procent de circ.:
10. *Turc.* . .	44 (40 + 4)	95 (79 + 16)	1,20%	0,28%
11. *Lat. sav.* .	123 (111 + 12)	484 (466 + 18)	3,41%	1,13%
12. *Franc.* .	432 (364 + 68)	855 (725 + 130)	11,97%	2,52%
13. *Ital.* . .	21 (20 + 1)	55 (54 + 1)	0,52%	0,16%
14. *Germ.* . .	18 (15 + 3)	32 (29 + 3)	0,49%	0,09%
15. *N. pr.* . .	156 (148 + 8)	250 (240 + 10)	4,30%	0,73%
16. *Orig. nesig.*	70 (51 + 19)	217 (149 + 68)	1,94%	0,64%
17. *Orig. nec.* .	125 (84 + 41)	615 (496 + 119)	3,46%	1,80%
18. *Onomat.* .	46 . . .	109 . .	1,27%	0,32%
19. *Divers*[1]) .	38 . . .	53 . .	1,08%	0,15%

Iată acum rezultatele obţinute din examinarea statistică a lexicului lui Verlaine din *Choix de poésies*.

În această operă, Verlaine are 3800 de cuvinte distincte [2480 cuvinte moştenite şi împrumutate şi 1320 derivate pe teren francez şi variante], având o circulaţie de 25.456 [21.539 cele moştenite şi împrumutate şi 3917 derivatele pe teren francez şi variantele]. (Fiindcă, la noi, articolul e contopit cu cuvântul determinat şi fiindcă logic, dacă nu şi ortografic, şi în franceză e tot aşa de legat de cuvânt, n'am socotit între cuvintele distincte pe *le* şi *la*, care ar fi ridicat numărul acestora la 3802, iar circulaţia la 28.294).

În ce priveşte etimologia cuvintelor franceze, m'am ţinut de excelentul *Dictionnaire étymologique de la langue française* al lui Oscar Bloch, apărut în 1932 (Paris, Les Presses Universitaires de France), deci în acelaşi timp cu Dicţionarul lui Candrea.

După origine şi circulaţie, ele se repartizează astfel:

	Număr de cuvinte:	Circulaţe:	Procent de cuv.:	Procent de circ.:
1. *Lat.* . .	1862 (1002+860)[2])	21156 (17917+3239)	49%	83,10%
2. *Lat. bis. sav.*	1101 (844+257)	2150 (1884+ 266)	28,97%	8,38%

[1]) Şi anume: *rutene* [7 ca număr şi 9 ca circulaţie], *poloneze* [3 ca număr şi 4 ca circulaţie], *ruteno-poloneze* [2 ca număr şi 3 ca circulaţie], *ruse* [2 ca număr şi 3 ca circulaţie], *ruso-rutene* [3 ca număr şi 4 ca circulaţie], *ruso-bulgare* [2 ca număr şi 5 ca circulaţie], *ruso-bulgaro-sârb* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *sârbo-ungureşti* [2 ca număr şi 4 ca circulaţie], *ruteno-ruso-polono-unguresc* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *turco-bulgaro-sârb* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *turco-bulgaro-unguresc* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *germano-italiene* [4 ca număr şi 8 ca circulaţie], *arab* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie] şi *latine* [8 ca număr şi 8 ca circulaţie].

[2]) Pentru cifrele dintre paranteze cf. nota dela p. 363.

©BCU CLUJ

	Număr de cuvinte:	Circulaţie:	Procent de cuv.:	Procent de circ.
3. *Celt.* . .	12 (7+ 5)	20 (15+ 5)	0,30%	0,07%
4. *V. germ.* .	150 (75+ 75)	546 (368+ 178)	3,94%	2,14%
5. *Ital.* . .	121 (85+ 36)	218 (150+ 68)	3,%	0,85%
6. *Prov.* . .	34 (27+ 7)	55 (44+ 11)	0,89%	0,20%
7. *Span.* . .	17 (14+ 3)	25 (21+ 4)	0,45%	0,09%
8. *Engl.* . .	19 (16+ 3)	31 (26+ 5)	0,50%	0,12%
9. *Grec. sav.* .	22 (19+ 3)	25 (21+ 4)	0,57%	0,09%
10. *N. pr.* . .	181 (167+ 14)	505 (485+ 20)	5%	1,98%
11. *Orig. nesig.*	98 (65+ 33)	336 (268+ 68)	2,24%	1,31%.
12. *Orig. nec.* .	72 (48+ 24)	227 (178+ 49)	1,89%	0,89%
13. *Onomat.* .	28 . .	233 . .	0,70%	0,90%
14. *Diverse*[1]) .	83 . .	139 . .	2,%	0,54%

După cel mai complet dicţionar etimologic pe care-l avem până în prezent terminat, lexicul românesc este alcătuit deci din cuvinte de 55 de origini, între care nu sunt însă decât 13 grupe care depăşesc 1%: latine, vechi slave şi slave bisericeşti, sârbeşti, bulgăreşti, neo-greceşti, ungureşti, turceşti, latine savante, franceze, germane, onomatopeice, de origine nesigură şi de origine necunoscută (v. Fig. 1). Restul de 42 de grupe (16 dintre cele distincte şi cele 26 diverse) sunt toate sub 1%, nereprezentând, toate laolaltă, decât 6,38% din cele 43.269 de cuvinte ale Dicţionarului. Cu excepţia celor „comune cu albaneza", înconjurate încă de o bună parte de mister, cuvintele din aceste 42 de grupe care nu se reduc la vreuna din cele 13 grupe (depăşind 1%) sunt fie urmele unor influenţe puţin importante în istoria şi civilizaţia noastră, fie simple accidente în lexicul românesc.

[1]) Şi anume: *italo-spaniole* [7 ca număr şi 27 ca circulaţie], *italo-provensale* [2 ca număr şi 6 ca circulaţie], *portughez* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *provensalo-spaniole* [2 ca număr şi 3 ca circulaţie], *picardo-normande* [5 ca număr şi 8 ca circulaţie], *valon* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *flamande* [8 ca număr şi 12 ca circulaţie], *olandeze* [9 ca număr şi 16 ca circulaţie] *vechi scandinave* [3 ca număr şi 6 ca circulaţie], *germane recente* [7 ca număr şi 12 ca circulaţie], *anglo-american* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *islandez* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *greceşti-bizantine* [2 ca număr şi 2 ca circulaţie], *argotice* [6 ca număr şi 11 ca circulaţie], *arabe* [8 ca număr şi 11 ca circulaţie], *arabo-persane* [2 ca număr şi 2 ca circulaţie], *turceşti* [3 ca număr şi 4 ca circulaţie], *polonez* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *hinduse* [2 ca număr şi 2 ca circulaţie], *malaez* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie], *chinez* [1 ca număr şi 1 ca circulaţie] şi *latine* [10 ca număr şi 10 ca circulaţie].

©BCU CLUJ

În ce privește derivatele pe teren românesc, remarcăm faptul, — foarte natural de altfel în orice limbă —, că la grupele de elemente care sunt vechi în limba română, ele sunt cu mult mai numeroase decât cuvintele de bază. La elementele latine, sunt de trei ori mai numeroase (2099 cuvinte de bază și 6806 derivate pe teren românesc și variante), la cele vechi slave și slave bisericești, sunt de două ori mai numeroase (1466 cuvinte de bază și 3058 derivate pe teren românesc și

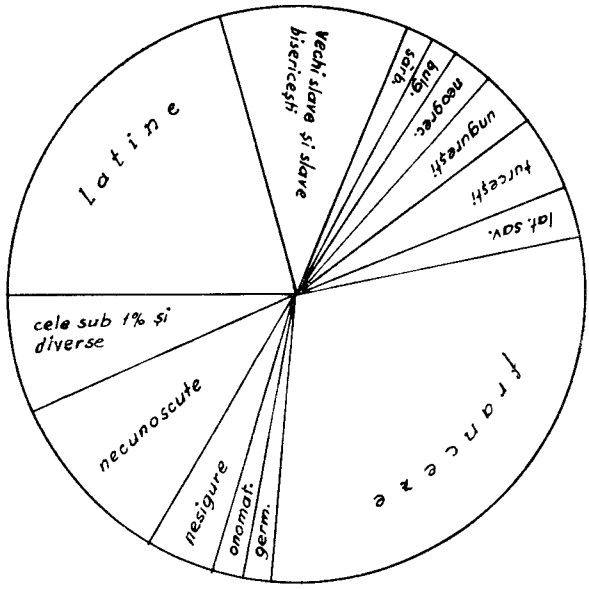

FIG. 1
Lexicul românesc după Dicționarul lui Candrea

variante). Cu cât grupul de elemente e, în schimb, mai recent în limbă, cu atât numărul derivatelor lor e mai mic. Acesta e cazul, bunăoară, al elementelor franceze, care, față de impresionantul număr de 11.387 al cuvintelor de bază, n'au derivate pe teren românesc și variante decât un număr de 1467. Există însă, în statistica noastră, un grup, puțin numeros, de elemente ale căror derivate întrec, proporțional, chiar pe cele latine, fiind anume de patru ori mai multe decât cuvintele de bază: cele „comune cu albaneza" (54 cuvinte de bază și 195 derivate pe teren românesc și variante), ceea ce credem a fi o importantă indicație că, dacă unele din aceste cu-

©BCU CLUJ

vinte pot fi și de origine albaneză, cele mai multe sunt, fără îndoială, moștenite din graiul strămoșilor noștri autohtoni. Ele nu sunt, firește, numeroase. Din multele cuvinte însă de ori-

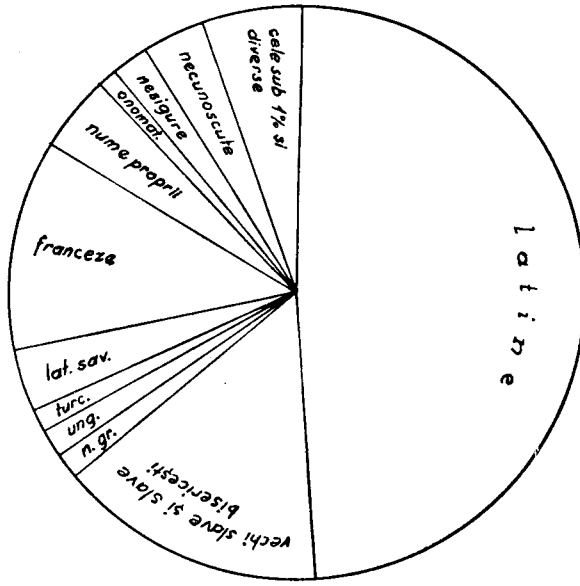

FIG. 2
Lexicul lui Eminescu

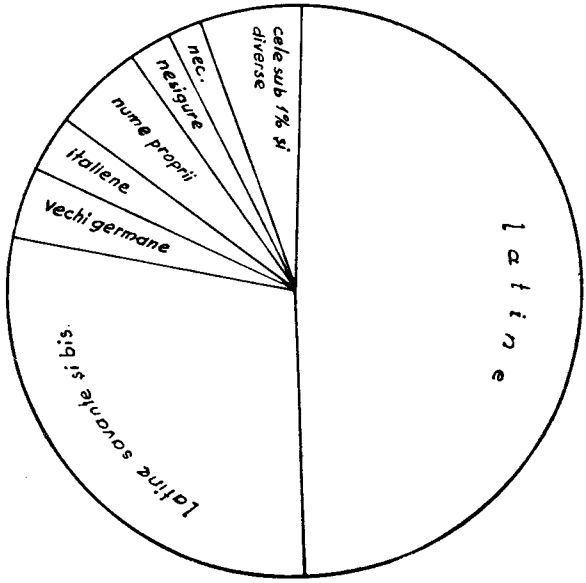

FIG. 3
Lexicul lui Verlaine

©BCU CLUJ

gine necunoscută şi de origine nesigură, pe care le avem în limbă, lista cuvintelor autohtone va creşte, de sigur, cu timpul.

Dintre cele 13 grupe care depăşesc în Dicţionar 1%, regăsim în lexicul lui Eminescu, depăşind această cifră pe cele latine, vechi slave şi slave bisericeşti, neogreceşti, ungureşti, turceşti, latine savante, franceze, onomatopeice, de origine nesigură şi de origine necunoscută (în total: 10), căzând deci sub 1% cele sârbeşti, cele bulgăreşti şi cele germane, iar din cele 42 de grupe sub 1% în Dicţionar, nu mai regăsim decât 20 de grupe (6 între cele distincte şi 14 diverse), nereprezentând, toate laolaltă, decât 5,50% din cele 3607 cuvinte distincte ale lui Eminescu. Avem, în schimb, în plus, 4,30% nume proprii şi derivate din nume proprii (v. Fig. 2).

Faţă de Dicţionar, cuvintele de bază trec, în lexicul lui Eminescu, pe primul plan ca număr, derivatele pe teren românesc şi variantele scăzând, atât la elementele latine cât şi la cele vechi slave şi slave bisericeşti, sub numărul cuvintelor de bază. Derivatele şi variantele cuvintelor comune cu albaneza se menţin, singurele, la egal cu cuvintele de bază. (Cf. tabloul statistic dela p. 364—365).

Lexicul lui Verlaine e alcătuit din cuvinte de 35 de origini, între care însă numai 6 grupe depăşesc 1%: latine, latine bisericeşti şi savante, vechi germane, italiene, de origine nesigură şi de origine necunoscută. O grupă care mai depăşeşte cifra de 1% o formează numele proprii şi derivatele din nume proprii, reprezentând 5%. Restul de 28 de grupe (6 din cele distincte şi 22 diverse) reprezintă laolaltă abia 5,41% din cele 3800 de cuvinte distincte ale lui Verlaine (v. Fig. 3).

Derivatele pe teren francez şi variantele sunt, şi în lexicul lui Verlaine, pretutindeni inferioare ca număr cuvintelor de bază. (Cf. tabloul statistic dela p. 365—366).

Reducerile de grupe sunt şi mai mari, atât în româneşte cât şi în franceză, din punct de vedere al circulaţiei.

Cele 10 grupe care rămăseseră în lexicul lui Eminescu, din cele 13 ale Dicţionarului, deasupra cifrei de 1% se reduc acum la cinci: latine, vechi slave şi slave bisericeşti, latine savante, franceze şi de origine necunoscută, căzând sub 1% cele neogreceşti, ungureşti, turceşti, onomatopeice şi de

©BCU CLUJ

origine nesigură. Sub 1% cad, în Eminescu, şi numele proprii cu derivatele din nume proprii (v. Fig. 4).

Cele 6 grupe din lexicul lui Verlaine rămase deasupra cifrei de 1% se reduc la patru: latine, latine bisericeşti şi savante, vechi germane şi de origine nesigură, căzând sub 1% cele italiene şi cele de origine necunoscută. Numele proprii şi derivatele din nume proprii rămân, în Verlaine, deasupra cifrei eliminatorii (v. Fig. 5).

În Dicţionar, elementul latin reprezintă 20,58%, ceea ce, faţă de 79,42% elemente de alte origini, face tocmai cât stabilise Cihac, adică 1/5, ba încă „cincimea" lui Cihac e cu aproape 3% mai mare decât a noastră, reprezentând, faţă de totalul cuvintelor pe care le înregistrase el, 23% [1]). Elementul latin nu reprezintă însă mai mult decât în statistica noastră nici în franceză. După o statistică, pe care o dă S. Puşcariu în *Rumänisch und romanisch* pp. 221—222 (cf. şi *Études de linguistique roumaine*, p. 46 şi *Limba Română*, p. 192), făcută de mine pe baza dicţionarului lui Oscar Bloch, — statistica, adevărat, e numai pentru litera B —, el reprezintă şi în franceză tot numai 20%. Celelalte 12 grupe care depăşesc în Dicţionar cifra de 1% se succed, în ordinea importanţei lor numerice, precum urmează: elementele franceze: 29,56%, vechi slave şi slave bisericeşti: 10,45%, de origine necunoscută: 9,79%, turceşti: 4,36%, de origine nesigură: 3,71%, ungureşti: 3,14%, latine savante: 2,62%, neogreceşti: 2,35%, onomatopeice: 1,96%, sârbeşti: 1,84%, germane: 1,67% şi bulgăreşti: 1,35% (v. Fig. 1).

Dacă în ce priveşte elementele latine, potrivirea cu ceea ce stabilise Cihac este atât de mare, această potrivire nu mai există pentru niciunul din grupele care alcătuesc lexicul românesc. Deosebirile nu se datoresc însă faptului că Cihac n'ar fi fost un lexicolog conştiincios ci disproporţiei numerice a cuvintelor din cele două dicţionare (5765 faţă de 43.269 !), disproporţie corespunzând, în parte, celei produse, între datele apariţiei celor două dicţionare, în lexicul limbii române, şi mai ales cunoştinţelor mult mai bogate ale linguiştilor noştri asupra lui de pe tot întinsul românesc.

[1]) Cf. S. Puşcariu, *Rumänisch und romanisch* („Archiv für das Studium der neuren Sprachen", vol. 164 [1933] p. 222.

©BCU CLUJ

În lexicul lui Eminescu, față de 20,58% cât e în Dicționar, elementul latin reprezintă 48,68%. Pentru franceză, în lexicul lui Verlaine, el reprezintă 49%. Dintre celelalte grupe care depășesc, în Eminescu, cifra de 1% mai găsim două care cresc: elementele vechi slave și slave bisericești, crescând dela 10,45% la 15% și elementele latine savante, crescând dela 2,62% la 3,41%. (Creșterea acestora din urmă o formează însă numai lexicul poeziilor de tinerețe ale lui Eminescu). Toate celelalte grupe scad. Elementele franceze, care, în Dicționar, formează cel mai numeros grup de cuvinte, scad dela 29,56% la 11,97%, ele constituind totuși și în Eminescu, un grup destul de mare, urmând foarte de aproape pe cel slav (scăderea lor ar fi fost, de sigur, mult mai mică dacă nu ne-am fi mărginit numai la poezie, ci am fi cerceat, spre ex., și proza politică a lui Eminescu). În ordinea importanței lor numerice, urmează: elementele de origine necunoscută care scad dela 9,79% la 3,46%, de origine nesigură care scad dela 3,71% la 1,94%, ungurești care scad dela 3,14% la 1,63%, neogrecești care scad dela 2,35% la 1,33%, turcești care scad dela 4,36% la 1,20% și, în fine, cele onomatopeice care scad dela 1,96% la 1,16% (v. Fig. 1 și Fig. 2).

Față de Dicționar, situația se inversează în Eminescu, cu desăvârșire, în ce privește circulația. „Cincimea" de elemente latine din Dicționar, crescută în lexicul lui Eminescu la 48,68%, devine aici 83%. Pentru franceză, în Verlaine, avem 83,10%. Tot restul de 79,42% de alte origini din Dicționar sau de 51,32% din lexicul lui Eminescu se reduce deci, din punct de vedere al circulației, la 17% și anume, cele care depășesc cifra de 1% urmându-se, în ordinea importanței lor numerice, astfel: vechi slave și slave bisericești: 6,18%, franceze: 2,52%, (scăderea acestora ar fi fost iarăși mult mai mică dacă am fi cercetat și proza politică a poetului), de origine necunoscută: 1,80% și latine savante: 1,13% (menținute, acestea din urmă, în circulație, de poeziile de tinerețe ale lui Eminescu) (v. Fig. 4). — În Verlaine, pentru acelea din grupele din restul de 16,90% care depășesc cifra de 1%, avem, în ordinea importanței lor numerice, succesiunea următoare: latine bisericești și savante: 8,38% (deci abia cu 2,20% mai numeroase decât vechile slave și slavele biserisești în română),

©BCU CLUJ

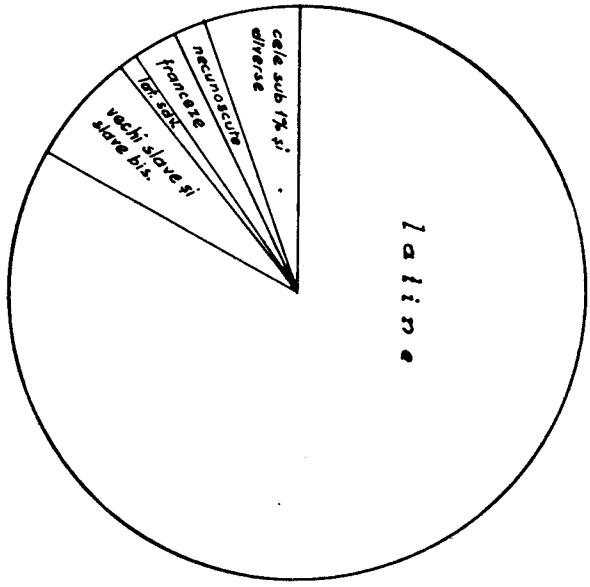

FIG. 4
Circulația cuvintelor la Eminescu

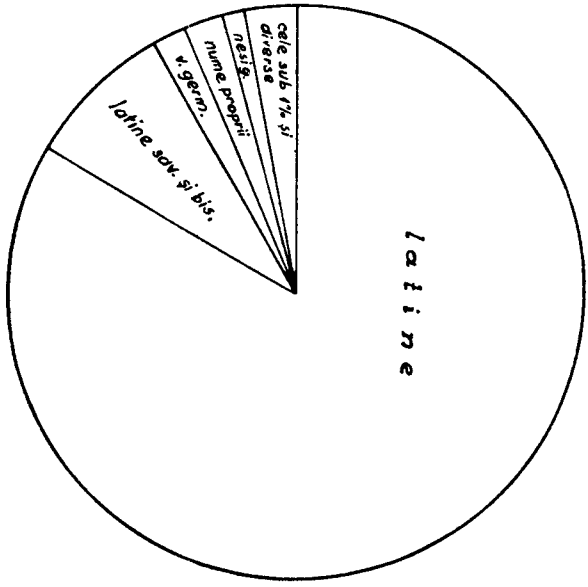

FIG. 5
Circulația cuvintelor la Verlaine

vechi germane: 2,14% și de origine nesigură: 1,31% (v. Fig. 5).

În ce privește derivatele și variantele, remarcăm că,

©BCU CLUJ

atât în română cât şi în franceză, ele au o circulaţie foarte mică faţă de cea a cuvintelor de bază: abia 4752 faţă de 29.094 a cuvintelor de bază la Eminescu, iar la Verlaine: 3917 faţă de 21.539. Fiind vorba de nişte opere literare de valoarea celor pe baza cărora am făcut studiul nostru, acest lucru nici nu e de mirare. Cuvintele de bază de origine latină au, în Eminescu, o circulaţie de 24.494 faţă de 3601 a derivatelor pe teren românesc şi variantelor, iar în Verlaine: 17.917 faţă de 3239. Cifra aşa de mare de circulaţie, în română ca şi în franceză, a cuvintelor de bază moştenite din latină e, de sigur, foarte firească, nu numai fiindcă aceste cuvinte sunt cele care exprimă noţiunile fundamentale din vieaţa noastră, ci şi pentrucă, din cauza vechimii lor, ele au foarte numeroase înţelesuri, unele (verbe, mai ales, ca „a lua", „a pune", „a trage", „a ţinea") având chiar peste 70 de înţelesuri. Aici, între cuvintele de bază, intră apoi şi aşa numitele „instrumente gramaticale": prepoziţiile, conjuncţiile, etc., care, în ambele limbi, sunt aproape în unanimitatea lor latine, şi care, în toate limbile din lume, sunt cele mai des întrebuinţate cuvinte.

Fizionomia lexicală a limbii române este deci, după cercetarea noastră, tot aşa de latină ca a francezei (la Eminescu: 48,68% ca lexic şi 83% ca circulaţie, iar la Verlaine: 49% şi 83,10%) şi, de sigur, a oricăreia dintre limbile romanice. Cercetarea noastră n'am făcut-o însă pentru a aduce o dovadă în plus în această privinţă. Am făcut-o pentru a stabili cu cea mai mare preciziune posibilă, rolul pe care îl are, în dicţionar şi în circulaţie, fiecare din grupele de elemente care alcătuesc lexicul românesc, reflexe fidele, fiecare, ale tot atâtor influenţe care s'au exercitat, în cursul istoriei, asupra noastră şi a civilizaţiei noastre.

Constatarea pe care am făcut-o cu privire la elementele „comune cu albaneza" (asupra cărora avem în pregătire un studiu mai aprofundat), pe baza derivatelor lor, ni se pare la fel de interesantă şi de toată importanţa.

DIMITRIE MACREA

©BCU CLUJ

DISIMILAREA, DIFERENȚIEREA, DESPICAREA, DISOCIEREA ȘI ÎNMUGURIREA SONANTELOR

— Un capitol de fonetică românească [1] —

DISIMILAREA

Disimilarea este fenomenul opus a s i m i l ă r i i. Tendința de a articula mai ușor silește uneori pe vorbitor să repete o articulație anterioară sau să anticipeze o articulație următoare făcând astfel ca sunete deosebite la origine să devină identice. Dar repetarea aceluiași sunet la intervale scurte nu este dorită de organul nostru fonator, capabil să producă cele mai variate mișcări și compensații de mișcări. Deprins cu varietatea aproape infinită a mișcărilor, el se simte la largul lui atunci când trece cu abilitate dela o articulație la alta; repetarea aceluiași sunet îi devine nesuferită. Copiii știu prea bine lucrul acesta și fac exerciții de „frământări de limbă". (Cf. PAMFILE, *Jocuri de copii*, II, 371 ș. u.):

Capra neagră calcă 'n piatră;
Cum o calcă, 'n patru crapă,
Crepe capu caprii 'n patru
Cum a crăpat piatra 'n patru.

Din cauza repetării prea dese a sunetului **r** în unire cu o ocluzivă, e foarte greu să rostim repede asemenea cuvinte. Spre a evita articularea repetată la intervale scurte, limba modifică unul din cele două sunete, îl d i s i m i l e a z ă față de același sunet din apropiere.

Cazurile de **disimilare vocalică** sunt mai rare. Astfel încă în epoca latină vulgară *vicinus* devenise *vecinus*, precum do-

[1] Fragment din vol. II din „Limba Română".

©BCU CLUJ

vedesc formele romanice: rom. *vecin*, fr. *voisin*, span. *vezin*... Tot astfel *rădăcină* a rezultat din **radecina* în loc de *radīcīna*. În *sorores*, pluralul lui *soror*, cei doi *o* apar disimilați în mai multe limbi romanice; la noi alături de dacorom. *surori* (din **sorori*) avem, la Istroromâni și la unii Aromâni, forma disimilată *surări*, (din **sorări*). În loc de *flutur*, se găsește la Aromâni *flitur*.

Cu mult mai frecventă e **disimilarea consonantică,** iar dintre consonante cea mai expusă disimilării e consonanta cea mai greu de pronunțat, vibranta *r*. Ea apare înlocuită de obiceiu prin *l*, prin *n*, sau, mai rar, prin *d;* uneori, ca în cazul lui *tulpină* în loc de *trupină*, a lui *cloncan* (*Jb.* VIII, 256) în loc de *croncan*, sau a lui *salțină*, la Aromânii olimpioți, în loc de *sarcină*, *r* se disimilează în *l* chiar față de un *n* următor. Invers, găsim pe *l* prefăcut în *n (m)* prin disimilare față de *r* precedent în *castron*, în loc de *castrol* (franc. *casserole*) sau în *canapăr* din *calapăr* și în *ceampara (geampara)* < turc. *čal-para*. Avem și un caz de disimilare a lui *l—r* în *r—d* în arom. *arudic*, pentru *aluric* „alunec" (poate după ce acesta ajunsese, prin asimilare, **aruric*). Se pare chiar că și ocluzivele afonice *c* și *t* se pot disimila, apărând în loc de ocluziva velară afonică [*c*] cea labială (*p*). Într'adevăr *potârniche* presupune o formă **poturnicula*, în loc de **coturnicula*, derivat din *coturnix*.

În majoritatea cazurilor disimilarea e regresivă. Ea se poate extinde asupra unui *r* în cele mai variate poziții și adică: începutul cuvântului: *Luxandra* în loc de *Ruxandra;* în grupuri consonantice inițiale: *Gligore* (forma cu *Gl* se găsește și la Slavi), în grupuri consonantice la sfârșitul silabei; *tulbure* sau mai des între vocale: *tutulor*. În loc de *vătrar* se aude, prin Muscel, cu metateză, *vlătar* (tot așa arom. *flevar*, din **fevrar* din lat. *Februarius*). În aceste cazuri forma nedisimilată (*Grigore, turbure, vătrar, tuturor*...) coexistă. Mai rare sunt cazurile când forma nedisimilată a dispărut cu totul, ca în *Măselar* „August" din **măsurar* (lat. *messorius* + -ar). De remarcat este că omonimia nu e o piedică pentru disimilare: în loc de *ramură* se zice pe alocuri *lamură*, deși *lamură* are și alt sens. Uneori disimilarea se produce chiar în momentul când împrumutăm un cuvânt străin: sârb.

©BCU CLUJ

brbore > *bolbore*. Comună tuturor cazurilor citate până acuma e poziția p r o t o n i c ă a lui *r* disimilat.

Când disimilarea e p r o g r e s i v ă, *r* schimbat în *l* se găsește de obiceiu d u p ă accent: *Cireșel* în loc de *Cireșer* (**Cireșar*) „Iunie“ (ca și când am avea a face cu un diminutiv în *-el* dela *cireașă*), *daravelă* pentru *daraveră*, megl. *dârdăral* (*dârdărar*) „flecar“; proton prin metateză în: arom. *căpărleață* din *căprăreață* (lat. *caprariciа*).

Pentru disimilarea lui *r* în *n* se pot cita exemple ca *răscrăcănat*, *gutunar* (lat. *guttur* + *-arium*) și *brăcinar* (față de *brăciri* din lat. **bracile*). *Felinar* presupune o formă **fenerar* (din turc. *fener* + *-ar*). Și un *ŕ* se poate disimila față de un *r* anterior, prefăcându-se în *ń*. Acest caz îl întâlnim în dialectul aromân, unde sufixul *-toriu* se schimbă în *-toňu* când în tulpină se găsește un *r*: *ansăritoańă* (*săritoare* „minge“), *lucrătoňu* „lucrător“, *țiritoňu* „cerător“...

Înainte de labiale, un *n* născut din *r* disimilat, devine *m*: fr. *par plaisir* > *pamplezir*.

Pentru disimilarea lui *r* în *d* față de un *r* următor sau precedent — precum o putem constata în ital. *rado* din lat. *rarus* sau în lat. **prudire* în loc de *prurire* (*REW* Nr. 6802) — se poate cita cazul lui *grumudeu* (alături de *grumuleu*) din Țara Hațegului, pe care O. DENSUSIANU îl explică din **grumureu*, din lat. *grumulus* (deși nu e exclusă și influența lui *grămadă*, cu un sens apropiat), apoi *paparadă* (prin părțile Sibiului) din *păpară* + *-ară* (*DR.* V. 410). Poate și adjectivul *fraged* să se fi născut din **frager* < lat. *fragilis*.

Un *r* apare, prin disimilare, în loc de *n*, fie p r o g r e s i v: *sângeros* din lat. *sanguinosus* sau r e g r e s i v: *mărunt*. Ca exemplul din urmă mai avem și altele (*cărunt*, *jurincă*, *părinc*...) care au disimilat pe *n* — *n* în *r* — *n* după ce, prin propagare, s'a ivit al doilea *n*: *mănunt*, **cănunt*, *junincă*, **păninc*, din lat. *minutus*, *canutus*, *junicem*, *panicum*.

Pentru schimbarea unui *n* în *l* față de un *n* următor se pot cita exemplele: *alivanta* (din fr. *en avant !*), *alinar* (*aninar*), *amelința* (*amenința*) și istror. *gloįnę* „*gunoiu*“ < slov. *gnojina*.

Mai dese sunt cazurile de disimilare a unui *l* față de alt *l*, în locul căruia apare *r*, ca în lat. vulg. *ur(u)lare* în loc de

©BCU CLUJ

ululare (rom. *urla*). Astfel în Săcele, lângă Başov, pluralul dela *ou* e *ouălele* sau *ouărele*. Din lat. *galgulus* se pare că s'a născut mai întâi o formă **gargulus*, din care se explică grangur al nostru. Un *n* în loc de *l* apare în *celalant* pentru *celalalt*, la Aromâni şi *an câtelea*, *an treilea* în loc de *al câtelea*, *al treilea*. Cf. şi lat. **cuntellus* pentru *cultellus* (*REW* Nr. 2381) şi ital. *pollonare* alături de *pollolare* < lat *pullulare*.

Disimilarea lui *m* -*m* în *m* —*n* o avem în *tymiamum* (din grec.) devenit **tymianum*, precum se vede din paleosl. *tĭmijanŭ* şi din rom. *tămâie* (din *tămâńe*), în *mornăi* pentru *mormăi* şi în arom. (în Epir) *mană* (P. PAPAHAGI, *Basme* 484/28, 485/10) în loc de *mamă*. Şi forma *năframă* se explică din *năhramă*, iar aceasta din *mahramă* „maramă" < turc. *mahrama*. Înainte de alt *m*, *m* se poate preface prin disimilare în labiala *b*: *balamuc*, din *Malamuc*.

Uneori disimilarea, motivată în anumite forme de declinare sau conjugare, se generalizează şi într'altele sau dă naştere la forme analoage. Astfel *n* din *suspina* sau din *luneca* (lat. *suspirare*, *lubricare*) se explică numai printr'o disimilare la infinitivul întreg: *suspinare*, *lunecare*; pluralul *şelele* a devenit *şenele*, din care s'a desprins forma nearticulată *şene* în loc de *şele*; *harare*, pluralul dela *harar*, s'a disimilat în *harale*; acesta a fost considerat ca un plural în *-le*, iar din *harale* s'a format noul singular *hara*.

Câteodată trebuie să ţinem seama de formele mai vechi pentru ca să putem explica disimilarea. Astfel, dacă Moldovenii zic *râlă* în loc de *rână*, avem a face cu o disimilare în regiuni odinioară rotacizante, care rosteau *râră* (GIUGLEA).

Foarte rare sunt cazurile de disimilare a altor consonante. Se pare că *cleoapă* în loc de *pleoapă* (cf. *DR.*, IX, 408) şi istror. *kl'ept* în loc de *pl'ept* s'au născut prin disimilarea lui *p — p* în *k — p*. Dacă *p(r)este* s'a născut din *prespre*, am avea un caz de disimilare a lui *p—p* în *p—t*, precum îl găsim invers, în numele local *Potfalău* din *Popfalău*. Disimilarea lui *f — f* în *f — t* o găsim în arom. *foartică* „foarfecă" (în alte limbi

©BCU CLUJ

romanice găsim forme disimilate care încep cu *for***b**-, *for***v**-, *for***m**-).[1])

Disimilarea nu trebue să fie i n t e g r a l ă, ca în cazurile citate mai sus, în care avem a face cu două sunete identice, dintre care unul a fost înlocuit de tot prin alt sunet, ci ea poate privi numai unul din elementele componente ale unei articulațiuni. Cele mai cunoscute cazuri de astfel de **disimilări parțiale** sunt ca și din alte limbi, cele de disimilarea lui *m* (nazală-labială) în *n* (nazală dentală) față de o altă labială — deși orală — din același cuvânt: din lat. *malva* avem **n***albă*, din *formica* avem *fur***n***ică*, din *posmă* avem *pos***n***ă*, în loc de *vătămari* avem la Aromâni *vătă***n***ari*[2]). Cazul invers, când dintre două labiale orale se schimbă, prin disimilare, înainte de accent, una în labială nazală îl avem la *vrăj***m***aș*, derivat din *vrajbă*. Nazala labială *m* se disimilează în labiodentala orală *v* față de nazala următoare în *ali***v***ăni* pentru *alimăni*. La Aromâni în

---

[1]) Alte exemple pentru disimilarea lui *r* — *r* în *l* — *r*: *al**m**ar* alături de *ar**m**ar* (și ung. *alm**á**riom*, germ. *Alm**e**r*, ceh. *alm**a**ra*, pol. *alm**a**rya*, față de ital. *arm**a**dio*), *al**i**or* alături de *ar**i**or* (lat. *aureolus*, după I. A. CANDREA), arom. *al**ă**storn* „răstorn" și *al**ă**ndură* (la Dacoromâni și *r**â**ndulică* *Jb.* VIII, 256) din **r**ă**ndură* „rândunică" (din lat. *hirundula*), arom. *c**ă**lpitură* „crăpătură", *c**ă**lare* (în Banat *Jb.* III, 318), „cărare", *c**ă**plar* „căprar", *c**a**lacatâr* din *c**a**racatâr*, *c**a**lagroș* (și *c**a**ragroș*) din turc. *karag(u)ruş*, *cl**e**nguros (cr**e**nguros)*, *cl**e**ri* „creeri" *ALR.* I, 8/339, *gl**o**nțuros (gr**o**nțuros)*, arom. *p**i**cular* (lat. *p**e**corarius*), istrorom. *l**u**mer* din *r**u**mer* „număr", *Țaligrad* alături de *Țarigrad*, *uldoare* *ALR.* I, 39/164 în loc de *urdoare*, *v**ă**lșor* (DENSUSIANU, *Haț.* 41) în loc de *vârfcior*... cf. și lat. *meletrix* pentru *meretrix* (REW Nr. 5523) și *plurire* în loc de *prurire* *REW.* Nr. 6802).

Pentru disimilarea lui *n* se mai pot cita: *am**e**rinț*, *coropișniță*, *nim**e**rea*, *num**e**re* și *num**ă**ra* (lat. *nomina* și *nominare*), *păng**ă**resc* (arom. *păngănesc*), *pretutind**e**re*... Disimilarea lui *n* față de un *ń* o avem în *budur**o**ňu* < ung. *bödöny*, *mușur**o**ňu* (cf. *mișuna*) și *urloiu* din *horno**ň**u* (derivat din *horn*).

Dacă față de arom. *Arusal'ii*, desvoltat regulat din lat. *rosalia*, noi avem *Rusalii*, forma aceasta se poate explica din lat. ca rezultând din **Rusarii* din lat. (atestat) *rosaria* (*DR.* VI,393). Moldovenescul *brățea* e un singular nou din *brățale*, în loc de *brățare*, pluralul lui *brățară* (*CDDE.* Nr. 180).

[2]) Pentru asemenea disimilări pe teritoriu romanic, cf. **n**a**ppa* pentru *m**a**ppa* (REW Nr. 5324), **n**e**spilus* pentru *m**e**spilus* (*REW* Nr. 5540), în Grado *n**a**lbare* pentru *m**a**rmore* „marmoră" (*REW* Nr. 5368). Din limbile slavice a dat exemple P. SKOK în *Romania* L (1924), 214 și în *Slavia* I, 489.

©BCU CLUJ

loc de *v—m* apare *δ—m* în *δimtu* „vânt". Şi *n* în vecinătatea unui *m* se poate schimba în *r* sau *l*: în loc de *acnuma* „acum" întâlnim şi forma *acruma;* în loc de *nume* şi *număra* se zice în unele regiuni **l**ume *ALR.* I, 24/690, 900 etc., (deşi *lume* mai are şi alt înţeles) şi **l**umăra; în loc de *scormoni* se aude şi *scormo***l***i.* Găsim şi disimilarea lui *n—r* în *l—r:* **l**ăzărit „năzărit" *ALR.* I, 364/820.

Ajunge ca două sunete învecinate să aibă numai o notă comună, pentru ca ele să se disimileze. Astfel dintre două palatale una îşi pierde caracterul muiat: lat. *vĕclus* (= *vetulus*) trebuia să dea *v'ekl'u* (sau *vjekl'u*), dar caracterul muiat al lui *v'* s'a pierdut şi a rămas *vechiu* (ca şi când *e* ar fi fost închis); tot astfel *radīc(u)la* ar fi dat *rid'icl'e;* forma de azi *ri***d***iche* dovedeşte că primul *d'* s'a despalatalizat de timpuriu. La Aromâni găsim *ocl***i***l'i (Lumina* II, 108—110) în loc de *ocl'il'i* şi *ying***l***ă* în loc de *yingl'ă* (metatezat din *cl'ingă* „chingă").

Când se urmează două şuerătoare, una îşi poate pierde elementul palatal. Astfel *şieşi* devine *sieşi*, *veşteji* devine *ves***t***eji*. Când două africate se găsesc în acelaşi cuvânt, găsim disimilări din cele mai variate: *tŝ—ŝ* dă **ts**—*ŝ* în *încruţişare* în loc de *încrucişare; ts—ts* dă **t**—**ts** în *albat***a***riţă* în loc de **albaţariţă* (derivat din *alb(e)aţă*) şi **c**—**ts** în *doni***c***uţă* (= *doniţă* + *uţă*); *dz—dz* dă **dz**—**d** sau **d**—**dz** în arom. *dzea***d***it*, în loc de *dzeadzit* „deget" şi în arom. *lăn***d***idzescu* în loc de *lăndzidzescu* (din *lăndzid* „bolnav"); *ts—tŝ* dă **ts**—**t** în *puţin***t***el* în loc de **puţincel* (*puţin* + sufixul diminutiv *-cel*).

Repetarea supărătoare a aceluiaşi sunet poate fi evitată şi prin **disimilare completă** sau **totală,** adică prin nerostirea unuia din cele două sunete.

Dintre disimilările complete v o c a l i c e (sau semivocalice), destul de rare, citărm cazul diftongului *au* devenit *a* înaintea unui *u* accentuat din silaba următoare, încă în latina vulgară: *augustus, auguro* au pierdut pe *u*, precum se vede din limbile romanice şi din rom. A*gust*, *agur*. În unele regiuni diftongul *oi* a pierdut pe *i* înainte de un *i* următor: slav. *dojnica, vojnikŭ*... a dat pretutindeni *do***n***iţă* şi pe alocuri *vo***n***ic*. Forma **kinque*, disimilată în latina vulgară din *quinque* e, probabil, şi la baza

©BCU CLUJ

românescului *cinci* (care ar putea veni însă și din lat. *quinque*). Din *jejuno (jajuno)* s'a născut, prin disimilare completă, **ejuno*, din care al nostru *ajun*.

Dintre consonante, cea care a dispărut mai ușor e *r;* ceva mai rar *l, n* și *m;* rar de tot altele. Disimilarea completă poate fi progresivă *(răscrăcăra > răscăcăra)* sau regresivă *(urdoare > udoare)*. În cele mai multe cazuri dispare consonanta dintr'un grup consonantic (ca în exemplele date); mai rar între două vocale: *cărăușă* (în Transilvania) < *cărărușă, arăescu* (la Aromâni) < *răresc, făină* < *fărină,* poate și *roună* < lat. *rorem*. La Megleniți găsim și forma *zeĭĕt* „deget" *ALR.* I, 50/013 în loc de *zeĭzet*. Uneori disimilarea s'a produs într'un stadiu mai vechiu de desvoltare, despre care nu avem alte dovezi decât disimilarea însăși. Astfel trecerea lui *ct, cs* în *pt* și *ps* se pare că s'a făcut prin stadiul intermediar *ft* și *fs;* în acest stadiu s'a produs disimilarea celui de al doilea *f* din **frafsin* (< lat. *fraxinus*) și din **faft* (< lat. *factum*) care au devenit *frasin* și megl. *fat*. Avem și cazuri de disimilare prin fonetică sintactică. Precum *pretrece* (lat. *pertraicere)* s'a disimilat în *petrece*, tot astfel *pre trepte* sau *vreți trece* a dat *pe trepte, veți trece*, regional și *pin (trestii)* în loc de *prin (trestii), pintre (pietre)* în loc de *printre (pietre), cătă (cruce)* în loc de *cătră (cruce), vo (trei)* în loc de *vr(e)o (trei);* la Cluj am auzit și *pę (tare)* în loc de *prea (tare)*. La N. COSTIN cetim încă: *Pe Turci* îi purta tot legați *pre uliță*. (*Let*, II, 112/3). Dacă în *alt*, din lat. *alterum*, *r* a dispărut, aceasta s'a întâmplat prin disimilarea completă mai întâi în gen.–dat. plural *altror > altor*. Tot astfel, dacă în unele regiuni se zice *câșmă* în loc de *crâșmă*, cauza e derivatul *câșmar*, disimilat din *crâșmar*. Formele disimilate *(pe, veți..., alt)* s'au generalizat mai târziu și în cazurile când nu mai urma un cuvânt cu *r*. La WEIGAND (Arom. II, 14) găsim forma arom. *basanlu „balsamul"* [1]).

[1]) Alte exemple de disimilări complete: **r**: *aburc* < **arburc* (< lat. **arborico), cortorosi* < *cotorosi, ciur* < lat. *cribrum* (disimilarea apare și în alte limbi romanice), *fașanguri* < *farșanguri, firetic* < **friretic* < lat. *phreneticus (DR.* IV, 1377, VII, 186), *pintru* < *printru, țuțur* < *țurțur...; apistrui*

©BCU CLUJ

Pentru alte consonante decât *r*, *l* şi *n* nu avem exemple sigure. Găsim totuşi *şitoare*, ca variantă a lui *şiştoare*, iar în *ALR.* I, 165/315 *supin* în loc de *suspin* [2]).

În grupurile consonantice *tst* şi *şts*, primul *t* sau al doilea *ş* a fost disimilat complet (întocmai ca la Slavi): *negustor* < *negu*ţ*(ă)tor*, *tustrei* < *toţi trei...*, *peşte* < *peştşe*, *broaşte* < *broaşce...*

Disparţia unui sunet prin disimilare completă se întâmplă uneori şi faţă de un sunet care nu e identic cu cel dispărut, ci are cu el numai o notă comună. Acesta e cazul cu *n* şi *m*, de ex. în arom. *frimitu*, *mărmitu*, *simiţ*, alături de *frimintu* „frământ", *mirmintu* „mormânt", *siminţ* „seminţe".[3])

Dar disimilaţiunea se poate ivi şi în mod preventiv, spre a evita, când e vorba de un derivat sau de o lege fonologică, forma în care acelaşi sunet ar trebui să se repete. În asemenea

---

< *apristrui*, arom. *aratu* „plug" < lat. *aratrum* (şi ital. *arato*, sard. *arado*), *fereastă* < *fereastră*, *preste* < *prestre*.

l: *alcam* < ung. *alkalom*, *plehupă* „pleoapă" < **plehlupă* < **prehlupă* (*G.S.* I, 145), *plimb* < **plimblu (preumblu)...*; *şodolan* < *şoldolan*, *tăpălagă* < *tălpălagă*.

n: *gângav* sau *gâgnav* (CORESI, 525/25) < **gângnav* (slav. *gągnavŭ*), *pătlagine* < lat. *plantaginem...*; *viezuină* < **viezunină* (din *viezure* + *-ină*) şi, poate, şi *păcuină* < **păcunină* (lat. *pecorina*, dacă nu avem a face cu continuarea latinescului *pecuina*.

[2]) Exemple mai puţin sigure, sau care pot fi explicate şi altfel decât prin disimilare: *frate* < **fratre* (dacă avem să plecăm dela acuzativul *fratrem*, iar nu dela nominativul *frater*) şi *rătutit* „beat", care pare a sta în legătură cu *turtit*. Probabil că **clinga*, din care vine al nostru *chingă*, nu s'a născut prin metateză din *cing(u)la*, ci prin disimilare din **clingla* (cu *l* propagat, cf. *cavicla* = *clavic(u)la REW.* Nr. 1979). Dacă la Megleniţi şi la Istroromâni *l'* dispare în forma articulată din pluralele masculine, nu avem a face, după toată probabilitatea, cu acelaşi fenomen de „iotacizare" a lui *l'*, ca în dialectul dacoromân, ci cu o disimilare completă generalizată din cazuri ca *fil'il'*, *cal'il'*, (*DR.* III, 390).

[3]) Tot aşa se explică, probabil, dispariţia lui *n* în *Muscel* din **munscel* (**montiscellus*, cf. *DR.* III, 819). Iacă *buştean* vine din nemţescul *Baumstamm* (*DR.* III, 658), faza intermediară a fost **bumştean*.

Ca şi asimilării, M. GRAMMONT a dat o deosebită atenţie, în al său *Traité*, diferenţierii şi mai ales disimilării (p. 269—336). Pentru el asimilarea, diferenţierea şi interversiunea se fac în contact nemijlocit de sunete; dilaţiunea, disimilaţiunea şi metateza privesc sunetele la distanţă (cf. p. 251).

©BCU CLUJ

cazuri vorbim despre o **disimilare prohibitivă** (BRUGMANN) sau **preventivă** (GRAMMONT).

În latinește e cunoscut cazul sufixelor *-alis* și *-aris*, care au aceeași funcțiune și dau derivatelor lor același sens; deosebirea dintre ele stă numai în aceea că *-aris* în loc de *-alis* se leagă de tulpine care conțin un *l* (*militaris*, *familiaris*..., față de *dotalis*, *natalis*..), spre a împiedeca ivirea a doi *l* în corpul aceluiași cuvânt. Ceva analog vedem la noi. Dacă tulpina conține un *n*, numirile topice și cele de locuitori nu se derivă cu sufixul *-(e)an*, ca de obiceiu (*Abrudean*, *Bucureștean*, *Viaican*...), ci cu sufixul *-ar*, cu mult mai rar în această funcțiune: *Buștenari*, *Comănar*, *Cătunar*, *Poienar*... (chiar și *Beclerean* „locuitor din Beclean", *Peștenar* „din Peștera", *Vlădărean* „din Vlădeni", *Mărginărean* „din Marginea"..., unde disimilațiunea nu e prohibitivă, ci efectivă). Deși *l* simplu între vocale a devenit *r* în elementele latine (*mola* > *moară*...), avem *sălămândră* (*sălămâzdră*) din lat. *salamandra*, zicem *colastră* (cf. lat. *colostrum*) alături de *corast(r)ă* și regional găsim forma *doloare* în loc de *duroare*, din lat. *dolorem;* Aromânii au alături de *căroare*, din lat. *calorem*, mai des *căloare*. Păstrarea lui *l* se datorește lui *r* din silaba următoare. Tot astfel, atât în dialectul istroromân, cât și la Moți și în textele noastre vechi rotacizante, un *r* în același cuvânt poate opri rotacizarea lui *n* intervocalic: *cărbune* (alături de *cărbure*), *sarcină* (alături de *sarciră*), *Crăciun*... (cf. în urmă *DR.* VIII, 314—315). Și păstrarea lui *d* în vechiul *dediu* (= dădui) se explică prin disimilare prohibitivă, spre a se evita forma *d'ed'i* (din lat. *dĕdī*).

Mai sus am văzut că două africate nu se suportă totdeauna în corpul aceluiași cuvânt. Spre a evita asemenea repetări de articulațiune, când sufixul *-iță* se leagă de tulpine terminate în *c*, nu-l preface pe acesta în *tș* (ca atunci când urmează alte sufixe începătoare cu *i* sau *e*, de ex. *adânč-ime*, *purč-el*...), ci *c* dela sfârșitul tulpinei se rostește palatal: *furchiță*, *broschiță*, *măciuchiță*, *ploschiță*...[1])

[1]) Prin disimilare prohibitivă explica MEYER—LÜBKE (cf *DR.* VIII, 317) și menținerea lui *e* protonic (care ar fi trebuit să se prefacă în *i*) în exemple ca *peți*, *cuceri*..., cf. *ceti*, *veni*..

©BCU CLUJ

DIFERENȚIEREA

Disimilarea prohibitivă nu mai este un act mecanic, ci și psihic: când s'ar putea produce o rostire supărătoare, o evit cu anticipație. Tot astfel **diferențierea** pune stavilă acomodării sau asimilării atunci când acestea ar putea produce alterarea unui sunet dincolo de limita impusă de claritatea expresiei. Existând primejdia ca prin acomodare sau asimilare să fie alterat caracterul unui sunet, voiu căuta, printr'un fel de exagerare, să subliniez diferența între două sunete învecinate. Diferențierea este deci un fel de reacțiune împotriva tendinței organului nostru fonator de a duce economia mișcărilor dincolo de limita la care se poate distinge sau ghici un sunet. Ea poate izvorî însă și numai din tendința de a face ca două sunete învecinate să aibă cât mai multe elemente componente deosebitoare. Precum disimilarea este fenomenul opus asimilării, tot astfel diferențierea este în opoziție cu acomodarea.

O întâlnim mai ales la două **vocale** învecinate, unde primejdia contracției, după asimilare, e foarte mare. Lat. *nubĭlus* a dat în românește *nuăr*, apoi, prin acomodarea lui *ă* la vocala labio-velară precedentă, *nuor*, din care a rezultat, prin asimilarea lui *u* la *o* următor, *noor*. Forma aceasta, cu cei doi *o* învecinați, a ajuns la o contracție a lor într'unul singur: *nor*.

Un caz interesant este menținerea lui *v* intervocalic în verbul *avea* din lat. *habere*, contrar legii fonologice despre dispariția lui *b* și *v* între vocale. BARTOLI crede că vecinătatea celor doi *v* în *aveva* (= *habebam*) a făcut ca unul din ei sau să dispară, prin disimilare completă, ca în italiană (*avea*) și franceză (*avais*, etc.) sau, ca la Români (*aveam*) și la Veglioți (*avaja*), să se conserve în radical, spre a se evita dispariția lui *v* în ambele silabe. Același fenomen nu s'a produs însă la *bibebat* — unde aveam chiar trei *b* — în care cei doi *b* intervocalici au dispărut: *bea*.

Pentru disimilare, ca și pentru asimilare și metateză, se poate consulta cu folos E. SCHOPF, *Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919. O lucrare specială despre disimilare a publicat M. GRAMMONT, *Dissimillation consonantique dans les langues indo-européennes*, în care a încercat — după părerea noastră fără un rezultat sigur — să stabilească principiul că dacă într'un cuvânt se repetă aceeași mișcare articulatorie, se suprimă în general mișcarea produsă cu o intensitate mai mică, care atrage deci atenția mai puțin.

©BCU CLUJ

Dar în mintea noastră cuvintele nu sunt fixate numai prin sunetele care le compun, ci adesea și prin numărul de silabe și prin ritmul lor. Spre a evita ca prin contracția celor doi *o* din *noor* caracterul bisilab și ritmul cuvântului să se piardă, s'a produs diferențierea unuia din cei doi *o*: **nou**r. Tot astfel se prefăcuse *tuus* și *suus* în latina vulgară în **tous* și **sous* (de unde se explică *tău* și *său* românesc), spre a se evita contracția lor în *tus*, *sus*. Dacă în loc de *vâjiitură* sau *fâșiitură* întâlnim formele *vâjietură*, *fâșietură*, cauza e tot diferențierea vocalică,

Când un *e* accentuat era urmat de alt *e* în silaba următoare, s'a născut, prin propagare, *ee*. Acest *ee* era amenințat să se contragă într'un singur *e*. Spre a evita această contracțiune, al doilea *e* a fost rostit cu o apertură exagerată, ceea ce a dus la *a*. Astfel **peește* a devenit *pe**a**ște* (precum se rostea mai demult și se mai rostește în unele părți și astăzi).

Ceva analog s'a întâmplat cu slavul *sinĭ*. Prin disociere *ń* (< *nĭ*) a devenit *in*, încât forma cuvântului românesc trebuia să fie *siin*. Cum însă grupul *ii* se contrage foarte ușor în *i* (cf. *fin* < *fiin* < *fil'in*, *fică*, < *fiică*), el a fost diferențiat: *s**e**in*.

Într'o regiune destul de extinsă din Nord-Vest, în loc de *u̯om* „om", *u̯ok'* „ochiu"... găsim *u̯ăm*, *u̯ăk'*. Cele două vocale labio-velare, *u* și *o* se deosebesc prea puțin una de alta, de aceea una din ele *(o)* a fost înlocuită prin vocala centrala (*ă*). Același lucru s'a întâmplat cu *oo*, din ung. *ó* (= *o* lung) sau din țigănescul *ō*: ung. *biró* (rostit chiar de Unguri în unele părți *biro̯u*) a dat *bir**ă**u*, iar țigănescul *kalō* a dat *căl**ă**u*.

Dacă pe o mare întindere a teritoriului dacoromân diftongii *ea* și *oa* au devenit **ia** *(di̯al, tri̯abă...)* și **ua** (*tu̯amnă*, *pu̯ate...*), aceasta se explică prin faptul că vocalele extreme *i* și *u* se deosebesc mai mult de *a* decât *e* și *o*, care, în scara vocalică, sunt vecinele lui *a*. Tot astfel **câene*, **pâene*... (cu *e* propagat din silaba următoare) au devenit, prin micșorarea aperturii vocalei palatale, *câ**i**ne*, *pâ**i**ne*... Între *â* și *i̯* diferența e mai mare decât între *â* și *e*.

O consonantă se poate acomoda atât de mult unei vocale învecinate, încât să se rostească cu o apertură din ce în ce

©BCU CLUJ

mai mare, până se vocalizează de tot. Astfel un *l* velar devine în multe limbi (de ex. în franțuzește și în dialectul istroromân) *u*. Cazul contrariu se întâmplă uneori în limba română: un *u* lung devine mai întâi *uu*, apoi, prin diferențiere *âu* și *âl*. Astfel cuvântul *bâlciu* vine din ung. *búcsú* (pronunțat regional chiar în ungurește și *bolcsú*). Ung. *bőség* a fost redat prin *beușug*. din care s'au născut formele diferențiate prin consonantizare: *belșug*, *bivșug* sau *birșug*.

Alte cazuri de **vocalizare a unei consonante** prin diferențiere sunt următoarele: în dialectul istroromân *u̯* a devenit *v* (rostit mai ales bilabial: *w*) când era elementul slab al unui diftong: *a***v** „au", *me***v** „mieu", *dă***v***u* „dau", *o***v***e* „ouă"..., **v***o* < *u̯ă* < lat. *illam*, **v***ută* < *u̯uta* < *ulta* „uita" (PUȘCARIU, *Istr.* II, § 54). Tot astfel diftongii *au̯* și *eu̯* se pronunță la Aromâni, însă numai înainte de consonante, *av* sau *af* și *ev* sau *ef*: *ala***v***du* „laud", *ca***f***tu* „caut", *pre***f***tu* „preot". În unele regiuni apusene se găsește și la Dacoromâni *au̯* devenit *ab* sau *ap*. *la***b***dă* „laudă", *ca***p***t* „caut".[1])

O **diferențiere,** de astădată **consonantică,** avem la reflexul grupului latin *gn* în românește. Prin acomodarea ocluzivei velare (*g*) la nazala următoare (*n*) s'a născut mai întâi forma *leŋn*. Cele două nazale *ŋ* și *n* erau însă prea asemănătoare, și deci prea expuse să se contragă într'una singură. Atunci a intervenit principiul diferențierii, nazala velară *(ŋ)* fiind înlocuită prin nazala labială (*m*), cu mult mai deosebită: *le***m***n*. (În dialecte meridionale din Italia, diferențierea a progresat și mai mult și în locul nazalei labială *m* apare labio-dentala orală *v*: *li***v***eṇe* „lemn")[2]). Tot astfel se explică dialectalul *to***m***na* din *toŋna*, iar acesta din *togma (tocma)*, numai că în acest cuvânt

[1]) E greu de stabilit dacă prefacerea lui *gm* în *um*, a lui *mn* în *un* și a lui *br* și *bl* în *ur* și *ul*, care pot fi considerate ca acomodări față de vocala precedentă, nu sunt rezultatele unei diferențieri — sau și ale unei diferențieri — a lui *g*, *m* și *b* față de sonanta următoare.

[2]) Precum a observat foarte just MILLARDET (în *Revue des langues romanes*, LXI [1921—22], p. 329—330), dacă din *scamnum* avem *scaun* (ca în vechea-gasconă: *escaun*), dar din *somnum* avem *somn*, cauza este că o formă **soun* ar fi fost prea primejduită de asimilarea celor două vocale labio-velare *o* și *u*.

©BCU CLUJ

simultan cu diferențierea lui *ŋ* față de *n* următor, s'a diferențiat și *n* față de *ŋ* precedent schimbându-se în *m*. Și grupul *mn* se cere uneori diferențiat. În loc de *pumn*, Aromânii zic *pulmu* (poate prin influența lui *palmă*); din lat. *scamnum* avem în unele dialecte *sca***nd.** Cuvântul *semn* s'a prefăcut în *sem***d**, rostit apoi *sem***t** în dialectul meglenit. Alte diferențieri consonantice sunt: *bm* > *bl* în numirea locală *în* **B***lăci* (Mățău, jud. Muscel) în loc de *în Mlăci* (dacă nu avem a face cu o asimilare, prin fonetică sintactică, a lui *nb* în *nm*); *sn* > *sm*: slav. *jasna* > *ias***m***ă (DA)*, slav. *basnĭ* > *basn(ă)* și *bas***m**, croat. *kasno* > istror. *casmo*; în loc de *nǧ* avem *mǧ* în *ha***m***ger* alături de *hanger*.

Un caz puțin banal de diferențiere îl prezintă cuvântul *sălămâ***z***dră* din lat. *salamandra*. Precum dovedește prefacerea lui *a* accentuat în *â*, forma mai veche, atestată în *Lexiconul Budan*, era *sălămâ***n***dră*. În grupul *nd*, cele două dentale ocluzive *n* și *d* se rostesc cu o singură ocluziune, deosebirea între ele existând numai în ridicarea vălului palatin în momentul când începe rostirea lui *d*. Economia de mișcări poate face însă ca această ridicare a vălului să fie omisă și astfel grupul *nd* să devină prin asimilare *nn*, ca în *cân* < *când*... Spre a se evita această asimilare, *nd* apare diferențiat în **z***d*. Diferențierea lui *nd* în **j***d* apare în arom. *șamijdol'i* alături de *șamindol'i* „amândoi", iar *dn* poate deveni *ln* sau *rn*: *aduna* > **adna* > arom. *al***n***a; logodnă* se rostește la Brașov *logo***r***nă*.

Alt caz interesant de diferențiere îl prezintă apariția unui *r* în loc de *d* înainte de labiale. Gramaticii latini (cf. KEIL, *Gram.* I, 452, 29 și SCHUCHARDT, *Vok.* I, 141) citează formele *ar**v**enire* în loc de *advenire*, *ar**f**uerunt* pentru *adfuerunt*, iar în *REW.* se găsesc la Nrii 183, 214, 218 și 261 forme romanice care se reduc la **ar**m**orire* pentru **admorire*, **ar**v**elare* pentru *advelare*, **ar**v**entare* pentru *adventare*, **ar**f**lare* pentru *adflare* > *afflare*. În românește avem, afară de *ar**m**ăsar* < lat. pop. ar*messarius* (pentru *admissarius*) și forma dialectală *ar**v**ocat* pentru neologismul *advocat*.

Uneori diferențierea apare ca o măsură p r e v e n t i v ă, tocmai în grupele consonantice care se acomodează mai ușor.

©BCU CLUJ

Astfel, spre deosebire de *n* care înainte de labială devine *m*, și de *m*, care înainte de dentale sau africate dentale devine *n*, avem la Istroromâni, subt influența dialectului venețian, **np**, **nb** și **nf**, **nv** în loc de *mp*, *mb* și *mf*, *mv*: *cu***n***parå*, *bu***n***bâc*, *io-***n** *fost* „eu am fost", *l-a***n** *vezut* „l-am văzut" (cf. BARTOLI, la PUȘCARIU, Istr. II, § 62a), iar la noi *si***m***t* < lat. *sentio*, în texte vechi și pentru „sunt" (*Jb.* III, 40); Aromânii au și *frâ***m***te* „frunte", *vi***m***tu* „vânt" (*Jb.* XIII, 67), *atu***m***țea* „atunci" (WEIGAND, *Arom.* II, 360), *nu***m***tă* „nuntă", chiar și **nimusoare* „ninsoare", din care s'a desvoltat forma *nimusorismă* (cu *u* înmugurit, cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228). Fenomenul e cunoscut și din limba latină.

Diferențierea consonantelor lungi sau **geminate** joacă un rol destul de important în unele limbi. Astfel în loc de lat. *reddere* sau *gibbus* avem în limbile romanice și forme care presupun în latina vulgară **re***n***dere* (ital. *rendere*, franc. *rendre*, span. *rendir*... *REW.* Nr. 7141) și *gi***m***bus* (arom. *giumbă DR.* VIII 114—116, neapol. *ğimme*, calabr. *yimbru*, genovez *dzembu*, cf. și lat. *gimbosus REW.* Nr. 3755). Ocluzivele dentale și labiale, *d* și *b*, au fost înlocuite prin ocluzivele nazale corespunzătoare *n* și *m*. Forma *sa***m***batum*, continuată în românește *sâmbătă*, franc. *samedi*, engad. *samda* și germ. *Samstag*, s'a născut prin diferențiere din *sabbatum*, păstrat subt această formă în celelalte limbi romanice (ital. *sabato*, sard. log. *sapadu*, span., portg. *sabado*... *REW.* Nr. 7479). În sens invers s'a produs diferențierea la *ca***m***barus* (ital. *gambero*, sard. log. *cambaru*, franc. meridional *gambre*, span. *ga***m***baro REW.* Nr. 1551), din lat. *cammarus* (din grec.).

Alte exemple, din limba română, afară de arom. *giumbă* și de *sâmbătă*, sunt mai puțin sigure. H. BARIĆ (*Arhiv za arbanasku starinu* I [1923], fasc. 1—2) a propus pentru cuvintele românești *mânz* și *pânză* etimologiile **man***d***-***eus* în loc de *mannus* „cal mic" și **pan***d***ea** în loc de *pannea* (forma feminină a lui *panneus* „sdrențuit"), iar I. A. CANDREA (CDDE Nr. 1317) atrăgând atenția asupra formei *pin***d***ae* în loc de *pinnae*, atestată în *CGL.* VII, 90, explică ca și P. PAPAHAGI, pe arom. *pe***n***dură* alături de *penură* „cuiu, pană (de despicat)",

©BCU CLUJ

ca şi pe alb. *pendull* „pană", din lat. **pindula* alături de *pinnula*. Forma cu *nd* se găseşte şi în dialecte italiene (veron., vicentin *pendola* „bietta, conio" (care n'au nimic a face cu *pendulus* „spânzurător" cf. *REW.* Nr. 6388)[1].

O diferenţiere a lui *nn* în *ln* presupune P. SKOK (*Slavia* I, 494) în sufixul românesc *-elnic*. El crede că *pomelnic*, vremelnic... derivă din slav. *pomeninikŭ*, *vremeninikŭ*... după ce *i* a încetat să se mai pronunţe între cei doi *n*.

Tot ca o diferenţiere — şi nu ca o orientare după compusele cu prefixul *in-*, cum s'a crezut până acum (cf. G. ASCOLI, în *Arch. glott. ital.* III, 442—452; A MUSSAFIA, *Beitrag*, 26; *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXII, 473), ar putea fi considerată apariţia unui *ns* în loc de *ss*. Astfel în loc de *isse* (născut prin asimilaţiune din *ipse*) întâlnim în unele limbi romanice forme care presupun *inse* (*insu*), precum rom. *âns*, sard. camp. *insoru*, v. sard. log. *nensiun*, valtell. *inziss*, v. -franc. *ensement;* de asemenea din **essire* (= *exire*) avem în româneşte, pe lângă forma obişnuită *ieşi* (> *işi*), la Aromâni şi la Dacoromâni (prin

[1]) Formelor citate li s'au dat şi alte explicări. Astfel după MEYER-LÜBKE, *REW.* Nr. 7141, forma **rendere* s'a născut din *reddere* prin influenţa lui *pre(h)endere*. Cuvântul *mânz* se aduce în legătură cu mesapicul *Menzana* (ca numire a lui Jupiter căruia i se jertfea un cal) şi e considerat de origine ilirică; aria lui de răspândire ajunge prin Albania, Sardinia şi Italia până în dialecte franceze, retoromane şi germane (cf. PUŞCARIU, *EW.* Nr. 1092 şi *LR.* I, § 93). Cât despre *pânză*, se crede că acest cuvânt ar sta în legătură cu *pandere (vela)* „a întinde (pânzele)". Dacă admitem pentru *mânz*, *pânză* şi arom. *pendură* un *nd* desvoltat din *nn*, atunci între aceste trei cuvinte există o nepotrivire în tratamentul vocalei accentuate, întru cât în *pânză*, şi *mânz* avem *â* în loc de *a*, ca înainte de orice *n* + cons., iar în arom. *pendură* *e* rămâne neschimbat, ca înainte de *nn* fără să se prefacă în *i*, ca înainte de *n* + cons. S'ar putea deci ca numai arom. *penură* să fie urmaşul lat. *pinnula*, iar *pendură* să aibă *d* dela alb. *pendull*.

Pentru prefacerea lui *nn* în *nd* găsim exemple şi în alte limbi. Astfel e ital. *bandire (bandito)* faţă de franc. *bannir* < germ. *bannen*. BARIĆ (*l. c.*) citează alb. *pendë* < lat. *penna* şi trevis. *candola* < lat. *cannula*, P. SKOK (*Arhiv za arbanasku starinu* I, [1923] p. 15) din dialecte slave: *dundo* (în Ragusa) < lat. *nonnus* şi *pandil* < lat. *pannellus*. În Austria diminutivul dela *Mann* este *Manderl*. Invers avem în Corsica *nunda* „nimic" în loc de *nudda* (din lat. *nulla*). Aromânii au *flambură* din n.-grec, φλάμπουρον, m. -grec φλάμμουρον,-λον < lat. *flammula*.

©BCU CLUJ

Bucovina) și *inși*, întocmai precum *insir* se găsește și în cele mai multe dialecte din Nordul Italiei și în Proveța. S'ar putea ca și *n* din *înșura* (ca și în formele corespunzătoare din dialectele italiene meridionale: *nzura*, *ndzura*, etc, cf. PUȘCARIU, *EW*. Nr. 874) să nu fie din prefixul *in-* (căci un derivat **in-uxorare* nu prea e de înțeles), ci să se fi diferențiat din forma **ussorare* (cf. *m'assore* „mă însor" în Alatri). Tot astfel avem prov. *ensugar*, span. *enjugar*, portg. *enxugar* din lat. *exsucare* [1]).

DESPICAREA

Când din două vocale învecinate, care formau două culmi sonore și aparțineau prin urmare la două silabe, una își pierde caracterul sonor autonom și devine satelitul celeilalte, atunci cele două vocale formează un diftong. Astfel din *mare* la care s'a adăogat articolul *a* s'a născut la început cuvântul de trei silabe *ma-re-a*, care însă cu timpul a devenit bisilab, prin faptul că *e*, fiind mai puțin sonor decât *a*, a devenit elementul slab al diftongului *ea: ma-rea*. Tot astfel după amuțirea lui *b* (*v*) intervocalic, s'a născut din lat. *timebat* o formă la origine tot de trei silabe, în care *e* și *a* au ajuns însă cu timpul să formeze un diftong, precum îl rostim în al nostru *te-mea*, de două silabe. Prin anticiparea lui *a* din silaba următoare s'a

---

[1]) Termenul de diferențiere l-a introdus în linguistică A. MEILLET în memorabilul său studiu *De la différenciation des phonèmes*, publicat în *Mémoires de la Société de linguistique*, vol.. XII (1903), p. 14—34, arătând cel dintâiu deosebirea esențială ce există între diferențiere și disimilare. Termenul a fost apoi adoptat și de M. GRAMMONT în al său *Traité de phonétique*, Paris, 1933.

Un studiu amănunțit și ilustrat prin multe și variate exemple din diferite limbi, dar mai cu seamă din limba greacă, despre despărțirea geminatelor în două elemente diferite a dat E. SCHWYZER în *Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung* 61, p. 222—252, cf. recensia, cu completări din domeniul romanic, a lui ROHLFS în *Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen*, 165 (1934), p. 311. S'au mai ocupat cu această chestiune, afară de MEILLET în studiul citat (p. 26—27), M. GRAMMONT, *Dissimilation*, p. 136 și u.; P. KRETSCHMER, *Der heutige lesbische Dialekt* (1905), p. 170; H. SCHUCHARDT, în *Zeitschrift f. rom. Phil.* 32 (1908), p. 475; H. LANSBERG, *Die Mundarten Südlukaniens* (1939), p 133, ș. a.

©BCU CLUJ

născut din lat. *mola* românescul *moară*, cu diftongul *oa* în loc de vocala simplă *o* din cuvântul latin. Dar diftongii și poliftongii nu se nasc numai prin adăugarea unei sau mai multor vocale, ci și prin **despicarea unei vocale** în două sau mai multe elemente. Aceste elemente se diferențiază cu timpul, de obiceiu astfel, că unul din ele se închide ajungând astfel într'o situație de inferioritate sonoră față de celălalt.

De obiceiu această despicare se face în poziție inițială, sau, la mijlocul cuvântului, în silaba accentuată, și mai ales atunci când vocalele sunt lungi. Românul având obiceiul de a masa la începutul cuvântului energia rostirii (cf. *LR.* I, 39), vocalele inițiale au putut deveni diftongi: în loc de *i* și *u* întâlnim în unele regiuni *i̯i* și *u̯u:* rostirea *i̯inimă* în loc de *inimă*, este cea obișnuită în cele mai multe părți ale țării vechi (cf. *ALRM.* I, h. 171) și o întâlnim și la Istroromâni (*i̯irimę*); rostirea *u̯unghie* e destul de răspândită în Estul teritoriului dacoromân (cf. *ALR.* I, h. 52). Diftongarea lui *e* inițial în *ee*, care prin diferențiere a devenit, la noi și la Slavi, *i̯e* este obișnuită în românește. Foarte răspândită e și diftongarea lui *o* inițial în *u̯o: u̯om* „om", *u̯os* „os"... chiar și *u̯o-njund'i* „o'*njunghi*" *ALR.* I, 1991/333. Mai sus am citat cazul lui *o* unguresc, care a dat *oo*, apoi *o̯u* și *ă̯u:* ung. *biró* > *birău*. Tot acolo am arătat că acest proces de diferențiere poate duce până la consonantificarea elementului slab al diftongului: ung. *bőség* (cu (*ö* lung) a devenit *be̯u̯șug* și apoi *be̯l̯șug*.

Dar vocala care suferă asemenea schimbări nu trebue să fie lungă. Din ung. *zsufa* (cu *u* scurt) avem în românește formele *jufă* și *julfă*, ca și când stadiul anterior ar fi fost **juufă*. În foarte multe cazuri de diftongare a vocalelor nu avem nici un indiciu că ele ar fi fost rostite cu o durată mai mare. Diftongul *i̯e* a rezultat dintr'un *e* latin scurt (rostit deschis în latina vulgară) dar accentuat: *pĕctus* > *pi̯ept*, *pĕreo* > *pi̯er*... Deasemenea diftongarea mai nouă „țărănească" în cazuri ca *du̯omn*, *buri̯ete*, *mî̯are*, *ovi̯ăș*, s'a întâmplat prin despicarea lui *o*, *e*, *a* și *ă*, fără ca aceste vocale să se fi rostit vreodată, după cât știm, mai lungi decât se rostesc de obiceiu vocalele românești. Lucrul acesta nu trebue să ne mire prea mult, dacă ne

©BCU CLUJ

dăm seama că apertura vocalelor fiind mare şi forma ei puţin precisă, vocalele nu sunt identice cu sine însesi în tot cursul articulării lor, chiar când durata lor nu este lungă. Înălţimea, intensitatea şi timbrul vocalelor variază. Când variaţia timbrului e foarte mică, ni se pare că distingem nişte sunete unitare; când variaţia e mare la începutul sau la sfârşitul articulaţiei, atunci acest început sau sfârşit se identifică cu alte vocale cu timbru definit; vocala astfel constituită ne face impresia unui diftong (cf. ROUSSELOT, *Modifications phonétiques*, p. 251 ş. u.), mai ales fiindcă se adaugă şi tendinţa de diferenţiere, care face ca deosebirea dintre elementele constitutive ale unei vocale să devină şi mai accentuată [1]).

Şi **despicarea unei consonante simple** o vom înţelege uşor dacă ne dăm seama că în articularea consonantelor avem mai multe faze care se urmează, şi că fiecare din aceste faze poate să desvolte un caracter autonom. Când se adaugă şi aici elementul diferenţierii, dintr'o singură consonantă se poate naşte un grup consonantic. Cazurile acestea odată recunoscute, ne apar cu mult mai numeroase şi mai variate decât cazurile de diferenţiere a geminatelor. Aproape tot materialul aruncat laolaltă, în monografiile dialectale, în capitolul consonantelor „epentetice", intră în vreuna din categoriile pe care vom încerca să le stabilim în cele următoate pentru limba română. Nota comună tuturor cazurilor pe care le vom cita — şi care dovedeşte că avem a face cu unul şi acelaşi fenomen — este că unul din elementele grupului consonantic rezultat prin despicare este totdeauna o sonantă şi că elementul nou ce apare este o m o r g a n cu cel despicat.

Economia mişcărilor organului nostru fonator face ca turc. *damla*, să devină *dambla* în urma faptului că în stadiul de destindere, articularea lui *m* nu se mai produce sincronic cu coborîrea vălului palatin, încât aerul, ne mai scurgându-se

[1]) Sunt unele limbi sau dialecte în care această fluctuaţie de timbru este atât de mare, încât în locul unei vocale ni se pare că auzim un poliftong compus din trei, patru sau chiar cinci elemente. Asemenea cazuri sunt frecvente mai ales în graiul Saşilor din Ardeal; ele au fost adesea notate de E. PETROVICI în *ALR.* II.

©BCU CLUJ

pe nas, auzim un *m* desnazalizat, pe care-l identificăm cu un *b*. Vedem din acest exemplu că și un *b* simplu, nu numai un *bb*, poate fi despicat în *mb*. Alături de *sambatum* pentru *sabbatum*, găsim în latinește (și în limbile romanice) *lambrusca* (it. *lambrusca*, franc. *lambris*) și *labrusca* (rom. *lăuruscă*, sard. log, *agrustu REW*. Nr. 4814); *strambus* e forma romanică (rom. *strâmb*, ital. *strambo*, portg. *estrambo*... *REW*. Nr. 8281) în locul clasicului *strabus;* alături de *sabucus* (atestat în glose și păstrat în rom. *soc*, port. *sabugo* etc.) avem, la PLINIUS, *sambucus*, păstrat și el în unele limbi romanice (cf. *REW*. Nr. 7561). Tot astfel avem *mb* în loc de *m* și în alt element latin din limba română, în forma *trembur* în loc de *tremur*, care se găsește în punctele: 107, 112, 249 și 337 din *ALR*. I, chestiunea 92, precum și la Aromâni (în punctele 06, 08, 09). La Aromâni mai întâlnim și *amburți* „amorți" în *ALR*. I, 153/08 și *șcl'imbura* (CAPIDAN, *Arom.*, § 228) în loc de *șcl'imura* „a plânge" din lat. **exclamorare*. Este probabil că și cuvântul nostru *carâmb* nu-i decât o variantă — cu accent schimbat — a lui *carăm* < lat. *calamus*. Și arom. *tâmbariu*, are aceeași origine ca alb. *tabarr* și ital. *tabarro* (*DR*. IV, 263). Din lat. *tumulus* derivă ital. *tombolo* (*REW*. Nr. 8982). Albanezii au, afară de *trëmp* (< *trëmb*) < lat. *tremo* și *rambi* < lat. *aramen*, *rembë* < lat. *remus*, *shëmbëloj* < lat. *similare* și *krimp* (*krimb*) „vierme" < indo-eur. **krmis*. În cuvinte de origine străine avem destul de des (precum se poate constata din atestările în DA) forme cu *mb* în loc de *b* sau *m*, de obiceiu însă numai ca variante regionale, astfel *bambe* „bame" (< turc. *bamia*), *catarambă* „cataramă", *chihlimbar* „chihlibar" (< turc. *kehlibar*), *chilomb* (și la Secui: *külömp*) „chilom" (cf. sârb. *ćulum*), *cramb* (FRÂNCU-CANDREA, *Rom. d. Munții Apuseni*, p. 41) „cram" (< sârb. *kram* < germ. *Kram*), *cumbea* „cubea" (< turc. *kube*), *glumbă* la Moți „glumă" (< paleosl. *glumŭ*), *hadâmb* „hadâm" (< turc. *hadyʻn*), *holumb* (în Hidiș, jud. Turda) „holum" (< ung. *halom*), *mumbaia* „mubaia" (< turc. *mübaja*), *primbură* (VICIU, *Gl.*), *plimbură* (*Conv. lit.* 24, 923) „primură", (Mățău, jud. Muscel) *tărâmb* „tărâm" (< ung. *terem*), *scroambă* „scroabă", *țânterimb* (Hidiș jud. Turda) „țin-

©BCU CLUJ

terim". Aromânii au *distimbel'ă* „testemel" și *cucumbișe* „un fel de plăcintă" în loc de *cucumișe*. Une-ori avem, la sfârșitul cuvântului, și **mp** în loc de **mb** din *m*, astfel în chestionarul „Casa" 95/79: *salcâmp* în loc de „salcâm". Cazul invers, **mp** din *p* e ceva mai des: *ciumpag* „ciupag", *climpește* „clipește" (*DR.* IX, 412), *jampiță* „japiță"... Avem și exemple cu **mf** din despicarea unui *f* sau *m*, împrumutate însă deadreptul așa: *calomfir* (și bulg. *karamfil*) alături de *calofir* (bulg. *kalofer*), *zamfir* „safir" (< paleosl. *samfirŭ*). Pentru *v* despicat în **mv** (cu *m* labio-dental), ca în ital. *inverno* (surselv. *unviern*, span. *invierno REW.* Nr. 4126), avem cazul lui *imvi* (POPOVICI, *Rum. Dial.* 165) în loc de *ivi* [1]). Probabil că și așa numitul „infix nazal" în forme latine ca *accumbo*, *accubui*, *accubitum*, *accumbere* (și alte compuse cu prefixe dela *-cumbo*) față de *cubo*, sau în *rumpo*, *rupi*, *ruptum*, *rumpere* se explică tot prin despicarea labialei.

În altă parte am arătat cum un *nn* poate deveni *nd;* tot astfel se poate despica *n* în *nd* și când nu este lung. Într'adevăr, M. POMPILIU a atestat din Bihor (*Conv. lit.* 20, p. 1004) forma *arinde* în loc de *arin(e)*, iar în ALR. I, h. 45 se dă din diferite puncte forma *plămând* (cu plurarul *plămânzi*) pentru *plămân*. La Albanezi întâlnim *ndëmëroj* din lat. *numerare*.

Și un *d* apare despicat în *nd*. CAPIDAN, *Arom.* § 228 citează din dialectul aromân următoarele cazuri de *n* „epentetic": *ițindo* „orice" și *carțindo* „oricare" pentru *ițido* și *carețido*, *minduo* pentru *miduo* „măduvă" și *Sânmendru* „Sâmedru", (în

[1]) Pentru explicarea unora din formele citate mai sus s'au dat și alte explicări. Astfel MEYFR-LÜBKE (în GRÖBER, *Grundriss d. rom. Phil.* I², p. 1050) după care am citat exemplele albaneze, crede că *b* din alb. *shëmbëloj* s'a ivit în forma sincopată *sim(i)lare;* tot astfel era de părere A. BYHAN (Jb. V. 4—5) că din *tremulare* s'a născut *tremurare* și, la Aromâni, cu sincopare, *trembrare* și apoi, prin generalizarea formei cu *mb*, și *tremburare* în loc de *tremurare*. Cum variantele cu *mb* se găsesc și la Dacoromâni și la Albanezi, trebue să renunțăm la asemenea explicări. După cele de mai sus, vom considera deci și în cuvinte italiene (toscane) ca *gombito, stombaco, cimbere...* că *m* a fost despicat în *mb*, fără să presupunem mai întâi o lungire a lui *m* în proparoxitoanele *gómito, stómaco, cimece,* căci avem și *rembolare,* care nu e accentuat pe silaba a treia dela sfârșit.

©BCU CLUJ

care *n* ar putea fi explicat însă și prin propagare). În *mărgărint* alături de *mărgărit* (grec. μαργαρίτης avem un caz de despicare a lui *t* în *nt*[1]).

Nu numai *nn*, ci și *n* simplu pare a fi despicat în *ln*. Într'adevăr cuvintelor *stelniță*, *găselniță*, *medelniță* le corespunde în slavă *stěnica*, (dela *stěna* „perete"), *měděnica*, *gasěnica*...[2])

Dentalele *t* și *d* apar uneori despicate în *tr* și *dr*. Latinescul *ante* (păstrat în *înainte*) a dat (în limba veche și dialectal, cf. *DA*) *între;* alături de *agest* < lat. *aggestum*, avem și forma *agestru;* *sihastru* vine din grec. ἡσυχαστής; în loc de *salată* și *gumilastic*, găsim *salatră* (*Jb.* VIII, 317) și *gumilastru* (*Jb.* III, 316); pentru *colindă* găsim și forma *colindră*, alături de *(h)ăsta* întâlnim la Moți forma *hăstra;* DENSUSIANU citează din Țara Hațegului *zadră* și *bundră* în loc de *zadă* și *bundă*[3]).

Un *r* apare despicat din *ș* în unele cuvinte de origine turcească sau unguréască ca *arșic* (alături de mai rarul *așic*) < turc. *aşyk*, *arșeu*, ca variantă a lui *așău* < ung. *ásó*, *harșa*,

---

[1]) Și pentru *plămând* s'ar putea admite la rigoare o lungire anterioară a lui *n*, dat fiind că acest cuvânt are și pluralul *plămâi*, în care *n* dispare înainte de *i* ca în *ai* < *anni*. Etimologia lui *căscăund*, cu varianta *căscăun*, nefiind sigură, nu știm dacă avem a face cu o despicare a lui *n* în *nd* sau cu o asimilare a lui *nd*, în *n* (ceea ce ar fi cazul dacă etimologia din **cascabundus*, dată de I. A. CANDREA, ar fi adevărată).

Că un *d* se poate despica în *nd* ne-o dovedește particula afirmativă *da*, care devine **nda** atunci când nu suntem chiar convinși că putem răspunde afirmativ. Vălul palatin, coborît când tăcem (și răsuflăm pe nas), nu se ridică prompt pentru articularea lui *d* inițial deoarece șovăim dacă trebue să răspundem **nu** sau **da**!

[2]) P. SKOK (*Slavia* I, 494) presupunea și pentru aceasta, ca pentru *vremelnic* < *vrěmenĭnikŭ* un *nn*, deci un slav **stěnĭnica*, etc., ceea ce e neprobabil. S'ar putea însă ca sufixele *-elniță* și *-elnic* să se fi născut, prin analogie, pe teren românesc, după modele ca *urechelniță* sau *prisoselnic*, etc. Cel dintâiu e disimilat din *urecherniță*, fiind un derivat cu sufixul *-niță* dela **urechere* < *auricularia* (= **oriclaria*) și cel de-al doilea pare a fi derivat cu sufixul *-nic* din *prisoseală*.

[3]) Formele cu *str* în loc de *st* ar putea fi și analoage după *fereastră* cu varianta *fereastă* (născută prin disimilare completă) sau *nost*, *vost* alături de *nostru*, *vostru*. Le întâlnim însă și în alte limbi romanice, cf. v.-ven. *bissestro*, franc. *bessetre*, astur. *besestre*, v.-span. *bisiestre*, din *bissextus* (*REW.*

©BCU CLUJ

mai de mult *haşa* < turc. *haşa*. În loc de *j* avem *rj* în dialectalul (Mold.) *arjun* pentru *ajun (DA)* [1]).

Despicarea unui *s* în *ns*, ca în exemplele cu *ss* citate în altă parte, o avem în două cuvinte de origine slavă în *vânslă* şi *vânsli* (atestate în *Codicele Voroneţean*) alături de *vâslă* (*vâsli*), din slav *veslo*, şi în *cinste* din paleoslavul *čisti* [2]).

Şi un *l* sau *r* poate fi despicat în *rl*. Alături de *dălog* avem *dârlog; mocirlă* e acelaşi cuvânt cu ung. *mocsila* şi derivă dintr'un slav. **močilo* (din **močidlo*, cf. pol. *moczydło*). Despicarea lui *r* în *rl* o avem în *şorlic* pentru *şoric (şoriciu)*. Aromânii zic *anvărliga* „împrejur" în loc de *anvăriga*. [3])

Destul de numeroase sunt cazurile de despicare a unui *c, k'* şi *g, g'* în *ŋc, ŋg* (scrise *nc, ng*) şi *ńk', ńg'* (scrise *nch ngh*): *anglicel* „aglicel" (sârb. *jaglika*), *angarlâc* „agărlâc" (turc. *agyrlyk*), (rar) *astrunc* „astruc", mai des *barangă* decât *baragă*, *cioflingar* şi *ciofligar*, *grangur* (arom. *galgur*) din lat. *gal-*

Nr. 1131). Pentru *t* > *tr* în limbile romanice avem cazul cunoscut al lui *anitra* (it. *anatra, anitra*) în loc de *anas, -atis. (REW.* Nr. 439).

În *samurastră* avem, probabil, o asimilare a lui *l* din *samuraslă* faţă de *r* precedent şi intercalarea unui *t* în grupul lui *sr*. S'ar putea, ca *str-* în loc de *st-* din *strămurare* < lat. *stimularia* să nu se explice prin orientarea după prefixul *stră-* din *străpung, străbat*, etc. (cf. MUSSAFIA, *Voc.* 147 şi PUŞCARIU, *EW.* Nr. 1652, unde se citează şi forme sarde cu *str*), ci prin despicarea lui *t* în *tr*.

[1]) *Arslan* alături de *aslan* se găseşte în graiul popular şi la Turci, dela care am împrumutat cuvântul. Despicarea lui *ş* în *rş* în cuvinte de origine turcească o întâlnim şi la Sârbi: *a(r)slama*.

[2]) Dacă pentru *cinste* am putea să admitem în vreun dialect slav o formă nazalizată **čęsti* sprijiniţi pe macedo-bulgarul *censti* şi slavul transilvan *pocsentzt* (A. BYHAN, *Jb.* V, 308—309), un paleosl. **vęslo*, presupus de TIKTIN, *Dict.* e greu de admis. Se pare că forma *vâslă* s'a desvoltat din *vânslă* şi nu invers, căci slav. *veslo* ar fi dat **vaslă*. — Pentru despicarea lui *s* în *ns*, şi când era urmat de *t*, cf. v.-veron. *enstesso* = ital. *stesso*.

[3]) Poate şi sufixul *-irlă*, în *codirlă (codârlă)* să fie născut din *-ilă*. Cuvinte cu etimologie obscură, precum *cârlan, cârlig, ciocârlan, (ciocârlie), modârlan, şopârlă, ţopârlan*, etc., ar putea avea şi ele un *rl* despicat din *r* sau *l*. În *DR.* III, 832—833, credeam că *rl* în *dârlog* şi *mocirlă* s'a născut prin diferenţiere din *dl* pe vremea când acest grup nu se asimilase încă la Slavii de Sud în *ll*. Pentru *rl* < *l* cf. şi germanul austriac *Lamperl* alături de *Lammel*.

©BCU CLUJ

gulus, *junghia* (arom. *ğungl'ari*, megl. *žungl'u*) < lat. *jugulare*, *junghetură* < lat. **jungulatura* (forme cu *ng* în glose latine și în dialecte romanice la PUȘCARIU, *EW.* Nr. 922 și la CANDREA—DENSUSIANU, *DE*, Nr. 918), *sbenguesc* „sbeguesc", cf. și sufixele *-incă*, *-ingă*, *-oancă*, *-oangă* ca variante ale lui *-ică*, *-igă*, *-oacă*, *-oagă*, apoi *fleac* dar *treanca-fleanca*[1]). La Aromâni avem (cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228) *arănk'esc* pentru obișnuitul *arăk'esc* „răpesc", *afrangă* „fragă", *alangu* pentru *alag* „alerg", *țangaďe* „oaie căreia i-a murit mielul" < alb. *cagaďë*, *lăngută* „puțin" < alb. *ljagëtë*, *urincl'at* „urechiat" (*DR.* II, 452).

Și în *ț*, *dz*, *č* și *ğ* elementul dental *t* și *d* apare uneori despicat într'un element oral și nazal încât în locul acestor africate întâlnim *nț*, *ndz*, *nč*, *nğ*, mai rar *lț*: arom. *florincea* cu sensul de „măzăriche" (ziarul „Dreptatea" din 1897, Nr. 65), bulg. *gleč* > *glenciu*, *pianță* „piață" (*Jb.* VIII, 317); germ. *Sitz* > *jeț* (*jiț*) și *jelț* (*jilț*). Mai numeroase sunt cazurile aromânești (cf. CAPIDAN, *Arom.* § 228): *alinčescu* pentru *aličescu* (*DR.* III, 753), *astăndză* și *andzî*, „astăzi" și „azi", *tunğu* „bronz" < turc. *tuč* „tuciu", *minğilișă* „adunare" < turc. *miğliše*, iar *lč* în loc de *č* găsim la Aromâni în *angâlčitoare* „ghicitoare"[2]).

---

[1]) Intenționat n'am citat exemple ca *cătingan*, *înfing*, *lengănа*, *junincă*... în care *n* poate fi propagat. Pentru despicări analoage în limba albaneză cf. MEYER—LÜBKE, în GRÖBER, *Grundriss* I[2], p. 1050. SCHUCHARDT a atras atenția asupra apariției unui *n* înaintea velarelor într'un studiu publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXV (1911), p. 71 ș. u.

Probabil și schimbul între *ę* și *ng* (*nc* înainte de consonante afonice) în cazuri ca lat. *frango*, *fregi*, *fractum*, *frangere* față de *fragmentum* etc. se datoresc tot unei despicări.

[2]) Sufixul *-enciu* în loc de *-eciu* poate avea *n* propagat. Tot astfel sufixul *-angiu* în *bosmangiu* (turc. *basmağy*), din exemple *ca scăunenciu*, *boiangiu* (turc. *boyağy*), *calangiu* (turc. *kalaiğy*)... s'a putut orienta după *bostan-giu*, *toptan-giu*... Și la Aromâni găsim *hălvănğiu*, „halvagiu". Dialectal în Grecia îi corespunde *papahandzis* aromânescului Papahagi.

Pe când difențierea consonantelor geminate e admisă de mulți linguiști, despicarea consonantelor simple în două elemente omorgane n'a fost, pe cât știu, studiată în nicio limbă. Exemplele românești sunt atât de numeroase și variate, încât fenomenul nu poate fi negat, numai fiindcă e surprinzător. Cei ce nu-l admit, neputându-l explica, se aseamănă medicilor care neagă

©BCU CLUJ

DISOCIEREA

Tendința de coarticulare face ca un sunet să fie oarecum impregnat de sunetul următor. Voind să potrivesc organul meu articulator în același timp pentru articularea sunetului ce-i urmează, fac ca sunetul pe care-l articulez să fie — după expresia lui GRAMMONT — plin de sunetul următor, care poate să „răsune" înainte de vreme. Avem deci a face în definitiv cu un fenomen de propagare regresivă.

Acesta e de exemplu cazul lui **iot epentetic** în rostirile dialectale (mai ales prin Muntenia) *oi̯chi, ureche, pereche, Taiche...*, chiar și *genui̯chi* (*DR.* V, 297)... Sunetul *k'* e atât de impregnat de „iot", încât acesta devine un sunet de sine stătător, deslușit de ureche, fie în urmă (de ex. *k'i̯el, k'i̯atră, grajdi̯u...*), fie înainte (de ex. *oi̯k'*). Avem și rostiri ca *ui̯nghe ALR.* I. 52/820, cu degajarea unui *i̯* din *ń* următor. Ceva analog s'a întâmplat cu grupul labială + *i̯* care a dat în românește *i̯* + labială. Metateza aparentă pe care o constatăm în desvoltarea lui *habeat* > *aibă*, trebue înțeleasă astfel, că limba, care e în poziție de odihnă când articulăm pe *a* și pe *b* singuri, ia cu anticipație poziția palatală necesară pentru *i̯* următor.

ÎNMUGURIREA SONANTELOR

În sistemul consonantic sonantele ocupă un loc deosebit prin faptul că, deși ocluzive, ele sunt sunete continue. Coarticularea lor cu alte sunete întâmpină oarecari dificultăți, fiindcă ridicarea și coborîrea vălului palatin, la nazale, nu se

---

efectele tămăduitoare ale unor ape minerale, fiindcă nu-și pot da seama de procesul pe care-l deslănțue în organismul omenesc. SCHWYZER admite lungirea consonanantelor simple prin geminație expresivă pentru ca să explice „disimilarea" lor, dar nu știe ce să înceapă cu forme dialectale grecești ca: **m***boi* „boiu" < turc. *boj*, **n***derti* „dor" < turc. *derd*, o **m***baporiaris* < ital. *vapore*. Nici lungirea din cauza accentului proparoxiton în italienește nu se potrivește, precum am văzut, în toate cazurile. Reducând ca MEYER-LÜBKE sau ȘANDRU, *(plămând* < *plămân* după *când* = *cân*), despicarea la analogie, rămân neexplicate cele mai multe cazuri. Asemenea încercări de explicare sunt însă de preferat termenilor tehnici „epenteză", „sunet parazitar", „infix nazal", „Nasaleinschub", care constată fenomenul, dar nu-l explică.

©BCU CLUJ

face totdeauna destul de prompt și sincronic; că deschizătura laterală prin care se scurge aerul, la *l*, nu se poate îmbina ușor cu altă articulare; și mai ales deoarece vibrațiunile necesare pentru *r* cer o sforțare mai mare a organului nostru articulator decât pentru alte consonante. De aceea vedem că cele mai multe „accidente generale", precum disimilarea, propagarea, metateza ș. a. privesc mai ales un *r* și (în măsură ceva mai mică) un *n* (*m*) și *l*.

Spre a evita greutățile coarticulării, limba română are diferite mijloace. Astfel grupurile consonantice greu de rostit la începutul cuvântului elimină pur și simplu consonanta inițială: **D***nistru* > *Nistru*. În anumite grupuri compuse din două consonante continue (dintre care una de obiceiu este o sonantă) se întrepune o plozivă prin care se marchează în mod precis granița silabică: franc. *casserole* > *cas***t***rolă*, *Izrael* > *Iz***d***rael*. Dar un grup inițial „greu" devine „ușor" de pronunțat mai ales atunci când între consonante intercalăm o vocală; în același timp hotarul silabic iese mai lămurit în evidență când această vocală poate atrage întâia consonantă, îndepărtând dela sine consonanta a doua, care devine satelitul vocalei următoare: slav. *gnoj* > *g***u***noi*, turc. *filğan* > *fil***i***gean*. După cum mlădița de salcie produce primăvara muguri, tot astfel sonantele au proprietatea de a înmuguri, emițând vocale. Această **înmugurire a sonantelor** au ovservat-o de mult gramaticii inzi, care au numit asemenea vocale **svarabhakti,** adică „fragmente de vocale".

Cazul dintâiu, când o vocală „epentetică" înlesnește rostirea unui grup consonantic inițial, îl avem, în afară de citatul *g***u***noiu*, în exemple ca *h***ă***rană* (în Transilvania) alături de obișnuitul *hrană* < slav. *chrana*, *h***e***rean*, *h***i***rean* sau *h***ă***rean* (*DA*) alături de obișnuitul *hrean* < slav. *hrěnŭ*, *h***i***rișcă* (prin Transilvania) alături de *hrișcă* < rut. *hrička*. Dar întâlnim o astfel de „înmugurire" și în grupuri consonantice inițiale destul de frecventate cum e *tr* sau *dr*, de ex. în *t***ă***răgăna* pentru *trăgăna*, *vint***i***rea* *ALR* I, 101/418, 424, 600 pentru *vintrea*, sau *t***ă***râțe* < slav. *trice*.

Mai frecvente sunt exemplele aromânești. CAPIDAN, (*Arom.*

©BCU CLUJ

§ 228) citează: *honoată* „miros" < grec. χνότος, *agunós* < slav. *gnos*. O asemenea vocală „parazitară" apare la Aromâni şi în grupuri consonantice destul de obişnuite, ca *cr* şi *gr*: *curuesc* în loc de *cruesc* „croesc", *darac* în loc de *drac*, *guruñŭ* pentru *gruñŭ* „bărbie".

La mijlocul cuvântului, în afară de exemplul citat (care are forma *filiğane* şi la Aromâni), mai găsim germinarea unei vocale, în Transilvania, în cuvinte ca: *arineu*, pentru *arneu* „coviltir" < ung. *ernyő* şi în *feleherţ*, „crucea carului" din ung. *felhérc*. Cu atât mai frecvent e fenomenul la Aromâni, mai ales la cei din regiunea Monastirului şi Ohridei (cf. WEIGAND, *Ar.* II, 347, *Jb.* XIII, 70, CAPIDAN, *Ar.* § 228) de ex. *sufără* pentru *sufră* „masă", *umbără* pentru *umbră; aguru* pentru *agru* „ogor", *culupan* pentru *culpan* „scutec", *căpesturu* „căpăstru", *cumpuru* pentru *cumpru* „cumpăr", *cuscuru* „cuscru", *ehtură* pentru *ehtru* „inamic" < grec. ἐχθρός, *lucuru* pentru *lucru* şi *lugurie* pentru *lugrie* „lucru", *paturu* „patru", *şombură* pentru *şombră* „pietroiu" (din alb)...

Precum se vede din toate aceste exemple, vocala înmugurită este identică cu cea dintr'una din silabele învecinate, în majoritatea cazurilor cu cea din silaba următoare, sau cel puţin are acelaşi caracter (palatal în *arineu*, *hirean*..., velar în *gunoiu*, *şombură*..., central în *tărâţe*...), încât aceste cazuri s'ar putea explica şi ca un fel de propagare vocalică, mai ales regresivă, precum o avem cu regularitatea unei legi în unele limbi, ca cea ungurească. La rigoare am putea admite chiar că avem a face cu un fel de disociere şi că *r* în *darac* era oarecum „impregnat" de *a* următor sau *l* în *feleherţ* de *e* următor, încât aceste vocale au „răsunat" şi înainte. [1])

[1]) Avem — mai rar — şi câteva cazuri de înmugurire cu altă vocală decât cea din silabele învecinate sau de înmugurire ivită în grupuri consonantice fără sonante. Dacă neologismul „pluş" apare, la Aromâni, subt forma *piluş*, cauza trebue căutată în redarea francezului *ü* (din *peluche*) prin *iu*, al cărui *i* a răsunat între *p* şi *l*. În arom. *mureană* pentru *mreană*, va fi fost hotărîtor caracterul labial al lui *m*. Nu văd însă de ce Aromânii zic *măturiţă* în loc de *mătriţă* „oaie cu lapte".

Cazul al doilea, ca un *u* din silaba următoare să se întâlnească şi într'un grup, în care niciuna din consonante nu e o sonantă, trebue consi-

©BCU CLUJ

Adesea întâlnim înmugurirea unei vocale centrale dintr'o sonantă, chiar când nu se găsește în silaba următoare — ca în cazul lui *tărâțe* — o altă vocală centrală: *hărană* pentru *hrană*, *hărean* pentru *hrean*, *sîlab ALR.* I, 1937/07 pentru *slab*, *iescăle* (în Țara Hațegului, cf. *DA.*) în loc de „iesle", iar la Aromâni *căpuțe*, pentru *cruțe* „cruce", *cărină* „coș" < bulg. *krina*, *aγăre* și *lucăre* pluralul dela *aγru* „ogor" și *lucru*, *arsălan* și *arăsălan* pentru *arslan* „leu"...

Când un Român nu-și amintește un cuvânt sau trebue să oprească fluxul vorbirii, el umple pauza cu un *ă* sau *î* prelungit. Acest **sonus vicarius** se aude mai ales la copiii de școală când nu-și știu lecția. Tot un *ă* sau un *î* întrebuințăm atunci când despărțim în mod intenționat un grup de consonante, care, rostite coarticulat, ar putea da prilej la neînțelegeri. Am arătat în *LR.* I, § 38 că rostirea *optâsprezece* în loc de *optsprezece* evită nașterea unui *ț* din combinația *t*+*s* făcând ca elementele *opt* și *spre* să fie destul de net delimitate. Francezii întrebuințează în asemenea cazuri pe *e* „mut" și rostesc în vorbirea curentă *vingtetrois*, deși acest *e* nu este îndreptățit etimilogicește. Același caz îl avem în rostirea *altăcine* sau atunci când din *cumnat-to* facem *cumnată-to*, fiind astfel ex-

---

derat de fapt ca o propagare vocalică, nu ca o înmugurire: în loc de *psusescu* „crăp" (despre vite) și **csurafe* < grec. ξουράφι, Aromânii au *pususescu* și *cusurafe* „briciu".

Asemenea cazuri sunt cu atât mai remarcabile la Aromâni, cu cât la ei — adevărat, mai ales la cei din Sud — se întâlnește tocmai fenomenul opus, al sincopei.

În unele cuvinte intercalarea nu s'a produs pe teren românesc, ci le-am împrumutat așa, cu vocală intercalată. Deși al nostru *Caraș* derivă din slavul *kras*, noi îl avem dela Unguri *(karas)*. Probabil că și verbul *a se gunosi* „a se scârbi", din Psaltirea Scheiană, nu e împrumutat din slavonescul *gnąsiti sę (gnusiti se)* — ca *agunos* al Aromânilor — ci ne-a venit prin mijlocire ungurească *gonoszúlni)*. Tot astfel, dacă alături de *hrăbor*, din paleosl *hrabŭrŭ*, avem si forma *hărăbor*, aceasta ar putea fi de origine rusească (vechiu *chorobrŭ*, nou *chorobryj)*, în care limbă redarea grupelor consonantice cu *r* și *l* prin despărțire în două silabe e de asemenea un fenomen caracteristic.

Dacă în texte vechi întâlnim exemple ca *sinige* în loc de *singe (sânge)*, avem a face cu grafeme care nu corespundeau rostirii adevărate.

©BCU CLUJ

clusă o confuzie cu *cumnato*, vocativul dela *cumnată*. Un astfel de *ă* sau *î* a putut fi întrebuinţat deci ca element despărţitor de consonante, nu numai spre a evita echivocul produs de coarticulaţie, ci şi spre a înlesni rostirea unor grupuri consonantice greu de coarticulat. Un astfel de grup este în românește, spre deosebire de limba greacă, un *cs* la începutul cuvântului. De aceea Românii fac din *csen* „străin" *căsen*, deşi nici *c* nici *s* nu este o sonantă.

În materialul de sunete moştenite de Români dela Romani lipseau **sonantele silabice.** Când, prin contactul cu Slavii, strămoşii noştri au împrumutat cuvinte care conţineau asemenea sunete, ei le-au înlocuit prin sonante înmugurite – precum dealtfel au făcut şi Bulgarii — înlocuind pe *l* şi *ŗ* prin *îl* şi *îr*: din slavul *plk, kŗn...* (scrise плъкъ şi крънъ) am făcut *pâlc, cârn* (ortografiate cu litere chirilice tot плъкъ şi крънъ după modul slav).

Cu timpul însă am învăţat să rostim şi noi sonantele aşa ca ele să poată forma singure, fără adaosul unei vocale, culmea sonoră a unei silabe, în jurul căreia s'au putut grupa consonantele mai puţin sonore. Cazul acesta s'a ivit atunci când după afonizarea sau amuţirea lui *u* şi *i* final, din lat. *i]llum, i]llī* şi *mī* s'au născut în românește *l, l'* şi *mi* (cu *i* afonic, nesilabic). Când aceste pronume nu se puteau lega în mod enclitic de vocala finală a cuvântului precedent, ca în *nu-l văd, să-l'* (> *să-i) fac, dându-mi...*, şi nici în mod proclitic de vocala iniţială a cuvântului următor, ca în *l-am văzut, l'-a* (>*i-a) dat, mi-au spus...*, ci se găseau la începutul frazei sau în vecinătatea unor cuvinte care se terminau sau începeau cu consonante, atunci rostirea lor devenea silabică: *când l văd, cum l' spun, m(i) dă mâna...*

Această rostire nu este totuşi prea obişnuită în românește, ci în asemenea cazuri sonanta silabică a înmugurit, desvoltând un *î* (în dialect şi *ă*) şi zicem *când îl văd, cum îi* (din *îl') spun, îmi dă mâna.* Mai mult decât atât. Un asemenea *î* s'a extins şi asupra pronumelor *ţi* şi *şi* ajunse în aceeaşi situaţie *(îţi spune, când îşi drege glasul...)* şi chiar şi asupra

©BCU CLUJ

formei verbale *s* „sânt", legat și el adesea enclitic: *(nu-s bani)*: **î**s *bani*. [1])

Același fenomen s'a petrecut cu prepoziția și prefixul *n* din lat. *in*. Spre a-l înțelege însă, trebue să facem o scurtă excursie istorică. Lat. *în* și *întro* rostite *en* și *entro* și-au pierdut în unele regiuni ale Romaniei, precum în Italia meridională și în Imperiul de Est, prin fonetică sintactică, pe *e* inițial (cf. *DR.* III, 391—392). În cazuri ca *verde* '**n**chis, *cale* '**n**toarsă, *merge* '**n** *sat*, *se* '**m**parte... *i* inițial (rostit *e*) din *înclusum*, *întorqueo*. *in*, *impartire* s'a contopit încă în epocă latină cu *e* final din *vir(i)de*, *calle(m)*, *mergĭ(t)*, *se*... Cum cu *e* se terminau toate substantivele și adjectivele de declinarea III, pluralele ambigene și cele mai multe plurale feminine, persoana III-a din prezentul indicativ la verbele de conj. II—IV și din prezentul conjunctiv la cele de conj. I., mai ales însă câteva prepoziții din cele mai des întrebuințate, ca *de*, *pe*, *peste*, *spre*, și pronume ca *me*, *te*, *se*, *mine*, *tine*, *sine*, cazurile de „eliziune" a lui *e* din *en* (= *in*) după *e* dela sfârșitul cuvântului precedent erau foarte multe. Mai târziu, dar tot într'o epocă veche, (însă după ce *a* devenise *î* în poziție nazală) *e* inițial neaccentuat s'a prefăcut în *a*, încât și *en* trebuia să devină *an*. În dialectul meglenit găsim încă acest stadiu: **an***cl'id* < *includo*, **an***flu* < *inflo*, **am***pirat*, < *imperator*.., pe când celelalte dialecte abia dacă mai păstrează câteva urme ale acestei mutațiuni. În urma acestei legi fonologice prepoziția și prefixul *an*, din lat. *en* (= *in*), a devenit *n*, prin fonetică sintactică, și după toate femininele în *a*, după persoana III singular și plural la indicativul prezent și la imperfectul verbelor de conj. I, la conjunctivul prezent al celor de conj. II—IV, și mai ales după particole ca *la*, *ca*, si verbul ajutător *a*: *masa* '**n***tinsă*, *cântă* '**n** *frunză*, *la* '**n***chisoare*, *ca* '**n***tr'o casă*, *a* '**n***vins*... Din nenumăratele cazuri de asemenea eliziuni s'a putut extinde prepoziția și prefixul *n* și după alte vocale: *vino* '**n***coace*, *nu'ntreba*, *cu*

[1]) La Istroromâni găsim un astfel de *ă* „sprijinitor" și în alte cazuri, de ex. **ă***spălave* „spală (mereu); **ă***sno* „suntem", etc., (PUȘCARIU, *Istr.* II, 18).

©BCU CLUJ

mpăratul, etc. În vremile vechi, după amuţirea consonantelor finale, toate cuvintele româneşti se terminau — ca în italiană — cu vocale; mai târziu însă, după amuţirea lui *u* final, o mare parte a cuvintelor ajunseră să se sfârşească cu consonante. Prefixul şi prepoziţiile *n* (*m*) şi *ntru* se găseau deci în aceeaşi alternativă ca pronumele *l*, *l'* şi *mi*: sau se lega mai departe de vocala finală a cuvântului precedent, sau, când acest cuvânt se termina cu o consonantă, *n* devenea silabic: *port ṇ spate, când ṃbrac copilul.* Dar, precum *l* s'a rostit mai ales **îl** şi *ṇ* şi *ṃ* au început să se pronunţe de obiceiu **în** (**îm**): *port* **în** *spate, când* **î***mbrac copilul...* Această obişnuinţă face ca rostirea cu *î* înmugurit s'o întâlnim şi în vecinătatea unei vocale: *nu* **î***ncep, o* **î***mbrac, să* **î***nălbesc.*[1])

În poziţia iniţială, articulaţia pare mai grea decât în interiorul cuvântului. De aceea vedem că anumite grupe consonantice, foarte obişnuite la sfârşitul cuvintelor, nu pot fi rostite la început. Tot astfel am văzut că după pauză zicem **îl** *aduc,* **îmi** *dă,* **î***mbrac,* **î***nşel,* **în** *altă parte...* cu sunetele sporite cu elementul vocalic *î*. De asemenea poate înmuguri şi sonanta *r̄*, care, la începutul cuvântului se rosteşte cu vibraţiuni mai puternice. Ca şi în alte limbi şi dialecte romanice şi ca şi limba bască, un astfel de *r̄* iniţial primeşte, în dialectul aromân „proteza unui *a:* **a***râd* „rând", **a***rdăţină* „rădăcină"... şi însăşi numirea de **A***rumân* pentru „Român".[2])

SEXTIL PUŞCARIU

---

[1]) Un caz interesant îl prezintă slavul *mušelŭ*, devenit *ṃšel* şi, cu acomodare consonantică, *ṇšel*. Azi zicem *nu* **'n***ṣel,* dar *când* **î***nşel.*

[2]) În dacorom. **h***răpi* în loc de *răpi* se pare că efortul făcut pentru rostirea lui *r̄* iniţial a fost întovărăşit de deschiderea coardelor vocale în poziţia unui *h*.

©BCU CLUJ

ELEMENTE VECHI GRECEȘTI IN LIMBA ROMÂNĂ

Problema aceasta prezintă mai multe laturi, care privesc: *a)* elementele v. grec. bine stabilite până astăzi; *b)* centrul sau centrele geografice de unde au putut veni în Dacia; *c)* eventualitatea existenţii în limba română şi a altor elemente, decât cele cunoscute până acum.

Această eventualitate a fost luată în considerare de mai mulţi cercetători care au propus o serie de etimologii româneşti pe baze vechi greceşti[1]).

Pentru mine nu încape îndoială că odată ce a fost admis un număr de forme v. grec. în limba noastră, calea nu poate fi închisă numai pentrucă nu s'au putut înfăţişa destul de convingător unele etimologii propuse în anii din urmă. De aceea drumul rămâne deschis prin logica faptelor. In limba în care s'au aflat, până într'un moment dat, elemente dintr'o anume direcţie, acolo te mai poţi aştepta oricând să se descopere şi altele.

Numai asupra centrelor de iradiere a influenţei v. grec. pot urma discuţiuni. Dela început, problema se cade s'o punem geografic. Orientul romanic, dela Adriatică la Marea Neagră şi Dunăre, apare ca un spaţiu susceptibil de a fi fost influenţat de limba şi cultura veche grecească. Firește, în acest vast teritoriu, vor

---

[1]) V. înşirarea acestora la C. Diculescu, *Dacia Romană în oglinda inscripţiilor şi a limbei de azi.* I. Elementele greceşti, Cluj, 1926 p. 4. Acestea (după O. Densusianu) sunt *argea, broască, brotac, bute, căscà, urmă, cauc, doagă, drum, amăgi, mângâia, mărgeà, martur, maţ, mic, urmă, urgie, farmec, râncheza, samar, spân* şi *zeamă.* Cfr. şi *REW*[3] s. v. şi explicaţiile noastre, mai departe.

©BCU CLUJ

fi fost puncte mai uşor atinse de această influenţă, precum se arată astfel ţărmurii Mării Negre[1]). Alte elemente v. grec. au venit pe calea ştiută a latinei vulgare, neţintuită de anume teritorii balcanice, ci mereu mişcătoare şi cuceritoare, ori unde ea înainta. Latina vulgară în genere putea aduce cu sine caractere care se cunosc astăzi în Italia şi în alte teritorii romanice. In sensul acesta se întreprind cele mai multe cercetări şi în linguistica noastră.

A rămas însă un ţinut romanic, nu destul de bine observat sub raportul influenţei vechi greceşti. Acesta este sudul Italiei, izvor bogat pentru iradierea culturii grece, fie direct, peste Adriatică, fie prin colonişti transplantaţi în Dacia. Aceştia, chiar dacă nu erau Greci curaţi, ci Romani sau semi-romanizaţi, purtau cu ei unele caractere lingvistice din Magna Graecia. Această judecată mi-o întemeiez aici pe fapte concrete, care se găsesc din belşug în cunoscutele studii ale romanistului G. Rohlfs[2]).

In cele ce urmează vom explica din lexicul nostru un grup de elemente pe care le socotim de origine greacă veche:

Dacorom. AFIN, AFINĂ „Vaccinium myrtillus". Micul arbust cu fructe ca nişte boabe mici albastre închise sau negre brumării, îl cunoaştem toţi cei ce am trecut printr'o pădure din regiunile alpine. Astăzi se vinde pretutindeni prin pieţe, prin gări, încât nu este nevoie să mai adăugăm că numele este răspândit pe întreg teritoriul ţării noastre. Există şi în aromână cu variantele *afín, afincu,* iar fructul *afínă, afíncă, afink'e, afing'e.*

---

[1]) Mi-am exprimat această părere în *DR* III p. 628, unde am propus câteva etimologii cu puncte de plecare din v. gr. Am comunicat apoi la *MLR* [=*Muzeul Limbii Române*] în mai multe şedinţe (dela 1924 încoace) şi alte cercetări analoge. Unele le-am publicat incidental, v. de ex. *Langue et Littérature* I 2, 1941, *DR* X, 1941 şi *Revista Filologică* II 1928 p. 63—65.

[2]) *Griechen u. Romanen in Unteritalien.* Genève, 1924; *La terminologia pastorale dei Greci di Bova* (Revue de linguistique romane, II 271 sqq.); *Autochtone Griechen oder byzantinische Gräzität (Rev. d. linguist. r.* IV, 118 sqq.); *Scavi linguistici nella Magna Grecia,* Halle—Roma 1933; *Dizionario dialettale delle tre Calabrie,* Halle—Milano 1932—1939. In aceste lucrări, foarte serioase, se găseşte o bogată bibliografie privitoare la problema raporturilor lingvistice italo-greceşti din regiunea ce ne interesează şi pe noi.

©BCU CLUJ

Dela noi a trecut la Ruteni: *afyny, jafina, afeny, afena* şi la Unguri *(afona) DA.* s. v.

Marea arie geografică a lui arată că e un cuvânt vechiu, preslav. Cum se vede şi din numirile fr. „airelle noir", „myrtille", germ. „Heidelbeere", „Bickbeere" (Panţu, *Plantele canoscute de pop. rom.* p. 2), semantismul cuvântului poate fi legat de ideea de „boabă" (comp. „boabe de struguri" etc.) şi a putut porni dela un prototip care avea astfel de înţeles generic sau, prin extensiune, dela numele unui fruct asemănător.

Mai aproape ca fonetică de *afin(ă)* este lat. *acinus-acina* kleinere Beere", sau „Traubenbeere", păstrat în limbile romanice: it. *acino* „Weinbeere", prov. *aze, ane* „Heidelbeere", „Brombeere" etc., corsic. *graginu (=acinus+granum).* Lat. *myrtella* (myrtus) după boabele arbustului a ajuns să însemne şi în it. *mortella* „Heidelbeere", în catal. *murtrera* (din *murta)* „Heidelbeere" *REW* 5801, 5802.

Ei bine, tot aşa a trecut numele arbustului, cu fruct asemănător (boabă neagră), *dafin,* la cel de *afin, afină.*

Legătura aceasta semantică este înlesnită şi de rezultatele grec. δάφνη „Lorbeer" ce le găsim în Italia sudică, otr. *dáfni* etc. bov δ*afri,* regg. *nafri, avru, afra, afru, dafina, afina,* δ*afina,* etc. Unele variante vin direct din δάφνη, altele din masc. δάφνιον, Rohlfs *Gräz.* 506; *Scavi,* p. 13. *Dizion. Calabr.-It.,* II, p. 72: *afina „alloro"* şi celelalte variante I, p. 67, V, p. 209.

Rom. *Laur* < lat. *laurus* (it. *alloro* etc.) nu mai înseamnă planta nobilă cântată de poeţi, ci o buruiană veninoasă (datura stramonium"), zisă şi *ciumăfaie, ciumăhaie,* etc., al cărei fruct (capsulă) are seminţe negre (Panţu, *o. c.* p. 66). Prin urmare numai forma şi culoarea seminţelor mai păstrează amintirea numelui latin şi a plantei respective. Şi *laurus* a suferit amestec cu alt termen latin, *baca* „boabă" (cum s'a întâmplat şi cu δάφνη), cum vedem în it. *orbacca,* bergam *rübaga* etc. *REW*[3] 4943 şi s. v. *baca* „Beere", 859. Din *baca* avem abruzz. *vake,* march. *vago,* galiz. *bago* „Traubenbeere" şi v. fr. *bai* „Lorbeer"[1])

[1]) V. şi la Watburg *FEW* s. v. *acinus* multe variante de forme cu înţelesuri cosemantice.

©BCU CLUJ

Prin urmare imaginea fructului dă naştere la amestecuri şi treceri de înţeles dela un cuvânt la altul. Aşa s'a petrecut şi în vieaţa semantică a rom. *afin(ă),* care a împrumutat numele dela δάφνη. Formal, cuvântul rom. se ocopere deplin cu variantele din sudul Italiei, în care a dispărut *d-* iniţial *(afina* etc.), fie din pricina amestecului cu lat. *acinus,-a* (v. mai sus), fie pentru că *d-* iniţial s'a crezut că este prepoziţia *de-:* comp. expresia curentă *„foi de dafin".* Cea dintâi cale o cred mai probabilă, fiindcă am văzut şi în limbile romanice cum au intrat *baca* şi *acinus* în familia altor numiri de plante, cu fructe (boabe) asemănătoare.

Variantele aromâne *afincu,-a* etc. au suferit desigur atingeri cu alţi termeni înrudiţi ca înţeles, care ne scapă nouă deocamdată.

Din punct de vedere cultural-lingvistic, nu e de mirare că nume de plante mediteraneene au trecut în graiul aromân şi în cel dacoromân, cu înţelesuri oarecum scăpătate şi aplicate prin extensiune, la semenele cele mai apropiate.

Rom. APRIG: v. gr. ἄπληρος „unreif", gr. vulg. ἄπλερος.

Se cunosc în genere înţelesurile cuvântului românesc: înverşunat, aprins, crunt, crud, crâncen etc. (V. *DA* şi Candrea-Adamescu, *Dicţ. encicl.* s. v.; acesta nu dă etimologia).

Nu i s'a putut găsi originea până acum. Plecând dela semantismul rom. *„crud,* necopt" adj., dela lat. *crudus* (comp. şi *acerbus),* care are şi nuanţele, uşor explicabile, de „sălbatic, aspru", zise despre fructe, animale sălbatice şi de omul cu fire aspră, vom ajunge la descurcarea problemei.

Forma ἄπληρος a suferit, în dialectele grec. şi ital. sudice, mai multe stâlciri, prin schimb de sufix sau prin încrucişări cu alte cuvinte. Citäm regg. *apritu,* pian. *apridu* etc.

Pentru română trebue să admitem o bază **apridus-*aprigus,* cu jocul de sufixe *-inus, -idus, -icus,* (şi cu -c->-g- ca în *vitricus > vitreg).* Şi la verbe, încă în lat. vulgară s'a petrecut schimbul între sufixele *-in(are), -id(are), -ic(are).* Asupra acestui caz a putut influenţa ca sens şi formă chiar gr. ἄγριχος „sălbatic", v. gr. ἄγροῖκος (v. acesta la Rohlfs, *Gräz.* 24).

©BCU CLUJ

S'a crezut că rom. *aprig* ar veni din lat. *aprīcus, -a, -um* „sonnig". M. Lübke *REW.* 561, respinge etimologia, fiindcă nici ca înţeles, nici formal nu explică derivarea sus zisă, precum nu admite nici pe cea din lat. *harpago, -onem „gierig"*[1]).

Apropierea formală între cuvântul rom. şi cel grec. prezintă greutăţi, explicabile în felul arătat. Evoluţia semantică se întemeiază pe exemplele din familia romanică pornită dela *crudus, crudelis* etc. Acestea sunt prea cunoscute şi nu le mai amintesc aici. Cred totuşi necesar să propun o îndreptare la ceea ce se spune în *DA.* Acolo se aşează înţelesurile începând cu cel de „avide, rapace", nuanţe depărtate şi născute prin extensiune, dacă nu greşit interpretate.

In exemplul din N. Costin ... „aprig la prăzi" — poate fi tălmăcit şi cu „teribil, pornit" etc. (comp. „foame turbată", şi *flămând* „care arde de foame"). In Dosoftei e mai vechiu decât în N. Costin şi deci cu exemple din el trebuia să înceapă articolul *aprig* din *DA.*

In adevăr mitropolitul moldovean zice „femiaie sfadnică şi *aprigă*" („femme querelleuse et chagrine"), sau „Ellini se feaceră *amari* şi *aprici, crudzi* şi nemilostivi" ... Exemplele din N. Costin şi din Neculce intră în definiţia „impétuent, ardent, violent, dur" etc.

Când zice Alecsandri „cal aprig ca un zmeu" (cf. *DA l. c.)* pe cine ar putea îndemna să se gândească la ideea de „lacom" etc.?

De aceea, aşezarea lui *aprig* lângă ἄπληρος „inmaturo" (comp. bov. *pleronno* „maturare", grec. vulg. ἄπλερος „non sano, non sviluppato)[2]) se dovedeşte ca cea mai firească.

---

[1]) Propusă de S. Puşcariu în „Dicţionarul limbii rom." s. v. Inţelesul greco-lat. *harpago,-onem* „Hakenstange", s'a păstrat în limbile romanice (comp. fr. *harpon* „Harpune" etc.). Fr. *harpagon* este o expresie figurată, cultă şi târzie. S'au mai gândit unii la o apropiere de *africus,* din care it. *africo,* serbo-croat. *yaprk,* span. *abrego* etc., toate cu înţeles de „vânt" (de sud, sud-est). Expresiile rom. „viforos, vijelios", ar fi o indicaţie pentru zisa presupunere, dacă în romanică n'ar exista ca termen concret de „vânt ce vine dinspre Africa".

Tot aşa ar da de gândit lat. *aper* (mistreţ).

[2]) Rohlfs, *Scavi,* 25; Gräz, 19.

©BCU CLUJ

Rom. ARGEA: v. gr. ἔργα, **ergella* etc.

Un mult discutat cuvânt. Redăm după *DA.* situaţia lui în daco-română: „sorte de hutte ou baraque où les paysannes tissent pendant l'été; métier (à tisser); planchette du métier à tisser, servant de siège au tisseur, voûte, cintre, coupole; entrée de cave; charpente (en bois); ferme, comble".

Din exemplele date în *DA* se vede întâiu că termenul este general dacoromân, atestat şi în Transilvania (Someş), la Viciu şi la Pop Reteganul, cu înţelesul de „construcţia, scheletul compus din stâlpi şi cunună" (scheletul coperişului casei). Acelaş înţeles se cuprinde în atestările din Moldova.

In Muntenia are rol de termen tehnic şi concret, „războiul de ţesut". Apoi vine prin extensiune (nu invers cum se spune în *DA)* „odaie, bordeiaş în pământ, unde se ţine războiul vara şi se ţese la umbră". Informaţia din Hajdeu, *Magnum Etim.,* 1573, adaugă ceva foarte preţios şi adevărat: „umbra şi umiditatea ce domneau în argea dădeau firelor de tort o duritate (elasticitate?) care permitea ca pânza să se ţească bine şi des, fără a se rupe vreun fir, cum s'ar fi întâmplat afară, în aer uscat", spune cineva din Ialomiţa.

Prin urmare, înţelesul din părţile de şes şi mai călduroase ale ţării păstrează dovada care explică nevoia de a se aşeza războiul la umbră în bordeiaş. La munte în răcoarea caselor şi a atmosferii mai puţin seci, se putea ţese fără ca să se recurgă la bordeiu. Răsfirându-se Românii dela munte spre şes s'au văzut silite femeile să-şi facă adăpostul răcoros de care vorbeşte relatarea de mai sus.

De aceea în alte părţi dinspre nord, se păstrează semantismul vechiu de „construcţie de lemn, instrument(e) de lemn", pentru diferite folosinţe.

Aceasta este istoria lucrului şi cuvântului. Ele intră în familia semantică a unor termeni ce pornesc dela ideea de lucru-lucrare-instrument şi ne duce la v. gr. ἔργον „ouvrage, travail, chose, besoin", iar ἔργα „oeuvres, travaux, travail du laboureur", ἐργάτης „ouvrier, artisan" şi *„cabestan"*, „machine"!; ἐργαλεῖον

©BCU CLUJ

„instrument, outil"; ἐργαστήριον „atélier, fabrique, lieu où l'on travaille; *atélier, boutique*" etc.

Suntem astfel pe calea luminii tot mai limpede, iar situaţia familiei grec. din Italia meridională completează amănuntele tehnice-semantice. Rohlfs *Gräz.* p. 77—78, a strâns datele, din care reţinem: ἐργαλεῖον „Werkzeuge", bov., otr. *argalio „Webstuhl"!* Aici d-sa adaugă preţioasa informaţie „Der Webstuhl war in alten Zeiten im Hause das Werkzeug" κατ'ἐξοχήν (comp. francez. *métier* „Handwerk" „Webstuhl"). Urmează ἐργασία „lucru, muncă", apoi „câmp cultivabil" şi, ce ne atinge pe noi, ἐργάτης „die Winde", la Vitruvius atestat în forma *e r g a t a,* trăieşte în Italia de sud ca nume de felurite unelte: bar. *árgatα,* árdyα; basil. *á r d y a,* tarent. *á r d y a* „Webstuhl, neapol. *árda* „argano", *a r g a t e l l a* „arcolaio" şi în span. *argadillo* „Garnwinde".

Formele din regiunea Bari şi Tarent arată metateza **érta-gon* pentru *ergaton.* Ei bine această variantă poate explica pe rom. „argea", din baza **ertagella* (din *ergatella)* care se vede lămurit în neapol. *argatella.* Din *ert(a)gella* se ajunge la **art(a)geà* (ca *muncel* din *munticel* < *monticeluls; fuscell* < *fusticellus* etc.). Am putea porni şi dela un diminutiv **ergella* din plur. ἔργα înţeles ca singular, dar din principiu este mai bine să nu recurgem la reconstrucţii, fie şi mai uşoare de explicat, dacă nu se pot sprijini pe alte realităţi lingvistice atestate, cum sunt neapol. *arda argatella* şi span. *argadillo.*

Ca înţeles, vede oricine, cum ideea de „lucru-instrument-război-rişchitor" etc. stăpâneşte şi conduce vieaţa semantică a acestei familii de cuvinte.

Prin urmare *argea* rezultă din dim. **ergatella-*ertagella*[1]) cu metateza atestată, provocată probabil prin influenţa lat. *tela* (rom. *teară* „pânză, războiu"), din care it. *telaio,* span. *telar* etc. „Webstuhl" *REW*[3], 8620.

Din punct de vedere al culturii şi civilizaţiei trecerea de nume de instrumente din limba v. grec. în Italia meridională şi mai sus, se înţelege dela sine, fiindcă e vorba de influenţa unui popor

[1]) *e-* iniţial trece în română la *a-,* ca *aeramen>aramă, erici(ius)>aric-iu* etc.

©BCU CLUJ

de mai veche evoluţie decât ceeace era la poporul roman în epoca „Magna Graecia".

Astfel, „lucrul-cuvântul" şi situaţia lor geografică lămuresc, cred, fără nici o notă silită, originea rom. *argea*[1]).

Dar, pe teren dacoromân, trebue să privim situaţia geografică a înţelesurilor atestate, din care cel primar de „construcţie, înjghebare (de lemn ori altă materie), sculă (mai simplă ori mai complicată)" se găseşte în nordul ţării şi prin această arie se impune ca să plecăm dela el. Acolo, se ştie astăzi, este o regiune cu multe conservaţiuni latine.

Acest caracter al lucrului se vede în *DA* la difeniţiile dela II (arhitectură): „boltă de biserică" (în Dosofteiu); casă ridicată numai din stâlpi şi pusă *„cunună"* (Someş), „... tot materialul lemnos, la clădirea unei case, afară de păreţi, de ex. „costoroabele, grinzile, căpriorii şi leaţurile". Toate acestea sunt *argea;* tot aşa la o şură sau alt acaret (jud. Neamţ); „argea=acoperiş" (Moldova); la moară *„argeaua* stă deasupra amânarilor" (Vaslui). La plutărit „leagă (la plută) pe delături câte-o grindă numită *argea"*. Aceste *argele* apără pluta de a nu se desface; „... se zice: am aşezat argelele ca să întăresc pluta" (jud. Neamţ).

Prin urmare e vorba de lucru făcut din bucăţi de lemne legate între ele, ca şi scheletul unui războiu.

Se prea poate ca înţelesul de „métier à tisser" al lui *argea* să fi fost odată mai întins, iar slavele „războiu-stative" i-au luat locul mai târziu, fiindcă arătau însuşirea de termen tehnic mai precis. Apoi coborând în jos spre Muntenia, Oltenia, ca alte

---

[1]) Mi se atrage atenţiunea că prof. Grégoire dela Bruxelles a făcut şi d-sa undeva, într'o notă, legătura între *argea* şi gr. ἐργάτης Nu ştiu dacă va fi explicat şi schimbările din forma românească. Oricum, ideea venită dela un savant recunoscut în domeniul filologiei grece, întăreşte şi mai mult explicaţiunea noastră. Celelalte etimologii pomenite de *DA.* nu sunt admise nici acolo: v. gr. ἀργίλλα „chambre souterraine servant d'étuve" (în glosse) sau turc. *(djagatai) ardja* „caisse, boîte". Dar ce să caute acest turcism în terminologia ţesutului şi în nordul Transilvaniei? Cât priveşte forma v. greacă ἀργίλλα are un sens cu totul particular şi este izolată în timp şi spaţiu.

Istoria unui cuvânt nu se mai poate trata astăzi prin simple apropieri fonetice.

©BCU CLUJ

cuvinte vechi pornite din Nordul ţării, *argea* şi-a restrâns rolul semantic la cel de „războiu", şi apoi la cel de „loc, încăpere (bordeiu)" în care este aşezat. „Merg, intru la *argea*", însemna a se duce la ţesut, la războiu, în cămara-bordeiu (comp. fr. *atelier*). Procedarea aceasta de a urmări faptele lingvistice dacoromâne dela Nord la Sud va aduce desigur multe descoperiri neaşteptate[1]) (v. mai departe *zestre*).

Dacorom. ARIN,-Ă ,ANIN,-Ă „aune": gr. ἀλάνη „Erle".

Preţiosul material din R., *Gräz.*, 87, *Sc.* p. 183 mai desleagă şi problema rom. *arin*, care nu poate fi explicat direct din lat. *alnus*, fiindcă grupul *-ln-* nu se preface în românește în *-n-r-*, iar

---

1) In balada populară se întâlneşte deseori *argea*. Dau aici câteva versuri din *Iana Sinziana* (Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia, Culegere de lit. pop.*, p. 216 şi u.) în care se vede lămurit cum fata mare ţese ca să-şi facă zestre:

La nouă *argele*,
La *argeaua* mică,
Cu fereşti de sticlă...
Ţasă Iana, ţasă
Fir şi ibrişân,
Lu Soare [mirele] peşchir.
. . . . . .
Pânză şi mătasă
Lu Soare cămaşă.
Soare răsărea
In gură de-argea,
Din gură zicea:
Ţasă, Leană, ţasă
Ţasă, schindosăşte,
Ca ieu să te iau [de soţie].
Şi repetă:
Ţasă, Leană, ţasă,
Ţasă, schindosăşte [brodează],
De nuntă'mi găteşte
Ca ieu să te iau....

(v. şi p. 225, 226 id.).

Acelaş adevăr vechiu din vieaţa familiară românească a Daciei apare în balada *Soarele şi Luna* culeasă din Muntenia, (G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 410):

Soarele... zicea:
Ileană, Ileană,
Ţesi şi chindiseşti,
Fir verde'mpleteşti
Şi mi te zoreşti
Cămăşi să-mi găteşti,
Şi mi te grăbeşti
Să te logodeşti... etc.

Se pot strânge multe dovezi în această privinţă, dar, cum spuneam, oricine a observat mai atent problema căsătoriei la Români, ştie că „zestre" însemnează întâi şi întâi ceea ce se ţese şi se coase pentru viitoarea familie. (v. şi S. Fl. Marian, *Nunta la Români*). V. mai departe *zestre*.

©BCU CLUJ

un derivat **alninus*[1]) REW. s. v., prezintă aceeaşi greutate de netrecut. De aceea nu s'a înregistrat nicio etimologie în *CDDE* şi nici în *DA*. Forma grec. din sudul Italiei s'a născut, cum arată Rohlfs cu fapte (cfr. gr. ἀκμήν> ἀκόμη, ibid) din *alnus*, cu epenteza lui *-a* şi cu trecerea la genul feminin. Aceasta din cauza numirilor de arbori şi fructe, unele masculine cu *-us*, altele feminine în *-a* (comp. *pom, poamă, prun, prună, păr, pară*, etc., fenomen identic în romanică). In dacoromână există ambele genuri *ánin* şi *arin (arin)* şi *aninǎ, áninǎ* (fructul) *DA* s. v. Normal **álana* dedea **arănă, arăne*, masc. **arăn, arâni* şi prin metafonie, la plural *arini, arine* (<a'nin, anín, prin asimilarea *r-n-n-n*, ca în *serenus-senin* etc.).

Metafonia s'a petrecut mai uşor în formele accentuate *árăne, árine* etc. (comp. *carpinus,* > *carpăn, carpen, carpin, frasăn, frasini; asine-asină* în loc de **asănă* etc.). Dublul accent care există în româneşte, se axplică fie prin coexistenţa, o bucată de vreme, a lui *alnus*, fie prin oscilarea ce o avem în *áripă* şi *árípă* (alapa).

Ca să plecăm dela un prototip lat. vulg. **álana*, care ajungea la **alena* (ca *alapa-alepa)* nu e necesar, fiindcă baza gr. amintită cere **alana (*ἀλάνη)*.

Faptul că avem şi azi ambele accente în română, înăuntrul acesteia trebueşte văzută oscilarea şi mai ales din feminin **árănă-ărăne* se ajunge normal la **árene, árine, ánine*, de unde sing. *anin(ă)*, căci direct din **arân,-ă-arâni, arâne*, deşi era posibil, totuşi nu cunosc exemple asemănătoare (comp. *lână-lâni, mână-mâni, plumân-plumâni, săptămână-săptămâni*, dar *sânge* şi *singe*, iar în lat. vulg *álacer* > **alecer* > *alécrum* etc.).

Explicările pot varia, dar forma ἀλάνη născută în epoca veveche latină vulgară, cum am spus, a uşurat deslegarea istoriei cuvântului *árin,-ă,-ánin,-ă.*

In ce priveşte *-ân* + *i, e* (la plur. **arâni, *arâne)* trecut la *-i(n)*, s'a întâmplat şi în *inimă* < *ânemă* < *anima*. Să nu se uite că derivatul *aniniş*, compusele numeroase *„arin-alb,-roşu,-negru“*, (deoarece coaja aninului se întrebuinţează şi la vopsit), au ajutat slăbirea şi schimbarea accentului, după care desvoltarea lui *-ân*

[1]) Presupus de I. A. Candrea, fără nici un temeiu.

©BCU CLUJ

(-i,-e) la *-in (-i,-e)* devine normală (comp. pronunţările *pepeni, pepini, pieptini, oamini; perini, ţarini* etc.).

Daco-rom. ARMIG: v. gr. ἀρνός

cuprinde aria Banat, Crişana (Munţii Apuseni). Eu l-am aflat şi în Hunedoara. Faza cea mai veche trebue să fi fost *armic* (dată de Frâncu-Candrea), fiindcă terminaţiunea *-ic,* poate prin analogie, să treacă la *-ig,* după cazuri ca *vitrec-vitreg, cârlig, beţic-beţig(aş)* etc.

Apropierea de forma v. greacă se impune prin înţelesul de „mâle", care e aproape sinonim cu „armăsar". Grec. ἀρνός înseamnă „miel"[1]) (parte bărbătească). După A. Meillet (Indogerm. Forschungen V. 328 şi u.) cuvântul grec. (cu derivatul ἀρνειός „bélier") este un născut din ἀρσήν cu înţelesul primitiv de „mâle". Acesta, din rolul general ce-l avea la început, s'a restrâns cu vremea la cel de „bélier" şi de „miel"[1]) (ἀρνός). Tot aşa *masculus* mai deţine rolul semantic latin în limba italiană *(maschio),* în franceză *(mâle)* etc. In alte limbi însă s'a restrâns la anume animale, ca de ex. în română *mascur* „(porc) masculin", în sardă *masu* „berbece", în alte părţi înseamnă „mistreţ", „taur" şi a. m. d.

Aşa s'a întâmplat şi cu ἀρνός care înseamnă astăzi „miel" şi în Italia meridională, dar s'a putut aplica şi la cal, alături de lat. *admissarius* (armăsar").

Armic apare astfel ca un diminutiv (cu sufixul -ic). Forma primitivă trebuia să sune numai *armic,* dar, cum oricine poate băga de seamă, aceasta s'a întâlnit cu *admissarius* şi între ele s'a produs un schimb de împrumuturi. **Arnic* a devenit *armic,* iar la celălalt s'a propagat *r* înaintea lui *m,* care nu s'a putut explica până acum.

Zona geografică cuprinsă de formele cu *rm* ale lui *admissarius,* arată posibilitatea venirii fenomenului din Italia sudică, căci el a lăsat urme în română, albaneză şi sardă.

In dialectele it. de sud (greceşti şi romane) s'au păstrat până

[1]) Semnificaţia termenilor păstoreşti de origine v. grec., o vom analiza mai departe.

©BCU CLUJ

azi variante din ἀρνός și din derivatul *arniscus*[1]) „miel". Influența a mers și mai la nord, căci forma toscană *arnecchio* e din aceeași familie, dar cu sufix latin, cum a văzut pe drept cuvânt M. Lübke *REW* s. v. *arniscos* „junges Lamm".

In Dacia elementul v. grec. va fi avut înțelesul de „bărbătuș" (mânz sau miel), precum astăzi *noatin* și *cârlan* înseamnă și „mânz" dela 1—2 ani și „miel" de circa un an.

Pe urmă *armic-armig* a luat locul lui „armăsar", în regiunile amintite la începutul acestei expuneri. El era întins odinioară și mai departe, fiindcă a lăsat o urmă în Mehedinți, unde se zice *armăcsar*, cu *c(s)* din *armic*.

In *CDDE*, unde se constată această contaminare, etimologia lui *armic* e necunoscută, iar prezența lui *-r(m)-* în *armăsar* neexplicată. Prin faptele arătate de noi se lămuresc amândouă problemele.

Rom. BOSCOANĂ, A BOSCONI: grec. βάσκανος.

DA s. v., dă pentru termenul acesta vrăjitoresc înțelesurile: „sortilège, sorcellerie, enchantement, magie" iar geografic, se află în Banat, Transilvania și Moldova. Ar fi cam în aceeași arie cu unele conservațiuni din Transilvania și Moldova precum *curechiu*, ***neauă*** și a. m. d.

Este interesant cosemantismul lui *boscoană* cu „făcătură" și „farmec". A *face* are și rolul acesta semantic (comp. *desfă puică ce-ai făcut*=desleagă farmecul ce mi-ai făcut). Span. *hechizo* „de farmec", *hechiceria* „fermecătură", spun acelaș lucru. A ***amăgi*** își are originea în limba greacă și la început a însemnat „a îndupleca", a înșela pe cineva prin farmece. Vine dela v. gr.

---

[1]) Bov. *arní* „agnello", *arniska* „pecora di un anno", regg. *arniska* „pecora di due anni" etc. etc.

Apropierea ce a făcut-o Șăineanu *(Infl. orientală)* de foarte depărtatul tătăresc (!) *argamak* „cheval de race noble", rămâne în domeniul fantaziei (v. *DA* s. v. unde se înregistrează părerea fără comentariu, dar se declară „etimol. necunoscută"), nu numai prin imposibilitate de formă, dar și pentru că rom. *armic* se găsește într'o regiune conservativă (Munții Apuseni), departe de stepele Nistrului.

©BCU CLUJ

μαγεύω „ensorceler", „enchanter", care a lăsat urme în sicilian. *ammagari* şi s'a întins până în Sardinia (v. O. Densusianu, *Hist. d. l. r.* p. 200, *CDD.*, No. 52 s. v. *amăgi* „séduire, tromper" < lat. *ammagire* < gr. μαγενω ; v. şi *REW* No. 5237, unde se arată urme din *magus,* în calabr. *magaru,* sp. *amagar.* Nu se înregistrează corespondentele româneşti.

Rohlfs strânge mai multe cazuri: regg., cat., sicil. *magára* (din μάγος +sufix. romanic) „Hexe", calabr. *magàru* „Hexenmeister" etc.; de asemenea şi μαγεία cat. *maia,* it. *magia,* sard. *mayia* „Zauberei".

Se ştie că medicii greci au avut influenţă asupra romanităţii din Italia şi pe această cale s'au răspândit şi practici medicale populare, cu transformările fireşti în vrăji, descântece şi în alte asemenea manifestări folclorice.

Farmec şi *a fermeca* vin tot din mediul acela grecesc (gr. φάρμακον =lat. *pharmacum* „drogue", iar în v. gr. însemna şi „préparation magique, toute opération de magie-chant, formule" etc. *CDDE* 551).

Având stabilită o familie de termeni privitori la practica farmecelor şi vrăjitoriei populare româneşti, este firesc să punem şi pe „boscoană" în acelaş grup. In altă limbă, nu avem temeiuri să-l aşezăm şi nici nu i s'a dat până acum vreo explicaţie[1]), care să ne ducă peste graniţele dacoromâne.

De aceea apropierea de neo-gr. βασκανία „vraje", făcută de Cihac şi amintită în *DA* s. v. **e** bine venită; dar nu din noua greacă se poate deriva cuvântul nostru, fiindcă numai v. gr. *β* ajunge în lat. vulg. şi în română la *b* — (ca în βαπτίζω > *botez* etc.).

Verbul rom. a *b o s c o n i* înseamnă „faire de sortilèges, babiller, bégayer", „a face vrăji" şi a „borborosi vorbe confuze", ca babele când descântă. Dela acesta ca postverbal s'a născut *boscoană.* Formal, s'a desvoltat din subst. βάσκανος (comp. deriva-

---

[1]) V. hărţile care privesc conservaţiuni latine, în Transilvania, la S. Puşcariu, *Limba română* I, 1940.

Prima oară am pus pe *boscoană,* alături de baza greacă, într'o comunicare la *MLR.* C. Diculescu face aceeaşi apropiere, probabil independent, în *o. c.* 474.

©BCU CLUJ

tele din *magus)* prin frazele **băscănì* > **boscănì* > *bosconì*. După labiala *b-*, *ă* aton a devenit *o* ca în *botez-boteza, botejune*, din forma greco-lat. *baptizare*. (De aici vine şi *bobotează* < *apă-botează).* Apoi *o* a asimilat pe *ă* următor. Acest fel de schimbări fonetice este în deobşte cunoscut şi îl constatăm chiar la derivate din *farmec*. In Transilvania, Maramureş, se zice *foarmec,* refăcut dintr'un infinitiv *formăca (< formeca),* unde *ă* aton a devenit *o* supt influenţa labialei, ca şi în *boteza* şi în *fomeie* < *fămeie, porumb* < *palumbus* etc.

Farmec, a *fermeca* şi *amăgi* trăiesc pe aproape întreg teritoriul dacoromân, dar *boscoană,-bosconì* sunt conservaţiuni pe arie mai redusă (Transilvania, Moldova), de aceea îl socotim ca element venit în epoca de cucerire a Daciei, pe aceeaşi cale cu alţi termeni v. gr. ce se găsesc numai în zona aceea (comp. *armic, staur).*

Centrul de origine nu poate fi decât tot sudul Italiei. Aici, după Rohlfs *Gräz.* No. 319, există urme din grec. βασκαίνω „verhexen": otr. *vaskeno,* „ammaliare" şi *vaskamma* „fascino, fattura" (=„făcătură").

Baza cerută de rom. *bosconi* este sau adj. v. gr. βάσκανος, -ον „fascinateur", sau subst. ὁ βάσκοανς „sorcier", „trompeur". Dela acesta s'a derivat verbul **b a s c a n i r e*[1]), care prin schimbările arătate, toate întemeiate pe exemple, s'a ajuns la formele de azi *boscoană-bosconi*[2]), *bosconiţă,* „sorcière" etc. (v. în *DA* s. v. toată familia).

---

[1]) Derivate verbale dela nume cu înţeles de „meseriaşi", se pot cita destule: *a doftori, a meşteri<meşter, a măiestri, a ciovăni, a păstori, a haiduci,* etc.

[2]) In v. gr. existau şi verbele mai rari βασκανίζω şi βασκαίνω care nu pot explica direct forma rom., dar dovedesc bogata vieaţă a familiei βάσκανος. In latină este corespondentul *fascinum* (>*fascinare)* Walde, *Lat etym. Wörterb.* (după G. Meyer, *Indogerm. Forsch.* VI, 106, Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte d. griech-Sprache,* p. 249) spune că atât formele latine cât şi cele greceşti vin dintr'o limbă nordică, tracă sau ilirică.

Această ideie ar împinge pe cineva să cugete la posibilitatea păstrării în dacoromână a unei baze traco-ilirice. Nu ne putem da nici o părere în

©BCU CLUJ

Demnă de reţinut este nu numai *întinderea cuvântului* în nordul României (Transilvania şi Moldova), ci şi *lipsa din aromână.*

Acest fapt se alătură lângă altele, cu semnificaţie geografică asemănătoare, care alcătuesc o „proprietate" lingvistică originară dacoromână, întemeiată pe pământul Daciei Superioare şi desvoltată apoi, în decurs de 1600 de ani, independent de graiul aromân.

Dacorom. CÂLMOIU: v. gr. Κάλμμα.

Faptul lexical de care vom vorbi aici este unul din acelea ce mai trăiesc nebăgate în seamă, înnăuntrul unei limbi, nu numai din pricina ariei mici ce o ocupă, dar şi pentru că nu poate ieşi la suprafaţă, prin limba literară. In *DA* s. v. se arată atestat în judeţul Braşov cu înţelesul de „boudin", prin centrul Transilvaniei (v. Glosarul lui Viciu: *„câlmoaie* cu stafide") şi în Moldova (Pamfile, *Jocuri* II) „om gras", (cfr. „burtea"). Face parte din termenii privitori la mâncări, făcute din carne de porc, ca şi *cârnaţ* lat. *carnacium,* păstrat şi în alte limbi romanice: sic. *carnazzu,* prov. *carnas,* sard. *carnatu* „salsiccia" *CDDE* 267.

Porcul se bucură de mare trecere în gospodăria Românului şi mulţi termeni, în legătură cu ceea ce se găteşte din carnea lui, sunt latini *(lard, muşchiu, unsoare,* etc.).

Etimologia în *DA* e dată, ca o simplă impresie, din *câlbaş* (slav., rus. *kolbasa,* ung. *kolbász* id.) printr'un presupus schimb

---

această privinţă. Deocamdată concordanţa, formală şi semantică, între v. greacă şi română, rămâne întemeiată pe faptele aduse în discuţie, care mai spun că termenii noştri sunt preslavi şi nu se găsesc în aromână.

Imprejurarea aceasta geografică ar fi singurul criteriu grăitor pentru o origine autohtonă. Baza indoeurop., dată de Walde l. c. şi Boisacg *„Dict. étym. d. l. l. grecque",* p. 116, este *bha-sko.* Ar fi fost deci la început, în Dacia o formă cerută de normele tracodace (cu -a->-o) şi apoi lat. vulgare şi străromâne **básk-ana-*bosk-ana,* care ar fi dat **boascănă,* din care tot la un verb **boscăni>bosconi* s'ar fi ajuns. Aceste consideraţiuni, deşi întemeiate pe norme cunoscute, rămân deocamdată numai ipoteze plauzibile.

Reiese însă neîndoielnică aşezarea dacorom. *bosconi* în familia βάσκανος-*fascinum.*

©BCU CLUJ

de sufix şi printr'o asimilare *b-n* > *m-n* (din **câlboniu*, neatestat) neobicinuită şi pe nimic întemeiată[1]).

Avem, dimpotrivă, înţeles concret în grec. κάλυμμα „Hülle; sackförmiges Fischernetz", „couverture, enveloppe", „peau de fruits", care a trăit în graiul grec. din sudul Italiei şi a lăsat până astăzi derivatele bov. *kalimma* „ricovero", kors. „fune", salent. *kalóma* „Binsenstrick", ital. *calumo* „parte di fune calumata", cors. *calóma* „specie di fune per stringere la rete". Apoi, prin extensiune, pornindu-se dela imaginea „funie groasă, maţ gros", căci funia e ca un maţ, s'a ajuns la expresii precum catanz. *aver la Kaloma* „aver il budello grosso cuanto una gomena", (comp. expresia rom. *„maţ gros"*, despre omul mâncăcios şi înţelesul de „om gras", ce-l are „câlmoiu").

Imaginea merge mai departe în dial. cantanz. *nkalomari* „infarcirsi il ventre, mangiare smoderatamente", (comp. rom. „a-şi face burta dobă", „maţ spart", „fără fund"). Astfel şi pentru rom. *câlmoiu* înţelegem semantica ce a pornit dela „maţ gros ca o funie" la „cârnaţ gros", „om gros", „burtos" etc.

Formal a ajuns fără nici o greutate fonetică la **cal(u)ma*, sau **calmu* (masculin ca în cors. *calomu)*, fiindcă accentul originar era pe prima silabă (comp. bov. *kalimma* etc.) şi apoi prin sufixul augmentativ *-oniu, -oiu,* la *câlmoiu*[2]).

Astfel explicaţia se întemeiază pe lucru, imagine şi pe normele fireşti ale limbii române, fără a recurge la reconstrucţii şi

---

[1]) De aceea nu se înregistrează în Candrea-Adamescu, *Dicţ. Encicl.* şi nici la Tiktin.

Cârnaţul însuşi nu e decât o învălitoare de piele (maţ) umplută cu carne tocată.

[2]) Pentru trecerea *a (aton)+l, r+cons.* la *â,* deşi cunoscută, reamintesc totuşi că se întâmplă şi în alte cazuri ca în *târziu* şi în *cârnaţ,* cu care a mers alături în graiul de bucătărie; comp. şi *o, u (aton)+l, r*>*â* în *cârpător*<*curpător*<*coopertorium, vâltoare*<*vultoare* etc.

In ce priveşte dispariţia lui *y aton* dintre *l-m* este un fenomen bine cunoscut din cazuri ca *salicem*>*salce, calidus*>*cald,* iar dacă am admite că s'ar fi continuat forma fără sincopare, din care ar fi rezultat **cáremă (cárumă, cărúmă* etc.), aceasta în derivatul **cârmoniu* ar fi suferit disimilarea *r-n* în *l-n* (ca în *amelinţ*<*amenint-amerint)* sau prin influenţa mai târzie a lui *câlbaş* şi *câltaboş* etc. (V. acestea în *DA* s. v.).

©BCU CLUJ

la imposibile schimbări fonetice şi de sufixe ca cele presupuse în *DA*.

Dacorom. COLĂREZI: v. gr. κολλυρίς, - ίδος etc.

Se fac din cocă, luând din ea bucăţică cu bucăţică, învârtind-o în palmă şi prin făină. Apoi se fierb în apă, lapte sau supă. De aceea se zice *„colărezi* cu lapte" (la Săcele jud. Braşov). Cuvântul e dat şi de dicţionare şi vine din v. grec. sus amintit şi nu din neogreacă, fiindcă terminaţiunea *-ezi* se explică din-tr'un singular vechiu **colarează* (sau **colăred*, pl. *colărezi)* şi, fiindcă e vorba de un colectiv, astăzi nu se mai aude decât la plural ca şi *verze* „varză cu carne" (comp. şi „scoverzi", sing. *scovardă;* clătite, tăieţei, etc.)[1]).

In Sudul Italiei avem *cullura* „focaccia" <κολλύρα (κουλλοῦρα) „pane rotondo", cu trecerea mai veche a lui *v* la *u* Rohlfs *Sc.,* 10, 89, 174. In dialectele grec. din acea regiune sunt numeroase variante: bov. *kuddúra* „panetto tondo"; „ciambella col buco" (în Reggio), „runder Osterkuchen" (Catanzaro); derivate: regg. *kuddurači* „piccolo buccellato", *kullurida „polenta"* (comp. în *DA* „mâncare din lapte fiert şi făină . . . mestecată"); catanz. *cudureda,* otr. *kudduríta* (cu *ll* dental) „maccherone", etc. Rohlfs, Gräz. 1058.

Acest din urmă înţeles corespunde celui românesc de „tăieţei scurţi", „frecăţei". Forma românească poate veni şi din

---

[1]) *DA.* înregistrează şi singul. *colărez.* Aici se înşiră şi alte nuanţe de înţelesuri, care toate se strâng în jurul definiţiei ce am dat mai sus, după cunoştinţele mele. Supt influenţa lui *colac* (plur. *colaci,* dimin. *colăcei)* s'au ivit şi variantele *colaréz, colareţi,* iar prin asimilare şi *coloreţi* (în Banat). Cuvântul se întinde, după *DA,* în Banat, Sudul Transilvaniei, Bucovina, Muntenia şi Moldova. La forma v. grec. s'au gândit şi Laurian-Massimu: κολλυρις, ίδος „pânişoară". *DA* înregistreaază după o singură atestare şi *colariz,* care este influenţat de n. grec. κολλαριζω „inamidáre" (cfr. E. Brighenti, *Diz. grec. mod.* p. 320).

Formele cu *-eţ* s'au născut prin schimb de sufix în regiunile şi în vremea când se pronunţa *-dz* pentru *-z.*

Candrea-Adamescu, *Dicţ. enciclop.* s. v. îl derivă din lat.-grec. *collyrida* fără alte lămuriri, însă acum trebuie să ţinem seamă de ceeace am văzut atestat în Sudul Italiei.

©BCU CLUJ

κολλυρίς, – ίδος>*colăred-colărezi,* sau dintr'un v. gr. κολλυρίδα <*colăreadă,* -plur. *colărezi* (comp. *scovardă-scoverzi),* dar mai curând ca postverbal din v. gr. κολλυρίζω „partager la pâte en morceaux; faire de petits pains ou des gâteaux." (comp. *botez* din *botezá).* Subst. grec. înseamnă „morceau de pâte; sorte de petit gâteau", iar verbul arată operaţiunea de dumicare a aluatului, care duce mai de-a-dreptul şi la înţelesurile româneşti şi la fonetica lor. Păstrarea lui *o* din silaba primă se mai vede şi în alte cazuri: *corastră* pentru *curastă* < lat. *colastra, coperi-cuperì, coprinde-cuprinde* etc.

Cuvântul grec *collyra* „sorte de galette, dont on trempait la soupe" este atestat în limba latină încă dela Plaut. In Vulgata avem *collyrĭda* fem. şi *collyris,-ĭdis* (v. dicţion. lat.). Foarte interesant este înţelesul de „nalbă", atestat pentru *collyris, -ĭdis* în *Apuleji herbarium* (v. dicţ. lat.). Acelaş semantism îl avem în sinonimele româneşti ale nalbei: *colăceii babii* (îl cunosc din Săcele, Braşov) şi *caşul popii.* Amândouă numirile se găsesc şi în Panţu, *Plante* etc., s. v., dar nu se spune că fructele nalbei, ca nişte „colăcei mititei", rotunzi şi turtiţi, le mănâncă băieţii, cum mi-aduc aminte şi eu din copilărie. Insă ziceam aşa fructelor, nu şi florii. Numirea există şi în Muntenia (Ialomiţa). Această împrejurare ne face să vedem posibilitatea amestecului dintre „colăcei" şi „colărezi" şi de aici prezenţa lui *(c)o-* în *colărezi.*

Dacorom. LUGER: v. gr. λύγινος.

Luger „coardă, ramură de plante" (de pepeni etc.), este sinonim cu „vrej". Cum am observat şi altă dată, cuvântul rom. este identic cu v. grec. λύγος „Rute"[1]), care în greaca vulgară a luat înţelesul de „vitex agnuscastus".

V. gr. λύγος a trăit în Calabria de Sud, cum se constată din urmele ce a lăsat, prin încrucişare, în formele calabreze de tip *lâgano* şi sic. *leganu* cu înţelesuri de „mătură de nuiele", şi „Keuschlamm" etc.

Amestecul semantic între cele două sensuri se înţelege dacă

[1]) Rohlfs, *Gräzit.* No. 18 şi 1277.

©BCU CLUJ

amintim pe lat. *novella* (dim. din *novus)* din care rezultă rom. *„nuia"* (adică ramură tânără), iar în alte limbi romanice „pui de animal" (span. *novello* „viţel" etc.); rom. *puieţi* „ramuri tinere, copăcei de răsădit" etc. v. şi *REW.* s. v. *novus, novellus* şi *pullus.*

Iui *luger* nu i s'a putut da până acum nici o explicaţie. Avem şi variantele *hluj, hlujan,* care ne duc, din pricina lui *-j-* spre limbile slave. Dar prin slavă nu se poate explica terminaţiunea *-er* românească, pe când v. grec. λύγινος (cu *-n-* disimilat) înlătură greutatea. Inţelesul v. grec. era „flexible", „souple comme de l'osier".

In Sudul Italiei trăiesc urmaşi ai v. gr. λύγος „biegsame Rute" în otr. *ligo* „Weidenrute", bov. *ligunía,* regg. (Reggio Calabria) *ligunía* etc. „Waldrebe, vitalba", dintr'un grec. *λυγωνία (comp. n. grec. λιγόνα „Rute").

In cuvântul nostru avem pe *y* v. grec. devenit *u* ca în μάρτυρος (lat. vulg. *marturus > martur)* etc.

De asemenea trecerea *-g- > ğ* nu se întâmplă decât în forme lat. vulg. şi v. grec., ajunse în lat. vulgară. Despre regresiunea unui *j* la *ğ,* nu poate fi vorba, fiindcă *luger* există în Muntenia şi în sudul Transilvaniei.

Cuvântul românesc este interesant şi pentru că e un semn al simbiozei romano-slave. Cuvântul slav care s'a încrucişat cu cel rom. este v. sl. *chludŭ* „virga" (rus. *hlydъ* „Stange, Knüppel", serbo-croat. *hlùd* „pertica", „Wiesbaum" etc.). Acesta a ajuns la un **hlud,* plur. *hluji* (comp. *mânji* < *mânz* etc.). In Bernecker *Et. Wb.* se găsesc formele slave. Un derivat slav cu *-en* nu găsim, prin urmare nu putem face o reconstrucţie fără folos, fiindcă ne mai împiedecă atât grupul *hl-* din forma slavă, cât şi *-ğ-* din cea româno-greacă.

---

[1]) *Luger* a putut să sufere schimbarea lui *n-* în *-r* şi prin influenţa adj. *tânăr* (comp. *novella>nuia)* care se zice despre ramurile nouă, tinere, ce ies din tulpina plantei. Un singur exemplu, acesta neîndoielnic, ajunge. Anume, versul din Eminescu „Ci mi'mpletiţi un pat, Din *tinere ramuri*". Prietenia semantică între „tânăr — nuia — vlăstar" etc. se poate urmări şi în vieaţa lat. „juvenis"-„tener" şi a rezultatelor romanice (fr. „jeune pousse" etc.). Deci „lugen(i)-tiner(i)" este o realitate lingvistică.

©BCU CLUJ

Cazul *lujer*, cum se poate vedea din datele înşirate mai sus, prezintă prilej bun pentru interpretări de geografie lingvistică, pentru că stăpâneşte în linii generale, numai o parte a teritoriului dacoromân, adeca sudul Transilvaniei, cu o parte din centrul ei (jud. Alba), iar în mai spre nord şi nord est a năvălit slavul *hlud*.

Câmpia Transilvaniei, fiind o arie centrală, chiar numai prin acest caracter geografic, ne îndeamnă să vedem în ea un focar de inovaţii, provocate de tendinţa de înaintare străveche a surplusului de populaţie românească dela nord la sud, la sud-vest şi sud-est (şi nord-est dinspre Maramureş). Apoi prin firească reacţiune, ca aceea a valurilor care tind mereu spre ţărmuri şi mereu se resfrâng şi înapoi, pătura etnică, îndesată în digul Carpaţilor meridionali, trebuia să arunce înapoi sporurile care nu găseau acolo destul loc de trai, sau nu putuseră să treacă munţii spre sud.

In discuţiunea aceasta, judeţul Alba este lămuritor. Am făcut aici, intenţionat, un sondaj. Cuvântul nostru sună acolo *lujer*, pentru că şi *ge-* lat. a evoluat la *j (ž)*. In toate exemplele încercate, am auzit *j (ž)* nu *ğ (e)-* sau *z' (jenuche* nu *z'enuche* etc.).

Slăbirea lat. *ğ>ž* în *lujer* s'a întins apoi şi mai departe, ajutată şi de intervenţia formelor *huluj, hlujan* etc. (< slav. *hlud)* care în regiunea Sebeş-Rahău, sondată de mine, trăiesc alături şi se luptă unele cu altele. Totuşi *lujer* nu s'a dat bătut, probabil fiindcă este mai plăcut la auz, mai expresiv. Dar el vieţuieşte mai departe, pentrucă are un caracter semantic distinctiv. In special vierii din partea locului, bogat în vii, mi-au definit astfel cei doi termeni, concurenţi: *huluj* (plur. *-ji*) de *cucuruz* înseamnă „cocean de porumb cât e în picioare, sau tăiat". Despre celălalt: viţa are *cârcel* (cârcei), care se acaţă (de araci etc.); apoi *căpuşă,* când înmuguresc. Din fiecare *ochiu* dă o căpuşă; până'nmugureşte îi zice aşa şi, când dă frunza, îi zice *lujer.*

Tot aşa: „lujer de salcă", până e crud; când s'o *'nlemnit,* zicem *nuiauă* sau *joardă.* Despre primii muguri, moi, şi la macriş zicem: ui, ce *lujer* de macriş! E moale, fraged, îl mănânci. Ţăranu, când are un viţel, tinăr, gras, zice „am un viţel ca un *lujer',*

©BCU CLUJ

sau un fecior id." — comp. pentru cosemantism situaţia lat. *juvenis, novus-novellus, tener,* cu rezultatele lor romanice.

Mai departe: pădurea tinără, după tăietură, anu prim, face *lujeri* [=lăstari][1]).

Specificul semantic al lui *lujer,* cu toată asemănarea sa formală cu *huluj,* face ca amândoi termenii să stea încă fiecare pe poziţie, iar *-j-* din primul a primit uşor o lovitură, fiindcă slăbise mai înainte, prin procesul local fonetic *(-ğ-*>*-ž-).*

Ciocnirile acestea şi situaţia geografică de astăzi a lui *luger* dovedesc că acesta a trăit odinioară în toată Transilvania, înaintea slavului *hlud,* venit din nord, nord-est.

Iată câteva atestări pentru luger:

1. Partea mai bătoasă a plantelor ierboase, tulpina (COSTINESCU, *Dicţ.), trunchiul* (HASDEU, *Chest.,* V, 34), tijul (HASDEU, *op. cit.* XI, II), unor plante cătărătoare (vie, iederă, hameiu, etc. *Lex. Budan),* târâtoare (pepeni, castraveţi, etc.) sau de altă natură, cotorul (I. 20), lăptucii, cepei, verzei, salatei etc. BARONZI, *Opere,* I, 102, PONTBRIANT, *Dicţ.,* coceanul (porumbului) DAMÉ, *Terminologia,* 63, PAMFILE, *Agricultura la Români,* 57; paiul (plantelor ierboase în opoziţie cu „trunchiul" celor lemnoase, HASDEU, *op. cit.* XVI, 40); cf. strujan, tujlan, hluj, hlujan, hlujer, covrag, tuleiu (PAMFILE, *op. cit.* 57). Lujerii viţelor ECONOMIA, 145; cu ce-am greşit vouă, de-mi frângeţi oasele parcă aţi călca pe lugeri uscaţi, DELAVRANCEA, *Sultănica* 206. Dar lugerul de sulfină i se prinse de deget... îngroşându-se aici ca o frânghie de rufe, aci ca un otgon, aci ca un lanţ SĂM. VI, 1072. Primăvara când lujerul ierbii abia mijea pe lunca năpădită CONV. LIT. XLIV, I, 203. Măceşul spinos ţi se-aruncă în cale şi lugerii de mure ţi s'agaţă de tine SĂM. III, 456. Să poată rupe flori de nufăr albe ca crinul şi cu lugerii lungi STĂNOIU *Călugări şi Ispite,* 97. Lugerii după Ispas nu mai sunt buni, fiindcă îi scuipă strigoile PĂCALĂ, *Mon. Com. Răşinar* 161. Prin analogie trunchiul, tulpina arborilor, HASDEU, *op. cit.* II, 79. Fig. Om voinic, vlăjgan, bine făcut. E drept că şi ţărani ca'n satul acesta nu găseşti, să umbli poşte de a rândul, aşa lugeri de oameni LUCEAFĂRUL, V, 36. Aşa înalt, cu privirea deschisă deşteaptă, aşa luger de tânăr nu a văzut ea printre odraslele magnaţilor lor. *ib.* V, 41.

2. Mlădiţă, lăstar, ramură nouă (la viţa de vie) DICŢ. Odrăslesc ramuri, crăci, coceni, mlădiţe, zmicele, lugeri C. GOLESCU, *Călătoria* I, 273. Are coajă puţin roşietică; distanţa între noduri sau căpuşi, din care ies alugerii, e mai mică decât la alte soiuri de viţă HASDEU, *Etym. Magnum*

[1]) Lămuririle acestea le-am luat dela învăţătorul I. Floca din Rahău, bun cultivator de vie. Ele cuprind în esenţă toate celelalte definiţii pe care le-am mai cules în partea locului. De aceea nu le mai adaog.

©BCU CLUJ

1531/28. Pân'eram la maica fată, eram luger după masă. IARNIC-BÂRSEANU, *Doine,* 177. De cele două părţi ale părăului era un şir de sălcii rătezate, aşa încât din trunchiul vechiu, îngroşat, ieşau pădurici de *lugeri* deşi CARPAŢII, 1943, nr. 3, p. 73 (atestare din centrul Transilvaniei).

3. Bot. Lugeru-broaştei (la Răşinari) = măcriş-mărunt (Rumex-acetosella) PĂCALĂ, *op. cit.* 19.

Contaminarea se evidenţiază şi din variante în care a intrat şi suf. *-an: hlújer* s. m. TDRG; *alúger* s. m. HASDEU, *Et. Magn.,* 1531; *lujan* s. a. (cu plur. *lujane).* Lujane de cânepă ION CR., II, 273; *lugeán* s. m. (cu plur. *lugeni)*=strujeni (de păpuşoiu) Chest. CASA 148/318. Diminutiv: *lugerel* s. m. DICŢ.

Avem aici un exemplu demn de normele lui Gilliéron.

v. gr. μαλακίζω: Daco-rom. MĂLCEZ subst., arom. MĂLŢIDZA vb., MĂLŢEAZĂ sb.:

Cum a băgat de seamă şi Th. Capidan în *Langue et Litt.* I, 2 p. 387—8, prezenţa lui *ţ(e)* în aromână, faţă de *c(e)* dacoromân, pune cuvântul în rândul celor de origine preslavă din limba noastră. El crede că poate fi latin, dar adaog eu că şi din v. gr., prin intermediul latinei vulgare, velara *c(k)+e, i,* tot la acelaşi rezultat ar fi ajuns.

De asemenea, păstrarea lui *mălcez* „rougeole", care e un postverbal din **mălceza* vb. (=arom. *mălţidza* vb.), în Bihor şi Satu-Mare (Transilvania nordică)[1]), şi în Macedonia, deci în două arii extreme, laterale, dovedeşte neîndoelnic vechimea termenilor ce denumesc boala zisă şi *vărsat, bubat.* Forma bihoreană, ca sinonim al lui *mârced* e amintită în *CDDE* şi acum în urmă în *ALR* harta 160, ca substantiv (v. mai departe şi *mâlcigai).*

Caracterul de postverbal al dacorom. *mălcez* îl vedem întocmai la *botez* din v. gr. lat. vulg. *baptizare* rom. *boteza.* Astfel, dela început avem elementele cerute de normele fonologice şi morfologice româneşti pentru a lămuri şi istoria formală a cuvântului.

Semantic, situaţia lui trebue s'o cercetăm în concret, după simptomele boalei respective. Lingvistul, cum accentuăm mereu, este obligat de cerinţele complexe ale ştiinţei graiului, să recurgă

[1]) V. ALRM I, vol. I, harta 160.

©BCU CLUJ

la multe ramuri de cunoştinţi speciale (agricole, păstoreşti, vânătoreşti, folclorice), pentru studiul unor familii de termeni „tehnici" populari. Numirile boalelor se pot şi ele înţelege mai uşor, prin prizma intuiţiei, a practicei populare şi a folclorului în genere. Astfel se înţelege, cum s'a ajuns dela lat. *languor, -orem* „langueur, épuisement, faiblesse", „maladie" la înţelesul specific dacorom. de „tifus", deoarece boala aceasta face pe om să zacă circa şase săptămâni, într'o stare de moleşală, de slăbiciune şi de febră. Şi, fiindcă suferinţa e *lungă,* cuvântul a devenit *lungoare.*

In aromână şi meglen. s'a oprit la înţelesul generic de „boală", care în dacorom. se mai zice şi pentru boală rea în genere, şi pentru „febră tifoidă" (Pamfile, *Boli şi leacuri,* p. 14). Despre boli neînţelese se zice că „umblă o boleşniţă, de zace lumea pe capete", fără să ştie ce are.

Semantica primitivă a lat. *languire, languidus* se mai păstrează în dacorom. *lânged (lânced), lâncezeală;* în arom. *lândzid, lândzi(dzi)re.* In albaneză s'a născut o familie bogată, din cea latină: *lëngonj* „affliggere", „essere infermo, ammalato", „deperire"; *lëngate* „malattia", „epidemia", „langore", *lëngim; lengjúre,* „epidemia", „tifo", „malattia contagiosa" etc. Leotti *Dizz.* s. v.

Tot boală lungă şi grea, de circa trei săptămâni este şi *vărsatul,* cu variantele lui (variolă, pojar, „rougeole"). Dar, fiindcă după câteva zile vine erupţiunea pielii, prin pete roşii (la pojar) şi prin beşici cu puroi la vărsat, acestuia i se mai zice şi *bubat,* iar după însănătoşire, bolnavul rămâne „ciupit", „pişcat", „stricat" de „vărsat", de „bube vărsat"[1]). In aromână se zice şi *mâlţidzos*[2]) (comp. dacorom. *răpănos).* Este însă subtilă evoluţia semantică a lui *vărsat* (dela a *vărsa* < lat. *versare,* a întoarce, a

[1]) Comp. Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia,* Lit. pop., p. 285: *strâcăţel de bumbăţel* [=*bubă-ţel*] şi tot din graiul lor este şi de „bube vărsat", v. *DR.* V, 529.

[2]) Comunicat de profesorul aromân I. Caranica. El pronunţă *mâlţidza, mâlţeadză,* cu trecerea lui *a* aton+*l, r*+cons.>*â* (comp. *mârtan* „mascul" (de pisică)<*mărit*<*maritus; mârli*<*marulu,*<*mas.* (v. seria a II-a din aceste cercetări în *Langue et Lit.* I, 2, p. 170 n. 1).

©BCU CLUJ

răsturna un vas, a face să curgă lichidul din el etc., comp. şi a *turna* < *tornare).*

Puşcariu *DR.* IX 439 vede o analogie în expresia a-l *vărsa* „sudorile" pe cineva adecă îi „ies" sudori, precum se zice „iese *vărsatul*"[1]), adecă îi ies semnele, bubele. Deci *vărsat* adj. partic. a însemnat „inundat", „plin de bube" şi apoi a devenit subst. ca *păcat, sămănat, scuipat, treierat* etc. In această nuanţă se găseşte azi arom. *aruversu* „j'ai des petits boutons sur les lèvres, après une maladie (d'habitude après la fièvre)", cum îl defineşte Capidan *o. c.,* 287, care nu e mulţumit de explicarea lui Puşcariu, ci crede într'o probabilă decalcare a lui „vărsat" după bulg. *sipanica* (v. mai departe).

Dacă ne luăm după fr. *vérole,* it. *vaiuolo* etc. *(<varius* „pestriţ" > **variolu,-a)* ar trebui să ne gândim la o nuanţă a lat. *versare* < *vertere,* care se vede în *versicolor,* „colorat, punctat, pestriţ", *versipellis* „cu pielea piestriţă, punctată" (cfr. fr. *variolé, vérolé* etc.) şi în acest caz în arom. *aruversu, aruvirsare* şi în dacorom. *vărsat,* am avea şi continuarea sensului de „împiestriţat, punctat, pişcat, cu picăţele" etc., aşa cum se face pielea bolnavului de variolă[2]).

Amândouă trecerile de înţeles sunt posibile, dar puncte de sprijin sunt în expresiile „plin, umplut (acoperit) de bube, de boală": cosemantice cu *vărsat* („inundat") de beşici, bube, răni. Adjectivul s'a desprins apoi de atributele sale şi a rămas de sine stătător ca *orb* (< *orbus* „lipsit de ceva, lipsit de ochi", apoi simplu *orb* „caecus"). Tot aşa boala rea zisă *perit, d'el perit,* este un adj. partic. din a *pieri* < lat. *pĕrire.* S'a zis întâi (om) *pierit* (slăbit, secat) de boala cutare, — apoi simplu *(d'el)perit,* ca şi *izdat* „boală de stomac" dela a *izda* „a (se) îmbolnăvi" etc.

Precum boalele grele se manifestă cam la fel, prin febră, slăbire, moleşire, apoi răsuflă se localizează într'o parte sau alta

---

[1]) Com. de N. Becşa, din Hunedoara.

[2]) Profesorul Dr. I. Haţieganu îmi spune, din experienţa sa îndelungată, că ţăranii pentru toate boalele cu erupţiuni („exantemă") zic *vărsat* şi *s'a vărsat.*

Şi despre oi, păstorii noştri zic că *s'au vărsat* = s'au umplut, bolnăvit de vărsat, „le-a ieşit vărsatul".

©BCU CLUJ

a corpului şi-şi arată caracterele lor speciale, tot aşa termenii privitori la stările generale de slăbire, moleşire prin febră etc., *(languire, languidus, morbidus, marcidus, izdare)* se restrâng cu vremea pentru a defini fazele ulterioare ale boalei sau ale unei întâmplări nenorocite (cădere, lovire etc., comp. it. *ferita* „rană" < lat. *ferire* „a lovi"; rom. *căzătură:* omul cutare este o —, „o rablă, „om istovit" etc.).

Experienţa îndelungată în asemenea analize ale mijloacelor de expresie ne arată că vieaţa lăuntrică a cuvintelor sufere zeci de atingeri, de împrumuturi şi suprapuneri de nuanţe fine care trebuesc despletite, comparate între ele şi confruntate cu altele analoge.

S'a spus că limba este artă. De aceea în semantică trebue să facem mereu analiză psihologică şi estetică. Astfel arom. *aruversu* cu înţelesul lui principal de a „vărsa", „verser" nu poate fi tradus decât prin „dau afară", scot la iveală bubele, erupţiunile, prin care se elimină răul, boala din corp. După erupţie vărsatul merge spre vindecare. Participiul *vărsat* (şi *revărsat)* de zori, de ziuă, ne ţine strâns de ideea de izbucnire, de „vărsarea luminii" la orizont (comp. expresia „varsă raze", — o piatră scumpă — cunoscută din poezia populară)[1]). Dacă n'ar exista aceste derivate ale lui *vărsa,* ne-am putea gândi de exemplu la lat. *vexare* „a vătăma, a strica", foarte potrivit ca sens pentru a înfăţişa „stricarea, ciupirea" feţii prin bube. Dar *vexare* nu s'a păstrat în romanică şi nici n'ar putea explica prezenţa lui *r* din *aruversu* etc. Acesta se acopere şi cu germ. *ausschlagen* „a scoate, sparge, a îmboboci, a se spuzi pielea"; *Ausschlag* „erupţia pielii", *Ausschlagfieber* „febră exantematică", cum este şi vărsatul. In latină mai găsim şi expresia *revertere ad salutem* „recouvrir la santé, guérir" (la Caesar), care dovedeşte şi ea complexitatea nuanţelor semantice ale familiei lexicale discutate. Rom. *„a spart buba,* „a trecut criza", (propriu) „a început să dea puroiul afară", are analogie cu „vărsarea, erupţiunea" pielii, care e un semn că

[1]) Comp. şi „a se *crepa* de ziuă", adecă a se părea că se face o deschizătură, tăietură (în cer) pentru a ieşi lumina. Aceeaşi imagine se vede şi în a se *sâmcela* de ziuă, a se face o crestătură (la orizont).

©BCU CLUJ

răutatea din adânc iese la suprafaţă pe corp, pentru a se elimina cu încetul.

Au fost de lipsă aceste analize, fiindcă, precum spune Tiktin *RDW* şi Capidan l. c., semantismul lui *vărsat,* pare nelămurit. De aceea C. îl compară cu bulg. *sipanica* „variole" < partic. *sipan* „marqué de variole", dela verbul *sipja* „je verse". Astfel termenul român. ar putea fi socotit ca o decalcare după cel bulgar. Insă cel rom. are o arie majoră (Dacia şi ţinuturile de ieri şi de azi aromâne) şi se găseşte pe arii laterale, încât termenul bulg., cu arie minoră, nu poate fi judecat decât ca inovaţie, venită din română.

* * *

Pe urmele celor spuse, mai ales privitor la lat. *languire, languor* etc., ajungem să dăm şi de rostul dacorom. *mălcez* subst. arom. *mălţeadză* subst. şi *mălţidza*[1]) vb.

V. gr. μαλακίζω este cosemantic cu lat. *languere* (cu derivatele amintite). Iată înţelesurile: „amollir, rendre faible"; la pasiv „être languissant, malade"; adj. μαλακός „mou; languissant, faible", etc.; μαλακία „langueur du corps, infirmité; maladie de l'estomac" etc.

Prin extensiune verbul μαλακίζω a putut ajunge să însemne boală care moleşeşte corpul ca şi *languor* > *lingoare,* „tifus".

Familia lexicală grec. a pătruns de vreme şi în latină cu înţelesuri analoge: *malacia* e atestat la Caesar, Seneca şi Pliniu, *malacisso* (= μαλακίζω , cu faza veche lat. a suf. *-izo* < gr. ίζω), *malacus* la Plaut şi la alţii. Fiind atât de vechiu, verbul v. gr. a putut înainta în Iliria, din prima fază a romanizării ei. Astfel se explică prezenţa lui în aromână, ca urmă din epocă mai veche decât cucerirea Daciei.

Desvoltarea fonetică este din cele mai simple. După sincoparea lui *a,* aton atât la prezent cât şi la infinitiv, s'a ajuns la *mălce(d)z-a.* In dacorom. a rămas postverb. *mălcez,* iar la Aromâni trăieşte şi verbul. Forma dacorom. a avut şi oarecare influenţă în jurul său (v. mai departe *mâlced, mârcav, vâlced* etc.).

---

[1]) Am auzit dela Caramica pronunţarea mai firească, *mâlţeadză, mâlţidzos.*

©BCU CLUJ

De aceea în semantismul cuvântului trebue să distingem unele trepte de schimbări, datorite contaminării cu alţi termeni referitori la stări fizice asemănătoare. Intâi constatăm că în dacoromână *mălcez* este atestat şi cu înţeles de o „boală a iepelor" *Lex. Bud.* şi „a oilor", Paşca, *Glos.* Apoi ne lovim de *mârcav* „lânced, istovit, fără vlagă" *Lex Bud.*, cu derivatele *mălcaviţă* şi *mârcaviţă* Candrea-Adamescu *Dicţ. encicl.* Nu li se arată acolo originea, dar noi vedem un rezultat al cunoscutelor încăierări dintre cuvinte, atât de viu ilustrate de Gilliéron şi cu care sunt obicinuiţi azi toţi lingviştii cu experienţă[1]). In formele amintite au intervenit *mălcez* şi *mârced* < lat. *marcidus* cosemantic cu *malacus* etc. Sufixul *-av(iţă)* a trecut dela *puhav* şi *buhav* „slab, cu carnea grasă şi moleşită" de boală. Insuş *mârced* îşi datoreşte pe *â* influenţii lui *mălcez*, probabil pronunţat şi *mâlcez* ca în aromână[2]) şi din ciocnirea lui cu *vânăt* s'a născut *vâlced*[3]) (> *vâlcezi)* „plin de lovituri, de vânătăi"; iar în descântece se zice *vâlced(ă)* despre bube putrede, învineţite. Se cunosc de asemenea *bubă vânătă*, „bubă neagră", numite după înfăţişarea rănilor ori abceselor pornite spre coacere şi puroiere. Amestecul acesta de influenţe reciproce au schimbat şi pe *mârced* în *mâlced*, dat de *CDDE*, din care şi *mâlcigai* „pourriture" ibid. (comp. *mucegai*< *muced).*

Pielea cu bube rele, purulente, face impresia că merge spre putrefacţie. De aici înţelesurile din lat. *marcidus* „fâné, flétri, gâté" (ca şi *languidus), putrĭdus* „pourri, flasque" (putredo vulnerum, gingivarum; putrescunt dentes; comp. *vâlced, vâlcezi). Mârced,-zi* se spune despre mâncări şi cărnuri care încep să se strice[4]).

---

[1]) V. stâlciri la cuvinte cu structură şubredă, ameninţate de destrămare, în *DR.* VII p. 106 şi u., analizate de Puşcariu.

[2]) Cum am spus mai sus.

[3]) *Vâlced, a vâlcezi* n'a fost explicat, fiindcă nu s'a văzut legătura cu *mălcez*, care şi el era nelămurit.

In *CDDE* se vorbeşte de o posibilă influenţă a lui *vâlced* asupra lui *mâlced (mârced),* fără însă a se spune de unde vine primul. Numai aşa i se poate da întâietate faţă de *mâlced.*

[4]) V. şi în ale mele *Cercetări lexicografice* p. 16, forma *merced* „leneş", în Damé, *Dict. roum. fr.* „flétri, fané, mou, mollasse, languissant". Din însuş *marcidus* nu se poate deriva *mălcez* etc., fiindcă se opune *l.*

©BCU CLUJ

Poporul fireşte nu poate să exprime precis, ca medicii, înfăţişarea pielei cu bube de tot felul şi de toate culorile, dar moleşirea, fleşcăirea ei prin erupţiuni şi bube puroioase ca şi cele de vărsat, le poate exprima şi printr'un adjectiv cu înţeles mai larg, care apoi se restrânge şi se leagă de o fază ulterioară a boalei. Astfel în aromână *mâlţeadză* a ajuns să însemne „mârcezirea", stricarea, putrezirea pielei, de boala respectivă. Familia lat. *pus, putidus* „faul", *puter,-tris* „faul, morsch", *putrefacere* „pourrir"; „amollir", „disoudre" etc. duc şi la rom. *leneş, împuţit, putoare*, „fiinţă leneşă". Din aceeaşi familie (v. Walde s. v. *pus, puteo* etc.) germ. *faul* „putred, stricat, împuţit"; *leneş; Faulfieber* „lingoare neagră"; *faulfleckig* „care are pete de putreziciune", *Faulpelz* etc. ne întorc la punctul de plecare (din μαλακός, μαλακίζω semantic „moale, lânced", „leneş, împuţit, putred, cu puroi" etc.[1]).

Cuvinte de acestea cu înţelesuri largi, neconcretizate, sunt ca şi organismele „lâncede", puţin rezistente şi de aceea uşor sortite schimbărilor.

Geografic judecat, termenul în discuţie a venit din Italia în orientul romanic, fiindcă este atestat în latină şi a lăsat urme în italiană şi în graiurile grec. din fosta Magna Graecia[2]).

La noi *mălcez* este şi un exemplu interesant care intră în norma de conservaţiune pe arii laterale: aromână în sudul Balcanilor şi dacoromână în Nordul şi Vestul Transilvaniei. O prelungire mai veche a ariei lui *mâlcez* spre Moldova se vede din derivatul *mâlcigai* „pouriture", atestat în Munţii Sucevei (Şezătoarea III, 70 şi *CDDE* 1139), născut din contaminarea cu *mucigai* < *muced* < lat. *mucidus* şi *putregai* < *putridus*, care sunt cosemantice şi convieţuitoare pe aceeaşi arie geografică. Ultimele sunt cunoscute în întreg teritoriul dacoromân, de aceea se înţelege uşor atingerea lor de *mălcez*.

---

[1]) Μαλακὸς se întrebuinţa şi privitor la piele: ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος, τῆς σαρκός ὁ τρυφερός; ὁ ἁπαλός la Δημητράκου, μέγαλεξικόν τ. ἑλλ. γλ. I, s. v.

[2]) V. *REW* 5254: sicil. neap. *makkaria* „Meeresstille", „Flauheit im Geschäft" (cfr. „lâncezesc afacerile"). Aici înţelesul lui *malakia* s'a oprit la nuanţa cea mai blândă. Rohlfs, *Etym. Wb. d. unterit. Gräzit.* înregistrează pe kosent. *maláka* „pământ (cu păşune) fleşcăit, călcat de vite" şi *„Spüren* die ein Tier im Gras hinterlässt"; v. şi no. 1307 s. v. μάλαγμα

©BCU CLUJ

Incheiasem mai de multă vreme acest articol, dar într'o călătorie făcută în vara aceasta (1942) pe Valea Ierii (jud. Turda), între alte cercetări, am întrebat pe oameni şi despre vărsat. Un Moţ din Săcel ai cărui părinţi sunt veniţi din Albac, mi-a spus că Albăcenii şi cei de pe la Abrud, acestei boale îi zic *zápor!* Mi-au venit în minte, firește, sinonimele „vărsat", „inundare" (v. explicaţiile mai înainte) şi bulg. *sipanica,* imaginea cărora, întruchipată şi în arom. *aruversu,* se vede acum ca foarte roditoare.

Zápor, pe de altă parte, e sinonim, la origine, cu forma mai generală *zăpor,* cu accentul trecut pe silaba ultimă, după ritmul cunoscut din *înfăşur-înfăşór, măsur-măsór, *fieur-fior, fioare,* < *fébris* etc. şi de sigur şi după „nomina agentis" ca „năpăditor", „turnător", „vărsător" şi. a. *Zápor* însă este o inovaţie semantică, născută prin aderenţa cu „vărsa", „năbui" (apele) etc. şi formează a treia treaptă în desvoltarea înţelesului. Prima, ca în slavă, este cea de „stavilă", „stăvilar" care opreşte apa de a mai cădea pe roata morii, când morarul vrea să „oprească" măcinatul. *Zápor-zăpor* vin din v. slav. *za- perti, prêti, pĭra* „claudere". De aici în n. sl. *zapor* „Die kleine Schleusse bei der Mühle", bulg. *zapor* „Schleusse" etc. Miklosich *Et. Wb. d. sl. Spr.,* la baza *per 5* după forma rom. *zăpor* adaugă „vergleiche" *zápor* „rubeolae", neînţelegând probabil taina acestui fapt. De aceea nici dicţionarul Candrea-Adamescu nu-l înregistrează, deşi se găseşte în *Lexic. Budan* s. v. *zápor* „morbilli nethi" (?), „rubeolae", ung. „otvár" (propriu „cojirea pielii"), „himlő forma apró szeplöcske"[1]), Die Rötheln, Masern". Autorii lexiconului nu spun patria cuvântului, dar este limpede că l-au cunoscut din Munţii Apuseni şi din Nordul Transilvaniei, fiindcă în fişele *DA* se găsesc comunicări despre *zápor* dela V. Vaida din Sălaj, cu înţelesul „vărsat" şi, dela N. Stan (Nordul Transilvaniei), „zápor la porci" (boală nedefinită). Bianu *Dicţ Sănăt.* îl dă ca sinonim cu „pojar".

Prin urmare fazele semantice, dela slavă încoace, sunt: 1. „oprire, închidere (de apă, în special la moară); 2. apa ce se re-

[1]) Propriu „scămoşiri" pe piele, ca o „broderie", ca o pecingine. Imaginea intră în rândul celor din atmosfera „mălcez".

©BCU CLUJ

varsă ca la o cascadă, după deschiderea stăvilarului morii; 3. revărsare de ape, când dau peste ţărmurii râurilor; 3-a revărsarea bubelor (cu puroiu) pe pielea omului; 3-b „rubeolă", „variolă".

Această interesantă desvoltare semantică s'a întâmplat în epoci succesive şi în arii diferite. Cum nuanţa veche de „oprire", „stăvilire", „împotrivire" se întâlneşte în Oltenia (atestat la Ceauşanu) în expresii figurate ca „a pune zăpór" (despre cal) „a se împotrivi la mers", aceasta apare — geografic — venită dinspre Slavii sudici şi deci mai nouă.

Motive etnografice ne îndeamnă să punem centrul vechiu al lui *zăpór* în Transilvania şi în Carpaţi, în genere, unde sunt mori de apă, la care s'a aplicat imaginea de „oprire" a apei din scocul morii, prin stăvilar ("écluse"). De aici şi nuanţa specifică de „apa care se strânge (la moară), oprită de stăvilar" (Moldova, atestată la Pamfile).

De aici apoi a ajuns să însemneze fenomenul, cunoscut în regiunea Dunării, de *zăpor* „revărsarea apelor râului, după ce un timp au fost oprite prin îngrămădirea sloiurilor de ghiaţă, primăvara, când prin desghieţ, se rupe în mii de bucăţi masa ei compactă din timpul iernii. In dosul digului natural, în susus apei (ca la moară) se ridică apa în cantităţi uriaşe care apoi rup stavila şi „năbuieşte", se revarsă peste ţărmuri.

In bulgară nu văd în *zaporŭ* acest înţeles pentru fiorosul potop al apelor Dunării pe care l-am văzut şi eu de multe ori. De aceea faptul lingvistc îl socotesc dus în regiunile Bălţilor, de către păstorii Ardeleni, pe care adeseori îi surprind această năpastă. Când n'au vreme să se retragă pe grinduri, li se înneacă şi oile[1]).

In ce priveşte trecerea la nuanţa de „rubeolae", ea s'a petrecut pe teren românesc, deşi termenul are accentul ca în ung. *záp*or „rovescio o scroscio di pioggia; acquazzone" *(záporeső* „ploaie torenţială", *záporpatak* „torent")[2]), fiindcă în limba vecină nu găsesc înţelesul de boală.

Accentul a putut fi atras de cel ung., sau mai curând păs-

[1]) V. ce-am spus despre „grinduri" în *Langue et Lit.* 1, 2.

[2]) Gelletich-Sirola, *Magyar-olasz szótár,* Budapesta, 1914.

©BCU CLUJ

trat, ca în v. slavă. Inlocuirea lui *vărsat* prin *zápor* se datoreşte tendinţei de diferenţiere, prin care vorbitorul a voit să se scape de impresia urâtă ce o poate stârni noţiunea de „vărsat", „vomitare". A intrat deci în joc prestigiul estetic al expresiei.

Problema tratată aici, ca şi altele asemănătoare, ne învaţă să nu ne oprim la explicaţii repezi, ci să confruntăm amănunţit faptele cosemantice, în oglinda ariilor geografice şi a etnografiei. In cazul nostru „zăporul" numai la moară şi-a găsit loc prielnic de trăire lingvistică. Iar imaginea „rubeolei" îşi găseşte analogie şi departe în arom. *aruverzu,* având ca izvor comun un fenomen semantic omenesc general, fără să fie nevoie şi de o apropiere geografică între fenomene.

Ariile semantice au de obiceiu o sferă mai largă, ce acoperă şi copleşeşte zonele singuraticelor limbi. De aceea trebue să ieşim mereu dincolo de graniţele acestora, pentru a studia şi a înţelege multe din tainele semasiologice, însă fireşte cu mare grije de a nu rătăci.

Intr'un viitor îndepărtat, lingvistica va ajunge de sigur să facă şi atlase semantice pe grupuri de limbi, pe continente sau pe spaţii de rase.

Ei bine, în această perspectivă cazul semantic *vărsat,* în felul cum a văzut ideea şi K. Sandfeld în *Linguistique Balkanique*[1]) se găseşte pe spaţiul ocupat odinioară de Traco-Daci. De aceea poate fi socotit ca o reacţiune a unei vechi expresii autohtone, preromane, în această arie. Vechiul cuvânt a dispărut, dar sămânţa lui a încolţit în forma romanică mai nouă, provocând aceeaşi expresie în bulgară şi mai târziu iarăşi în română prin: *zápor* din nordul Transilvaniei.

Fireşte se vor mai descoperì în viitor şi alte concordanţe cu acest caz semantic, în arii mai întinse.

* * *

Voiu arăta, cu alt prilej mai multe încrucişări şi extinderi de înţelesuri în familia termenilor privitori la manifestările şi

[1]) v. şi Th. Capidan *DR.* III 132; S. Puşcariu, *Limba română* I, p. 169 şi u.

©BCU CLUJ

formele boalelor de piele, la care duce problema semantică *vărsat-mălcez* etc.

Cum mi-a explicat colegul dr. Iuliu Haţieganu, toate boalele cu erupţiuni („exantemă") pot fi numite *vărsat* de către popor. Constatarea sa se referă mai ales la Transilvania.

Din această observaţie a ieşit, cum am văzut, şi explicarea lui *zápor*. Confruntând însă şi alţi termeni analogi descoperim următoarele coincidenţe:

1. In materialul nostru lexical pe care îl cunosc aflător şi în dicţionare şi acum în *ALR* (partea I) scoatem întâi pe *rapor (rapur)*, care se întâlneşte şi amestecat, pe aceleaşi arii cu *zápor*. De aceea *rapor* reiese limpede ca o contaminare dintre mai răspânditul *rapăn*, cu etimologie necunoscută, dar asemănător cu v. gr. λίπαρος.

Despre acesta şi alţi termeni înrudiţi, din domeniul boalelor de piele, voiu vorbi cu alt prilej, când voiu utiliza mai amănunţit datele din Atlasul Linguistic Român.

Rom. NIŢEL, NIŢICĂ: gr ὀνύχιον „Kralle, Nagel".

Ideea de „puţin" se exprimă în româneşte prin *niţel, puţin*, (o) *ţâră*, un *pic, picătură* (onomatopeice), o *leacă*. Toate prezintă greutăţi în încercările de a le explica. Aici mă voiu ocupa de familia *niţel, niţică, niţei, niţele, niţeluş*.

Toate etimologiile de până acum ale acestor adjective sunt fără temeiu[1]). Noi am găsit o concordanţă cu grec. ὀνύχιον „Unghie", întrebuinţat în expresii analoge cu rom. „cât negru supt unghie" (=puţin), sau, arătând prin gesturi, „cât pişti cu vârful a două unghii", cât apuci cu unghia. Imaginea aceasta şi-a găsit expresia în cuvântul grec de mai sus, trăitor în dialectele bov. *aniçi, niçi*, otr. *aniçi* „unghia" şi în derivatele bov. *nixudda* „un-

[1]) A lui O. Densusianu, Romania 33, 79, din alb. *nstíkɛ* nu poate explica trecerea lui *tš (č)* în *-ţ-*, nici pe masculinul rom. *niţel*. Din *niceo, -niculo* (Puşcariu, *Etym. Wörterb.* s. v.), nu văd absolut nici o cale de a ajunge la *niţel*. Nici ceeace am crezut eu (Din *un-etto*, în legătură cu ital. *etto*) nu se poate susţinea. Propunerii acesteia nu i-am găsit nici un sprijin serios şi de aceea am părăsit-o ca pe o simplă încercare.

©BCU CLUJ

ghietta e piccolissima quantita di checchessia", *nixúdda* „pezzetino", bov. *nixo* „klein", sicil. *niku,* pian. *niku* „klein" Rohlfs, *Gräz.* 1527. Cele din urmă cred că au fost influenţate de gr. μικρός- μίκκός „mic".

Ca înţeles — expresie — nu mai încape îndoială asupra asemănării complete, dintre elementele greceşti şi româneşti. La fel este şi expresia calabreză *n'uña, n'uñidda (< ungula)* „Ein ganz klein wenig" *o. c.*

Să deslușim partea formală. Tulpina v. grec. ar da în ro*mâneşte *unuţ,* dacă e vorba de împrumut arhaic, sau **uneţ* dacă e mai recent (ca în *tămâie* < **tymania, genune* < *gyronem* ş. a.). In latina vulgară *y* grec a fost redat prin *u, iu, ĭ (e)* şi *ī*. Cum reiese din formele dialectale grec., în cazul lui ὀνύχιον *y* a trecut la *ĭ*. Deci în româneşte el a devenit **(u)neţ* şi prin sufixele diminutivale, **(u)neţel, niţel (e—e=i—e* ca în *mĭssellus* > *meşel* > *mişel, mĭstĭcius* < *mestreţ* > *mistreţ* etc.), apoi *niţ-ică* (cu sufixul *-ică,* precum sunt *mitit-ică, fetică* etc.). *O-u* iniţial a dispărut, fiindcă silaba *un-* a fost înţeleasă ca şi cum expresia ar fi fost *un-niţ(el),* căci numeralul adj. este întrebuinţat în expresii înrudite *(un pic, un fir* etc.).

Chiar dacă am admite că *y* a fost tratat ca *ī* lung, rezultatul ar fi acelaşi pentru limba română. Dar *i* din formele italo-greceşti pretind un *ĭ* (<*y* grec.), iar în română nu cunosc până acum nici un exemplu de trecera lui *y* grec în *ī* lung[1]).

PLAIU: v. gr. πλάγιον.

Plecăm dela semantica formelor greceşti pentru a urmări raportul lor cu rom. *plaiu. R. Gräz.* 1717, traduce cuvântul grecesc cu „schiefe Ebene": în dial. bov. *pláyi* „bewaldeter Abhang", „terreno da pascolo in pendio" (adecă o coastă uşor de urcat şi de păscut); cosent. *Prayu* „kleine Ebene" apoi „Ufer, Küste";

[1]) E Petrovici *DR.* X 30 crede că rom. *cir* ar veni din v. gr. χόλος cu *y*>*i*. Rămâne de găsit şi alte exemple pentru a se putea adeveri această părere. Dimpotrivă, după *k. x, γ , y* a trecut în română ia *iu:* v. gr. κύλλος >*ciul,* κύμα >*ciumă,* γύρος >*giur (jur, împrejur)* etc.

©BCU CLUJ

în ital. *piaggia* „Meeresküste", iar în neapol. „estensione aperta di terra".

In română înţelesul de astăzi este exprimat mai ales de graiul păstorilor, care ei calcă de veacuri cărările şi culmile munţilor, în care şi-au tras sute de drumuri pe locurile mai aşezate şi mai uşor de urcat la munte cu turmele, cu cai şi până unde se poate, şi cu căruţa. Pentru circulaţia pe munte, ideea de miez a cuvântului grec, „loc aşezat, şes" a fost aplicată pe oriunde se potrivea în genere, pe terenul neegal al munţilor. De aceea *„plaiu"* a ajuns să aibă multe nuanţe de înţeles, care au izvorât din nevoia de exprimare, legată de varietatea formelor de şesuri şi de culmi din regiuni muntoase.

Acolo unde a fost ţărm de mare, ca în Italia, s'a aplicat firesc la „coasta şi la ţărmul mării". In expresia românească veche „căpitan de plaiu", „stăpânitor al plaiurilor" trebue să înţelegem atât drumurile ce duceau şi coborau dela munte cât şi „câmpurile" dela poale şi din regiunea muncelelor.

Cel mai tare înţeles este însă cel de drum pe munţi, bătut şi călcat pe locuri mai aşezate, mai uşor de umblat[1]).

Cuvântul e răspândit în Balcani, la Aromâni: *plaiu* „versant d'une montagne", în serbocroată *plag,* „kleine Ebene am Fuss von Bergen" (Skok, *ZRPh,* 41, p. 152). în Italia sudică sunt şi nume topice (Rohlfs *l. c.,)* iar la noi *Plaiu,* în felurite componente topice, mişună pretutindeni, în carpaţi.

Dela noi a pătruns la Săcui, în derivatul *plajás, palajás.* Mai interesantă este semantica formelor rutene *plaï,* dim. *plaičok* „Fussstег, Fussphad, Reitweg im Gebirge, Reihe, Schicht";

---

[1]) In *CDDE* se reconstitue un *plagius,-um* din lat. *plaga* „bande de terre, étendue, contrée". Dar *REW,* ca şi Rohlfs, îl socotesc grecesc, cum dovedesc formele din Italia meridională. De aceea trebue părăsită reconstruirea neîntemeiată din lat. *plaga* care este înrudit, din epoca arhaică, cu v. gr. πέλαγος „la pleine mer, la surface unie de la mer" Boisacq *Dict. etym. d. l.* l. gr., p. 759, şi Walde *Lat. etym. Wörteb.* s. v. *plaga,,* lângă care vin gr. πλάγος „Seite"; ταπλάγια „Seiten, Flanken", πλάγίος „quer, schief". Înţelesul primitiv, după Kretschmer, *Glotta* I 16 şi u. a fost pentru πέλαγος cel de „surface plane".

[2]) Eu cunosc vieaţa cuvântului prin date culese personal din cercetări asupra vieţii păstoreşti carpatice.

©BCU CLUJ

plaïom „reihenweise, nebeneinander" *CDDE* l. c., din care reiese contactul păstorilor noştri cu Rutenii, fiindcă acolo a pătruns cuvântul în înţelesul principal, păstoresc, de „drum pe munte". Aceasta este expresie originală dacoromână care nu se găseşte în altă parte.

Dacă în dacoromână avem o proprie creaţie semantică, dusă până la Ruteni, ea trebue legată de un punct din v. greacă, în care πλάγιος însemna „oblique, qui montre le flanc", iar ca adverb πλαγίως „obliquement, transversalement", tocmai ce exprim rom. *pieziş*, (dela lat. *pes-pedem)*, adecă „pe coastă în sus sau în jos, pe picior de munte".

Plaiurile noastre (drumurile) sunt mai ales pe picioarele munţilor. Şi nuanţa aceasta din urmă se vede încă în „versant d'une montagne" din graiul aromân (ca un strat mai vechiu semantic) şi în serbocroată, în vegl. *pluj* „Abhang" şi în dial. grec.-ital. „terenno in pendio", „Abhang" etc.

Intrucât punctul de plecare formal şi semantic se vede limpede în sudul Italiei, şi până acolo avem verigile lanţului de legătură (prin serbocroată şi vegliotă) care merge până în provensală, nu mai încape îndoială, că avem înaintea noastră un termen pornit din sudul Italiei, ca cele mai multe din elementele noastre v. greceşti. Pentru ideea aceasta, *plaiu* e unul din argumentele decisive, mai ales că şi istoriceşte ne duce la latina vulgară, fiind atestat în Servius (sec. IV d. Chr.).

Numai faza „drum pe munte" este creaţie păstorească dacoromână, de dată foarte veche, fiindcă are vieaţă tare şi generală în Dacia, ba încă e trecut de vreme în nord şi la Ruteni, fiindcă, am văzut, a format acolo chiar o mică familie.

Astfel, stratificările semantice se cer a fi desluşite şi ele, fiindcă ajută spre a cunoaşte desvoltarea istorică, spirituală a limbii.

Dacorom. PRUNC,-Ă: v. gr.πορνικός.

Trăieşte puternic în Transilvania şi mai ales în Nordul şi în centrul ei, ceea ce dovedeşte că aici este casa acestui cuvânt păstrat dela formarea poporului dacoromân până astăzi. Odinioa-

©BCU CLUJ

ră a fost mai întins, cuprinzând şi Moldova, fiindcă îl găsim atestat în Dosoftei şi în Pravila lui Vasile Lupu. De asemenea este şi a fost destul de viu şi în Sud-Vestul Transilvaniei şi în Banat, fiindcă îl foloseşte scriitorul bănăţean Ţichindeal. Îl înregistrează şi Lexiconul Budan. Derivatele *pruncuţ-ă, pruncuşor, pruncotean, pruncie, pruncesc* îi documentează vitalitatea şi prin ea vechimea. De va fi fost răspândit şi mai departe, în Muntenia, Oltenia, acolo a trebuit să lase locul celorlalţi termeni cosemantici, precum *băiat,-ă, copil,-ă, fecior, fiu* etc.

Până acum nu i s'a putut da o explicaţie[1]) cu temeiu.

Înţelesul general al lui *prunc* este acela de copil până la 7—12 ani. Ca şi „copil", „băiat", „cocon", el poate fi întrebuinţat pentru a arăta oricare fază a vârstei amintite: *prunc,-uşor,* prunci mici, mari, copil mic, mărişor, mare etc. Prin urmare este cosemantic cu „infans" şi cu altele de aceeaşi elasticitate în nuanţări.

Avem însă sensul de „bastard" păstrat în ungur. *poronty,* care este împrumutat dela Români[2]). Se ştie că de multe ori un

---

[1]) O. Densusianu *Grai şi Suflet* III 236, porneşte dela lat. *pronus* „înclinat, aplecat", gândindu-se la depărtata asemănare cu *apleca* ce se zice mai ales despre mielul pe care păstorul îl înclină cu capul la ugerul oii, ca să sugă. Dar în limbile romanice *pronus* a ajuns numai la sensuri conforme cu cel latin, de „abschüssiger Ort", „halbliegend, geneigt"; iar *pronare* la „vorläufig einnflanzen; niederwerfen, neigen, herabsteigen". Un **pronicus* nu e atestat şi n'a lăsat urme în romanică. Însuşi *apleca,* cu înţelesul păstoresc, cere explicaţii şi analogii. Eu cred că a suferit contaminări cu derivate din *pup(p)a,-ula* (v. acestea în *REW*).

Derivarea lui S. Puşcariu (respinsă de O. D.) din *puer,>*puerunculus,* din care s'ar fi refăcut un **pueruncus,* nu mulţumeşte, fiindcă o asemenea formaţie în lat. vulg. nu aflăm, iar în rom. ar fi ajuns la **puruncur* sau **purunchiu* (prin fazele **puărunchi>*porunchiu* etc., cf.*nuăr>noor* etc.). Sincoparea ar fi trebuit să se petreacă târziu, pe teren românesc şi nu văd cazuri analoge *(volemus>vurem>vrem* etc., adus de S. P. se explică, fiindcă auxiliarul este de obiceiu aton, enclitic sau proclitic; comp. *curînd, curună, curună, furunţel;* apoi *poruncă,* element v. slav. este azi fără sincopă).

[2]) Cfr. acum G. Bledy, *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare,* Sibiu 1942, p. 42, unde se dau înţelesurile 1. „copil", „copil bastard"; iar prin exetnsiune „mulţime de copii („copilăret"), „puiu de pasăre, sau de broască" (comp. „broscoiu", zis în batjocură copiilor). V. tot acolo şi citarea studiilor în care se afirmă trecerea lui *prunc* din limba română în cea maghiară.

©BCU CLUJ

cuvânt împrumutat de o limbă păstrează înţelesul vechiu pe care îl avea în graiul dela care l-a adoptat. Aceasta a trebuit să se întâmple în primul contact dintre Români şi Unguri, la care acum a devenit cuvânt comun (v. nota).

Copil însuşi a însemnat şi mai însemnează „bastard", precum ung. „bitang", a intrat la noi ca „bitong" (bastard), dar în glumă se spune „bitong,-gi" oricăror copii. Apoi expresii ca „fecior de lele, de curvă", „puiu de lele" (cu acelaşi sens); „copil făcut cu altul", „are copii şi prin sat" (se zice despre oamenii cu copii din flori) ne fac să ne gândim că punctul de plecare a fost cel de „copil bastard", „făcut cu femei uşoare, necinstite", etc. (comp. „Schandbube" REW 956, sard. *konkoinu* „halbbürtig" din *concuba,* lângă care comp. şi rom. *cocon).*

Din aceste consideraţiuni, pun pe rom. *prunc* alături de v. gr. πόρνη „femme de mauvaise vie", care are foarte multe derivate, între care şi πορνικός „ceea ce priveşte, ţine de o astfel de fiinţă"; πόρνος (ό) „débauché, impudique", πορνογένης „né d'une prostituée". Astfel dintr'o formă atestată, ajungem prin fazele normale *pornicus* > **pron(i)cus* la *prunc* (comp. *fromosus* > *frumos salicem* > *salce* etc.), iar ca sens, cum am spus, s'a pornit dela ideea de „copil nelegitim", născut din relaţii de dragoste necinstită. Expresiile populare, se ştie că sunt uneori foarte tari în această privinţă[1]).

Acest termen a putut veni alături de celelalte v. grec., de care ne ocupăm aici. O singură rezervă se poate face. Nu găsim deocamdată, potrivit grijei noastre în asemenea cercetări, urmele cuvântului v. grec., în Italia meridională, sau în alte zone romanice.

Totuşi, s'a putut constata că documentarea fonetică şi semantică nu prezintă nimic forţat sau reconstruit. Privitor la înţeles, trebue să mai adaugăm că noţiunea de „copil-bastard", este foarte explicabilă atât într'o societate în formaţie, cum a trebuit să fie cea dacoromână în timpul colonizării şi mai ales după nă-

[1]) Comp. germ. „Jungfernkind", *„Hurenkind"*, „Uneheliches Kind" etc. (v. şi Tiktin *DRW* s. v. *copil).* V. deasemenea în Littré s. v. *putain,* cu citate chiar din Molière, expresia *fils de putain* şi *double fils de putain.*

©BCU CLUJ

vălirea barbarilor. Atunci vieaţa familiară, cu obiceiuri austere, bazate pe religie şi tradiţii tari, nu putea rezista uşor. Războaiele îndelungate de azi, de ieri şi de totdeauna, se ştie că sunt factori de sdruncinări şi destrămări chiar ale cuiburilor de familii consolidate.

Apoi, în unele sate, chiar astăzi, când supraveghiază biserica şi legile profane, concubinajul n'a putut fi stârpit, ci continuă încă destul de tare.

Cercetările lingvistice trebue să ţină seamă şi de mersul şi de frământările vieţii sociale, din vremuri turburi şi sbuciumate, când tendinţele de expresie ale limbii devin mai aprige decât în epoci liniştite. Iar Dacia nu este întrecută de nici o altă ţară din Europa, în ce priveşte sguduirile şi cotropirile pe care le-a îndurat.

Dacorom. STAUR: v. gr. σταυρός.

Staur însemnează „închisoare", loc închis cu gard de scânduri (prăjini, leţe"). Acestea se leagă, ori se bat cu cuie, de parii care formează scheletul gardului.

Cuvântul este cam sinonim cu aproape omonimul său *staul*. Numai că staul este atestat şi cu înţeles de grajd de vite, pe când celălalt nu. Ca întindere geografică, *staur* trăieşte pe o zonă ce porneşte din câmpia Transilvaniei (Cluj[1]), cuprinde parte din jud. Turda (M. Apuseni) şi merge în sus. In Năsăud şi Maramureş se aude numai *staur*, iar nu *staul*[1]).

Dintr'o dată, harta ne face atenţi asupra unei regiuni lingvistice, cu semne de arie izolată şi prin urmare şi asupra caracterului de conservaţiune a cuvântului din acea arie.

De altă parte, forma cuvântului nu se lasă a fi confundată cu aceea din *staul*[2]), cum am mai spus odată. Nu găsim nici o do-

[1]) După informaţii personale; v. *DR.* II, studiul meu *„Cuvinte şi Lucruri"*.

[2]) Aşa cred S. Puşcariu, T. Papahagi şi alţii care au pregetat să mai analizeze greutăţile semnalate de noi. O. Densusianu credea (în *Gr. din Ţ. Haţ.*, 19) într'o despărţire a lui *-l*, înţeles de vorbitor ca articol. Dar aceasta s'ar fi putut întâmpla şi la *cal, gol, sătul, sul, taur* etc. etc. Tot aşa

©BCU CLUJ

vadă, nici un exemplu care să îngăduie explicarea prea simplă că *-r* din *staur,* este *-l* din *staul,* articulat *staulul.* Această disimilare nu o pot constata în cazuri asemănătoare. Nu se zice *car* ci *cal* (artic. *calul),* nu *sătur* (din *sătulul, sătulele),* nu *gor* (din *golul, golurile),* nu *poare* (din *poalele)* etc. Articolul *-l* n'a disimilat, n'a putut disimila, fiindcă era un apendice nestabil, se anina şi se desfăcea, după trebuinţele sintactice ale frazei. Nu era un *-l* permanent legat de cuvânt.

Aceste realităţi m'au îndreptăţit să socotesc pe *staur,* concordanţă cu v. gr. σταυρός, care în sudul Italiei, pornind dela înţelesul vechiu de „Kreuz, Phahl", pieu pour une palissade, palissade", a ajuns să însemneze (în Basilicate, Saponaro) *staurieddo* (diminutiv), „recinto da porci, costruito di pali e legni connessi", salern. *sturieddu* „Schweinestall".

Felul de construcţie care se citeşte în definiţia cuvântului grec., este acelaş ca la staur. Staurul este mutător, îl schimbă păcurarii pe mai multe părţi ale hotarului, pentru a îngrăşa locurile mai multor săteni[1]).

Staurul se desface uşor, fiindcă este înjghebat din mai multe despărţituri, de lungimea unei scânduri (circa 3—4 m.), care se iau una câte una (ca nişte table sau lese) şi se transportă pe că-

---

S. Puşcariu când a despărţit pe *staur* de *staul,* judecându-le ca două faze, despărţite în timp, una cu *u* sincopat *(stablum-staul)* şi alta din *stabulum* (cu *-b-* căzut), v. *Limba română* 187.

Formele romanice însă pornesc dela *stablum REW.* s. v. Forma *stau* Dens. *l. c.* se explică din cazuri ca *tău-tăuri* etc. Pentru Dacia noi nu vedem două valuri de populaţie romanică aşa de depărtate unul de altul. După colonizare, din sud n'ar fi putut veni decât ultima fază *stablum,* adecă cea mai târzie, care s'a răspândit şi în cealaltă romanitate. Dacă o fază mai veche *stabulum* (cu *-u-* nesincopat) ar fi durat în Balcani sau în altă parte a romanităţii, ea ar fi lăsat urme acolo. Dar *stabulum* nu s'a conservat de loc, nici în sudul Dunării. Nu putem tăia cu foarfecele un cuvânt ca pe o fişe, după necesităţile momentului, sau din cauza unor greutăţi fonetice aparente sau căutate. Cu atât mai puţin sântem îndreptăţiţi să presupunem suprapunerea peste *stablum,* a unei forme literare latine, cu *u* nesincopat. Cuvântul ţine de vieaţa rustică, de latina vulgară, prin care *stablum* s'a răspândit în tot imperiul şi aşa trăieşte pretutindeni, până astăzi.

[1]) Cred că şi cuvântul *mutare* este legat de această necesitate agricolă, tot aşa ca şi *stăuină,* precum am lămurit în alt studiu, sub tipar.

©BCU CLUJ

ruţe, în altă parte a hotarului. Astfel parii de legătură (2—3 la fiecare porţiune) joacă rol însemnat, fiindcă ei dau forma şi lungimea leselor[1]).

Ceva mai mult. Avem în limba noastră un caz semantic, întru totul la fel cu „staur". Este termenul *stobor* „gard", închisoare de scânduri etc., care vine din slav. *stoborŭ* „par".,

In faţa acestor fapte nu cred că mai este nevoie de alte analize.

Staur vine tot din sudul Italiei, fiindcă acolo trăiesc membrii familiei lui. E venit probabil prin colonişti, în Dacia, fiindcă nu a lăsat urme în sudul Dunării.

Mai rămâne un punct de lămurit: „lucrul". De ce s'a simţit nevoia de doi termeni pentru o construcţie (închisoare) care are acelaş rol astăzi, în vieaţa păstorească? Răspunsul îl avem în trebuinţa de variaţie a expresiei, care dă naştere în limbă la sinonime. De aceea aflăm în dacoromână: gard, ocol, închisoare, stobor, pălan etc.

La început *staur* a însemnat *„par"*, cum arată înţelesul prim din v. gr., apoi *„palisadă"*, adecă „alcătuire din pari şi scânduri sau nuele", apoi „închisoare, staul-staur", în genere[2]).

„Lucrurile" (obiecte, unelte etc.) evoluează ca şi cuvintele, influenţându-se unele pe altele şi împletindu-se cu nuanţe de înţelesuri, rezultate din adausuri sau perfecţionări de construcţie. Lingvistul are în această privinţă o sarcină foarte grea şi migăloasă de a lua fir cu fir, spre a desface ţesătura unui fapt lingvistic. Când îi scapă unul, analiza nu mai e completă, iar concluzia iese ştirbită.

Rom. STERP: v. gr. στέρφος.

De mult s'a pus în legătură cuvântul românesc cu cel grecesc, dar a rămas de înlăturat greutatea de a se explica păstra-

---

[1]) Le zic aşa, fiindcă n'am alt termen mai bun, iar *leasă* este cel potrivit la gardul de nuele (sau prăjini, leţe), alcătuit din porţiuni demontabile.

[2]) V. acest fel de legături între cuvânt şi lucru în *„Cuvinte şi Lucruri"*, din *DR.* II. Exemplele de acolo se pot înmulţi, dar nu e de lipsă să le mai caut aici, fiindcă ideea, este la îndemâna oricărui lingvist.

©BCU CLUJ

rea grupului *stĕ-* (deschis) care trebuia să devie *şte-* ca în *şterg (exteřgo), aştern* (ad-*sterno)* etc.

S'a întâmplat aici o metateză a celor două vocale palatale ε-i, în urma căreia s'a ajuns la **stĭrefos* şi de aci la *sterp,* prin trecerea grec. φ la *p* (ca în φαλάγγη > *phalanga* > *părângă* etc.) şi desigur prin influenţa lat. *stirps-stirpem* „souche, race, origine, rejeton", şi a lui *exstĭrpare* „déraciner, extirper".

Sterp înseamnă „neroditor", fiind vorba de animale, de plante sau de pământ. In dialectele din sudul Italiei dela στὲρι·φος „unfruchtbar" avem *(Rohlfs, Gräz,* 2059) bov. *stérifo* „stearpă" (capră); regg. *strippa* etc. „sterile, duro"; camp. *vakka sterpa;* abruzz. *stérpa, streppia* „che non ha più latte" şi tot aşa în sicil., veneţ. friul. şi în alb. *(šterp).*

Tot printr'un amestec cu *stirps, extirpare* (it. *sterpare* etc.) vede şi Rohlfs schimbarea lui *e* în *i.* Metateza lui *e-i* este tot aşa de posibilă, iar contaminarea cu *stirps-extirpare* foarte naturală.

Dar înţelesul concret de „unfruchtbar" (vită, capră, oaie, vacă nefecundată, care n'a prins făt), cere neapărată legătură cu ▼. gr. στέριφος care se vede limpede că s'a păstrat în sudul Italiei (cfr. numeroasele variante, deadreptul concludente, înregistrate de Rohlfs, *Gräz,* 2059[1]).

De aceea, trebueşte părăsită forma reconstruită **extirpus* din *REW*[3] 3072 pentru cuvântul primitiv care s'a aplicat la animale. Apropierea semantică de noţiunea „plante fără ramuri, fără *stirps*", se putea întâmpla în chip foarte firesc şi uşor de înţeles, dar influenţa aceasta venea ca fenomen secundar.

Familia lui *sterp-stearpă,* cu înţelesul concret din στέριφος are la noi ramificare măricică: a *stârpi* verb. „a rămânea (oaia, vaca) stearpă" şi „a-şi pierde laptele"; *sterpar,* păstorul care păzeşte oile sterpe (cele care n'au avut miel, n'au fătat), *sterpături-stărpături* subst. cu sens colectiv, adecă „vite sterpe". Înţelesul activ de a *stârpi* (buruienile rele etc.) se apropie de *„stirps",* dar s'a putut naşte şi prin extensiune, mai ales că în română este mai rar întrebuinţat. In aromână dela „a-i seca laptele" unei vite, s'a

[1]) V. bibliografia, sumar arătată, la M.-L. REW. s. v. şi la Rohlfs l. c.

©BCU CLUJ

ajuns să se spună şi *a străchi*, „a seca" (un părâu, etc.)[1]). Aici însă, am impresia că s'a mai amestecat un cuvânt, cel puţin pe teren românesc, care a însemnat „a se scurge, a seca". Mă gândesc la *sterp* „canal de scurgere", la moară, deosebit de „scoc" (v. Damé, *Dicţ.* şi Candrea-Adamescu-*Dicţ.* s. v.) pentru care n'am date necesare, dar poate aparţinea familiei *strop-stropi*[2]).

Nu ascundem că există o piedecă în variantele aromâne *străchì* şi dacorom. *stârpi (stârpitură* etc.) cu *â(r)* pentru *e(r)*, cum pretind *sterp, sterpar* etc., în care *-erp-* n'a devenit *-âr(p)-*. Variantele cu *-âr-* duce la o bază slavă (comp. în notă v. slav. *u-trŭpeti).*

Dacorom. STRECHE, megl. STREACL'E; dacorom. VIESPRE, Z'ESTRE etc.: v. gr. οἶστρος, lat. *oestrus, *oestriculus.*

Am dat explicaţia formelor dacorom. şi megl., din gr.-lat. **oestriculus* în *DR.* II, 824—25 şi a fost admisă de M.-L. în *REW.*

Cu oarecare surprindere am descoperit în Munţii Apuseni şi în jud. Cluj[3]) variantele *viespre, viespri, z'estre, iestre,* şi *iestri,* ca numire a viespelor mari şi rele, mult mai fioroase decât cele cunoscute împrejurul casei. Aceşti termeni derivă din οἶστρος-*oestrus* > rom. *iestru-iestri,* care prin firească întâlnire cu *vies-*

---

[1]) V. sensurile din aromână în *DR.* II 549 unde Capidan dă toată familia cuvântului, din acest dialect. Derivatele dacoromâne *„stârpiciune, stârpitură"* etc., se pot vedea în dicţionare.

[2]) Ar putea totuşi ca acest *sterp* să se fi zis pentru „canal sterp (sec"), adecă cel ce stă de obiceiu fără apă, pe când lucrează scocul. De aici s'ar explica astfel şi înţelesul aromân de *a strâchi,* „a seca (apa"). Problema, mai larg, va trebui pusă în cadrul v. gr. στερεός, στερέω, în care intră şi στείρα (rom. oaie *ştiră),* lat. *torpeo* „etre engourdi", v. germ. *sterban* „mourir", indo-europ. *sterbh-sterp-,* care ne duce la expresia „braţ mort" (al unui râu), „canal sec", etc., v. slav. *u-trupeti* „se raidir" (comp. „stârpitură = chirciturâ", v. Boisacq, Walde s. v.).

[3]) Com. de învăţătorul D. Vasu din Lona (Luna) de Sus, jud. Cluj. El mi-a pus la dispoziţie culegerea sa privitoare la albinărit. Acolo *z'estre* se mai chiamă şi „musca ţiganului, fiindcă e rea şi muşcă". Expresia vrea să spuie că ţiganul căutând miere a dat de cuib de *z'espri* în loc de unul de albine.

©BCU CLUJ

pe,-i a dat naştere şi lui *viespre,-i*. Când am auzit întâi această formă, n'am putut explica grupul *-spr*. Acum se vede lămurit ceea ce s'a petrecut.

Baza *oestrus-* οἶστρος a lăsat urme şi în neap. *yestre,* corsic. *nestru, gyestra* etc. „Brunst" REW. In dacorom. continuă sensul concret v. gr. de „taon" ca şi în verbul *strechia* (din *streche)* cosemantic cu v. gr. οἰστράω „être furieux comme l'animal piqué par le taon". Aflându-se acestea numai în dacorom., ele se aşează pe linia istorică a celorlalte elemente v. gr. discutate.

Rom. (TEACĂ) TECI, „PĂSTĂI": gr. θήκη „Scheide, Kapsel".

Teacă, derivat din lat. *theca* (gr. θήκη) a ajuns să însemneze la plural şi „păstăi", care şi el vine din v. gr. πύξις -πύξιτα +šuf. *-alia,* cum am dovedit în *DR.* X 61.

Imaginea „cutiuţă-păstaie" se vede în dialectele grec. din Calabria: Otr. *fikári* „trockene Schote der Bohnen, Erbsen" etc. Tot aşa în Camp. (Campania) *tek* „zarte, grüne Bohnen", abruzz. *téka* „Bohnenschote", prov. *teca „Schote",* etc. Rohlfs *Gräz.* 788 şi *REW* 8699.

Am pus aici şi amănuntul acesta semantic, fiindcă ajută la înţelegerea originii rom. *„păstaie"*. Faptele semantice au aceeaşi vaolare ca oricare element lingvistic. Ele se urmăresc mai greu, când trebuesc să fie puse în grupul influenţelor streine dintr'o limbă, în care forma fonetică a unui cuvânt are o provenienţă, iar înţelesul s'a furişat în ea din altă limbă. Imaginea (ca aici „păstaie" „-Schote") se întrupează de multe ori într'o haină nouă, a unui cuvânt care o atrage printr'o înrudire oarecare semantică. Este uneori ceea ce se zice, în cazuri mai speciale, „calc lingvistic".

Este deci probabil că metafora „teacă" > „păstaie" a luat naştere în graiul şi stilul v. grecesc mediteranian, de unde apoi a fost imitat de lumea romană. Se poate compara, în acest înţeles, paralelismul v. gr. θήκη (lat. *theca),* lat. *vagina* > sp. *guaina* „păstaie" (v. şi **vaginella* „Schote", *REW* 9123).

©BCU CLUJ

Dacorom. TEAFĂR: v. gr. τρυφερός

Am încercat altădată să pun acest cuvânt, în legătură tot cu o bază v. gr., dar n'am aflat atunci niciun sprijin în vreo altă zonă romanică (v. *Revista Filologică* II, 63—64). Acum concordanţa cu forme sud. it. ne uşurează sarcina.

Dela adj. gr. la cel românesc s'a ajuns prin fazele *trĭferu* cu -υ- > -ĭ- şi cu schimbarea accentului, obicinuită în asemenea cazuri. Semantic, procesul a pornit dela ideea de „tânăr, proaspăt" despre plante, fructe, carne şi apoi s'a ajuns la aceea de „nealterat, sănătos, sdravăn".

Formele greco-italiene au rămas în atmosfera semantică dela început: în Lecce, *tíferu* (cu aceeaşi disimilare ca în română şi cu υ-ĭ-i), Brîndisi: *tiferu* „acerbo" (comp. poame *crude*, carne *crudă*, etc.), otr. *triferó* „molle tenero", *tiferó* „morbido, acerbo" (Rohlfs, *Scavi*, 74).

Mai lămuritoare sunt înţelesurile variantelor dial. it. din regiunea Cosenza: „pingue, rigoglioso şi „vegeto". It. *vegeto*,-a= „ben vivo e verde" (comp. rom. „om verde") şi prin extensiune despre o persoană „che conserva bell'aspetto, florida salute e forze, specialmente in età avanzata". Se zice „e ancor vegeto" (despre un om) cum spunem şi noi „e încă teafăr".

Cuvântul este general dacorom. şi nu întâmpină decât un început de concurenţă din partea lui *sdravăn* (slav)[2]).

Dacorom. TRAGĂN: v. gr. ἀνθράκιον etc.

„Tragănul" este o bubă rea ce se formează de obiceiu la grumaz, la vite şi la om. Înţelesul şi partea formală a cuvântului m'au îndemnat să-l pun alături de v. gr. ἄνθραξ, ακος.

In Sudul Italiei (Rohlfs, *Gräz.*, 146) există derivatele regg. *antràci* „carbonchio", salent. *ntraša* „foruncolo maligno". In ita-

[1]) v. Rohlfs, *Dizz* s. v.

[2]) Până acum nu i s'a dat nicio explicaţie serioasă lui *teafăr*. Apropierea făcută de Tiktin Wb., de v. bulg. **tĕhenŭ*, n. bulg. *tĕhenŭ*, o declară el însuşi imposibilă. Unii s'au gândit la germ. *tapfer* (!), care nici ca sens nici ca formă nu poate fi luat în discuţie.

©BCU CLUJ

liană mai este şi *antrace* „tumore infiammatorio". Rohlfs vede şi un amestec al acestei forme, cu δράκαινα „Weiblicher Drachen", de unde au rezultat bov. *drá'cena, tràcena* „Forunkel", iar alte variante, pe care nu le mai amintesc, au înţelesul general de „tumore" şi „antrace"[1]).

Prin urmare ideea de „bubă" din rom. *tragăn,* se acopere cu cea din elementele citate. Dacă amestecul cu δράκαινα este necesar de admis, nu putem verifica. Forma rom. poate veni şi dintr'un derivat **antracinus* (precum *cĭrcĭnus* > *cearcăn* din lat. *cĭrcus)* care, după normele limbii române, ajunge la (în)*tracăn* > *tragăn,* cu prefixul dispărut (comp. mai sus şi *trácena),* fiindcă s'a confundat cu prepoziţia *în-*. O afereză identică avem d. ex. în rom. *buric* din *(um)bilicus.* Consoana *-k-* s'a sonorizat şi în alte cuvinte v. greceşti, trecute în lat. vulg. precum κυβερνάωτ > *gubernare,* δοχή > *doga,* etc.

In limba română a putut interveni şi etimologia populară, care a apropiat cuvântul de verbul *a trage,* crezându-se că buba se formează din frecarea (tragerea la jug) a cefei boului.

Rom. TULPINĂ: v. gr. τολύπη

Înţelesul, simţit în genere, al *tulpinii* este cel de „trunchiu" de copac sau „cotor" de plante mai mici (buruieni, flori). Astăzi este sinonim cu trunchiu sau „tije" (termen botanic), dar după unele atestări se vede că a putut însemna şi ceva deosebit de acelea. De ex., din versurile populare:

> Două flori *dintr'o tulpină,*
> Crescute din rădăcină (Iarnik-Bârseanu, P. pop. 73, 163, 31)

---

[1]) Prima dată am făcut apropierea între *tragăn* şi ἄνθραξ, în 1924 la o şedinţă a Muzeului Limbii Române. Este interesantă şi forma n. gr. μαλάθρακας „Geschwür" etc., în care s'a adăugat romanicul *malo* (?), care aduce aminte de „buba rea".

Explicaţiile de până acum nu satisfac. C. Diculescu o. c. l-a pus în legătură cu v. gr. τράχηλος, pornind dela ideea de „gât" şi apoi „boală de gât". Nu dă însă nici un paralelism şi nici nu avem vreo urmă din acest cuvânt, în romanică.

©BCU CLUJ

se poate deduce că tulpina înseamnă și alcătuirea de cotoare cu lăstari numeroși (v. mai sus *luger*), așa cum au unele plante care cresc în grup, în tufuliţe, începând chiar dela rădăcină, adecă de cum ies din pământ. Multe din acest fel de plante, dacă le smulgi din pământ, formează cu rădăcinile lor, ca un mănunchiu ca un buchet.

Pornind și dela forma lui fonetică cuvântul se poate explica din v. gr. τολύπη, care însemna „șomoiog", „ghem", așa cum pare mănunchiul de fire dese ieșite din rădăcină și crescute împreună în jurul cotorului unor plante, sau trunchiuri retezate dela pământ. De aceea cuvântul grec. a ajuns să însemneze, în dialectele din sudul Italiei, bov. *tulúpa* „Pack, wirres Bündel", „fascetto di canape", regg. „viluppo di cespugli, bubbola"; pian. *trúpa* „mucchio die cespugli[1]) imbrogliati"; *tulúpu* „uomo grosso e corto" (comp. „om trunchios, trupeș"); sicil. *trupa* „wildes verranktes Gestrüpp, wirres Bündel" etc. Rohlfs *Gräz.* 2174 și *Dizz. Calabr.* II, 346, unde se dă și definiția „amasso di cespugli intricati" și a. m. d.

Fiind așa de apropiate lucrurile la vedere, cuvintele τολύπη și *rădăcină*, s'au influențat unul pe altul și au dat naștere derivatului, colectiv la început, **tolupina*, după modelul *radicina* < *radix* (de unde și fr. *racine*). Apoi a ajuns să se confunde cu „trunchiu" care este izvorul din care ies mlădițele tinere tot așa ca și din partea stufoasă de lângă pământ a unor plante. Și într'un caz și într'altul e vorba de originea, de punctul de unde se înalță cotoarele, fie că e unul cu mai multe fire, fie că ele se desvoltă „stufoase" în mănunchiu, după cazuri.

In dacoromână cuvântul s'a întâlnit, prin apropiere de înțeles, cu *trup*, de unde a rezultat varianta *trupină*. Deadreptul din slav. *trupŭ* „corps", nu se poate explica *tulpină*, fiindcă metateza ca și schimbarea lui $r > l$ nu au nici un temeiu. Ba dimpotrivă, dată fiind pronunțarea limpede în *trup, trupeș, trupos* etc., ar fi cu totul neobicinuită naștere unui derivat care să se depărteze

[1]) Cfr. Rohlfs, *Scavi*, p. 36, 41, 93. Mai ales sicil. *trupa*, definit la p. 93 „arbusto o spineto intricato", este mai aproape semantic de „tufă încâlcită la rădăcină sau la partea de jos a cotorului, lângă pământ".

©BCU CLUJ

aşa de mult de baza slavă atât de rezistentă în formele citate din română şi cu înţeles concret cum este *trup*.

Procesul se poate înţelege deci numai invers, cum am spus, ca o apropiere ulterioară de „trup"[1]), de unde şi varianta *trupină*, în care *(t)r* n'are nici o legătură cu *l(p)* din formele atestate în Italia, fiindcă acolo prezenţa lui *r* (în loc de *l)* se datoreşte foneticei locale[2]).

Rom. URDĂ: v. gr. οὖρος, οὐρώδης.

In sprijinul derivării rom. *urdă* din v. gr. ὀρός—οὖρος „Käsewasser", „zăr" prin adj οὐρώδης (< lat. vulg. **uroda* ca postverbal dintr'un verb **urodare*, **urdare*, azi *urdi*, sau, prin schimb de sufix, din **urida)* vine împrejurarea că termenul grecesc a trăit aproape de lumea romană din Italia sudică. Aici persistă şi azi prototipul grec. în dialectele bov. *urú*, o *urúši aspro* „il siero bianco", *oró* „siero". Şi sp. *suero* „zer" derivă din *sĕrum*+ ὀρός (v. REW s. v.).

Astfel legătura dintre română şi greacă se arată şi mai plauzibilă. Înţelesul, cum am mai spus, e atât de identic cu analoga formaţiune din dialectele romanice alpine *(serum „zăr"* > *serac* etc. „urdă"), încât ar ajunge şi numai „lucrul" pentru a justifica etimologia ce am dat.

De aceea nu mai insist aici asupra acestei explicaţiuni, întemeiată pe înţeles, pe fonetică şi pe situaţia geografică a termenului ca şi pe corespondentele semantice din celelalte limbi romanice

---

[1]) Valoarea celor spuse aici o văd şi în legătura, în viaţa Românilor, de regiunile păduroase ale Daciei. Ca să-şi facă vatră de sat şi loc de arătură strămoşii noştri au fost siliţi să recurgă la *runcuri* şi *curături* (defrişeri), adecă să scoată trunchiul, tăiat dela pământ, cu rădăcină cu tot. Astfel, „rădăcina" săpată şi „tulpina" (trunchiul scurtat) de deasupra, fac una şi imaginea se completează din două elemente. Această împrejurare ivită deseori în viaţa locuitorilor de lângă păduri, a provocat uşor contaminarea, *rădăcina* + *τλύπη* > *tulpină*.

[2]) V. acum asupra trecerii lui *l* la *r*, în dialectele italiene din sud, studiul lui G. Alessio, *Sul rotacismo romeno-siciliano*, din *Studii Italiene* VIII, 1942, pp. 17 şi u.

©BCU CLUJ

(v. şi REW s. v. 7842, *DR.* III, 582—587, O. Bloch, *Dict. ét. d. l. l. fr.* s. v. *sérac, Langue et Littérature,* vol. I, 2, p. 219—220).

Dacorom. ZESTRE: grec. *διάστρα etc.

Un cuvânt general dacoromân cu înţeles bine cunoscut: averea ce se dă fetei când se mărită şi poate cuprinde bani, lucruri trebuincioase gospodăriei, vite şi a. Dicţionarele dovedesc şi înţelesul mai „restrâns" de „îmbrăcăminte, aşternut, scoarţe", adecă ţesături de tot felul, pe care ţărancele noastre, într'o vreme, pe toate şi le lucrau singure. Şi cu cât privim în vremuri mai vechi, cu atât trebuie să admitem că „zestrea", în înţelesul din urmă, şi-o lucra fata, ajutată de mamă, de bunică sau de surori.

Acest fapt cred că stă la temelia semantică a ceeace zicem „zestre": ţesăturile făcute în casa părintească a viitoarei mirese. Un sinonim avem astăzi în neologismul *trusou* (< fr. *trousseau* „vêtement, linge qu'on donne à une fille quand elle se marie"). Aşa se poate explica originea cuvântului, rămasă până acum nelămurită.

In graiurile greceşti din Bova şi Salento există formele *δyášra, δyástra, táštra* „atrezzo che serve per fare l'orditura", rezultate dintr'un *διάστρα „instrument zum vorbreiten des Aufzugs". Tot acolo sunt şi *δyázma* „orditura" din grec. διάσμα „Aufzug des Gewebes" şi otr. *tiadzóme* „ordire la tela". In Epir. διάστρα [1]) înseamnă unealta de ţesut sus zisă. Grupul de termeni din v. grec. διάζομαι „ourdir, étendre la chaîne d'une toile". Astfel nu este greu de prins firul semantic al problemei. „Zestre" a însemnat „ceeace se face în războiu", ţesăturile fără de care nu se poate întemeia o căsătorie. Cine intră într'o casă ţărănească unde se află şi o fată mare, îşi dă seama cu uşurinţă de strânsa legătură dintre *zestre* şi „ţesături". Ţăranca mamă, vorbind de zestrea fetei sale, îţi va arăta teancul cu scoarţe, hainele din „lada de zestre" şi apoi va vorbi şi de altă avere. Probabilitatea desvoltării semantice dela „lucruri ţesute" la „avere" ce se dă în genere miresei, se arată îndeajuns de limpede.

---

[1]) V. toate formele citate, în Rohlfs *Gräz.,* No. 540, 547, 548 şi *Dizz. calabr.,* I, 375.

©BCU CLUJ

Formal, din *διάστρα (bază cerută şi de corespondentele greceşti amintite) s'a ajuns la *dzastră*, iar din pluralul **diastre* la *zestre*. Acest plural este faza veche a cuvântului românesc, cum se înţelege dealtfel şi astăzi (se zice şi *zestri-zestrile*)[1]). Pe urmă a fost socotit ca un colectiv şi de aceea a luat înfăţişare de singular *zestre-zestrea*. S'a putut petrece şi fenomen analogic după cazuri ca *iese* < *exit*, alături de *iasă*, *ţese* < *tĕxit*, alături de dialectalul *ţasă* etc., prin proces de metafonie, căci aici variantele dialectale se explică normal din fazele *iesă*, *ţesă* (cu *-s-e aton*>*ă*), de unde apoi *iasă*, *ţeasă*, *ţasă* (comp. *ţapă*, *ţară*, etc. > plur. *ţepe*, *ţèpi*, *ţări* şi *ţeri*). Se poate şi invers.

Schimbarea lui *(d)za-* în *(d)ze-* se explică însă şi înăuntrul latinei vulgare, prin cazuri ca *jactare-jectare*, *jectus-jactus*, *januarius-jenuarius*, *janua-jenua*, etc. (v. REW. s. v. şi M. Lübke, *Einführung* 158) în care *j(iod)* a influenţat pe *a* următor. Schimbarea s'a mai putut întâmpla şi prin influenţa verbului *în-zestra*, care trebuie să fi fost contemporan cu substantivul. In poziţie atonă *dia-* (=ja) devine normal *die-*, *je-* ca în *jenuarius*, etc.).

Şi mai probabilă cred această desvoltare în **diestra* prin contaminarea cu sinonimele *tĕxere*, *tĕxtum*, *tĕxtrix*, cu care cuvântul nostru se întâlnea în graiul femeilor ţesătoare.

Simbioza între elemente v. grec. şi latine se cunoaşte din cazuri ca *adeps-adĭpis* > *alipes* (în Appendix Probi, 178), *presbyter* (grec. πρεσβύτερος -lat. **prębyter* prin influenţa lat. *praebitor* „Lieferant"; lat. *fécatum* din lat. *ficátum*, *jecur*+gr. συκωτός „Leber" (>lat. **sécotum*), etc. etc. (M. Lübke, *Einführung*, 158).

Acest bine cunoscut fapt adaugă şi mai multă lumină asupra felului de a trata vechimea elementelor greceşti din română. Ele intră în procesul de influenţă greacă asupra romanităţii din Italia, de unde trebuie să tragem şi noi firele celor mai multe împrumuturi v. grec. ajunse în Dacia, odată cu colonizarea ei.

---

[1]) Pluralul se întrebuinţează de obiceiu pentru a exprima imaginea colectivului, când e vorba de mai multe „lucruri" de acelaş fel, trebuincioase omului: fac, cumpăr haine, ţoale, vestminte etc. In limba veche rom. întâlnim deseori pluralul *dzestre*, *dzestrele* (în *Pravila* lui V. Lupu, ediţ. Longinescu, 545 etc., în *Cazania* lui Varlaam, 288 şi în a.). Şi dicţionarele dau forma de plural ca cea mai curentă.

©BCU CLUJ

In aromână lipseşte cuvântul *zestre,* dar însoţirea lui de dacorom. *argea* (iarăş neexistent în Sudul Dunării) întăreşte convingerea că şi în meseria ţesătoriei au pătruns termeni tehnici v. greceşti, încă din epoca latinei vulgare şi chiar pe pământul Italiei, cum dovedesc urmele înregistrate mai sus.

In familia v. grec. διάζομαι sunt şi derivatele διαστικός adj. „tisserand", διαστική subst. (subînţeles τέχνη) „l'art de tisserand".

Pentru a întregi definirea lucrului mai amintim că termenul „zestre" nu se găseşte singuratic la noi, ci în terminologia ţesătoriei are un aliat, pe *argea,* care, cum am văzut a însemnat „unealtă" şi apoi „război" (v. capitolul despre „argea").

Privind chestiunea mai larg, ne aducem aminte că civilizaţia şi cultura greacă au transmis latinei mulţi termeni privitori la arte şi meserii. Mai cu seamă termeni tehnici au pătruns în Italia, cum era şi firesc şi cum se poate constata din opera lui Vitruvius.

Mai adaog că procesul trecerii de înţeles dela „unealtă" la „lucrul" făurit cu ajutorul ei, este ceva bine cunoscut în istoria limbilor. Cuvânt şi lucru se cer studiate alături, în lingvistică. Citez, din terminologia ţesătoriei româneşti pe *canură,* care, dela ideea de „ţeavă" din lat. *canna-cannula* s'a ajuns la aceea de *canură* „firele ce se deapănă pe o „canna" şi *cănuri* înseamnă astăzi fire întocmite în formă de jurebii. Tot aşa *teară* < lat. *tela* „pânză", înseamnă în Transilvania şi „război".

Toate elementele acestea, folositoare ca metodă de cercetare, se strâng în ultima analiză în semantica din **diastra.* Aceasta fiind trăitoare în Sudul Italiei şi impunându-se prin fonetismul ei, rezolvă, cu temei, originea rom. *zestre (dzestre* în v. rom. şi în graiurile unde se păstrează *dz-* din lat. *d+ia, -e)*[1]).

[1]) Nu cred că trebuie să stăruiesc asupra părerii lui Hasdeu *Cuv. din Bătr.* S. I, LIX, LXXX, care, atras de partea formală, a încercat să explice pe „zestre" din lat. *dĕxterae* „făgăduinţă". In REW. se înregistrează părerea cu semn de întrebare. S. Puşcariu în *Etym. Wört. d. r. Spr.* n'o admite. In ce ne priveşte pe noi, nu putem părăsi principiul de a căuta totdeauna un sprijin în limbile sau teritoriile romanice, în afară de alte temeiuri înşirate mai sus, pentru înţelegerea „lucrului-cuvânt". *Dexterae* n'a lăsat nicăeri vre-o urmă semantică de felul celei închipuite de Hasdeu.

©BCU CLUJ

Vechimea cuvântului în Dacia se vede şi din împrejurarea că de aici s'a întins, ca un element de cultură tehnică, la Bulgari *(zestra)* şi în nord la Ruteni în forma *z'astra.*

Şi acum un cuvânt de melancolică privire spre cercetările mai vechi, dela Haşdeu încoace, privitoare la termenii *zestre* şi *argea*[1]). Acestea n'au putut fi lămurite din două cauze. Pentru *argea* nu s'a analizat cum se cuvine aria lui geografică, în care, cum am văzut, faza anterioară semantică se găseşte în Nordul spaţiului dacoromân. Privirile filologilor s'au oprit ca amăgite de înţelesul din Muntenia, adecă din cea din urmă margine lingvistică a dacoromânei, unde a ajuns cuvântul la evoluţia semantică de „căsuţă, bordeiu în pământ". Lângă el însă mai trăieşte şi cel de (unealtă) „războiu de ţesut". Această situaţie, privită în lumina geografiei lingvistice, ne-a înlesnit limpezirea chestiunii discutate aici.

Astăzi nu mai este cu putinţă să deslegăm astfel de probleme numai prin mijloacele restrânse ale lingvisticei de altă dată. Ele ne fac adeseori să greşim, oricât de ingenioase s'ar părea părerile emise, uneori de lingvişti cu reputaţie.

In ce priveşte pe *zestre*, adăugăm că nu s'a cercetat în deajuns nici „lucrul" şi nu s'a căutat a se găsi cuvântului un sprijin într'o familie înrudită, cum a făcut aşa de spontan şi Dl A. Grégoire în nota privitoare la *argea,* pomenită mai sus[1]). El n'a avut datele trebuincioase şi nici gândul de a cerceta mai de aproape problema, dar sugestia sa rămâne ca o dovadă de pătrundere a faptului lingvistic, izvorâtă din experienţa ultimelor metode ale disciplinei noastre.

Pentru noi această intervenţie a savantului amintit este de mare folos, fiindcă loveşte în scepticismul celor care nu văd destul de limpede problema capitolului privitor la elementele v. grec din limba noastră.

---

[1]) A. Gr. respinge neted originea tracă a lui *argea* (cfr. şi C. Diculescu *o. c.*, s. v.).

©BCU CLUJ

Semnificaţia elementelor v. grec. din dacoromână, care nu se găsesc în aromână.

Existenţa grecismelor în decoromână nu este o curată întâmplare, ci trebuie să aibă o explicaţie. Alegem, pentru răspuns la întrebare, grupul social al termenilor privitori la preocupările populare pentru magie şi farmece. Este izbitoare păstrarea în dacoromână a trei termeni v. grec. din acest domeniu: *amăgi, boscoană, farmec* (şi poate *înşela*)[1]).

Indărătul acestor trei termeni, ca supt trei titluri de istorie, stă o misterioasă şi complicată parte din vieaţa socială şi psihică a poporului. nostru.

Intâi să privim lucrurile cum se arată ele astăzi. In fiecare sat românesc se află femei sau bărbaţi, de obiceiu mai bătrâni, care sunt meşterii, maieştrii medicinii populare. Dar medicina populară înseamnă o complicată reţea de credinţe, superstiţii, obiceiuri legate şi de obiectul concret — leacuri, buruieni, otrăvuri folosite, fie pentru partea sufletească a dragostei, fie pentru vindecarea boalelor, sau pentru a face cuiva un rău, a trimite boale în vitele altora ca şi pentru a *desface,* a înlătura răul, boala.

Leacul buruienilor (grec. *pharmacon)* are el putere de multe ori, fiindcă babele cunosc „buruienile de leac", dar mai puternică se crede magia descântecului. Aceasta este leac sufletesc. Misterul descântecului intră, se închiagă în cuvânt, care capătă astfel valoare dublă, cum s'a întâmplat cu *pharmacon,* în care, azi, abia mai licăreşte concretul care însoţeşte „făcătura" şi este vizibil numai în „lucrul" întrebuinţat ca mijloc de vrajă: cap de mort, falcă de lup, ţărână dela mormânt iş a. m. d. (V. orice culegere de farmece şi descântece). Farmecul este un complex de lucru-idee-credinţă.

Ceilalţi doi termeni sunt cu un grad mai abstracţi. *A amăgi* este efectul magiei, al mijloacelor întrebuinţate în această practică, încă din vremea veche, greacă, deoarece ἀμαγέω însemna aproape acelaş lucru ca şi rom. ***amăgi.***

Pe urmă s'a deschis mintea unora şi au constatat că de multe

[1]) v. *DR. III.* p. 1019: gr. ψελλός etc.

©BCU CLUJ

ori ce a făcut meşterul mag a fost numai „amăgire" şi cuvântul a pornit apoi să trăiască cu noua lui transformare şi evoluţie semantică (comp. şi *ammagari* „incantare", în *Diz. calabr.* cit.).

Boscoană are încă înţelesul vechiu de „fascinare", mijloc de a stârni dragostea, — ori a face, a aduce — un rău, blestem asupra cuiva. Astfel „boscoană" se cam amestecă semantic cu „farmec".

Aceasta este astăzi. Dar, cum au ajuns zişii termeni în Dacia, de unde, pe ce cale? De-a-dreptul din Grecia, prin contact etnic-geografic nu se poate explica uşor, fiindcă între Dacia şi Grecia lipseşte legătura spaţială-lingvistică. Cei trei termeni există în toată ţara, iar unul *(boscoană)* numai în Transilvania, *dar niciunul în aromână.*

De aceea ne-am îndreptat privirile spre Italia de miază-zi (Magna Graecia).

Vechimea graiurilor greceşti din Italia de Sud, a dovedit-o Rohlfs cu destule fapte, în studiile citate la locurile cuvenite. Caracterul fonologic, morfologic şi sintactic al materialului cercetat, îl duc la concluzia: „le isole linguistiche greche dell'Italia meridionale risalgono direttamente alla colonizzazione della Magna Grecia" (p. VII).

Un arguemnt pentru această idee care a mai fost susţinută şi de alţii mai înainte (v. prefaţa) vine acum şi din ceea ce am constatat noi aici. Elementele vechi greceşti din română, cum s'a putut vedea la fiecare caz în parte, aparţin epocei latinei vulgare. Ele au ajuns în Dacia, pe trei căi probabile, arătate la începutul articolului. Aici mai precizăm că se pot distinge două grupuri. Unul în care intră elementele aflătoare în sudul Dunării şi ca atare se cade să le numim orientale-romanice generale, răspândite în această zonă din primele valuri de romanizare. Din latina vulgară orientală s'a alcătuit în secolele I-II înainte de Chr. şi I-II după Chr. o bună parte a structurii viitoarei limbi române carpatice şi a dialectelor noastre sudice.

Nu pot după toată chibzuiala mea, să nu disting valoarea particulară a grupului celor care se găsesc astăzi numai în Dacia. Acestea nu pot fi considerate decât ca importate de coloniştii aduşi la noi după ocuparea Daciei. Logica lingvistică nu scoate

©BCU CLUJ

altă concluzie, chiar dacă istoria nu ne ajută cu destule mărturii în această privinţă. Ne întrebăm însă dacă un *hârb* oarecare poate avea mai multă valoare, decât un cuvânt care îşi poartă vieaţa de secole, într'o limbă?

Există totuşi semnalări de elemente etnice greceşti în Dacia şi se cunosc în această privinţă şi câteva înscripţii[1]). Dar să nu uităm că acei coloniști care vor fi vorbit şi greceşte sau vor fi avut în graiul lor fenomene lingvistice greceşti, erau mai mult oameni din pătura ţărănească, păstori, plugari, iar pentru uneltele de lucru, firește şi meseriaşi. Ei se considerau Romani, iar cât despre nevoia de a-şi da semne de viaţă sau de moarte, prin inscripţii, aceasta o vor fi făcut pe cruci de lemn ca şi azi. Pe lângă aceasta, câţiva termeni păstoreşti-agricoli etc. din dacoromână (ca *urdă, armig, doagă* etc.), dovedesc că au trebuit să fie printre coloniști chiar păstori[2]) din Magna Grecia care, atraşi de faima păşunilor şi pădurilor din Dacia n'au pregetat să pornească încoace, fie din îndemn propriu, fie aduşi de marii proprietari. Aşa se petrec lucrurile şi astăzi în vieaţa păstorească, o spun din experienţă, din îndelungate cercetări proprii. (Cfr. şi sugestiva lucrare a lui O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, 1913). Când aud ciobanii de un târlaş bun merg de se „bagă" la ei, venind din depărtări nebănuite. Nu putem spune dacă au venit şi cu turme din Italia; aceasta s'ar putea afla poate din studiul biologic al rasei oilor dela noi. Cât despre depărtare, să nu ne speriem, căci dela Adriatică la Dunăre, spaţiul nu e mai întins ca din judeţele Braşov-Sibiu până în Crimeea, unde au ajuns atâţia ieri Români[3]). In vremea imperiului nu erau greutăţile mai mari ca cele ce li se puteau opune, dincolo de Nis-

---

[1]) V. C. Diculescu *o. c.*, unde se arată monumentele epigrafice arheologice, cu caracter grecesc; cfr. şi O. Densusianu *H. d. l. l. r.*, p. 118 şi u.

[2]) Despre influenţarea graiului păstoresc din Abruzzi de către Greci, v. Rohlfs *Die Quellen d. unterit. Wortschatzes*, p. 2. După cum spune Enniuss, *Bruttii et osce et graece loqui soliti sint!*, ibid.

[3]) V. Dragomir, *Vierii Mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crimeia* 1938. T. Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi şi în Carpaţi* (cu hartă), 1941. N. Pop, *Contribuţiuni la viaţa păst. din Argeş şi Muscel* şi a.

©BCU CLUJ

tru. Înaintarea păstorilor cu turme cu tot, s'a făcut probabil şi în etape spre Dunăre şi Carpaţi, dupăcum îi sileau ori nu anii buni sau răi. Din spusele unora şi altora, căci păstorii circulă uşor, ei puteau prinde svonul despre păşunile Carpaţilor. Iar aici nefiind vorba de o populaţie prea deasă, păşunile ca şi locurile arabile, trebue să fi fost ca acum 80—100 de ani în Muntenia, Moldova, etc., când ştim — şi eu am verificat faptul prin oameni ce au apucat acele vremi — se puteau ieftin arenda munţii, iar câmpiile pe nimica toată.

Inelsnirea ce o găseau coloniştii în Dacia prin bogăţia şi lărgimea pământului arabil şi mai ales a păşunilor, a atras lume din tot imperiul. Nu numai oficial şi organizaţi vor fi venit coloniştii „ex toto orbe", ci după ce s'a format curentul, ei au curs mereu spre Dacia, atât cât nu întâmpinau piedeci prea mari. Ritmul acesta cred că a durat multă vreme, chiar supt barbari. Cine cunoaşte caracterul păstorilor, înţelege cum se ştiau strecura dintr'o parte într'alta, aşa cum se mai întâmplă şi azi. Când se aflau la strâmtoare ajungeau păstori în serviciu la cuceritori, la care îşi puteau creşte şi oile lor, chiar şi dupăce vechiul stăpân fugea ori se prăpădea. Păstorul scapă de duşman, dându-i gloabă o parte, o dijmă din oi, sau, cum spuneam, rămânând cioban la noul stăpân. Această elasticitate profesională a făcut să dureze la noi pătura păstorească şi să prospereze mai uşor decât cea a agricultorilor, în vremurile de nestatornicie socială şi politică. Prin păstori cred că s'a îngroşat numărul Romanilor din Dacia, chiar din vremea colonizării ei.

Problema aceasta o punem aici numai ca o necesară lămurire momentană a celei lingvistice din studiu. Ea va trebui să ocupe un mare capitol în istoria vieţii sociale a Românilor.

Întorcându-ne înapoi, printre adevărurile de mai sus, înţelegem că în Dacia ca şi'n alte provincii romane au putut veni fel de fel de oameni, cu meserii deosebite, dar mai ales cei care căutau pământ mult şi bun, mai bun decât în Italia de Sud, care nici pe departe nu se poate asemăna ca bogăţie cu cel din Dacia. Nu vreau să intru şi în problema condiţiilor sociale din anume vremuri de pe proprietăţile din Italia, care au silit uneori pe locutorii de acolo să plece în alte părţi ale imperiului.

©BCU CLUJ

Istoricii o vor lămuri poate mai bine și desigur mai mult decât s'a făcut până acum.

Din ce știm despre imprejurările dela noi, din documentele ultimelor secole, constatăm că fugarii de pe o moșie pe alta, la depărtări mari, n'au putut fi opriți niciodată decât poate în cele mai recente timpuri, cu cele mai perfecționate și multiple mijloace administrative și polițienești.

Ne uităm și vedem astfel de fapte în situația de azi și de ieri a vieții noastre rurale, fiindcă aceasta este continuarea a ceea ce a fost și cu sute de ani în urmă. La fiecare pas, geograful, etnograful, ca și lingvistul care știe că viața și limba merg împreună vecinic nedespărțite, observă conservațiuni nesdruncinate de colții timpului. Aceștia rod, dar încet, încet și numai arare ori în salturi. Lingviști ca de exemplu Meillet, au accentuat acest adevăr, spunând că de multe ori vezi și explici mai bine trecutul din realitățile prezente, decât din datele sarbede pe care, în atâtea probleme, le păstrează istoria.

Așa dar, căile pe care spuneam că au putut ajunge până la noi elemente vechi grecești, apar ca probabilități firești în mișcările factorilor etnografici și lingvistici. Acest material de limbă din sudul Italiei a avut acolo arii mai întinse sau mai restrânse. Unele fapte au iradiat în spații mai largi și s'au răspândit în romanitatea generală, cum se poate urmări în structura acesteia. Studiile romanice de astăzi le pun la îndemâna oricui[1]).

Rohlfs distinge[2]) de altfel, în masa elementelor grecești din

---

[1]) Elementele v. grec. din limbile romanice se pot vedea în dicționarul lui Meyer-Lübke, unde se dă și bibliografia problemei. In indice se cuprind circa 500 elemente de bază v. grecească, din care românești circa 20.

[2]) V. *Scavi*, p. VIII, unde formulează concluzia: accingendomi allo studio del materiale raccolto, notai con mia grande sorpresa delle concordanze affatto singolari tra il linguaggio dei Greci di Bova e i dialetti romanzi della Calabria. In seguito: quanto più approfondivo la ricerca di questi rapporti lessicali, tanto più mi persuadevo che le odierne isole greche dovevano rappresentare gli ultimi avanzi di un territorio greco assai più esteso nel medioevo e che il grecismo del Mezzogiorno d'Italia, lungi dall'essere una filiazone del greco bizantino, doveva connetersi direttamente alla

©BCU CLUJ

Italia, grupuri de forme care au depăşit aria „Magna Graecia". Intre acestea sunt câteva care se cunosc de mult şi la noi (precum *cadă, doagă* şi a.). Unele fireşte că s'au răspândit pe cale culturală, prin circulaţie pornită pe deasupra stratului etnic grecesc din Italia, precum sunt termenii creştineşti *(boteza, creştin* etc.).

Dar cele care se găsesc numai în Sudul Italiei şi la Dacoromâni au avut un drum propriu: acela al coloniştilor veniţi pe pământul Daciei ocupate. N'am fi cutezat să le caracterizăm pe acestea drept v. greceşti, dacă nu ne puteam sprijini pe existenţa lor într'un teritoriu romanic, de unde judecata ştiinţifică le poate aduce spre Carpaţi. Numai restrânsa legătură lingvistică-etimologică între prototipuri v. greceşti şi derivatele româneşti, ar fi lăsat o îndoială firească, deşi ele s'ar explica totuşi normal, după firea limbii noastre. Cum am mai spus în repetate rânduri, numai când descoperim că faptele româneşti au o concordanţă cu semene din alte teritorii romanice, putem cu deplină convingere să le declarăm originea ca întemeiată.

Cu aceste criterii va trebui să mai analizăm şi alte elemente v. greceşti pe care le avem în observaţie. Cele stabilite până acum ne îndreptăţesc să reînnoim afirmarea că am dat adevărata explicare pentru cunoscutul nume *Parâng*, unul din cei mai înalţi munţi din Carpaţii Meridionali. Am spus că acesta vine din v. grec., φάραγγος *(pharangos)* „groapă, afundătură, prăpastie, circ glacial". Caracterul de munte cu „circuri glaciale", „căldări", al Parângului este bine stabilit de geografii De Martonne şi I. Conea *(Bulet. Soc. Geogr.* 1934, v. şi *Rev. geogr.* 1941)[1]).

Procedând negativ, ar putea cineva să susţină că au venit din sudul Dunării nu numai termeni v. gr. de care vorbim, dar toată averea linguistică dacoromână, atât de caracteristică şi deseori

---

tradizione autoctona della „Magna Grecia" (v. documentarea passim şi *DR.* III, pg. 56, 1923 şi în studiul „Crâmpeie de limbă şi viaţă străveche românească, elemente autohtone, greco-latine, v.-germane", *DR.* III). Prima oară eu am pus problema elementelor v. grec. dela noi, fără să ştiu de preocupările lui Rohlfs, decât din studiile mari citate (1930—4). Astăzi ele sunt de cel mai mare folos pentru noi.

[1]) V. prima explicaţie în *DR.* III 1090, înregistrată şi de C. Diculescu, *o. c.* p. (495) 103.

©BCU CLUJ

fără concordanțe cu graiul aromân! Presupuneri și ipoteze se pot face cu ușurință. Noi, constatând concordanța cu sudul Italiei, am dedus numai pe temeiu de realități că de acolo a venit un grup de elemente lexicale (prin colonișți direcți), în afară de grosul structurii dacoromâne, care, firește continuă latina vulgară dintre Adriatică și Carpați. Dupăce Slavii au rupt legăturile noastre cu apusul, dacoromâna a continuat să se desvolte, ca o individualitate geografică independentă. Altfel, ar trebui să presupunem de exemplu că spaniola și portugheza s'au format în spațiul dintre Pirinei și Italia și că tot ce au ele particular, a pierit cu vremea în acea zonă intermediară. Și tot așa s'ar putea spune și despre alte limbi romanice cu arii asemănătoare pe harta romanității. Asemenea raționament e contrar realităților.

Despre legături vechi între limba română și între Italia sudică și centrală, pe temeiu de concordanțe latine bine lămurite, s'a vorbit de mult. Între alții Densusianu și Bartoli au stăruit mai de multe ori asupra acestui fapt[1]).

Prin urmare, judecata noastră se sprijină și pe elemente curat latine care se află izolate în Dacia și în ariile italice pomenite. Dar caracterul particular, care îl arată exemplele v. gr. tratate de noi, apasă și mai mult în cumpănă. Concordanțele latine între Italia meridională și Dacia s'ar putea interpreta și în înțelesul că elementele, trăitoare astăzi numai în arii italice restrânse, au putut avea odinioră acolo o mai mare întindere. Dimpotrivă cele v. gr. izolate în dacoromână nu ne pot îndrepta, cum am văzut, decât în zona italică în care au durat, atâta vreme, lume și civilizație grecească.

De acolo, unele fapte linguistice v. gr. cercetate mai sus și mai ales cele din nordul Transilvaniei n'au putut ajunge până la noi, decât odată cu colonișții veniți după victoria lui Traian, iar nu numai prin mijlocire balcanică.

Cu alt prilej, vom mai înfățișa și alte urme v. gr. din ro-

---

[1]) Cfr. și S. Pușcariu, *Ét. de linguist. roum.*, p. 15 și u., W. v. Wartburg, *La posizione della lingua it. nel mondo neolat.*, Leipzig 1936 și Die Ausgliederung der romanisch. Sprachräume.

©BCU CLUJ

mână, pe care le avem în curs de studiat. Atunci vom cuprinde întreaga problemă într'o analiză mai întinsă[1]).

G. GIUGLEA

[1]) Iată o listă aproximativă a termenilor v. gr., studiaţi până acum, din limba română, care trebuesc cercetaţi mai de aproape, pentru a le putea distinge epocile şi centrele din care au fost împinse spre orientul romanic. La fiecare caz dăm indicaţiile bibliografice strict necesare:

amăgì CDDE 52; azimă REW 850; bord DR. III, p. 594—5; broască CDDE 183, Tiktin p. 226; broatec, brotac CDDE 184, Tiktin p. 227, REW 97, Dens. *Hist. l. roum.* I, 199; bumb, bumbăreaţă DR. III, 625, DR. VII, 528; burete CDDE 199; bute REW 1427; cadă REW 1456; cauc CDDE 294, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200, REW 1773; căscà CDDE 282, REW 1733; ceteră CDDE 323, REW 1953; cicoare CDDE 335; cimbru Tiktin p. 350; ciul DR. VII, 245, Rohlfs, *Gräzit., Scavi* cit., ciumă CDDE 363, REW 2438; coacin, arom. coaţin Candrea-Adamescu *Dicţ.;* curte REW 2032, CDDE 464; cutezà CDDE 467; doagă CDDE 501, REW 2714; drepneà CDDE 516, REW 2769; drum Tiktin p. 577—8, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200; farmec, fermeca CDDE 551, REW 6462; fluier, fluiără REW 3278, DR. III, 588, 590, 587, 594, 1080; giur, jur, împrejur,-à, înconjurà (încongiurà) CDDE 923, REW 3938; grunz DR. III, 594, 596, 836; mângâià CDDE 1131; martur CDDE 1057, Dens. *Hist. l. roum.* I, 88, 201, REW 5385; mărgeà CDDE 1052, REW 5353; mesteacăn Tiktin 970, CDDE 1089; mic CDDE 1092, Dens. *Hist. l. roum.* I, 201; mintă REW 5504; murnu CDDE 1173, REW 5684 a; mustaţă CDDE 1187, REW 5803 a; oarfăn (arom.) CDDE 1274, REW 6105; osânză CDDE 1292, REW 846; papură CDDE 1323, REW 6218; părângă CDDE 1337, REW 6455; Parâng (munte) DR. III, 1090; plaiu CDDE 1400, REW 6564; proaspăt Tiktin p. 1265; putină Tiktin p. 1287, REW s. v.; rânchezà Dens. *Hist. l. roum.* I, 202; sarică REW 7848, DR. V 895; sălămâzdră DR. III 819; sămar REW 7512; scoare REW 7739, Puşcariu Wb. 1556; şiră DR. V 390, Diculescu *o. c.* 477; spân Dens. *Hist. l. roum.* I, 202, Tiktin 1470; spuză REW 8166; sterp (v. mai sus); stup REW 8334; ştiră Tiktin p. 1499; teacă REW 1699; urdă (v. mai sus); urgie, O. D., *H. d. l. l. r.* 202; urmă REW 6112, O. Dens. *l. c.*; *zeamă* Tiktin s. v., Dens. *l. c.*, REW s. v.

©BCU CLUJ

CĂRȚI ȘI REVISTE

RECENSII ȘI DĂRI DE SEAMĂ

E. PETROVICI: articole publicate în „Transilvania". (*Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, LXXII 102—106; *Românii dintre Timoc și Morava*, ib. 180—184; *Românii veniți recent în Transilvania? Ce spune linguistica*, ib. 467—470; *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, ib. 551—558; *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, ib. LXXIII 149—156). Sibiu, 1941—1942.

J. Gilliéron a avut motive binecuvântate când și l-a ales anchetator pe E. Edmont. O nouă disciplină lingvistică trebuia întemeiată și deci ferită de orice idei preconcepute. Se pare chiar că în vremea aceea, când concepțiile neogramaticilor au fost stăpânitoare încă, trebuia preîntâmpinat și un eventual reproș de lipsă de obiectivitate în adunarea materialului pentru noul atlas, reproș probabil inevitabil, dacă anchetatorul ar fi fost familiarizat cu tot sistemul științific care era în gândurile lui J. Gilliéron. Experiența ALF și întreaga operă științifică a lui J. Gilliéron, lămurind și verificând principiile și metodele de geografie lingvistică, oricât de capabile încă de îndreptări, au făcut ca precauțiunile de altă dată să-și piardă rostul. Astăzi nu i se mai interzice anchetatorului, ci dimpotrivă i se cere chiar să aibă o cultură lingvistică pe cât se poate de temeinică. Cei mai mulți dintre ei sunt personalități de prestigiu în lumea științifică. Le suntem foarte recunoscători și mulțumitori pentru serviciile neîntrecute pe care le aduc științei prin adunarea de materiale, pornind pe căile lui E. Edmont, dar îi prețuim și mai mult pentru price-

©BCU CLUJ

perea cu care știu să pună în valoare materialul acesta. Pe șantierul Muzeului nostru — și o spunem cu mândria și bucuria pe care ți-o dă totdeauna asemenea tovărășie bună — E. Petrovici se găsește printre arhitecții care sporesc și desăvârșesc opera începută de J. Gilliéron în Franța.

E. Petrovici înțelege să comunice rezultatele observărilor sale și unui cerc mai larg de intelectuali, neobișnuiți cu metoda cercetărilor linguistice, dar bucuroși să afle totul ce le poate spune lor ALR. Ne vom ocupa de astădată numai de articolele pe care le-a publicat în timpul din urmă în „Transilvania". Ele pot fi considerate ca preliminariile unor mai ample studii viitoare, dar unele dintre ideile cuprinse într'însele se cuvine să fie înregistrate de pe acuma într'o publicație de specialitate. Prin noutatea lor sau numai prin felul în care ne-au fost prezentate, constitue elemente foarte folositoare cugetării noastre științifice.

Intr'unul dintre articolele citate ni se dau informații foarte interesante despre Românii dintre Timoc și Morava, culese la fața locului în anchetele din regiunile acelea. Românii aceștia, cam 300.000 la număr, se împart în două grupuri, unul mai mare, al „Ungurenilor" din spre apus, celalalt al „Țăranilor". Ungurenii se aseamănă în graiu și port foarte mult cu Bănățenii, Țăranii cu Oltenii. Cei dintâi „n'au nici cea mai rudimentară conștiință națională și nici urmă de vreo organizație culturală, economică sau politică. Au — e adevărat — o conștiință etnică: știu că sunt Români și nu Sârbi". Viața lor patriarhală, cu aspectele ei aproape unice în cuprinsul dacoromânesc, trebue cunoscută de cine se ocupă de graiul lor. Până acum 30 ani, când G. Giuglea și regretatul G. Vâlsan au descins printre ei, au fost aproape uitați de noi.

In aceeași „Transilvanie" (LXXII 285—291) iscălește Ion D. Moga un articol „Numărul Românilor în principatul Transilvaniei". Jancsó Benedek e părintele teoriei după care superioritatea numerică a Românilor din Transilvania față de Unguri îndeosebi s'ar explica printr'o imigrare masivă din Muntenia și Moldova în timpul Fanarioților. („A román nemzetiségi törekvések története". Budapest, 1896). Istoriografia maghiară modernă și-a însușit teoria aceasta. I. D. Moga îi arată toată șubre-

©BCU CLUJ

zenia în lumina unor date istorice care nu pot fi desmințite. Desigur că lectura articolului acestuia l-a făcut pe E. Petrovici să-l întregească cu argumente lingvistice în „Românii veniți recent în Transilvania"? „O mulțime de cuvinte de origine maghiară sunt întrebuințate până la Nistru și Dunăre și chiar dincolo de aceste fluvii, ceea ce e un indiciu că populația care le rostește le-a adus din munții Transilvaniei, unde le-a împrumutat dela Unguri" și „Pe hărțile Atlasului ariile de răspândire ale elementelor ucrainene, bulgărești și turcești nu trec de fosta graniță dintre Transilvania și Principatele Române decât în foarte rari cazuri".

Cuvintele pot să pătrundă pe distanțe mari și fără ca populațiunile în graiul cărora își au originea să se deplaseze dela vetrele lor (cf. S. Pușcariu „Limba română" I 205—206, 209, 293—297). Nu ne putem închipui însă colonizări în masă, fără ca cei veniți de pe alte meleaguri să influențeze graiul celora alături de care s'au așezat, mai ales dacă aceștia sunt de aceeași limbă ca și ei. Cine ar mai putea deci să fie destul de naiv, dacă anumite scoupri politice nu-i tulbură înțelegerea, ca să creadă în legenda bizară a românizării Ardealului în epoca Fanarioților?!

„Acesta este adevărul", încheie E. Petrovici, „care nu poate fi combătut decât prin falsificări grosolane și necinstite: surplusul populației românești din Transilvania a mărit, în cursul secolelor, rândurile populației mult mai rare din Munteina și Moldova. Un curent de migrațiune românească din Principate în Transilvania n'a existat niciodată".

Lucrurile nu pot fi văzute altfel. Mi se pare însă că am greșit cu toții, punând imigrările din Transilvania în Muntenia și Moldova pe seama unui „surplus" de populație ardelenească. In Ardeal, unde s'au aciuat în cursul vremurilor tot felul de semințiii, unde au găsit loc deajuns apoi colonii numeroase de Maghiari și de Sași și care ar putea cuprinde și astăzi încă o populațiune cel puțin îndoită față de aceea pe care o are acum, nu poate fi vorba de un surplus de populație.

Strâmtorați de cei care s'au pripășit printre ei, împinși în susul munților, lipsiți de stăpânirea marilor căi de comunicație și a locurilor largi și mai mânoase, deci de orice posibilitate de

©BCU CLUJ

a-şi stiliza viaţa în forme superioare de organizare socială şi de a duce un traiu mai tihnit, Românii ardeleni au trebuit să-şi întindă vetrele, trecând munţii, unde se puteau simţi mai la adăpost şi mai la largul lor. Aceasta a fost o necesitate inexorabilă pentru ei, o chestiune de existenţă şi pentru aceia pe care îi lăsau acasă. Principatele au fost doară un scut puternic al Transilvaniei în tot cursul istoriei noastre împânzite de înverşunate lupte naţionale.

Nici de o „colonizare", în înţelesul iniţial al cuvântului, de o colonizare a Munteniei şi Moldovei prin Ardeleni nu poate fi vorba. Ardelenii venind în Muntenia şi în Moldova, au rămas în ţara lor, în ţara migraţiunilor şi transhumanţelor lor păstoreşti, pe care din strămoşi o ştiau şi o simţeau întreagă a lor, oricâţi uzurpatori s'ar fi strecurat prin ea. Au descins cu *mutările* lor (cf. S. Puşcariu, op. cit. 360) unde dintr'însele au putut să se înalţe cetăţi voievodale, biserici, strălucitoare în podoaba lor de frumuseţe, şi lăcaşuri de cultură, deopotrivă de necesare şi lor şi fraţilor pe care i-au lăsat de partea cealaltă a Carpaţilor. Toată evoluţia aceasta, care seamănă mai de grabă cu o continuă regrupare a neamului, este unul din aspectele subt care se manifestă unitatea organică a întreg pământului românesc şi conştiinţa unităţii noastre naţionale.

Dorul de libertate şi instinctul care împingea în spre o deplină desfăşurare a forţelor creatoare, i-au făcut pe Românii ardeleni să treacă munţii. Aşa se prezintă lucrurile de fapt, ori de câte ori nu ne lipsesc izvoare istorice de informaţie. Bogdan doară n'a „colonizat" Moldova, unde şi-a întemeiat domnia rezimându-se şi pe populaţia românească mai veche pe care a găsit-o acolo, ci a descălecat cu ai săi în părţile moldovene, nu pentrucă Maramureşul nu-i mai încăpea de mulţi ce au fost, ci luptând împotriva apăsării regilor ungari. Persecuţiile religioase şi alte prigoniri de tot felul din chiar timpul Fanarioţilor, deci din veacul XVIII, care este şi veacul răscoalei lui Horia din 1784, au prilejuit emigrări întinse din Ardeal, mii şi mii de familii româneşti trecând în Ţara Românească, dar şi în Moldova şi Bucovina şi lăsând autorităţile foarte îngrijorate de această împuţinare a populaţiei, a cărei revărsare peste munţi n'a putut fi oprită de

©BCU CLUJ

măsurile de pază luate de ele. (cf. I. D. Moga, loc. cit. 288—290). Coborîşul din vetrele Carpaţilor spre răsărit şi miazăzi trebue să se fi petrecut pretutindeni şi în toate timpurile în împrejurări şi din motive asemănătoare.

După E. Petrovici „cele patru" (v. mai jos) „subdialecte" dacoromâne s'au răspândit în patru direcţii din câte o vatră străveche românească, situată în munţii care înconjură podişul Transilvaniei, unde la adăpostul năvălirilor, departe de căile de comunicaţie, s'au păstrat mai bine limba românească şi fiinţa etnică a poporului român. Cele două vaste arii dialectale din Est şi din Sud s'au constituit prin coborîrea din două vetre dela munte a surplusului de populaţie românească în şesurile Moldovei şi Munteniei care aveau o populaţie rară românească" (LXXII 555). Astfel îşi rezumă una din părerile din „Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean", articol în care crede că Moldova şi Muntenia sunt teritorii cu graiuri unitare, pentrucă au fost „relativ recent colonizate", iar „fărămiţarea dialectală a Transilvaniei dovedeşte deci, că aici n'a avut loc o colonizare mai nouă, ci că populaţia e aşezată din timpuri străvechi în aceleaşi locuri, astfel încât limba a avut timp să se diferenţieze după unităţi geografice, determinate de sol, în nenumărate celule dialectale".

Făcând afirmaţiile acestea, E. Petrovici se referă la cele spuse de K. Jaberg cu privire la graiul unitar al Germaniei de Est, în care limba germană şi-a întins hotarele prin colonizare („Aspects géographiques du langage" 31), şi la cele spuse de S. Puşcariu (op. cit. 211[1]) despre deosebirea dintre Moldova şi Muntenia pe de o parte şi Ardeal pe de altă parte (cf. şi DR IX 445—446).

Mi se pare că comparaţia cu Germania de Est nu este prea potrivită. Alta e situaţia într'un teritoriu cucerit, colonizat şi desnaţionalizat, şi alta într'un teritoriu reocupat, în care la o mai veche populaţie, oricât de rară, se adaugă mereu elemente nouă de aceeaşi limbă. „Dacă Dobrogea are o limbă atât de pestriţă", spune S. Puşcariu (op. cit. 209), „cauza este că ea a fost c o l o n i z a t ă

[1]) O greşală de tipar a făcut că în locul pag. 211 să fie indicată pag. 31.

©BCU CLUJ

cu Români din diferite părți. In Bucovina întâlnim în unele sate forme și cuvinte care se deosebesc de cele din satele din împrejurimi și se aseamănă cu cele întrebuințate în Transilvania nordestică. Presupunerea că avem a face cu coloniști veniți din acele părți se confirmă prin documentele care arată un val de emigrări, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, din Transilvania nordestică în Bucovina". Și Bucovina aparține Moldovei și este totuși în cuprinsul acesteia colțul cu graiul cel mai împestrițat. Și l-am putea cita aici și pe G. Weigand în chiar traducerea lui E. Petrovici: „limba din văile râurilor sau din câmpie" (din preajma Someșului și a Tisei) „e mult mai egală decât de pildă în Banat, unde dela un sat la altul, sau chiar în aceeași localitate, se întâlnesc pronunțări deosebite, pentrucă acolo populația a imigrat din locuri diferite și în epoci diferite, pe când aici adeseori întinderi mari au o pronunțare cu totul identică" (LXXII 552, după Jb. VI 11). „Colonizările" prin urmare nu trebue să aibă forță unificatoare, ci dimpotrivă au adesea chiar urmări contrare.

Dar, și desigur lucrul acesta este în gândul lui E. Petrovici, sporul populației românești în Moldova sau Muntenia se datorește unor descinderi din câte o singură vatră. Putem admite însă că vetrele acelea, deosebite între ele, n'au fost și ele fărămițite, deși situate în munți, prin văi și piscuri înalte și că au fost în extinderea lor destul de reduse, ca să poată avea un graiu uniform? Ni le putem închipui având subt acest raport cu totul alt aspect decât graiurile de astăzi din inima Ardealului? Mă gândesc la grupul Meglenoromânilor, ajunși în așezările lor din urmă din aceeași vatră, și ei pe urma deplasării lor un fel de „coloniști", trăind într'un spațiu destul de mic, și totuși cu deosebiri remarcabile în dialectul lor din comună în comună. Aceeași observare se potrivește pentru Istroromâni. Și ne mai reamintim aici, în legătură cu ce am spus despre cele două vetre, că Jeiănii din cealalta parte a lui Monte Maggiore, la destul de mică distanță, nu mai au același graiu ca Istroromânii din celelalte sate din spre Sud.

Alta este, cred, explicarea uniformității linguistice a celor două principate. Muntenia și Moldova și-au dobândit de cu vreme unitatea și autonomia administrativă și politică, au avut ca-

©BCU CLUJ

pitalele și curțile lor domnitoare cu ascendentul lor asupra țării întregi, au avut centre culturale și clasele lor conducătoare și îndrumătoare. Toate acestea sunt factori de unificare ale limbii, care au lipsit cu totul din Ardeal sau cel puțin n'au putut avea în afirmarea lor acolo aceeași amploare ca de cealaltă parte a Carpaților. Găsesc așadar pe deplin întemeiate cuvintele pe care K. Jaberg însuși a găsit prilejul să le scrie după lectura expunerii citate a lui S. Pușcariu din DR IX, deși chiar autoritatea lui a fost invocată pentru întărirea argumentului cu colonizarea Munteniei și a Moldovei: „Ob freilich Siebenbürgen den sprachlichen Habitus der Walachei so entscheidend bestimmt hat, wie es Pușcariu wahrhaben will, möchte ich die rumänischen Historiker und Sprachhistoriker entscheiden lassen. Ältere und jüngere Zuwanderungen aus dem Norden und ihre nivellierende Wirkung sollen nicht geleugnet werden; aber der heutige sprachliche Zustand der grossen Walachei erklärt sich wohl eher aus innenpolitischen und innerkulturellen Vorgängen, wobei die führenden Städte und wechselnden Residenzen der rumänischen Fürsten eine bedeutende Rolle gespielt haben mögen. So würde ich hier eher von einer Expansions- oder Ausgleichslandschaft als von einer Kolonisationslandschaft reden. Dafür spricht einerseits der recht merkliche sprachliche Absatz der grossen gegenüber der kleinen Walachei und andererseits die auch von Pușcariu mehrfach erwähnte Tatsache, dass Südsiebenbürgen einen ausgesprochen walachischen Charakter hat. Die Kartenbilder, die der *ALR* bietet, lassen doch wohl stärkere von Süden nach Norden als von Norden nach Süden gerichtete sprachliche Strömmungen erkennen. Dass es sich dabei nicht nur um ganz junge Erscheinungen handelt, belegt Pușcariu selbst in den eben erwähnten Aufsätzen" („Vox Romanica" V 75—76). In același articol („Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets"), K. Jaberg spune în altă parte: „Dabei wechseln" — e vorba de situația din Ardeal — „die Einflüsse, die teils von den anderssprachigen Bevölkerungsbestandteilen, teils von der Walachei ausgehen, mit innersprachlichen Neuerungsvelleitäten, tastenden Neubildungen, die der Führung ermangeln. Durch die Abwesenheit führender Sprachzentren ist, wie schon Pușcariu dargelegt

©BCU CLUJ

hat, das sprachliche Schicksal Siebenbürgens bestimmt worden" (ib., 80—81, cf. 74).

Pentru înfățișarea lingvistică a Munteniei și a Moldovei se potrivește mai de grabă comparația cu Sicilia decât cu Germania de Est. Sicilia ne reamintește și altfel peripețiile prin care a trecut Dacia noastră. Și peste Sicilia au trecut tot felul de neamuri și de stăpâniri, suprapunându-se elementului romanic și făcându-l să dispară chiar de pe teatrul istoriei: „Cette dernière" — i. e. la Sicile — „a vu se succéder sur son sol les Grecs, les Romains, les Byzantins, les Arabes, les Normands, les Hohenstaufen, les Anjou, les Aragonais; elle a sans doute conservé l'élément latin à travers des dominations succesives, mais après la chute de la domination arabe, elle a subi une nouvelle romanisation. Que celle-ci soit l'effet d'une véritable colonisation italienne, comme le veulent Amari et Hartwig, ou de l'affluence de commerçants venus de la Péninsule et de la préférence des Normands et des Hohenstaufen pour les magistrats italiens, comme le prétend Maccarrone, le fait est qu'il en est sorti pour la Sicile une physionomie dialectale unitaire et quelque peu terne, comme c'est ordinairement le cas dans des régions où affluent les représentants de différents parlers. On note d'ailleurs dans toute l'Italie méridionale, malgré l'originalité et la diversité phonétique de ses parlers, des tendances unificatrices dues d'une part à l'influence du royaume de Naples, qui a réagi de bonne heure contre le morcellement politique, et d'autre part á l'absence de centres régionaux de culture, comparables à ceux de l'Italie septentrionale, qui eussent pu rivaliser avec Naples" (K. Jaberg „Aspects géographiques du langage" 34). Pe când Italia era fărămițită în state și statulețe de tot felul, Sicilia și-a păstrat în genere de-a-lungul vremurilor integritatea administrativă a teritoriului ei, probabil chiar pentrucă și-a pierdut mereu neatârnarea.

S'a vorbit în anii din urmă despre poporul român ca de o „enigmă" și un „miracol", ca de o „minune" că s'a putut păstra în cumpăna tuturor încercărilor care au trecut peste el, atacându-i existența. „Enigma" României nu mi se pare cu mult mai mare decât a Siciliei, cu tot mutismul izvoarelor istorice în ce ne privește pe noi. Numai că la noi rolul peninsulei, al Italiei, l-au

©BCU CLUJ

avut vetrele de românism din naltul Carpaţilor, iar rolul Neapolei unificătoare, centrele politice şi culturale conducătoare. Muntenia şi Moldova constituindu-se ca voievodate, deci ca unităţi politice şi administrative, au desvoltat graiuri mult mai unitare decât în inima Ardealului, mai îndepărtată de influenţa celor două principate. La fel Sicilia apare mult mai unitară decât peninsula Italiei.

Descălecatul din vetrele carpatine desfăşurându-se în direcţii diferite şi în condiţiuni deosebite, structura graiului românesc din Nordul Dunării a primit, după regiuni, înfăţişări diferenţiate.

Când G. Weigand a deosebit, în baza materialului adunat de el pentru atlasul său, trei subdialecte dacoromâne, cel moldovean, cel muntean şi cel bănăţean, în ariile acestora n'au fost cuprinse şi ţinuturile mărginaşe dela Vest şi Nord-Vest ale teritoriului dacoromân. Dacă forme bihorene ca *frak'e, k'ei* şi *g'ink'e* n'ar presupune un stadiu anterior *frat'e, t'ei* şi *d'int'e* ca şi ban. *frats'e*, etc., ar fi socotit şi graiul din Bihor un alt subdialect, Astfel însă graiurile rămase în afară de cele trei arii mari sunt pentru el graiuri de transiţie („Übergangsdialekte", v. introducerea la acel atlas, col. 11).

ALR a pus în tot mai multă lumină aspectul particular al acestor „dialecte de transiţie". K. Jaberg, studiind structura lingvistică a teritoriului dacoromân şi prinzând hărţile ALR I (mare şi mic) în lumina experienţei sale bogate şi minunate în asemenea materie, ne înfăţişează Crişana, Transilvania de Nord şi Maramureşul ca regiuni cu o individualitate linguistică particulară şi cu începuturi de diferenţiere dialectală faţă de partea centrală a Ardealului („das ganze Gebiet von Crişana, Nordsiebenbürgen und Maramureş, das sich auch sonst durch seine Selbständigkeit auszeichnet" . . .; „Im transkarpathischen Gebiet ist zwischen dem siebenbürgischen Kernland und der westlichen und nördlichen Peripherie — Banat, Crişana und Maramureş — zu scheiden"; „Im Gegensatz zu dem, was gleich über das Siebenbürgische zu sagen sein wird, fehlt es dem Westen und Norden Rumäniens nicht an Ansätzen zu eigentlicher Dialektbildung" „Vox Romanica" V 55, 77, 80). E. Petrovici, pomenindu-l pe G. Weigand şi bucuros de a-şi vedea întărite şi de expunerile lui K. Ja-

©BCU CLUJ

berg păreri pe care le-a susţinut în şedinţele Muzeului nostru, desprinde din acele ţinuturi mărginaşe dela apus şi miază-noapte imaginea jucăuşă a celui de al patrulea subdialect dacoromân, îi dă contur clar, determinându-i particularităţile, delimitându-l geograficeşte şi numindu-l „subdialect crişan".

Dintr'o repede ochire reţine şi înşiră fenomenele următoare caracteristice pentru acest subdialect: *nari* p. „nas", *abua* p. „nanănani", *corindători* p. „colindători", *cătătoare* p. „oglindă", *prunc* p. „copil", *mă caut în cătătoare* p. „mă privesc în oglindă", *a pi-ţiga* p. „a ciupi, a pişca", *brâncă* p. „mână", *horeşte* p. „cântă" (numai preotul „cântă"), *tânereţe* p. „tinereţe", *jeme* p. „geme", *o coaste* p. „o coastă", *şi* p. „să" (*şi facă* „să facă"), *perit* s. *uscat* s. *sec* s. *amărît* p. „slab" (fr. „maigre"), *sclab* p. „slab" (fr. „faible"), *subţîr* s. *subţiru* p. „subţire", *irimă* s. *irmă* p. „inimă", *genunche* p. „genunche", *fărină* p. „făină", *frat'e* s. *frak'e* p. „frate". Apoi prin părţile acelea se mai spune *arină* p. „nisip", *iuă* p. „unde", *vă* p. „du-te", *Zo te custe* p. „Dumnezeu să te trăiască", şi se întrebuinţează încă foarte mult infinitivul cu forma veche în *-re: am apucat a punere* p. „am apucat să pun".

Subdialectul crişan se întinde „dela Mureş până la hotarul Maramureşului, peste judeţele Arad, Bihor, Sălaj şi părţi din Hunedoara, Turda, Cluj şi Someş", iar hotarele lui sunt cam următoarele: „la Sud Mureşul; la Est o linie care pleacă dela Mureş în apropierea Devei şi trece pe lângă Abrud, Cluj, Dej şi Baia-Mare; la Nord o linie care trece pe lângă Baia-Mare până la Tisa şi până la Halmei; iar la Vest graniţa etnografică a teritoriului românesc".

Numirea de „subdialect crişan" e pe cât se poate de potrivită şi fericit aleasă, nu numai „fiindcă ţinutul Crişurilor este cea mai mare dintre regiunile care aparţin acestei arii dialectale". Oricât s'ar întretăia izoglosele fenomenelor amintite, ele ocolesc totuşi Crişana. In Crişana se concentrează deci caracteristicele acestui subdialect, Crişana este ţinutul lui mai reprezentativ.

Subdialectul crişan este „cel mai mic ca întindere" şi cel „mai puţin unitar" între subdialectele dacoromâne.

Trecem dela articolul „Graiul românesc de pe Crişuri şi So-

©BCU CLUJ

meş" la „Simbioza româno-slavă în Transilvania", o admirabilă şi revelatoare completare a celui dintâiu.

Inmuierea dentalelor înainte de *e* şi *i* este un fenomen caracteristic ţinuturilor de Vest ale teritoriului dacoromân. Ea cuprinde subdialectul bănăţean şi cel crişan şi părţile vecine, pe o arie care trece la Nord-Est dincolo de Bistriţa şi Târgu-Mureş şi-şi întinde un colţişor până în Moldova de Nord. Fenomenul e necunoscut dialectelor noastre din Sudul Dunării şi nu se găseşte nici în dialectul istroromân. Doar în vremuri mai nouă s'a înregistrat ceva asemănător în Basarabia, dar numai în graiul intelectualilor de acolo, trecuţi înainte de 1918 prin şcolile ruseşti. Asemenea pronunţare basarabeană se explică prin influenţa limbii ruse şi nu are nici un fel de legătură directă cu înmuierea dentalelor dela apus.

La Vest fenomenul are o vechime mare. Cele dintâi reflexe, documentare ale lui apar în nume româneşti de localităţi amintite în documente ungare din sec. XV: *Zelestye*=Sălişte (jud. Turda), *Kernyesth*=*Cârneşti* (jud. Hunedoara), *Begyesth*=Bădeşti (jud. Severin). La fel au ortografiat Ungurii numele de localităţi din părţile apusene până în zilele noastre: *Álgyest* (Aldeşti, jud. Arad), *Botyest* (Boteşti, jud. Severin), *Kerpenyet* (Cărpinet, jud. Hunedoara), în deosebire de asemenea nume toponomastice din Sud-Estul Transilvaniei, unde dentalele *d, t, n* rămân neînmuiate: *Dezsán* (Dejani, jud. Făgăraş), *Marzsinen* (Mărgineni, jud. Făgăraş), *Tiliska* (Tilişca, jud. Sibiu).

„Palatalizarea primitivă protoslavă", citim în articolul lui E. Petrovici, „a luat diferite aspecte în diferitele idiome slave. Astfel palatalizarea pricinuită de vocalele *e* şi *i* s'a menţinut în rusa mare; a evoluat producând din *t* şi *d* adevărate africate asemănătoare celor din Banat în rusa albă şi în poloneză; în limbile slave de Sud (bulgară, sârbo-croată şi slovenă), precum şi în rusa mică (ruteană, ucraineană) palatalizarea dentalelor urmate de *e, i* a dispărut complet. Ceha ocupă, din acest punct de vedere, o poziţie intermediară, deoarece palatalizează dentalele urmate de *i*, dar nu pe cele urmate de *e*. In sfârşit slovaca se alătură la limbile slave care au menţinut sau au desvoltat palatalizarea — rusa mare, rusa albă, poloneza —, desvoltând din *t, d,*

©BCU CLUJ

urmate de *e, i* oclusive palatale identice cu acelea din Ardeal. Un cuvânt rusesc care s'ar transcrie cu litere latine *budete* „veţi fi" se pronunţă de fapt *bud'et'e*. Acelaşi cuvânt îl scriu Polonezii *będziecie* şi îl pronunţă ca Bănăţenii *bengece*. Slavii de Sud (bulg. *bădete*, sârb. *budete*, sloven. *bódete*), Ucrainienii *(budete)* şi Cehii *(budete)* pronunţă cele două silabe din urmă ale cuvântului ca Muntenii şi Moldovenii, cu *d* şi *t* nealteraţi. In sfârşit Slovacii pronunţă cuvântul scris *budete: bud'(g')et'(k')e*".

Vecinii n o ş t r i slavi de astăzi îl pronunţă aşadar pe *de, te, ne* şi *di, ti, ni* cu dentalele nealterate. E foarte probabil însă, încheie autorul, că Slavii pe care i-am avut altădată la apus alăturea de noi, trăind printre noi şi pe unde Ungurii le-au luat locul, au înmuiat dentalele. Se pare, după numele de sate şi oraşe de origine slavă din Transilvania, că au vorbit un graiu înrudit cu graiurile Slavilor din Sudul Dunării, al Bulgarilor mai ales, dar că acolo la Vest i-a cuprins şi pe ei izoglosa dentalelor înmuiate, apropiindu-i subt acest raport de Slavii apuseni, îndeosebi de Slovaci.

Dacă este aşa, înmuierea dentalelor ne vine dela ei, ca o particularitate pe care n'am putut s'o aducem la nici un caz dela Sud şi care mărturiseşte şi ea vechimea noastră în Nord, mai marea vechime decât a conlocuitorilor noştri de aci, căci „în sec. al XIII-lea nu se mai poate vorbi de Slavi în Transilvania". (Despre Dacoslavi, vezi articolul lui E. Petrovici din acest volum al DR). Dentalele înmuiate n'au putut fi la noi mai nouă decât sec. XII.

Desigur, o influenţă de felul acesta acei Slavi n'ar fi putut s'o aibă asupra noastră în epoca lor de desnaţionalizare şi dispariţie, ci doar într'o vreme când graiul lor îşi mai păstra toată vigoarea. Ea pare deci şi mai veche decât sec. XII.

Faptul e foarte interesant pentru judecarea raporturilor intime de simbioză româno-slavă de altă dată. La mulţimea împrumuturilor lexicale de origine slavă se adaugă şi un fenomen de modificare în domeniul fonologiei noastre, şi încă pe o întindere în care, în cea mai mare parte a ei, de multă vreme nu mai avem nici o atingere cu vreo semenţie slavă. Se pare însă că pe acolo se găsesc şi alte urme sporadice ale acestei vechi influenţe slave. Am relevat altă dată un asemenea caz, care priveşte morfologia şi sintaxa noastră *(Da nu-mi t r e b a altă, numa mńiere* şi

©BCU CLUJ

nu-ți treburi nevoește?) din Munții Apuseni, neatestat în altă parte (v. Rev. Fil. II 45—46).

E. Petrovici ne pune în fața unor probleme a căror examinare atentă subt toate aspectele lor ne va aduce importante lămuriri cu privire la istoria limbii românești și trecutul neamului nostru. Cât despre înmuierea dentalelor, acestea au ajuns în evoluția lor ulterioară la diferite stadii, *d* și *t* înaintea lui *e* și *i* putând deveni în cele din urmă chiar *ǧ* și *ć* (cf. ALRM II, h. 258, 321, 203, 213, ș. a.), numai *n* oprindu-se peste tot la forma *ń* (cf. ib., h. 119, 147, 324, ș. a.). Autorul însuși ne atrage atenția că în unele regiuni labialele *p* și *b* și grupurile *cl* și *gl* dau aceleași rezultate ca și *d'* și *t'*, rostindu-se d. ex. deopotrivă *frace* < *frater*, *cept* < *pectus*, *cemi* < *clamo*. (Pentru paralelismul între evoluția lui *t* și *d* cf. *moart'e închid'e, bińe,* sau *moarće, închidźe, bińe.*) Evoluțiile acestea care pornesc dela sunete deosebite și în condițiuni deosebite și se întâlnesc apoi în desvoltări comune, dând aceleași rezultate, trebue lămurite și în raporturile lor cronologice și în toată desfășurarea lor spațială (v. contribuția la chestiunea aceasta dată de I. Pătruț în acest volum al DR). E una dintre întrebările multe pe care ni le pune istoria dentalelor noastre înmuiate în toată complexitatea lor.

Cauza alterării consonantelor de orice fel în limba română e de obiceiu un *i̯* următor (din *i̯e* < *ĕ* sau *i̯i* < *ī* sau din *—i* > *—i̯*). Numai velarele *c* și *g* se palatalizează înaintea orcărui *i* și *e*. Când *i̯* intervine ca element palatalizator, atunci se palatalizează toate labialele, toate velarele, toate dentalele, nu numai una sau numai o parte din aceste categorii de consonante. In ce privește dentalele, în astfel de condițiune *t* devine *ț*, *d* > *dz* > *z*, *s* > *ș*, *n* > *ń* > *i̯*, *l* > *l'* > *i̯*. Înmuierea de care am vorbit îl atinge numai pe *d*, *t* și *n* (câteodată, în regiuni mărginașe ale teritoriului din chestiune, și pe *l*, cf. ALRM II, vol. I, h. 63 și 319) și se produce înaintea oricărui *e* și *i*. E și acesta un indiciu că avem de a face cu un fenomen care ne-a venit de aiurea, dela un superstrat străin.

AL. PROCOPOVICI

©BCU CLUJ

AL. ROSETTI: *Istoria limbii române IV. Româna comună.* Cu 16 hărţi, din care două afară din text. Bucureşti, Casa Şcoalelor şi a Culturii poporului; 1941, p. 121.

Imi reamintesc cu drag de bucuria cu care întâmpinam acum aproape două decenii cele dintâi lucrări ale lui Al. Rosetti. Le-am citit cu sensaţia că într'însele ni se prezenta „un autor în care poţi pune cele mai bune nădejdi", „de apreciabil talent şi simţ linguistic" (DR IV 1162). I-am lăudat apoi lecţia de deschidere a cursului de fonetică experimentală din 1928 ca o „limpede expunere metodică, în care autorul nu se distinge numai prin claritatea stilului său, ci şi printr'o bogată informaţie ştiinţifică" (Rev. Fil. II 140). Se părea că şcoala lui O. Densusianu îşi va găsi în Al. Rosetti o strălucită afirmare a ei şi am dori-o îndeplinită cel puţin de aci înainte.

Am cules atunci din opera lui Al. Rosetti ce putea fi folositor cercetărilor şi documentării noastre, în discuţii ca acelea la care a contribuit cu importante lămuriri, publicând studiul său excelent despre catehismele noastre din sec. XVI, dar i-am dat toată atenţiunea şi când nu ne convingea sau când ne găseam în faţa unor „scăderi inerente aproape tuturor începuturilor" (DR IV, loc. cit.). Când însă aceleaşi afirmaţii, cărora nu le puteam da crezare, se repetau mereu, fără de niciun răspuns la obiecţiunile mele, am înţeles că trebuia să mă resemnez. Sunt însă un optimist fără de îndreptare, care nu poate şi nu vrea să înţeleagă că aprecierile sale iniţiale au fost greşite. O ascensiune strălucită ca a lui Al. Rosetti, cu răsunătoare ecouri în presa din ţară şi având parte de atenţii deosebite şi în lumea ştiinţifică din străinătate, nu poate să-şi găsească justificarea numai prin această „Istorie a limbii române". O aşteptăm de acum înainte.

Citind volumul IV din „Istoria limbii române", apărut de curând, în 1941, am avut o clipă iluzia că întorc foile unei cărţi despre care am mai scris o recensie încă acum vreo 12 ani. De fapt n'a fost iluzie numai, ci multă realitate. In volumul acesta nu există părere privitoare la problemele mai importante din istoria limbii române, de care să nu mă fi ocupat vorbind în DR VI 396—419 despre cartea autorului din 1926 „Recherches sur

©BCU CLUJ

la phonétique du roumain au XVI-e siècle". Trecând prin filtrul vremii, opera lui Al. Rosetti a pierdut tot mai mult din ce i-a fost nota de distincţie dela început.

Al. Rosetti cuprinde problema românei comune — a limbii străromâne, cum suntem mai obişnuiţi să-i spunem — după „prefaţă", „abreviaţiuni" şi „indicaţii bibliografice" între pag. 16—102, urmate de un „indice", de „tabla hărţilor" şi „tabla de materii". Expunerea lui este aşadar de o întindere mult mai redusă decât studiul lui S. Puşcariu „Essai de reconstitution du roumain primitif" (din „Études de linguistique roumaine", 64—120), versiunea franceză a lui „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen" (din „Festschrift Meyer-Lübke" I 17—75). Paginile lui S. Puşcariu sunt mult mai mari şi mai masive, chiar şi ca îngrămădire de material tipografic; ale lui Al. Rosetti mai sunt presărate şi de largi locuri albe şi de 14 hărţi, documente de geografie linguistică, a căror interpretare e lăsată totuşi în seama cititorilor, autorul înfăţişându-ne doar concluziile sale.

Să vrei să prezinţi limba străromână într'un spaţiu atât de restrâns, făcând excursii, nu totdeauna îndeajuns de motivate şi în alte epoci sau în domeniul lămuririlor teoretice şi principiale, e o încercare lipsită din capul locului de sorţi de izbândă. Al. Rosetti şi-o aruncă totuşi în cumpănă cu lucrarea lui S. Puşcariu, care însemnează una din răspântiile mari şi hotărîtoare în istoria linguisticii române. Cercetările asupra limbii române au primit printr'însa orientări nouă metodologice şi principiale şi-i datoresc în mare parte progresele însemnate pe care le-am făcut dela 1910 încoace.

„Dialectele derivate dintr'o limbă comună iau cu sine din trunchiul comun tendinţa de a inova în aceeaşi direcţie, şi grupurile odată separate desvoltă inovaţii la fel... Puşcariu nu a ţinut seamă de acest principiu..." (p. 23), deci „Slăbiciunea argumnetării lui Puşcariu constă, în primul rând, în aceea că face uz de fapte care s'au putut produce tot atât de bine în mod separat, în fiecare dialect, după despărţire. Rezultă de aici că trebuesc reţinute numai acele fapte într'adevăr caracteristice, care să poată constitui o bază sigură pentru teorie, ca acelea înşirate aci mai jos, la p. 29 sq.".

©BCU CLUJ

Nu înțeleg de ce „teorie" e vorba aici. Nu știu de asemenea că S. Pușcariu sau altcineva ar fi crezut lipsit de importanță faptul originii comune a dialectelor noastre pentru desvoltarea lor ulterioară. Că inovații similare pot să apară nu numai în graiuri înrudite, dar până și în limbi care n'au avut nici o atingere, este un fapt de domeniul locurilor comune. O discuție este cu putință numai cu privire la întrebarea dacă și întru cât asemenea fenomene asemănătoare sau chiar identice au și cauze comune, în împrejurări istorice și culturale de același fel, în tendințe identice, predispoziții de aceeași origine, etc. Toate acestea sunt probleme principiale pe care S. Pușcariu le-a supus de repetite ori unei temeinice și luminoase cercetări, între altele în studiul lui „Despre legile fonologice" DR II (1922), 19—84 (și am putea cita și multe alte pagini mai vechi și mai nouă, până la recentul volum „Limba română" I). Obiecțiunea lui Al. Rosetti privește însă numai acele inovațiuni din dialectele noastre, care cu toată identitatea lor ar fi ulterioare epocii noastre comune[1]). Dsa pornește prin urmare să așeze mai multă ordine acolo unde S. Pușcariu a lăsat lucrurile învălmășite, căci „încercarea dlui Pușcariu, publicată în 1910, și republicată, cu adaosuri, în 1937, pune problema, fără să o rezolve. Densusianu a ocolit problema; d. Șiadbei s'a mulțumit să o schițeze, iar Philippide nu a văzut importanța ei" (p. 6).

Am înțeles în sfârșit care este rostul acestei cărți noua despre româna comună, neînțeleasă, ocolită sau greșit prezentată de Philippide, Densusianu și Pușcariu!

Expunerea lui Al. Rosetti are două părți. „Am reținut numai faptele care au s a n s e de a se fi petrecut în perioada de comu-

[1]) Dela Miklosich încoace linguiștii nu se mai îndoesc că limba străromână și-a avut și ea deosebirile ei dialectale sau regionale. Despre natura acestora nime nu și-a putut face o idee clară. S. Pușcariu nu și-a scris studiul citat, ca să facă dovada că în epoca străromână au existat inovațiuni și ca să arate care dintre inovațiunile comune celor patru dialecte îi aparțin sau ba, ci ca să ne înfățișeze fapte sigure privitoare la lipsa de uniformitate absolută în graiul Străromânilor și la problemele în legătură cu acestea. Prin urmare problema „nerezolvită" de S. Pușcariu nu numai că n'a fost deslegată de Al. Rosetti, dar nici n'a fost supusă cercetării lui. O atinge doar tangențial, vom vedea cum.

©BCU CLUJ

nitate a limbii române, eliminând din prima parte a expunerii noastre inovaţiile care s'au p u t u t produce în mod independent la sudul şi la nordul Dunării, după despărţirea grupurilor, şi consacrând examinării lor partea a doua a cărţii noastre" (p. 26, sublinierile sunt ale noastre). Dar dacă e vorba de lucruri care au numai „şanse" sau ar „putea" numai să fie adevărate, dacă autorul însuşi nu mai este sigur de criteriile pe care îşi întemeiază opiniile şi cu care îşi motivează rostul lucrării sale, atunci aceasta s'ar fi putut opri aci.

Nu ni s'ar povesti deci că în cursul epocii române comune „un grup de populaţie (strămoşii Aromânilor) a stat izolat de grosul populaţiei (strămoşii Dacoromânilor)" (p. 5—6), că aşa s'ar explica „divergenţele dialectale dintre dacoromână şi aromână, ivite în timpul epocii de comunitate" (p. 17, cf. 22), că epoca română comună „se sfârşeşte atunci când grupul ce era să formeze dialectul de sud al limbii române se desface de dacoromâna" (p. 20), grupul aromân deplasându-se spre Sud (p. 16). Totuşi „pentru a explica ivirea divergenţelor linguistice în două puncte apropiate ale unui teritoriu linguistic unitar, nu este necesar să presupunem că grupurile au fost despărţite unul de altul . . ., nu e nevoie să presupunem că grupul care a devenit ulterior aromâna a fost separat încă dela origini de grupul dacoromân . . . „cu atât mai mult cu cât avem motive să credem . . . că strămoşii Aromânilor au locuit în apropierea centrului românei comune . . ., ci e suficient să admitem că, începând dela un moment dat, strămoşii Aromânilor nu au mai fost în contact cu strămoşii Dacoromânilor" (p. 98—99).

Există deci o epocă de comunitate între Dacoromâni şi Aromâni, cu un teritoriu linguistic unitar, epocă în care cei din urmă, trăind în apropierea centrului românei comune, au fost totuşi izolaţi de cei dintâi şi care ia sfârşit când cele două grupuri se desfac (din izolarea lor, deci din lipsa lor de comunitate?), Aromânii mutându-se la Sud. Izolarea centrală explică divergenţele lor de origine străromână, afirmă autorul cu toată hotărîrea în introducere, dar în încheiere declară tot atât de categoric că e de prisos să presupunem asemenea separare.

„Expunerea noastră", ne spune dsa, „e bazată pe convinge-

©BCU CLUJ

rea că megleno-româna este o ramură a aromânei, iar istro-româna o ramură a dacoromânei. Această constatare este de o mare importanță pentru economia expunerii, întrucât, luând-o drept bună, rezultă că există numai d o u ă elemente care să fie comparate între ele: dacoromâna și aroma^na, iar nu p a t r u elemente. De aceea, în cursul expunerii, s'a recurs la mărturia megleno-românei și istro-românei numai atunci când lucrul a fost necesar și, în genere, când mărturia aromânei lipsea" (p. 6—7). Cititorul e invitat așadar să facă și el confuzia între noțiunile de „convingere" și de „constatare", să „ia drept bună" părerea autorului și să răsufle ușurat că nu mai trebue să ostenească, decât în caz excepțional, cercetând și aspectele dialectale istro- și megleno-române, căci „cu prilejul alcătuirii prezentului volum, am revizuit opinia noastră în această chestiune și am ajuns a crede că ea poate fi menținută, întrucât n'am găsit împotriva ei argumente valabile" (p. 6).

Așa nu se poate trece cu aere de-a-tot-covârșitoare suveranitate peste părerile altora, mai ales când nu sunt chiar dintre cei mai neînsemnați și mai nepricepuți în materie. Cititorul, oricât de umil, are dreptul să afle care sunt insuficiențele raționamentelor lor și de ce oare argumentele lor nu sunt „valabile". Cunoaștem cel puțin în liniile ei mari istoria expansiunii ai cărei supraviețuitori sunt Istroromânii și caracteristicele dialectului lor în comparație cu graiurile din celelalte regiuni românești. (v. S. Pușcariu „Studii istroromâne" II 1—61, 271—344). Drumurile pe care au umblat strămoșii Istroromânilor nu duc în spre ținuturile dacoromâne, de unde și-ar fi luat începutul, și nici dialectul lor nu are înfățișarea vreunui graiu dacoromân transformat în patria lui nouă. Meglenoromânii au coborît din patria străromână în așezările lor de apoi pe alte căi decât Aromânii, sunt de alt tip antropologic decât aceștia și au în graiul lor vechi particularități comune cu Dacoromânii sau chiar cu Istroromânii care nu pot fi derivate din aromână (v. Th. Capidan „Meglenoromânii" I 5—95). Cei care am studiat istoria raporturilor noastre interdialectale, cercetând problemele ei fundamentale în toată complexitatea lor, și nu ne-am oprit numai la anumite apropieri, credem că cele patru dialecte au luat naștere deopotrivă din graiul

©BCU CLUJ

străromân. Dar dacă cumva nu acesta ar fi adevărul şi dacă aci mai sunt îndoieli de înlăturat, în jurul unor fapte care se cer lămurite mai bine, atunci un studiu asupra românei comune ar trebui să dea cu atât mai mult toată atenţiunea megleno- şi istroromânei. Ar trebui să se facă cel puţin dovada că există aspecte comune istro- şi dacoromânei, pe de o parte, şi megleno- şi aromânei, pe de altă parte, care nu pot fi străromâne, iar istro- şi meglenoromâna ne-ar oferi criterii şi mai sigure şi mai obiective de cunoaştere a ce este şi ce nu este străromân, potrivit cu cele două capitole a căror deosebire Al. Rosetti o consideră meritul principal al lucrării sale. Orice cercetare linguistică e compromisă din capul locului, dacă desconsideră vreunul din cele patru dialecte. La urma urmelor, punând cele două grupuri faţă în faţă, dece n'am preferi să facem comparaţia între istro- şi meglenoromână, în loc de între daco- şi aromână, la caz că de fapt n'ar fi nevoie să ne adunăm materialul din toate patru dialectele. Dacă autorul însuşi a găsit că este necesar să ne înfăţişeze în 14 hărţi anumite deosebiri regionale dacoromâne, dacă a crezut că se cuvine să ţie seamă de „divergenţele notabile" între graiurile aromâne vorbite „de grupuri umane care trăiesc separate unele de altele" (p. 7), dacă atât de adesea o formă regională are darul de a pune o problemă în lumină cu totul nouă, atunci nu trebuia, cu atât mai puţin, să scoată din orbita vederilor şi raţionamentelor sale dialectul istrian şi cel meglenit. Oricum, trăim într'o vreme în care am învăţat ceva şi din teoria ariilor lui M. Bartoli. Ca arii laterale şi mai izolate, cele două dialecte primesc o însemnătate sporită pentru explicarea aspectelor antedialectale.

In cele vreo câteva pagini, autorul se citează de 65 de ori (cf. p. 103—104), chiar şi pentru păreri şi constatări care sunt ale altora. Ne trimite d. ex. pentru etimologiile arom. *afreaţă, păl'ur, şil'e* la ILR I² (Al. Rosetti „Istoria limbii române" I, ed. 2-a), p. 167, 175, 176, iar la locurile citate aflăm că etimologiile acestea au fost date de P. Papahagi *(afreaţă, păl'ur)* şi de G. Giuglea *(şil'e)*. Şi de astă dată cititorul va trebui să înţeleagă că părerile lui P. Papahagi şi G. Giuglea nu mai au nici o importanţă, că-l priveşte numai faptul că etimologiile acestea au fost admise de Al. Rosetti. Incolo, tabloul acesta de „elemente latine păstrate

©BCU CLUJ

în aromână și megleno-română, care nu figurează și în dacoromână (istro-româna nu conține elemente latine de această categorie)" nici nu-și are rostul în capitolul acesta („partea I") al inovațiilor străromâne. Aspecte și elemente l a t i n e, păstrate în limba română nu pot fi rânduite printre înnoirile acelei epoci. Înșirarea aceasta de „elemente latine păstrate numai în aromână" (p. 70—76) e însă și de o neîngăduită superficialitate, care o despoaie de orice valoare științifică. Exempli gratia: lat. *caprinus* nu s'a păstrat numai în arom. *căprină (cîprină* „laine de chèvre"), ci și în dacorom. *căprină* „oaie cu lână lungă și necreață, teioasă și aspră" (care nu poate fi o formă substantivată a lui *căpriu*, cf. DA s. v. *capră*, p. 111). — Că arom. *coacă* „crestătură la urechea unei oi" ar deriva de fapt din lat. *coccum* „Fruchtkern", nu este prea sigur, după cum se poate înțelege chiar din ce spune W. Meyer-Lübke (REW[3] 2009), la care ne trimite Al. Rosetti; cf. V. Bogrea, DR V 801, citat de Meyer-Lübke, dar și de Th. Capidan „Aromânii" 146. Nu se putea trece însă cu vederea la nici un caz că chiar după REW[3] (loc. cit.) lat. *coccum* ar avea continuatori, deși cu alt înțeles, și în dacoromână, că alături de *coacă* există și în aromână, ca și în dacoromână, și forma *cocă* (la Aromâni cu înțelesul de „orice fruct, orice lucru de mâncat", v. I. Dalametra „Dicț. macedo-român", la noi cu alte înțelesuri), că acest cuvânt face parte din graiul copiilor, având o largă răspândire prin limbile romanice și în toate limbile din preajma noastră și că s'ar putea să fie numai înrudit cu lat. *coccum*, fără ca să-l continue chiar pe acesta (cf. DA s. v. *cocă*[2]). — Arom. *săin* „[despre] lâna care conține peri albi, aspri; lână nu tocmai bună" < lat. *suinus* „zum Schweine gehörig", e negreșit o etimologie „îndoioasă", dar cuvântul există și în dacoromână (cf. Th. Capidan „Aromânii" 147). Oricum, cine îl apropie, fie chiar numai ipotetic, de lat. *suinus*, nu trebue să uite de dacorom. *sain* „Schweinefleisch" (cf. TDRG). Și apoi, chiar forma *săin* o citează I. A. Candrea (Dicț. „Cartea Rom.") din Budai-Deleanu cu un înțeles apropiat de al arom. *săin*. Cuvântul având în accepțiunea aceasta o răspândire largă și la noi, mai putea fi descoperit în O. Densusianu „Graiul din Țara Hațegului" 332, în Șt. Pașca „Glosar dialectal", în G. Pascu „Despre cimilituri" 37, 235.

©BCU CLUJ

iar definiția din revista „Ion Creangă" IV 59: *săină* „laie, c e n u ș i e, î n d o i p e r i", îi confirmă pe deplin identitatea cu arom. *săin*. Chestionarul lui Hașdeu îl însemnează pentru Argeș și Mehedinți (H. I 6, IX 92). — Megl. *nuìbari* nu poate fi citat ca element latin care s'a păstrat numai în aromână, căci și Istroromânii, al căror dialect, zice autorul, „nu conține elemente latine de această categorie", îl au pe *ăniurbă* (cu același înțeles) < **in-obviare* (cf. S. Pușcariu „Studii istroromâne" II 214), reamintindu-ni-l și pe dacorom. *uib* (și *oib*) < *obvius, -um* (v. V. Bogrea în DR I 259, cf. REW[3] 6026, S. Pușcariu „Limba română" I 231). *Uib* se găsește la noi numai în expresia *în uibul . . .*, iar I. A. Candrea „Dicț. Cartea Rom." îl derivă din *in-obvio* (cf. *in obvio classi esse* „a întâlni flota" la Ovidiu). — Pentru arom. *k'ipurari, k'iurari* și *lălătoare (lîlîtoari* < *laborare)* nu se putea trimite alături de Candrea-Densusianu „Dicț. et. al l. rom." și la REW[3]. Meyer-Lübke nu amintește în articolele citate niciuna din formele acestea și nici vreo altă formă română, iar O. Densusianu îl derivă pe *lălătoare* din **laboratoria* nu din *laborare*. — Forma *g'ing'iți* se citează la p. 72, iar arom. *ying'iți* la p. 74, ca și când n'ar fi vorba de două variante ale aceluiași cuvânt (< *viginti*), ci de două cuvinte deosebite.

Deși cartea lui Al. Rosetti a apărut în 1941, ea nu ne trimite nici în „indicații bibliografice" (p. 11—15), nici în vreun alt loc la S. Pușcariu „Limba română" I, Buc. 1940. Autorul n'a mai putut să pună la contribuție și opera aceasta, dar trebuia să înțeleagă dintr'însa cât de greșit este în concepțiile sale fundamentale și să tragă consecințele cuvenite. Mi se pare inadmisibil și împotriva tuturor bunelor tradiții științifice să scoți un manual curând după publicarea altei opere în ale cărei pagini găsești tratate aceleași chestiuni, fără ca s'o semnalezi și fără ca să te explici de ce îl îmbii pe cititor pe cu totul alte căi, pe care le vei fi crezând mai luminoase sau cel puțin utile încă. Numai cu asemenea metode le poți trezi iluzia până și unor intelectuali de distincție, dar nepreveniți, că „există în curs de publicare, d o u ă opere monumentale care onorează cultura noastră: „Limba română" a dlui Sextil Pușcariu . . . și „Istoria limbii române", din care dl Al. Rosetti a dat la iveală în timpurile din urmă al trei-

©BCU CLUJ

lea volum" („Transilvania" 72, p. 522). Şi totuşi în acest al patrulea volum al acestei opere monumentale se reproduc două hărţi din „Limba română" I, harta „Aromânii şi Meglenoromânii. După G. Weigand şi Th. Capidan", războtezată „Dialectele române din Peninsula Balcanică. (După G. Weigand şi S. Puşcariu)" şi harta „Istroromânii. După S. Puşcariu", cu titlul schimbat de „Istro-româna (După S. Puşcariu)".

Cât despre seriozitatea şi discernământul critic cu care au fost examinate faptele linguistice şi trecute în partea I („Româna comună") sau în partea II („Inovaţii paralele posterioare epocii române comune") a lucrării, ne vom opri doar la vreo câteva lucruri alese la întâmplare.

Palatalizarea labialelor ar fi recentă în dacoromână („atestată în secolul al XVI-lea numai pentru *f* şi *p*", unele regiuni neavând labiale palatalizate nici astăzi încă), mai veche în aromână, „întrucât aici inovaţia este generalizată", iar în meglenoromână „în regulă generală, oclusivele labiale şi fricativele labiodentale nu sunt alterate". Oricât de vechiu chiar la Aromâni, fenomenul palatalizării s'ar fi produs totuşi numai după epoca străromână. Cum se face însă că labialele apar alterate la Meglenoromâni numai în cuvinte de origine latină şi rezistă chiar şi în asemenea cuvinte influenţei lui *-i* flexionar (v. Th. Capidan „Meglenoromânii" I 125, 140, 158)? Numai constatarea aceasta singură ajunge ca să ne convingă că palatalizarea labialelor este străromână şi că meglenoromâna nu poate fi un subdialect al aromânei, despărţit de aceasta într'un veac mai nou decât ale epocii străromâne. Nu este adevărat nici că labialele meglenoromâne ar fi în „regulă generală" nealterate. La Meglenoromânii *b* este singura labială care rămâne peste tot nepalatalizată[1]), *f* s'a palata-

[1]) Obiecţiunea făcută de O. Densusianu că megl. *jireaghiă* „măsură de tort lucrat" ar dovedi că Meglenoromânii l-ar palataliza şi pe *b* („Grai şi Suflet" II[2] 370) a fost neîntemeiată. Derivarea cuvântului aromân *(jireagl'e*, Th. Capidan „Meglenoromânii" III 161) şi meglenoromân din paleosl. *zrĕbij*, susţinută şi de Th. Capidan sau a dacorom. *jirebie* „treizeci de fire de tort, formând o unitate de măsură" este inadmisibilă. I se opun motive de ordin semantic (v. DA. s. v. *jirebie)*. Apoi arom. *jireagl'e* are un *l'*, care nu s'ar prea putea explica, dacă ar trebui să pornim de fapt dela paleosl. *zdrĕbij* s. bulg. *zrebij* „soartă, sorţi". Prin urmare etimologiei acesteia nu i se îm-

©BCU CLUJ

lizat în toate cazurile, iar celelalte consonante apar când nealterate, când palatalizate, dar în acelaşi cuvânt întotdeauna la fel (ib. 121—124).

Al. Rosetti citează după Th. Capidan „Aromânii" 292 u. şi 294 u. şi vreo câteva forme aromâne cu labiala nepalatalizată: *vin, vizur, pică* pe lângă *yin, yedzăre, k'ică* şi cuvântul *merdu*. Dintre formele acestea niciuna nu dovedeşte că în aromână ar exista cazuri excepţionale de absenţă a palatalizării labialelor. Arom. *pică* ar putea să-l aibă pe *p* ca element onomatopeic, precum arăta Capidan în altă parte, dar este mai probabil un meglenoromânism (megl. *pic*), întrucât nu e atestat decât pentru comuna Livădz din Meglen, comună care se găseşte în marginea ţinutului meglenoromân şi în nemijlocit contact cu el. Forma *vin* nu este aromânească, ci doar Grecii din satul epirot Shoreţana o întrebuinţează în graiul lor secret, alcătuit numai din cuvinte aromâneşti, afirmă Th. Capidan. Că Grecii shoreţeni ar fi împrumutat-o dela Aromâni încă într'o vreme când aceştia spuneau *vin*, e ce mi se pare mai puţin probabil. Ar trebui să se facă cel mult dovada că ei se folosesc şi de alte expresii aromâneşti cel puţin tot atât de arhaice. Mai probabil avem de a face în cazul acesta cu influenţa it. *vino* (cf. şi alb. *vên-a* „vin" şi grec. βίννη „bragă, malţ"). Forma *vizur* din Ohrida prezintă faţă de *yedzăre* (atestat numai în *ţe yedzăre-n'i h'iĭ* din Perivoli, Th. Capidan, op. cit. p. 302) şi alte neregularităţi, în afară de *v* pentru *y: i* în loc de *ie, z* în loc de *dz*. Până a putea face afirmaţii categorice în baza ei, rămâne să se vadă mai întâi ce influenţă i-a dat toată înfăţişarea ei neaşteptată, la caz că este într'adevăr numai o variantă a lui *yedzăre*. Arom. *merdu* „excremente" (după Mihăileanu), întrebuinţat altă dată adesea în înjurătura *merde* în Bitolia, nu derivă din *mĕrda*. Nu se potriveşte cu cuvântul latin nici după gen,

---

potriveşte numai faptul că nu cunoaştem niciun alt caz de palatalizare a unui *b* meglenoromân şi încă într'un cuvânt de origine slavă! — Ţârnereca are palatalizarea aromână, nu meglenoromână. In comuna aceasta găsim plurale ca *guluchi* (încolo megl. plur. şi sing. *gulup*<mbulg. *gulăp*), deci cu *k'* într'un element slav şi înainte de *-i* sau forme ca *chicăses (arom. ak'icăsescu)*<grec. ἀπεικάζω, deci cu *k'* într'un element grecesc şi în silabă neaccentuată.

©BCU CLUJ

nici cu al său *e* în loc de *je*. Întrebuinţarea lui ca injurătură, în forma *merde*, ne reaminteşte turc. *merdud* s. *merdut* „repoussé, rejeté, non accepté, abject, maudit". Şi împrejurarea că arom. *merde* are în silaba întâia un *é*, nu *eá*, arată că nu prea poate fi decât un cuvânt destul de nou. Traducerea „excremente", dată cuvântului aromânesc, pare că-şi găseşte explicarea în etimologia greşită (< lat. *mĕrda)* şi poate şi prin apropiere de franc. *merde!* „exclamation grossiere, pour rejeter qqch., repousser qqn.".

La obiecţiunile mele privitoare la palatalizarea labialelor s'ar mai putea adăuga multe altele, ca îndeosebi acelea pe care i le-am făcut lui Al. Rosetti în DR VI 411—419, dar de astă dată cu regretul că din expunerea dsale a dispărut „temeinicia" pe care i-am recunoscut-o totuşi atunci.

Că forme onomastice ca *Qrud, Fichur, Boul* (adecă *Crud, Fecior, Boul)* atestate în diplomatica sec. XIII şi altele de felul lor nu pot face dovada că în acea epocă a dispărut *-u* (p. 89), am arătat în DR VI 405—408. Lucrul a fost lămurit acum definitiv de colegul E. Petrovici, acesta arătând în acelaşi timp şi cât de greşită e părerea autorului (p. 88, 90—91) că palatalizarea consonantelor (deci şi a labialelor) şi rolul pe care îl are în morfologia noastră opoziţia între consonantele muiate şi nemuiate (dure şi moi) ar fi urmarea unei influenţe a limbilor slave meridionale (v. acest volum al Dacoromaniei, p. 132—137).

Altă dată autorul a fost de părerea că plurale ca *parţi, carţi* ar fi putut exista în sec. XVI doar în Transilvania de Nord, nu ca forme arhaice, ci pe urma unei substituiri analogice a lui *a* în locul lui *ă* („Recherches" 82). Acum susţine despre apariţia lui *ă* în pluralele *părţi, cărţi* că „fenomenul e recent, în dacoromână, întrucât în textele din secolul al XVI-lea mai găsim atestate forme cu *a: carţi, cetaţi, corabii, întrebari"* şi că „fenomenul apare, uneori, şi în aromână" (p. 96). N'a avut dreptate nici atunci (cf. DR VI 409) şi n'are nici acum. Textele în care se găsesc numai forme de felul lui *carţi* reprezintă numai o anumită regiune a teritoriului dacoromân. Nu se pot trage concluziuni pentru întreg cuprinsul unei limbi dintr'un aspect doar regional al ei. Autorul însuşi constată că forme ca *nari* există şi astăzi în „nord-vestul domeniului dacoromânesc" (ib.). Dacă se vor păstra acolo încă

©BCU CLUJ

sute de ani, însemnează că pluralele cu *ă* vor rămânea „recente" de-a-lungul veacurilor? La Aromâni pluralele acestea cu *ă* nu apar numai „uneori", forme cu *a* putându-se cita numai din scriitorii lor din sec. XVIII. Dar despre toate acestea, vezi în DR IX (1938), p. 68—84, studiul pe urma căruia răsare și întrebarea dacă nu există cumva un „Umlaut" *(a > ă)* înainte de *i* și în limba română, apropiind-o de limbile romanice (v. mai jos).

Inexactități ca aceasta despre pluralele aromânești cu *ă* întâlnim și altfel în cartea aceasta. „Proteza lui *a-*", scrie autorul, „nu e neobișnuită în istro-română; cf. istr. *abate* „bate", *acâsę* „casă", *aseara* „seară" (Puşcariu, Istr., II, 68 sq.)" (p. 39). Dar S. Puşcariu, la care ne trimite, susține la loc. cit. (exact p. 67—70) chiar contrariul: „Ca la Megleniți, *a* inițial neaccentuat d i s p a r e adesea la Istroromâni" (cf. „*a* inițial păstrat încă în Jeiăni și odinioară și în Schitazza, tinde în Val d'Arsa să amuțească", id. p. 343, cf. 337), iar istrorom. *acâsę* și *aseara* nu însemnează „casă" și „seară", ci „acasă" și „aseară", pe când *abat* (din glosarul lui Maiorescu) este corespondentul dacorom. *abat* și poate un dacoromânism.

O inovațiune străromână ar fi „superlative" formate cu *mult* ca dacorom. *multu milostiv* sau arom. *multu muşatu*. Deschid dicționarul cu care îmi pregăteam lecțiile mele de latină ca elev de liceu și găsesc citate într'însul exemple ca *vir multum bonus* din Cicero sau ca *multum dissimilis* din Horat. Ce am inovat deci?

„*l* velar latin intervocalic a trecut la *r* (afară de cazul când era urmat de *e, i* v. mai sus)", iar pentru confirmarea regulei și a excepției ei se dau exemple ca *burete* < *boletus, care* < *qualis* (deci cu *e* după *l!*) și *păr* (arom. *per*) < *pilus* (p. 56). „Mai sus", unde suntem trimiși, aflăm că „*l* latin urmat de *e, i* sau de *e, i* în hiat, a fost muiat și a dispărut, în dacoromână, pe când în aromână s'a menținut muiat" (ib.), iar și mai sus că „în dr. *merg, vărs* (I sing. ind. pr.) < lat. *mergo, verso, e* nu a fost diftongat, din cauza influenței ocluzivei labiale precedente, care a provocat trecerea lui *e* la *ă*" (p. 29), trecere care „s'a petrecut la o epocă recentă", ca d. ex. în „*bătrîn* < lat. v. *veteranus*" (p. 30). Ne întrebăm uimiți cât de recentă trebue să fie deci diftongarea lui *ĕ*

©BCU CLUJ

accentuat şi de ce spunem *piept* şi nu *păpt? E* palatalizează după Al. Rosetti consonantele precedente chiar fără să devie *je* mai întâi. In *deus* < *zeu* „alterarea consoanei iniţiale ... a fost provocată de vocala prepalatală" ca şi în *caelum* > *cer* sau *gelu* > *ger* şi „nu e nevoie să presupunem că numai diftongul *ye* (< *e*) a provocat fenomenul (Densusianu, H. d. l. r., II, 18)" (p. 30). Ni se atrage atenţiunea din adins că „*e* nu a fost diftongat în *ye*" în *bene* > dacorom. *bine,* arom. *g'ine* şi *dentem* > dacorom., arom. *dinte* (ib.). Şi autorul nu simte nevoia să ne arate de ce în cazurile acestea în aromână *b* a fost palatalizat, iar nu şi *d*. Nu ajunge să înţelegem că ce credea O. Densusianu (loc. cit.), ce ne mai îndârjim să credem toţi ceilalţi din ţară şi străinătate şi ce ştiu studenţii noştri din cele dintâi lecţii ale lor, nu este adevărat?

Diftongării lui *é* şi *ó* înainte de *a (ă)* sau *e,* pe care alţii ne-am deprins să o numim metafonie, îi zice „Umlaut" şi se foloseşte de prilejul acesta, ca să ne facă teoria „Umlaut"-ului în limbile romanice. „Fenomenul este caracteristic pentru limbile germanice ... şi pentru română. Româna ocupă, în această privinţă, un loc aparte printre limbile romanice, care cunosc fenomenul de „Umlaut", dar nu şi diftongarea" (p. 31—34, cf. p. 99—100, unde se mai chiamă şi „inflexiune"; pentru termenii de „metafonie" şi „inflexiune" în uzul linguiştilor francezi v. J. Marouzeau „Lexique de la terminologie linguistique"). Prin urmare în ce priveşte „Umlaut"-ul, limba română se deosebeşte, ca şi limbile germanice, de limbile romanice, iar acestea cunosc totuşi „Umlaut"-ul, dar nu şi diftongarea, şi diftongarea e „Umlaut". Desigur, autorul s'a gândit, ca şi în „Recherches" p. 135—142, la faptul că condiţiunile în care se produce metafonia — de ce am evita termenul francez? — nu sunt aceleaşi în toate limbile. Dar lucrurile, care altfel nici nu privesc problema străromânei, se puteau spune mai limpede, cu mai multă precizie în fond şi formă, şi într'un stil mai puţin savant.

„Nu înţeleg" scrie E. Petrovici în recensia amintită mai sus (p. 136), „de ce aminteşte R. la p. 41 trăsătura caracteristică a fonetismului limbii slave comune (şi al paleoslavei) de a avea silabe deschise. Aceasta nu are niciun raport cu niciun fenomen

©BCU CLUJ

fonetic românesc" (cf. şi I. Iordan în Bul. „Alexandru Philippide" VII-VIII 348). Enigma se lămureşte în acest volum. V.-slav. *rana* ar fi dat *rană*, nu *rână*, pentrucă *n* a fost exploziv (nu imploziv ca în lat. *canem* > *câne* d. ex., închizând silaba întâia). „Faptul că rotacismul nu apare în aromână concordă cu situaţia diferită a lui *-n-* în acest dialect (v. mai sus, p. 46): aci *n* nu a nazalizat vocala precedentă; fiind tratată ca explozivă, consoana nu a putut inova" (p. 50—51). Dar pe astfel de căi ajungem la concluziunea că *n* din arom. *câne* a fost imploziv, pentrucă l-a prefăcut pe *a* în *â*, a fost exploziv pentrucă dialectul aromân nu cunoaşte fenomenul nazalizării şi al rotacismului! Părintele acestei teorii a silabelor când închise, când deschise este Anton B. I. Balotă, iar Al. Rosetti a intrat în cercul vicios (cf. DR IV 1153—1162 şi 1168) al acestuia, fără ca să-şi dea seama în câte şi în ce fel de contraziceri se încurcă.

Dar de ce aş mai continua. Cartea întreagă se prezintă din pagină în pagină şi în fiecare rând al ei la fel. Te miri cum au putut să încapă în aşa de puţine pagini atâtea aberaţii. Cât de „în curent cu actuala stare a studiilor linguistice despre vieaţa limbii române" (Bul. „Alex. Philippide" VII-VIII 345) este această istorie a limbii române, cât de documentată în concepţiile ei şi cât de îngrijită în informaţiile culese din alţi autori, se poate vedea şi din recensiile la vol. I ed. a 2-a şi la vol. III de G. Giuglea („Langue et littérature" I² 291—302), de Th. Capidan (ib. 308—312) şi de E. Petrovici (DR X 128—146). Aşa nu se onorează cultura noastră, nu se cinsteşte şi nu se serveşte cugetarea noastră ştiinţifică, oricât de monumentală ne-ar fi opera.

AL. PROCOPOVICI

ŞT. CIOBANU: *Începuturile scrisului în limba românească.* AAR., Bucureşti 1941, p. 58 şi 18 planşe.

PROF. N. SULICĂ: *Catehismele româneşti din 1544 (Sibiu) şi 1559 (Braşov). Precizări cu privire la izvoarele lor.* Extras din anuarul liceului „Al. Papiu Ilarian" din Târgu-Mureş. 1936, p. 15—69.

©BCU CLUJ

Ecouri din largul zărilor basarabene dau un colorit original şi interesant stilului şi argumentării lui Ştefan Ciobanu. Academicianul nostru are îndeosebi meritul, care nu poate fi preţuit indeajuns, de a îmbogăţi informaţia noastră, punând din plin la contribuţie literatura ştiinţifică rusească de dinainte de 1918 şi autori ucraineni şi poloni mai vechi şi mai noi. Atenţiunea ni se îndreaptă mai ales asupra observaţiilor făcute în lucrarea de faţă în legătură cu organizaţia bisericească şi vieaţa cărturărească din Maramureşul de altă dată.

Problema celor dintâi traduceri româneşti e de importanţă capitală pentru istoria literaturii şi a limbii române. St. Ciobanu, examinând părerile predecesorilor săi, supune deopotrivă criticii sale autori de mare reputaţie ştiinţiifică, ale căror teorii se întemeiază pe argumente de toată greutatea, şi alţii de mai puţină seriozitate. Se pare că îi dă mai multă dreptate lui Milan P. Şesan, care s'a ocupat de lucrurile acestea în „Originea şi timpul primelor traduceri româneşti ale Sf. Scripturi", Cernăuţi 1939, (pag. 153), lucrare vrednică de toată lauda pentru bogăţia izvoarelor ei bibliografice, mai ales ale celor cehești, dar bizară prin ciudăţeniile ei stilistice şi prin alunecările din logica argumentării ei. De acord cu Milan P. Şesan, dar fără de a-i primi şi încheierile, St. Ciobanu declară toate ipotezele de până aci lipsite de temeiuri ştiinţifice destul de convingătoare şi crede că nu trebue să se îndoiască de netemeinicia lor.

Ipotezelor vechi le adaugă aşadar una nouă. Cele mai multe dintre textele pe care le-a studiat, manuscrise slavo-române şi române, n'au fost publicate încă. In raţionamentele lui găsesc firește un loc însemnat şi tipăriturile lui Coresi. Toate cărţile acestea sunt psaltiri sau praxii sau evangheliare (cf. îndeosebi şi cele 18 planşe dela sfârşitul lucrării). Ele ar deriva toate, întru cât sunt de acelaşi cuprins, din câte un singur arhetip comun, slavoromân (cf. pag. 45, 48, 54), alcătuit „din impulsul necesităţilor didactico-religioase şi a[l] împrejurărilor istorico-culturale din Maramureşul de altădată" (pag. 57).

Prin urmare, traducerile acestea nu pot fi puse în nicio legătură de cauzalitate nici cu mişcarea husită şi aşezarea unor husiţi printre noi, nici cu reforma lui Luther, nici cu propaganda

©BCU CLUJ

calvină. Ele au fost făcute în secolul al XV-lea la mănăstirea Peri, pe lângă care a existat o şcoală de pregătire a viitorilor preoţi (v. pag. 35), pentru trebuinţele şcoalei acesteia şi pentru instruirea candidaţilor de preoţie, aceştia deprinzându-se astfel cu scrisul şi cu cititul şi învăţând limba slavă bisericească, dacă erau Români, iar limba română, dacă erau Ruteni. De aceea cărţile acestea au fost mai întâi bilingue, adică slavo-române. Traducătorii au fost călugări ruteni sau români din Maramureş (v. şi cele 7 concluzii, pag. 57—58).

Argumentarea lui Şt. Ciobanu se reazimă înainte de toate pe punctuaţia textelor studiate, punctuaţie lipsită de orice raţiune sintactică. Punctele despărţitoare între cuvintele slave şi cuvintele române care le traduc rămân la locul lor şi când manuscrisele nu mai sunt bilingue, ci numai româneşti. Cum manuscrisele acestea mişună adesea de stângăcii mari, de greşeli şi de neîndemânări în meşteşugul scrisului, caracteristice începătorilor, cred că nu mai încape îndoială că multe dintre ele au fost scrise ca exerciţii de iniţiere ale unor candidaţi de preoţie sau ale unor preoţi doritori de mai multă ştiinţă de carte. Tot atât de sigur mi se pare că în cele mai multe cazuri textele româneşti în discuţie derivă din arhetipuri slavo-române. Şt. Ciobanu se sprijină aici pe un fapt sigur şi controlabil. El îi dă unei presupuneri a lui I. Bianu (v. pag. 29) o formulare mai precisă şi temeiuri neîndoielnice şi obiective.

Mai încolo, însă, mi se pare că n'a izbutit să-şi aşeze ipoteza pe baze mai solide şi mai convingătoare decât ce s'a spus înainte de dsa despre problema începuturilor scrisului românesc. N'a avut nici dsa de unde lua dovezi directe pentru cele ce le susţine, iar faptele istorice din vremurile acelea, pe care le invocă, n'au nici ele darul să ne îndemne a crede mai mult decât până acuma că traducerile acestea au fost făcute de fapt în mănăstirea Peri, oricât de cu putinţă sau oricât de probabil ar fi lucrul acesta, sau de a ne face să admitem că dsa aduce argumente mai puternice pentru sec. XV decât O. Densusianu pentru sec. XVI. Expunerea dsale cuprinde însă şi vreo câteva afirmaţii cărora li se împotrivesc experienţa şi cunoştinţele noastre de până acuma.

Nu putem admite d. ex. că toate psaltirile, toate praxiile şi

©BCU CLUJ

toate evangheliarele de care se ocupă autorul se reduc în cele din urmă la un singur prototip. Citez dintre atâtea altele un singur caz. Autorul pune la pag. 43 a lucrării sale față în față cele dintâi cinci versete din psalmul 49 al Psaltirii Scheiene și al Psaltirii slavo-române din sec. XVI, descoperite de N. Iorga la Mehadia. Cele două texte se deosebesc și ca extensiune, dar și în alcătuirea frazei și în alegerea cuvintelor atât de mult, încât nimic nu i se poate părea mai cu neputință filologului decât că amândouă ar avea o origine comună într'o traducere inițială unică. Că îndeosebi psaltirea e reprezentată printre textele rotacizante cel puțin prin două traduceri, au mai spus-o și alții. În studiul meu despre *Adecă* am întărit, cred, părerea aceasta printr'un argument nou și neîndoielnic, surprinzându-i pe traducători lucrând cu glosare care îi făceau ca pentru același cuvânt slav să întrebuințeze mereu aceeași expresie românească, dar rămânând totuși deosebiți unul de altul, pentrucă glosarele lor nu erau identice. (v. extrasul din volumul omagial închinat lui Ion I. Nistor, Cernăuți 1937, pag. 5—6). Marea asemănare dintre ei se explică din faptul că traduc mai mult din cuvânt în cuvânt decât din frază în frază același text slav, cu variațiuni neînsemnate în diferitele lui versiuni. Șt. Ciobanu însuși arată la alt loc, trimițându-ne la I. A. Candrea „Psaltirea Scheiană" I, pag. 69, că „textul românesc din toate aceste Psaltiri, după cum s'a dovedit, în parte derivă din aceeași traducere" (pag. 42). Deci numai „în parte".

Traducerile și copiile acestea desigur că n'au fost făcute n u m a i pentru inițierea în cititul, înțelesul și rosturile cărților bisericești. Cum ar fi putut Constantin diacul din Vindăonii, din vremea lui Vasile Lupu, să-i ceară cititorului iertare pentru greșelile pe care le va fi făcut în praxiul lui slavo-român (cf. pag. 49, în „Catalogul manuscriptelor românești" pag. 180—181), dacă această carte ar fi fost scrisă numai pentru învățătura lui și poate și pentru a altor începători? Ce rost ar mai fi putut avea o asemenea carte de exerciții școlărești și pentru alții, carte pentru a cărei posesiune popa Gavrilie și popa Grigorie se ceartă în 1657 în fața mitropolitului Ghedeon (v. „Catal. manuscript.", loc. cit.)? Ea a fost scrisă prin urmare ca o carte utilă serviciului di-

©BCU CLUJ

vin şi a ajuns ca atare în cele din urmă la mănăstirea Agapia. Astfel de fapte din veacul XVII nu pot fi citate în sprijinul teoriei lui Şt. Ciobanu.

Printre manuscrisele acestea vechi sunt mai numeroase psaltirile, iar evangheliarele chiar mai puţin numeroase decât praxiile. De aici, ca şi pe urma analogiei cu alte ţări ortodoxe, concluzia că „cea dintâi carte românească care s'a tradus a fost Psaltirea, ea fiind mai necesară pentru nevoile pregătirii clerului" (pag. 58. cf. pag. 41—42). Şi totuşi ar fi greu de înţeles că biserica ortodoxă şi slujitorii ei, dela noi sau de aiurea, ar fi dat cândva mai multă importanţă psaltirii decât înseşi evangheliei. Autorul nici nu afirmă chiar aşa ceva. E bine însă să ne reamintim că în timpul slujbei bisericeşti psaltirea şi apostolul pot fi citite şi de un mirean, evanghelia numai de preot sau diacon. Viitorul cleric făcea aşadar dovada aptitudinii sale mai întâi citind din psaltire şi apoi din praxiu, potrivit cu ritualul slujbelor ortodoxe. De aceea era firesc ca exerciţiile lui să înceapă cu psaltirea. Astfel aceasta trebue să fi fost de fapt cartea de ucenicie mai adesea copiată, pe când scrierea unei evanghelii nouă, cartea sfântă şi de căpetenie a bisericii creştine, se încredinţa desigur numai unui cleric încercat în asemenea meşteşug. De aici disproporţia numerică între psaltirile şi evangheliarele manuscrise, dar între cele câteva cărţi tipărite la noi de Macarie şi Dimitrie Liubavici nu se găseşte nicio psaltire, în schimb însă un evangheliar splendid (1512) şi un praxiu (1547). Astfel se explică totodată că evangheliarele noastre manuscrise sunt lipsite, pe cât ştiu, de mulţimea de greşeli ale unui scris neîndemânatic, pe care le găsim în psaltiri mai ales.

Cititul psaltirii, a praxiului şi a evangheliei în timpul slujbei bisericeşti îşi avea şi şi-a păstrat până astăzi tehnica sa muzicală deosebită. Când am vorbit într'o şedinţă a Muzeului despre lucrarea lui Şt. Ciobanu, prietenii muzeişti şi-au pus întrebarea dacă punctuaţia textelor slavo-române, păstrată şi când acestea erau numai române sau numai slave, nu avea cumva şi valoare prozodică, punctele despărţind unele de altele părţile care formează oarecum unităţi deosebite în declamarea aceasta muzicală. Iată o întrebare care şi ea merită să fie luată în serioasă considerare.

©BCU CLUJ

În Codicele Voroneţean nu se pot descoperi particularităţile, îndeosebi punctele, pe care îşi reazămă Şt. Ciobanu ipoteza sa. Şi Codicele Voroneţean ar deriva, după părerea autorului, dintr'un original slavo-român, dar n'a păstrat sistemul vechiu de punctuaţie, pentrucă „este probabil o copie, de pe un text intermediar românesc" (pag. 51—54). În felul acesta nu se poate ocoli o dificultate care merita o mult mai temeinică examinare.

Scrisul Codicelui Voroneţean este continuu şi foarte îngrijit, iar limba lui are peste tot o înfăţişare mai arhaică decât a tuturor celorlalte texte. Într'însul nu apar nicăiri semnele unui începător care îşi face de abia ucenicia. Ele nu pot să fi existat, cu atât mai puţin, nici în originalul acestei copii. Nici unul dintre celelalte texte care ne privesc aci nu reproduce originalul său cu exactitatea şi cu consecvenţa ortografică şi morfologică a Codicelui Voroneţean. Este mult mai probabil că originalele psaltirilor rotacizante s'au asemănat cu originalul acestuia, decât invers, că Faptele Apostolilor ar fi avut mai întâi o înfăţişare asemănătoare celeia a Psaltirii Scheiene sau a psaltirii slavo-române numite Voroneţeană. Totul ce putem înţelege din Codicele Voroneţean este prin urmare mult mai important, decât ce ne spun psaltirile, pentru lămurirea problemelor privitoare la timpul şi împrejurările în care au apărut cele dintâi traduceri ale noastre.

Traducătorul textului Codicelui Voroneţean a fost „un foarte fin observator al limbii noastre şi al sunetelor ei îndeosebi şi un excelent cunoscător al regulelor ortografice slavoneşti de atunci..., un om care se distingea prin inteligenţa lui, de un spirit ager şi cu o cultură apreciabilă pentru acele timpuri" (DR IV, pag. 55). N'a fost prin urmare numai un începător în învăţătura rosturilor preoţeşti, ci mult mai mult: ctitorul limbii româneşti în biserica neamului nostru.

Coresi scrie în prefaţa catehismului său din 1559: „Şi zise Hristos apostolilor: Cine va creade şi se va boteza, iertat va fi, cine nu va creade nece se va boteza peritŭ va fi. Şi au alesŭ 4 evanghelişti den limba ovreiască pre limba grecească de au scris evanghelia. De aciia sfinţi părinţi Vasilie, Grigorie, Ion Zlatoustŭ, Atanasie şi Chyrilŭ-filosofŭ şi ei socotiră şi scoaseră den cartea grecească pre limba sârbească. După aceea neşte creştini

©BCU CLUJ

buni socotiră şi scoaseră cartea den limba sârbească pre limba românească". Cum ar fi putut Coresi să-i aşeze pe creştinii buni care au tradus înaintea lui evanghelia în limba română alături de apostolii, de cei patru evangheliști şi de sfinţii părinţi pe care îi aminteşte aici, dacă ar fi vorba numai de nişte ucenici începători în ale preoţiei?

Că traducătorii aceştia au trăit în secolul XV nu se îndoieşte nici Şt. Ciobanu. Dacă îndemnul de „a scoate cartea din limba sârbească pre limba românească" le-a venit dela Husiţi sau de aiurea, sau dacă ei au pornit la lucru numai din socotinţa lor proprie, este o chestiune de mare însemnătate pentru istoricul literar. Pentru istoria limbii însă este mult mai important să ştim c â n d s'au petrecut lucrurile acestea. Linguistul admiţând, cum s'a mai întâmplat şi cum se mai întâmplă, că începuturile scrisului românesc ţin de veacul XVI, confundă aspecte din epoci deosebite şi alunecă într'o învălmăşeală de fapte şi de gânduri care îi compromite temeiurile raţionamentelor sale.

N. Sulică ne face să întrevedem soluţia definitivă a problemei. Păcat că a lăsat-o în seama altora, deşi a avut un argument de toată greutatea la îndemână. Prefeţei catehismului din 1559 îi dă altă interpretare decât mine, fără de a arăta dece aş fi greşit. După rândurile citate mai sus din prefaţa din 1559 urmează cuvintele următoare: „Cu ştirea măriei lu crai şi cu ştirea episcopului Savei Ţărâei Ungureşti, şi scoasemŭ sfânta Evanghelie şi Zeace-cuvinte şi Tatălŭ-nostru şi Credinţa apostolilorŭ, să înţeleagă toţi oamenii cine-sŭ Rumâni creştini . . .". N. Sulică îl crede pe „Cu ştirea măriei lu crai şi cu ştirea episcopului Savei Ţărâei Ungureşti" nu începutul frazei acestuia, ci sfârşitul celei precedente: „După aceea neşte creştini buni . . .". Aceşti c r e ş t i n i b u n i ar fi aşadar contemporani cu Ioan Sigismund Zápolya, iar c a r t e a tradusă în slavoneşte de sfinţii părinţi numiţi şi apoi de ei în româneşte n'ar fi evanghelia, ci catehismul apărut la 1559. „Traducerea", declară autorul, „s'a făcut la ordinul principelui Ioan Sigismund şi la îndemnul consilierilor săi români, în primul rând Mihai Csáki" (pag. 60), întocmai precum iniţiativa pentru tipărirea catehismului dela Sibiu din 1544 ar fi a altui „puternic magnat român, propoveduitor al reforma-

©BCU CLUJ

ţiunei între Români... Gaşpar Dragfi, care în epoca dela 1544 era în floarea bărbăţiei şi în apogeul activităţii sale reformatorice" (pag. 62—63). „Cu alte cuvinte ctitorii literaturii noastre culte n'au fost străinii, ci tot Românii..." (pag. 69). „Numai nişte Români, având o situaţie atât de înaltă, socială şi politică, puteau să aibă şi autoritatea morală şi şansele de a determina preoţimea română să primească o carte reformată, destul de bine deghizată sub aparenţele ortodoxiei" (pag. 37). Totuşi „bunii creştini, ca să deruteze pe Coresi şi Tudor... şi-au prezentat catehismul ca o variantă a catehismului slavon, iar cei 2 tipăritori dela Braşov s'au simţit obligaţi să creadă această inexactitate, cu atât mai mult, că li s'a spus că traducerea s'a făcut cu ştirea şi aprobarea craiului Ioan Sigismund şi mai ales a Episcopului Sava al Ţării Ungureşti" (pag. 18). Coresi şi Tudor având însă grija ortodoxiei şi a fraţilor lor ortodocşi, au revizuit cele Zece-porunci, Tatăl-nostru şi îndeosebi Simbolul Credinţei, dându-le formă mai ortodoxă (pag. 18—19). N. Sulică îl crede pe Tudor colaborator şi la opera aceasta, pentrucă numele lui e amintit şi în evangheliarul din 1561 (pag. 17). Traducerea încredinţată lui Coresi, ca s'o tipărească, s'ar fi făcut după părerea autorului din ungureşte, precum ar dovedi ungurismele ei (v. mai jos).

N. Sulică îşi întemeiază concluziunile pe un aparat de tot felul de argumente. Construcţia expunerii lui îşi are logica sa foarte ademenitoare. Încheierile lui l-au convins pe N. Drăganu (v. „Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle", Buc. 1938, pag. 16—21 şi mai ales DR IX 222—223) şi au găsit şi aprobarea lui N. Cartojan („Istoria Literaturii române vechi" I, Buc. 1940, pag. 57). Din mulţimea de fapte invocate de N. Sulică se înalţă un fel de fata morgana, care oricât de fermecătoare, este totuşi înşelătoare. Autorul porneşte la drum interpretând greşit prefaţa lui Coresi din 1559. Cine nu bagă de seamă lucrul acesta, n'ar prea putea avea îndoieli nici faţă de cele ce urmează, chiar dacă afirmaţiile autorului i s'ar părea câteodată prea categorice, iar încheierile lui formulate cu prea multă siguranţă.

Coresi tipărind în 1559 întâia lui carte românească, ţine să arate că se găseşte în ogaşele unei vechi şi bune tradiţii creştine

©BCU CLUJ

şi a bisericii neamului său. Le povesteşte aşadar cititorilor săi că după ce apostolii au propovăduit cuvântul lui Hristos, evanghelia a fost tradusă de cei patru evanghelişti din limba ebraică în cea grecească, apoi *(de aciia)* de sfinţii părinţi Vasile, Grigore, Ioan Gură-de-aur, Atanasie şi Chiril Filosoful din greceşte în slavoneşte şi pe urmă *(după aceea)* de nişte creştini buni din limba slavonă în limba română. Oricine trebuia să înţeleagă astfel că Diaconul Coresi se află cu lucrarea sa din 1559, prezentată în continuarea acestei introduceri, în cea mai bună şi ireproşabilă societate dreptcredincioasă. A tradus, cu ştirea craiului şi a episcopului Sava, evanghelia (care ştim că a apărut numai la 1561), decalogul, rugăciunea cerească şi crezul, ca să fie pe înţelesul tuturor Românilor creştini, adecă evanghelia şi catehismul. Coresi numeşte catehismul, pentru care nu are la îndemână un termen tehnic corespunzător, înşirând cele trei părţi fundamentale ale lui, faţă de care tot restul are, şi ca extensiune, un loc neînsemnat în cărţulia aceasta. Cât despre termenul de „întrebare creştinească", întrebuinţat în titlu, de acesta va mai fi vorba în cele următoare.

Prefaţa din 1559 cuprinde firește gânduri de ale lui Coresi însuşi, nu ale acelor „buni creştini", pe care N. Sulică îi crede în serviciul lui Ioan Sigismund Zápolya. Cineva din apropierea lui Zápolya, Mihai Csáki sau vreun preot reformat dela curte, n'ar fi greşit făcând din cei patru evanghelişti traducători în loc de autori ai evangheliilor. „Cartea" pe care ar fi tradus-o cei cinci sfinţi părinţi în slavoneşte — prea mulţi pentru o cărţulie care ar fi doar un catehism — se înţelege că este de asemenea evanghelia, ca şi „cartea" tradusă în limba română de „neşte creştini buni". Legătura făcută de Coresi — în ordine cronologică exactă — între evanghelişti, acei sfinţi părinţi şi „creştinii buni" ar fi altfel lipsită de logica ei. La fel nu încape îndoială că acei „creştini buni" nu sunt contemporani de ai lui Zápolya. Acel „după aceea" (adică după cei cinci părinţi), cu care începe fraza, dovedeşte că e vorba de lucruri care s'au petrecut mai de mult. Dacă n'ar fi aşa, Coresi n'ar fi scris *după aceea,* ci *iar acum* s. *iar în zilele măriei lui crai* sau ar fi întrebuinţat vreo altă expresie corespunzătoare situaţiei. Vremea în care trăia Coresi însuşi

©BCU CLUJ

nu putea fi înfăţişată ca urmând după cei cinci părinţi, întocmai ca vremea acestora, de mult trecută, după a evangheliştilor. Pe „creştinii buni" Coresi nu-i numeşte pe nume, pentrucă nu-i cunoştea, nu pentrucă altfel cartea lui ar fi fost primită cu neîncredere de Români, ca opera unor eretici. Dacă aceşti „creştini buni" ar fi fost într'adevăr „nişte Români, având o situaţie atât de înaltă, socială şi politică", încât „puteau să aibă şi autoritatea morală şi şansele de a determina preoţimea română să primească o carte reformată, destul de bine deghizată sub aparenţele ortodoxiei", atunci numele lor n'ar fi putut fi trecute subt tăcere, ci ar fi fost citate ca o atenţie necesară pentru ei şi ca o recomandaţiune folositoare pentru cititori. Nu putem admite nici afirmaţia că diaconul Coresi ar fi îndrăznit să modifice un text încredinţat lui, tradus „la ordinul principelui Ioan Sigismund şi la îndemnul consilierilor lui români, în primul rând al lui Mihai Csáki". N'a avut doară îndrăzneala să-şi îngădue asemenea lucru nici când a fost pus să tipărească în 1564 Cazania lui Forró Miklos cu toate atacurile ei sângeroase împotriva ortodoxiei şi cu toate cuvintele ei de grea ocară aruncate asupra Românilor.

Textul prefeţei catehismului din 1559 este foarte limpede la înţeles. Cum însă i s'a dat totuşi o explicare greşită şi cum greşala aceasta şi-a avut fatalităţile ei pentru cei care au primit-o de bună, a trebuit ca să-l supun unui nou examen, cu toate că l-am mai interpretat şi în studiul meu „Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane" (în Făt-Frumos II, Cernăuţi 1927, nr. 3 şi 4). Nu văd cum s'a putut şi cum s'ar mai putea afirma că nu Coresi, ci „neşte creştini buni" din apropierea lui Ioan Sigismund Zápolya ar fi întocmit textul catehismului din 1559.

Dar dacă în prefaţa lui Coresi nu se găseşte absolut nimic ce ne-ar trimite la curtea lui Zápolya sau în altă parte, dece i-am căuta un original unguresc cărţii tipărite în Braşovul săsesc şi luteran şi declarate o traducere din slavoneşte şi dece am pune la îndoială afirmaţia lui Coresi că el a „scos"-o? Singurul argument care ar mai putea să rămână în picioare, cu privire la originalul catehismului, sunt „ungurismele" din cartea aceasta. N. Sulică înşiră 10 „decalcări" din limba ungurească dintre „cele mai caracteristice" (pag. 22—23), iar N. Drăganu a mai adău-

©BCU CLUJ

gat şi vreo două altele (DR IX, l. c.). „Ungurismele" acestea însă pot fi explicate şi altfel.

Conjuncţia *cum* în loc de *că* sau *ca* nu se potriveşte numai cu ung. *hogy*, ci şi cu slav. *jako* „cum, că s. ca". Dece l-am declara însă pe acest *cum* un decalc al traducătorului din vreo altă limbă, şi mai ales din altă limbă decât cea slavonească, dacă îl găsim şi în alte texte, despre care ştim sigur că n'au fost traduse din ungureşte. Citãm deci după Dicţionarul Academiei (tom. I, partea II, pag. 974b) din Pravila lui Vasile Lupu şi a lui Matei Basarab: *De să va afla cum* (=că) *a fost om rău*, din Dosoftei: *Înţelegând ... cumŭ* (=că) *svântul Dimitrie — şi ţine tare agiutorul spre dânşii*, din Antim Ivireanu: *Având prepus pentru nişte lucruri ... cum* (=ca) *să se fie făcut cu învăţătura şi îndemnarea noastră.*

Verbul *trebuieşte* construit cu dativul nu ni-l reaminteşte numai pe ung. *kell*, ci şi slav. *nado* (cf. rus. *mne nado*), dar şi în cazul acesta nu trebue să ne îndreptăm gândul la alte limbi. *A trebui* are adesea o complinire la dativ. *Îmi trebue(şte) să ştiu* nu e o construcţie neobişnuită nici astăzi (cf. şi TDRG., pag. 1641).

A crede „construit cu acuzativul în loc de prepoziţiunea *în*" e de asemenea în obişnuinţa limbii; cf. *nu-i vom creade nice giurământul* PRAV., etc. (v. DA s. v. *crede* I 3⁰).

Oricât ung. *ige* ar fi avut altă dată, numai altă dată, şi înţelesul de „poruncă", îl găsim pe corespondentul lui românesc *cuvânt* în accepţiunea aceasta şi în alte texte decât Catehismul lui Coresi şi în diferite epoci, până în zilele noastre (cf. DA s. v. *cuvânt* 9⁰), ca şi slav *slovo*.

A da afară cu înţelesul de „a publica, a edita" desigur că ne aduce aminte de ung. *kiadni*, dar şi de germ. *herausgeben*, precum s'a relevat încă dela I. G. Sbiera încoace. În fraza *pre cine-şi deade Dumnezeu zeace-cuvintele afară* nu are însă acest înţeles, căci Moise n'a fost nici publicist, nici editor. *A da afară* cu înţelesul de „kundgeben, offenbaren", deci de „a vesti, a face cunoscut, a da în vileag" ar putea să ne îndrepte gândul şi spre slav. *izdati* „redere", bulg. „a da în vileag, a descoperi" şi „a publica, a edita", sârb. „a da (o poruncă)", „a cheltui" şi „a publica,

©BCU CLUJ

a edita". Oricum topica frazei, în care *deade* e despărţit de *afară* prin alte 4 cuvinte, ar putea să ne facă să presupunem mai de grabă o influenţă germană, pentrucă despărţirea afixului *(ki-)* de tulpina verbală *(-ad-ni)* este în afară de tehnica aglutinantă a limbii maghiare.

Hasnă nu este un ungurism al catehismului din 1559, ci un cuvânt de origine ungurească cunoscut în întreg cuprinsul pământului românesc (cf. DA).

Cât despre *„pre* în loc de *la*, corespunzând postpoziţiei ungureşti *-ra"* în construcţii ca *ce ne învaţă pre credinţa dreaptă?*, aci *pre* ar putea să-l traducă şi pe slav. *kŭ* „spre", în limba veche substituindu-se mai adesea *pre* lui *spre* (cf. *rândul aceştii cărări mici povăţuite pre fapte bune* CCR., ap. TDRG. sau *eu n'am venit pre bătaie, ce pre pace* NECULCE, ib.). Mult mai probabil ni se pare însă că *pre* are aici funcţiune instrumentală, deci înţelesul de „prin", cu care îl întâlnim foarte adesea şi în vremuri mai vechi, şi în zilele noastre: *I-a trimis* [*Dumnezeu lui Ahav*] *cuvânt pre proorocul Ilie cum va să-i ridice împărăţia* ANTIM, ap. TDRG; *Poruncitu-mi-a mândra Pe un puiu de rândunea* IARNIK-BÂRSEANU, ib.

Nu înţeleg dece *„creştinu eşti?"* în loc de *„eşti creştinu?"* n'ar fi o frază cu topică românească foarte obişnuită, aşa cum a fost totdeauna şi a rămas până astăzi. *Să ne pentru ele ispăşim* prezintă o topică de acelaşi fel ca şi *prin cine-şi deade Dumnezeu zeace-cuvintele afară.*

„Expresia *cuminecătură dela preastol"* nu e „tradusă exact după ungurescul *oltári szentség"*. Ung. *szentség* nu înseamnă „cuminecătură" (ung. *áldozás* s. *(szent)vacsora)*, ci „taină bisericească, sacrament".

Am rămas cu *datul de har* „reproducând exact pe ungurescul *hálaadás"*, dar — adăugăm noi — şi pe germ. *Dankgebung*. Dece nu şi-ar putea avea însă originea şi într'o carte slavonă, ca un decalc după grec. χάριν δοῦναι şi dece nu l-ar fi putut forma traducătorul şi în mod spontan, *a da har* „a mulţumi, a proslăvi" fiind o expresie cunoscută şi frecventă (cf. *Toţi creştinii deaderă har lui Dumnezeu* MAG. IST. IV 284, ap. DA, s. v. *har* 7°).

Din cele 2—3 eventuale ungurisme pe care le mai adaugă N.

©BCU CLUJ

Drăganu (DR IX, l. c.) doar *dela cine te chemi creştin* are un *dela* pentru care nu prea găsim ceva asemănător în limba germană sau cea slavonă. Şi aici însă traducătorul putea să alunece uşor dela o frază ca *dela cine ai numele creştin* la *dela cine te chemi creştin,* sinonimul *te chemi* luând locul lui *ai numele.*

Aşadar argumentul ungurismelor e lipsit de orice putere convingătoare. Chiar dacă am descoperi vreun ungurism două, neindoielnice, în catehismul din 1559, acestea n'ar dovedi nimic. Ungurisme se găsesc doară şi în Codicele Voroneţean!

N. Sulică a şi făcut comparaţia între catehismul lui Coresi şi catehismele ungureşti apărute până la 1559. Pe cel coresian îl crede mai apropiat de cela al lui Andrei Batizi (după ediţiile din 1550 şi 1555) şi găseşte că asemănările dintre ele sunt „frapante" (pag. 28). Asemănările acestea sunt însă numai „de fond", după cum mărturiseşte însuşi autorul (pag. 27), ca între toate catehismele luterane, adăugăm noi, de orice limbă. Pe toate le apropie unul de altul acelaşi cuprins fundamental şi aceeaşi tehnică a expunerii lor în întrebări şi răspunsuri.

N. Sulică crede că originalul după care s'a făcut traducerea catehismului românesc dela Braşov a fost un mic catehism unguresc pierdut până acuma fără de urmă. Cu toate acele asemănări „frapante", autorii din 1559 nu pot să se fi folosit pentru alcătuirea cărţuliei lor de catehismul lui Batizi. Lui N. Sulică i se mai pare foarte probabil că în titlul originalului unguresc dispărut se găsea termenul de „întrebare", pe care nu-l întâlnim nici în titlul catehismelor ungureşti cunoscute, nici în cela al catehismului lui Luther sau ale Saşilor din Ardeal. Asemerea titlu a fost în obişnuinţa husiţilor şi a fraţilor boemi, dela care l-au împrumutat şi valdensii. (Pentru informaţiile acestea ne trimite la Joseph Müller „Die deutschen Katechismen der böhmischen Brüder", Berlin 1887). Prin urmare, Ungurii ar fi împrumutat titlul de „întrebare" s. „întrebare creştinească" dela husiţi, iar dela ei ar fi ajuns la Coresi prin acel mic catehism unguresc pierdut, dar „nu este exclus, ca titlul atât de simplu şi expresiv de „Întrebare creştinească" să fi fost chiar o inspiraţie proprie a anonimilor, cari au tradus textul catehismului românesc" (pag. 54—56).

©BCU CLUJ

Să ne reamintim pe scurt faptele care ne interesează aici. La începutul erei creştine, cei care voiau să treacă la credinţa nouă şi să primească taina botezului, catecumenii (gr. κατηχούμενοι), trebuiau să-şi facă mai întâi cuvenita pregătire religioasă. Instrucţia pe care le-o dădeau catiheţii (gr. κατηχητής) era firește orală şi se numea κατήχησις. Învăţătura aceasta a cuprins de cu vreme Crezul, Tatăl-nostru şi apoi şi decalogul. Şi scrieri catehetice, în formă de întrebări şi răspunsuri (ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις lat. quaestiones et responsiones) sunt cunoscute veacurilor de mai de mult (pentru veacul VIII şi IX v. Karl Krumbacher „Gesch. der byz. Litt.", pag. 75, 148, cf. 113). Din antichitate însă nu ne-a rămas niciun formular al instrucţiunii date catecumenilor. Când de obiceiu nu se mai botezau decât copii, catehizaţia de altă dată şi-a pierdut rostul. Evul mediu n'a cunoscut încă manuale pentru instrucţiunea laicilor. Ele apar mai întâi la husiţi, la fraţii boemi şi la valdensi, având mai adesea în titlul lor termenul de „întrebări" (astfel „Böhmische Fragen", „Interogacions menors"). Şi unul dintre catehismele luterane cele mai cunoscute, al lui Johann Brenz, din 1535, are titlul de „F r a g e stücke". Luther însuşi a folosit numai termenul de „catehism" („Katechismus"), făcând din cuvântul pentru instrucţia catehetică titlul manualului de catehizaţie. Acest termen a fost păstrat şi de Calvin („Catehismus sive christianae religionis institutio Ecclesiae" 1538) şi şi de catolici, când aceştia au opus catehismul lor celor reformate (P. Canisius „Parvus catechismus catholicorum" 1556, cf. „Opus catechismicum sive de summa doctrinae christianae" 1554).

Important este faptul că aceste cărţulii au fost numite şi la reformaţi şi la catolici de preferinţă „catehism", termen intrat în uzul general, şi că expresia „întrebare" sau „întrebare creştinească" nu se poate descoperi în titlul catehismelor ardelene nici ale Saşilor, nici ale Ungurilor.

„Întrebare creştinească", amintindu-ne titlul curent al catehismelor boeme, n'a fost însă nici la noi Românii o numire obişnuită şi destul de înţeleasă a catehismului. Aşa se cheamă la noi catehismul copiat de popa Grigore din Măhaci. Textul lui fiind acelaşi ca al catehismului din 1559 şi acesta trebue să fi avut

©BCU CLUJ

același titlu de „Întrebare creștinească". Așa s'a chemat deci și catehismul Marțian, care derivă împreună cu cel din 1559 dintr'un arhetip comun, fără ca unul să poată fi copiat de pe celălalt. În catehismul Marțian se păstrează și partea finală a prefeței în care nu se pomenește de Efrem, mitropolitul Țării Românești, și desigur că nici în partea dela început nu se amintea nici de „craiul" Ardealului, nici de episcopul Sava. Acestea sunt adausuri care se potrivesc numai pentru cartea imprimată de Coresi și care au putut fi făcute numai de el.

Despre titlul catehismului dela Sibiu din 1544, din care nu s'a descoperit încă nici un exemplar, nu putem afirma nimic cu siguranță. Cum însă celelalte trei catehisme românești, cunoscute nouă, își au toate originea în același arhetip, expresia „întrebare creștinească" a fost întrebuințată la noi numai o singură dată ca t r a d u c e r e a unei expresii similare în altă limbă. Când au apărut în sec. XVII catehismele românești calvine, nime nu și-a mai adus aminte de ea. Catehismul dela Prisaca de lângă Alba-Iulia din 1642 (nu din 1640, precum a dovedit N. Drăganu) poartă titlul de „Otveatŭnicŭ, cartea ce se cheamă catehizmușŭ" (v. id. „Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle", Buc. 1938, pag. 43, cf. Șt. Pașca „Cel mai vechiu ceaslov românesc", Buc. 1939, pag. 18). Mitropolitul Varlaam al Moldovei și-a publicat în 1645 răspunsul la această „cărțulie mică în limba noastră românească tipărită" cu „sămnul" (i. e. „titlul") „ei catihizmul creștinescu", iar replica calvinilor din 1656 se cheamă „Scutulŭ catehizmușului". Am putea cita și alte „catehisme" românești, dar nicăiri nu mai întâlnim termenul de „întrebare creștinească". Coresi însuși l-a perifrazat în prefața sa, precum am văzut, înșirând numele părților esențiale ale cărticelei sale.

Originea boemă a termenului acestuia fiind neîndoielnică, dece l-am fi primit numai pe calea ocolită a unui catehism unguresc inexistent, fără ca să-l putem descoperi în uzul Ungurilor în vreo altă carte și fără ca să putem aduce dovezi convingătoare că în 1559 sau înainte de acest an a fost tradus vreun catehism unguresc în românește?

Mi-am încheiat studiul citat mai sus cu concluziunea următoare:

©BCU CLUJ

„Filiaţiunea reconstruită de Rosetti, în care se cuprinde totuşi mult adevăr, trebue refăcută în modul următor. Din traducerea unui catehism slav (x) cu modificări husite, nu luterane, a ieşit arhetipul (x^1) al catehismelor noastre luterane. Acest arhetip anterior secolului al XVI-lea, iar nu de după 1529, sau o copie de pe el, a fost prelucrat, cu oarecari schimbări în predoslovie şi altele făcute în corpul cărţii după Micul Catehism luteran, în ediţia tipărită la Braşov în 1559 şi poate încă în ediţia sibiană din 1544. De pe una din aceste două ediţii îşi face copia popa Grigore din Măhaci la 1607. Cu modificările de care a fost vorba mai sus, arhetipul a fost cuprins, poate printr'o copie intermediară, şi în manuscrisul Marţian din jumătatea întâia a secolului al XVII-lea".

Argumentele mele n'au fost combătute. Altele au fost invocate şi astfel se întemeiau alte păreri. Le-am examinat şi le-am văzut în lumina aparenţelor lor amăgitoare. Nu am prin urmare niciun motiv să-mi schimb în esenţa lor încheierile mele de altă dată. Din potrivă, doar vreo câteva precizări nouă li se adaugă şi le întăresc.

Catehismul din 1559 şi cel Marţian au un arhetip comun, alcătuit după modelul „întrebărilor" boeme şi cu vădite izvoare vechi ortodoxe slavone, îndeosebi în ce priveşte Crezul, Tatălnostru şi decalogul. Părţile acestea ar putea fi luate eventual dintr'una din vechile scrieri catehetice ortodoxe. Arhetipul nostru a fost rotacizant, având poate şi vreo două ungurisme, ca şi Codicele Voroneţean. El face parte aşadar, împreună cu originalul acestui codice, din grupul traducerilor care nu pot fi decât din sec. XV. Titlul de „întrebare creştinească" al catehismului este mărturia neîndoielnică a unei influenţe venite din Boemia. Toate textele acestea, între care şi psaltirea şi evanghelia, au fost copiate şi prelucrate de repetite ori în cursul vremurilor următoare. Unele dintre copiile acestea, mai ales ale psaltirii, au fost făcute desigur de candidaţi de preoţie sau clerici începători, care se pregăteau pentru cariera lor.

În secolul XV expansiunea noastră de-a-lungul versantului nordic al Carpaţilor, până în Moravia, trebue să fi fost încă vie, ca şi expansiunea noastră de-a-lungul ţărmului dalmatin şi prin

©BCU CLUJ

hinterlandul lui, ai cărei supraviețuitori sunt Istroromânii. Graiul Românilor care străbăteau Galiția în dreptul Carpaților și până dincolo de aceștia a fost rotacizant, ca și al Mavrovlahilor dela Sud și ca și al traducerilor noastre celor dintâi. Pe tot drumul expansiunii dela Nord trebue să fi trăit în secolul XV numeroase grupuri de Români. Numărul mare de elemente românești în toponomastica regiunilor acelora și termenii păstorești de origine română din graiurile vorbite astăzi acolo, dovedesc lucrul acesta pe deplin. Românii aceștia ducând o vieață de păstori, de continuă transhumanță, caracteristică migrațiunilor noastre păstorești, vor fi păstrat probabil oarecari legături cu ținuturile lor de obârșie, din care au plecat. Și ei își vor fi avut popii lor, ca și Mavrovlahii. Acești preoți mai ales vor fi trebuit să se întoarcă pe la vetrele emigrațiunii lor, căci ajunși în regiuni catolice, credința lor numai astfel se putea păstra mai bine și darul preoției numai din țară ortodoxă și-l puteau lua. Preoții aceștia pot să fi aflat că în Moravia se mai continua pe alocuri vechea tradiție moștenită dela Ciril și Metodiu de a se face slujba bisericească în limba înțeleasă de credincioși, pot să fi aflat de mișcarea husită și a fraților boemi. Vestea lucrurilor acestora a avut cum ajunge la noi chiar și fără ca refugiați husiți să se așeze printre noi. Vreun preot român în contact cu preoții din acel apus și poate trecând și pe la școlile lor, ar fi putut să se simtă ademenit ca să-și pună toată priceperea și învățătura în serviciul bisericii sale prin părțile pe care se răzima ortodoxia acestor Români migratori. Ideile cu care se întorcea din apus nu puteau să-i pară nici revoluționare, nici în contrazicere cu învățăturile bisericii sale. Însuși Huss, deși în conflict cu papa, se credea și se simțea în serviciul bisericii catolice. Utracviștii din Boemia trebue să-și fi îndreptat atenția și ei asupra ortodocșilor din vecinătatea lor sau în contact cu ei și să le fi arătat tot interesul. Pe la 1447 se gândeau doară să se unească cu biserica răsăriteană, utracvistă și ea. Solii au fost schimbate între ei și patriarhul din Constantinopole încă în 1452. Căderea Bizanțului în anul următor a pus capăt transacțiunilor acestora (cf. Dr. Anton Gindely „Geschichte der böhmischen Brüder", zweite Ausgabe, vol. I, Prag. 1861, pag. 6—7). Apropierea între husiți și Românii ortodocși din Transil-

©BCU CLUJ

vania ar putea să fie şi mai veche şi să-şi aibă începutul în împrejurarea că şi unii şi alţii s'au găsit în faţa aceluiaşi adversar. Impăratul Sigismund nu l-a ars numai pe Ioan Huss pe rug, ci a trimis, sfătuit de Franciscani, şi aspre porunci în Transilvania, obligând nobilimea română să treacă la catolocism şi să gonească preoţii ortodocşi depe proprietăţile ei.

Desigur, pentru câte le-am mai adăugat aci concluziunilor noastre de altădată nu putem aduce dovezi directe. Cel puţin unele verificări s'ar putea face uşor, dacă în exilul acesta dela Sibiu n'am fi rămas fără de bibliotecile mari din Cluj şi dacă legăturile cu institutele bibliotecare din străinătate ar fi lesnicioase şi în aceste vremi ca altădată. De un lucru însă cred că nu mai trebue să ne îndoim, că nu se mai poate tăgădui că o influenţă boemă a intervenit în mişcarea căreia îi datorăm cele dintâi traduceri, că pilde boeme pot să fi dat mai mult avânt mişcării acesteia, fie că veneau dela husiţi sau dela fraţii boemi, şi că toate acestea s'au putut întâmpla şi fără ca printre noi să se fi produs un curent husit prin refugiaţii veniţi din Boemia.

In concepţia noastră intră astfel vreo câteva elemente nouă, pe care le datorăm studiilor lui Şt. Ciobanu şi N. Sulică.

Sibiu, 3 Aprilie 1942.

AL. PROCOPOVICI

ACADÉMIE ROUMAINE. *Langue et Littérature.* Bulletin de la Section Littéraire. Rédigé par *Th. Capidan* et *D. Caracostea,* membres de l'Académie Roumaine. Vol. I. Bucureşti 1942. P. 327.

Publicarea unei reviste de studii privitoare la limba şi literatura română pentru cercuri cât de largi de cercetători şi de cititori, şi dincolo de hotarele noastre, a fost o idee pe cât se poate de fericită. Academiei Române, care era mai indicată să ne-o dea, trebue să-i fim foarte recunoscători şi de astădată, ca pentru toate darurile care ne vin prin ea, iar pe Th. Capidan şi D. Caracostea, redactorii revistei, se cuvine să-i felicităm pentru realizarea iniţiativei lor. In vremurile de acum publicaţiile de acest fel îşi gă-

©BCU CLUJ

sesc mai greu colaboratorii cu răgazul trebuitor meditaţiilor lor, iar imprimarea lor, în tipografii care nu mai pot face faţă tuturor cerinţelor, şi răspândirea lor până pretutindeni unde legături vechi de comunitate ştiinţifică se cer cultivate şi lărgite, au devenit tot mai anevoioase. Apariţia revistei „Langue et Littérature" este astfel un fapt cu atât mai îmbucurător şi binevenit.

Cât despre partea privitoare la limbă a volumului I, publicat în două numere, căci numai de aceasta va fi vorba aici, ea îşi ia începutul cu reproducerea unui capitol („L'économie du langage") din cartea lui S. Puşcariu, „Limba română", care a şi apărut între timp şi de care ne-am şi ocupat în acest volum al Dacoromaniei (p. 80—89).

Din pana lui Th. Capidan văd aci lumina tiparului două comunicări („Le bilinguisme chez les Roumains" şi „Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales"), cea dintâi ţinută în şedinţa Academiei Române din 5 Mai 1930, cea de a doua destinată celui de al treilea congres internaţional al slaviştilor, congres care urma să se întrunească la Belgrad în Septemvrie 1939, conferinţa („Les parlers roumains transdanubiens et leur importance historique") ţinută în Februarie 1940 la Institutul de studii sudest-europene, un şir de articole mai mărunte (note etimologice, recensii, dări de seamă) şi necrologul închinat lui N. Drăganu.

Comunicările şi conferinţa amintită sunt pentru Th. Capidan un prilej de reafirmare a opiniilor sale despre bilinguismul dela noi, despre raporturile româno-slave şi despre dialectele noastre din Sudul Dunării. Sunt capitolele în care competenţa dsale, cu documentarea şi experienţa sa de erudiţie şi bogăţie mare, se opreşte mai cu drag, adăugându-le de astă dată formulări, precizări şi amănunte nouă. Remarcabile sunt îndeosebi observările în legătură cu elementul slav în dialectele române şi elementul român în limbile slave din dreapta Dunării (p. 208—214, cf. şi „Aromânii", p. 177—180, 192—193). Nu se poate tăgădui existenţa unui strat de elemente slave din epoca străromână încă, comune tuturor celor patru dialectele ale noastre. Printre elementele acestea îşi au locul vreo 70—80 de cuvinte care se găsesc şi în dialectul dacoromân şi în cel aromân (cf. şi Dr. M. Friedwagner

©BCU CLUJ

„Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit", p. 659 din ZfrPh LIV). Pe când însă în dialectul dacoromân influenţa slavă veche îşi mai are continuarea ei destul de puternică şi după epoca străromână, în dialectul aromân nu i se mai pot descoperi urmele apoi. Pe de altă parte elementele române în limbile slave meridionale sunt mult mai puţin numeroase decât elementele slave în limba română. Influenţei slave prelungite la Dacoromâni i se substitue la Aromâni o influenţă grecească intensă. Influenţa română asupra limbii greceşti este în întregime de origine aromână, pe când în limbile slave din dreapta Dunării ea e de covârşitor caracter dacoromân. Deplasarea Aromânilor spre Sud explică deosebirea între dialectele dacoromân şi aromân în ce priveşte măsura şi timpul până la care au fost influenţate de vechile graiuri slave de dincolo de Dunăre, iar motivele disproporţiunii între elementul slav în dialectul dacoromân, pe de o parte, şi între elementele dacoromâne în limbile slave meridionale, pe de altă parte, ar trebui căutate în tot felul de împrejurări istorice şi culturale, în mare parte însă nu îndeajuns de lămurite, dar printre care şi prestigiul scăzut al limbii române, când în biserică şi în cancelarii s'a introdus la noi slavona oficială.

Cred că acele cauze ale deosebirilor amintite aci pot fi văzute acuma cu şi mai multă limpezime, mai ales după rezultatele unor cercetări de dată foarte recentă. In altă parte, deasemenea Th. Capidan stăruia asupra faptului că influenţa v e c h e grecească, care şi-a făcut loc în limba albaneză şi a lăsat urme şi în dialectul dacoromân, aproape nu se poate descoperi sau chiar nici nu există în dialectul aromân (cf. îndeosebi „Aromânii", p. 155—164). Mai ştim însă că şi influenţa veche albaneză sau apropierile încă străromâne — întru cât ar putea fi vorba şi de manifestări similare ale substratului traco-iliric într'o parte şi alta — între limba albaneză şi limba română se arată de mult mai mare extensiune şi intensitate în dialectul dacoromân decât în cel aromân şi că un număr considerabil de elemente latine s'au păstrat în acelaşi timp şi la noi şi la Albanezi, fără ca să fie şi în uzul Aromânilor (cf. ib. p. 169—173). Paralelismul acesta, în ce priveşte deosebirea dintre cele două dialecte române, între vechile elemente greceşti, albaneze şi cele latine chiar, este foarte semnificativ şi

©BCU CLUJ

își are explicarea sa firească. Strămoșii Aromânilor au aparținut grupului străromân de Est și n'au fost prin urmare în nemijlocit contact cu Albanezii, fiind în același timp și mai la o parte de înrâurirea Grecilor, dar și mai îndepărtați de lumea romană dela Apus și de căile de comunicație maritimă directă între țărmul apusean al Peninsulei Balcanice și Italia de Sud; strămoșii noștri au aparținut grupului străromân de Vest și Nord-Vest și se aflau deci în apropierea Albanezilor și în legătură directă cu ei, trăind în condițiuni politice și geografice asemănătoare ca și aceștia.

Situația s'a schimbat după așezarea Slavilor la malul drept al Dunării. Aromânii au pornit spre Sud, sustragându-se astfel înrâuririi Slavilor de lângă Dunăre și ajungând în sfera influenței grecești, dar printr'un alt șir de migrațiuni luând contact mai apropiat și cu Albanezii (cf. d. ex. ce spune Th. Capidan despre Fărșeroții din Albania, v. „Aromânii", p. 172). Presiunii slave i-au cedat și Strămânii de Vest din dreapta Dunării. Au fost împinși sau în direcția țărmului dalmatin sau au trecut Dunărea spre miazănoapte la frații lor de acolo. Influența slavă care a continuat aci la Nord asupra lor, nu mai e a Slavilor din dreapta Dunării, ci a Dacoslavilor, Slavi meridionali și aceștia, de care ne vorbește E. Petrovici în numărul acesta al Dacoromaniei și despre a căror intervenție în istoria dialectului dacoromân mai e vorba și la alte locuri în paginile precedente. Dintre Străromâni, fie apuseni, fie răsăriteni, n'au putut să rămână printre Slavii meridionali din dreapta Dunării decât foarte puțin, prea puțini ca să nu se piardă cu desăvârșire printre aceștia. De aceea influența română, deci și a Dacoromânilor îndeosebi, asupra Slavilor de acolo e mult mai redusă decât influența veche slavă asupra noastră, iar ce avem mai mult subt acest raport aci în Dacia, ne vine înainte de toate dela Dacoslavi, nu dela Slavii din dreapta Dunării. Aceasta a fost greșala pe care am făcut-o până acuma și căreia i se pune capăt în acest număr al Dacoromaniei, mai ales prin studiul lui E. Petrovici, că vorbind despre vechea înrâurire slavă, ne-am gândit aproape numai la Slavii din dreapta Dunării, nu și la Dacoslavi, care pentru Dacoromâni au un rol de importanță extraordinară. Dacă locuințele strămoșilor noștri, ale Dacoromânilor, ar fi continuat să fiinţeze în număr mare și

©BCU CLUJ

după epoca străromână în dreapta Dunării, ar fi trebuit să lăsăm şi în graiul de toate zilele al Slavilor de acolo şi în toponimia lor urme mult mai numeroase. Situaţia ar trebui să fie cel puţin asemănătoare cu ceea din toponimia de de-a-lungul versantului nordic al Carpaţilor, din Galiţia orientală până în Moravia şi Silezia, pe unde graiurile mai păstrează şi altfel elemente numeroase de origine română, îndeosebi termeni păstoreşti (cf. şi hărţile din M. Małecki şi K. Nitsch „Atlaz językowy Polskiego Podkarpacia", Krakow 1934), şi mai ales ca în graiul Huţanilor bucovineni, galiţieni şi maramureşeni, de o bogăţie mare de elemente româneşti. Influenţa română asupra Slavilor din dreapta Dunării n'ar putea să fie în cazul acesta mai redusă decât a acestora asupra noastră.

Pentru începuturile convieţurii slavo-române nu se poate pune chestiunea prestigiului mai mare sau mai mic al uneia din cele două limbi. Bulgarii s'au încreştinat în sec. IX şi biserica lor a primit o organizaţie mai temeinică numai subt ţarul Simion (893—927), slujbaşii ei desfăşurând o intensă activitate cărturărească. Prin urmare numai din sec. X înainte slavona bisericească a devenit în lumea ortodoxă de aici limba de prestigiu dominant. Dar pe atunci noi am şi ieşit din epoca străromână, iar influenţa slavă care ne venea prin biserică a fost de ordin cărturăresc, nu rezultatul unei simbioze. Ea a putut să aibă doar efecte ca ale limbilor care ne-au dat neologismul modern cu tot alaiul fenomenelor datorite înrâuririi lor. Influenţa slavonă bisericească n'a putut să pătrundă deci în adâncurile graiului popular şi n'a putut, cu atât mai puţin, să atingă caracterul toponimiei noastre. Ba influenţa aceasta, cu tot prestigiul ei mereu crescând, n'a putut să-i salveze nici pe Dacoslavi, care s'au pierdut printre noi desnaţionalizându-se şi a căror desnaţionalizare cam de pe atunci trebue să fi făcut mai repezi progrese, căci se desăvârşeşte în sec. XII. Dacoslavii n'au mai existat în sec. XIII. Între altele ştim că au fost românizaţi, precum a arătat G. Kisch, încă înainte de venirea Saşilor în Ardeal. Înrâurirea ulterioară a limbii bulgare şi chiar a celorlalţi Slavi, dela răsărit şi miază-noapte, a avut în general, precum arată hărţile ALR, doar efecte regionale, chiar dacă cuprind arii mai întinse. La adăpost de înrâuririle acestea, deşi

©BCU CLUJ

mai puternic influenţaţi de graiul dacoslav (v. E. Petrovici şi elevul său I. Pătruţ d. ex. despre palatalizarea dentalelor în acest număr al Dacoromaniei), Dacoromânii dela frontiera dela Vest au putut păstra, oarecum ca arie izolată, în multe privinţi mai bine elementul latin.

Că în toponimia Bulgariei şi Sârbiei n'am lăsat urme mai numeroase, dovedeşte că acolo n'au mai rămas mase suficiente de Români, spre a putea constitui vetre de imigrări mai târzii, ulterioare sec. X, în Nordul Dunării, imigrări care ar explica după anumite teorii prezenţa noastră în bazinul dunărean şi în ţinutul Carpaţilor. Prioritatea noastră aci faţă de toate celelalte frânturi de naţii conlocuitoare este evidentă, iar prioritatea aceasta pusă în legătură cu influenţa dacoslavă asupra Dacoromânilor, îndeosebi cu efectele ei asupra Dacoromânilor dela Apus şi cu păstrarea mai largă a vechiului element latin în acele regiuni, face şi continuitatea noastră în Dacia mai neîndoielnică, pe lângă toate celelalte argumente care au fost invocate susţinând-o, mai ales în timpul din urmă.

Ceea ce am spus aici despre deplasările Străromânilor răsăriteni şi apuseni, se găseşte cuprins în formă de ipoteză şi în studiul meu „Din istoria raporturilor noastre interdialectale" (DR IV, 64—66), studiu scris în 1925. Am crezut atunci şi cred şi într'o mutare spre Sud a Albanezilor dela Nord, dincolo de hotarul lor de până atunci dela miazăzi, admisă şi de Th. Capidan („Aromânii", p. 172—173).

Dar la locul acesta şi în legătură cu întreaga noastră concepţie despre problemele discutate aci, se cuvine să amintim, cu neprecupeţită recunoştinţă pentru valoarea lui, şi de studiul lui G. Reichenkron „Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik" din Zeitschr. f. slav. Phil., Bd XVII (1940), p. 144—168. S. Puşcariu a delimitat mai întâi ariile unor sinonime ca *nea, zăpadă* şi *omăţ* ş. a. m. d., arătând concluziile pe care le impun pentru statornicia noastră în Dacia, ca şi pentru raporturile noastre cu Slavii vecini şi îndeosebi şi cu Slavii care au trăit altădată printre noi. Când anumite aspecte ale împrumuturilor noastre slave nu se pot explica din graiurile slave cunoscute şi nici altfel — acesta e şi cazul lui *zăpadă* — e mai probabil

©BCU CLUJ

că ne găsim în faţa unor particularităţi deosebite ale graiului slav din Dacia. G. Reichenkron trage în linii mari hotarele influenţelor slave regionale, ucrainene, sârbe şi bulgare, şi crede a descoperi în ALR şi urmele admigrării române din Sudul Dunării. Un ultim paragraf e închinat dacoslavei, ale cărei urme ar apare astăzi mai ales în Transilvania şi mai puternice la apus, pe când în celelalte părţi de margine, ucraineana, bulgara şi sârba îi îngustează, înfrâng şi fărămiţează spaţiul ei de întindere. G. Reichenkron crede în existenţa dacoslavei ca graiu deosebit, care făcea punte între Slavii meridionali şi Slavii de Est, — E. Gamillscheg a bănuit înaintea lui că a avut o poziţie intermediară între limba bulgară şi cea slovacă —, oricâte rezerve l-ar opri să facă afirmaţii prea categorice, rezerve foarte firești, câtă vreme cercetările ştiinţifice stăteau să pornească de abia şi în direcţia aceasta. Dar, spune G. Reichenkron, va veni ziua când se va putea scrie o gramatică dacoslavă în baza mărturiilor ALR şi a unui studiu temeinic al toponimiei noastre, mai ales dacă se vor fi explorat din acest punct de vedere şi ţinuturile vecine cu noi.

In chestii de amănunt nu pot fi totdeauna de acord cu G. Reichenkron. Nu înţeleg de ce *foalc* cu înţelesul de „pântece" (în Banat, Crişana de Sud şi Ardealul de Sud-Vest) ar fi un decalc al bulg. *mešina*, ajuns la noi prin admigraţiune română din dreapta Dunării. Pe acest *mešina*, îl cunosc doară numai Şopii din preajma Sofiei. Nu e astfel mai probabil că chiar Şopii au luat înţelesul de „pântece, stomah", pe care l-a primit acest derivat al lui *měchъ* „foale" („Blasebalg"), de aiurea? N'ar fi să presupunem aci mai de grabă vreun decalc datorit substratului tracoiliric, deci cu putinţă şi în cuprinsul Daciei? La fel nici dacorom. *neа* nu-mi pare a arăta că admigraţiunea română din dreapta Dunării i-ar fi sporit vitalitatea şi aria răspândirii, când *zăpadă* pornise să-i ia locul. *Zăpada* şi *omăt* îşi au ariile lor, care ca şi altele de acelaşi fel, n'au mai pătruns până în ţinuturile noastre mărginaşe dela apus.

Dacoslava desigur că n'a fost un graiu uniform nici ea. Intocmai ca în apus, unde se vede că a avut aspecte care ni-i reamintesc pe Slavii de Vest, precum arată E. Petrovici, va fi avut la răsărit şi miazăzi şi particularităţi care o apropiau de Slavii

©BCU CLUJ

de Est şi de cei din dreapta Dunării. Unele din împrumuturile slave mai vechi, pe care G. Reichenkron le consideră ucrainene sau bulgare, n'ar putea prin urmare să fie totuşi dacoslave, se înţelege dacă marea lor vechime nu poate fi tăgăduită? In ce priveşte d. ex. vârsta lui *coriu*, cred că nu poate fi chiar aşa de mare precum i se pare mai probabil, dar numai mai probabil lui G. Reichenkron. Şi aci se potriveşte o revenire — mutatis mutandis — ca acea din adausul final al studiului lui G. Reichenkron privitoare la ucrain. *nepit* < rom. *nepot*.

In ce priveşte însă mai ales liniile generale ale concepţiei lui G. Reichenkron, sunt de acord cu el. In legătură cu expunerile noastre din aceste pagini, subliniez îndeosebi ce spune despre caracterul regional al influenţelor slave în afară de cea dacoslavă şi faptul că admite o admigraţiune română din dreapta în stânga Dunării şi o deplasare a Albanezilor în spre Sud din ţinuturi mai dela Nord.

Interesante sunt în legătură cu cele discutate până aci observările lui Th. Capidan despre valoarea unor argumente ca păstrarea lui *fica* şi *castanea* numai la Aromâni şi Meglenoromâni şi a lui *picula* numai la Dacoromâni, privitoare la problema continuităţii (p. 277) sau despre indicaţiile hărţilor ALR în ce priveşte răspândirea cuvintelor şi a formelor înregistrate.

Desigur, Th. Capidan are toată dreptatea: cu toată dispariţia lui *fica* d. ex. e foarte cu putinţă şi chiar foarte probabil ca Dacoromânii să fi cunoscut întotdeauna smochina. In raţionamentele noastre privitoare la concluziunile de ordin istoric în legătură cu asemenea cuvinte însă, nu acesta este faptul esenţial, anume nu continuitatea sau discontinuitatea în prezenţa noţiunii corespunzătoare lor. Articolele de import se numesc de obiceiu, nu chiar totdeauna, cu numele obişnuit la ceia dela sau prin care le primim (cf. d. ex. numele cartofului: *cartof, brandaburcă, barabulă, crdcpăne, grumpiri, picioacă, piroaşte*, etc. etc., v. DA, sau cele 25 de numiri ale chibritului înşirate de Al. Viciu în „Glosar de cuvinte dialectale", p. 103—104, resp. 161—162). Lui *fica* şi *castanea* nu le-au putut lua locul alte cuvinte în uzul Aromânilor şi Meglenoromânilor, pentrucă la ei smochinele şi castanele n'au fost articole de import, şi la fel cele două cuvinte de origine la-

©BCU CLUJ

tină n'ar fi putut să dispară din graiul Dacoromânilor, dacă ne-am fi găsit ca şi ei la Sudul Dunării. Pomii care cresc din vechime în Dacia şi fructele lor au nume latine *(prun, măr, păr, cireş)*. De asemenea *picula* s'a păstrat în Dacia cu regiunile ei petrolifere, nu însă dincolo de Dunăre, unde păcura se importa. Prin urmare, ca *picula, castanea* şi *fica* să rămână cuvinte întrebuinţate de Români de-a-lungul veacurilor, a fost nevoie de continuitatea existenţei unor Români şi în regiunea smochinului şi a castanului pe de o parte, şi în regiunea păcurei pe de altă parte.

Că ariile cuvintelor şi ale aspectelor linguistice de pe hărţile ALR pot şi trebue lărgite adesea sau întinse şi asupra unor puncte rămase în afară de ele, pentrucă informaţii din afară de ALR cer asemenea corecturi, este foarte adevărat. Imprejurarea aceasta nu aduce însă în general nici o scădere temeiniciei şi utilităţii ALR, în ce priveşte ariile lui. Dacă urmărim, în perspectivă largă — nici un atlas şi nici vreo altă operă n'ar putea să prindă în toate amănunţimile şi cu toate diferenţierile ei imaginea linguistică a unei regiuni mai reduse chiar sau numai a unei singure familii mai numeroase —, persistenţa sau dispariţia unui cuvânt, nu prea are importanţă că-l mai întâlnim în cutare punct sau în vreun colţ de ţară, unde harta nu ni-l arată prezent. Nu putem fixa apoi pe hartă decât o anumită fază în evoluţia graiului, într'un tablou sinoptic şi sincronic. Informaţiile din afară de atlas sunt de obiceiu mai distanţate în timp unele de altele. Aceeaşi hartă ar putea să aibă chiar în intervale scurte înfăţişări deosebite. Acestea pot fi de însemnătate mare pentru înţelegerea unor fapte anumite, dar dacă gândul ne porneşte să înţeleagă structura linguistică a unei ţări, cu toată complexitatea ei istorică, geografică, socială, etc., faptele trebue judecate în virtualitatea şi în continua lor devenire, deci oarecum independent de momentul în care a fost alcătuit un atlas linguistic sau din care datează celelalte informaţii de care ne folosim. (Problema continuităţii d. ex. n'ar putea să aibă altă soluţie în baza unui atlas din 1940 decât în baza altui atlas cu un veac, două trei, mai vechiu sau mai nou). Important este deci în cazul acesta să ştim unde un cuvânt, o expresie sau orice aspect linguistic îşi păstrează încă toată vigoarea lor, de unde a dispărut sau unde e pe dispărute; interesează aşa dar nu

©BCU CLUJ

atât rezultatul pe cât direcţia evoluţiei lor, nu atât amănuntele microscopice ale imaginei totale în care ni se înfăţişează, pe cât liniile ei mari şi caracteristice. Şi atunci, e important înainte de toate să ştim care este într'o regiune şi alta cuvântul dominant, cuvântul care apare mai uşor sau numai el în vorbirea spontană a subiectului anchetat, iar răsfirările lui dincolo de ariile obţinute astfel, nu mai pot să ne spună prea mult sau chiar nimic.

Negreşit, un atlas linguistic nu ne poate spune totul ce am vrea şi ar trebui să ştim, întocmai precum geografia linguistică nu este de loc singura cheie a oricărei înţelegeri linguistice. Nu încape nicio îndoială însă că atunci când vrem să deslușim totul ce ne poate spune o hartă linguistică sau soarta unor cuvinte ca *fica, picula, castanea,* tot felul de accidente pot face ca lucrurile să se prezinte altfel de cum s'ar părea, dacă generalizăm anumite principii, anumite metode şi anumite procedee. De aceea avertismente şi rezerve ca cele făcute de Th. Capidan sunt deosebit de utile şi nu ne pot fi reamintite destul de adesea.

G. Giuglea în „Coïncidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes" (p. 157—182) şi în „Éléments préromans en rhetoroman et en roumain" (p. 215—216) stăruie să arunce dâre de lumină dintr'un colţ al Romaniei într'altul, adunând şi interpretând fapte linguistice dela noi şi de aiurea, care se impun prin asemănarea sau acordul înfăţişării lor, în expresii care denumesc cu aceleaşi cuvinte sau cuvinte asemănătoare aceleaşi lucruri. Elemente nebăgate în seamă de alţii intră astfel în orbita vederilor noastre şi se supun atenţiunii noastre. G. Giuglea atacă şi de astă dată, după cum a făcut-o de repetite ori, probleme etimologice dintre cele mai dificile. In faţa noastră apar soluţii etimologice *(răpciune* pus în legătură cu *putare* şi *putatio* (Meyer-Lübke, REW. 6869 şi 6869a); *mârlan* cu *mas, maris; cârlan* cu *carnalis* (ib. 1701a); *miaţă* cu *metus* (cf. span. *miedo); troian* cu **troju* (ib. 8934); *jip* apropiat de eng. *ğop,* breg. *ğüp,* tess. *ğip)* etc., când convingătoare, când ademenitoare, totdeauna vrednice de luat în serioasă considerare. Paşii lui G. Giuglea calcă vremuri şi spaţii uriaşe. E foarte firesc ca de-a-curmezişul căilor acestora să se aşeze şi câte o necunoscută, mai ales când nimeresc

©BCU CLUJ

în preistoria linguistică şi etnografică, unde multe mai sunt de lămurit.

Un alt studiu dedicat limbii „Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines" e semnat de G. N. Dragomirescu. Studiul acesta nu este nici de domeniul linguisticei, nici al literaturii. Autorul se mişcă între gramatică şi logică. „Il faut employer, dans toute syntaxe, la méthode logique, pour se servir, dans la détermination du sens des propositions, de la vraie science logique, ce qui veut dire de *la science des rapports quantitatifs et qualitatifs des notions*", scrie G. N. Dragomirescu şi are toată dreptatea când afirmă: „si la syntaxe doit exprimer non seulement des jugements, mais aussi le *désir,* la *volonté,* elle doit avoir toutefois sa „logique", c'est-à-dire un esprit unitaire de normes propres, conformes au génie de la langue et à son étape évolutive . . .". Numai că declarând că sintaxa îşi are logica sa, accentul trebue pus pe *sa* nu pe *logica.* Această logică proprie sintaxei n'o pot descoperi în articolul acesta, în care nici evoluţia istorică a fenomenelor, nici aspectul lor geografic, nici variaţiunile şi diferenţierile lor în diferite graiuri, nici comparaţia cu alte limbi, nici deosebirile dela scriitor la scriitor nu sunt băgate în seamă, în care graiul însuşi nu e un izvor de suficientă şi temeinică exemplificare şi documentare, ci toate derivă din logică.

Dintre recensii şi dări de seamă atrag atenţiunea îndeosebi asupra următoarelor: Alf. Lombard „Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes", Al. Rosetti „Istoria limbii române" III, Sextil Puşcariu „Limba română" I, Karl Jaberg „Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets", semnate de Th. Capidan; Al. Rosetti „Istoria limbii române" I, M. Bartoli „Accordi antichi fra l'albanese et le lingue sorelle" din pana lui G. Giuglea şi Zoe Verbiceanu „Les Ballades de François Villon", recensie scrisă de D. Maniu.

AL. PROCOPOVICI

©BCU CLUJ

ISTVÁN KNIEZSA, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert.* (Mit einer Kartenbeilage). Budapest 1938, 172 p. *(Ostmitteleuropäische Bibliothek,* Nr. 16).

Lucrarea lui Kniezsa poate fi considerată ca o continuare a cărţii lui János Melich, *A honfoglaláskori Magyarország,* Budapest 1925. Pe când predecesorul său a încercat să stabilească, cu ajutorul toponomasticei, ce fel de popoare au găsit Ungurii în sec. IX şi X când au venit în Ungaria de mai apoi, autorul studiului de faţă crede că a putut răspunde întrebării ce fel de popoare locuiau în diferite părţi ale Ungariei în sec. XI. Cu toate că nu împărtăşeşte părerea lui Melich, că numele antice ale râurilor *Mureş, Criş, Timiş, Someş* au fost transmise Ungurilor de o populaţie turcică[1]), Kn. admite totuşi, ca acesta, că formele actuale româneşti ale acestor nume de râuri au intrat în limba română prin filieră maghiară (p. 105, nota 12 şi p. 125)[2]).

Prin părăsirea teoriei „continuităţii turcice" lucrarea de care ne ocupăm arată un progres faţă de aceea a lui Melich. Dar defectul acestuia din urmă, de a vrea să dovedească cu orice preţ prioritatea în timp a aşezărilor ungureşti şi de a exagera partea cuvenită elementului unguresc în compoziţia populaţiei Ungariei medievale şi de a scădea sau a reduce la zero partea altor popoare, îl are în şi mai mare măsură. Se vede aceasta mai cu seamă în pasagiile în care tratează despre Români.

După Kn., în sec. XI nu erau Români nicăiri în Ungaria. Teritoriul ocupat de Unguri era mult mai întins decât cel de astăzi, Slavii fiind aşezaţi pe fâşii înguste la marginea regiunilor deluroase. Un rezumat al rezultatelor la care a ajuns îl constitue harta dela sfârşitul lucrării[3]).

---

[1]) Melich *(op. cit.,* 63) vorbeşte de o continuitate de limbă turcică *(„török nyelvi folytonosság")* din hunică, prin avară şi bulgaro-turcă, până la cucerirea Ungariei de către Unguri.

[2]) Despre numele acestor râuri, precum şi despre *Ampoiu, Impoiţa, Olt, Dunăre, Criş, Timiş, Someş, Mureş,* v. mai sus p. 335, 336 sq.

[3]) Harta poartă acelaşi titlu ca şi lucrarea, adică „populaţiile Ungariei în sec. XI". De ce atunci a trecut pe hartă, cu colorile notate la p. 172 subt Nr. 30, 31 şi 32, ceea ce numeşte el „Vordringen des Ungartums im

©BCU CLUJ

Pentru a ajunge la rezultatul prezentat în rezumat pe hartă, Kn. s'a servit de trei categorii de argumente: 1. istorice, 2. lingvistice şi 3. arheologice.

Din punct de vedere istoric, se bazează pe rezultatele lui Bálint Hóman şi János Karácsonyi. Natural aceştia nu admit existenţa unei populaţii româneşti în Ungaria înainte de sec. XII.

În ce priveşte vechimea elementului românesc în munţii Transilvaniei, ţin să amintesc părerea istoricului german Hans Koch[1]). Păşunile alpine, poienile din regiunile muntoase erau, şi atunci ca acuma, exploatate de păstorii români. Regiunile din Estul Ungariei indicate pe harta lui Kn. ca fiind acoperite cu „Waldungen (Buchen- und Nadelholz) ohne Grundgewächs" (indicaţia 33 de pe p. 172), erau, şi în sec. XI ca astăzi, străbătute de turmele Românilor.

Vieaţa pe care au dus-o strămoşii Românilor — „ein unstetes Hirtenleben" — explică de ce aceştia n'au putut păstra numele vechi ale oraşelor, — care de altfel secole de-a-rândul au fost numai nişte ruine. Şi aceasta nu numai la Nord de Dunăre, ci şi la Sud de Dunăre. Numele antice ale oraşelor din Moesia le-au reprimit Românii dela Slavii care ocupau văile. În ce priveşte numele de râuri din Dacia, ca *Ampoiu, Împoiţa, Olt, Dunăre, Criş, Timiş, Someş, Argeş,* v. Drăganu, *Rom. în veac. IX—XIV,* p. 244, 313, 474, 490, 496, 536. De asemenea v. mai sus p. 335, 336 sq. şi „Transilvania", anul 73, p. 865 sq. şi anul 74, p. 8 sq. V. şi Capidan, în *Revista Fundaţiilor Regale,* anul X, Nr. 5, p. 268 sq.

Criteriul linguistic principal întrebuinţat de Kn. pentru stabilirea vechimii aşezărilor ungureşti este tratamentul vocalelor nazale slave *ǫ* şi *ę* în toponimicele ungureşti de origine slavă (p. 9 sq.). Se ştie că limbile slave învecinate au pierdut de timpuriu, în a doua jumătate a sec. X şi în întâia jumătate a sec. XI, caracterul nazal al acestor vocale. Dacă toponimicul unguresc pre-

XII. Jh."? Titlul hărţii nu corespunde deci conţinutului ei. Iar dacă harta arată realităţi etnice din sec. XII, de ce n'a trecut Kn. pe hartă şi „das Vordringen des Rumänentums im XII. Jh."? Căci admite existenţa Românilor în jurul Bălgrădului (Alba-Iulia) în sec. XII (p. 128).

[1]) V. mai sus citatul dela p. 265, nota 3.

©BCU CLUJ

zintă o nazală, aceasta dovedeşte că Ungurii l-au luat dela Slavi înainte de a se denazaliza vocala nazală, în cursul sec. X sau în întâia jumătate a sec. XI. Astfel de toponimice arată că în regiunea respectivă trăia în sec. X—XI o populaţie mixtă slavo-maghiară.

Criteriul acesta trebuia aplicat şi toponimicelor româneşti de origine slavă. Dacă un toponimic românesc a păstrat nazalitatea slavă, putem deduce că în acea regiune Românii trăiau amestecaţi cu Slavii în sec. X—XI. Ce face Kn. ca să nu fie silit să admită o aşa de veche aşezare a Românilor pe teritoriile fostei Ungarii? Despre *Glâmboca*[1]) din jud. Severin (p. 128, nota 25) pretinde că la origine s'a chemat *Novákfalva* (1433, v. Csánki, II, 53), ceea ce însemna că a fost întemeiat „von neuen Leuten, Einwanderern". Dar toponimicul *Novákfalva* e format, ca şi toate celelalte nume ungureşti de sate în *-falva*[2]), din numele întemeietorului sau al proprietarului, un oarecare *Novac*, nume foarte obişnuit la Români[3]), la care s'a adăugat *-falva* „sat". Românii i-au zis cu siguranţă **Novăceşti*. Scribul ungur, urmând un obiceiu al cancelariei ungureşti care traducea toponimicele româneşti având sufixul *-eşti* cu o formă ungurească în *-falva*[4]), l-a maghiarizat în *Nowakfalwa* (1433), formă tot aşa de moartă ca şi cea fabricată de scribul dela anul 1370: *Villa Nouak*[5]). Şi forma latinească din urmă arată că e vorba de numele de per-

---

[1]) Kn. scrie *Glâmboaca*.

[2]) *Dragomérfalva=Dragomireşti, Budfalva=Budeşti, Bárdfalva* (Csánki, I, 447: *Barbfalwa*, a. 1387) = *Berbeşti* (<*Bărbeşti*), etc., etc.

[3]) V. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti 1936, p. 291. Despre numele de persoană *Novak* ca toponimic la Sârbi, v. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde, op. cit.*, p. 28 (§ 10 A.).

[4]) V. Csánki, II, 35: *Dragotenesth* 1464, *Dragotenfalva* 1470; *Draxinfalva* 1454, *Dragzenesth* 1464 (azi *Drăgşineşti*, ung. *Dragsinyest*), etc., etc. De cele mai multe ori forma românească, singura vie, nici nu apare în documente, *ibid.*: *Draganfalwa, Dragamerfalwa, Dragotafalwa, Draxafalwa*, etc., etc. Despre traducerea toponimicelor de către Unguri în Evul Mediu, v. E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală* în „Transilvania", anul 74, Nr. 2, p. 113 sq.

[5]) V. Csánki, II, 53.

©BCU CLUJ

soană *Novac* şi nu de un plural care ar însemna „Einwanderer". E adevărat că forma *Glâmboca* apare în documente abia în anul 1475 *(Glamboka)*. Aceasta se explică astfel că *Glâmboca* a fost, din vechime, numele văii (slav. *glǫboka* scil. *dolina* „valea adâncă"). Satul a fost apoi numit cu timpul după valea pe care se găsea. Satul **Novăceşti* a putut fi întemeiat abia în sec. XIV, dar numele văii îl aveau Românii cu siguranţă de pe timpul simbiozei slavo-române în această regiune, deci din sec. X—XI, cum ar trebui să spună Kn.

Despre toponimicul *Glâmboaca* din jud. Sibiu[1]) Kn. găseşte că trebue să fie recent, deoarece şi acesta apare în documente subt alt nume: 1322, *Honrebach*. După cum se vede din numele săsesc atestat în sec. XIV, e vorba tot de un *-bach*, deci de o vale adâncă. Această vale adâncă numai Slavii au putut-o boteza **Glǫboka*[2]). Şi acest nume de vale l-au împrumutat Românii dela Slavi înainte de sec. X—XI.

Pentru forma atât de clară *Lindina* (jud. Hunedoara) < slav. **Lędina* (plsl. *lędina* „terra inculta")[3]), Kn. construeşte fel de fel de forme slave, **Lęděna*, **Lędjěna*, **Lęždana*, **Lędǧana*, care toate n'ar fi dat românește *Lingina*. E adevărat, deoarece forma din urmă se datoreşte palatalizării dialectale româneşti a lui *d* urmat de *i*. Deci mai demult acest toponimic avea forma *Lindina*, iar aceasta redă — nu se poate mai normal din punct de vedere fonologic — pe slavul *lędina*[4]).

---

[1]) Kn. *(op. cit.*, 128, nota 25) aşează satul *Glâmboaca* greşit în jud. Târnava-Mare.

[2]) Kn. crede că poate şi aici avem de a face „mit einem aus der alten Heimat mitgebrachten Ortsnamen", ca *Sohodol, Săliște*, etc. Dacă Românii ar fi venit din Peninsula Balcanică şi ar fi adus cu ei numele viitoarelor sate din Ardeal unde aveau să se aşeze, atunci numai *Săliște* a putut fi adus, şi anume ca apelativ. De fapt apelativul *săliște* există în limba română, dar un substantiv **sohodol*, sau un adjectiv **glâmboc*, nu. Cf. mai sus p. 237 sq. şi 240 sq.

[3]) V. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 288.

[4]) V. mai sus p. 236, nota 1 şi p. 253. Am văzut la tustrele toponimicele româneşti cu câtă neglijenţă şi nepricepere tratează Kn. toponimia românească în rarele cazuri când recurge la ea. Întocmai ca şi scribii medievali, şi Kn. stâlceşte toponimicele româneşti. Astfel scrie greşit: *Gaveşdia* (p. 34, nota

©BCU CLUJ

Pe lângă aceste trei toponimice româneşti, prezentând vocalele nazale slave *ǫ* şi *ę* cunoscute şi de Kn., mai pot fi amintite şi altele ca *Glîmbośeni, Indol, Luncaviţa, Gâmbuţ*[1]).

Pe baza acestor toponimice putem presupune că a existat cu siguranţă o simbioză slavo-română în sec. X—XI în următoarele regiuni din fosta Ungarie[2]):

1. În munţii şi văile dela Sud de Caransebeş până la Orşova[3]). În această regiune se găsesc multe toponimice de origine slavă provenind dela aceeaşi populaţie slavă cu caracter bulgăresc care a numit şi valea *Luncaviţei* pe care mai târziu s'a întemeiat un sat românesc[4]). Printre toponimicele slave se găsesc şi de cele româneşti[5]). Şi azi regiunea e curat românească. Ungurii, puţini, aşezaţi — relativ târziu[6]) — în jurul cetăţii de graniţă *Miháld (Mehadia)* şi la Caransebeş, dela care provin unele toponimice, au dispărut complet. Oficialitatea mai nouă ungurească a fost nevoită să împrumute dela Români toponimicele româneşti de origine ungurească: ung. *Miháld* > rom. *Mehădía*[7]) >ung. oficial *Mehádia; Mehadia*+suf. dim. *-ica*>rom. *Mehădíca*[8])

73, *Cărăşău* (p. 35). *Dâmbrava* (p. 79, nota 78), *Glogovaţ* (p. 81, nota 83), în loc de *Găvojdia, Caraşova, Dumbrava, Glogovăţ*. Formele greşite îl duc la etimolgii sau la explicaţii greşite, v. mai sus p. 239, nota 3 şi p. 260, nota 5.

[1]) V. mai sus p. 235 sq. şi 246 sq. Despre *Împoiu*, v. mai sus p. 335 sq.

[2]) Datele directe sau indirecte, mai cu seamă linguistice, Kn. le compară cu materialul toponimic al regiunii (p. 12). Acelaşi lucru trebue făcut şi pentru regiunile româneşti.

[3]) V. Kniezsa, 76.

[4]) *Goleţ* (v. mai sus p. 258), *Topleţ (ibid.), Cerna* (v. mai sus p. 261), *Cruşovăţ* (v. mai sus p. 262), *Globucraiova (ibid.), Criva, Teregova, Sadova-Nouă, Ilova, Plugova, Bolvaşniţa, Borlova*, etc., etc.

[5]) *Râul-Alb, Râul-Lung*, afluenţi ai Timişului; *Piatra-Nedeii, Tomnatic, Muntele-Mic*, etc., munţi; *Cuptoare, Vălişoara, Zerveşti, Delineşti*, etc., sate. Însuşi numele *Timişului* poate fi forma românească a unui antic **Timisiu-* (v. mai sus p. 266).

[6]) V. Kniezsa, 34.

[7]) *Mehădía*, prin dispariţia lui *h*, obişnuită în acea regiune, asimilarea lui *ă* protonic la *e* din silaba iniţială şi palatalizarea lui *d* urmat de *i* a devenit *Meedz'ía*.

[8]) Pronunţat *Meedz'íca*. Cf. mai sus p. 236 şi 253 *Lindina*>dialectal *Lindz'ina*.

©BCU CLUJ

ung. oficial *Mehádika*. Să nu uităm că în timpuri mai nouă s'au aşezat în această regiune Slavi cu caracter sârbesc[1]).

2. Pe valea Bistrei, la Nord-Est de Caransebeş[2]). Şi aici populaţia e curat românească, cu excepţia coloniştilor nemţi din Ferdinand. Unguri n'au pătruns pe aici.

3. Regiunea muntoasă la apus de Haţeg şi Hunedoara unde se găseşte satul *Lindina* şi părăul *Glîmbośeni* lângă satul Meria. Ţinutul e unul dintre cele mai curat româneşti şi mai arhaice[3]).

Ungurii s'au aşezat în apropierea acestui ţinut pe Valea Mureşului, pe Cerna în sus până la Hunedoara şi pe Streiu în sus până la Haţeg[4]).

---

[1]) Dela aceştia provin toponimice ca *Belareca, Predel, Dubova*, v. mai sus p. 250 şi 255.

[2]) Toponimice slave: râul *Bistra*, satele *Obreja, Glâmboca, Voislova, Bucova*, etc. Toponimice româneşti: *Mal* (a. 1433), *Cireşa, Valea-Mare, Mărul*, etc. *Negoteşti* era la 1430 numele satului *Ohaba-Bistra* (v. Csánki, II, 28). *Mărul* apare în anul 1394 subt forma oficială tradusă *Almafa*. În sec. XIX, forma oficială ungurească era *Mörul*, v. Csánki, II, p. 23. Despre obiceiul clasei stăpânitoare şi autorităţilor maghiare de a traduce toponimicele slave şi româneşti, v. E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în *„Transilvania"*, anul 74, Nr. 2. Cf. N. Drăganu, *Rom. în veac. IX-XIV*, p. 234, 291; Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1887, p. 352, nota 4.

[3]) V. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti 1905; Popovici, *Rumänische Dialekte*, I. *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle a. d. S. 1905.

Pe lângă toponimice slave (râurile *Dobra, Cerna*, etc., satele *Peşteana, Lindina, Breazova, Clopotiva, Răchitova, Găvojdia, Cozia*, etc.), provenind mai cu seamă din văile care înconjurau regiunea muntoasă, se găsesc foarte multe toponimice româneşti, unele dintre ele atestate din sec. XIV (râurile *Riu mare*, numele obişnuit al Dobrei, v. Popovici, *Rumänische Dialekte*, 16, *Runcu, Vălăriţa*, penes riuulum *Chernyswara = Cernişoara = slav. Cerna* + suf. rom. *-işoara*, v. Csánki, V, 83, a. 1380, etc. satele *Runc, Socet, Toteşti, Vadu-Dobrii, Alun, Lelese, Florese, Cerişor*, etc.).

[4]) Ungurii n'au putut fi mulţi, căci astăzi abia mai trăiesc sporadic prin câteva sate, iar oficialitatea ungurească mai nouă a fost nevoită să împrumute dela Români toponimicele de origine ungurească: *Váralja*>rom. *Orlea*>ung. oficial *Öralja-Boldogfalva; Keted* (Csánki, V, 101: *Kytid*, a. 1277, *Keted*, a. 1391)>rom. *Chitid*>ung. oficial *Kitid; Nagyág*>rom. *Nojag*>ung. oficial *Nozság; Hozywligeth* (Csánki, V, 96, a. 1330)>rom. *Sulighete*>ung. oficial *Szuligyete, Szuliget*, etc., etc.

©BCU CLUJ

Slavii, după cum spune Kn. pe baza toponimicelor, erau aşezaţi „an den Rändern des Gebietes" (p. 83). Era şi natural. Ungurii, fiind un popor de păstori de stepă, care practicau „ausgebreitete Viehzucht" (Kn., p. 13), aveau nevoie de mult spaţiu. Şesurile, basinurile şi văile ocupate de ei au fost repede golite de populaţiile străine — mai cu seamă dacă se ocupau şi ele cu păstoritul — îndată după cucerire. Judecând după descrierile, făcute de occidentali, a invaziilor ungureşti, oştile de ciobani unguri nomazi n'au aplicat multă blândeţe pentru a-şi însuşi păşunile necesare păstorului extensiv. Invazia maghiară trebue să ne-o închipuim ca invazia mongolă dela 1241 permanentizată. Toate seminţiile turcice din stepele eurasiatice au trăit în războaie neîncetate pentru păşuni. Prin urmare populaţia mai veche — Kn. zice cea slavă, noi am zice cea slavo-română — s'a putut menţine numai la marginea şesurilor, a basinurilor bune de păşunat. Harta alăturată la lucrarea lui Kn. ilustrează foarte bine acest lucru. Slavii sunt aşezaţi pretutindeni la marginea regiunilor deluroase.

Şi spre apus, aceste trei regiuni de simbioză slavo-română, amintite mai sus, se terminau acolo unde începea şesul potrivit pentru păşunatul extensiv.

În aceste zone deluroase trăiau amestecaţi Slavii şi Românii, întâii făcând mai mult agricultură, iar cei din urmă praticând mai mult păstoritul. Mai la munte, în poienile care puteau fi locuite şi iarna, erau cu siguranţă mici cătune româneşti care numai mai târziu au ajuns atât de mari, ca să atragă atenţia autorităţilor ungureşti. În regiunea muntoasă dela apus de Hunedoara, astfel de cătune încep a fi amintite prin sec. XIV-XV: *Plopi* (Csánki, V, 125: *Plop* 1468), *Strigoanea*[1]) (Csánki, V, 140: *Stregowanya*, a. 1491), *Cerişor* (Csánki,, V, 83: *Chereswr*, a. 1482), *Poieniţa-Voinii* (Csánki, V, 126: *Polonycza*, a. 1380), *Poieni* (Csánki, V, 126: *Polyen*, a. 1436), etc. Şi aici oficialitatea ungu-

[1]) Kn. (p. 83, nota 90) crede acest toponimic de origine slavă. *Strigoania*<rom. *strigoańa* (=*strigoaia*), cf. I. Iordan, *Rum. Topon.*, p. 145. În părţile acestea de Sud-Vest ale teritoriului dacormân, *ń* latin vulgar s'a păstrat până astăzi, v. ALRM II, vol. I, harta 300: CUIU.

©BCU CLUJ

reasca a tradus adeseori toponimicele româneşti şi slave: *Răchitova* > *Rekethya*, (a. 1360, Csánki, V, p. 131), *Rea* > *Gunuzfalu* (a. 1360, dar *Reye*, a. 1443).

Regiunile acestea mai muntoase, chiar dacă nu adăpostesc sate, trebue considerate ca aparţinând „spaţiului vital" al populaţiei din zona de dealuri dela poalele munţilor care în cursul verii exploatează păşunatul alpin[1]). Pe harta lui Kn. aceste regiuni muntoase trebuiau marcate cu o coloare indicând spaţiile folosite de păstorii români dela munte. Procedeul acesta ar fi tot aşa de justificat ca şi marcarea cu roşu, de pe aceeaşi hartă, a spaţiilor dela şes stăpânite de păstorii unguri. Se ştie doar că păstoritul extensiv din şesuri şi stepe, ca de altfel şi cel dela munte, nu hrăneşte o populaţie deasă.

Ţinând seamă de aceste constatări, harta lui Kn. trebue să o considerăm înşelătoare. Spaţiile întinse roşii par a indica o numeroasă populaţie ungurească, iar fâşiile înguste albastre ar arăta o populaţie slavă — în răsărit slavo-română — foarte redusă. Situaţia etnică din secolele următoare e o dovadă că indicaţiile acestei hărţi sunt greşite.

Se pare că între regiunea slavo-română care se termina la apus, pe valea Bigheiului (Bega), cam în dreptul Făgetului[2]), şi

---

[1]) Despre *Poieniţa-Voinii* ştim, pe baza unui document din anul 1380, că aparţinea familiei de cneji români din Demşuş purtând ca nobili numele „de Dompsos", apoi de „Morsina". Despre această „poieniţă" documentul spune: „terra vacua et habitatoribus a diu destitua . . . Polonycza vocata penes riuulum Chernyswara in districtu de Hunyad" (v. Csánki, V, 126, 127). Munţii noştri erau plini, ca de altfel şi astăzi, de asemenea „poienițe" nelocuite, dar care aveau foarte mare importanţă economică pentru populaţia din satele dela marginea masivului muntos. În câte o poiană de acestea se înjghebează un mic cătun care poate deveni sat, dar poate să se şi mute în altă poiană. Cf. *Anuarul Arhivei de Folklor*, V, p. 111.

[2]) V. Kn., p. 76. Valea Bigheiului cu centrul în oraşul *Făget* şi tot Nordul judeţului Severin formează o prelungire spre apus a regiunii amintite mai sus subt Nr. 3. Pe valea aceasta, Ungurii s'au aşezat târziu în aşezări foarte sporadice (Kn., 33). Totuşi valea fiind mai accesibilă, autorităţile ungureşti au pătruns aici destul de timpuriu şi au ajuns deci mai de grabă ca în alte părţi în regiunile cu toponimie românească. În partea nordică a acestei regiuni, pe Mureş, e amintit în anul 1337 satul *Căprioara* (Csánki, I, 773: *Caprevar)*. Alte toponimice româneşti: *Charamida* (a. 1363),

©BCU CLUJ

între teritoriul ocupat de Unguri, care începea la apus de Făget, la marginea regiunii de dealuri[1]), se întindea o zonă ocupată de Slavi care au fost românizaţi mai târziu, după denazalizarea vocalelor nazale slave[2]). Aceşti Slavi au dat numele numeroaselor sate aparţinătoare cetăţii Şoimoş din sec. XV: *Bruznic, Lăpuşnic, Şiştarovet, Lăbăşinţ, Bara, Crivobara,* etc. (Csánki, I, 762)[3]). Kn. (p. 75), ca toţi cercetătorii unguri, pretinde că în Lipova, „wie es scheint" au fost colonizaţi pe timpul lui Ludovic cel Mare, bogomili convertiţi la catolicism. De asemenea şi despre Slavii din regiunea deluroasă acoperită de păduri dela Sud de Mureş afirmă că s'ar fi aşezat, în mase puternice, în sec. XIV şi XV. Dar niciun document istoric nu vorbeşte de vreo aşezare de Slavi, nici la Sud şi nici la Nord de Mureş sau undeva în Ardeal. Despre satele care aparţineau cetăţilor dela Agrigiu (Agriş, jud. Arad), Dezna şi Şiria, Kn. (p. 74) spune că au fost colonizate cu „fremde Siedler" care erau constituiţi „überwiegend aus Walachen", dar erau şi Slavi între ei. Satele sunt numite „ville sclavonicales", ceea ce Csánki (V, 722) traduce cu „*oláh* falvak". De fapt populaţia era româno-slavă şi nu era deloc străină — niciun document nu spune că ar fi fost adusă din ţară străină —, ci provenea din vechea populaţie slavo-română dela marginea regiunii de dealuri. Şi aici, ca la Sud de Mureş, a existat o zonă slavă românizată după sec. XI.

Istoriografia maghiară presupune că ar fi fost colonizări recente de Slavi (Ruteni, Sârbi şi Bulgari) şi în Transilvania (Kn., 79, 82). Nici aici nu există nicio mărturie istorică despre migraţiuni sârbeşti. Sporadic nume de sate ca *Şchei* (scris greşit oficial *Ştei*; Csánki, V, 139: *Scley*, a. 1438), *Sârbi* (jud. Arad, Bihor, Hunedoara, Maramureş, Sălaj, Satu-Mare), *Sârbi*=ung. *Szirb* (Arad, Hunedoara), *Sârbi*=ung. *Szerfalva* (Maramureş),

---

Rădmăneşti, Dobreşti, Pădurani, Curtea, Spata, Temereşti, Făget, Romăneşti, Groşi, Drăgşineşti, etc. Pentru vechimea acestor toponimice, v. Drăganu, *op. cit.*, p. 252 sq. şi 264 sq.

[1]) V. Kn., 33.

[2]) V. mai sus, p. 247 sq. şi 342, cele spuse despre toponimicele *Mâtnicul-Mare, Mâtnicul-Mic, Ohaba-Mâtnic* şi *Mimńišel.*

[3]) Toponimicul *Rădmăneşti* din această regiune era numit de aceşti Slavi **Radmanovïcï* (Csánki, I, 76: *Radmanovcz*).

©BCU CLUJ

Ruşi=ung. *Russ* (Hunedoara), *Ruşi*=ung. *Oroszfalva* (Satu-Mare), *Ruşi*=ung. *Rüsz*=săs. *Reussen* (Sibiu), nu indică vreo puternică migraţiune de Ruşi sau de Sârbi, ci dimpotrivă, sporadice aşezări de Slavi în mijlocul unei populaţii neslave. Dela Slavii aceştia sporadici nu pot proveni toponimice slave atestate mai târziu[1]). Să amintim cuvintele lui G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 194: „nachweislich seit Einwanderung der Magyaren (ca 996) keine Slaven als Volk sich hierzulande niedergelassen haben".

Au fost, e adevărat, şi migraţiuni slave în regiunile care ne interesează. Astfel migraţiunea Sârbilor în Banat. Ea începe în sec. XV şi poate fi urmărită documentar până în sec. XIX. Am arătat mai sus, p. 244 câteva toponimice slave cu fonetism sârbesc. De asemenea, şi în Nordul Transilvaniei se cunosc câteva urme ruteneşti în toponimie (v. mai sus, p. 251). În restul teritoriului românesc al fostei Ungarii, toponimicele slave datează din epoca de simbioză slavo-română care s'a terminat cu românizarea Slavilor înainte de sec. XIII[2]) (în regiunile dinspre şesul Banatului şi al Crişanei puţin mai târziu, probabil în cursul sec. XIII—XIV).

Tot ca o prelungire, de data aceasta spre Sud şi Sud-Est, a acestei vetre slavo-române trebue privit şi teritoriul dela Sud şi Sud-Vest de Haţeg. Regiunea e curat românească, Ungurii n'au pătruns decât foarte puţin, iar toponimia, foarte românească, arată că şi Slavii trebue să fi fost puţini[3]). Toponimicele româneşti apar

---

[1]) Drăganu credea — greşit — că dela astfel de colonişti ruşi mai noi sunt unele toponimice slave din Transilvania, v. *Rom. în v. IX-XIV*, 240, 277 sq.

[2]) Toate elementele slave din graiul Saşilor provin din limba română sau maghiară, cf. G. Kisch, *Zur Wortforschung: Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen*, în *Korespondenzblatt*, XLVII (1924), p. 2.

[3]) Kn. aminteşte (p. 83) în toată regiunea aceasta patru toponimice slave: *Ostrov (Ostrovul-Mare, Ostrovul-Mic;* Csánki, V, 120: *Oztro*, a. 1360), *Clopotiva* (Csánki, V, 102: *Clapatiua*, sacerdos olahalis ecclesie de Clapatiua, a. 1360), *Grădişte* şi *Ponor* (Csánki, V, 128: *Ponor*, a. 1404). Dintre acestea numai *Clopotiva* e sigur de origine slavă, căci celelalte au putut fi botezate de Români cu apelative româneşti: *ostrov* „insulă", *grădişte* „ruină

©BCU CLUJ

relativ de timpuriu[1]).

Regiunile de simbioză slavo-română înşirate până acuma subt Nr. 1, 2 şi 3 pot fi înglobate într'una singură care poate fi definită în felul următor: Regiunea muntoasă şi deluroasă care separă Ardealul de Banat sau, mai exact, câmpia Banatului de

---

de cetate", *ponor* „coastă prăpăstioasă cu mâncături de ape". Kn. spune însuşi (p. 79 şi nota 78) că „multe nume geografice de origine slavă le-a adus cu sine Valahimea care se revărsa din Balcani", ca *Dâmbrava* (sic), *Lunca, Săliştе,* etc. Kn. a vrut să zică că aceste nume au fost date de Români cu apelative de origine slavă existente în limbă (cum face cu toponimicele ungureşti din Ardeal *Lonka,* p. 10, nota 18, despre care spune că „stammen wahrscheinlich aus dem diesem slawischen Worte [*lǫka*] entlehnten rumänischen *luncă*"). Dar în cazul acesta în loc de acel etc. trebuia să adauge şi pe *Ponor* pe care îl găseşte, în afară de jud. Hunedoara, şi în jud. Alba (p. 80, nota 79) şi Cluj (p. 81, nota 82). Mai există ca apelative româneşti *Grind* (Kn., p. 10, nota 19, p. 80, nota 80, p. 83, nota 90) (ung. *Gerend,* jud. Hunedoara şi două toponimice în jud. Turda), cf. rom. *grind* „butte"<sl. **grędŭ*, ung. *Polyán*<rom. *Poiana* (p. 80, nota 80, p. 85, nota 92), ung. *Oláh-Toplica* (p. 82, nota 86, p. 83, nota 90)<rom. *Topliţa*<*topliţă* „izvor cu apă caldă" (cf. şi Melich, *op. cit.,* 116), ung. *Komárnyik* (p. 85, nota 99)<rom. *Comarnic*<*comarnic* „adăpost la stână", ung. *Obcsina* (p. 85, nota 99)<rom. *obcină* „coamă de munte", ung. *Roztoka, Roztocs* (a. 1439) (p. 74, nota 61)<rom. *Răstoaca, Răstoci*<*răstoacă* „braţ de râu abătut din matca lui", ung. *Szlatina* (p. 74, nota 62)<rom. *Slatina*<*slatină* „apă minerală sărată", ung. *Láz*<rom. *Laz*<*laz* „loc defrişat", ung. *Szelezsény, Szelezsány*<rom. *Sălăgeni* „oameni originari din Sălaj", *Kozsa* (p. 83, nota 90)<rom. *Coaja.* Toate toponimicele de mai sus au putut fi date de Români, prin urmare, pot fi mai recente, dar tot aşa de bine pot fi şi vechi, de pe timpul simbiozei slavo-române. Kn. nu s'a gândit la această posibilitate în legătură cu aceste toponimice (cu excepţia lui *Lonka, Săliştе, Dumbrava,* v. p. 128, nota 25), în schimb crede — fără ca să motiveze de ce — că şi toponimice ca *Glâmboaca* (jud. Sibiu) şi *Sohodol* au fost aduse probabil de Români „aus ihrer alten (süddanubianischen) Heimat". Dar **glâmboaca* şi **sohodol* nu sunt cuvinte româneşti. Kn. avea însă nevoie să recuze mărturia lui *Glâmboaca* (v. mai sus p. 240).

[1]) *Nucşoara* (Csánki, V, 115: *Noxara,* a. 1394), *Râuşor (ibid.,* V, 132: *Ryusoor,* a. 1377), *Pietros (ibid.,* V, 125: *Pytrus,* a. 1407), etc. V. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV,* 268 sq. Şi aici unele toponimice le-a tradus oficialitatea ungurească: *Râu-de-Mori*>*Malomwyz* (a. 1359, Csánki, V, p. 109), *Râu-Bărbat*>*Barbaduize* (a. 1391, Csánki, V, p. 73). V. Drăganu, *op. cit.,* p. 284—288.

©BCU CLUJ

basinul Streiului. Pe acest teritoriu pare a fi existat şi o înjghebare de stat slavo-română înaintea venirii Ungurilor[1]).

Partea mai muntoasă a acestei regiuni a format una din cele patru (sau cinci) vetre dialectale dacoromâne, din care s'a revărsat aşa zisul graiu bănăţean spre valea Mureşului, şesul Banatului, colţul de răsărit al Sârbiei, partea de subt munte a jud. Mehedinţi şi basinul Streiului. V. *Transilvania,* anul 72, Nr. 2, p. 102—106; DR., X_1, p. 121 sq.; *Siebenbürgen,* Bucureşti 1943, I, p. 309 sq.

4. A patra regiune de simbioză româno-slavă din fosta Ungarie se găsea în Sudul Transilvaniei. Toponimicul *Glâmboaca* (v. mai sus p. 235) din jud. Sibiu dovedeşte, după criteriul stabilit de Kn., vechimea ei. Această regiune cuprindea ţinutul de pe râurile *Târnava, Sibiiŭ*[2]) şi *Olt.* Populaţia româno-slavă a fost împinsă din acest ţinut, de Unguri şi apoi de Saşi, spre apus şi miazăzi, la poalele munţilor Sibiului şi Făgăraşului. Aici a fost *„terra Blachorum"* amintită la anul 1222. Harta lui Kn. ilustrează destul de bine acest lucru[3]). Mai elocventă în această privinţă e însă harta anexată la studiul lui W. Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens,* apărut în *Balkan-Archiv,* II şi III. Toponimicele slave şi româneşti se înşiră aici, în Vestul şi în Sudul regiunii, la poalele munţilor, începând din regiunea Sebeşului, trecând pe la apus şi miazăzi de Sibiu, pe la miazăzi de Făgăraş, până în Ţara Bârsii. Însuşi Scheiner relevă aşezarea aceasta a toponimicelor româneşti *(Balkan-Archiv,* II, 6).

---

[1]) V. Dragomir, *Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române,* în DR., I, 147—161.

[2]) *Ţibinul* — forma veche săsească (v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV,* 553) — e numit de Românii din Poiana: *Riu*[*l*] *Sig'iţului,* iar de cei din *Gura-Râului: Râu*[*l*]*-Mare.*

[3]) După Kn., regiunea Târnavelor era ungurească în sec. XI (v. p. 36 şi harta). Dacă Românii au venit în această regiune abia în sec. XIII, dela cine au învăţat numele Târnavelor şi alte toponimice ca Glogovăţ, Obreja, etc. (v. mai sus p. 258)? Înaintea Ungurilor, trebue să fi existat deci pe Târnave o simbioză slavo-română, v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV,* 501; Petrovici, *Continuitatea daco-romană şi Slavii,* în „Transilvania", anul 73, 871.

©BCU CLUJ

După Scheiner *(ibid.)* toponimicele acestei regiuni prezintă patru straturi: 1. stratul slav, 2. cel unguresc, 3. cel săsesc și 4. cel românesc[1]). După cum arată toponimicul *Glâmboaca,* stratul cel mai vechiu era slavo-român[2]). Peste acesta s'a așezat cel unguresc și apoi cel săsesc, împingând populația slavo-română la munte unde a creat așezări nouă. După românizarea Slavilor, s'a întâmplat apoi coborîrea din regiunile muntoase peste Sași, căci Ungurii părăsiseră regiunea (v. Kn., p. 40, nota 82). Multe toponimice de origine ungurească le-au primit Românii prin intermediar săsesc (v. BA, II, 8: *Roadeș, Copșa,* etc.). Oficialitatea mai nouă ungurească a fost nevoită să reîmprumute vechile toponimice ungurești dela Sași și dela Români[3]).

Populația românească din această a patra regiune slavo-română, așezată la poalele nordice ale munților Sibiului și ale Al-

---

[1]) Scheiner sugerează că Românii sunt ultimii veniți în această regiune. În cazul acesta, de ce n'au luat toponimicele slave dela Unguri și dela Sași, ci deadreptul dela Slavi? Sașii, care după Scheiner au venit înaintea Românilor, n'au niciun element slav primit direct dela Slavi (v. Kisch, *Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen,* în *Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde,* XLVII, p. 2). Toponimice ca *Gârbova,* ung. (Szász)-*Orbó,* germ. *Urwegen*<sl. **Vrĭbovo, Lomnic,* ung. *Lemnek,* germ. *Leblang*<sl. **Lovĭnikŭ, Slimnic,* ung. *Szelindek,* germ. *Stolzenburg*<sl. **Slivĭnikŭ, Cernavoda,* ung. *Feketeviz,* germ. *Schwarzwasser,* etc. dovedesc, prin fonetismul lor, că Românii le-au luat deadreptul dela Slavi, deci au trăit împreună cu Slavii înaintea venirii Ungurilor și a Sașilor.

[2]) Satul *Glâmboaca* e înconjurat de următoarele sate românești având, toate, nume românești: *Nucet, Colun, Găinari, Sărata, Cornățel (Cornachel,* a. 1306). Despre *Colun,* v. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV,* 566; despre *Cornățel, ibid.,* 554 sq. În Țara Oltului, satele *Veneția-deJos* și *Veneția-de-Sus* (localnicii pronunță *Vineția*<adj. *vinețiu,* fem. *vineție)* apar în documente la anul 1235 (v. BA, III, 153).

[3]) Ung. **Ugar*>rom. **Ugra* (>*Ungra)*>ung. mod. *Ugra* (BA, II, 55); ung. **Szécs*>sas. *Gesœz*>rom. *Ghijasa*>ung. mod. *Gezés* (BA, II, 56) etc. Schneider crede că și toponimicul *Galeș* prezintă același caz: ung. *Gálos (Gallus,* a. 1312)>sas. *Galəš*>rom. *Galeș*>ung. mod. *Gális* (v. BA, II, 54). De fapt *Galeș* e un nume slav de persoană: *Galeš* (v. Miklosich, *Die Bildung d. sl. Pers- u. Ortsn.,* 97 [261]. Forma veche ungurească *Gallus* (a. 1312) se explică ușor, din slavo-rom. *Galeș,* prin armonia vocalică atât de caracteristică limbii maghiare.

©BCU CLUJ

pilor transilvăneni, fiind în contact permanent, prin păşunile alpine, cu populaţia dela poalele sudice ale aceloraşi munţi[1]), a format nucleul subdialectului muntean (sau sudic) dacoromân, coborînd, spre Nord, în interiorul Transilvaniei, şi, spre Sud, în câmpia Munteniei.

Regiunea aceasta este udată de râul *Olt*, al cărui nume redă, după legile fonologice ale limbii române, forma antică neatestată **Olutus*, v. mai sus p. 339 şi Capidan, *Revista Fundaţiilor Regale*, anul X, Nr. 5, p. 269.

5. A cincia regiune locuită cu siguranţă de Slavi şi de Români pe timpul când vocalele nazale slave încă nu s'au denazalizat e constituită de povârnişurile sudice şi răsăritene ale Munţilor Apuseni, dela *Bălgrad* (Alba-Iulia) spre răsărit, până la revărsarea Târnavei în Mureş, apoi spre Nord, prin jud. Turda şi Cluj, până în jud. Sălaj[2]).

Şi aici, populaţia slavo-română a fost împinsă la munte de năvălitorii Unguri care au cucerit Câmpia Ardealului. Când populaţia românească — după ce a asimilat pe Slavi — a coborît iarăşi şi încet în Câmpie (unde Ungurii n'au putut fi numeroşi), a reluat dela Unguri toponimicele slave cu fonetism unguresc.

---

[1]) O bună parte, în unele sate, majoritatea populaţiei dela poalele nordice şi sudice ale acestor munţi petrece vara la munte. Aici se întâlnesc ciobani şi *bâciţe* (brânza nu o prepară, ca în alte părţi, bacii, ci bâciţele) din sate îndepărtate la sute de km. unul de altul. Sunt cunoscute petrecerile păstorilor numite *nedei* — cea mai renumită e nedeia dela Vârful lui Pătru (2100 m.) care se serbează la Sf. Ilie — unde se întâlneşte populaţia de pe cele două versante şi se leagă căsătorii între tineri din regiuni cu totul diferite.

După cum arată hărţile ALR, munţii aceştia nu constitue o graniţă pentru populaţia românească de pe cele două versante, ci un loc de întâlnire.

[2]) Aici avem două toponimice cu vocale nazale slave: *Gâmbuţ* şi *Indol* (v. mai sus p. 236). Apoi o serie de toponimice româneşti de origine slavă care cu siguranţă datează dinaintea venirii Ungurilor: *Bălgrad, Zlatna (Zlagna), Gârbova, Măhaciu, Bozna*, etc. Kn. înşiră printre toponimicele slave şi *Poiana* (Arieşului), *Ponor* şi *Grind* (p. 80, notele 79, 80, p. 81, nota 82). Acestea pot fi însă date şi de Români (v. mai sus p. 240). Am văzut că **Împoiu*, **Împeiu* reprezintă forma antică *Ampeiu-* păstrată de Români fără intermediul Slavilor. (V. mai sus p. 336). De asemenea şi *Mureşul* are fonetism românesc, v. „*Transilvania*", anul 73, p. 866; cf. mai sus p. 266 şi 339.

©BCU CLUJ

Şi aici, populaţia românească din regiunea de dealuri situată la Sudul, Estul şi Nord-Estul masivului Munţilor Apuseni, comunica, peste munţi, cu cea din basinul Crişurilor[1]). Pe cele trei Crişuri nu avem toponimice slave prezentând vocale nazale slave. Numele însuşi al râului *Criş* poate însă să redea un antic **Crisius* păstrat de Români (v. Drăganu, *Rom. în veac. IX-XIV*, p. 313 sq.). Apoi nume ca *Pocioveliște, Şeghişte* pe Crişul Negru (v. mai sus p. 245), *Bratca,* ung. *Brátka* (forma ungurească ar fi trebuit să fie *Barátka*, cf. slav. *bratŭ* > ung. *barát;* de fapt, începând cu anul 1910, când au fost răsbotezate localităţile care nu aveau un nume cu rezonanţă destul de ungurească, Bratca se cheamă *Barátka), Peşteş* (v. mai sus p. 252) pe Crişul-Repede, *Ribiţa, Dobroţ, Târnava*, etc. pe Crişul-Alb, le-au luat Românii din aceste ţinuturi dela Slavi în aceeaşi epocă în care au luat şi Bălgradul, Indolul, etc.

Jur împrejurul Munţilor Apuseni şi al munţilor Sălajului, precum şi în interiorul masivelor muntoase, era deci aşezată o populaţie slavo-română, mai târziu, după asimilarea Slavilor, numai românească. Aceasta s'a revărsat, începând cu sec. XII, în toate direcţiile, şi spre interiorul Transilvaniei, precum şi spre câmpia Crişurilor. Hărţile ALR arată cum aceste regiuni dela Nord de Mureş până în Munţii Maramureşului prezintă caractere dialectale deosebite de acelea ale celorlalte ţinuturi dacoromâne. E subdialectul crişan sau de Nord-Vest (v. *Transilvania,* anul 72, Nr. 8, p. 551 sq.).

Kn. admite o simbioză slavo-română numai în regiunea Bălgradului. Aici ar fi venit Românii între mijlocul sec. XII şi începutul sec. XIII (v. Kn. p. 128). Examinând harta dela sfârşitul lucrării vedem că, în sec XI în jurul Bălgradului, erau, după Kn., mai cu seamă Unguri, iar spre Nord-Est, Unguri amestecaţi cu Slavi. Ne putem întreba, ca în cazul Târnavelor, cum se face că Românii n'au luat numele oraşului dela Unguri,

---

[1]) Să amintim târgurile de pe munţii Găina şi Călineasa unde se întâlnesc populaţiile din mai multe judeţe: Hunedoara, Arad, Bihor, Turda, Cluj.

©BCU CLUJ

care erau şi în sec. XI în majoritate, ci dela Slavi, care la începutul sec. XIII trbeue să fi fost complet desnaţionalizaţi[1]).

Simbioza slavo-română datează prin urmare şi aici de dinaintea venirii Ungurilor. Şi aici, Kn. ar fi trebuit să coloreze tot masivul muntos cu o coloare arătând „spaţiul vital" al Românilor; iar ceea ce notează cu albastru, adică teritoriul slav, trebue înţeles ca slavo-român. Regiunile de simbioză slavo-maghiară ale lui Kn. erau în realitate teritorii de simbioză slavo-româno-maghiară. (Ceea ce admite şi Kn. pentru regiunea Bălgradului la sfârşitul sec. XII).

O astfel de arie slavo-româno-maghiară, iar mai târziu româno-maghiară au format văile Crişului-Repede şi a Crasnei[2]), regiunea munţilor Meseş[3]) şi Codru (ung. *Bükk*). Despre valea Crişului-Repede spune Kn. că era ungurească până la izvor. Românii — zice Kn. (p. 31) — au luat toate toponimicele dela Unguri. Iată câteva nume româneşti de sate de pe această vale: *Vad* (ung. *Rév*), *Peştere* (ung. *Pestere*, răsbotezat în 1910: *Körösbarlang*), *Corniţăl* (ung. *Kornyiczel*, răsbotezat în 1910: *Báródsomos*), *Josani* (ung. *Krajnikfalva*), *Dubârceneşti* (ung. *Dubricsony*), *Măgeşti* (ung. *Szászfalva*), *Luncşoara* (ung. *Lokk*), *Ponoară* (ung. *Ponor*, răsbotezat în 1910: *Remetelóvér*), *Groşi* (ung. *Tötös*), *Bulz* (ung. *Csarnóháza*), *Butan* (ung. *Rikosd*), *Gheleşeni* (ung. *Gálosháza*), *Piatra* (ung. *Kőalja*), *Bălaia* (ung. *Kabaláspataka*), *Botean* (ung. *Bottyán*), *Brusturi* (ung. *Tataros*), *Pauleşti* (ung. *Kistótfalu*[4]), etc. După cum se vede, Românii

[1]) V. A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 116; Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 506.

[2]) Se ştie că limba maghiară nu tolerează grupuri de consonante la începutul cuvântului. Forma ungurească a acestui râu ar fi trebuit să fie **Karaszna*, cf. mai sus cazul lui *Bratca*, răsbotezată în 1910 *Barátka*. Forma actuală ungurească *Kraszna* arată că numele a fost transmis până în zilele noastre de guri nemaghiare.

[3]) Kn. (p. 31) face mare caz că munţii Meseşului au nume unguresc. Dar nu i se pare deloc semnificativ că munţii *Bükk* au şi nume românesc *(Codru)*, iar *Codrul-Momii*, masivul muntos dela apus de Beiuş, are numai nume românesc, ung. *Móma-Kodru* (e adevărat, răsbotezat în ultimul timp subt forma *Béli-hegyek* „Munţii Beliului").

[4]) Numele româneşti ale satelor sunt luate din Moldovan-Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria*, Sibiiu,

©BCU CLUJ

n'au împrumutat „sämtliche Namen aus dem Ungarischen". Să nu uităm că, exceptând regiunea Huedinului, toată valea Crişului-Repede e românească astăzi[1]). Dimpotrivă, Ungurii au luat toponimicele dela Români, căci numele duble ale multor sate: *Vad-Rév, Piatra-Kőalja, Măgeşti-Szászfalva, Josani-Krajnikfalva* (< nume de pers. rom. *Crainic*), *Bălaia-Kabaláspataka*, etc., se explică prin obiceiul, respectat sistematic în unele regiuni şi în unele epoci, al oficialităţii maghiare de a da localităţilor nume ungureşti. Procedeul cel mai obişnuit era traducerea toponimicului. Cercetătorii unguri pretind că toponimicele româneşti au fost traduse din ungureşte. E la mintea omului că o populaţie de păstori-agricultori nu traduce sistematic toponimicele străine[2]).

Întrebuinţarea unui astfel de procedeu aplicat sistematic nu poate fi imaginată decât din partea unei administraţii conştiente. Toponimicele pot fi considerate ca nişte etichete aplicate localităţilor. E natural ca scribii documentelor ungureşti medievale şi în general autorităţile ungureşti să caute să lucreze cu etichete care le erau mai apropiate ca aspect linguistic. Un sat **Novăceşti* va deveni deci subt pana scribilor unguri sau *Villa Novak*

1909. Acelaşi lucru e valabil şi despre toponimicele româneşti din paginele următoare.

[1]) În regiunea aceasta curat românească, între satele Peştere şi Hotar, se găseşte un părău care curge prin satul Piatra, afluent de stânga al Crişului-Repede, cu numele *Părăul Rece*, ungureşte *Recse-patak*. Ca etimon, e natural să te gândeşti la adjectivul românesc *rece* mai cu seamă că e vorba de un părău (v. Iordan, *Rum. Topon.*, 38). Cu toate acestea E. Moór, (ZONF, VI, 36, 37) încearcă să-i găsească o etimologie slavă.

Tot românescul *rece* e şi numele de sat, *Recea* (ung. *Récse*, Csánki, I, 324: *Rewchew*, a. 1440) din jud. Sălaj şi nu un etimon slav, v. ZONF, VI, 37. De altfel şi în apropierea acestui sat din Sălaj sunt sate româneşti: *Căţăl* (ung. *Keczel: Cocil* a. 1217, *Fulkechel* a. 1341<rom. *căţel*, v. Drăganu, *op. cit.*, p. 418 şi *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest 1941, p. 88), *Badon, Fetindia* (ung. *Gurzófalva), Horoat*, etc.

[2]) Că Românii n'au tradus niciodată toponimicele ungureşti au afirmat-o Bunea *(Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 116), Silviu Dragomir *(Vechimea elementului românesc şi coloniile streine în Bănat*, p. 276), Drăganu *(Rom. în v. IX-XIV*, p. 506), Ioan Moga, *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa*, VI (1942), p. 109.

©BCU CLUJ

(1370), sau *Nowakfalwa* (1433) (v. mai sus). În felul acesta avem, în regiuni curat românești, în fața toponimicelor românești *Strâmtura, Breb, Dragomirești, Vad, Bârsana, Budești, Giulești, Iapa, Câmpulung, Peri, Valea-Porcului, Biserica-Albă, Crăciunești, Crăcești, Sârbi, Berbești, Cornești, Călinești, Hărnicești, Desăști, Fereștí, Onceștí, Poieni, Văleni, Săcel, Săliște, Cuhea,* etc. (toate din Maramureș), toponimicele oficiale ungurești traduse sau adaptate spiritului limbii maghiare: *Zurduky* (1326, v. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia,* Budapest 1941, p. 66), *Hatpatokfalwa, Hothpathak* (1360, 1452, v. Csánki, I, p. 448, în sec. XIX *Bréb*), *Dragomerfalwa* 1475, v. Csánki, I, p. 447), *Farkasrew* (1418, v. Csánki, I, p. 448), *Barzanfalwa* (1390, v. Csánki, I, p. 448), *Bwdfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 447), *Gywlahaza* (1355, v. Csánki, I, p. 448), *Kabolapatak* (1424, v. Csánki, I, p. 449), *Huzyumezeu* (1373, v. *Documenta, op. cit.,* p. 250), *Kerthweles* (1438, v. Csánki, I, p. 450), *Dyznopathaka* (1414, Csánki, I, p. 447), *Feyereghaz* (1373, v. Csánki, I, p. 448), *Karachonfalwa* (1418, v. Csánki, I, p. 449), *Krácsfalva, Syrpfalwa* (1459, v. Csánki, I, p. 452), *Barbfalwa* (1387, v. Csánki, I, p. 446), *Somosfalwa* (1475, v. Csánki, I, p. 452), *Kalynfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 449), *Hernechfalwa* (1451, v. Csánki, I, p. 448), *Desefalwa* (1459, v. Csánki, I, p. 447), *Feyerfalwa* (1405, v. Csánki, I, p. 448), *Vanchukfalua* (1405, v. Csánki, I, p. 453), *Poyanfalwa* (1458, v. Csánki, I, p. 451), *Pathak* (1405, v. Csánki, I, p. 450), *Kys Zachal* (1453, v. Csánki, I, p. 452), *Zelisthe* (1495, v. Csánki, I, p. 452), *Kohnia* (1373, v. Csánki, I, p. 449), etc. În alte regiuni maghiarizarea nu s'a făcut în aceeași măsură ca în Maramureș. Să nu uităm că nobilimea maramureșană de origine românească pare a fi fost mai de timpuriu și mai adânc maghiarizată ca cea din alte părți (v. *Documenta, op. cit.,* p. 180: Familia Drágffy din Maramureș își scria, la începutul sec. XV, scrisorile de obiceiu în limba maghiară, pe când familiile nobile ungurești continuau să scrie latinește).

Oficialitatea maghiară medievală nu traducea de altfel numai toponimicele românești, ci și pe cele slave. Sunt foarte multe cazuri când populația românească a păstrat toponimicul slav, pe

©BCU CLUJ

când autoritatea maghiară l-a tradus, de ex.: *Bălgrad—(Gyula)-fehérvár, Târnava—Küküllő, Bistra* (afluentul principal al Sebeşului; cândva cu siguranţă numele slavo-român al râului până la revărsarea lui în Mureş)—*Sebes, Cozla* (jud. Someş)—*Kecskés, Cernavoda* (râu în jud. Sibiu)—*Feketeviz, Zlaşti* (Hunedoara)—*Aranyos* (v. mai sus p. 252), *Racova* (Sătmar)—*Rákos-(terebes), Stremţi* (v. mai sus p. 257)—*(Bükk)tótfalu, Belareca* (râu în jud. Severin)—*Feyerwiz* (1436, v. Csánki, II, p. 36), *Mocira* (Sătmar)—*Lápos(hidegkút), Răchitova* (Hunedoara)—*Reketyefalva, Craiva* (Alba)—*Királypatak, Blajova* (Timiş)—*Balázsfalva*, etc. Oricâtă străduinţă mi-am dat, n'am dat de niciun caz în care oficialitatea maghiară să fi păstrat toponimicul slav, iar populaţia românească să-l fi tradus. Iată deci o dovadă sigură că *Românii n'au avut obiceiul să traducă toponimicele* (slave, deci şi ungureşti), *pe când Ungurii au făcut-o sistematic, atât cu toponimicele slave, cât şi cu cele româneşti*, ceea ce se explică prin faptul că ei formau clasa stăpânitoare, deci ei formau cadrele administraţiei.

Prin urmare *nu se poate trage nicio concluzie asupra caracterului etnic al populaţiei unei regiuni din Ungaria medievală din faptul că regiunea prezintă, în documentele medievale ungureşti, toponimce de origine ungurească.* De aceea mărturia unui toponimic popular nemaghiar (de ex. *Glâmboca* sau *Strâmtura*) trebue preferată aceleia a vreunui toponimic unguresc atestat în documentele medievale *(Nowakfalwa, Zurduky)*[1]).

Acelaşi lucru, în ce priveşte traducerea şi maghiarizarea toponimicelor slavo-române, se poate spune şi despre regiunile munţilor Meseş şi Codru. Şi aici, pe lângă numele — cu siguranţă mai vechiu — slavo-române, satele au şi un nume unguresc, introdus de administraţie: *Bozna* (< slav. **Bŭzĭna)-Szentpéterfalva, Trăznea-Ördögkút, Stâna-Felsőkékesnyárló, Bucium-Vármező, Bogdana-Kásapatak, Hurez-Bagolyfalu, Poniţa-Boro-*

[1]) Cele spuse mai sus sunt valabile şi pentru toponimicele germane din documentele originare din regiuni săseşti, v. Ioan Moga, *ibid.*, p. 109; v. şi E. Petrovici. *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în *„Transilvania"*, anul 74, Nr. 2, p. 123 sq.

©BCU CLUJ

namező, Sârbi-Tótfalu, Lazuri-Újvágás, Preuteasa-Füzespaptelek, Păgaia-Usztató (Wzthatho poss. olahalis, a. 1474, v. Csánki, I, p. 565), *Lupoaia-Farkasmező, Prodăneşti-Prodánfalva, Brusturi-Somróújfalu, Vădurele-Kisdebreczen, Traniş-Kisgoroszló, Cozla-Kecskés, Valea-Rea-Dióspataka, Bulgari-Nyirmon, Tămăşeşti-Egerbegy, Lucăceşti-Lukácsfalu, Odeşti-Vadafalva, Băsăşti-Illésfalva, Corni-Somfalu, Stâna-Felsőboldád, Poiana-Újhuta, Dăneşti-Dánfalva, Borleşti-Barlafalu, Pomi-Remetemező* (a. 1424, v. Csánki, I, p. 484), *Chilia-Páczafalu, Nicopoiu-Ivácskó, Tătăreşti-Résztelek* (a. 1411, v. Csánki, I, p. 484), *Cuţa-Lophágy, Retest-Szakasz,* etc. Şi aici toponimicele slave le-au păstrat câteodată numai Românii: *Bozna, Poniţa* (acesta a fost poate dat de Români: < *poieniţă*), *Stremţi* (< slav. **Sremĭčĭ*), ung. *Bükktótfalu; Sălişte* (poate românesc: < *sălişte*), ung. *Kecskésfalva; Cozla* (<slav. **Kozĭlę*), ung. *Kecskés;* altă dată şi Românii şi Ungurii: *Moigrad-Mojgrád, Ciumărna-Csömörlő* (< slav. *Čemerĭna,* plsl. *čemerĭ* „cicuta")[1]), *Crasna-Kraszna,* etc. În văi, Românii au luat toponimice slave dela Unguri: slav. **Vĭlčĭkŭ* > ung. *Völcsök* > rom. *Ulciug*[2]), pe când la munte Ungurii au luat toponimicele slave dela Români: slav. **Prĕslopŭ* > rom. **Preslop* > *Prislop*[3]) > ung. *Priszlop (Pryzlop,* a. 1405, v. Csánki, I, p. 362). La munte, multe toponimice ungureşti sunt de origine românească: *Bréd* < *Brebd'* (=pluralul *Brebi* „castori"),*Pojnicza* (mai târziu *Kismező*) < rom. *Poieniţa* (jud. Someş, pl. Ileanda), *Fericse* < rom. *Fericea, Jeder* < rom. *Iadăra, Gaura* (mai târziu *Kővárgara*) < rom. *Gaura, Purkerecz* < rom. *Purcăreţ,* etc.

Kn. observă (p. 30, 31) că, pe ţărmul stâng al Someşului, dela Jibău la vale se găsesc „fast ausschliesslich rein ungarische Ortsnamen". E şi natural ca valea destul de largă a Someşului,

---

[1]) Forma românească se explică prin trecerea lui *e* precedat de labială la *ă* şi prin trecerea lui *e* neaccentuat la *i* care apoi s'a labializat din cauza lui *m* următor: **Čemer(ĭ)na*>**Cimărna*<*Ciumărna.* Cf. şi forma bulg. *Čumerna,* v. Čankov, *Geografski rĕčnik na Bălgarija,* Sofia 1918, p. 326.

[2]) ZONF, VI, 113, 114.

[3]) ZONF, VI, 36, 125. În acest toponimic, *ĕ* slav a fost tratat ca în alte elemente slave ale limbii române având prefixul *prĕ-: pribeag*<slav. *prĕbegu, primejdie*<slav. *prĕmeždije, a primeni*<slav. *prĕmeniti,* etc. *Prislop* se întâlneşte şi în alte regiuni româneşti, v. Iordan, *Rum. Topon.,* 216.

©BCU CLUJ

care a servit ca drum de pătrundere a Ungurilor în Ardeal, să fi fost complet evacuată de populaţia anterioară. În regiunea deluroasă care se întinde la dreapta şi la stânga văii, abundă însă toponimicele româneşti şi slavo-române: *Turbuţa, Poieniţa, Topliţa, Cozla* (ung. *Kecskés), Valea-Rea, Mesteacăn* (ung. *Kisnyires), Gaura, Fericea, Buciumi, Buteasa, Lucăceşti, Dăneşti, Pribileşti, Mogoşeşti, Recea* (ung. *Lénárdfalu*), *Buzeşti, Sârbi* (ung. *Oláhtótfalu*), *Odeşti, Stremţi, Stâna, Corni, Racova*[1]) (ung. *Rákosterebes*), etc.

Din zona deluroasă, populaţia românească a coborît iarăşi în vale şi astăzi şi porţiunea aceasta a văii Someşului e curat românească[2]). Ca în alte văi de trecere şi în basinuri din Transilvania[3]), şi aici valurile de populaţie românească s'au închis iarăşi după ce au fost temporar despărţite de năvălirea maghiară.

Cu totul altfel s'au întâmplat lucrurile pe valea Crişului-Negru, dela Beiuş în sus, şi pe valea Crişului-Alb, dela Iosaş în sus[4]). Văile fiind închise, deci improprii pentru a servi de cale de penetraţie în Ardeal, Ungurii n'au pătruns în ele. De asemenea nu erau apte nici pentru păstoritul extensiv, ocupaţia de căpetenie a Ungurilor. La fel s'a întâmplat şi în văile Bistrei, Streiului, dela Haţeg la deal, a Sebeşului, dela Petreşti la deal, a Am-

---

[1]) Ca în cazul toponimicului *Cozla* (ung. *Kecskés*), *Bălgrad* (ung. *Gyulafehérvár*), Târnava (ung. *Küküllő*), *Stremţi* (ung. *-tótfalu*) şi multe altele, şi în cazul *Racovei,* Ungurii au tradus numele slav *(Rákosterebes),* pe când Românii l-au păstrat. Şi aici, aceasta e o dovadă a simbiozei slavo-române anterioare venirii Ungurilor. Dacă Românii ar fi venit după Unguri, ar fi luat toponimicele dela ei, şi nu dela Slavii slăbiţi ca număr şi ca prestigiu social.

Obiceiul de a traduce toponimicele îl au Ungurii în această regiune, unde au venit relativ de timpuriu şi în număr mai mare, şi faţă de toponimicele româneşti: *Corni-Somfalu, Prodăneşti-Prodánfalva, Hurez-Bagolyfalu, Mesteacăn-Kisnyires.* V. „Transilvania", an. 74, p. 126.

[2]) Numai orăşelul Cehul-Silvaniei prezintă un număr mai ridicat de Unguri: 2515, după recensământul din 1930.

[3]) Valea Crişului-Repede, Valea Someşului, Valea Mureşului, basinul Streiului până la Haţeg, Valea Sebeşului, regiunea Târnavelor, Câmpia Ardealului, Valea Crişului-Negru până la Beiuş şi Valea Crişului-Alb, până la Iosaş.

[4]) V. Kn., 32.

©BCU CLUJ

poiului, dela Şard la deal, a Cernavodei (basinul Sălişte cu satele Tilişca, Galeş, Rod, Vale, Săcel, Sibiel, Cacova), a Arieşului, dela Buru la deal, a Someşului-Mare, dela Nimigea la deal, a Bistriţei, dela Bistriţa la deal, a Mureşului superior (basinul Topliţei, ung. *Oláh-Toplicza*, răsbotezat recent în *Maroshéviz*), a Izei în Maramureş, a Hăşdatei (unde se găsesc satele Indol, Sălişte, Ciurila, Şutu, Şchiopi) şi altele mai mici.

În valea Crişului-Negru şi a Crişului-Alb, satele nu au nume dublu ca pe valea Crişului-Repede şi în Sălaj, anume un nume românesc şi unul unguresc, ci toponimia românească a fost adoptată de oficialitatea ungurească. Astfel, pe o hartă oficială ungurească a judeţului Bihor[1]), poate fi uşor stabilită aria toponimicelor româneşti. Iată toponimicele cele mai apusene care formează linia de despărţire a ariei cu toponimice româneşti de aria cu toponimice ungureşti: (dela Nord la Sud) *Kopacsel* < *Copăcel*, *Bukorvány* < *Bucuroaia*[2]), *Drágcséke* = *Drăgeşti*, *Bucsum* < *Buciumi*, *Topest* < *Topeşti*, *Dekányesd* < *Decăneşti*, *Miklólázur* < *Lazuri*, *Jancsesd* < *Iăncesti*, *Kiskerpest* < *Cârpeştii-Mici*, *Kisdombrovicza* < *Dumbrăviţa-Mică*, *Kapocsány* < *Copăceni*, *Városány* < *Vărăşeni*, *Szelistyecszáldobágy* < *Sălişte*, *Dsoszánforró* < *Josani*, *Preszáka* < *Presaca*, *Belényesvalány* < *Vălani*, *Petrány* < *Petrani*, *Havasdombrovicza* < *Dumbrăviţa-de-Codru*. În felul acesta am închis cu o linie care plèacă dela dealurile care despart valea Crişului-Repede de cea a Crişului-Negru şi merge până la masivul muntos numit *Codrul-Momii* (> ung. *Móma-Kodru*). La răsărit de această linie, abia mai sunt două-trei toponimice ungureşti. Aici ne găsim pe un teritoriu de străveche aşezare românească. Kn. spune (p. 32): „Weiter vorwärts [dela Beiuş în sus] drang es [das Ungartum] jedoch nicht, da das enge obere Tal des Flusses [Crişul-Negru] ausschliesslich von dem seit dem XIII. Jh. allmählich angesiedelten Rumänentum im Besitz genommen wurde". Motivul pentru care n'a pătruns mai departe ungurimea a

[1]) *Bihar-vármegye térképe*. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter megbizásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r. t. (Fără indicaţia anului).

[2]) Toponimicul românesc a fost împrumutat de Unguri pe timpul când se pronunţa încă **Bucuroaŭa*.

©BCU CLUJ

fost că condiţiile de traiu nu erau potrivite pentru ea. Nu prezenţa Românilor i-a împiedecat. Românii erau şi înainte de sec. XIII aici. Ei apar târziu în documente, pentru că administraţia medievală ungurească numai târziu a început să se intereseze de regiunea muntoasă. La început, satele nici nu sunt amintite în documente deosebit, fiecare cu numele, ci se spune sumar că e vorba de un număr oarecare de sate româneşti în regiunea muntoasă a Bihorului[1]).

La apus de linia amintită, avem o zonă, locuită tot de Români, în care satele au două nume, ca în Sălaj: *Calea-Mare=Magyargyepes*[2]), *Valea-Lupului=Farkaspatak, Gruiu-Lung=Hoszúliget, Săliște=Kövesegyháza,* etc.

Mai spre apus, în şesul Bihorului, până la graniţa etnografică ce coincidea cu graniţa politică stabilită la Trianon, toponimicele au fost împrumutate de Români dela Unguri. Aici în şes, după cucerirea regiunii de către Unguri, n'ar fi putut să se menţină nicio populaţie nemaghiară. Totuşi Ungurii n'au putut fi în număr mare. Când nobilii au avut nevoie de iobagi agricultori, au fost bucuroşi să primească pe moşiile lor pe Românii care coborau din regiunea de dealuri suprapopulată.

Şi în valea Crişului-Alb populaţia a fost curat românească după asimilarea Slavilor. Pe timpul simbiozei slavo-române se pare că aici au fost mai mulţi Slavi decât pe Crişul-Negru, judecând după toponimice. În basinul Crişului-Negru par a fi mai puţine toponimice slave (de ex. *Pocioveliște, Şeghişte, Sohodol-Lazuri*=ung. *Szohodollázur, Sohodol*=ung. *Vaskószohodol, Racova,* nume topic lângă Vaşcău, *Bihor*[3]), pe când în basinul Crişului-Alb toponimicele slave par a fi mai numeroase (de ex. *Zdrapţi,*

[1]) V. Csánki, I, 591: „şi satele valahe" (a. 1458); E. Moór, în ZONF, VI, 4.

[2]) Satul e curat românesc, în ciuda epitetului *Magyar-*.

[3]) E. Moór (ZONF, VI, 105, 111) socoteşte ca toponimice slave şi patru *Szelistye* din Bihor şi o *Toplicza* (nume de părău în Lunca-Sprie). De fapt acestea sunt româneşti: *Săliște* (ung. *Belényeszselistye, Papmezőszelistye, Szelistyeszáldobágy, Vaskószelistye)* şi *Topliţa,* din apelativele *săliște* şi *topliţă,* v. mai sus p. 240 sq. În schimb nu le aminteşte pe *Pocioveliște* şi *Şeghişte.*

©BCU CLUJ

v. mai sus p. 257, *Ribiţa, Dobroţ,* v. mai sus, p. 337, *Târnava, Târnăviţa, Birtin, Crocna, Dezna,* etc.).

Kn. pretinde (p. 32) că la apus de Beiuş şi de munţii Beliului *(Béli-hegyek)* toate toponimicele româneşti au fost împrumutate dela Unguri. Contrarul e adevărat despre *Havasdombrovicza* < *Dumbrăviţa-de-Codru,* despre însuşi numele masivului muntos *Móma-Kodru* < *Codru-Momii,* numele celui mai înalt pisc: *Pless* < *Pleşul* (1114 m.) şi numele satelor *Rippa* (mai târziu *Körösmart*) < *Râpa, Bélrogoz* < *Rogoz* (rom. *rogoz*). *Krajova*[1]) < rom. *Craiova* < slav. **Kraljevo, Benyesd* < *Beneşti, Mocsirla* < *Mocirla, Toplicza* (káránd) < *Topliţa,* etc.[2]). Şi toponimice româneşti de origine ungurească au reluat Ungurii dela Români: *Pusztahodisel* < rom. *Hodişel* < *Hodiş* (+suf. *-el*) < **Hódos* (ung. *hód* „castor"), *Poklusa* < rom. *Pocluşe* < ung. **Poklos, Agriş* < rom. *Agriş* < ung. **Egres* sau **Egregy.*

La apus de linia formată de cele mai apusene toponimice de origine românească[3]), sunt amintite, la începutul sec. XV, sate slavo-române, „ville sclavonicales" (Csánki, I, 722) care, după cum am spus mai sus, p. 525, arată că în părţile acestea apusene, la Nord şi la Sud de Mureş, Slavii au fost românizaţi mai târziu[4]).

Mai la apus, până la graniţa politică şi în acelaşi timp şi et-

---

[1]) Forma ungurească ar fi trebuit să fie **Karajó,* căci *kr* iniţial>*kar,* iar sufixul *-ovo, evo*>*-ó.*

[2]) E. Moór (ZONF, VI, 111) consideră şi pe acest toponimic ca fiind dat de Slavi. Cf. mai sus, nota Nr. 2.

[3]) În continuare spre Sud-Est dela Beneşti (în jud. Bihor): *Kumanyesd*<*Cumăneşti, Gross*<*Groşi, Barzest*<*Bărzăşti;* (spre Sud, în jud. Arad) *Szuszány*<*Susani, Nadalbest*<*Nădălbeşti, Szlatina*<*Slatina, Nyágra*<*Neagra, Ignest*<*Igneşti, Doncsény*<*Donceni, Vojvogyen*<*Voivodeni, Algyest*<*Aldeşti, Vaszoja*<*Văsoaia, Marosszlatina*<*Slatina.* (E. Moór, ZONF, VI, 106, îl socoteşte slav, v. mai sus, p. 240), *Gross*<*Groşi* (E. Moór, ZONF, VI, îl socoteşte un derivat slav. cu suf. *-jĭ, -ije* sau *ija* dela *graxŭ* „faba") şi *Dumbrăviţa* (în valea Mureşului). Trecând valea Mureşului — drum de pătrundere pentru Unguri în Ardeal şi unde se găsesc, pe tot cursul râului, toponimice ungureşti — linia toponimicelor româneşti continuă pe la *Dubeşti, Spata, Rădmăneşti, Leucuşeşti,* etc., spre miazăzi.

[4]) V. cele spuse despre *Mâtnic,* p. 247 sq.

©BCU CLUJ

nografică, toponimicele românești sunt de origine ungurească[1]).

Am văzut că în trei regiuni mai mari muntoase trebue să presupunem existența unei populații românești amestecate cu Slavi pe timpul venirii Ungurilor: 1. Munții ce despart Ardealul de Banat, 2. Munții ce despart Ardealul de Muntenia și 3. Munții ce despart Ardealul de Câmpia Tisei la Nord de Mureș[2]). Pentru aceste regiuni avem toponimice românești de origine slavă care prezintă caractere fonetice vechi, indiciu a unei vechi simbioze slavo-române.

Pentru a patra regiune muntoasă, cea care desparte Ardealul de Moldova și care a format vatra subdialectului al patrulea dacoromân, cel moldovean, nu avem toponimice care se servească drept indicație cronologică. Totuși, ținând seama de faptul că în aceste regiuni au fost semnalați Români, la mijlocul secolului al XII-lea, undeva în apropierea granițelor Galiției[3]), e firesc să presupunem că, și aici, Românii trăiau ca păstori la munte. Dacă numele de localități apar numai târziu (sec. XIV) în documente, aceasta însemnează că abia atunci au început să intereseze aceste regiuni pe stăpânitori.

Sunt caracteristice pentru aceste regiuni văile închise ale Izei și Marei în Maramureș, Țara Oașului și povârnișurile sudice ale Gutinului, munților Lăpușului și Țibleșului. Populațiunea e curat românească; la munte toponimicele sunt numai românești sau slavo-române[4]), pe când, mai la vale, întâlnim același fenomen ca în Sălaj: satele au două nume, românesc și unguresc. După cum am spus mai sus (p. 533 sq.), toponimicele ungurești traduc pe cele românești. *Barbfalwa* (Csánki, I, 446, a. 1387), adică

---

[1]) Adeseori Ungurii au reprimit toponimicele dela Români: ung. *Egregy*>rom. *Agrigiu*, pronunțat dialectal *Agriș*>ung. oficial *Agris*>rom. oficial *Agriș*.

[2]) Aceste trei regiuni au format vatra subdialectelor dacoromâne: bănățean, muntean și crișan. V. *Siebenbürgen*, București 1942, I, p. 309 sq.

[3]) Mărturia cronicarului bizantin Niketas Choniates Akominatos. In anul 1164 a fost prins de Români, la Granițele Galiției, Andronic Comnenul, v. Giurescu, *Ist. Rom.*, I, 309.

[4]) De ex., pe valea Izei, întâiele sate subt munte sunt *Szacsal* (Csánki, I, 452: *Kys Zachal*, a. 1453)<rom. *Săcel*, ung. *Felsőszelistye* (Csánki, I, 452: *Zelisthe*, sec. XV)<rom. *Săliște*.

©BCU CLUJ

satul lui *Barbu*, e traducerea lui **Bărbeşti* (azi *Berbeşti*) şi a rămas până azi (forma mai nouă ungurească e *Bárdfalva*) numele oficial al administraţiei ungureşti.

Pornind de pe Tisa spre miazăzi, iată linia toponimicelor care despărţea teritoriul românesc sau slavo-român dela răsărit, de teritoriul ocupat de Unguri şi românizat mai târziu: *Biserica-Albă=Tiszafejéregyház, Slatina > Szlatina (Faluszlatina), Iapa-Kabalapataka, Cămărzana-Komorzán* (Csánki, I, 449: *Kamarzánfalwa*, a. 1387)[1]), *Boineşti-Bujánháza, Călineşti-Kányaháza, Prilog-Rózsapallag*. De aici, spre Sud, linia e întreruptă până la *Pomi-Remetemező* de pe ţărmul stâng al Someşului (v. mai sus), de unde continuă, prin Sălaj, pe la poalele apusene ale munţilor Codru şi Meseş şi pe la poalele nordice ale munţilor de Aramă, până în judeţul Bihor, unde trece munţii în valea Crişului-Repede pe la *Satulbarbă-Bártfalva, Margine-Széltalló, Spurcani-Bisztrajújfalú, Popeşti-Papfalva, Budoi-Bodonos, Gurbeşti-Görbesd, Săliste-Kövesegyháza, Pauleşti-Kistótfalú, Brusturi-Tataros* şi *Bălaia-Kabaláspataka*.

Simbioza slavo-română anterioară venirii Ungurilor o dovedeşte şi pentru Săcuime faptul că fonetismul original al toponimicelor slave e mai bine păstrat de forma românească, decât de cea ungurească[2]).

Printre toponimicele slave din Săcuime citate de Kn. (p. 85, nota 97), după Liebhart, se află şi *Szacsva* pe care însă Liebhart[3]) îl explică din rom. *Sălciua*.

E interesant că Kn. (p. 85, notele 97, 99), pentru a arăta urmele simbiozei slavo-săcuieşti, citează, pe lângă *Szacsva* < rom. *Sălciua*, toponimicele ca *Polyán* < rom. *Poiana-Sărată* (răsbotezat în 1910: *Sósmező*), nume de munţi ca *Obcsina* < rom. *Obcina* şi *Komárnyik* < rom. *Comarnic*.

Despre toponimicele slave din regiunea Trei-Scaunelor, Kn. (p. 85) constată că se găsesc la marginea basinului. E semnificativ că tocmai aci, la poalele munţilor, se găsesc şi aşezările ro-

[1]) V. Drăganu, *Rom. în v. IX-XIV*, 278, 312.

[2]) V. Otto Liebhart, *Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, în *Balkan-Archiv*, III, p. 85.

[3]) *Blakan-Archiv*, III, p. 66.

©BCU CLUJ

mâneşti actuale[1]). Şi aici, ca în alte părţi, populaţia veche slavo-română păstorească s'a putut păstra numai la marginile basinului. Satul *Vlăhiţa* din centrul Săcuimei se găseşte în munţii Harghita; şi acest toponimic e o dovadă a alungării la munte a populaţiei slavo-române de către Săcuii care au ocupat basinurile largi[2]).

E evident că, înaintea venirii Ungurilor, a existat în Transilvania o populaţie românească, amestecată cu un număr mare de Slavi în văi şi basinuri, dar aproape curat românească în regiunile de munte. Slavii par a fi fost mai puţini în văile Crişurilor, a Bigheiului superior, a Streiului superior, a Izei şi a Marei în Maramureş. Deoarece numele râurilor le-ar fi luat Românii dela Slavi şi Unguri[3]), Kn. (p. 125, 126) deduce că „die Rumänen überall n a c h den Slaven, selbst nach den Ungarn eingezogen". E sigur că Românii au venit după Slavi, dar nu „überall", ci în văi, coborînd dela munte. Şi după Unguri au venit Românii în foarte multe regiuni, după cum am văzut mai sus, dar iarăşi nu pretutindeni. În multe văi nici n'au intrat Ungurii niciodată. Nu toate râurile mai mici au nume slave sau ungureşti, cum pretinde Kn. (p. 126, nota 17). De ex. printre afluenţii Crişului-Negru, Kn. aminteşte părăul Holodului *(Hollód)*, al Beiuşului

---

[1]) Drăganu *(Rom. în v. IX-XIV*, p. 556) socotea toponimicul *Covasna* ca având fonetism unguresc. Dar slav. **Kvasĭna* a dat rom. *Covasna* întocmai ca *kvasiti*>*a (se) coväsi* (lapte *covăsit, covăseală)*. Grupurile de consonante iniţiale neobişnuite în limba română au fost înlăturate în elementele slave prin epenteza unei vocale: *gnojĭ*>*gunoiu, k(ŭ)nędzĭ*>*chinez, xraniti*> dial. *a hărăni, xrĕnŭ* >dial. *hirean,* sârb. *kmet*>băn. *cumăt* „consilier comunal", etc. (v. mai sus p. 348 sq.).

[2]) După Drăganu *(ibid.)*, dacă Românii ar fi venit după Săcui în Harghita, n'ar fi avut dela cine să ia numele de *Vlăhiţa,* ci şi-ar fi numit satul cu numele săcuiesc *Oláhfalu.*

Despre vechimea Românilor în Săcuime, v. Drăganu, *ibid.*, p. 559 sq.

[3]) *Someşul, Mureşul, Crişurile, Timişul, Oltul, Ampoiul* la niciun caz n'au fost luate dela Unguri cum pretind Melich şi Kn. (p. 125, nota 14), ci mai degrabă sunt moştenite, ca *Dunărea* şi *Argeşul*, v. mai sus, p. 336 sq. şi „Transilvania", anul 73, p. 866.

©BCU CLUJ

(Belényes), al Gepişului *(Gyepes)*[1]), dar pe cel mai important, *Roşia*, îl uită[2]).

Văile şi basinurile ocupate de Unguri au fost de grabă recâştigate de Români[3]). Kn. pretinde (p. 134) că ungurimea nu era reprezentată, în teritoriile cucerite, numai de o pătură stăpânitoare suprapusă, ci, peste popoarele învinse, s'a aşezat în număr mare o „Dienerschicht" de limbă fin-ugrică (p. 134, 135). Pentru şesul Ungariei, departe de dealuri, şi chiar pentru Săcuime, aceasta poate fi adevărat. În regiunile pe care le-au câştigat — sau mai degrabă le-au recâştigat — Românii dela Unguri, cei din urmă n'au putut fi numeroşi.

Mai trebue să ţinem seamă şi de faptul că Ungurii au mai păstrat câtva timp obişnuinţe de pe timpul când cutreerau stepele Eurasiei. Un teritoriu ocupat de ei câtva timp putea fi părăsit pentru altul mai potrivit cu traiul lor.

Altfel însuşi Kn. admite teoria lui Miklós Asztalos după care Săcuii ar fi locuit întâi la Sud de Mureş, între Sebeş, Târnave şi Olt, de unde s'au mutat în Săcuime (p. 40, nota 82), lăsând amintire despre trecerea lor în toponimicele luate de Saşi şi de Români. Acelaşi lucru s'a întâmplat cu siguranţă şi în alte părţi. Ungurimea de pe Someş (jud. Sălaj) şi din Câmpia Ardealului şi-a părăsit aşezările mai vechi şi a venit să îngroaşe blocul unguresc din Săcuime şi jur. Altfel ar fi greu de explicat cum au putut Românii să românizeze teritorii pe care toponimia le arată să fi fost atât de ungureşti.

Confruntând harta lui Kn. cu o hartă etnografică din zilele

---

[1]) Tustrele apele sunt numite după localităţile *Holod*, *Beiuş*, *Gepiş*, deci aceste hidronimice au putut fi date de Români după numele de origine maghiară a localităţilor.

[2]) Iată şi alte nume româneşti: *Bistriţa* (jud. Năsăud) se chiamă la munte *Repedele;* de asemenea *Sebeşul* (afluent al Mureşului) se chiamă *Frumoasa;* râul *Dobra* (afluent al Mureşului) e numit de localnici *Riu mare* (v. Popovici, *Rum. Dial.*, 16); afluenţii de stânga ai Crişului-Repede, *Valea Drăganului, Valea Iadului,* Părăul *Rece* (v. mai sus, p. 533) au fost botezaţi de Români; afluenţii Timişului *Râul-Alb* şi *Râul Lung; Cibinul* se chiamă *Râu[l]-Mare;* etc., etc.

[3]) Valea Mureşului, fiind cea mai îngustă şi fiind strâmtorată de două vaste regiuni muntoase, a fost cea dintâi reromânizată.

©BCU CLUJ

noastre, trebue să facem următoarea deducţie: Admiţând că Ungurii erau aşezaţi în sec. XI aşa cum arată Kn., atunci aşezările ungureşti de astăzi nu continuă pe cele din sec. XI. Pe când atunci ocupau mai mult Câmpia Ardealului, Valea Someşului şi Valea Mureşului, Săcuimea fiind locuită de Slavi, astăzi urmaşii acelor Unguri sunt aşezaţi în Săcuime (şi în regiunile ungureşti învecinate cu Săcuimea), iar valea Mureşului, Câmpia Ardealului şi Valea Someşului au fost colonizate cu Români coborîţi din regiunile muntoase. Istoriografia ungurească vorbeşte tot mai mult în ultimul timp despre o continuitate huno-avaro-bulgaro-turco-maghiară[1]). *Vedem că nici de o continuitate maghiară nu putem vorbi în Estul fostei Ungarii*[2]).

E. PETROVICI

---

[1]) V. Kn., p. 104: „awarisch-ungarische Kontinuität".

[2]) Dau mai jos câteva observaţii pentru a ilustra felul cum tratează Kn. datele istorice şi toponomastice:

În vestitul document din anul 1224 e amintită, undeva în Sudul Transilvaniei, o *„silva Blacorum et Bissenorum"*. Kn. (p. 109, nota 21) citează *„silva Bissenorum"* (v. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, p. 11).

Toponimicul *Zad* (a. 1292) nu e unguresc (p. 41, nota 84), ci slav (<slav. *sadŭ*, v. Drăganu, *op. cit.*, 283; Miklosich, *Die Bild. d. sl. Pers.- u. Ortsn.*, p. 311 [229]; v. mai sus, p. 340).

Ocoliş nu e din ung. *Oklos* (a. 1416) *(ibid.)*, ci invers (v. *Balkan-Archiv*, I, 23).

Fizeşti de asemenea nu e de origine ungurească *(Fizeech*, a. 1447) *(ibid.)*, ci e format dintr'un nume de persoană *(Fizea)*+suf. *-eşti*, ca o mulţime de sate din jur: *Băieşti, Coroieşti, Mălăeşti, Măţeşti*, etc. (ung. *Bajesd, Korojesd, Malajesd, Maczesd)*. Sufixul toponimic românesc *-eşti* e redat de oficialitatea ungurească prin *-esd* sau *-est*. Terminaţiunea *-esd* are un aer mai unguresc, deoarece *-sd* e un sufix toponimic unguresc destul de obişnuit. Dar acest *-sd* maghiar nu e redat niciodată în toponimicele româneşti de origine maghiară prin *-eşti*. Cf. *Orăştie*<ung. **Várasd* (sec. XIX: *Szászváros), Răcăşdia* (Caraş)<ung. **Rákosd* (sec. XIX: *Rakasdia*<rom.), *Răcăştia* (Hunedoara)<ung. *Rákosd, Aleşd* (Bihor)<ung. *Élesd, Almoşd* (Bihor)<ung. *Álmosd, Ariuşd* (Trei-Scaune)<ung. *Erősd, Chieşd* (Sălaj)< ung. *(Szilágy)kövesd, Coveş* (Târnava-Mare)<ung. *Kövesd, Cuveşdia* (Timiş)<ung. *Kövesd, Cuieşd* (Bihor)<ung. *Kövesd, Fizeş* (Hunedoara, pl. Deva)<ung. *Füzesd, Fueş-Băgara* (Hunedoara, pl. Ilia)<ung. *Füzesdbogara, Nădăştia* (Hunedoara, pl. Geoagiu)<ung. **Nádasd* (sec. XIX: *Nádastia*< rom.), *Nadişul-Român* (Sălaj)<ung. *Oláhnádasd, Oiejdea* (Alba)<ung. *Vajasd, Şoşdia* (Timiş)<ung. *Sósd, Vădaşd* (Mureş)<ung. *Vadasd.*

©BCU CLUJ

Toteşti (ibid.) nu e din ung. *Tótfalu* (v. Csánki, V, p. 142: *Tothfalw*, a. 1416; *Tothesth*, a. 1438), ci şi acest toponimic e format, ca *Fizeşti*, dintr'un nume de persoană: *Totu, Tătutu* (<ung. *tót* „slav, slovac") cu sufixul *-eşti*. În Moldova sunt trei sate cu numle *Tătuteşti*. *Tótfalu* al administraţiei ungureşti a fost totdeauna un nume mort. Încă din anul 1438 oficialitatea maghiară a adoptat forma cea vie, românească; în sec. XIX o scria: *Totesd.*

Între Someş şi Lăpuş, regiune locuită de Români, Kn. (p. 30) nu găseşte toponimice care ar putea servi drept indiciu cronologic. Cu toate acestea, bazându-se pe toponimia ungurească de azi, crede că regiunea a fost ungurească în sec. XI. Câte regiuni n'au toponimie românească şi sunt şi locuite de Români, despre care cu drept cuvânt Kn. ar fi putut presupune că erau locuite de Români nu din sec. XI, ci din timpuri străvechi, dinaintea venirii Ungurilor. (De ex. valea Crişului-Negru în jud. Bihor). De altfel colţul dintre Someş şi Lăpuş nu prezintă o toponimie chiar aşa de ungurească, ci mai degrabă românească. Iată câteva toponimice româneşti: *Mogoşeşti (Magosfalu), Pribileşti (Pribékfalva), Dăneşti (Dánfalu), Lucăceşti (Lukácsfalu), Săcălăşeni (Szakállosfalu), Iadăra (Jeder), Braniştе* (cătun lângă Iadăra fără nume unguresc), *Văleni (Somkútpataka), Runc (Runk:* nume topic lângă Văleni), *Buciumi (Törökfalu), Stejera (Jávorfalu), Gaura* (ung. *Gaura), Buteasa (Butyásza,* mai nou *Bucsonfalva), Ferice (Fericse), Mesteacăn (Kisnyires),* etc., etc. La acestea am putea adăuga o mulţime de nume topice care, natural, nici n'au nume unguresc: *Lângă râu, Curături, Lazul Ciurariului, Pe rotunda, Sub sat, Unghiul Moşului, Poiana Lungă, Dealul Luchii, Dealul Bercheşoaii, Frasinile, Vârful Mestecinilor, Valea Săcăturii, Dealul Cucului, Secături, La Prisaca, Valea Iederii, Valea Stejerului, Valea Coastei Rele, Curmătura, Piatra Corbului, Lemnele Rele, Vârful Colnicului, Vadul Poienii,* etc., etc. După cum am spus mai sus p. 533, numele ungureşti ale satelor *(Magosfalu, Pribékfalva, Dánfalu, Lukácsfalu, Somkútpataka, Törökfalu, Jávorfalu, Bucsonfalva, Kisnyires,* etc.) se datoresc administraţiei care le-a tradus din româneşte sau le-a dat nume ungureşti neţinând seamă de numele întrebuinţat de populaţie.

Nici pentru jud. Sălaj n'a găsit Kn. indicii despre aşezarea din sec. XI a maghiarimei (p. 31). Totuşi nu se îndoieşte că Ungurii erau încă din sec. XI în Sălaj, deoarece de pe atunci erau aşezaţi în regiunea munţilor Meseş.

Kn. nu cunoaşte niciun toponimic slav prezentând grupurile *t+i, kti, d+i* trecute la *št, žd*, prin urmare toponimia slavă din Ungaria nu oferă niciun indiciu sigur că populaţia slavă ar fi fost în vreo regiune a ţării de caracter bulgar. V. cele spuse mai sus (p. 252 sq.) despre *Zlaşti, Peşteş, Peştiş, Peşteana, Peştenuţa* şi despre caracterele fonetice ale toponimicelor slave din Transilvania (p. 264). Cu toate acestea şi Kn. (p. 85) crede că populaţia slavă din Transilvania era probabil de caracter bulgar.

Kn. n'a putut stabili o origine avară pentru niciun toponimic din Ungaria; cu toate acestea crede într'o „awarisch-ungarische Kontinuität" (p. 104). Când e vorba de continuitate romanică, Kn. e mult mai pretenţios.

©BCU CLUJ

SOPHIE SOKOLNICKA-IZDEBSKA: *Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais* (avec 8 planches d'inscriptions hors texte), Léopol, 1939, in 8°, 118 p.+errata+tabla materiilor.

Lucrarea Sophiei Sokolnicka-Izdebska, e un studiu de fonetică experimentală foarte bogat documentat şi conştiincios lucrat. D-sa s'a servit de un numeros material strâns cu foarte multă muncă. Cele 3500 de exemple şi planşele ne dovedesc cu prisosinţă cele spuse.

Autoarea ne dă informaţii precise referitoare la fiziologia consonantelor nazale în poloneză, iar observaţiile linguistice pe care le face constituesc preţioase contribuţii la cunoaşterea graiului omenesc.

Studiul acesta ne interesează mai cu seamă pentrucă prezintă foarte multe puncte de contact cu lucrarea similară întitulată *De la nasalité en roumain* a lui E. Petrovici, la care însăşi autoarea se referă adeseori, găsind multe asemănări între fonetismul polonez şi cel român în ce priveşte tratamentul consonantelor nazale.

În linii mari, lucrarea pe care o recensăm tratează materialul în acelaşi fel ca şi aceea a foneticianului român, cu deosebirea că autoarea poloneză studiază şi nazalele iniţiale urmate de con-

---

Kn. crede că hidronimicul *Criş* nu poate proveni dela Români, deoarece cele trei Crişuri (-Alb, -Negru şi -Repede) se unesc abia la şes unde n'au trăit niciodată Românii, iar izvoarele acestor trei râuri se găsesc în „durch ungangbare Berge geschiedenen Gebieten" (p. 125). Se vede că Kn. n'a cutreerat niciodată Munţii Apuseni, ca să vadă cât de mult circulă Moţii pe plaiurile lor dela Brad la Câmpeni, Vaşcău şi Huiedin.

Forma ungurească a lui *Glogovăţ* e *Glogovecz* (v. Moldovan-Togan, *op. cit.*, 104) nu e *Galgóc* (p. 81, nota 83), nume artificial dat satului în 1910, când administraţia maghiară a răsbotezat toponimicele care nu sunau destul de ungureşte.

Din faptul că *Grădiştea* (ung. *Várhegy)* e amintită în Evul Mediu numai cu numele unguresc, nu se poate trage nicio concluzie privitoare la vechimea Românilor de acolo, cum sugerează Kn. (p. 83, nota 91). Administraţia ungurească a amintit în Evul Mediu şi Bălgradul numai cu numele unguresc, ceea ce nu înseamnă că n'a existat în gura poporului forma *Bălgrad*. Aceasta e adevărat pentru sute de localităţi cu nume dublu (v. mai sus, p. 535).

©BCU CLUJ

sonante (poziţie, de altfel, inexistentă în limba română), apoi nazalele iniţale precedate de consonantă în fonetică sintactică, nazelele duble, nazalele urmate de nazale (cum ar fi, de ex. la noi în cuvintele: *semn, îndemnat,* etc.), nazalele precedate de ocluzivă sau semiocluzivă (cum ar fi, de ex., la noi în cuvintele: *etnic, veşnic),* nazalele precedate de două sau trei consonante (ca de ex. *astmul, istmul).* În sfârşit studiază şi felul cum se comportă consonantele nazale dacă sunt precedate sau urmate de accent. În lucrarea amintită mai sus, a lui E. Petrovici, aceste probleme sunt numai atinse. De aceea ar fi de dorit să se reia studiul lor în limba română cu aparate mai moderne de fonetică experimentală.

Autoarea şi-a ales studiul consonantelor nazale în poloneză, pentrucă vocalele nazale poloneze au fost studiate până acum de mai mulţi foneticieni, pe când consonantele nazale au fost neglijate.

Înregistrările au fost făcute la Laboratorul de Fonetică Experimentală dela Universitatea Ioan Cazimir din Leopol (Lemberg). După cum se vede din planşele publicate la sfârşitul lucrării, care sunt foarte frumoase, înregistrările au fost făcute cu pricepere şi grijă, iar aparatul de care s'a servit autoarea a fost excelent. Din introducere aflăm că a fost un aparat înregistrator sistem Guillet mânat cu ajutorul vibraţiilor unui diapazon întreţinute de un curent electric.

Remarcăm foarte des în cursul lecturii numeroasele citate şi trimiteri la lucrarea lui E. Petrovici. Unele capitole, ca de ex. capitolul care tratează despre nazalele urmate de oclusive şi semioclusive, sau despre nazalele urmate de consonante deschise[1]), se sprijină pe de-a'ntregul pe cercetările profesorului E. Petrovici. Aceste capitole le începe cu câte un lung citat din lucrarea foneticianului român. Iată asemănările pe care le-a găsit autoarea între nazalele poloneze şi române:

Consonantele nazale iniţiale încep cu o parte afonică atât în poloneză, cât şi în română[2]). Aici am adăuga o mică diferenţă.

---

[1]) Fricativele, vibrantele, lateralele, semiocluzivele.

[2]) p. 6; Petrovici, *ibid.* p. 15 sq.

©BCU CLUJ

La subiecţii polonezi, durata părţii afonice dela începutul nazalei iniţiale variază foarte puţin, pe când, la subiecţii români, varietatea e mult mai mare (câte odată jumătate din durata consonantelor nazale e sonoră, altă dată numai a zecea parte). La nazalele iniţiale poloneze, partea fonică este cam de două ori mai mare decât partea iniţială afonică, pe când, la nazalele româneşti, partea fonică — în medie — e numai pe jumătate decât cea afonică. Cu toate acestea consonantele iniţiale româneşti nu sunt de tipul celor germane, pentru care vibraţiile laringelui încep abia odată cu explozia consonantei.

Şi nazala precedată de o consonantă afonică îşi are începutul afonic, atât în poloneză, cât şi în română[1]).

E interesantă observaţia autoarei că vocalele vecine cu un *n* au o parte mai mare din durata lor nazalizată, decât acelea vecine cu *m*[2]). Aceasta ne aminteşte desvoltarea deosebită în limba română a vocalelor latine urmate de *n*+vocală şi a aceloraşi vocale urmate de *m*+vocală, de ex. *pono* > *pun*, dar *homo* > *om*.

Şi în poloneză a constatat tendinţa de asimilare a consonantei fonice la nazala precedentă[3]). Într'un cuvânt ca *pândă*, durata lui *n* e mult mai mare decât a lui *d*, pe când în *cântă* de ex. *t* are o durată mult mai mare decât *n*. E de remarcat că în română acomodarea nazalei la consonanta următoare: ocluzivă, fricativă, vibrantă sau laterală, se face mult mai consecvent decât în poloneză. Cazuri ca *„an dat"* pentru *„am dat"* nu se întâlnesc în poloneză[4]). De asemenea înaintea unui *r* nazala se păstrează în poloneză, pe când în limba română dispare[5]).

În poloneză acomodarea consonantelor nazale la fricativele următoare se face mai mult în ceeace priveşte modul de articulaţie şi foarte rar în ceeace priveşte locul[6]). În acest caz consonanta nazală dentală sufere acomodarea la fricativa labio-dentală următoare mai mult decât nazala bilabială la fricativa următoare.

---

[1]) p. 18, 52, 53, Petrovici, *ibid.*, p. 19—22.
[2]) p. 24.
[3]) p. 30, 40; Petrovici, p. 32 sq., 50 sq.
[4]) p. 39; Petrovici, p. 35 sq.
[5]) p. 43; Petrovici, p. 56.
[6]) p. 44.

©BCU CLUJ

Din lucrarea lui E. Petrovici nu reiese acest lucru, însă şi la noi e mult mai frecventă acomodarea unui *n* la *f, v* următor, de ex. *în faţă, în viaţă,* decât acomodarea unui *m* la *s, z* următor; *am scris, am zis*[1]). Autoarea se întreabă dacă consonanta nazală care sufere această asimilare dispare complet nazalizând vocala precedentă, ca în franceză, sau nu e decât o consonantă fricativă nazală, cum constată profesorul Petrovici[2]) în româneşte. Răspunsul ei e afirmativ. În româneşte fricativa *s* prezintă, în poziţie intervocalică, la înregistrare, pe linia suflului bucal, o depresiune între două ridicături[3]). În cuvântul *dânsa,* dacă nazala ar fi absorbită de vocala precedentă, *s* ar trebui să aibă aceeaşi formă ca şi *s* din *casă,* dar fricativa afonică din *dânsa* are numai o ridicătură, la metastază. Aceasta arată că, înaintea lui *s* nu e o vocală, ci o consonantă constrictivă nazală care a luat locul lui *n.*

În poloneză autoarea constată acelaşi fenomen pentru *s* intervocalic. Linia urcă destul de mult la catastaza lui *s,* intervocalic, pe când la *s* precedat de *n,* ea este aproape orizontală. Că avem deaface cu o constrictivă nazală ne-o dovedesc şi vibraţiile de pe linia bucală, care sunt destul de mari în timpul duratei vocalei dinaintea lui *n,* iar la un moment dat, sunt diminuate ca la consonantele fricative sonore. De altfel însăşi urechea poate distinge că sunetul acesta e o constrictivă nazală[4]). Prin urmare nu are dreptate G. Ivănescu[5]) atunci când neagă existenţa acestei nazale fricative într'un cuvânt ca *dânsa.* D-sa se întemeiază în cazul acesta numai pe mărturia urechii şi spune că aude înaintea lui *s* un „*î* consonant nazal". Dacă s'ar face astfel de înregistrări, cum le-a făcut E. Petrovici pentru română şi S. Sokolnicka-Izdebska pentru polonă, şi pentru alte limbi, e sigur că s'ar constata aceeaşi fricativă nazală şi în alte graiuri. În ceea ce ne priveşte, suntem de părerea autoarei poloneze că nu numai aparatele fonetice dovedesc existenţa consonantelor constrictive

---

[1]) V. Petrovici, *ibid.,* p. 50.
[2]) p. 44; E. Petrovici, p. 41.
[3]) Petrovici, *ibid.,* p. 41—42.
[4]) p. 45.
[5]) *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"* II (1935), p. 251 sq.

©BCU CLUJ

nazale, ci că şi „l'oreille seule distingue le timbre de la voyelle nasale de celui d'une constrictive nasale" (p. 45).

Acelaşi lucru se întâmplă în poloneză şi cu nazala înmuiată urmată de fricativă, caz inexistent în limba română, de ex. Wroński. În această poziţie, *ń*, din ocluzivă nazală palatală, devine o semivocală nazală, adică un *i̯* nazal. În româneşte o astfel de semivocală nazală se naşte când *n* final al prepoziţiilor *în, din, prin* e urmat de un cuvânt care începe cu semivocala *i̯* de ex. *în iarbă*. Aici *n* e pronunţat ca un *i* nazal. *E* foarte probabil că *n* a trecut prin stadiul *ń*, ca să ajungă la *i* nazal.

Precedat de ocluzive afonice, *n* pierde din sonoritate, la fel cum constată profesorul Petrovici pentru română, în exemplele „Râşnov" şi „basm"[1]).

Cu privire la *ń* intervocalic, autoarea îl găseşte mai scurt şi mai slab ca un *n* dur în aceeaşi poziţie. N'a înregistrat însă nici un caz cu *ń* intervocalic fricativ[2]). Acesta trebue comparat cu trecerea lui *ń* latin vulgar, în limba română, la semivocala *i̯* nazală devenită apoi *i̯*, de ex. lat. *vinea* > lat. vulg. *viña* > *viñe* (formă din Banat > *vi̯ie* (formă din Ţara Oaşului, scrisă de N. Candrea *yĩĩe)* > *vi̯ie*[3]).

Asemănare cu româna constată autoarea şi la nazalele finale precedate de vocale. E. Petrovici spune că nazalele finale au tendinţa să piardă din sonoritate în a doua parte a duratei[4]). In româneşte, vibraţiile glotei pentru consonantele fonice finale nu se opresc brusc, ci scad progresiv[5]). Acelaşi lucru îl constată autoarea şi în poloneză.

Ne-am oprit mai cu seamă asupra cazurilor când S. Sokolnicka-Izdebska găseşte asemănări între nazalele româneşti şi nazalele poloneze. Faptul că aproape totdeauna constatările şi concluziile foneticianei poloneze coincid cu acelea ale foneticianului român, ne fac să avem încredere în rezultatele obţinute atât de S. Sokolnicka-Izdebska cât şi de E. Petrovici.

ŞTEFANIA LELESCU

---

[1]) p. 52; Petrovici, *ibid.*, p. 19—22.
[2]) p. 60.
[3]) Petrovici, p. 96, nota 2.
[4]) Petrovici, *ibid.*, p. 22.
[5]) p. 84—85.

©BCU CLUJ

UMBERTO CIANCIOLO: *Poesie scelte di Mihai Eminescu*, introduzione, versione col testo a fronte, note. Modena, 1941.

Dela început trebue să mărturisesc cu toată sinceritatea că rar mi-a fost dat să văd o încumetare mai curioasă ca aceasta, ca după ce ai petrecut doi-trei ani în România să transpui în limba italiană opera unui poet de talia lui Eminescu.

A traduce operele marilor scriitori, cum am mai spus şi eu ca şi alţii, şi o repet mereu elevilor mei la seminar, înseamnă să ştii întâi bine limba din care vrei să traduci.

Nu voiu insista asupra faptului că bogăţia limbii marelui nostru poet, cu toate nuanţările ei, cere chiar unui studios român un deosebit simţ al limbii noastre, pe lângă o cunoaştere amănunţită a vocabularului românesc.

Voiu trece deci deadreptul la înşirarea unor exemple foarte numeroase, în care versul lui Eminescu nu e de loc înţeles, ci redat fals, chiar stâlcind frumuseţea multor părţi din poeziile traduse.

Astfel:

I. *Venere şi Madonă.* Vers 18: „femeie stearpă, fără suflet" etc., e tradus cu „sterile femina", materializând prozaic sensul figurat din original. — Vers. 27: „Din demon făcui o sântă, dintr'un chicot, simfonie" ... Aici *chicot* nu este *ghignata* (=riso beffardo), ci un râs destrăbălat, neestetic, în contrast cu simfonia. De altfel întreaga strofă e o serie de contraste şi traducătorul trebue să se identifice cu poetul, ca să poată prinde sensul cuvântului, aşezat în mediul stilului din original.

II. *Mortua est.* Vers. 39: „... când stelele pică" e departe de „le stelle si dànno a filare...". — Vers 61: „văd vise întrupate gonind după vise..." e simplificat prin „sogni fatti persone...".

III. *Noaptea.* Vers. 1: „... potolit şi vână arde focul..." nu e „livido" (il fuoco), ci are aspectul ce s'ar putea reda şi prin „vioriu". — Vers. 4: „... somnu-i cald, molatec...", înseamnă „moleşitor, toropitor", nu „soffice". — Vers. 8: „... faţa pălindă" (în întunerec, la lumina focului potolit) nu corespunde cu traducerea „faccia illanguidita".

Nu intru în analiză amănunţită, deoarece cunoscătorii lui Eminescu şi ai limbii române pot observa uşor discordanţa nuan-

©BCU CLUJ

ţelor stilistice dintre original şi traducere, în exemplele ce le citez.

IV. *Făt Frumos din Tciu.* Vers 24: „... dor fără de nume" nu este „sconforto senza nome". — Vers. 60: „... ochii cuvioşi" e altceva mai subtil decât „onesti occhi". — Vers. 66: (Fata) se 'ndoi spre el „din şele" înseamnă că se plecă dela mijloc (dela şele), nu „si sporse dalla sella...". Oricare dicţionar i-ar fi arătat traducătorului înţelesul plur. „şele"; iar cine vrea să devie tălmăcitor trebue să-şi bată capul să înţeleagă că un călăreţ nu stă călare pe mai multe şele, ci numai pe una, căci altfel spunând, râd cititorii. Vom vedea şi alte asemenea surprinzătoare interpretări.

V. *Melancolie.* Vers. 15: pentru „atinge 'ncet arama cu zimţii-aripei sale..." trebue căutat altceva decât „bordi seghettati delle sue ali".

VI. *Lacul.* Vers. 10: „Îngânaţi de glas de ape..." recunosc că e greu de tradus, dar nici într'un caz prin „cullati dal chioccolio delle acque...".

VII. *Călin.* Vers. 3—4:

„Ş-ale râurilor ape, ce sclipesc fugind în ropot —
De departe'n văi coboară tânguiosul glas de clopot"; turnate într'o bogată şi plină de mişcare imagine se reduc la verbala traducere care nu respectă punctuaţia „s'avvalla in lontananza il timbro lamentoso d'una campana". — Vers. 10: „Intră — unde zidul negru într'un arc a 'ncremenit" suferă o deviere provocată de neştiinţa traducătorului de a distinge variantele de înţeles ale cuvintelor, căutate probabil în dicţionare, şi zice spre mirarea noastră: „dove la fosca parete s'è contraffatta di stupore in un arco", fiindcă în alt sens se zice „ a încremeni de spaimă" etc. Dar sărmanul zid de ce s'o fi înspăimântat? Traducându-l astfel, Eminescu apare streinilor ca un poet foarte puţin limpede. — În versul 12: „(luna) smerită" devine „modesta". — Vers. 28: „şi sprâncenele arcate... — Ce o singură trăsură măiestrit le încondeie" se despoetizează în „... che un solo sapiente tratto descrive...". — Vers. 42: „... năzdrăvanul cel voinic" nu înseamnă „il favoloso eroe". — Vers. 46: „sburător cu negre

©BCU CLUJ

plete, vin la noapte de mă fură!" este gramatical greşit tradus prin: „un ... genio *viene* di notte a predarmi". — Vers. 63: „şi de-aceea când mă caut în păretele de-oglinzi ..." e rău redat prin „... allorquando me stessa indago contro le pareti di uno specchio". — Vers. 120 şi 125: „şi seninul cel albastru mândru lacrimile-l prind", iar dincolo cu expresie cosemantică: „şi din când în când vărsate mândru lacrimile-ţi şed" se traduc prin comunul verb „fare": „le lacrime lo fanno splendido" şi mai jos: „le lacrime ti fanno stupenda". — Vers. 139: pentru „să te plimbi şi să numeri scânduri albe în cerdac?" nu ştiu din care pricină zice „facendo il conto delle mattonelle (!) bianche. — În vers. 146 e schimbată imaginea prin traducere. — În v. 151 nu „ogni ramo", ci (vântul) sperios „vr'o creangă farmă", căci nu e vorba de mişcare neîntreruptă a vântului. — În v. 152 nu „in una coi flutti strèpitano le fonti solitarie", ci „singuratece izvoare fac cu valurile larmă". — În v. 154: „un voinic ... lunga vale o măsoară", se desbracă imaginea prin prozaicul comun „percorre la valle". — În v. 159: „mulţămim, voinic străin", „voinic" este substantiv, iar nu adjectiv: „valoroso straniero". — În v. 175: „cuptorul uns cu humă" (o vopsea din pământ negricios) traducătorul îl dă cu „argilla" (lut), ceea ce este cu totul altceva, iar ochiul marelui nostru poet ştia bine nuanţele lucrurilor şi ale culorilor. — Vers. 179 este tradus deadreptul comic: „o beşică 'n loc de sticlă e întinsă 'n ferestrue" vorbeşte de vremea când ferestrele aveau *ţiplă* (piele de beşică) în loc de *geam* (sticlă). Versul eminescian devine grotesc la d-l Cianciòlo: „invece di un'ampolla una ventresca è stesa a una finestrella", crezând că e vorba de o carafă cu apă, pe care Eminescu nu avea de ce s'o introducă în cadrul poetic pe care-l întruchipează atât de măestrit. — În v. 182: „mocnitul întuneric" departe de a fi „buio acquattato", ci e „mulcom, mut". — În v. 196: (voinicul) nu sărută eroina „proprio in testa" ci „drept în creştet o sărută". — În v. 195 nu „respinge (il velo) a terra", ci „ştergarul îl împinge lin la vale". — În v. 208: „... tăpşanul prăvălatic" e ceva mai subtil decât un geografic „scosceso altipiano". — Din v. 210 imaginea unică în felul ei „(Izvoarele) sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuibar rotind de ape ..." devine, la traducă-

©BCU CLUJ

torul grăbit, expunere searbădă: „mulinando in una gòra d'acque". — În v. 221 traducătorul nu înţelege lucrul simplu „socru mare rezemat în jilţ cu spată" (cu răzimătoare la spate), ci traduce cu „assiso in trono con la spada(!)". Dacă s'ar fi uitat într'un dicţionar, cu priceperea şi atenţia ce se cere unui student într'un seminar universitar, n'ar fi comis bizara greşală, mai ales că mai jos, în v. 223, craiul e înfăţişat cu „schiptru 'n mână".

Eminescu al nostru, ca şi Dante, ca şi alţi mari artişti, cunosc natura şi vietăţile ei, în cele mai tainice însuşiri ale lor. De aceea el nu putea să lase din peana sa măiastră imaginea prea nefirească „una vespa panciutella", aplicată insectei cu mijlocul subţire, ce pare că e tăiat, şi despre care s'ar putea zice şi în italiană „vespa dal corpo snello". Eminescu însă vorbeşte de „bondar rotund în pântec" (v. 247).

VIII. *Singurătate.* Din v. 37—8 verbul figurat „se îndură" — (şi mi-i ciudă cum de vremea — să mai treacă se îndură) se preface fără osteneală în platul „che il tempo *possa* ancora trascorrere".

IX. *Revedere.* În vers. 29—30 „numai omu-i schimbător, — pe pământ rătăcitor" nu e vorba de „su questa terra errabonda", ci omul e „rătăcitor".

Semnalez, cum se observă, nu numai greşelile mari, ci şi cele de nuanţă, fiindcă o capodoperă trebue tradusă nu numai pentru a-i reda înţelesul material, ci mai ales frumseţile ei stilistice.

X. În *Scrisoarea* III, p. 74 şi u. se interpretează greşit sau vag versurile 31—32, 43, 63, 86 (aici *ciot* nu e *nocchio),* 100 („zeci de mii de scuturi" nu-s „diecimila scudi"), 122: „se făcură toţi o apă şi-un pământ" e altceva decât „ci assegnamo tutti una sola acqua e una sola terra". — Vers. 143: „ropotul de grindeni" e redat prin „un frottare di pèrtiche"! confundând cu *grindă,* în chip nepermis, pe *grindeni,* aşa de asemănător pentru un student romanist, cu it. *grandine.*

XI. *Luceafărul,* p. 84 şi u. sunt rău înţelese versurile 27—28, 40, 67. Aici „vânăt giulgiu" nu e „livido sudario", ci „albastru". Eminescu, atât de adânc cunoscător al limbii române de pretu-

©BCU CLUJ

tindeni, întrebuinţează adj. *vânăt* şi cu înţelesul de *albastru,* ca în Ardeal, unde se mai zice şi azi „roşu — galben — vânăt" pentru tricolorul naţional. Apoi v. 87, 120, 125—127. În v. 127 „(ochii lucesc) ca două patimi fără saţ" e vorba de „pasiuni de nesăturat", iar nu „due duòli senza conforto". Traducătorul s'a gândit probabil la „pătimiri" (suferinţe, etc.). În vers 139 „răsai" nu e „ascendi". — În v. 186 expresia „arz'o focul" (:dar ce frumoasă se făcu şi mândră, arz'o focul), o traduce cuvânt de cuvânt cu „la bruci il fuoco", pe când ea este o exclamaţie de simpatizare faţă de o persoană frumoasă, iubită.

Fireşte, nu poţi pretinde unui începător, în munca de a traduce din româneşte, să cunoască expresiile noastre rare, dar dacă ţine cu orice preţ la asemenea grea întreprindere, se cade să studieze adânc textul original. De aceea a transfigurat şi versurile 181—183, unde expresia „bată-i vina" (de obrăjei rumeni), o parodiază prin „accidenti a lui!" transpusă greşit pajului Cătălin. — În v. 194 melancolica stare sufletească a Cătălinei, exprimată prin „(aş vrea să nu mai stai) pe gânduri totdeauna" o preface în familiara „che tu non stessi sempre musona". Adică „nu mai face nazuri, mofturi!", etc. — Vers. 217—218: „şi, ca să-ţi fie pe deplin — iubirea cunoscută . . .", se coboară la „affinché tu conosca *l'amore in tutti i suoi dettagli* . . ."(!). — Trec cu vederea alte asperităţi mai uşoare.

XII. *Doina.* În vers. 40 din strofa „cine-a îndrăgit străinii... mânca-i-ar casa pustia şi neamul nemernicia!", în neputinţa de a găsi echivalent ultimului cuvânt, zice fără ezitare: „lo squallore gli divorasse la casa e l'impotenza la stirpe!".

Tot aşa pot fi observate interpretări nepotrivite în v. 4 din „Trecut-au anii", v. 8 din „Peste vârfuri", v. 17 şi 30 din „Lasă-ţi lumea ta uitată", v. 25 din „Ce te legeni codrule?", v. 18 din „Mai am un singur dor", unde „cad izvoarele într'una" e redat prin „si rovesciano in una".

Un critic a afirmat că „Sunt puţin numeroase cazurile când textul italian nu acoperă, ca sens, originalul, repetând mai departe „cazurile acestea (citează vreo 3—4) însă sunt rarissime şi, ca importanţă ele devin disparente în totalul lucrării, în care

©BCU CLUJ

traducătorul se *dovedeşte cu desăvârşire familiarizat* cu limba lui Eminescu"[1]). Dar dovezi nu aduce.

Această afirmaţie nu poate fi înţeleasă, decât dacă admitem că recensentul a voit să fie prea gentil şi nu că n'a citit atent textul italian sau n'a putut observa numeroasele scăderi, din care noi am înfăţişat vreo cincizeci.

Şi să nu uităm că traducătorul a avut înaintea sa, cum mărturiseşte însuşi, tălmăcirile lui R. Ortiz, Barral şi Richter, care de sigur i-au înlesnit înţelegerea originalului.

Am ţinut să semnalez cazul acestei traduceri din motive foarte serioase, care nu pot scăpa nimănui. Întâi şi mai întâi Eminescu, căruia nu e nevoie să-i alătur eu vreun epitet oricât de „ornans" ar fi, nu se cade să-l tratăm fără evlavie. Iar dacă se întâmplă aşa ceva, trebuie să atragem atenţiunea oricui, cu tot sufletul nostru de Români şi cultivatori ai bunurilor noastre naţionale, că o operă artistică nu poate fi redată în altă limbă, decât dacă se poate îndeplini această grea sarcină aşa ca cititorul strein să simtă şi să prindă în limba lui toată armonia frumuseţilor din original. Altfel, traducerea rămâne ca şi copia unui tablou celebru, executată neîndemânatic. Chiar la copii exacte, numai câteva greşeli ştirbesc şi sparg armonia întregului. Numai două-trei mici asperităţi, din imitaţia unei madone de Rafael, ar depărta ochiul privitorului de la asemenea lucrare. Ar fi o repulsiune firească şi aspră, ca la muşcătura dintr'un măr pădureţ, oricât de frumos s'ar arăta acesta, la suprafaţă.

Dacoromania, ca şi alte reviste de linguistică, sunt datoare să vegheze şi asupra problemei traducerilor, atât a celor din română în alte limbi, cât şi a celor streine în limba noastră.

Cunosc doi colegi care de ani de zile se luptă să traducă pe Eminescu în două mari limbi europene. Aceştia mereu le revăd, şi în repetate rânduri le citesc colegilor, pentru a primi sugestii şi îndreptări. Uriaşa străduinţă şi chinuire a marilor poeţi trebue să le trăiască şi traducătorii.

G. GIUGLEA

---

[1]) V. *Studii literare,* I, 1942, p. 250—251 (de sub direcţia d-lui D. Popovici, Sibiu).

©BCU CLUJ

BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ

(1941 și completări 1936—1940)

de ILIE V. CONSTANTINESCU

Prescurtări de publicații: Ac. Rom. = Academia Română. — A. S. N. S. = Archiv für das Studium der neueren Sprachen. — Arch. Eur. Centr. O. = Archivum Europae Centro-Orientalis. — Arch. Rom. = Archivum Romanicum. — A. O. = Arhivele Olteniei. — Arhiva Rom. = Arhiva Românească. = B. O. R. = Biserica Ortodoxă Română. — Bul. Fil. = Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide". — Bull. Ling = Bulletin Linguistique. — B. S. R. G. = Buletinul Societății Regale Române de Geografie. — Časopis Mod. Fil. = Časopis pro Moderni Filologii. — C. L. = Convorbiri Literare — Cug. Mold. = Cuget Moldovenesc. — DR. = Dacoromania. — E. O. = L'Europa Orientale — F. Fr. = Făt Frumos. — Gn. = Gândirea. — Geopol. = Geopolitica și Geoistoria. — Langue et Lit. = Langue et Littérature. — Leipziger Viert. S—E Europ. = Leipziger Vierteljahresschrift für Süd—Est Europa. — Lb. Ph. = Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. — Luc. = Luceafărul. — Preocup. Lit. = Preocupări Literare. — Rev. Arh. = Revista Arhivelor. — R. F. R. = Revista Fundațiilor Regale. — Rev. Geog. = Revista de Geografie. — R. I. = Revista Istorică. — Rev. Rom. = Revista Română. — Rev. Tin. Rom. = Revista Societății Tinerimea Română. — Sieb. V. = Siebenbürgische Vierteljahresschrift. — St. It = Studii Italiene. — Stud. Lit. = Studii Literare. — Südost. Forsch. = Südost Forschungen — Tr. = Transilvania. — U. J. = Ungarische Jahrbücher. — V. K. R. = Volkstum und Kultur der Romanen. — Vox. Rom. = Vox. Romanica. — Z. N, F, = Zeitschrift für Namenforschung. — Z. R. Ph. = Zeitschrift für romanishe Philologie. — Z. SL. PH. = Zeitschrift für slavische Philologie.

NOTĂ — Continuăm *Bibliografia publicațiilor privitoare la limba română* cu lipsurile pe care ni le-au impus imprejurările și despre care am mai vorbit *(DR.*, X_1, p. 184). Pentru revistele din străinătate, mai ales, va fi nevoie de completări în numerele viitoare. În parte nu sosesc de loc sau foarte neregulat la cele trei biblioteci din Sibiu.

©BCU CLUJ

CHESTIUNI GENERALE LINGUISTICE

1. *Anuarul Arhivei de Folklor.* V. 1939. 216 p., in — 8°. — Recensie de GIUGLEA G., în *DR.*, 1941, X$_1$, p. 101—104.

2. *Buletinul Institutului de Filologie Română* (Iași), VII—VIII, 1940—1941. 426 p., in -8°.

3. *Bulletin Linguistique,* IX, 1941. 121 p., in -8° (și Supplément ant. X, p 1—19)

4. ÇABEI, EQREM, *Kult und Fortleben der Göttin Diana auf den Balkan.* În *Leipziger Viert. S—E Europ.,* 1941, 5 Jg., Nr. 3/4 229—241.

5. *Capidan, Th., Le bilinguisme chez les Roumains.* — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X$_1$, p. 162—164. [Vezi *DR.,* X$_1$, Nr. 16].

6. CARACOSTEA, D., *Neologismul văzut funcțional.* În *R.F.R.*, 1941, VIII, Nr. 1, p. 3—32. — Recensie de ȘTEFAN ION, în *Dacia,* 1941, I, Nr. 2, p. 8.

CARTOJAN, N. *Cărțile populare în literatura românească. II. Epoca influenței grecești.* București, 1938. Fundațiile Regale, 449 p., in -8°. — Recensie de GÁLDI, LADISLAS, în *Arch. Eur. Centr. O,* 1941, tom. VII, fasc. 1—3, p. 345—350.

8. CIUCHI, EUGEN, *Limba literară.* În *Preocup. Lit.*, 1941, VI. Nr. 5, p. 159—163.

9. *Codrul Cosminului.* X, 1936—1939. — Recensie de GRECU, VASILE În *Südost. Forsch.,* 1941. V, H. 4, S. 1019—1020.

10. *Dacoromania,* IX, 1936—1938. — Cronică de IORGA, N., în *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 200—201. ✓ X$_1$, 1941. — Recensie de TODORAN, ROMULUS, în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 10, p. 732—735.

11. *Densusianu, Ov., Histoire de la langue roumaine.* Tome II. — Notă de HUŠKOVÁ, Dr. JINDRA, în *Časopis Mod Fil*, 1938, XXIV. Nr. 4, p. 471 [Vezi *DR.* VIII, Nr. 84; IX, Nr. 135; X$_1$, Nr. 32].

12. FECIORU, PR. D., *Un catalog vechiu de manuscrise.* În *B. O. R*, 1941, LIX, Nr. 7—8. p. 414—443.

13. FLOREA—RARIȘTE, D., *Din limbajul școlarilor.* Iași, 1939. — Recensie de VÂRTEJ, CONSTANTIN, în *Cug. Mold.*, 1939, VIII, Nr. 5—7, p. 56—57.

14. HERSENI, TR., *Probleme de sociologie pastorală.* București, 1941. Institutul de Științe Sociale al României, 219 (—221) p., in -8°. (Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Studii și Cercetări, 9).

15. *Iordan, Iorgu, Introducere în studiul limbilor romanice.* — Recensie de BUBEN, VLAD[IMIR], în *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXV, Nr. 2, p 213—214. [Vezi *DR.*, VIII, Nr. 94; IX. Nr. 147, X$_1$, N. 63].

16. IVĂNESCU, G., *Noțiunea de româna primitivă (Urrumänisch).* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 165—188.

17. *Langue et Littérature.* Vol. I, Nr. 1 și 2, 1941. — Recensie de FORT[UNESCU]. C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 352—353.

18. LASCU, N., *Alecu Beldiman traducător al Odiseei.* În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 94—104. [Despre limbă pp, 97, 102—103].

19. MIHĂESCU, ION, *Originea limbii române, cu o sinteză a mărtu-*

©BCU CLUJ

riilor și cercetărilor privitoare la continuitatea noastră în Dacia. Craiova, 1941. „Speranța", 256 [—260] p., in -8°. (Colecția Meridian). — Recensie de FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX. Nr. 113—118, p. 329.

20. MURĂRAȘU, D., *Cultul limbii.* În *Rev. Tin. Rom.,* 1941, LX, Nr. 3—4, p. 53—55.

21. PAPU, EDGAR, *Dualismul limbajului în literatura noastră.* În *Cug. Mold,* 1940, IX, Nr. 1—3, p. 9—11.

22. POP, SEVER, *Unitatea limbii române.* În *Dacia,* 1941, I, Nr. 5, p. 5.

23. POPP, MARA N., *Considérations générales sur la vie pastorale en Roumanie.* În *Rev. Geog.*, 1941, IV, fasc. II—III, p. 149—155. [avec une carte: Les voies de transhumance en Roumanie]

24. *Procopovici, Al., Limbă și viață.* — Recensie de GIUGLEA, G. în *DR.,* 1941, X_1, p. 104—105. [Vezi *DR.,* X_1. Nr. 94].

25. PUȘCARIU, S., *Bulgărisme în graiurile Carpato-ruse?* În *DR.,* 1941, X_1, p. 69—70.

26. *Pușcariu, S, Études de linguistique roumaine.* — Note de: HUŠKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV, Nr 2, p. 226; LYER, ST., *ib.*, 1937. XXIII, Nr. 4, p. 440. [Vezi *DR.,* X_1, Nr. 98].

27. *Pușcariu, Sextil, Gândirea linguistică și gândirea filosofică.* — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X_1, p 160—161 (cu o eroare de tipar în titlu: *logică* în loc de *linguistică*). [Vezi *DR*, X^1, Nr. 100].

28. *Pușcariu, Sextil, Limba română, vol. I. Privire generală.* — Recensii de: CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, vol. I, Nr. 2, p. 312—319; ISTRATE MARIA, în *Bul. Fil.,* 1940—1941, VII—VIII, p. 385—388; MUNTEANU, BASIL, (*Limbă și suflet*) în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 8, p. 522—543; PROCOPOVICI, AL., în *DR.* 1941, X_1, p. 80—89; RICHTER, ELISE, în *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 3=4, p. 409—417. [Vezi *DR.,* X_1, Nr. 102].

29. ROSETTI, AL., *Istoria limbii române. IV. Română Comună.* București, 1941. Casa Școalelor și a Culturii Poporului, 121 p., in -8°. — Recensii despre vol. I—III. Vol. I. *Limba latină.* — Notă de HUŠKOVÁ, J, în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV, Nr. 2, p. 225—226. [Vexi *DR.,* X_1, Nr. 108], Apărut și ed. II. — Recensie de GIUGLEA, G., în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p 291—302. [Vezi *DR.* X_1, Nr. 108]. Vol. II. *Limbile balcanice.* — Notă de HUŠKOVÁ, J., în *Časopis Mod., Fil.* 1939, XXV, Nr. 3—4, p. 396. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 109]. Vol. III. *Limbile slave meridionale.* Recensii de: CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, 1941, vol, I, Nr. 2, p. 308—312; IORDAN, IORGU, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 344—349; PANCRATZ, ARNOLD, în *Sieb. V.*, 1941, 64 Jg., H. 3—4, 5. 283—284; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X_1, p. 128—146. [Vezi *DR*, X_1 Nr. 110].

30. ROSETTI, A., *Slovo-romanica. VI. Sur le daco-slave.* În *Bull. Ling.* 1941. IX, p. 95—97.

31. RUFFINI, MARIO, *La Scuola Latinista Romena, 1780—1871. Studio storico-filologico.* Roma, 1941. Angelo Signorelli, 192 [195], p. in -8°. (Piccola Biblioteca Romena, 8). — Recensii de: BĂRGĂUAN, BOB. în *St. It.,* 1941, VIII,

©BCU CLUJ

p. 201—203; CAPIDAN, TH. în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 323—324; PAȘCA, ȘT., în *Tr.*, 1941, 72, Nr, 4, 310—313; POPOVICI, D., în *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 252—254.

32. SACERDOȚEANU, A., *Traducerea documentelor.* În *Hrisovul*, 1941, I, p. 438—439.

33. ȘANDRU, D., *Câteva îndrumări pentru cercetarea graiului.* București, 1940, 14 p., in -8°. — Recensie de TOMESCU, MIRCEA, în *Preocup. Lit.* 1941, VI, Nr. 3, p. 93.

34. SIMONESCU, DAN, *Cesar Boliac traducător din Ariosto.* În *St. It.*, 1940, VII, p. 25—35. [Despre limbă p. 27—28].

35. SIMONESCU, DAN, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgacki 1762.* București, 1939. Fundația Carol I, 334 p.. in -8°. (Capitol despre limbă).

36. SKOK, PETAR, *Osnovi romanske lingvistike.* I. *Kulturnohistorijski i opći linguistički problemi i historijska fonetika naglašenih romanskih vokala.* (Temeliile linguisticei romanice. Probleme de istorie culturală și de linguistică generală și fonetică istorică a vocalelor romanice accentuate) 279 p. II. *Nenaglašeni vokali i konsonanti* (Vocalele neaccentuate și consonantele) 192 p. III. *Historijska morfologia romanskih jezika* (Morfologia istorică a limbilor romanice) 212 p. Zagreb, 1940. (Izdanje naklade školskih kniga i tiskanika banovine Hrvatske). — Recensie de BUBEN, VL., în *Časopis Mod. Fil.* 1941, XXVIII, Nr. 3, p. 286—292.

37. *Südost. Forschungen.* V. 1940. 1—4. — Recensie de FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 354—355.

[Insistă deosebit asupra studiului dlui Ernst Gamillscheg, *Zur Herkunftsfrage der Rumänen* și studiului dlui P. P. Panaitescu, *Der Oktoich der Macary 1510 und der Ursprung der Buchdrukerei in der Walachei*, ambele în primul caet].

38. VALKHOFF MARIUS, *Cronique Roumaine (1932—1938).* [Se ocupă, punând la contribuție linguiștii români și străini, de următoarele probleme: *Aromânii, Nașterea limbii române, Istoria limbii române, Începuturile literaturii române, Rotacismul lui n intervocalic, Palatalizarea labialelor, Atlasul Linguistic Român, Româna modernă*]. În *Neophilologus*, 1939, XXIV, fasc. 4. p. 254—265.

39. VERBINĂ, I, *Aspecte din lupta junimistă din Transilvania.* În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 59—93. [T. Cipariu și T. Maiorescu ca filologi, p. 60—68].

DERIVAȚIE

40. ALESSIO, GIOVANNI, *I dialetti romanzi e il problema del sostrato mediterraneo.* În *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 1—2, p. 140—183. [p. 171 sufix. *— *Onia* > *-oaie*].

41. GĂZDARU, D., *Il sufisso onomastico „escu" nei documenti riguardanti le populazioni romaniche d'Istria, di Croazia e di Dalmazia.* În *Arch. Rom.*, 1941, XXV, Nr. 3—4, p. 367—378.

©BCU CLUJ

42. LERCH, E. *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine 'Gelenkspartikel'?* În *Z. R. Ph.*, 1940, Bd. 60, H. 2—3.

43. SMILAUER, VLADIMIR. *Tvoreni slov suffixem —ule.* (Formarea cuvintelor cu sufixul *—ule).* În *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXVI, Nr. 1, p. 193—201. [Sufix obișnuit în malopoloană, sileziană, slovacă și slavele meridionale, deci în apropierea Românilor].

DIALECTOLOGIE

44. CARACOSTEA, D., *Limba română în Basarabia.* În *R. F. R.*, 1941, VIII, 8—9, p. 274—293.

45. COMAN, PETRE, *Glosar dialectal.* București, 1939. M. Of. Imprimeria Națională, 87 p., in -8°. *(Ac. Rom., Mem. Secț. Lit, s. III, tom. IX. mem. 5).* — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR*, 1941, X1, p. 107—109.

46. DIACONU, ION, *Folklor din Vrancea și Folklor din Râmnicul Sărat, Glosar.* In *Ethnos*, 1941, I, fasc. I. p. 244—247.

47. IONESCU, I. D.. *Insemnări despre graiul gorjan.* In *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 326—328.

48. IORDAN, IORGU, *Graiul putnean* În *Ethnos*, 1941, I, fasc. I, p., 90—117.

49. IROAIE, PETRU, *Ioan Maiorescu, intemeetorul dialectologiei române.* În *C. L.*, 1941, LXXIV, Nr. 7, p. 781—786.

50. ISTRATE. G., *Pe marginea unei anchete dialectale* [Graiul satului Nepos (Năsăud)]. În *Bul Fil*, 1940—1941, VII—VIII, p. 293—303.

51. PETROVICI, EMIL, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș.* În *Tr*, 1941, 72, Nr. 8, p. 551—558.

52. POP, SEVER, *Importanța graiului românesc din Bucovina de Nord, Basarabia și regiunea transnistriană.* In *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 8—9, p. 424—436.

53. SCURTU, V, *Le rhotacisme dans la région d'Ugocea* (dép. Satu-Mare). In *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 98 - 102.

54. UNBEGAUN, B.-O., *Notes d'argot roumain, blat, șase, șeot, zexe.* In *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 103—106.

ETIMOLOGII

55. CAPIDAN, TH., *Notes d'étymologie roumaine, „dr mr. mărat", „dr. vărsat", „ar, purintu, — ă adj.", „mr. văncu", „dr. omorît", „mr. custu."* În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 284—290.

56. LANGE—KOWAL, *Rumänisch amurg und murg.* (Zwei Zeugen des illiro—thrako — dakoromanischen Nebeneinanderlebens). În *Sprachkunde* 1941, Nr. 6.

57. PAPAHAGI, T., *Etimologii* București, 1940. 24 p., in-8°. — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR*, 1941, X1, p. 106—107.

©BCU CLUJ

58. PETROVICI, EMIL, *Note slavo-române I. „Cir"; „Splină" e de origină slavă ?; S.-cr. „Gârda" > rom. „gard"; „Tigvă" e de origine bulgară sau sârbă ?; Oxitonia în elementele slave ale limbii române.* În *DR*, 1941, X_1, p. 26—38.

59. PROCOPOVICI, AL., *Adecăte(a), adecă-le(a), adecătele(a); dea 'ncâtelea : uite—uită.* In *DR.*, 1941, X_1, p. 72—79.

60. PROCOPOVICI, AL., *Clinti.* In *DR.*, 1941, X_1, p. 70—72

61. ROSETTI, R., *Note d'étimologie roumaine. „dr. ambajur„.* În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 283—284.

62. SEIDEL, EUGEN, *Etymologische Aufgaben und Methoden.* (paginile 14, 21, 24—25). În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 5—28

63. SEIDEL—SLOTTY, INGEBORG, *Etymologische Formeln und Figuren im Rumänischen.* În *Bull. Ling.*, 1041, IX, p. 40—52.

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

64. ALESSIO, GIOVANNI, *Sul rotacismo romeno-siciliano.* În *St. It.* 1941 VIII, p. 17—31.

65. IVĂNESCU, G. *č, ǧ + ĭa, e, i > ț, dz în macedoromână și meglenoromână.* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 328—335.

66. IVĂNESCU, G., *Discuțiile asupra unei fonetici nefiziologice și neacustice.* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 309—326.

67. KREPINSKY, MAXIMILIEN, *Varia romanica.* 1. *Le traitement de DY entre voyelles dans la Péninsule ibérique et les origines des langues romanes.* In *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXV, Nr. 1, p. 56—62. [Rom *jumătate, jneapăn, jos, gingie,* p. 62]; 1939, XXV, Nr. 2, p. 186—197.

68. *Lombard, Alf, La prononciation du roumain.* — Recensie de STRAKA, JIRY, în *Časopis Mod. Fil.*, 1936, XXII, Nr. 4, p. 397—398. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 188].

69. MACREA, D. *Frecvența fonemelor în limba română.* În *DR.*, 1941, X_1. p. 39—49.

70. PUȘCARIU, S., *Despre i final. Pe marginea Atlasului Linguistic.* În *DR.*, 1941 X_1. p. 68—69.

71. REICHENKRON, GÜNTER, *Beiträge zur romanischen Lautlehre.* Jena, Leipzig, 1939. (Berliner Beiträge zur Romanischen Philologie, Bd. X, 1—2, S. 198, in -8°. Recensii de: ROHLFS GERHARD în *V. K. R.*, 1941, XIV Jg., H. 1—2, S. 136—144; ZAUNER, ADOLF, în *Rom. Forsch.*, 1940. Bd. 54, H. 2, S 290—291.

72. ROSETTI, A., *Classification des voyelles roumaines.* În *Bull. Ling.* 1941, IX, p. 113.

73. ROSETTI, AL., *Remarques sur l'altération des consonnes dentales intervocaliques.* Sonderdruck aus *Archiv für vergleichende Phonetik*, 1941, Bd. 5., H. 1, 9, S., in -8°.

©BCU CLUJ

GRAMATICĂ

74. *Iordan, Iorgu, Gramatica limbii române.* — Notă de HUSKOVÁ, J., în *Časopis Mod. Fil.*, 1938, XXIV. Nr. 4, p. 471—472. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 211].

75. PROCOPOVICI, AL., *Problema gramaticei în țara și școala românească.* În *Revista de Pedagogie* 1938, VIII. p. 151—155. — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X_1, p. 161—162.

INTRE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

76. BALOTĂ, ANTON, *Le Problème de la Continuité. Contributions linguistiques.* Bucarest, 1941. Tiparul Universitar, 126 [-127] p., in- 8. — Recensie de: COM[ARNESCU], P., în *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 3, p. 714—715; FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 330.

77. BERCIU, DUMITRU, *Repertoriu arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România. — Material pentru un dicționar de geografie istorică.* În *Rev. Arch.*, 1940—1941, IV, 2, p. 280—295.

78. BOGDAN, DAMIAN P., *O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din bibliotecile românești al lui A. I. Jacimirskij.* În *Hrisovul*, 1941, I, p. 466—469.

79. *Brătianu, G. I., Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain.* — Recensie de C[ONEA], I, în *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p., 124—127. [Vezi *DR.*, X_1, 221].

80. CHITIMIA, ION CONST., *Cronica lui Ștefan cel mare.* București, 1939. (Extras: *Cerc. Lit.*, 1939, III, p. 219—293). — Recensii de: DUZINCHIEVICI, GHEORGHE, în *Südost. Forsch.*, 1941, V, H. 4, S. 1026—1028; PANAITESCU, P. P., *ibid.*, S. 1028 1029.

81. CIOBANU ȘT., *Inceputurile scrisului în limba românească.* București, 1941. M. Of. Imprimeria Națională, p. 58 + XVII pl., in -8°. *(Ac. Rom., Mem. Secț. Lit., s. III. tom. X, mem. 3).*

82. CIOCULESCU, ȘERBAN, *Un nou fenomen mistic: thracomania.* În *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 2, p. 229—234.

83. CIUHANDU, Pr. Dr. GH., *Un vechiu molitvenic manuscris din Bihor în legătură cu alte molitvenice.* În *B. O. R.*, 1941, LIX, Nr. 9—10, p. 536—576

84. CONEA, ION, *Din geografia istorică și umană a Carpaților. — Nedei, păstori, nume de munți* — In *B. S. R. G.*, 1936, tom. LV, p. 42—117 + 3 h + 6 pl.

85. DAICOVICIU, C., *Noi discuții în jurul originii Românilor.* În *Geopol*, 1941, I, Nr. 1, p. 106—108. [Latura linguistică, p. 108].

86. DAICOVICIU, C, *O sensațională descoperire arheologică în Transilvania.* [K. Horedt, *Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen.* În *An. Ist. St. Cl.*, 1936—1940, IV.] — În *Tr.*, 1941, 172, Nr. 8, p. 575—478.

87. *Daicoviciu, C., Problema continuității în Dacia. Câteva observații*

©BCU CLUJ

și precizări de ordin istorico-arheologic. — Recensii de HOREDT, K., în *Südost. Forsch.*, 1940, V, H, 4, S. 1025—1026; PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X_1, p. 94—97; *Redacția* în *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 123-124. (In aceasta din urmă se reproduce din recensia făcută de prof. de istorie antică dela Universitatea din Erlangen — Germania, WILHELM ENSZLIN, în *Philologische Wochenschrift*, 1940, Nr. 9—12). [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 226].

88. DAICOVICIU, C., *Spațiu și popor dacic.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 359—370.

89. DAICOVICIU, C., *Un nou mit.* [Despre panthracismul dlui I. Al. Brătescu Voinești]. În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 10, p. 745—746.

90. DIACONESCU, EMIL, *Banatul românesc.* În *Cug. Mold.*, 1941, X, Nr. 6—7, p. 25—43.

91. DONAT, ION, *Cercetări geoistorice privitoare la originea Românilor.* În *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 1—18. — Notă de C[ONEA], I., în *Geopol.*, 1941, I, Nr. 1, p. 132.

92. GÁLDI, LÁSZLÓ, *Ungarisch-rumänische Kulturbeziehungen.* În *U. J.*, 1941, Bd. XXI, H. 1—3, S. 56—97. [Lucrare tendențioasă și lipsită de cuvenita obiectivitate științifică].

93. *Gamillscheg, Ernst, Über die Herkunft der Rumänen.* — Recensii de: MACREA, DIMITRIE, în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 4, p. 329—331; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X_1, p. 123—124. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 237].

94. *Gamillscheg, Ernst, Zur Herkunftsfrage der Rumänen.* — Notă de DIMA, AL., în *R. F. R.*, 1941, VIII, Nr. 2, p. 472; Recensie de PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X_1, p. 97—98. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 236].

95. HERESCU, N. I., *Romanitatea României.* În *Dacia*, I, 1941, Nr. 4, p. 3—4.

96. IORGA, N., *Dela granița bistrițeană a Ardealului și pentru teoria permanenței. R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 139—142.

97. IORGA, N., *Două mărturii despre Românii din Ardeal și Banat.* În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 79, p. 260—277.

98. IORGA, N., *Românii într'un dicționarius de geografie frances la 1804,* Despre orașele mai însemnate cu clima lor, cu obiceiurile, ocupațiile, etc. „Nu se ignorează adevărata origine antică. „Les Valaques descendent des anciens Thraces, qui se rendirent célèbres sous le nom de Gétes et de Daces". — În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 7—9, p. 241—244.

99. MUSTIAȚĂ, P., *Despre limba românilor (sic) în perioada veche a istoriei lor.* Kiev, 1936. În *Movoznaostvo*, Nr. 7, p. 81—105. — Recensie de STOIANOVICI, AL., în *Dacia*, 1941, I, Nr. 1, p. 8,

100. NISTOR, ION I., *Bulgarii în Transilvania și Dacia.* În *R. I.* 1941, XLVII, Nr. 1—12, p. 91—96.

101. NISTOR, ION I., *Romanii în Transilvania.* București, 1941. M. Of. Imprimeria Națională, p. 80 + 1 h., in 8°. (*Ac. Rom., Mem. Sect. Ist., s. III, tom. XXIII, mem. 21).* — Recensii de DAICOVICIU, C., în *Luc.*, 1941, I, Nr.

©BCU CLUJ

9, p. 330—331; FORT[UNESCU], C. D., în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 336—337.

102. *Opreanu, Sabin, Die Szekler. (Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums.* — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR.*, 1941, X_1, p. 113—114. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 252].

103. *Pașca, Ștefan, O tipăritură muntеană necunoscută din secolul al XVII-lea: cel mai vechiu ceaslov românesc.* — Recensii de: I[ORGA], N., în *R. I.*. 1940, XXVI, Nr. 10—12, p. 337—338; PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X_1, p. 93. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 254].

104. PETROVICI, EMIL, *Noi opinii străine despre continuitatea Românilor în Dacia.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 1, p. 72—75.

105. PETROVICI, EMIL, *Romania Transtyrana.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 434—435.

106. PETROVICI, EMIL, *Românii veniți recent în Transilvania? — Ce ne spune linguistica —.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 7, p. 467—470.

107. PETROVICI, EMIL, *Transilvania, vatră linguistică a românismului nord-dunărean.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 2, p. 102—106. — Recensie de ȘTEFAN, ION, în *Dacia*, 1941, I, Nr. 3, p. 8.

108. POPA—LISSEANU, G., *Continuitatea Românilor în Dacia. Dovezi nouă.* București, 1941. M. Of. Imprimeria Națională, 114 p., in -8° (*Ac. Rom. Mem. Sect. Ist., s. III, tom XXIII, mem. 9).*

109. *Popa—Lisseanu, G., Limba română în izvoarele istorice medievale.* — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR.*, 1941, X_1, p. 109—113. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 257].

110. POPA—LISSEANU, G., *Românii în izvoarele istorice medievale.* București, 1939. — Recensie de IORGA, N., în *R. I.*, 1941, XXVII, Nr 1—12, p. 161—165. [Toponimie].

111. PROCOPOVICI, AL., *Bucovina noastră.* În *Tr*, 1941, 72, Nr. 5—6, p. 344—358. (Limbă: 345, 352—353).

112. *Racoviță, C., În jurul știrilor despre cele mai vechi urme de limbă română* — Recensie de CHIȚIMIA ION, CONST., în *Hrisovul*, 1941, I. p. 496—498. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 105].

113. STADTMÜLLER, GEORG, *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte.* În *Arch. Eur. Centr. O.*, 1941, tom. VII, fasc. 1—3, p. 1—196.

LEXICOGRAFIE. LEXICOLOGIE. GEOGRAFIE LINGUISTICĂ

114.. *Academia Română. Dicționarul Limbii Române. Cuiuț—Cvoțient.* București. 1939. Tip. Universul, tom. I, partea II-a, fasc. XIII-a, p. 961—1064, in -4°. — Recensie de GIUGLEA, G. în *DR.*, 1941, X_1, p. 98—101,

115. *Atlasul Linguistic Român.* ALR. I. și ALRM. I, vol. I. — Recensie de HUŠKOVÁ, JINDRA, in *Časopis Mod. Fil.*, 1939, XXV, Nr. 3—4, p. 395, [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 275]; ALR. II și ALRM. II, vol. I. — Recensii de: GIUGLEA, G., în *DR.*, 1941, X_1, p. 115—120; IORDAN, IORGU, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 354—385; RACOVIȚĂ, C., în *R. F. R.*, 1941

©BCU CLUJ

VIII, Nr. 6, p. 710–711; TODORAN, ROMULUS, în *Tr.*, 1941, 72, Nr. 1, p 59–65. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 276] — CAPIDAN, TH., *Atlasul Linguistic Român.* În *R. F. R.*, 1941, VIII Nr, 7 p. 3–21.

116. BARTOLI, MATTEO, *Accordi antichi fra l'albanese e le lingue sorelle.* (Extrait de „Studii Albanesi", vol. II (1932) des „Publicazioni dell' Istituto per l' Europa Orientale", Roma, Sesione Albanese II). — Recensie de GIUGLEA, G. în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 304–308.

117. CAZACU, B., *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR. Étude de vocabulaire* (avec 3 cartes hors texte). In *Bull. Ling.*, 1941, IX, p 83–94,

118. *Gáldi, Ladislas, Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes* — Recensie de MACREA, D., în *DR.*, 1941, X_1, p. 155–158. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 300].

119. GÁLDI, LADISLAO, *Problemi di geografia linguistica nel rumeno del settecento.* Roma, 1938. Biblioteca dell' Accademia d'Ungheria in Roma, 26 p., in -6°. — Recensie de CIUREANU, PETRE, în *Bull. Fil.*, 1940–1941, VII–VIII, p. 388–392.

120. IORDAN, IORGU, *Note de lexicologie română. da, dambla, damf, damigeană, danț, dar, daș, dănănaie, dăniuș, dărmănar, dăsăgi, dăstîmpă., de, dead (monosilabic), deal, deca, defeü, delă, delos, delungeală, deșanț, devale, deznou, dician, dinte, distoarce, dîmbac, dîrvăli, dobar, dobitoc, dodi, dogi, dolie, domestici, domnet, dop, dragoman, drăgălău, drege, dreptaș, drîmbogiu, drug, (și drugineață), drugă, drumar, dubas, duce, dugoș, dulcețăreasă, dunga, dupunos, durd, dușăg, duvăr, eheĭ! eĭ!, Englez, fa, familie, farfuză, fasonel, față, făiniș, fătană, fierui, fișcă, fiță, finar, flaimuc, fleoarcă, fleoarță, flitui, fliuștiuc, floare, foame, focar, fasalău, fosfoniță, fructar, frumos, fucs, fudulie, fugi, fumar, funinginiș, furcă, furcitură, furdalic, furgonar, furtui, gagică, galenți, gamoaie, gardist, găciulie, găinări, gărdoaie, gărdurăriță, gătejel, geandră, gemenar, geni, genuncher, ghemț, getar ghiduhală, ghidușar, ghinc, ghiociar, ghiorhăi, ghitan, ghițăi, gigel, girafă, gîgîlice, gîltean, gîrneață, gîscă, gogoman, gogoriță, golăni, gorovéle, grant, grădinări, grădiniță, grătar, grebănat, greblaș, greș, greși, grozăvie, gură, gușă, guștер, gutuie.* În *Bul. Fil.*, 1940–1941, VII-VIII, p. 224–293.

121. IORDAN, IORGU, *Notes de lexicologie roumaine habuz, hai-hui, halagūi, hapca, hasá, hăitușcă, hărăbaie, hăzări, heleșteu, hii, hodoroașcă, horbă, hoțoaică, humelnic, huțuțuiu, iapă, iaurgerie, iepure, ideie, ieri noapte, iernà, iescariù, ieși, inginerî, inimă, iritic, iudélniță, iușcă, izmănar, îmbuna, încăla (refl.), închipuit, încornorat, îndura, întîiu, învogona, învăța.* În *Bull. Ling.* 1941, IX, p. 53–69.

122. IORGA, N., *A păpa, mamă și tată.* Notiță în *R. I.*, 1941, XXVII, Nr. 1–12, p. 239.

123. *Jaberg, Karl, Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets.* — Recensii de: CAPIDAN, TH., în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 320–322; PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X_1, p. 120–123 [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 331],

©BCU CLUJ

124. JARNIK, H., *Sur une question de cartographie.* (A propos de l'ALR.) În *Časopis Mod. Fil.*, 1937, XXIII, Nr. 2, p. 174—175.

125. *Papahagi, T., Contribuții lexicale.* — Recensie de GIUGLEA, G., în *DR.*, 1941, X_1, p. 105—106. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 357].

126. POP, Dr. SEVER, *Sinonimica cuvântului „Târg" în lumina geografiei linguistice.* În *Revista Geografică Română*, 1938, I, fasc. I, p. 45—61. [Rezumat în l. italiană].

127. *Reichenkron, G., Die Bedeutung der rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie.* — Recensie de PETROVICI, E., în *DR.*, 1941, X_1, p. 124,—125. [Vezi *DR.*, X_1, N. 369].

128, *Reichenkron, G, Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik.* — Recensie de PETROVICI, E, în *DR.*, 1941, X_1, p. 124—125. [Vezi *DR.*, X_1, N. 370],

129. ROSETTI, A., *Sur quelques termes du Daco-Roumain relatifs à a propriété terrienne, răzeș, moșnean, megiaș.* În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 70—82.

130. *Scriban, August, Dicționaru limbii românești.* — Recensie de IORDAN, IORGU, în *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 349—354. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 381].

131. VÂRTOSU, EMIL, *Glossă despre terminologia tipografică la 1703*, în *Hrisovul*, 1941, I, p. 449—452.

132. VASILESCU, Pr. TOMA, *Basilica—biserică.* În *B. O. R.*, 1941. LIX, Nr. 11—12, p. 666—681.

MORFOLOGIE

133. BUBEN, VLADIMIR, *Rumunské drobnosti.* (Mărunțișuri românești), 1. *am „habeo"*, 2. *imperativ „vino"*. În *Časopis Mod. Fil.*, 1941, XXVIII, Nr. 4, p. 367—373.

134. GAMILLSCHEG, ERNST, *Das romanische ss-Praeteritum.* Berlin, 1938. Akad. der Wissenschaften bei Walter de Gruyter u. Co., 23 S., in -8°. (Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, 1938, X).

135, KREPINSKY, M. *Influence slave sur le verbe roumain.* În *Slavia* 1938, XVI, Nr. 2—3, p. 220—268; Nr. 4, p. 481—534. [Continuare și sfârșit. Cf. *DR.*, X_1, Nr. 427].

136. *Lombard, Alf, Le futur roumain du type „o să cânt".* — Recensie de R[OHLFS], G., în *A. S. N. S.* 1941, 96, Bd. 179, 1—2, S. 88. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 429].

137. NAUM, TEODOR A., *Observațiuni despre pronumele posesiv latin și român.* În *An. Inst. St. Cl.*, 1936—1940, III, p. 124—147.

138. *Papahagi, Tache, Din morfologia limbei române.* — Recensie de PROCOPOVICI, AL., în *DR.*, 1941, X_1. p. 93—94. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 432].

139. PROCOPOVICI, AL., *Articol și vocativ.* În *DR.*, 1941, X_1, p. 8—25.

©BCU CLUJ

NECROLOAGE. COMEMORĂRI. OMAGII

Densusianu, Ovid

140. Necrolog de Dr. JINDRA HUSKOVÁ, în *Časopis Mod. Fil.*, 1938 XXV. Nr. 1, p. 103—104.

Drăganu, Nicolae

141. Necrolog de SEXTIL PUȘCARIU, în *DR.*, 1941, X_1, p. 1—7.

Ciparîu, Timoteiu

142. MANCIULEA, ȘT, *Timoteiu Ciparîu și Academia Română.* Blaj, 1941 Tip. Seminarului, 48 p. in -8°. (Retip. din Cultura Creștină).

Friedwagner, Mathias

143. LOMMATZSCH E., *Zur Errinerung an Mathias Friedwagner.* În *Z. R. Ph.*, 1941, Bd. 61, H. 1—2.

ONOMASTICĂ ȘI TOPONIMIE

144 CONEA, ION, *Pe urmele descălecătului din sud. 1. Satele de Ungureni din Oltenia subcarpatică.* În *B. S. R. G*, 1939, tom. LVIII, p. 44—66 + 1 h.

145. DIACONESCU, EMIL, *Banatul românesc.* În *Cug. Mold.*, 1941. X, Nr. 6—7, p. 25—43. [Toponimie p. 26—28].

146. *Drăganu, Nicolae, Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticei.* — Recensie de CRÂNJALĂ, D, în *Slavia*, 1937, XIV, Nr. 4, p. 602—619 [Vezi *DR.*, IX, Nr. 587].

147 DRAGOȘ, GEORGE—MIHAIL, *Fauna și flora în toponimia Basarabiei. Elemente turcești Almalii, Baccealia, Balaccelea, Balarda, Beșalma, Cajba, Caracurt, Caragaci, Cartal, Catirgiu, Cazaclia, Comrat, Curbağli, Devlet-Agaci, Duan, Erdec-Burno, Harman, Sarlîk, Sasic, Șicherlîk-Chitai, Tabachi.* În *Bul Fil.*, 1940—1941. VII—VIII, p. 198—223.

148. IORGA, N, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a Românilor. I. Teleormanul.* București, 1941, M. Of. Imprimeria Națională, 18 p., in -8°. *(Ac. Rom., Mem. Sect. Ist, s. III, tom. XXIII, mem. 14).* — Recensii de: C[ONEA], I., în *Geopol.*, 1941, Nr. 1, p. 129—130; DONAT, ION, în *A. O.*, 1941, XX, Nr. 113—118, p. 279—286

149. MERCAȘ D., *Porecle din Bunești (Fălciu).* În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 304—309.

150. PETROȘANU, DRAGOȘ P., *Hurezi sau Romani. O chestie de toponimie românească.* În *Hrisovul*, 1941, I, p. 192—209+1 pl.

151. SACERDOȚEANU, A., *Acte fără pecete.* În *Hrisovul*, 1941, I, p. 480—438. [Interesează toponimia și lexicul].

©BCU CLUJ

152. SACERDOȚEANU, A., *Ortografierea onomasticelor și toponimelor istorice.* În *Hrisovul,* 1941, I, p. 440—442.

ORTOGRAFIE. GRAFIE

153 DRĂGANU, N., *Transcrierea textelor chirilice,* În *Hrisovul,* 1941, I, p 46—59.

154. VÂRTOSU, EMIL, *Chirilicale — note de poleografie românească.* În *Arhiva Rom.*, 1940, IV, p. 287—319.

155. VULPE RADU, *Originile alfabetului.* În *Cug. Mold.*, 1941, X, Nr. 4—5, p. 103—109.

RAPORTURI ȘI APROPIERI CU ALTE LIMBI

156. BOGDAN, DAMIAN P., *Despre elementele românești în limba ucraniană.* In *Arhiva Rom*, 1940, V. p. 267—271.

157, CAPIDAN, TH, *Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales.* În *Langue et Lit*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 199—214.

158. CARAMAN, Dr. P., *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români și Slavi.* În *Arhiva*, 1938, XXXVIII, Nr. 2—4, p. 358—448. — Recensie de CRÂNJALĂ, Dr. D., în *Slavia*, 1938, XV, Nr. 3, p. 450—459. [*colind, cărindariu, Crăciun, sorcova. iordănit, chireleisa, Vicleim*].

159. GIUGLEA, G., *A. Lombard, Die Bedeutungsentwicklung zweier iberoromanischer Verba.* Extrait: *Z R. Ph* 1936, LVI, H. 5—6. — Recensie în *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr 2; p. 302—303.

160. GIUGLEA, G., *Coincidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes.* În *Langue et Lit*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 157—182.

161. GIUGLEA, G., *Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice.* II. În *DR.*, 1941, X_1, p. 58—67.

162 GIUGLEA, G, *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain* În *Langue et Lit*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 215—221.

163. HAȘEGANU, I., *Elemente franceze, italiene și germane în terminologia comercială românească.* (cu un rezumat în limbile franceză, italiană, și germană). Brașov, 1941. Minerva, G. N. Gârnețiu, 33 (-35) p., in -8°.

164. IORGA, N, *Despre ferăie.* În *R. I.* 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 152.

ROMÂNII DE PESTE HOTARE

165. BUCUȚĂ, EMANOIL, *Românii din dreapta Dunării.* În *Tr.*, 1941 72, Nr.4, p. 268—273.

166. CAPIDAN, TH., *N. Iorga și Românii din sudul Peninsulei Balcanice.* În *R. I*, 1941, XXVII, Nr. 1—12, p. 41—50.

©BCU CLUJ

167. *Capidan, Th. Les Macedo-Roumains. Esquisse historique et descriptive des populationes roumaines de la Péninsule Balcanique.* — Recensie de V[ALJAVEC], F. în *Südost. Forsch.*, 1940, V, H. 4, S. 1024. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 516].

168. CAPIDAN TH. *Les parlers roumains transdanubiens et leur importance historique.* În *Langue et Lit.*, 1941, vol. I, Nr. 2, p. 260—282.

169. CAPIDAN, TH., *Poporul românesc din Macedonia.* În *Dacia*, 1941 I, Nr. 2, p. 3.

170. CAPIDAN, TH., *Românii din Peninsula Balcanică.* În *R. F. R.* 1941, VIII, Nr. 11, p. 375—392 + 2 h.

171. GĂZDARU, D., *Mici controverse istroromâne. I. La ce epocă se referă știrile lui Dominico Mario Negri despre Morlachii din Dalmația? II. Articolul anonim „I Rumeni dell' Istria" din anul 1883.* În *Arhiva* (Iași), 1937, XLIV, Nr. 3—4, p 95—101. — Recensie de PAȘCA, ȘT., în *DR.*, 1941, X_1, p. 146—147.

172. IROAIE, P., *Alte cântece populare istroromâne.* În *Arhiva*, 1940, XLVII, Nr.1—2, p. 1—30. — Recensie de PAȘCA, ȘT.., în *DR.*, 1941, X_1, p. 147—155.

173. *Iroaie. Petru, Cântece populare istroromâne.* — Recensie de MURĂRAȘU, D., în *Rev. Tin. Rom.*, 1937, LVI, Nr. 3, p. 118—119. [Vezi *DR.*, X_1, Nr. 529].

174. MACREA, D., *Din Atlasul Linguistic Român. I. Note istroromâne.* În *DR.*, 1941, X_1, p. 50—57.

175. MORARIU, LECA, *Drumuri cirebire, I, P. 1-a.* București, 1941, „Pressa" D. Andreescu, 88 p, in -8°.

176. PAPAHAGI, VALERIU, *Wiliam Martin Leake și Aromânii.* [Cărțile acestui călător englez din sec. XIX: *Researches in Greece* (Cercetări în Grecia) și *Travels in Northern Greece* (Călătorii în Nordul Greciei) conțin aspecte ale vieții Aromânilor. Discută originea și latinitatea lor. Cap. III consacrat limbilor valahă și bulgară. Bazat pe cronicarii bizantini susține, ca și Thunmann, originea comună a dialectelor aromân și dacoromân. Discută cuvântul *Vlah.* Reproduce lexiconul tetraglos al lui Daniil Mihail aromân din Moscopole dând corespondențele latine și italiene la cuvintele aromâne. Vorbește de *Vlahia Mare* μεγάλη Βλαχία iar când se ocupă de limba Românilor din Pind face considerații de filologie romanică, comparând cu italiana și spaniola]. — În *R. I.*, 1940, XXVI, Nr. 7—9, p. 228—238.

177. PĂTRUȚ, I., *Printre prizonierii Români din Timoc.* În *Tr.*, 1941, 72, Nr. 4, p. 319—321.

178. PETROVICI, EMIL, *Românii dintre Timoc și Morava.* În *Tr.* 1941, 72, Nr.3, p. 180—184.

179. POPP, NICOLAE M., *Craina. O verigă a spațiului etnic românesc* În *Rev. Geog.* 1941, IV, fasc. II—III, p. 132—148.

©BCU CLUJ

SINTAXĂ

180. BENEŠ, PAVEL, *Kapitola o zániku infinitivu v rumunštině* (Capitol despre dispariția infinitivului în românește). În *Časopis Mod. Fil.*, 1941, XXVIII, Nr. 1, p. 69–80.

181. BURLEA, I., *Le roumain „duce-vă-ți"*. În *Časopis Mod. Fil*, 1937 XXIII, Nr. 2, p, 175—178.

182. DRAGOMIRESCU, G. N, *Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines*. (Les conjonctions adversatives roumaines comme morphème de l'opposition). În *Langue et Lit.*, 1940, vol. I, Nr 2, p. 222—259.

183. IORDAN, IORGU, *„Într'un" pentru „intru"; „dintr'un" pentru „dintru"*. În *Bul Fil.*, 1940—1941, VII—VIII, p. 335—336.

184. KREPINSKY, M. *Ještě k infinitivním vazbán v rumunštině* (Insiră câteva cuvinte despre construcțiile infinitivale în limba română). În *Časopis Mod. Fil.* 1941, XXVIII. Nr. 1, p. 81–84.

185. SEIDEL, EUGEN, *Des gegenwärtige Stand der rumänischen und allgemeinen Artikelprobleme*. În *Bull. Ling.*, 1941, IX, p. 114—121.

STILISTICĂ

186. BREAZU, I., *Duiliu Zamfirescu și Transilvania*. În *Stud. Lit.*, 1941, I, p. 129–182. [Atitudinea față de *limba literară* p. 154—163].

187. CARACOSTEA, D., *Fizionomia estetică a limbii*. În *Gn.*, 1941, II Nr. 3—4, p. 121—139.

188. C]A]R[AN]D[INO], N., *O polemică între dnii Al. Rosetti* [„Despre expresivitatea sunetelor vorbite sau dilema d-lui Caracostea", Univ. Lit. 1941] și *D. Caracostea*, [Fizionomia estetică a limbii, Gândirea, 1941, XX Nr. 3–4]. *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 2, p. 263–264.

189. COTEANU, I. *Forma prepoziției „supt" la Odobescu*. În *Bul. Fil.*, 1940—1941, VII–VIII, p. 189—196. — Recensie de RACOVIȚĂ, C., în *R. F. R.*, 1941, VIII Nr. 11, p. 479.

190. IORDAN IORGU, *Stilistică morfologică*. În *Bul. Fil.* 1940—1941, VII—VIII. p. 1—148.

191. MORARIU, LECA, *Graiul viu—corectiv stilistic*. În *Ethnos*, 1941, I, fasc. I, p. 183–201. (Și extras). — Recensie de: GÁLDI, LADISLAS, în *Arch Eur. Centr. O.*, 1941, tom. VII, fasc. 1—3, p. 355—356; NICOLESCU, G. B., în *F. Fr.*, 1941, XVI, Nr. 2, p. 63–64 (după *Universul Literar* din 22 Mart. 1941).

192. POP, LICU, *Despre forma poeziei după estetica maioresciană*. În *Luc.* 1941, I (Seria nouă), Nr. 2, p. 59–61.

193. RACOTĂ TULIU, *Valoarea literară a cronicii lui Ioan Neculce*. În *Rev. Tin. Rom*, 1939, LVII, Nr. 9, p. 315—323.

©BCU CLUJ

194. VIANU, T. *Arta prozatorilor români.* [București], 1941. Editura Contemporană, 454 p., in -8°. — Recensii de: POPOVICI, D., în *Stud. Lit.*, 1941, *I*, p. 243—245, R[ALEA], M., în *Rev. Rom.*, 1941, I, Nr. 7—8, p. 529—530.

195. VIANU, TUDOR, *Eminescu prozator.* In *Rev. Rom.*, 1941, *I*, Nr. 1, p. 36—41.

196. VIANU, TUDOR, *Note despre stilul lui I. L. Caragiale.* În *R.F.R.*, 1941, V III, Nr. 5, p. 304—316.

©BCU CLUJ

NECROLOG

Giulio Bertoni

Nu vrem să cinstim moartea unui om de linie dreaptă, cu apologia unei prietenii prea mult trâmbiţată. Când stăruia să se apropie de noi, credem că o făcea dintr'o pornire curată. — Spunea că e o datorie a sa de filolog, să ne cunoască ţara. Îi plăcea să ne audă limba şi dorea să afle cât mai multe lucruri din literatura noastră.

A ţinut mult să aibă traducerea „Mioriţei" în revista sa, dragă lui *Archivum Romanicum*. — Nu mai înceta, mirându-se de tăria sufletească a păstorului care avea timp să întârzie în descrierea fantastică a propriei morţi!

Ca toţi filologii străini, a început să se intereseze de noi, pornind dela studii linguistice. De altfel, cea mai veche formă a spiritului nostru care a vorbit lumii şi prin care ne-am găsit locul în raţiunea istorică, a fost limba. Ea a silit pe reprezentanţii filologiei romanice să ne caute rostul şi să ne cântărească însemnătatea în concluziile lor ştiinţifiice. Între Italienii care ne-au studiat, Bertoni îşi ia şi el locul său de cinste.

Cu mult înaintea sa, filologul Ascoli înţelesese nevoia de a ne cerceta limba, iar după acesta Bartoli ne-a cunoscut mai de aproape şi s'a ocupat cu mult zel de graiul nostru În urma lor s'a alăturat şi Bertoni convingerilor filologice răspândite mai ales de acesta din urmă. În *„Programa di filologia romanza come scienza idealistica,* Ginevra, Leo Olschki, 1942, voind să arăte cum în *friulană* pentru noţiunea *arcobaleno* (curcubeu) s'a ajuns la însoţirea subst. *ark* cu numele lui *San Marco*, spre a da *ark di San Marco*, pomeneşte şi de rom *curcubeu*, ca de o formaţie compusă, deşi la noi curcubeul nu vesteşte începutul, ci sfârşitul ploii.

Cu prilejul venirii sale în România, mai acum câţiva ani, în comunicarea dela Academia Română, a mărturisit că limba noastră lămureşte multe probleme din italiană.

Fiind şi literat, Bertoni şi-a oferit generos notele sale critice, ori de câte ori i s'a cerut o prezentare a vreunei traduceri din literatura română. A scris cuvinte frumoase despre *Scrisoarea pierdută* a lui Caragiale, despre romanul lui Rebreanu sau despre N. Iorga pe care-l avea şi prieten. Cu

©BCU CLUJ

entuziasm şi cu mult gust, găsea asemănări sufleteşti între poezia lui M. Eminescu şi a lui Leopardi.

Prezenţa profesorului Bertoni la Universitatea din Roma, a însemnat şi o neîncetată atenţie pentru studenţii români din Italia şi problemele româneşti. Datorită lui şi ajutorului dat lui de filosoful Gentile, avem astăzi o catedră de L. Română la Universitatea din Roma.

Îi plăceă să fie înconjurat de studenţi Era bun şi îngăduitor chiar cu cei pe care nu-i putea preţui. Vorbea cu toţi şi aştepta să întâlnească vreunul care să-i vorbească şi lui. Când i se părea că l-a găsit, îl asculta până la ore târzii din noapte. Deabea îşi mai găsea timp, între îndatoririle dela Academia Italiei — unde înainte de a fi fost membru, fusese „cancelar" — şi Universitate, sau între *Archivum Romanicum* şi *Giornale storico della Letteratura Italiana* de care se legase din 1921, dar convorbirile intime tot nu şi le contenea.

Îndată ce scăpa dela Academie, chiar din poartă voia să-şi schimbe şirul gândurilor. — „Acum să vorbim de-ale noastre." — Dealungul Tibrului, prin pieţe răcorite de căderea apelor din fântâni, prin străzi strâmtate de palate şi biserici, în drum spre casă, mereu dorea ştiri multe şi variate.

Bertoni era om muncit Înfăţişarea sa arăta mai mulţi ani decât avea. Aducea cu sine tradiţia muncii. In cuvintele sale întrevedeai uneori mulţumirea că s'a născut în aceeaşi provincie modeneză din care se ridicase pe la sfârşitul secolului XVII marele doctrinar al culturii italiene, Lodovico Antonio Muratori. Odată, acasă la dânsul la ţară, lângă Modena, între vii şi livezi de pomi, vorbea de locurile şi biblioteca *Estensi*-lor, unde studiase Muratori şi unde îsi petrecuse şi el o parte din tinereţe; îi năvălea în chipu blând şi surâzător, toată greutatea şi melancolia unei vieţi fără odihnă

Bertoni avea răbdarea umaniştilor din conştiinţa cărora se întemeiase tradiţionala şcoală istorico-filologlcă. Aşa pornise la drum. Dar într'un moment al activităţii sale s'a descoperit întârziat. A părăsit deci metodele respectate în tinereţe şi s'a străduit să facă parte din marea mişcare de gândire idealistă crociano-gentiliană. În amintita *Programa di filologia romanza* îşi mărturiseşte convertirea sa. După ce a citit opera lui Croce şi Gentile, a simţit o schimbare totală în modul său de a gândi („ho sentito le mie idee palpitare come vivificate da un caldo e robusto fiotto di sangue ") Disciplina filologică trebuia să-şi caute orientare nouă în progresul istoric şi filosofic actual. Bertoni ne dă chiar un *decalog* [1]) idealist, care, după părerea sa, va trebui urmat de acum înainte de orice filolog..

Croce însuşi vorbind de ruina vechilor idealuri filologice [1]), recunoaşte că filologii care au înţeles noua îndrumare filosofică, sunt Bartoli şi Bertoni În manifestările ce urmează convertirii sale, Bertoni strecoară rând pe rând tot felul de termeni din filosofia idealistă. În stăruinţa de a vorbi mai mult

1) Il Decalogo del filologo idealista.
2) cfr. Problemi di Estetica, Bari, Laterza, pag. 203.

©BCU CLUJ

de *limbaj*, decât de *limbă*, dovedește la tot pasul, că nu înțelesul izolat al cuvintelor închise în materialitatea lor îl interesează, ci *forma* în care se reflectă întreaga vieață spirituală

A încercat să înțeleagă limba ca născocire a închipuirii noastre fantastice. A voit să nu fie numai un filolog rigid, ci și literat. De aceste intenții dau dovadă acele încercări de *profil literar* (Dante, Ariosto sau Muratori) și în deosebi trilogia: *Lingua e Pensiero* (1932), *Lingua e Poesia* (1937) și *Lingua e Cultura* (1937) din biblioteca revistei sale.

Sub imboldul credințelor din urmă, a reluat unele teme mai vechi, pentru a le desvolta potrivit concepției filosofice pe care o împărtășea, ca în *Profilo storico del dialetto di Modena* (1926). Peste lucrările sale concepute după principiile vechii școli în care se formase când studia dialectul provinciei sale sau când alcătuia *La Bibl. Estense e la coltura ferrarese* (1903), ar fi voit să se lase uitarea. Era mereu preocupat să nu pară învechit. Cine urmărește activitatea lui Bertoni dela vârsta lui de 21 ani până acum la 64 ani, îl găsește veșnic dornic de a fi de acord cu problemele de actualitate.

N'a fost filosof, dar se străduia să-și însușească atitudini filosofice spre a trăi în acel orizont de gândire ce se impunea culturii italiene de după 1900. Doctrina în care s'a abătut cu atâtă dor de înnoire pierde un om fără preget, iar România pierde un prieten credincios.

LEON DICULESCU

©BCU CLUJ

INDICE

a) MATERII

a*ccent* 171 (adaptare a accentului slav accentuării românești) 37, (deplasarea accentului slav de pe finală pe penultima) 36, 37, (mobil) 38, (mutarea accentului) 137, (oxitonic slav) 36, 37
acomodare 321, 549
adjectiv (posesiv) 256
aglutinare 321, (a prepoziției *a*) 335
Albanezi (grecizați) 233
alfabet 570
alternanță (substantivală) 213, (vocalică) 197
amestec (de limbi) 135, 211
analogie 37, 414
arantă (limba) 158—160
argot 196, 205, 206, 211, [ieșan) 203, (al școlarilor) 203, 562
arie (fonetică) 121, (izolată) 441, (laterală) 429, (lexicală) 28, (majoră) 429, (româno-maghiară) 532, (slavo-româno-maghiară) 532
armonie vocalică 529
Aromâni 219
articol 8—25, 213, (definit) 212
asimilare 31, 36, 324, 417
aspect (iterativ) 151, (perfectiv si imperfectiv) 144
asperitate (sintactică) 170, 322
aspirație 136
auxiliar 322

b*ilinguism* 162, 186, 192, 193, 210, (dialectal) 162, (natural) 162, 163, (voit s. cultivat) 162, 163, 164
bovarism (onomastic) 216
bulgară 124, 126 (de Vest) 37, (din Transilvania) 233, (veche) 125
bulgărisme (în graiurile carpato-ruse) 69—70

c*alc* (linguistic) 195, 207, (după limba ungurească) 323
Ciangăi 190
Ciribiri 220

©BCU CLUJ

circulație (s. frecvență a elementelor care alcătuiesc lexicul românesc) 362 ș. u.

coincidență (între română și alte limbi romanice) 58—67, (româno-spaniolă) 64

compunere (a cuvintelor românești) 169

compus (parasintetic) 170, (românesc) 194

concordanță (formală și semantică) 418, (morfologică și sintactică) 61

conjugare (schimbare de) 212

conjuncție 373

conservațiune 415, 441

consonantism 349, 532, 543; b > β (în vechea greacă), b — d′ — g′ > d′ > dż 300, b — g > d′ — ĝ 300, b — n > m — n 419, ĉ (istrorom.) 55, — c — > — g — 407, c > lč 396, c > nc 395 č, ğ + ia, e, i > ţ, dz (în arom.) 563, cs (aton) > s 62, cs, ct > ps, pt 380, d > d′ (istrorom.) 55, d > dr 394, d > r 386, d > z (înainte de e + o, a, u) 110, d, t + *i*, kti, gti (slav) > žd, št, dz′, c′ 251, 252, 264, dn > ln (arom.) 386, g (istrorom.) 55, ĝ (istrorom.) 55, g > h (rut.) 251, 269, (în cehă și slovacă) 242, 243, g > ng 395, ğ > ž 423, gn > mn 385, h (fonic și afonic) 197 (fricativă laringală) 136, h (sl.) > h (rom.) 131, j > rj 395, k′ > ńk 395, k′, g′ > t′, d′, ć, dż 298—308, l (epentetic slav) 235, (silabic slav) 244, l > r (în elementele vechi grecești) 31, (în dialectele italiene de Sud) 450, l > rl 395, l > u 175, l silabic (slav) = lŭ, lĭ > (rom.) îl 243, 264, m > mb 392, m + lab. > n + lab. (istrorom.) 387, m — m > m — n 377, mt > nt 320, n 576, n (istrorom.) 55, n > ln 394, n > nd 393, — n — > — r — 422, nğ > mğ 386 n — n > r — n 376, p > mp 393, k′ > t′ > ĉ 300, p — p > k — p 377 v > mv 393, vn > mn 320, r 375, r′ (istrorom.) 55, ŗ (istrorom.) 55, r > r, 395, r silabic (slav) = rŭ, rĭ > (rom.) îr 243, 246, s > ns 395, ș > rș 394, 395, sk + *i* (slav) > šč > (rom.) șt. 244, 254, — sŭč (slav) > (rom.) șt, 253, 264, sn > sm 386, ști (rom.) > (ung.) sd 252, t > t′ (istrorom.) 55, tl > nt 394, t > tr 394, ţ > lţ 396, ti + o (galo-rom.) 110, t*i*, d*i* > št, žd (slav) 234, tj, dj (slav) > (rom.) șt, jd 140, zl- (slav) > (ung.) zal- 252

contaminare 151

continuitate (a Românilor în Dacia) 94—98, 200, 216, 511, 513—514

convergență (fonologică) 135

corelație (de timbru a consonantelor) 133, 135, 273, (înmuiere — neînmuiere) 135, (labializare-nelabializare) 135

cosemantic 117

cosemantism 415, 424, 429

Cumani 122

curiozități lingvistice 207

cuvânt 164, 165, (fonetic, fonologic, morfologic, ortografic, semantic, sintactic) 165, (de bază) 364, 369, (și lucru) 116, (și obiceiu) 175, 176

d*acoromâna* 417

dacoslava 124, 233, 342, 512—513

©BCU CLUJ

dativ 212, (și genitiv cu *ali* și *al* prepus în dacoromână) 176
decalc 427, 429
deglutinare (prin fonetică sintactică) 321
delabializare 300
denazalizare 519, 525, (a iusurilor) 247, a vocalelor nazale 235
dentală 563
derivație 153, 197, 417, 561—562
desnaționalizare (a Slavilor) 240, 243, 255
dezinență 197, 213 (dublă) 212
dialect 217, (importanță a dialectelor pentru bogăția limbii române) 194, (dacoromân) 122, (muntean) 125
dialectologie 194—195, 562
dicționar (bilingv) 169
diferențiere 383—389
diftong 167, 194
diftongare 167—168, 198, 255
disimilare 374—382, (consonantică) 375, (parțială) 378—379, (preventivă) 382, (prohibitivă) 382, (totală sau completă) 379—381, (vocală) 374
disociere 397
dublet 171

estem 205
estetică (a limbii române) 572
etimologie 195—196, (populară) 195, 562—563
evoluție (semantică) 196, 187
expansiune (a Românilor) 122, 124, 216
ezploziune 301
expresiune (idiomatică) 208, (militară, civilă) 206, (pitorească) 209, (populară cristalizată în poezie) 60, (rară) 208
expresivitate 205, 224

filologie 172, 199—203
fizionomie (lexicală a limbii române) 362 ș. u.
fonem (cu dublă bază de articulație) 301
fonetică 197—199, 239, 563
fonetism (bulgăresc) 242, 252, (ceh) 242, (al numelor topice românești de origine tracă) 216, (sârbesc) 250, (sârbo-croat) 255, (slav meridional) 242, (slovac) 242
fonie (a limbii române) 39 ș. u.
fonologie 197—199, 320, 563
formă (internă) 131, (de plural) 212
formulă (de politeță) 206, (de salut) 205
frecvență (a fonemelor) 39—49, 563, (a consoanelor) 41, (a vocalelor) 40, (a cuvintelor) 362 ș. u.
funcțiune (a articolului) 313, (auxiliară) 213, (negativă) 212, (a timpurilor trecute) 213

©BCU CLUJ

gen (personal) 213
geografie lingvistică 203—211, 463, 513—515, 566—568
grafie 218
grai (popular) 193, (viu) 572
gramatică 160—162, 199, 564
graniță (dialectală) 122

hunic (limba hunică) 517

identitate (rotacizantă româno-siciliană) 197
ier 234, 255, 258
imitație (în fonologie) 135
imperativ 10, 213
impersonal 213
imploziune 301
împrumut (fonologic) 135, (româno-albanez) 220
influență (bulgară) 35, (grecească veche) 30, (neogreacă 155—158, română asupra rutenei) 30, (română asupra sârbei) 33, (ruteană) 30, (sârbă) 35, (slavă) 213, (slavă asupre neogrecei) 234, (turcească) 125, (ungurească) 319, 329
înmugurire (a sonantelor) 397—403
instrument gramatical 373
interjecție 72
interstrat 125
istorie 173, 176, 199—203, 564—566
istroromână 50—57, 146
iterativ 152

juxtapunere 288

labializare 133, 134
latinitate (a limbii și culturii noastre) 188
lexic (al lui Eminescu) 369, 371, (al lui Verlaine) 371, (compoziție a lexicului românesc) 362—373
lexicografie 203—211, 566—568
lexicologie 230—211, 566—568
limbă 186, (artificială și internațională) 188, (a cărților sfinte) 192, (și istorie) 169, (modernă) 40, (și mentalitate) 186, (moldovenească) 135, (națională) 186, (română) 192, 201, 202, (și societate) 206, (și viață) 104—105, 191, (veche) 40, (stricători de limbă) 209, 559, 576
limbaj 559, 576, (al mahalalelor) 205, (dualism al limbajului) 560
lingvistică 185—193, 559—561
locuțiune 208

malopolonă 562
Meglenoromâni 220
metateză 33, 410, 444

©BCU CLUJ

metodă (electro-acustică pentru analiza sunetelor vorbirii) 165, (istorică și comparativă) 188
monoftongare 139
Mocani 238
moravism (în paleoslavă) 126
morfologie 212—213, (a verbului) 213
morfonem 304
Moți 238
Munteni 238

narațiune 210
nazalizare 198
necesitate 188
neologism 203, 205, 206, 208—210, 559
neutru 212
nominativ 12—14, 16—17
normă (fonologică și morfologică) 425
nume (propriu) 11—18, 179, 369, (de botez) 218, (de familie) 216, (de persoane slave devenite toponimice) 241

omonimie 32, 217
onomastică 179, 181, 183, 216—218, 569
opoziție (linguistică) 132, 133
origine (a limbii române) 169, (autohtonă) 418
ortografie 218—219

palatalizare (a dentatelor) 236, 273, 473—475, (a labialelor) 198, 561, (a velarelor) 110, (a velarelor, labialelor și dentalelor) 298—308, 520
paleografie 218
paleoslavă 125, 126
pantracism 565
paralelism 446, (între palatalizarea labialelor p, b, și evoluția postpalatalelor k, g) 299
participiu 198
particulă (copulativă) 213
păstorit 200
patronimie 216
Pecenegi 122
perfect 212
perfectivare 144
plural 212
plurisemie 283
poezie (populară) 225
poreclă 569
postpunere (a pronumelui reflexiv) 322
postverbal 421

©BCU CLUJ

prefix (de-) 313—314, (des-) 313, 314, 326, (in-) 59, (pre-) 141, (slav pre-) 128, 139, 536, (lat. per-) 139, (ră-) 326
prepoziție 212, 373
preroman 205
prestigiu (al limbii romanice) 130, (al limbii slave) 130
pronume 212, (personal în funcțiune verbală) 212, (hipertrofie a pronumelui) 213
pronunțare (ungurească) 134, (românească) 197
propagare 414
proprietate (linguistică) 418
Pseudoromâni 201, (în Panonia) 217

relațiune (ungaro-română) 201
română 561, (primitivă) 559
Români 210, (în veacurile IX—XIV) 179, (în izvoarele istorice) 200, (de peste hotare) 219—222, 570—571, (leagăn al Românilor) 200, 201, (origine a Românilor) 200, 201
romanitate (orientală) 63, (balcanică) 186, (din jurul Brașovului) 189
romanizare (a Daciei) 201
românizare (a Daco-slavilor) 267, (a Slavilor) 346
rostire (șovăitoare) 192
rotacism 32, 33, 197, 382, 562
ruteană 124

Săcui 113
sârbă 124
Școala fonologică dela Praga 135
semantică (dublă) 213, (specific semantic) 424
semantism 421, 429
silezian 562
simbioză (slavo-română) 130, 237, 268, 422, 521, (gepido-română) 201
sincopare 429
sinonim 62
sinonimică 568
sintaxă 222, 223, 572
sistem (fonetic românesc) 135
slavă 126, (bisericească) 125
Slavi 122, (în Transilvania) 267, (pe Olt) 337, (românizați) 247, (grecizați) 233, (în Grecia) 233, (strat de populație slavă) 250, 251
Slavizare (a Daciei Traiane) 265, (a Greciei) 235
Slavo-bulgari (pe teritoriu dacoromân) 241
slovacă 562
sociologie (pastorală) 559
sonantă 397
spiritus asper 136

©BCU CLUJ

statistică 39, 362
stilistică 223–224, 572–573, (morfologică) 572
străinism 329
structură (a teritoriului linguistic dacoromân) 120, 121, 123
sufix 194, (deverbal) 151, (diminutival) 436, (românesc de origine recentă) 194, (schimb de sufixe) 407, 420; (slav.) - ačĭ 257, (lat.) - alis 383, - an 424, - angiu 396, - anie 128, 142, 194, - ar 217, 376, 382, (verbal) - ări 151, (lat.) - arius 382, - aș 217, - ău 251, - ăuți 251, - av(iță) 430, - ciune 326, ec 289, - eiu 318, - elnic 388, (ung.) - en 315, - enciu 396, (slav) - enie 128, 194, (verbal) - esc 322. - escu 56, (ung.) - esd 545, (slav) - ešĭ 252, 256, (ung.) - est 545,ești 241 546, (adverbial) - este 326, (verbal) - ez 321, - ică 436, (lat.) - ic(are) 407, (lat.) - icus 407, (s.-cr.) - ić 256, - ice 246 (s-cr.) -ići 235, 263, 264, (lat.) - id(are) 407, (lat.) - idus 407, - ie 326, (slav) - ije, - ija, jĭ 540, (lat.) in(are) 407, - incă 396, - ingă 396, (slav) -inĭci 257, 262, 264, - inți 257, 338 (lat.) - inus 407, - iș 252, (lat.) - itius 112, (adverbial și pronominal) - le 72–79, - nic 326, (ung.) - ó 251, - oangă 396, - oiu 419, 561, - oniu 419, (ung.) - osol 546, (slav) - ovĭci 337, - șag 326, (adverbial) - te 72–79, - toňu 376, - tor 152, 325, - toriu 376, - tură 152 - ni 152, - ule 562, - ului 151
sunet 197
superstrat 272

tendință (colectivă convergentă) 135, (de disimilare) 300
terminațiune 62, 414
terminologie (tipografică) 568
tezaur lexical 98, 363
Țigani 201
timp (compus) 213
toponimie 173, 176, 179, 181, 183, 208, 216–218, (bulgară în Transilvania) 238, 239, (slavă în Transilvania) 233, (slavă în Grecia) 235, (românească în Epir) 216, 566, 569
tracomanie 564
transhumanță 187
turcism (prin filieră sârbă în Banat) 352

uniune fonologică 135

valoare (funcțională a cuvintelor) 362, (impresivă și expresivă a lui „i“ în poezia populară română) 198
variantă 363, 364
vatră linguistică (romanică) 124
verb (reflexiv) 212
viitor 213, 568
vocabular 210
vocală 383, (implicită) 197, (prepalatală) 135, (clasificare a vocalelor) 198, (nazală) 518, 521, 563

©BCU CLUJ

vocalism: a iniţial slav preiotat 234, a romanic accentuat > a slav 338, a romanic neaccentuat > o slav 338, a > â 109, a > o în tracă 418, a (în poziţie nazală) > âi 384, a (după r) > e 294, a (aton) + l, r + cons. > â 419, 426, *å* (istrorom.) 51, ă 313, å (istrorom.) 52, ă > iă 390, ă > e > i 320 ă (după labială) > o 417, ă — u > o — u 320, â (rom.) > u (în ung.) 243, ân + i, e > in 413, e iniţial preiotat 235, (istrorom.) e (închis) 52, (istrorom.) e (deschis) 52, e (iniţial) > a 410, e (precedat de labială) > ă 259, 260, e (accentuat urmat de e) > ea 384, *ĕ* (slav) > ea (rom.) 255, 264, e—e > i—e 436, e > ie 390, *ĕ* (slav) > i (rom.) 271, ę (slav) > în (rom.) 140, e(r) > â(r) 445, *ĭ* > e 109, i (istrorom.) 52, i > îi 390, *ĭ* (slav > e (rom.) 270, *ĭ* (slav) > e, ă, a (rom.) 258, in > i 32, i final afonizat 68—69, i final neafonizat 68—69, (istrom.) o 54, o > ă 198, o > u 110, (slav) o > a (rom. şi alb.) 129, (slav.) o (deschis) > a (grec.) 234, (slav) o (deschis) > ă, î (bulg.) 249, (ung. şi ţig.) *ō* > ău (rom.) 384, (slav) ǫ > în, in (rom. 246, (slav) ǫ, ę > un, în, in (rom.) 246, 264, 275, (slav) ǫ > o, ou + nazală (grec.) 245, (slav) ǫ, > a + nazală (grec.) 246, o > uo 390, (slav) ǫ > un, în (rom.) şi un, ën (alb.) 129, (slav) ǫ > u (în s.-cr.) 249, (slav) ǫ > un, în â (rom.) 270, o, u (aton) + l, r > â 449, oa > va 320, (slav), or, ol, er > ra, la, (slav sudic) 234, (slav) or, ol, er > ra, la rea (rom.) 242, (istrorom.) u 54, (v sl.) ŭ 196, u (ca element slab al unui diftong) > v sau b sau p 385, u — ŭu 390, u — ă > u — u 321, (slav) *ŭ* > o, ă (rom.) 256, 258, 264, (ung.) u > ul 385, 390, (v. grec) y 422, (slav) y > (rom.) i 244, 164

vocativ 8— 25, 322 (şi nominativ) 212

y*od* (epentetic) 307
y*odacizare* 131

b) AUTORI şi OPERE

Adamescu, Gh. 61, 203, 407, 419, 420, 430, 445, 462; Agavriloaei, Gh. 203, 214; Agrell, S. 33; Alecsandri, V. 59, 208, 318, 408; Alessio, G. 450, 561, 563; Alexics, G. 5, 170; Altheim, F. 88; Ancel, Jacques 185; Angel, 199, 218; Andreescu, C. I. 199; Andreescu, Ioana 199; Angelescu, P. 204; Anonimus Caransebesiensis 316; Anonimul regelui Bela 123; Antipa, G. 99; Antonovici, Nic. I. 216; *Anuarul Arhivei de Folklor* 101—104; Arbore, Al. 185; Arbore, Z. 200; Aradi, I. 203; Ariosto 576; Aristotel 60; Ascoli, G. 388; Astărăstoaei, V. 201; Asztalos, M. 544; *Atlas linguistique de la France* 463; *Atlasul Linguistic Român* 115—118, 157, 204, 464, 561, 566.

Bacinschi, Ilie 212; Bălcescu, N. 101; Balotă, A. 185, 216, 489, 564, Banciu, Ax. 208, 215; Bănescu, N. 199, 204; Bărbulescu, Ilie 125, 218; Bărgăuan, B. 560; Barić 387, 388; Baronzi, G. 424; Bârseanu, A. 316, 424 448; Bartoli, M. 54, 185, 229, 383, 461, 481, 516, 575, 567; Barral 557; Bazell C. E. 212; Beaulieux 141; Becşa, N. 427; Bedier, I. 60; Beldiman, B. 559

©BCU CLUJ

Belić, A. 132, 185; Benedek, I. 464; Beneš, P. 572, Beninger, Ed. 96; Berciu, D. 654; Berneker 70, 144, 145, 239, 422; Bertoni, G. 185, 574—576; Bianu, I. 175; 213, 218, 491; Bibicescu 317; Bileţchi, I. 216; Birăescu. Tr. 200; Blaga, L. 84, 186, 223; Aledy, G. 439; Block, M. 201; Bloch, Oscar 62, 365, 370, 451, Bobćev, S. S. 219; Bodin, D. 185, 190, 191, 200, 204; Bogaci, Gh. 186, 195; Bogdan, Damian P. 190, 193, 218, 219, 222, 564, 570; Bogdan-Duică, G. 181; Bogrea, V. 1, 174, 293, 315, 482, 484; Boisacq, E. 281, 418, 437, 445; Boléo, Manuel de Paiva 212; Boliac, C. 561; Bonafous 28; Boroncai, L. 319; Bottiglioni, Gino 281; Brăiloiu, C. 205; Brateș, Radu 215; Brătianu, Gh. I. 199, 200, 564; Breazu, I. 103, 213, 287, 573; Brighenti, E, 420; Brüch, I. 195; 197; Brückner 249; Brugmann 382; Brüske 30; Brzeski, N. 90; Buben, Vl. 559, 561, 568; Bucur, Septimiu 200; Bucuţa, Em. 570; Budimir, M. 192; Bühler, K. 86, 161, 165; Bunea 533; Burileanu, C. N. 186; Burlea, I. 572; Byck, I. 188, 212, 222, 223; Byhan 140.

Çabej, Eqrem 186, 220, 559; Călinescu, G. 205, 216; *Ca'vinismul* 171; Camariano, Nestor 199; Câmpeanu, Ana 169; Çandrea, I. A. 61, 70, 100, 105, 169, 195, 219, 290, 304, 310, 311, 312, 363, 365, 378, 387, 394, 407, 413, 414, 419, 420, 430, 445, 462, 483, 492; Cantemir, D. 317; Cantemir, Traian 219; Capidan, Th. 10—19, 25, 50, 115, 129, 130, 162—164, 186, 191—195, 201, 205, 206, 208, 212—216, 219—222, 279, 425, 427, 429, 434, 445, 482, 485, 489, 506—516, 518, 559, 569, 561, 562, 567, 570, 571; Caracostea, D. 186, 197, 205, 223, 224, 506, 556, 562, 572; Caragaţă, G. 190, 193, 205, 212; Caragiale 573, 574; Caraman, P. 148, 220, 570; Caranica, I. 426; Carandino, N. 572; Carthy, M. 197; Cartojan, N. 89—91, 178, 213, 214, 218, 496, 559; Cataramă, V. I. 148; *Catehismul din manuscrisul dela 1719*. 174; Cazacu 227, 567; *Cazari* 174; Cazan, I. C. 186; Cerster, W. 197; Chendi, Il. 330; Chelaru, V. 194, 197, 205; Chihaia, Ion 220; Chinezu, I. 98; Chiriţă, Ilie 200; Chiţescu, N. 212; Chiţimia, I. Const. 91, 564, 566; Christu, V. 200; Cianciolo, U. 552; Ciauşanu, G. F. 318; Cihac, A. 26, 70, 293, 370, 416, 462: Ciobanu, Şt. 489—506, 564; Cioculescu, Ş. 564; Cipariu, T. 561, 569; Ciuchi, E. 186, 199,559; Ciuhandu, Gh. 564; Ciuteanu, Petre 207, 221, 567; *Codicele dela Cohalm* 178; *Codicele Marţian* 171; *Codicele priheagului Gheorghe Ştefan* 174; *Codicele Todorescu* 171; Colias, G. 187; Coman, P. 107—109, 205, 562; *Comemorări* 213—215; Condurachi, E. 200; Conea, I. 205, 216, 460, 564, 569; Constantinescu, Em. 205: Constantinescu. I. V. 184—224, 558; Constantinescu, P. 192, 564; Cordignano 297; Cornu, I. 228; Coşbuc, G. 66, 171, 174, 175, 177, 318; Costea, I. 98; Costin, N. 380, 408; Costinescu 306, 424; Coteanu, I. 572: Covaz 55; Crăciun, I. 187; Crânjală, D. 569, 570; Creangă, I. 189, 211, 318, 330—334; Creangă, Margareta 217; Cristescu, Stefania 194; Cristinoiu, N. 215; Croce 575; Croitoru, V. 188; Csánki 236, 340, 519, 522, 524—527, 534—536, 539—542; Csüry, Balint 187, 211; Cysarz, Herbert 84.

Daicoviciu, C. 94—97, 195, 200, 564, 565; Damaschin, V. 187; Damé 424, 445; Damiani, Enrico, 219; Dan, D. 219: Dante 555, 576; Darmesteter 62; Decei, A. 200, 201, 217; Delacroix 165; Dalametra 294; Delavrancea 424;

©BCU CLUJ

Densușianu, O. 25, 101, 128, 169, 187, 198, 201, 204, 205, 209, 210, 214, 216, 226, 235—237, 242, 304, 306, 308, 321, 322, 376, 404, 416, 435, 439, 441, 457, 461, 462, 476, 478, 483, 484, 488, 491, 522, 559, 569; Depărățeanu, Al. 205; Diaconescu, E. 565, 569; Diaconu, I. 562; Diamandi-Aminceanul, 220; *Dicționarul Academiei* 98—101, 203, 208, 566; Diculescu, C. 1, 98, 169, 293, 404, 416, 448, 454, 457, 460, 462; Diez, Fr. 228; Dima, Al. 200, 565; Dimitriu, Ig. 191, 200; Dimiu, Radu 224; Doboși, Al. 200; Dobrescu, Al. V. 205, 224; Dogaru, D. 220; Domanovszky, Alexandre 200; Donat, I. 205, 565, 569; Dosoftei 279, 320, 408, 411, 439; Drăganu, N. 1—7, 169—183, 195, 200, 202, 212, 214, 217, 222, 223, 242, 247, 249, 251, 255, 269, 296, 306, 308, 335, 336, 340, 354, 496, 498, 503, 507, 518, 520, 522, 525, 526, 527, 529, 531, 542, 543, 545, 569, 570; Drăghici 316; Drăgoiescu, Petre 216; Dragomir, N. 187; Dragomir, S. 187, 251, 269, 528, 533; Dragomirescu, G. N. 222, 516, 572; Dragoș, G. M. 205, 569; Duma I. 319, 320, 324; Dumitrescu, Maria I. 186; Dumitrescu, Vl. 200, 219; Dumitriu, I. G. 214; Dumke 268; Durkheim 159: Duzinchievici, Gh. 564.

Edmont, E. 283, 463; Fliade, Mircea 214; Elian, Alex. 204; Elwert W. T. H. 206; Eminescu M. 84, 85, 189, 195, 210, 223, 318, 362, 363, 364, 369, 370, 373, 552, 573, 575; Ennius 457; Enszlin, W. 565; Ernout 291, 292, *Evangaeliar românesc la 1552?* 178; Ewert, W. Th. 199.

Falmerayer 233; Fecioru, D. 204, 559; Ferraz J. Castán, V. 58; Filipović I. 71; Finta 227; Fletcher, H. 46, 47, 48; Floca, I. 424; Florescu, Gr. 200; Florescu, Petre 187; Florea-Rariște, D. 205, 559; Forțu, Gr. 213; Fortunescu, C. D. 186, 187, 188, 195, 200, 202, 204, 214, 559, 560, 561, 564, 566; Fouché, P. 44, 46; Franck, O. 216, 252, 254, 519; Franckenstein, Valentin Franck v. 174; Francu 414; Friedwagner, M. 87, 186, 191, 194, 198, 204, 214, 225—227, 507, 569; Furtună, Eron. D. 187.

Gáldi, L. 155—158, 199, 201, 203, 205, 206, 220, 223, 559, 565, 567, 572; Gamillscheg, E. 97—98, 106, 120, 123, 124, 158, 187, 188, 194, 197, 201, 222, 512, 561, 565, 568; Gane, Iorgu 214; Garcia-Lomas, G. A. 62, 64; Gartner, Th. 54, 225; Gaster, M. 186, 206, 214: Găzdaru, D. 146—147, 212, 215, 561, 571; Geib 346, 354; Gelb 165; Gelletich-Sirola 433; Gemelli, A. 83, 165—166; Gentile 575; Georgescu, H. 200, 219; Gerota, G. 199; German, P. 220; Gherghel, I. 98, 224: Gherman, Tr. 103: Giese, W. 186, 189; Gilliéron, J. 283, 424, 463—464; Gindely, A. 505; Giuglea, G. 58—67, 98—120, 188, 214, 227, 237, 292, 293, 316, 412, 426, 464, 481, 489, 515—516, 559, 560, 562, 566, 567, 568, 570; Giurescu, C. C. 189, 216, 220; Glavina, A. 51; Golescu, C 424; Górka, O. 90, 91; Gorovei A. 206; Gottschalk, W. 188; Govrighian, Gr. 216; Gradea, P. 169; Grămadă, N. 206; Grammont, M. 381, 382, 383, 389, 397; Grandgent 61; Graur, Al. 24, 152, 153, 186, 188, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 204, 206, 207, 212, 213, 215, 216, 222, 223; Grecescu, C. 203; Grecu, V. 90, 174, 206, 559; Gregoire, A. 411, 454; Gregorian, M. 207; Grinţescu, G. H. 216; Groot, A. W. de 164—165; Gunnarson, Gunnar 207, 220; Guşetoiu, D. 201.

Hâciu, Anastase N. 220; Hajek, E. 174; Haneș, P. V. 188, 190, 115;

©BCU CLUJ

Hasdeu, B. P. 16', 186, 187, 188, 214—215, 344, 409, 424, 453, 462; Haşeganu, S. 570; Haţieganu, I. 427, 435; Hatzfeld 62; Havránek 212; Henry, P. 200, 203; Herescu, N. 565; Herodot 317; Herseni, Tr. 559; Herzog, E. 225, 226, 229; Hieronymus 64; Hóman, B. 518; Horedt, K. 564, 565; Horia 181; Horváth, A. 206; Horwath, W. 202; Hotnog, T. 216, 217; Hrinčenko 30; Huškova, J. 559, 560, 564, 566, 569; Huss, Richard 215, 217,

Ianovici, N. 209; Ibrăileanu, G. 189; Iliev 241, 254; Ionaşcu, R. 171; Ionescu-Gion, Gh. I. 188; Ionescu, I. D. 207, 562; Iordan, I. 35, 36, 186, 188, 189, 191, 193, 194, 198, 199, 204, 207, 209, 212, 214, 215, 217, 224, 226, 235, 254, 335, 489, 523, 533, 536, 559, 560 562, 564, 566, 567, 568, 572; Iordan, Margareta 193; Iorga, N. 90, 178, 185, 186, 189, 190, 191, 193, 201, 207, 215, 218, 219, 220, 279, 492, 559, 565, 566, 567, 569, 570, 574; Iroaie, P. 147, 197, 208, 220, 562, 571; Ispirescu, P. 325; Istrate, G. 206, 207, 209, 213, 301, 305, 562; Istrate, Maria, 560; Istrătescu-Tzurea, A. 210, 213, 216; Ivănescu, G. 189, 192, 197, 198, 206, 213, 215, 550, 559, 563; Ivaşcu, G. 191, 224; Ive, Antonio 146, 147; *Izvoraşul* 101.

Jaberg, K. 120, 122—125, 130, 204, 207, 281, 467 469—471, 516, 567; Jacimirskij, A. S. 564; Iakobson 135; Janin, R. 193; Jarník, H. 227—228, 568; Jarnik, J. U. 227, 309, 311, 316, 424, 448; Jensen 336; Jeriček 146: Jokl, N. 189; Jordanes 109; Jud. J. 189, 204, 215: 281; Jung 522.

Kannisto, Artturi 211; Kántor, L. 206; Karácsonyi, J. 518; Keintzel-Schön, Fritz 191; Kirileanu 331; Kisch, G. 1, 6, 178, 207, 215, 237, 257, 336, 510, 526, 529; Klein, Karl Kurt 208; Kniezsa, I. 201, 217, 237, 239, 240, 241, 245, 253, 260, 267, 275, 276, 517—547; Koch, H. 265, 518; Kögler, K. 186, 188; Konaki 318, 325; Kovacs, Şt. 96; Kowalski, T. 194; Kranzmeyer, István 217; Kraus, F. 194, 208; Krepensky, M 213, 563, 558; 572; Kretschmer, P. 389, 417, 437; Kriaras, M. 208; Krumbacher, K. 502; Kurylowicz, Yerzij 213.

Lacea, C. 98, 171, 199, 306, 309; Lange-Kowal, E. 189, 194, 197, 199; 562; Lansberg. H. 389; Lăpădatu, Al. 182; Lăpădatu I. I. 182; Lascu, N. 559, Laurian, A. T. 420; Lăzăreanu, B. 190, 199; Lăzărescu, Ioan 188; Laurent, V. 200; Leake, W. M. 221, 571; Lecca, O. G. 208; Leopardi 575; Leotti 63, 108, 426; Lerch, E. 562; Liebhart 249, 542; Littmann, M. 190, 191, 203; Littré 440; Locke 293; Lombard, A. 39, 186, 189, 197, 208, 213, 224, 516, 563, 568, 570; Lommatzsch, E. 569; Longinescu, S. G. 278; Ludescu, S. 190; Lukasik, St. 202, 217; Lükö, G. 202; Lupi, Gino 208; Lyer. St. 222, 560.

Macarie 91—93; Macrea, D. 188, 189, 191, 194, 198, 202, 209, 299, 300-301, 559, 560, 563, 564, 566, 567, 571; Maior, P. 178, Maiorescu, I. 562; Maiorescu, T. 208, 330, 561; Malaschofsky, Alfred 190, 202; Malecki, M. 202; Mândrescu 316; Manciulea, Şt. 569; Maniu, D. 108, 516; Manoilescu, I. 98; *Mân, tuirea păcătoşilor* 178; *Manuscris calvino-român* 182; Mărdărescu 196; Maretić 142; Marian, S. Fl. 226, 318, 412; Marian, St. 208; Marouzeau, J. 488; Martian 174; Martone, De 460; Măruţă, T. D. 208; Massimu 420; Mazilu, D. R. 224; Mehedinţi, S. 190; Meillet, A. 43, 291, 292, 389, 414, 459; Melich, J. 239, 249, 269, 336, 517, 527, 543; Menéndez Pidal, Ramón 59, 60, 117; Menzerath, P. 167; Mercaş, D, 569; Meyer, G. 417; Meyer-Lübke, W. 33, 78,

©BCU CLUJ

111, 118, 168, 170 198, 215, 228, 292, 294, 299, 382, 388, 393, 396, 397, 408, 415, 445—446, 452, 459, 482; Michaelis, Franz 190, 217; Micle, Veronica 170; Mihăescu, I. 559; Mihăescu-Nigrim, N. 190; Miklosich, Fr. 33, 76, 236, 237, 307, 308, 478, 529, 545; Miletić, L. 215; Minea, I. 199, 208; *Miorița* 574; Mladenov, St. 35, 78, 132, 140, 236, 237; Moga, I. 200, 202, 533; Moga, I. D. 464, 467; Moisil, C. 219; Moldovan 532, 547; Moór, E. 270, 271, 533, 539, 540; Morariu, C. 190; Morariu, L. 146, 149, 190, 194, 208, 213, 219, 220, 571, 572; Morariu, T. 457; Morariu, V. 208; Moravcsik, G. 155; Moser, H. 194; Mošin V. 221; Müller, I. 501: Munteanu, Bazil 560; Murărașu, D. 560, 571; Muratori, A. 575, 576; Murko, Matyáš 200; Mureșianu, A. A. 190, 200; Mușlea, I. 101—104, 319, 320; Mussafia 388, 395; Mustiață, P. 190, 565.

Načov 236; Nakonetschna 345; Nandris, Gr. 33, 130, 139, 190, 202, 222, Nanu, M. 190; Năstase, Gh. I, 202; Naum, T. 98, 209, 568; Neculce, I. 408; Negri, D. M. 146; Németh, Gyula 202: Nicanor et Co. 190, 208, 209, 214, 222; Nicolau, M. 222; Nicolescu, G. B. 572: Niketas Choniates Akominatos 123, 541; Nistor, I. I. 174, 565; Nitsch, K, 510; Noe, C. 221.

Oberhummer, E. 297; Obreja, A. 209; Odobescu 572; Olschki, L. 190; Olsen, H. 24, 223; Olteanu, P. P. 221; Onciulenco, T. 191; Opreanu, S. 113—114, 202, 566; Orr, John, 189; Ortiz, R. 191, 557; Otetea, A. 200.

Păcală 424; *Păinea Pruncilor* 319—329; Palay, S. 209; Pamfile, T. 318, 424, 426; Panaitescu, P. P. 91—93, 190, 191, 202, 207, 215, 217, 561, 564; Pancratz, A. 192, 199, 560; Panțu, Z. 63, 406, 421; Papacostea, V. 209; Papadima, Ov. 192, 200, 214, 223; Papadopol, P. I. 187, 191, 192, 209; Papahagi, P. 10, 279, 387, 481; Papahagi, T. 93—94, 105—107, 196, 209, 213, 441, 562, 568; Papahagi. V. 221, 571; Papiu, I. 319; Pârvan, V. 96, 202; Pașca, Șt, 6, 50, 98, 93, 115, 191, 192, 195, 202, 210, 211, 216, 217, 220, 221, 241, 310, 429, 503, 519, 561, 566, 571; Pascu, G. 26, 28, 30, 143, 206, 343; Păsculescu 59; Pătruț, I. 475, 511, 571; Papu, Edgar 560; Perpessicius 362; Pervain, I. 169; Petroșanu, D. P. 569; Petrovici, E. 13, 50, 115, 119, 141, 187, 194, 195, 196, 198, 204, 209, 217, 221, 287, 288, 289, 300, 305, 307, 391, 436, 463, 475, 486, 488, 489, 509, 511, 519, 522, 547, 548, 551, 560, 562, 563, 565, 566, 567, 568, 571; Petru Schiopul 201; Philippide, Al. 82, 154, 215, 478; Picot, É. 9; Pisani, T. 208; Pisani, V. 221; Piscupescu, Ec. Șt. 202; Plaut 421; Pogorielov, V. 69; Polenaković, H. 221; Pontbriant 424; Pop, Licu 572; Pop, M. 186; Pop, N. 457; Pop, Reteganul 316, 409; Pop, S, 50, 115, 194, 195 204, 209, 211, 215, 300, 343, 344, 560, 562, 568; Popa-Lisseanu, G. 109—113, 202, 566; Popa, N. T. 208; Popescu, N. M. 209; Popović, A. Y. 221; Popovici, D. 214, 561; Popovici, I. 55, 114, 236, 252, 254, 328, 522, 544; Popp, Mara N. 560; 571; Poprujenko, M. Gh. 221, Porphyrogenitos 112; Porubski, I. 196; Potra, H. 202; Preda, L. 195; Prelucan, I. 204; Procopius 109; Procopovici, Al. 8—25, 70—79, 104—105, 156, 161—162, 191, 198, 202, 215, 226, 228—229, 236, 266, 274, 300, 301, 309—314, 463—516, 560, 563—566, 568; Pușcariu, S. 1—7, 8, 10, 13 17—21, 25, 28, 29, 33, 39, 43, 45, 52, 54, 55, 68—69, 71, 72, 75, 76, 80—89, 98, 99, 115, 131, 153, 154, 157, 160—161, 163, 169, 170, 191, 192, 194, 204, 209, 217, 221, 223, 224, 225—227, 273, 285—297, 306, 336, 370,

©BCU CLUJ

374—403, 408, 416, 426, 430, 434, 435, 439, 441, 442, 453, 461, 462, 465, 466, 467, 469, 477, 478, 480, 483, 507, 511, 516, 560, 563, 569.

Racotă, T. 572; Racoviţă, C. 192, 196, 209, 213, 218, 223, 566; Rădulescu-Codin 317; Rădulescu-Motru, C. 214; Rădulescu-Pogoneanu 98; Rebreanu, L. 574; Récatas, B. 221; Regele Mihai I 115; Reichenkron, G. 120, 209, 233, 273, 274, 511—513, 563, 568; Richter, Elise 191, 215, 557, 560; Ringenson, Karin 223; Roesler 336; Rohlfs, G. 62, 191, 192, 204, 209, 210, 221, 389, 405, 406, 407, 408, 410, 416, 417 420, 421, 431, 436, 437, 446, 447, 449, 451, 457, 459, 460, 462, 563; Roques, M. 214, 229; Rosetti, Al. 12, 32, 37, 124, 128, 130, 132, 134, 185, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 207, 210, 214, 215, 219, 226, 241, 306, 320, 476—489, 504, 516, 560, 563, 568, 572; Rosetti, R. 563; Rositzke, H. A. 198; Roussel, L. 43, 48; Rousselot 391; Rudnićkij, Y. 217, 345; Ruffini, M. 203, 221, 560; Russu, I. I. 217, 218.

— Sacerdoţeanu, A. 203, 210, 561, 569, 570; Sadoveanu, M. 226; Sophin, St. 225; Sainéan, C. 193; Şaineanu 316, 415; Sallaville, S. 193; Sandfeld, Kr. 19, 24, 25, 78, 193, 223, 336, 434; Şandru, D. 186, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 198, 200, 202, 204, 209, 211, 214, 221, 305, 397, 561; Sânzianu, M. 201, 216; Sbiera, I. G. 669, 215, 499; Schaad, G. 221; Scheiner 235, 238, 239, 249, 528, 529; Schcludko 30, 345; Scheuermeier, P. 210; Schiller 84; Schmitt, A. Th. 210; Schopf. E. 383; Schuchardt, H. 78, 87, 226, 389, 396; Schuffert, K. 151; Schürr, Fr. 167—168, 199,210; Schuster, Fritz, 203, 210, 218; Schnyzer, E. 389, 397; Scorpan, Gr. 195, 210, 224; Scriban, A. 70, 71, 210, 310, 311, 314, 316, 568; Scriban, Arhim. 193; Scurtu, V. 562; Sebastian, M. 219; Seidel, E. 193, 210, 213, 563, 572; Seidl-Slotty, I. 213, 223, 563; Sergievsky, M. V. 193; Serra, G. D. 6; Şesan, M. P. 490; Seserman 354; Şiadbei, I. 42, 222, 478; Siegescu 5; Sihleanu, Al. 205; Silvestru, Amelio 174; Simonyi Zs. 316, 317; Simionescu, Eufrosina 178; Simionescu-Râmniceanu 218; Simonescu, Dan I. 178, 199, 203, 220, 561; Sirun, H. Dj. 210; Skok, P. 37, 110, 131, 145, 151, 163, 192, 193, 210, 216, 221, 222, 388, 394, 561; Slătineanu, Al. 200; Smilaner, Vl. 562; Smochină, N. P. 102, 210; Sobolevskij, A. I. 218; Sokolnicka-Izdebska, Sophie 547—551, Someşan, L. 190; Sommerfelt, A. 158—160; Spitzer, L. 13, 73, 196, 211, 223; Stadtmüller, G. 566; Stahl, Henri 319; Stan, N. 432; Stănculescu, F. D. 199; Stănică, Const. 218; Stănoiu, D. 424; Ştefan, G. 195; Stefănescu, I. 211; Ştefan, I. 559, 566; Ştefănescu, Marg. 251; Ştefănucă, P. V. 211; Steiger, 191; Steinthal 160; Stoianovici, Al. 565; Stoicovici, E. 39; Străjanu, M. 146; Straka, Jiry 563; Streinu, Vladimir 193; Suchianu, D. I. 223; Sulică, N. 489—506; Szabó, T. A. 218; Szarvas, G. 316, 317; Szinnyei, I. 30, 151; Sztripszky, H. 170.

Tagliavini, C. 193, 199, 211, 226; Teleormanul, I. 569; Tarnavschi, T., 225; Teodorescu-Broşteni, I. 193, 211; Teodorescu, G. Dem. 103; Teodorescu-Kirileanu, Gh. 330; Ţicăloiu, I. D. 199; Ţichindeal 318; Thomas 62; Tiktin, H. 26, 61, 70, 215, 226, 285, 289, 293, 294, 309, 419, 429, 440, 447, 462; Todor A. P. 187, 199, 220; Todoran, R. 559, 567; Togan 532; Tomás, L. 97, 186, 198, 199, 201, 203, 205, 211; Tomaschek 336; Tomescu, Mircea 213, 561; Topârceanu, G. 211; Torouţiu, I. E. 214, 226, 227; Tóth, A. 203; Trendelen-

©BCU CLUJ

burg, F. 46; Turdeanu, E. 193, 203; Tuulio, O. J. 191, 198; Tzigara-Samurcaș, Al. 192, 219; Tzonev, I. 218

Udrișteanu, D. I. 211; Unbegaun, B. O. 562; Ursăcescu, Ec. V. 218

Vaida, V. 432; Vaillant 43; Valjavec, F. 187, 571; Valkhoff, M. 222, 561; Vâlsan, G. 103, 316, 412, 426, 464; Varlaam 452; Vârtej, C. 559; Vârtosu, E. 568, 570; Vasilescu, Toma 568; Vasiliu, Al. 153, 211, 330; Vasmer 235, 236, 237, 246, 254; Vasu, D. 445; Vătafu, M. 202; Vedea, C. 208; Velichi, C. 218; Verbiceanu, Z. 516; Verbină, I. 193, 561; Verlaine 363, 365, 369, 373; Vianu, T. 224, 573; Viciu 409, 418; Vintilescu, I 211; Vito, Pilutio 174; Vondrák 127, 142; Vossler 83; Vrabie, Gh. 192, 204; Vulpe, R. 200, 203, 570.

Wagner, M. L. 193; Walde 417, 418, 431, 437, 445; Wartburg, W. v. 189, 193, 204, 406, 461; Weigand 10, 11, 25, 30, 54, 55, 78, 122, 124, 170, 226, 228, 236, 238, 249, 253, 257, 304, 336, 380, 468, 471; Weissbuch, I, 223; Wichmanns, J. 211; Wissemann, Heinz 223.

Zamfirescu, D. 572; Zamfirescu, I. 185; Zauner, A. 228—229, 563; Zelechowski, E. 76.

c) CUVINTE

albaneze

babë 129, bištajë 61, bishtajë 63, brekuske 106, darovís 129, dumré 129, fšat 112, gati 129, gatuaj 129, gradinë 129, gremisje 106, Kallónj 106, Karabáshe 106, kësulë 111, Koçán 129, Kosë 129, krimb 392, krimp 392, Kulaç 122, lëngim 426, lengjúre 426, lëngonj 426, lesker 297, ljapë 296, llohë, 108, lopatë 129, magule 129, moše 279, motše 279, ndëmëroj 393, nëpërkë 292, nətšike 435, obór 129, orëndí 129, pëndar 129, pendë 388, pendull 388, Peštan 254, Peštjani 254, pištaje 61, policë 129, prak 129, rembë 392, rogós 129, shapī 292, shapërdonë 292, shëmbëloj 392, 393, shkja, pl. shkje 129, sitë 129, starc 130, stopán 130, sundím 129, sundinitár 129, sundój 129, trëmp 392, vërsë 129, vërtit 129.

alte limbi

indo-eur. *sterbh 445, lit. lãpas 296.

germane

Beere 406, Blech 346, *brust v. germ. 106, Fliesse 295, Lamperl 395, Manderl 388, Pflug 207, Samstag 387, striken 293, tschachəl, säs. 309.

grecești

'Αβαρῖνον 234, ἄγριος 407, ἀγροῖκος, v. gr. 407, ἀκμήν 413, ἀκόμη 413, 'Αλούτα 336, 'Αλούτας 336, ἀμαγέω, v. gr. 455, ἀνθράκιον, v. gr. 447—448, ἄπλερος, gr. vulg. 407—408, ἄπληρος, v. gr. 407—408, ἀργιλλα, v. gr. 411

©BCU CLUJ

ἀρνός, v. gr. 414—415, ἀρσήν 414, βαβά, ngr. 283, βοδρός, v. gr. 108, βαπτίζω 416, βασιλεύει ὁ ἥλιος 208, βασκανία, v. gr. 416, βασκανίζω, v. gr. 417, βάσκανος 415, 416, 417, Βεζνῖκον 258, Βιστρίτσα 244, Βριάζα 242, Βρυάζα 242, Γαρδίκιν 234, Γεμελλομοῦντες 110, Γκλαμπατσίνοῦ χωράφια 235, Γλουμπουτσάριον 235—36, γῦρος 31, 436; δάφνη 406, διάζομαι, v. gr. 451, διάσμα 451, διάστρα (Epir) 451, *διάστρα 451—454, Δομπράβα 237, δοχήτ, v. gr. 448, δράκαινα 448, δyáŝra (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, δyástra (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, δyázma (graiurile gr. din Bova și Salento) 451, ἔργα, v. gr. 409—412, ἐργαλεῖον, v. gr. 409, ἐργαστήριον, v. gr. 410, ἐργάτης 410, *ergella, v. gr. 409—412, ἔργον, v. gr. 409, Ἔιοβα 262, Ζαρνάτα 261, Ζέρνες 110, θήκη 61, 446, θύμβρον 32, κάλυμμα 418—420, κασοῦλα 111, κοβέγκιλες 110, κολλύρα 420, κολλυρίδα, v. gr. 421, κολλυρίζω, v. gr. 421, κολλυρίς, v. gr. 420—421, collyra 421, Κρούσοβον 262, κυβερνάω, v. gr. 448, κύλλος, v. gr. 436, κύμα 436, Λάγγα 237, Λαγγαβίτσα 236, Λαγκᾶ 237, Λαγκάδα 238, Λαγκάδι 238, λακίς 291, λακίζω 291, Λεντίνη 236, λέπρα 296, λέπω 296, Λιαντίνα 236, λιπαρός, v. gr. 435, Λίσπος 293, Λίσσος 293, Λογκᾶ 237, λύγινος, v. gr. 421—425, λύγος, v. gr. 421, μαγεύω 416, Μαγούλα 234, μαῖα-ας 281, μαλακίζω, v. gr. 424, μαλακός 429, μάννα 350, μόντες 10, Μουνδρά 237, Μουντινίτσα 248, Μοῦντρος 238, Μπεζενῖκος 258, Μπελιγκράδια 242, Μπούστρι 244, Μπριάζα 235, 242, μῦς 292, Νομπρεβίτσα 237, οἶστρος 64, ὀνύχιον 435, 436, οὐρός, v. gr. 450—451, οὐρώδης, v. gr. 450—451, πανήγυρις 344, Paradunavis 204, πραδάλη 255, πράδαλλα 255, Πέλαγος, v. gr. 537, πεστιανά 253, 254, πετρίζην 110, πιστιανά 253, πλάγιον, v. gr. 436—438, πορνικός, v. gr. 438—441, πορνογενής 440, πόρνος 440, πύξις, v. gr. 446, pyxitalia 62, pyxtalis 63, Ῥαζάρια 110, Ῥουμισιάνα 110, Σαλμενῖκον 234, σπλῆνα 32, σταυρός, v. gr. 441—443, στεῖρα 445, στερεός, v. gr. 445, στερέω, v. gr. 445, στέριφος, v. gr. 443 445.

latine

accumbere 393, acina 406, acinus 406, ad 286—287, admissarius 414, aeramen 410, africus 408, *álana 413, *alena 413, *alninus 413, alnus 412, Alutum 336, Alutus 336, ammagire 416, Ampeiu 246, 335, angelus 31, aper 408, apricus, -a, -um. 408, *apridus 407, *aprigus 407, aptare 58, arnicus 415, auferire 66, *aureolus 290, aureus 290.

baca 406, *bascanire 417, baptizare (gr.-lat.) 417, Basilica 195, basilica 31, *buxta 62, bŭxtula 62.

*cubilare 100, *caciuble 111, caecus 103, calidus 419, cambarus 387, cannula 453, cántes 108, capsa 62, carnacium 418, *catiulla 111, christianus 236, cimex 3, collare 99, collyrĭda 421 collyris,- ĭdis 421, *compito 100, cooperatorium 419, c(r)ibrum 32, cucullus 111, *cuntellus 377.

deus te constet 3, dĕxterae 453, Diana 10, doga 448, dolorem 320.

efficio 141, eiunium 329, erici(ius) 410, emplastrum 294, 296, *ertagella 410, est 134.

fascinare 417, fascinum 417, filianus 236, fixatum 112, fossatum 112, frango 396, furkizo, lat. v. 112.

©BCU CLUJ

gener 136, genuata (lat. vulg.) 3, *gimbus 387, gubernare 448.
harpago, -onem 408,
includo, 32, inito 109, Iohannes 110.
lacero 291, 292, lacerta 292, lacertus 292, *lacia 291, lacinia 291, lambrusca 392, languere 429, languidus 426, languor, -orem 426, lapida 296, lapis 293—296, *lastra 296, laurus 406, *lepidare 296, lepis 296, longo 109, longum 286—287, libet 72, 73.
magis 61, magus 416, malacia 429, malacisso, 429, malignus 3, marcidus 430, Marrubium 195, mas 426, masculus 414, meletrix 378, mĕrus, -a, -um 317, mōra 266, murus 347, musculus 292, myrtella 406.
Nogeto 111, novella 422.
*oestriculus 445—446, oestrus 64, 445—446, *oestric(u)lus 64,
pharmacum 416, pindae 387, piscem 254, *pistalia 61, plaga 437, plagius, -um 437, pornicus 440, *porn(i)cus 440, pronare 439, *pronicus 439, pronus 439, prudire 376, *puerunculus 439, *pueruncus 439, pus 431, putidus 431, puter, -tris 431, pyxis 62, 63.
quotus-libet 72, 73.
Ratiaria 110, rendere 387, *rendere 388, ressurecsionis 110, rogationem 136, Romanos 109, rumpere, 393.
salicem 419, sambatum 387, 392, sambucus 392, Scepte-casas 111, Sclavi 129, Sclavus 129, segnai 109, servare 66, sint 134, splen 33, stablum 442, stabulum 442, strambus 392, *stulus 31, stylus 31.
tabla (lat. vulg) 112, tela 453, thēca 61, theca 446, torna, torna (fratre) 111, Turules 109, *tymania 436, *tymianum 377.
(um)bilicus 448, *uroda 450.
vagina 446, verres 106, vitricus 407.
Zanes 110.

romanice

abrego, span. 408, acino, it. 406, afinar, regg. 406, afra, regg. 406, africo, it. 408, afru, regg. 406, allargare, it. 285, alloro, it. 406, amagar, sp. 416, ammagari, sic. 416, ane, prov. 906, aniçi, bov., otr. 435, anorza, span. 195, antràci, regg. 447, apridu, pian. 407, apritu, regg. 407, árda, neapol. 410, arda argatella, neapol. 410, árdya, basil. tarent. 410, argadillo, span. 410, argalio, bov., otr. 410, árgata, bov. 410, argatella, nap. 410, ark di San Marco, friul. 574, arni, bov. 415, arniska, bov., reg. 415, atar, span. 58, avru, regg. 406, aze, prov. 406.
bago, galiz. 406, bai, fr. 406, barro, it. 108, berrar, sp. 106, besiestre, sp. 394, bessetre, fr. 394, bissestro, it. 394, biviad, it. 153, boîte, fr. 62, bras, fr. 356, bussola, it. 62.
caja (o), sp. 61, cajas, sp. 62, calóma, cors. 419, calumo, it. 419, candola, it. 388, carnas, prov. 418, carnatu, sard. 418, carnazzu, sic. 418, chyle, fr. 30, cimbere, it. 393, comadre, span. 281, comare, it. 281, cudureda, cat. 420, cullura it. sud. 420.
dafina, regg. 406. dáfin, otr. 406, dafri, bov. 406, drácena, bov. 448.

©BCU CLUJ

enjugar, span. 389, ensement, v. fr. 388, enstesso, it. 395, érysipèle, fr. 356, estado, span. 118, ensugar, prov. 389, enxugar, port. 389, etto, it. 435, fermá(r), span. 58, fikári, otr. 446.

gombito, it. 393, graginu, corsic. 406, guaina, span. 446, gyestra, corsic. 446,

harpagon, fr. 408, harpon, fr. 408, hechiceria, span. 415, hechizo, span. 415.

insir, it. 389, insoru, sard. camp. 388, inverno, it. 393, invierno, span. 393, inziss, vatell. 388.

kalóma, salent 41[illegible], konkoinu, sard, 440, kuddúra, bov. 420, kuddurači, regg. 420, kuddurita, otr. 420, kullurida, regg. 420.

lágano, calabr. 421, lastra, it. 294, lastru, port. 294, leganu, sic. 421, ligo, otr. 422, ligunia, bov. regg. 422, llorar de los ojos, span. 59, lucarino, it. 195, lucherino, it. 195.

magára, regg., cat., sicil. 416, magaru, calabr. 416, magia, it. 416, main, fr. 356, makkaria, neap. 431, maia, cat. 416, maláka, kosent. 431, mas mucho, sp. 60, mayia, sard. 416, mortella, it. 406, moscar, span. 63, 64, murtrera, catal. 406, muskare, sard. logud. 64.

nafri, regg. 406, nensiun, v. sard. log. 388, nestru, corsic. 446, niku, sicil. 436, niçi, bov. 435, niku, pian. 436, nixo, bov 436, nixuda, bov. 435, nkalomari, cant. 419, norça, port. 195, norsa, port. 195, nuenza, span. 195, n'una, calabr. 436, nunda, it. 388, n'unidda, calabr. 436, ntraša, salent. 447, orbacca, it. 406.

pendola, it. 387, Prayu, cosent. 436, piaggia, it. 437, pluj, vegl. 438, pollonare, it. 377, posada, span. 112, pisside, ital. 62, pissidi, sicil. 62, piseta, neap. 62.

rado, it. 376, remboláre, it. 393, rübaga, berg. 406.

sage-femme, fr. 281, souris, fr 292, stombaco, it. 393.

teca, prov. 446, tek, camp. 446, téka, abruzz. 446, telar, span. 410. telaio, it. 410, tiadzóme, otr. 451, tiferó, otr. 447, tiferu (Brindisi) 447, tíferu (Lecce) 447, tombolo, it. 392, tràcena, bov. 448, trúpa, pian. 449, trupa, sicil. 449, tulúpa, bov. 449, tulúpu, pian. 449.

unviern, surselv. 393.

vago, march. 406, vaina, span. 62, vegeto, it. 447, vaiuolo, it. 427, vake, abruzz. 406, vaskamma, otr. 417, vaskeno, otr. 417, vérole, fr. 427 vosseta, neap. 62.

Yestre, neap. 446.

românești

abatize 206, acadea 207, aceră 195, acestălat 207, achita 207, activ 195, Adânca 240, Adâncul 240, adău 328, adecă 79, 191, adecăle(a) 72—79, 563, adecăte(a) 72—79, 563, adecătele(a) 72—79, 563, adeuga 320, afin 405—407, afin, arom. 405, afină 405—407, afină, arom. 405, afincă, arom. 405, 407, afincu, arom. 407, afing'e, arom 405, afinisi 195, afink'e 405, afișar

©BCU CLUJ

207, afumat 207, agachi 195, Agadici 263, agăţa 207, agestru 394, ágneţ 338, Agrigiu 541, Agriş 540, aht 196, aiurile 73, ajutora 152, ajutori 152, alanăg 396, a-largul 285—286, (a)-lăută 196, albar 207, albatariţă 379, Albeşti 241, Albu 241, alcătui (a) 312, aldaş 328, Aldeşti 540, aldui 328, alerga (a) 285—286, Aleşd 545, alicnit 107, alimăni 378, alinčescu, arom. 396, alior 290, 378, aliotman 208, Alistar 196, alivăni 378, alivanta 207, Almoşd 545, Alt 340, alta 207, alúger 424, amăgi (a) 404, 416, 455, 462, amar 207, amărî (a) 195, ambajur 563, amburţi (a), arom. 392, amelinţa (a) 419, ameninţa (a) 419, amerinţa (a) 419, amfibie 206, Ampeiu 530, Ampoiu 114, 178, 246, 266, 335, 517, 543, Ampoiţa 335, amurg 562, an (câtelea, an treilea) 377, anafor 196, anantu 335, Andolina 335, angă, megl 287, angâlčitoarea, arom. 396, angarlâc 395, anglicel 395, anin, -ă 412—414, ansăritoañă, arom. 376, anvărliga, arom. 395, apă 208, apré 207, ápriat 207, aprig 407—408, aramă 410, Arănieş 252, arănkescu 396, arătură 107, arde 207, Ardeal 172, 173, 174, argea 404, 409—412, 453, Argeş 216, 543, ariciu 410, ărie 195, Ariuşd 545, armic 414, armig 414—415, arin(ă) 412—414, arior 378, arsene 196, arşeu 394, arşic 394, *art(a)geà 410, artelníc 196, artimetică 206, arudic, arom. 375, aruncături (a) 152, aşchie 350, aşea 320, asemenele 73, asfinţi (a) 211, aşişderile 73, astăndză, arom. 396, astrunc 395, atcăji (a) 195, ateia 196, atule 196, autarchie 206, avrămiu 207, avea (a) 207, azâiat 195, azimă 462.

ba 201, babă 207, 283, Baba 241, Băcăinţi 257, 262, baclavá 37, baeră 108, bagatele 207, bahnă 240, 25', Bahna 241, Baia 241, băiat, -ă 439, Băieşti 545, baider 207, baie 240, băietă 108, bălăcări 151, bălăci 207, Bălaia 532, 542, bălaie 345, bâlciu 343, 375, Bălgărad 242, Bălgrad 242, 252, 267, 336, 530, 535, Balint 113, Balinţ 257, 263, bambe 392, bănui (a) 328, barangă 195, 395, barbetă 207, Barbu 195, bărbie 207, bărghiţă 207 Bârlea 238, Bârleşti 238, Barna 238, Bârsa 171, Bârsana 534, Bârsău 251, Bârsăuţa 251, Bârzăşti 540, Bârzava 243, basamac 207, Băsăşti 536, băsu 328, *băscănì 417, basmá 38, bason 207, bât 138, 228, bâtă 137, bătălău 345, bătătură 117, Batinţ 263, bătoji (a) 196, bătrân(ă) 207, bec 195, Belciug 241, bejenie 207, Belareca 252, 270, 535, belfer 207, Belinţ 257, 263, Belotinţ 257, 263, Bender 217, Benești 540, bensionar 207, Berbeşti 250, 519, 534, Bergia 113, Berza, 113, beşniţă 207, beşoandră 207, beşondrină 207, Bihor 539, bihuncă 207 bijucă 195, Bilcóţ 337, binac 196, bindisi (a) 195, bine 207, Binţinţi 257, 262, biped 206, birău 328, Birtin 540, biserică 31, 568, Biserica-Albă 534, 542, Bistra 241, 270, 535, Bistricioara 244, Bistriţa 244, 269, 544, biveit, istr. 153; bivol 240, Blăci 386, Blajova 262, 536, blană 295, blăstema 321, blat 196, bleah 346, blid 32, bobârnac 207, boboană 328, bocoiu 207, bogat 240, Bogdana 535, Bogodinţ 257, 263, Boineşti 542, bolboare 375, bolovan 295, bombă 207, bord 462, Borleşti 536, bortă 207, *boscăni (a) 417, boscoană 415—418, 455, bosconi (a) 415—418, bosconiţă 417, bostan 207, Boţcăuţi 251, 269, Botean 532, botejune 417, botez 416, 417, boteza (a) 207, 417, 425, Bour 208, boz 240, 256, 258, Boz 258, bozá 38, Bozeş 256, Bozna 258, 270, 271, 272, 530, 535, 536, Bozovici 256, 263, brăcinar 376, bradip 207, brahă 207, brambura 106, brambură 207, Bran 242, brâncă 356, Brânca-mâţei 360, Brânca-

©BCU CLUJ

porcului 360, brânci 360, Braniște 546, Brașov 218, 262, Brașovia 218, Brat 241, brațetă 207, brazdă 36, 137, Breaz 241, 242, 255, Breazova 242, 255, breb 240, Breb 534, Brebi 536, brecușe, arom. 106, Brestovaț 258, 260, bric 70, bricela (a) 175 bricelă, 175, bricilui (a) 175, brișcală 175, brișcăli (a) 175, broască 207, 404, 462, broatec 462, brotac 404, 462, brustur 106, Brustur 532, 536, 542, buchini (a) 196, Bucium 535, Buciumi 537, 538, 546, Bucovăț 258, Bucovéț 259, bucovină 196, Bucur 241, București, 241, bucurie 207 Bucuroaia 538, Budești 519, 534, Budinț 257, 263, Budoi 542, buiestru 195 bulgăr 295, Bulz 532, bumb 462, bumbăreață 462, bun 207 bundră 394 burcă 207, burete 462, buric 448, bușteau 381, Butan 532, bute 404, 462, Bu teasa 537, 546, buton 195, Buzești 537.

caca 207, 287, căciulă 108, Căciulata 111, cacamâț 287, cacamiți 287—288, cadă 462, căfui 274, căina 207, calagroș 378, călbaș 418, 419, călca 207 cald 419, Calea-Mare 539, căleap 331, 332, Călinești 534, 542, călmoiu 418—420, căloare, arom. 382, caloian 108, căloni 106, călugăr 207, Cămărzana 542, Cameneț 258, Câmpulung 534, canapăr 375, candriu 196, cănțălares 328, cântar 195, canură 453, căpărleață, arom. 376, căpăluș 176, căpeleș 176 caplan 328, Căpitănuț 237, Căprioara 524, capt 385, cărăbuș 106, caragroș 2?8, cârâi 72, caraman 196, caramb 392, cărare 267, Caraș 400, Cărășău 239, Carașova 239, 240, 262, cardi 196, cardinalie 329, cardinaliș 329, care 208, călindariu 570, cârlan 395, 415, cârlig 395, Cârn 241, cârnaț 418, 419 Cârneleaga 332, cârpă 290, cârpător 419, Cârpeștii-Mici 538, carte 207, car țindo, arom. 393, căruță 207, căruțabil 206, căsăi (a) 196, căsători (a) 196, cas 207, Căsata 217, casă 207, căscă (a 34, 404, 462, Cascade 217, cașcaval 207 căsen, arom. 401, căscund 394, castrolă 398, castron 375, catarambă 392, căț 37, cățălachi 195, Cătană 318, căței 37, 207 cățelări 151, cât(ele) 73, câtele a 73, cătelin 196, cătinel 196, cătingan 396, cățuie 207, câtule 72, căsărașu 288 căscări 151, cauc 404, 462, căutătoare 211, ceafă 116, ceampara 375, ceapă 196, 207, cearcăn 106, cenușă 207, Ceptura 217, cergălău 176, cerigori 288 Cerișor 523, Cerna 270, Cernaia 217, Cernat 241, Cernătești 241, Cernatu 261, 269, Cernavoda 252. 529, 535, Cernișoara 261, Certej 261, Certeze 261 ceti (a) 137, 145, ceteră 462, chelbe 196, Chesinț 257, 263, chezășlui 152 Chieșd 545, chihăi 274, chihlimbar 392, Chilia 216, 536, chiloman 196, chi țomb 392, chimnată 195, chimét, băn. 348, chindosi 196, chinez 348, 543 chionc 108, chiorcuș 108, chiorț 196, chireleisa 570, chirfosală 331, chirui 196 chischineu 328, Chitid 522, chiznovat 195, Cibin 544, cicoare 462, cimbru 32, 462, cin 32, cinste 395, cioaclă, 310, 311, cioban 125, ciocălău 310—314 ciocăni 152, ciocârlan 395, ciocârlie 395, Ciochinar 196, ciocuș(ă) 108, cionai 313, cionc 108, cioruș 108, cir 26, 28, 30—32, 563, cireșel 376 cirip 196, ciriș 26, 31, ciriz 31, câșlig 196, citi 145, ciuciu 196, ciul 436 462, ciulă 108, ciumă 145, 436, 462, Ciumărna 536, ciumpag 393, ciupi 207 ciur 32, ciurciuvea 206, ciuroiu 207, ciurui (a) 31, ciuruială 31, Clăbucul 217 clătări 71, clăti (a) 70—72, clătina 70—71, cleoapă 377, Cliciova 262, clim peste 393, clinti (a) 70—72, 563, cloncan 375, clipoceală 331, cliposală 331 Clopotiva 526, coacă, arom. 482, coacin 462, coarbă 207, coardă 196, Coaja

©BCU CLUJ

527, coasă 36, 38, 129, coaţin, arom. 462, cocă 207, 482, cocări (a) 152, cocean 129, 312, cocon 440, Codrul-Momii 532, 538, 540, colac 129, 420, *colărează 420, *colăred 420, colastră 38-, coleghiom 329, colindră 394, coftuţă 195, cojoc 203, 207, colind 570, colţ 338, coltuc 353, Colun 529, Comarnic 527, 542, comindar 207, compos 207, condră 196, condrăţel 196, Copăcel 538, Copăceni 538, copaie 142, copil 106, 439, 440, corabangie 196, corăbiasca 196, corastră 421, Corcanul 217, corecţionar 196, corinteu 176, corin 513, Cornăţel 529, Corneareva 262, 270, Cornești 534, Corni 536, 537, Corniţăl 532, Coroieşti 545, coş 196, coştei 195, cot 196, cota 195, coteţ 138, cotoi 196, cotoreală 196, Covăsinţ 257, 263, Covasna 349, 543, Cozla 252, 535, 536, 537, Coveş 545, Crăceşti 534, Crăciun 346, 570, Crăciuneşti 250, 534, Crăieşti 241, Craiova 145, 262, 535, 540, Craiu 241, cramb 392, crampona 108, crâng 236, crânti 72, crăpet 196, crăşani 195, Crasna 270, 536 Crăşova 262, creştin 207, 236, Criciova 262, *crinti 71, Criş 114, 266, 339, 517, 531, 547, crişu 207, crivăţ 207, crivină 108, crocmală, 207, Crocna 540, cruce 207, crug, 207, crunt 33, crupar 207, crupe 207, Crușovăţ 259, 262, cucă 207, cuciu 207, Cuciulata 111, cucumbişe, arom. 393, cugeică 171, Cuhea 534, Cuieşd 545, cuiu 196, 207, cujbă 99, cujeică 108, culduş 328, culisă 100, Cumănești 540, cumăt 348, 543, cumătră 196, cumătru 196, cumét, băn. 348, cumnată-to 401, cumpărăţele 108, cumpăt 100, cunchi 108, curăţi (a) 207, curătură 353, Curături 546, curcubeu 100, 574, curdeană 196, curechiu 28, 29, 415, Curmătura 546, cursunoiu 353, cursură 353, curte 462, Curtea 525, curtenzanţ 207, Curtici 263, custu, arom. 562, custură 100, cusurafe, arom. 400, cută 288—290, Cuţa 536, cuteza 196, 462, Cutina 251, cu ţoc în poc 195, Cuveşdia 545, cvoţient 203.

da 567, dabulă 195, dafin 406, daiboji 195, dalb 290, Dalboşeţ 244, dalior 290, daltă 287, dîmbae 567, dambla 567, Dîmbova 246, Dîmboviţa 246, damf 567, damigeană 567, dănănaie 567, Dăneşti 536, 537, 546, dângă 286—287, dăniuş 567, danţ 567, dar 567, daravelă 376, dârdăral, megl. 376, dârlog 395, dărmănar 567, dîrmon 196, dîrvăli 567, dărui(a) 129, daş 567, dăsăgi 567, dăsgurzi 108, dăstîmpă 567, de 73, 567, de-a-buşile 74, dead 567, deal 240, 567, Dealul Bercheşoaii 546, Dealul Cucului 546, Dealul Luchii 546, de-a'ncâtele 72—79, 563, de-a'ndoasele 73, de-afetea 290—291, deca 567, Decăneşti 538, decar 196, deféu 567, dejuga(a) 314, delă 567, delos 567, delungeală 567, denaturare 148, derale 567, deşanţ 567, Desăşti 534, de(s)ciocăla 309—314, deschilini(a) 328, deşgheabat 314, desghioacă 312, desjuga(a) 314, despicare 389—396, detorie 320, Deva 255, Dezna 540, Deznou 567, *diastre 452, dician 567, dinte 567, Dionoia 109, distimbel'ă, arom. 392, distoarce 567, Divici 263, 270, doagă 404, 462, dobar 567, dobitoc 567, Dobra 241, 544, Dobre 241, Dobreşti 241, 525, Dobroţ 257, 531, 540, dodi 567, doftori(a) 417, dogi 567, dojanie 321, dojka 70, Dolaţ 259, 260, 270, Dolheni 251, dolie 567, doloare 382, domestici 567, domnet 567, Donceni 540, dondăni 332, dop 567, drăgălău 567, Drăgeşti 538, dragoman 567, Dragomireşti 519, 534, Drăgşineşti 525, drîmbogiu 567, Drașov 262, drege 567, dreptaş 567, drepneà 462, dropie 139, drug 567, drugă 567, drum 404, 462, drugineaţă

©BCU CLUJ

567, drumar 567, dubas 567, Dubova 250, 255, 269, Dubârceneşti 532, Dubeşti 540, duce 567, duce-vă-ţi 223, 572, ducimal 206, Ducipal 206, dugoş 567, dulceţărească 567, dulgher 133, dumbravă 238, 240, Dumbrava 237, 246, Dumbrăvani 237, dumbrăviţă 238, Dumbrăviţa 237, Dumbrăviţa-de-Codru 538, 540, Dumbrăviţa-Mică 538, Dumidzale 10, du'minică 195, Dumnidză 13, Dumnidzale 13, Dunăre 339, 517, 543, dunga 567, dupunos 567, durd 567, duroare 320, duşăg 567, duvăr 567, dvoreţ 341, dzăhăr 35, dzar 35, dzastră 452;

ecjorţista 329, Eĭ! 567, Englez 567, epolet 195, este 134, exclamare 105, exoflă 195.

fa 567, face 134, făgădaş 328, făgădui (marea cu sarea) 211, Făget 525, făiniş 567, falş 149, familie 567, fandosi 195, Fărcaş 241, Fărcăşeşti 241, farfuză 567, farmec 404, 416, 455, 462, fasalău 567, făşiu 35, fasonel 567, fat, megl. 380, faţă 567, fătană 567, fecior 439, felinar 376, Fereşti 534, feri 66, Ferice 546, Fericea 536, 537, fermeca(a) 416, 462, fiece 291, fierui 567, fiin 236, fîlfîi 196, fil'in 236, filotimisi 195, finar 567, fişcă 567, fit 196, fiţă 567, fitece 290, fitil 195, fin 236, 346, Fizeşti 545, flaimuc 567, flambură 388, fleoarcă 567, fleoarţă 567, flevar, arom. 375, flitui 567, flitur 375, fliuştiuc 567, floare 567, Florea 195, fluiără 462, fluier 462, foale 512, foame 567, foarmec 417, foc mare 206, focar 567, foi 196, formăca 417, fotografia 196, fraged 376, fraier 195, 196, franţiscan 329, frasin 380, Frasinile 546, frigări 151, frişcă 175, 196, frontavoi 195, fructar 567, Frumoasa 544, frumos 567, fucs 567, fudulie 567, Fueş-Băgara 545, fugări 151, fugi 567, fumar 567, fuminginiş 567, furcă 171, 567, furcitură 567, furdalîc 567, furgonar 567, furlua 332, furtui 567.

Gâbroţu 337, găciulie 567, gâgâlice 567, gagică 567, găinări 567, Găinari 529, gălămoz 331, găleată 346, galeuţi 567, Galeş 529, gâltean 567, Gâmbuţ 236, 530, gamoaie 567, gândului(a) 152, Gârbova 243, 529, 530, Gârboviţa 243, gard 33, 563, garderob 195, gardist 567, gărdoaie 567, gărdurăriţă 567, Gârlişte 243, gârneaţă 567, gărniş 106, gâscă 567, gătejel 567, Gaura 536, 537, 546, găvozd 349, găvozdi 349, Găvojdia 239, 349, găselniţă 394, Gavrilă 251, geampara 375, geană 121, geandră 567, geantă 196, gemenar 567, genate 3, geni 567, genuichi 397, genuncher 567, Gèrbóţu 337, getar 567, gheaba 196, Gheleşeni 532, ghemţ 567, ghiduhală 567, ghiduşar 567, Ghijasa 529, ghinc 567, ginere 136, ghiociar 567, ghiorhăi 567, ghitan 567, ghiţăi 567, gigel 567, gingie 563, girafă 567, Giuleşti 250, 534, giumătate 320, giur 31, 436, 462, giurământ 320, Giurgiova 262, giurgiuvea 206, Gladna 242, 256, Glâmboaca 235, 240, 241, 246, 267, 520, 528, 529, Glâmboca 235, 247, 250, 270, 271, 519, Glîmbocata 235, Glîmbocelul 235, Glâmboceni 235, Glămbocul 235, 246, glenciu 396, Globucraiova 262, Glogovaţ 259, 260, Glogovăţ 239, 240, 258, Glogoveţ 240, 258, 259, 260, gloine, istr. 376, glumbă 392, godin 206, gogoman 567, gogoriţă 567, gol 85—87, golăni 567, Goleţ 258, 270, gomoloz 331, gorovéle 567, grădinări 567, grădiniţă 567, grădişte 240, Grădişte 526, 547, grajd 141, 251, 397, grangur 395, grant 567, grătar 567, grebănat 567, Grebenaţ 260, greblă 38, 287, greblaş 567, Greovaţ 259, 260, greş 567, greşi 567, grilă 206, grind 238, 240, Grind 237, 238, 241, 527, 530, grin-

©BCU CLUJ

diș 195, Grinzi 241, Griviţa 217, Groși 525, 532, 540, gnozăvie 567, Grubești 542, gruiu 346, Gruiu-Lung 539, Gruń 346, grumuleu 376, grunz 462, gumilastru 394, ğung,'ari, arom. 396, gunoiu 348, 543, gunoişte 348, gunosi 348, 401, gură 567, Gura-Dobrii 341, Gurasada 340, Gura-Sadului 340, guşă 128, 144, 145, guşá 567, gustări 151, guşter 245, 292, 567, guşteriţă 245, Guşteriţa 238, 253, gutui 195, gutuie 567.

habuz 567, hadâmb 392, haiduci(a) 417, hai-hui 567, hăituşcă 567, halagui 567, halângă 238, 240, Halânga 237, 246, halimai 196, Halunga 237, 246, hămeiu 348, hîndel 196, hânsar, dr. 195, hapca 567, hara 377, hărăbaie 567, hărăbar 401, hărăbor 349, haracter 329, haram 195, hărană 349, hărăni(a) 543, Hărnicești 534, hârtop 241, hasá 567, hăstra 394, hăzări 567, heleşteu 567, hemeiu 348, herean 349, hereghie 172, h'iarh'ică, arom. 195, hii 567, Hiorbii 113, hirean 349, 543, hluj 422, hlujan 422, hlújer 424, hodini 134, Hodişel 540, hodoroaşcă 567, holumb 392, Honorici 263, horbă 567, horgoş 173, hospi 196, Hoţ 337, hotar 346, Hovrila 251, 269, hulub 28, hulubar 28, hulubărie 28, hulubnic 28, humelnic 567, Hurez 535, 537, hoţoaică 567, huţuţuiu 567.

ia 78 Iadăra 536, 546, Iăncești 538, iapă 567, Iapa 534, 542, iară 196, iarba-lui-Tatin 195, iată (-te,- vă,- l-ăi,- le, vă l-ăi) 74—79, iaurgerie 567, ibomnică 320, ideie 567, iepure 567, ierburi 196, ieri 567, ierná 567, iescariú 567, ieşi 567, igliţă 196, Ignești 540, ijderi 196, îmbâcsi 195, îmbucări 151, îmbuna 567, Impoiţa 246, 266, 335, 517, împrejur 462, împroor 335, împvi 393, înalt 335, încălca 567, încă-mi-te 79, încăşile 73, 79, închelba(a) 312, închide 32, închipui 567, încina 196, înciocăla 309—314, înciripa 312, înclina 196, încolătăci 152, încondura 196, înconjura 462, incornorat 567, Indol 236, 257, 272, 530, îndrica 196, indrică 196, indulghinţie 329, îndura (a se) 196, 567, înfărma 58, înfig 396, înfrântă 320, îngă 287, înger 31, ingineri 567, îngurzi 108, inimă 567, înjgheba 312, înşela(a) 455, inşi 389, instrument 329, însura 389, întîiu 196, 567, interval 195, înţesa 195, întonca 176, între 394, întuneca 176, învârti 130, învăţa 567, învogona 567, iordănit 570, iritic 567, ispăşi 145, iţindo, arom. 393, iuşcă 567, iute 137, izdat 427, Izdrael 398, izlaz 240, izmănar 567, izvor 240.

Jaleş 241, jampiţă 393, jder 106, Jeder 536, Jeledinţi 257, 262, 264, jgheab 314, 350, jighira 196, jireaghiă, megl. 484, jireagl'e, arom. 484, jip 515, jirtvă 320, jumătate 563, jneapăn 563, jos 563, Josani 532, 538, jucată 114, julă 196, julani 196, junghetură 396, junghia 396, junincă 396, jupân 130, 196, jur 31, 436, 462, Jurjova 262, juvete 196.

K'ehel'eu 274, k'iatră 397, k'iel 397, kl'ept, istr. 377.

la 286—287, Lăbăşinţ 257, 263, labdă 385, Lăcăceşti 537, lăcrăma 59, lădămeasă 288, lalanghită 106, Lălăşinţ 257, 263, lândzid, arom. 426, lângă 286—287, Lângă râu 546, lăngută 396, lanţ 145, lănţug 145, lănţuh 145, Lápoşul 217, La Prisaca 546, lard 418, lăspădaie 295, laţea 291, laţe 691—293, lăţos 291, 292—293, laur 406, laz 240, Laz 527, Lazul Ciurariului 546, Lazuri 536, 538 leasă 240, Leasa 255, leat, sl.-rom. 196, lector 329, lega(a) 312, lehămetui 152, Lehliu 196, Lemnele Rele 546, lengăna 396, lepăda 195, 295—

©BCU CLUJ

296, lespede 296—297, Leucuşeşti 540, limbus 329, Lindina 236, 253, 520, lingări 152, Lingina 236, 253, lipic 296, livadă 240, loacăne 293, loaţe 292—293, loián 108, loloaţe 293, Lomnic 529, *loţos 293, Lovnic 256, lua(a) 77, 196, 373, lua în căruţă(a) 195, Luca 251, Lucăceşti 251, 536, 546, Lucaciu 251, Lucareţ 262, 270, lucină 176, lucrătoñu, arom. 376, Ludaş 145, Ludeşti 241, Ludu, 241, lugeán 424, luger 421—425, lugerel 424, lună 213, luncă 236, 238, 240, Lunca 237, 238, 527, Lunca'Mpoiíţî 335, Luncani 237, Luncareţ 337, Luncaviţa 236, 246, 247, 270, 271, Luncavăţul 247, Luncoiu 237, Luncşoara 237, Luncuşoara 532, lungoare 426, Lupoaia 536, Luşca 251, 269, lusk'idă, arom. 294, lux 196.

Maciova 262, mădulările 321, Măgeşti 532, Maglavit 196, Măgulea 246, Măgulicea 246, Măhaciu 257, 264, 530, mai 346, măiestri(a) 417, Mălăeşti 545, mălcaviţă 430, mălcez 425—435, mâlcigai 430, 431, maldăr 196, mălin 240, mălţează, arom. 425—435, mălţidza(a), arom. 425—435, mamă 567, Mîmáic 247, Mîmñiśél 247, 248, mamoş 196, mană 350, 352, 377, mână 195, mănăstire 196, minca la pîine(a) 206, mândră 238, Mândra 237, 243, 244, 249, mândru 137, 138, mângâia(a) 404, 462, mangosit 195, manoş 359, mînuri 195, mânz 387, 388, mărat, megl. 563, măreat, arom. 195, mârcav 430, mârcaviţă 430, mârced 430, mărgărint 394, mărgeà 404, 462, Margine 542, mărin 3, mârlan 515, mârli 426, marmit 206, marş 196, martur 404, 422, 462, marţ 196, 426, măsà 37, mascur 414, măseá 37, măselar 375, mat 196, maţ 404, mâţă 287—288, mătcă 248, mătcă 248, mătcălău 176, mătcuţă 176, Măţeşti 545, Mâtnic 244, 247, 248, 249, 250, 256, 270, 271, Mâtnicel 269, matros 195, medelniţă 394, megiaş 568, Mehadia 521, merdu, arom. 485, mereu 315—318, mesteacăn 462, Mesteacăn 537, 546, mesteca 170, meş'eri(a) 417, metă 171, miaţă 515, mic,-ă 196, 404, 462, miera 196, miériu 318, milă 196, minciună 171, mingilişă, arom. 396, mintă 462, Mircovaţ 260, mironisit 196, mirosi 195, miruşag 328, mişă 329, mişeniţă 176, mişină 176, mişiná 176, mişiţă 176, Mislea 241, miţe 291, Mladin 341, moare 28, 29, moaşă 278—284, moaşte 140, 141, Mocira 535, mocirlă 331, 395, Mocirla 540, Mogoşeşti 537, 546, molie 139, monedă 195, monta(a) 312, mormăi 377, moş 278, 279, moşneanu 568, movilă 240, muche 196, muci 288, mumbaia 392, mur 347, mură 266, Murăş 266, murăşe 266, mureană, arom. 399, Mureş 114, 266, 517, 543, murg 562, murnu 462, murui 348, muşania 38, muşamat 196, muşat 196, muşeat, arom. 107, muscel 196, Muscel 381, muşchiu 418, muşescu, arom. 279, muşică, arom. 279, muşiná 176, muşinoi 176, muşlui 176, mustaţă 462, Mutnic 248, 250.

Nădălbeşti 540, Nădăştia 545, nedeie 344, nădejde 140, Nadişul-Român 545, năframă 377, nalangâte 106, nalănghită 106, Nănești 250, năpârcă 292, năpârli(a) 292, năpârtică, arom. 292, năpastă 137, 138, nărav 349, naslénic 347, nasol 196, naţiune 186, năzbâtie 196, nda 394, nea 274, 275, Neagra 540, neamţ 338, neauă 275, nează 196, necheza 196, nenea 274, Nicolinţ 257, 263, Nicopoiu 536, niomorgătui 328, nimusorismă, arom. 387, niţică 435—436, niţel 435—436, noăpte 567, noatin 415, Nojag 522, notariuş 329, Novac 241, *Novăceşti 519, Novaci 241, Nucet 111, 529, Nucşoara 527.

©BCU CLUJ

oacăr 195, oame 322, oancă 396, oarfăn, arom. 462, obagii 320, obârşie 240, Obcina 542, Obragea 242, Obreja 195, 242, obşte 140, obştinenţia 329, ocarină 196, ocoanică 171, ochi 196, ochiam 195, Ocnă 240, Ocna 241, Ocneanca 241, Ocniţa 241, Ocoliş 545, odăjdii 140, 141, Odeşti 536, 537, ogaş 221, oglindă 275, ogl'indálă, megl. 275, oglindi 78, ogrindzáuă 275, ohei! 567, oichi 397, Oiejdea 545, Olt 114, 336, 517, 530, 543, omăt 274, 275, 577, omęt'e d'e ńeauă 274, omorît 562, Oncești 534, optăsprezece 400, oraş 218, Orăştie 545, oraţie (de nuntă) 102, Orlea 522, Orşova 262, osândi 129, osânză 462, osie 139, ostiariuş 329, ostrov 240, Ostrov 526, ouărele 377.

păcură 33, păduchi 196, Pădurani 525, Păgaia 536, paing 236, palton 195, pămătuf 196, pamplezir 376, panachidă 196, panagiur 344, panair 344, pândar 129, paner 196, panghi 196, Paniova 262, pânză 387, 388, păpa(a) 567, paparadă 376, Păpăuţi 251, papură 462, par, pl. par' 133, pârâi 72, Parâng 460, 262, părângă 462, paraponisi 196, pîrjoli 196, Pîrlipăţ 258, parocuş 329, pârpâli 152, pârtie 139, paşlise 332, păsoniu, v. rom. 112, păstaie 61, 62, 446, păstare 61, 63, păstori(a) 417, pat 196, Păuleşti 532, 542, păzari, megl. 344, păzăriște, megl. 344, Pecenişca 255, pelincă 290, pendură, arom. 387, 388, pereiche 397, Peri 534, periplizon 196, Pe rotunda 546, peşte 254, Peşteana 253, 254, Peşteanul 254, Peşteniţa 253, 254, Peştenuţa 254, peşteră 140, 240, 253, Peştera 253, Peştere 253, 532, Peşteş 252, 253, 254, 531, Peştis 252, 253, 254, Petrani 538, Petriceni 110, pianţă 396, piatră 295, Piatra-Glogova 218, Piatra 532, Piatra Corbului 546, pică, arom. 485, pichirisi 196, pierde 196, pierit 427, Pişchinţi 257, 262, Piscul 217, pisică 287—288, pistal'e, arom. 61, Pişteanul 254, placă 196, plaiu 196, 436—438, 462, plămând 393, 294, plăsa(a) 170, plastra 296, pleaşă 240, Pleaşa 241, plebanuş 329, plehupă 381, Pleniţa 218, plictis 196, plimbură 392, ploinţe 206, Plopi 523, plouros 171, Pocîovăliştęa 244—45, Pociovelişte 244, 271, 272, 531, 539, Pocluşe 540, Podgorţ 338, Poiana 238, 527, 530, 536, poiană 240, Poiana Lungă 546, Poieni 523, 534, Poieniţa 536, 537, Poieniţa-Voinii 523, 524, polidor 196, Pomi 536, 542, Poniţa 535, 536, Ponoară 532, ponor 240, Ponor 526, 527, 530, popîlnit 196, Popeşti 542, porşor 33, posede (să) 206, potârniche 375, Potfalău 377, prădui 195, 196, prag 129, prăpaste 138, prăpastie 138, 139, praştie 138, 140, prăştilă 175, Praveţ 258, prea 142, precepe 139, Predeal 255, Prediél 255, preface 144, prejbiter 329, prelucă 240, 251, Preluca 251, Preluci 251, presacă 240, Presaca 255, 538, p(r)este 377, Preuteasa 536, Pribileşti 537, 546, pribeag 139, priblui 195, pricepe 139, priciu 175, Prilipeţ 258, 259, Prilog 542, primbură 392, primejdie 139, 271, pringă 286—287, Pripor 238, prisacă 139, 240, 271, prişcăla 175, prişcăli 175, Prislop 270, 271, 536, prisoselnic 394, prizioner 196, proaspăt 462, proaşti, arom. 138, probălui 151, procator 328, Prodăneşti 536, 537, prunc, -ă 438—441, pruncesc 439, pruncie 439, pruncotean 439, pruncuşor 439, pruncuţ-ă 439, Prut 216, pui (a se) 196, pulmu 386, pune(a) 373, Purcăreţ 536, purgatorium 329, purintu, arom. 562, pururile 73, puşcari 151, pustie 143, pustiu 196, pustului 151, pususcu, arom. 401, putină 462.

Răcăşdia 545, Răchitova 524, 535, răcori 152, Racova 535, 537, 539,

©BCU CLUJ

rădăcină 375, Rădmănești 342, 525, 540, radu 206, răgorit 117, râlă 377, rambleuri 206, Ramna 256, râmnic 241, Râmnic 241, ramură 196, râncheza(a) 404, 462, rând 328, rândului 152, rânsă 144, rânză 128, 144, 145, Râpa 540, rapăn 435, răpciune 176, 515, rapor 435, răposa(a) 118, răşchitoriu 331, rasoli 196, Răspóchi 195, Răspópi 195, Răspopinți 263, Răstoaca 527, rătuit 381, Râu-Bărbat 527, Rău-de-Mori 527, Râul-Alb 544, Râul-Lung 544, Râu[l]-Mare 544, Râușor 527, răzeș 568, Rea 524, Rece 544, Recea 537, Repedele 544, reteza 196, revărsat 428, Ribița 244, 531, 540, Ribițioara 244, Riumare 544, rogoz 240, Rogoz 540, Românești 525, Roșia 544, rouă 380, rovină 241, rudă 240, rugăciune 136, rumpe(a) 320, Runc 546, rus 196, Rusalii 378, rușine 33, Ruși 526.

șabac 196, săbor 345, Săcălășeni 546, Săcel 534, 541, șacrament 329, șacramentom 329, Sadău 251, săin 482, Sălăgeni 527, sălămândră 382, 386, sălămâzdră 382, 386, salamâzdră 462, salatră 394, salcâmp 393, salce 419, Sălciua 542, Sălicea 245, săliște 240, Săliște 241, 527, 534, 536, 538, 539, 542, salțină 375, sămălui 151, sămăń, istr. 343, șamândoi 196, samar 404, sămar 462, Sâmedru 119, Sâmpietru 119, samurastră 395, șamindol'i, arom. 386, șamijdol'i, arom. 386, Sânicoară 119, Sânmendru 393, sânt 119, Sântămărie 119, Sântion 119, Sântoader 119, sîntu 134, Sânziene 119, Sân-Z(i)ene 110, Sânvăsi 119, Săptămâna Hârței 332, sărac 196, Sărata 529, sărbătoare 66, Sârbi 525, 534, 536, 537, sarică 462, Sarmisegetusa 195, 218, săsărman 354, șase 196, sástină 108, Șîștarovăț 258, 259, sat 112, 218, Satulbarbă 542, sbiera 106, scamator 196,scand 386, scârbă 137, scîrk'ire 196, scârțâi 72, scaun 195, șchiau 350, Șchei 129, 525, schilă 196, schintit 71, sclab 350 sclântit 71, șclim, arom. 105, scl'imbura(a), arom. 392, sclinti 72, sclintit 71, sclivisi 196, scoare 462, scovardă 420, scrânti 70, scrănti 72, scrinti 70, scrintit 71, scroambă 332, 392, scrombăit 332, scurt 290, scúrtec 290, scurteică 290, scut 289, scuteală 289, scutec 288—290, arom. 290, scuti 288—290, sdravăn 447, Sebeș 535, 544, Secături 546, Seghiște 531, 539, Șeghiște, 245, seim 384, seliște 240, semt, megl. 386, șene 377, sertar 196, șest 196, șetenție 329, sfârloage 332, sfărăi 170, sfeșnic 141, 146, și 196, Siciu 270, 271, și (fac) 355, siga 196, sihastru 394, Silište 217, șimindoi 196, șindrel 196, șiră 462, siriu 328, Șiștaroveț 258, 259, șitoare 381, slatină 240, Slatina 527, 540, 542, șlenger 196, Slimnic 529, slúgă 36, șmacuri 195, smântână 130, sminti 70, Smârdea 241, Smârdești 241, șobolan 196, sobor 345, Socoloț 337, șod 175, Sohodol 241, 539, Sohodol-Lazuri 539, șolenitaș 329, Someș 114, 266, 517, 543, somn 385, șopârcă 292, șopârlă 292, șopârlaiță 292, sorcova 570, șorlic 593, Soșdia 545, șotia 333, șotie 175, șotier 175, șotios 175, spân 404, 462, spășenie 145, Spășitor 145, Spata 540, spetează 196, Spiroasa 106, spițer 207, splină 32, 33, 128, 145, 563, spovedi 152, spovedui 152, Spurcani 542, spuză 462, stambă 196, stână 130, Stâna 535, 536, 537, stâncă 130, 139, 240, stăpân 130, stáreț 338, stârpi(a) 444, stăuină 442, staul 441, staur 441—443, Stejera 546, Stelian 196, stelniță 394, sterp 170, 443—445, 462, sterpar 444, stihie 196, *stincă 139, știră 170, 462, stat 118, statură 118, stătut 196, stobor 443, Stolniceni 241, Stolnici 241, străchi (a), arom. 445, strajă 240, străjăr,

©BCU CLUJ

mold. 346, Strâmtura 534, strămurare 395, stráná 36, streacĭe, megl. 445—446, streche 445—446, strechia(a) 63, 64, strelcá, strelcăle 38, Stremți 257, 535, 536, 537, ștricăni (a) 293, striglata 305, Strigoanea 523, stup 462, stur 31. Sub sat 546, subțirac 196, sucă 328, șucar 196, sucări 196, sucni 195, Sulighete 522, șumă 329, superștiție 329, supt 572, surări 375, surtuc 196, surzui 328, Susani 540, sută 196, suvintrez 170.

taclale 333, tăgădaș 328, Taiche 397, tămâie 63, 377, Tămășești 536, Tîmpa 217, tâmplă 121, tâmplar 133, tâmbărău 196, țangade 396, țânterimb 392, tăpălagă 381, țare 345, tărcat 346, tărcuș 346, târg 209, 568, târg de țară 356, țarină 346, țarnă 346, Târnava 243, 252, 276, 531, 535, 540, Târnave 336, Târnăvița 243, 540, târnosiri 332, Târnova 243, târziu 419, tată 567, tătănească 195, Tătărești 536, tatin(ă) 195, tătinească 195, Tăutul 134, teacă 61, 446, 462, teafăr 447, teară 410, 453, țeavă 137, 138, teci 446, țelină 240, Temerești 525, țentrom 329, terciu 28, 29, 30, teremtete 196, Terpeziția 218, testament 329, țestamentom 329, tetragonicești 196, țeve 138, țep 138, Țibinul 528, ticfă 36, tidvă 36, tigvă 35, 36, 563, tihărăi 333, țitoare 196, tijă 206, Timiș 266, 339, 517, 543, timonie 196, ținea(a) 373, țiritoñu 376, tisturi 196, tivdă 36, toamnă 196, toci 195, *tolupina, v. rom. 449, tomna 385, Topleț 258, topliță 240, Topești 538, Topliția 527, 537, 539, 540, Totești 546, (cu, de, în) totului tot 176, (cu, de, în) totuluși tot 176, tovarăș 140, tracatrucă 196, tragăn 447—448, trage(a) 373, trâmbariu, arom. 392, trâmbița 328, Trâmpoiele 246, 335 Traniș 536, Trăznea 535, treanca-fleanca 396, trembur 392, 393, trenă 196, trestie 240, trohăi 195, troian 515, trupină 449, trupusi 196, truṣa, istr. 117, tuldui 328, tulpină 375, 448—450, tunca 176, tunde 134, Turbuța 537, turna(a) 427, tuș 196.

ui 78, uib 483, uinghe 397, uita (uite-uită) 72—79, uită (-te, -le, -te-l, -te-i) 74—79, Ulciug 536, uluit 328, umezi 196, *uneț 436, Unghiul Moșului 546, Ungra 529, un-niț(el) 436, *nuț 436, unsoare 418, urdă 450—451, 262, urechelniță 394, ureichi 397, urgie 404, 462, urloiu 378, urmă 404, 462, urmări 151, următori 347, uscat 196.

văcar' 133, vachișă 321, Vad 532, 534, Vădașd 545, Vadul Poenii 546, Vădurele 536, vagzală 196, Vaideeni 217, Vălani 538, Vâlcan 241, 243, 244, Vâlcana 241, Vâlcănești 241, vălcea 33, Vâlcea 244, vâlced 430, vâlcezi 430, Valea Barnei 238, Valea Bârnei 238, Valea Coastei Rele 546, Valea Drăganului 544, Valea Iadului 544, Valea Iederii 546, Valea-Lupului 539, Valea Porcului 534, Valea-Rea 536, 537, Valea Săcăturii 546, Valea Stejerului 546, văleat 196, Văleni 534, 546, vâltoare 419, Vâltori 244, 249, vămălui 151, vâncu, megl. 562, vânslă 395, vânsli 395, var 240, Vărășeni 538, Vârful Colnicului 546, Vârful Mestecinilor 546, varniță 241, Varnița 241, vărsa(a) 426, vărsat 428, 562, vârstă 129, Vârtoapele 241, vârtop 238, 241, Vârtop 238, 241, 218, varză 29, Văsiova 262, Văsoaia 540, vergel 175, vergelă 175, vecin 375, Vernea 195, Vicleim 570, vidră 240, Vidra 241, viespre 445—446, vig 328, vin, arom. 485, vine el tata 211, Vineția 529, vino 568, viorea 37, vișin 196, vișîtură 195, vitreg 407, vizor 206, vizur, arom. 485, vlah 571, Vlăhița 542, Vlașca 145, vlătar 375, Voivodeni 540, Vorăț 342, Voreț 275, 277,

©BCU CLUJ

341, vove 321, vrăjmaș 378, vre-o 206, Vucova 244, 269, vulcan 243, Vulcan 244, vultoare 419, Vultor 249, Vulturi 249, vulturárĭ 249.

zadră 394, Zagra 269, zăpadă 124,, 273, 274, 275, 277, zapodili 195, zápor 432—435, zărghit 333, zări 349, Zarug 113, zăviélcă 38, zăvoiu 240, zbor 345, Zdrapț 257, 338, zeamă 404, 462, zeamă de varză 29, zęičt, megl. 380, zestre 451—454, z'estre 445—446, zglobiu 350, zgoni 196, zgorni 206, zgurni 196, zidar 133, zimbru 208, 240, zimț 338, Zlaști 252, 254, 267, 535, Zlatna 267, 336, 530, Zotecuște 3, zuliar 196, z'unghi 196, zungl'u, megl. 396.

yestŭ 134.

slave

afena, rut. 406, afeny, rut. 406, afyny, rut. 406, Aluga, srb. 237, Andol slov. 335, aščerŭ, sl, 239, *Avorĭnŭ, sl. 234, baba, sl. 283, bahno, rut. 251, Balinci, bulg. 263, balmus, rut. 30, Batinac, srb. 263, Băzăn, bulg. 258, Bělaréka, sl. 255, Bělotinci, bulg. 263, Bělŭgradŭ, sl. 242, Beznica, slov. 2?8, Bezník, ceh. 258, Bilinci, bulg. 263, bljudŭ, sl. 32, bolĭ, sl. 137, borș', rut. 30. bortiti, sl. 152, bívŏ, srb. -cr. 35, bivol, bulg. 35, bozá, bulg. 38, brân, srb.-cr. 242, braní, psl. 242, *Braní, sl. 242, Brestovac, srb. 258—59, Brěstovec, bulg. 258, *Brěza, sl. 235, brazdá, sl. 137, bulg. 36, brěza, psl. 242, *Brězova, sl. 242, brič, carpato-rus. 70, Brŭzava, sl. 243, brŭzŭ, sl. 243, Bukovac, srb. 259, Bukovec, bulg. 259, bŭtŭ, sl. 137, *Bŭzĭnŭ, sl. 258, bŭzŭ, sl. 256, 258, bystrŭ, psl. 244, byvolŭ, psl, 35, cark, rut. 345, că'rkva, bulg. 36, Carna, rut. 346, če idem, bulg 132, cępŭ sl. 137, čęrbul, sârb. 35, černa, bulg. 261, četá, bulg. 145, cěvĭ, sl. 137, chludŭ, v. sl. 422, čirŭ, rus. 26, (pro) - čitam, bulg. 145, čitati, psl. 145, čĭto, psl. 245, čitav, carpato-rus 70, chalǫga, psl. 237, črkva, srb.-cr. 36, crna, srb.-cr. 261, Crnatovo, srb 261, crŭky, psl. 36, čuma, sl. 145, čun, srb. 32, čyr, rut. 26, čyr, rut. 30, dăb, bulg. 38, Dăbova, bulg. 250, Dăbovo, bulg. 250, Divići, srb.-cr. 263, dlato, sl. 287, Dlŭbočĭcĭ, sl. 244, dobităk, bulg. 35, dobitak, srb.-cr. 35, dǫbovo, sl. 236, dǫbrava, sl. 129, 237, dǫbravica, sl. 237, dǫbŭ, psl. 38, dobytŭkŭ, psl. 35, Dolac, srb. 259, dolŭ, sl. 237, droplja, bulg 139, drvánja, sl. 142, Dubovo, srb.-cr. 250, dvorac, srb. 341, dvorec, bulg. 342, dyvyty sja, rut. 76, dzárka, srb. 34, ędolŭ, mdio-bulg. 236, fašúl srb.-cr. 35, Găbene, bulg. 237, Găbencitĕ, bulg. 237, garda, srb. 33, 34, gatje, sl. 308, g'eletka, rut. 346, ględati, psl. 76, Gladĭna, sl. 256, gladĭnŭ, psl. 242, gladna, srb. 242, Glĭbočani, srb. 235, *Glǫbočane sl. 235, Glǫbočĭno, sl. 235,* Glǫboka, sl. 235, glǫboka, sl 240, glǫbokŭ, sl. 235, Glogovac, srb. 258, Glogovec, bulg. 240, gǫba, psl. 237, *Gǫbĭcĭ, sl. 237, Gobnik, sl. 237, *Gǫbovĭcį, sl. 237, Golac, srb.-cr. 258, Golec, bulg. 258, *Gordĭkŭ, sl. 234, gotovŭ, sl. 129, gradĭcĭ, sl. 234, Grahovac, srb. 259, graxŭ, sl. 259, gra'jati, srb. 34, grébla 38, grebló, bulg. 38, sl. 137, 287, Grędŭ, sl. 237, *Grŭbovo, sl. 243, Grŭlište, sl. 243, gruńi, rut. 346, guša, bulg. 144, gŭša, srb.-cr. 144, graždĭ, bulg, 252, guščerŭ, sl. 239, guši, rut. 144, gušter, bulg. 239, 292, gušterica, srb.-cr. 239, Gušterica, srb.-cr. 239, gvozdŭ, sl, 239, hàluga, srb. 237, Haluge, srb. 237, Havrilo, rut. 251, hlad,

©BCU CLUJ

ceh. slov. 242, *hlud, sl. 422, hlùd, srb-cr. 422, hlyd*ī*, rus. 422, holub, rut. 28, xoštetŭ, psl. 132, hotár, rut. 346, hrad, ceh. slov. 242, hruň, rut. 346, hrunók, rus. 346, ispovědati, psl. 152, jafina, rut. 406, javorŭ, sl. 234, jedol*ĭ*, sl. 237, jǫdol*ĭ*, psl. 236, Jǫdolŭ, sl. 236, jǫdolŭ, psl. 236, Jovanovići, srb.-cr. 256, judól, rus. 236, judólie, rus. 236, Jundol, bulg. 236, Kamerŭč*ĭ*, sl. 258, Kapitanovci, bulg. 237, karamfil, bulg. 393, K*ā*šul', srb.-cr. 35, kătam, bulg. 289, 288—290, Ke, če, bulg. 132, *kentiti, sl. 70, Ke idem, bulg. 132, klatariti, srb-cr. 151, klenuti, sl. 70, Klešti, bulg. 265, КЛІПАТИ ОЧІМА, ucr. 'a clipi din ochi' 195, Kokoš*ĭ*, sl. 138, kolbasa, sl., rus. 418, Kolč*ĭ*, psl. 338, Kòpanja, srb.-cr. 142, Kosá, bulg. 36, 38, kǫsta, psl. 304, Kósy, 38, Kotč*ĭ*, sl. 138, kotiljati, srb.-cr. 151, *kǫtja, protosl. 304, kotryi, carpato-rus 70, Kǫtŭ, sl. 250, КОБЛРІ, ucr. 195, Kráčun, rut. 346, Kraljevo, srb.-cr. 145, krątiti, psl. 70, krątati, psl. 70, 71, (s) kretati, n. slov. 70, kretatj, rus. 70. kretiti, n. slov. 70, krǫgŭ, sl. 236, Krŭnŭčiji, sl. 143, Kŭnjigŭčiji, sl. 143, Kruševac, srb. 259, Krušovci, bulg. 259, kuća, srb. 304, Kukurudz, rut, 30, Kuleša, rut. 30, Kut, srb. 250, kuta, bulg. 288, kutam, bulg. 288—290, Kùtina, srb. 250, kyka, vsl. 306, lach, pol. 291, lánac, srb.-cr. 145, lančuch, rut. 145, lančug, rut. 145, lânec, slov. 145, lano, sl; 145, lędina, sl. 236, 253, *Lędina, sl. 236, lepëcha, sl. 296, lepeŭ, ceh. 296, lepen*ĭ*, sl. 294, lepén*ĭ*, rus. 296, lépestŭ, rus. 293, lěsa 255, leščadi, rus. 294, laskają, sl. 294, lespetŭ, rus. 293, 294, leštad*ĭ*, rus. 294, leža, sl. 106, ljuska, srb. 294, ljuskam, bulg. 294, ljuštă, bulg. 294, ljutě sl. 157, liutŭ, psl. 137, lochma, rus. 291, lǫka, sl. 235, 237, *Lǫkavica, sl. 236, *lǫkavŭ, sl. 235, *Lovĭnikŭ, sl, 256, lozá, bulg. 38, lučka, rut. 251, luká, rut. 251, Lukarevac, srb. 262, 338, lupeška, bulg. 294, lupjă, bulg. 294, luspa, bulg. 294, luštenka, bulg. 294, mahàna, srb.-cr. 351, mai, carpato-rus. 70, ma*i*bil'šy*i*. rut. 346, ma*i*velýky*i*, rut. 346, malaj, rut. 30, mamalęga, rut 30, mamaliga rut. 30, maàna, srb.-cr. 351, mána, bulg. srb.-cr 351, maná bulg. 351, mătka, bulg. 248, Mătnica, bulg. 248, Mătnik, bulg. 249, mešina, bulg. 512, *mi*, carpato-rus 70, mędr-, sl. 137 mędrŭ, sl. 138, mogyla, sl. 129, *Mogyla, sl. 234, molĭ, sl. 138, 139, mošči, rus. 140, Motĭnikŭ, sl. 248, Mǫtĭnikŭ, sl. 256, mǫtĭnŭ, psl. 248, mŭxŭ, sl. 257, mur, ucr. 347, múra, srb. 348, muruvaty, ucr. 348, Mutnik, srb.-cr. 248, nadežda, rus. 140, napastĭ, sl. 137, naslediti, srb. 347, naslednik, srb. 347, nedělja, sl. 344, nĕnŭčĭ, psl. 338, НЕВОЛЬ, ucr. 195, obrĕžije, psl. 242, obščestvo, rus. 140, odežda, rus. 140, ǫdolĭ, psl. 236, *ǫdolina, sl. 335, ǫdolŭ, psl. 236, 335, ogledálo, bulg. 275, oględalo, v. bulg. 273, oględalo, srb.-cr. 275, oględati se, psl. 76, 78, omesti, slov. 274, omětŭ, rus, 274, orǫdije, sl. 129, osĭ, sl. 139, osje, srb.-cr. 139, osǫditi, sl. 129, otadžbina, srb.-cr. 132, pajǫkŭ, sl. 236, panagj*ū*r, srb. 344, panair, bulg. 344, postaia, rut. 63, pasiti, carpato-rus, 70, pazárište, bulg. 344, pěsačen, bulg. 253, Pěsačevo, bulg. 253, Pečšanica, srb.-cr. 253, pěsčánnik, bulg. 253, peščera, rus, 140, peštera, bulg. 253, pešt-, bulg. 254, pešti, psl. 252, bulg. 253, 254, pěsŭčanŭ, psl. 253, pěsŭkŭ, sl. 253, 254, pĭklŭ, sl. 137, pínt'ęna, srb.-cr. 34, plag, srb.-cr. 437, plaĭ, rut 437, plaičok, rut. 436, plaïom, rut. 438, Plaviševi*ć*a, srb. 262, počivalište, psl. 245, pędarĭ, sl. 129, Podgorac, srb. 338, Popovĭci, sl. 251, popušoja, rut. 30, povĕstĭ, sl. 138, ПОЗНА, ucr. 195, prašča, rus. 140,

©BCU CLUJ

prašta, sl. 138, prašuvaty, rut. 30, Pravek, bulg. 258, prě, -v. sl. 142, prěbĕgŭ, sl. 139, prěbogatŭ, psl. 141, prědělŭ, sl. 255, prěmeždije, sl. 271, prěséka, psl. 255, prěséka, sl. 271, Prěslopŭ, sl. 271, prŭtí, sl. 139, pečeněžísků, sl. 255, prěmeždíje, sl. 138, prěvyšij, psl. 141, priběgŭ, sl. 139, Prilipac, srb. 258, Prilipičí, sl. 258, приспрати, ucr. 195, propastí, sl. 139, prylúka, rut. 251, pustynja, sl. 143, pustynji, sl. 143, putànja, srb.-cr. 142, Ravĭna sl. 255, ravĭnŭ, psl. 256, rędů, sl. 138, ręsa, sl. 144, ryba, 244, Rybica, sl. 244, Sadiv, rut. 251, sadŭ, sl. 544, samfirŭ, psl. 393, šaríčiji, sl. 143, ščo, carpato-rus. 70, sěčí, bulg. 271, Sěčí, sl 271, sedište, srb.-cr. 245, sěkŭ, bulg. 271, Selišćev 254, seménj, slov. 343, Sestarevĭcí, sl. 258, Licheviţa, srb. 262, sipanica, bulg. 426, 429, síto, sl. 137, skátanu, bulg. 289, skręcić, psl. 70, skrenut, cr. 71, skrénuti, srb.-cr. 71, skrĭbí, sl. 137, skutam, bulg. 289, skùtati, srb. 289, skutatí, rus. 289, skutŭ, psl. 289, skut(u) vam, bulg. 289, slab, sl. 137, slama, sl. 234, slězka, bulg. 32, Slovene, sl. 129, Slověninŭ, sl. 129, slověnĭnŭ, sl. 350, slugá, bulg. 36, sl. 38, slúgo, sl. 38, slŭgy 38, Slúžba, sl. 137, sǫditi, sl. 129, *Solnŭníkŭ, sl. 234, splina, sl. 32, Sremci, srb. 267, šte, bulg. 132, šte ida, bulg. 132, stěna, bulg. ceh. 139, stěná, rus. 139, stěnka, ceh. 139, *stěnka, sl. 139, stijèna, srb.-cr. 139, straná, bulg. 36, stražyř rut. 346, strelá, bulg. 38, strelká, bulg. 38, stolorŭ, sl. 443, sŭborŭ, sl. 345, *sŭkrętati, psl. 71, sŭkutati, psl. 289, sŭnĭmŭ, sl. 345, s(ŭ)pasenie, sl. bis. 145, S(ŭ)pasitelĭ, sl. bis. 145, s(ŭ)pasiti, sl. bis. 145, s(ŭ)pasti, sl. bis. 145, svekry, psl. 36, svěkrva, srb.-cr. 35, svekă'rva, bulg. 36, svěščníkŭ, rus. 140, tarkuš, rut, 345, tarkátyj, rut. 345, Tărnava, bulg. 243, Tărnovo, bulg. 243, t'áska, srb. 34, *těhenŭ, v. bulg. 446, těnhenŭ, bulg. 447, tíkva, bulg. 36. těkva, srb.-cr. 36 Toplac, srb.-cr. 258, tovarišćŭ, rus. 140, Trnava, srb. 243, Trnova srb. 243, túrna, srb.-cr. 34, tykvica, psl. 36, tyky psl. 35, 36 ùdolina, srb.-cr, 236, ùdōlje, srb.-cr. 236, Vălčovci, bulg. 244, várul, srb.-cr. 35, věstí, sl. 138, vlaxŭ 145, vläškā, srb.-cr. 145, vlaška, bulg. 145, vrěmę, sl. 138. Vrŭbovo, sl. 243, Vukanovići, srb. 244, Vukovo, srb. 244, zabravja bulg. 78, Zagora 269. zapor, bulg. 432, zapor, nsl. 432, zaporŭ, bulg. 433, za-perti, v. sl. 432, zdravec, bulg. 257, 338, Zlaće, srb.-cr. 252, zlato, sl. 252, zǫbĭcí, psl. 338, zǫbrŭ, sl. 138.

turceşti

Almalii 569, Bacecalia 569, Balaccelea 569, Beşolme 569, Balarda 569, Cajba 569, Caracut 569, Caragaci 569, Cartal 569, Catârgiu 569, Cazaclia 569, čol-para 375, Comret 569, Curbağlî 569, Devlet-Agaci 569, Duan 569, Erdec-Burno 569, fener 375, Harman 569, kibrit 304, kilim 304, lalangua 106, panayir 344, pitch 106, quatchmaq 106, Sarlîk 559, Sasîc 569, Sîcherlîk-Chîtei 569, Tabachi 559.

ungureşti

afona 406, Aranyos 252, bába 283, bakisa 321, baksa 321, Bakta 113, Barbfalwa 250, barna 238, Barna 238, Bencze 113, Bogát 236, Bohar 106,

©BCU CLUJ

bolcsú 344, Bresztovácz 260, Bukovecz 259, bulcsú 344, csukló 313, Csülemér 113, csunya 313, Dombó 236, 271, farkas 241, Farkas 241, Fehérvár 252, 276, Feketeügy 252, Feyerwiz 252, Garadistya 271, Gambucz 236, Glimboka 267, Glogovecz 259, gondolni 150, Gumbuch 237, Gura-száda 340, Gyulaháza 250, Hunyadi 236, Iklódi 236, In-aszó 237, Indal 236, Indali 236, Indol 236, ioság 328, Karachonfalva 250, Kecskés 252 Kenéz 348, kezeselni 150, Kisborszó 251, köhicsél 274, kolbász 418, Kövesd 239, Kükülő 252, 276, Lukácsfalu 251 mānus 359, merén 315, merö 317, Mutnik 244, 248, 249, 271, Mohács 257 Novákfalva 519, Obcsina 527, pest 253, Peterdi 236, plajás 437, Papócz 251, poronty 439, probálni 150, pusztulni 151, Szácsva 542, számolni 151, Szebeni 236, Szécs 270, 271, Szelicse 245, Szelistye 271, talpalni 151, tök 36, Topolovecz 259, Ünő-aszó 237, vakisa 321, Vályе-Ompoj 336, Vályе-Ompoiyza 336, vámolni 151, vásár 356, vasárnap 343, Vörös 113, Vultor 244, Zalatna-Vultur 249, Zalosd 252, Zápor 433.

©BCU CLUJ

ERRATA

Pagina	rândul	în loc de	corectează
289	3	sfofe	stofe
291	24	*laţca*	*laţea*
295	25	reiese	iese
353	1	Se va suprima titlul:	ARTICOLE MĂRUNTE
390	18	*ţe* este	*ţe*, este
392	25	străine	străină
396	32—33	scăunenciu, boiangiu	scăunenciu. Boiangiu
398	10	Astfel	Astfel în
402	10	*in, impartire*	*în, împartire*
403	6	lega	legau
403	8	*n* devenea silabic	*n* şi *m* deveneau silabici
405	20	închse	închise
407	4	δἀφνη	δάφνη
409	14	*Magnum Etim.*	*Magnum Etym.*
411	11	defeniţiile	definiţiile
413	17	*áripă* şi *áripă*	*áripă* şi *aripă*
415	23	corectează astfel:	*desfă, puică, ce-ai făcut*
416	3	CDD	CLDE
416	4	μαγενω	μαγεύω
416	16	φἀρμακον	φάρμακον
417	20	ὁ βἀσκανος, - ον	ὁ βάσκανος, - ον
417	21	ὁ βἀσκοανς	ὁ βάσκανος
417	2 (nota 1)	*a ciovăni*	*a ciobăni*
418	5 (nota 2)	Boisacg	Boisacq
419	11	*aver la Kaloma*	*aver la kaloma*
419	5 (nota 2)	*y* aton	*i* aton
420	14	*v*	υ
422	16	*marturus*	*martur, -em*
424	16	a se şterge cifrele (1,20)	
425	13	arom. *MĂLŢIDZA*	*MĂLŢIDZARE*
425	22	(arom. *mălţidza* vb.)	(= arom. *mălţidzare* vb.)
426	17	*lândzi(dzi)re*	*lândzidzîre*
426	3 (nota 2)	*mârli* < *marulu* < *mas*	*mârli* < **marulu* < *mas*
429	14	*mălţidza*	*mălţidzare*

©BCU CLUJ

429	(nota 1)	Caramica	Caranica
431	(nota 1)	Μαλακὸς	Μαλακός
431	2 (nota 1)	ὸ τρυφερός	ὁ τρυφερός
431	2 (nota 1)	μέγαλε ξικόν	μέγα λεξικόν
432	19	*pĭra*	*pĭrą*
432	27	Die Rötheln...	die Rötheln...
434	10	*aruverzu*	*aruversu*
435	24	„Unghie“	„unghie“
435	(nota 1)	*niceo, -niculo*	*nico, -niculus*
436	4	μίκκός	μικκός
436	12	şiī	şi ī
437	24	carpaţi	Carpaţi
437	7 (nota 1)	τἀπλάγια	τὰ πλάγια
438	16	terenno	terreno
438	24	în Servius	la Servius
439	2	în Dosoftei	la Dosoftei
439	6 (nota 1)	einnflanzen	einpflanzen
440	15	πὸρνη	πόρνη
446	20	*„păstaie“*	*păstaie*
449	4	corectează astfel: Multe din acest fel de plante, dacă le smulgi din pământ, formează, cu rădăcinile lor, un mănunchiu ca un buchet.	
450	8 (nota 1)	ολὸπη > *tulpină*	τολὸπη > *tulpină*
451	23	corectează: Grupul de termeni vine din ...	
452	1	*διάστρα	*διάστρα
455	1	decoromână	dacoromână
455	25	iş a. m. d.	şi a. m. d.
457	3 (nota 2)	Eniuss	Enius
457	1 (nota 3)	*Vierii Mărgineni*	*Oierii Mărgineni*
459	5	depătări	depărtări
460	23	φάραγγος *(phárangos)*	φάραξ, - φάραγγος *(phárangon)*
462	rândul ultim a se şterge *O. Dens. l. c*, şi *Dens. l. c.*, *REW s. v.*		

©BCU CLUJ

CUVÂNT DE INCHEIERE

(ap.) Materialul cuprins în partea aceasta a Dacoromaniei X aşteaptă de mai bine de un an şi jumătate să vadă lumina tiparului. Nădejdea noastră ca buletinul Muzeului Limbii Române să poată apare în intervale mai scurte a fost înşelată. Imprimeria Naţională din Bucureşti, prea aglomerată cu lucrări cărora urgenţa vremurilor de acum le dă întâietate, n'a mai putut să ne tipărească manuscrisul ce i-a fost trimes. A trebuit să găsim altă tipografie aci la Sibiu şi, mai ales, s'o înzestrăm cu materialul necesar de semne tipografice diacritice şi cu hârtie. Lucrul n'ar fi fost cu putinţă, dacă nu ne-am fi bucurat de ajutorul acordat nouă, cu toată priceperea colegială pentru munca Muzeului nostru, de dl ministru şi prof. *AL. MARCU.* Gândul nostru de mulţumire se îndreaptă deci, acum când încheiem opera aceasta, înainte de toate spre d-sa.

Nădăjduim că de aci înainte vom fi scutiţi de asemenea întârzieri ale lucrărilor de imprimerie care ar putea să trezească uneori şi iluzia greşită a unor întârzieri ale noastre.

©BCU CLUJ

CUPRINSUL:

Pag.

PARTEA I-A:

PREFAȚA . . . . . III—VII

NECROLOG:

Sextil Pușcariu: Nicolae Drăganu . . . . . 1—7

STUDII:

Al. Procopovici: Articol și vocativ . . . . . 8—25

E. Petrovici: Note slavo-române I . . . . . 26—38

Dimitrie Macrea: Frecvența fonemelor în limba română . . . 39—49

Dimitrie Macrea: Din Atlasul Linguistic Român: 1. Note istro-române . . . . . 50—57

G. Giuglea: Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice II . . . . . 58—67

ARTICOLE MĂRUNTE ȘI ETIMOLOGII:

Sextil Pușcariu: Despre *i* final (Pe marginea Atlasului Linguistic Român) . . . . . 68—69

Sextil Pușcariu: Bulgărisme în graiurile carpato-ruse? . . . 69—70

Al. Procopovici: Clinti . . . . . 70—72

Al. Procopovici: Adecăte(a), adecăle(a), adecătele(a); de-a'ncâtelea; uite-uită . . . . . 72—79

CĂRȚI ȘI REVISTE, RECENSII ȘI DĂRI DE SEAMĂ:

Sextil Pușcariu, Limba română I; *N. Cartojan,* Istoria literaturii române vechi I; *P. P. Panaitescu,* Octoihul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească; *Ștefan Pașca,* O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea: Cel mai vechiu ceaslov românesc; *Tache Papahagi,* Din morfologia limbii române; *C. Daicovici,* Problema continuității în Dacia; *Ernst Gamillscheg,* Zur Herkunftsfrage der Rumänen (Al. Procopovici) . . . . . 80—98

Dicționarul Limbii Române, tom. I, partea II, fasc. XIII; Anuarul Arhivei de Folklor, Buc., 1939; *Al. Procopovici,* Limbă și viață; *T. Papahagi,* Contribuții lexicale — Etimologii; *Petre Coman,* Glosar dialectal; *G. Popa-Lisseanu,* Limba română în izvoarele istorice medievale; *Sabin Oprea-*

©BCU CLUJ

Pag.

nu, Die Szekler; Atlasul Linguistic Român, Partea II (ALRMII), vol. I (G. Giuglea). . . . . 98—120

Karl Jaberg, Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes—*Ernst Gamillscheg,* Über die Herkunft der Rumänen—*G. Reichenkron,* Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik—*G. Reichenkron,* Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie; *Ilie Bărbulescu,* Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi; *Al. Rosetti,* Istoria limbii române, III, Limbile slave meridionale (E. Petrovici) . . . . . 120—146

Găzdaru D., Mici controverse istroromâne; *Iroaie P.,* Alte cântece populare istroromâne (Șt. Pașca) . . . . . 146—155

Gâldi Ladislas, Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'Époque des phanariotes; *Sommerfelt Alf,* Les formes de la pensée et l'évolution des catégories de la grammaire; *Pușcariu Sextil,* Gândirea linguistică și gândirea filosofică; *Procopovici Al.,* Problema gramaticei în țara și în școala românească; *Capidan Theodor,* Le bilinguisme chez les Roumains; *Groot A. W. de,* Wort und Wortstruktur; *Gemelli Agostino,* L'analyse électro-acoustique dans l'étude de la psychologie du langage; *Menzerath Paul,* Der Diphtong, sein Wesen und sein Aufbau; *Schürr Friedrich,* Umlaut und Diphtongierung in der Romania—Nochmals über „Umlaut und Diphtongierung in der Romania" (Dimitrie Macrea) . . . . . 155—168

BIBLIOGRAFIA OPERELOR LUI N. DRĂGANU . . . . . 169—183

BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ, de *Ilie V. Constantinescu* . . . . . 184—224

NECROLOAGE: Matthias Friedwagner (Sextil Pușcariu); H. Jarnik (E. Petrovici); A. Zauner (Al. Procopovici) . . . . . 225—229

PARTEA II-A:

STUDII:

E. Petrovici: Daco-slava . . . . . 233—277

Romulus Todoran: Moașă „sage-femme" . . . . . 278—284

Sextil Pușcariu: Etimologii și notițe etimologice (alerga; la, lângă, pringă, dângă; cacamiți; cută, scutesc, scutec; de-afetea; lațe; lespede). . . . . 285—297

Sextil Pușcariu: Toponimice românești pe vârful muntelui Olimp 297

Ion Pătruț: Velarele, labialele și dentalele palatalizate . . 298—308

Al. Procopovici: Inciocăla — de(s)ciocăla . . . . . 309—314

Șt. Pașca: In legătură cu rom. „mereu" . . . . . 315—318

Șt. Pașca: „Pânea pruncilor" (Bălgrad, 1702) . . . . . 319—329

P. Grimm: „Glosarul lui Creangă" . . . . . 330—334

E. Petrovici: Note slavo-române II . . . . . 335—352

©BCU CLUJ

Pag.

E. Petrovici: Curătură, cursură; seserman; zo te cuște; târg de țară; omonimia: brâncă „main", „érysipèle" . . . . 335 353—360

Ion Pătruț: A custa în graiul bănățean 361

Dimitrie Macrea: Fizionomia lexicală a limbii române . . . 362—373

Sextil Pușcariu: Disimilarea, diferențierea, despicarea, disocierea și înmugurirea sonantelor . . . . . 374—403

G. Giuglea: Elemente vechi grecești în limba română . . . 404—462

CĂRȚI ȘI REVISTE, RECENSII ȘI DĂRI DE SEAMĂ:

E. Petrovici: Articole publicate în „Transilvania" (Transilvania, vatră linguistică a românismului nord-dunărean; Românii dintre Timoc și Morava; Românii veniți recent în Transilvania? Ce spune linguistica; Graiul românesc de pe Crișuri și Someș; Simbioza româno-slavă în Transilvania). Sibiu, 1941—1942; *Al. Rosetti:* Istoria limbii române, IV; *Șt. Ciobanu:* Începuturile scrisului în limba românească; *N. Sulică:* Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov). Precizări cu privire la izvoarele lor; Académie Roumaine. Langue et littérature. Buc. 1942 (Al. Procopovici) . . . . . 463—516

István Kniczsa: Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert (E. Petrovici) . . . . . 517—545

Sophie Sokolnicka-Izdebska: Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais (Ștefania Lelescu) . . . . . 546—551

Umberto Cianciolo: Poesie scelte di Mihai Eminescu (G. Giuglea) . . . . . 552—557

BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ (1941 și completări 1936—1940) de *Ilie V. Constantinescu* . . . . . 558—573

NECROLOG:

Leon Diculescu: Giulio Bertoni . . . . . 574—576

INDICE: . . . . . 577—606

ERRATA . . . . . 607—608

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE IX

CUPRINSUL . . . . . XI—XIII

©BCU CLUJ

Pag.

neasc ă; *N. Sulică:* Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov). Precizări cu privire la izvoarele lor; Académie Roumaine. Langue et littérature. Buc. 1942 (Al. Procopovici) . . . . . 463—516

István Kniezsa: Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert (E. Petrovici) . . . . . 517—545

Sophie Sokolnicka-Izdebska: Étude expérimentale des consonnes nasales en polonais (Ștefania Lelescu) . . . . . 546—551

Umberto Cianciòlo: Poesie scelte di Mihai Eminescu (G. Giuglea) . . . . . 552—557

BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ (1941 și completări 1936—1940) de *Ilie V. Constantinescu* . . . . . 558—573

NECROLOG:

Leon Diculescu: Giulio Bertoni . . . . . 574—576

INDICE: . . . . . 577—606

ERRATA . . . . . 607—608

CUVÂNT DE INCHEIERE IX

CUPRINSUL . . . . . XI—XIII

ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN, publicat sub Inaltul Patronaj al M. S. Regelui, de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui

SEXTIL PUȘCARIU

Au apărut până acum:

PARTEA I (ALR I). Vol. I: *Părțile corpului omenesc și boalele lui,* cu *Micul Atlas Linguistic Român,* (ALRM I), de SEVER POP. (Epuizat).

PARTEA II (ALR II). Vol. I: *A) Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți); B) Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători; C) Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase,* cu *Micul Atlas Linguistic Român,* (ALRM II), de EMIL PETROVICI. Prețul ambelor volume: lei 9000. Micul Atlas se vinde și separat cu lei 3000.

PARTEA II (ALR II). Vol. I SUPLEMENT: *Termeni considerați obsceni,* de EMIL PETROVICI. Prețul lei 700.

PARTEA I (ALR I). Vol. II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea,* cu *Micul Atlas Linguistic Român* (ALRM I), de SEVER POP. Prețul ambelor volume: lei 9000. Micul Atlas se vinde și separat cu lei 3000.

Volumele se pot comanda dela: *Muzeul Limbii Române,* Sibiu, Bul. Principele Nicolae, 24.

©BCU CLUJ

DIN BIBLIOTECA „DACOROMANIEI"

CONDUSĂ DE

SEXTIL PUȘCARIU

AU APĂRUT:

I. GH. BOGDAN-DUICĂ, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, Tip. Ardealul, 1923 (epuizat) . . . . . —

II. AUG. BENA, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, Tip. Ardealul, 1925, p. 41 (epuizat) . . . . . —

III. Dr. EMIL PRECUP, *Păstoritul în Munții Rodnei*, Cluj, Tip. Ardealul, 1925, p. 56 75

IV. G. D. SERA, *Contributo toponomastico alla teoria della Continuità nel medioevo delle comunità rurali romane e preromane dell'Italia superiore*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1931, p. 325 . . 450

V. ȘTEFAN BINDER, *Kind, Knabe, Mädchen im dakorumänischen. Ein Beitrag zur Onomasiologie, Teil I. die nördlichen Dialekte, Abschnitt 1. Kind*, Cluj-București, Tip. „Presa", 1932, p. 40 . 60

VI. ALECU PROCOPOVICI, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj 1933, Tip. Cartea Românească, București, 1933, p. 16 45

VII. NICOLAE DRĂGANU, *Numele proprii cu sufixul -șa*. Cluj, 1933, Tip. Cartea Românească, București 1933, p. 37 300

VIII. EMIL PETROVICI, *Graiul Carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*. București, 1935, Imprimeria Națională, XXI+270 pag. 450

IX. ION BREABU, *Michelet și Românii. Studiu de literatură comparată*, Cluj 1935, Tip. Cartea Românească, IX+162 pag. . . . 150

DACOROMANIA

Buletinul Muzeului Limbii Române, vol.:

I. (1920—1921), VI + 608 p. (epuizat . . . . . —

II. (1921—1922), VIII + 940 p. (epuizat) . . . . . —

III. (1922—1923), X + 1158 p. 900

IV. (1924—1926), partea I, IV + 640 p.; partea II, XV + 1000 p. 1500

V. (1927—1928) VIII + 943 p. 1050

VI. (1929—1930), VIII + 694 p. 975

VII. (1931—1933), IX + 698 p. 975

VIII. (1934—1935), XII + 531 p. , ... 825

IX. (1936—1938), XII + 696 p. 975

X. (1938—1941) partea I, VII+229 p.; partea II, VI+379 . . . 1050

Lei 600.—

20.

©BCU CLUJ